

کشف الباری
عنائف
صحیح البخاری

تصنیف
حضرت مولانا سید علی محمد عثمان
مدظلہ العالی

مترجمہ

مولانا شاہ فیصل کاشانی
وحاجی محمد علی

پیشکش

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب الطب، کتاب اللباس، کتاب الادب

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان مدظلہ العالی

شہر الحدیث جامعہ فاروقیہ کراچی

ترتیب و تحقیق ← مولانا ابن الحسن عباسی استاذ جامعہ فاروقیہ کراچی

ترجمہ ← مولانا شہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

جلد ۱۴

- ① دا حدیثو تخریج
- ② د تعلیقات بخاری تخریج کول
- ③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
- ④ د گرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
- ⑤ ماقبل باب سزہ د ربط پہ بارہ کنبی پورہ تحقیق
- ⑥ د شرحی د ہری خبری پہ حاشیہ کنبی حوالہ ورکول
- ⑦ د ترجمہ الباب مقصد پہ بیانولو کنبی پورہ تحقیق
- ⑧ د مختلفو مذاہبو تحقیقی بیان او بیاد مذہب حنفی ترجیح
- ⑨ د حدیث اطراف بیانول چہ پہ بخاری کنبی دا حدیث پہ کوم کوم خاٹی کنبی دی

خورونکی فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پینبور

۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

موبائل :-

د کتاب ټول حقوق د مصنف او ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم: - کشف الباری عما فی صمیع البیاری

جلد: ۱ | کتاب (الطب، کتاب (اللباس، کتاب (الادب

شاعر: صدر وفاق المدارس شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظلہ العالی

ترتیب و تحقیق: مولانا ابن الحسن عباسی استاذ جامعہ فاروقیہ کراچی

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل امداد العلوم و وفاق المدارس

ایم اے اسلامیات و عربی پمپنو ریونیورسٹی

د کشف الباری د پښتو اور فارسی د ترجمې د حقوقو په حقله وضاحت

دا خبره دې په ذهن کښي وی چې فیصل کتب خانہ د صدر وفاق المدارس العربیہ مهتم جامعہ فاروقیہ شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظلہ العالی څخه د کشف الباری پښتو او فارسی ژبو کښي د ترجمو حقوق تر لاسه کړل او د حقوقو معاوضه ئې ورته ورکړه ددې څخه روسته هیڅ چاته د کشف الباری پښتو او فارسی د ترجمه کولو او چاپ کولو اجازت نشته او د هر یو جلد رجسټریشن ئې هم د حکومت پاکستان سره شوې دي.

د ملایو دودو پټي: د فیصل کتب خانہ پښور څخه علاوه

- رشیدیه کتب خانہ اکوړه خټک
- علمیه کتب خانہ اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- مکتبه رشیدیه کوئټه ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- مکتبه عثمانیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- مکتبه یوسفیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- راشد کتب خانہ چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- مکتبه عمریه تاج میر روډ چمن بلوچستان
- مکتبه علوم اسلامیہ تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۳۳۳۷۹۵۸۱۹۹
- مکتبه حقانیه چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- صداقت کتب خانہ قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۲۱
- مکتبه رحمانیه قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- مکتبه عبدالحی قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲۴۳۴
- اسد الله کتب خانہ قندهار افغانستان ۰۷۰۷۴۷۷۶۲۷
- مکتبه غفاریه قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳۴۱۷۴۹
- مکتبه رشیدیه قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- مکتبه حبیبیه قندهار افغانستان ۰۷۹۹۴۷۴۱۳
- مکتبه القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹۴۸۵۵۹
- قدرت کتب خانہ کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- عبدالمجید کتب خانہ جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷۴۹
- شاهین کتب خانہ خوست افغانستان
- بلال کتب خانہ خوست افغانستان
- اسلامی کتب خانہ خوست افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲۴۷

فهرست مضامين

شماره	مضمون	صفحه
٢٥	باب ذات الجنب.....	٢٩
د ذات الجنب قسمونه.....		٢٩
عباد بن منصور:.....		٣٠
قوله: أن يرقوا من الحبة والأذن:.....		٣١
٢٦=باب حرق الحصى لئلا يسهل به الدم.....		٣١
٢٧=باب الحصى من قيح جهنم.....		٣٢
قوله: الحصى من قيح جهنم.....		٣٣
قوله: فأبردها بالساء:.....		٣٣
يو اشكال او ددي جواب:.....		٣٣
به تبه كنبی به يخو ابو د استعمال طريقه:.....		٣٣
قوله: قال نافع: وكان عبد الله يقول: اكشف عنا الرجز:.....		٣٤
٢٨=باب من خرب من أرض لا تلامه.....		٣٥
٢٩=باب ما يذكر في الطاعون.....		٣٥
اسلام كنبی د تولونه رومي وبأكله راغله؟.....		٣٦
يو اشكال او ددي جواب:.....		٣٦
به زمانه د طاعون كنبی د حضرت فاروق اعظم شام ته د تللو واقعه:.....		٣٨
قوله: حدثنا عبد الله بن يوسف، أخبرنا مالك، عن ابن شهاب، عن عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب.....		٣٩
قوله: إن عمر بن الخطاب رضي الله عنه خرج إلى الشام.....		٣٩
قوله: حتى إذا كان سرغ:.....		٣٩
قوله: لقيه أمراء الأجناد أبو عبيدة بن الجراح وأصحابه:.....		٣٩
قوله: فأخبروه أن الوباء قد وقع بأرض الشام:.....		٣٩
قوله: أذكر على المهاجرين الأولين:.....		٤٠
قوله: معك بقية الناس وأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم:.....		٤٠
قوله: أذكر على من كان هنا من مشيخة قریش:.....		٤٠
قوله: من مهاجرة الفتح:.....		٤٠
قوله: إنني مصيحه على ظهر:.....		٤١
قوله: أفرأى من قدر الله:.....		٤١

شمیرہ	مضمون	صفحہ
۴۱	قوله: لو غيرك قالها يا أبا عبيدة:	۴۱
۴۱	قوله: وادّياه عُذوتان:	۴۱
۴۱	قوله: إحداها خصبة:	۴۱
۴۲	يو اشكال او ددي جواب:	۴۲
۴۲	قوله: إذا سمعتم به بأرض فلا تقد موا عليه:	۴۲
۴۲	قوله: وإذا وقع بأرض وأنتم بها فلا تخرجوا فراراً منه:	۴۲
۴۲	د طاعون والاعلاقي نه سري وتلي شي او كه نه ؟:	۴۲
۴۴	د طاعون والاعلاقي نه د وتلو به ممانعت كني حكمتونه:	۴۴
۴۴	حديث نه د يو خو اذ ابو استنباط:	۴۴
۴۷	۳۰= بَابُ أَجْرِ الصَّائِرِ فِي الطَّاعُونِ	۴۷
۴۷	۳۱= بَابُ الرُّقَى بِالْقُرْآنِ وَالْمُعَوِّذَاتِ	۴۷
۴۸	بَابُ الرُّقَى بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ	۴۸
۴۹	قوله: ويذكر عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم:	۴۹
۴۹	يو اشكال او ددي جوابونه:	۴۹
۵۰	۳۳= بَابُ الشَّرْطِ فِي الرُّقَةِ بِقَطْعِ مِنَ الْقَنْمِ	۵۰
۵۰	قوله: إن أحق ما أخذتم عليه أجر كتاب الله:	۵۰
	به تعليم د قرآن د اجرت اخستو مسئله:	
۵۳	د تعويذ حكم:	۵۳
۵۴	د عملياتو حكم:	۵۴
۵۵	۳۴= بَابُ رُقِيَةِ الْعَيْنِ	۵۵
۵۲	قوله: أمرني أو أمر أن يسترقى من العين:	۵۲
۵۲	د بد نظر باره كني خو خبري:	۵۲
۵۷	د بد نظر لري كولو طريقه:	۵۷
۵۷	فائدة:	۵۷
۵۸	قوله: وقال عقيل على الزهري: أخبرني غروعة عن النبي صلى الله عليه وسلم:	۵۸
۵۸	۳۵- بَابُ: الْعَيْنُ حَقٌّ	۵۸
۵۹	۳۶- بَابُ: رُقِيَةِ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ	۵۹
۵۹	۳۷- بَابُ: رُقِيَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	۵۹
۶۰	قوله: قال سفيان: حدثت به منصوراً:	۶۰
۶۲	قوله: يشفى سقيماً:	۶۲

شعيره	مضمون	صفحه
٣٨--	باب: التفت في الرقية	٢٢
٢٣	قوله: الرؤيا من الله والحلم من الشيطان:	٢٣
٣٩=	باب مسج الراقي الوجة بيد اليمنى	٢٤
٤٠=	باب في المرأة ترقى الرجل	٢٤
٤١=	باب من لم يرق	٢٤
٤٢=	باب الطيرة	٢٦
٤٣=	باب القال	٢٧
٢٨	يو اشكال او ددي جوابونه:	٢٨
٢٩	نيك فال نيول مندوب دي:	٢٩
٤٤=	باب لا هامة ولا صفر	٧٠
٤٥=	باب الكهانة	٧٠
٧٠	د كهانت قسمونه:	٧٠
٧٢	قوله: ومثل ذلك بطل:	٧٢
٧٣	قوله: مهربغي:	٧٣
٧٣	قوله: ليس بشي:	٧٣
٧٣	قوله: يخطفها من الجنى:	٧٣
٧٤	قوله: مائة كذبة:	٧٤
٧٥	قوله: قال علي: قال عبد الرزاق: مرسل: (الكلمة من الحق) ثم بلغني أنه أسنده بعد:	٧٥
٧٥	٦٤٤-- باب: السحر	٧٥
٧٥	د سحر تعريف:	٧٥
٧٦	د سحر قسمونه:	٧٦
٧٧	د سحر حكم:	٧٧
٧٧	به نبي د سحر اثر كيدي شي:	٧٧
٧٨	معجزه، سحر او كرامت كنبی فرق:	٧٨
٧٩	قصه د هاروت او ماروت:	٧٩
٨١	قوله: سحر النبي رجل من بني زريق:	٨١
٨٢	قوله: حتى كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يخيل إليه أنه كان يفعل الشيء وما فعله:	٨٢
٨٢	قوله: وهو عندي لكنه دعا ودعا:	٨٢
٨٣	قوله: أفتاني فيما استفتيته:	٨٣
٨٣	قوله: ففقد أحدهما عند رأسي والآخر عند رجلي:	٨٣

شمیره	مضمون	صفحه
قوله: فقال أحد هالصاحبه:	.....	٨٣
قوله: في مشط ومشاطة:	.....	٨٣
قوله: في يثدروان:	.....	٨٤
قوله: فأتاها رسول الله صلى الله عليه وسلم في ناس من أصحابه:	.....	٨٤
قوله: كان ماءها نقاعة الحنا:	.....	٨٤
قوله: فكرهت أن أتور على الناس فيه شرا:	.....	٨٤
قوله: تابعه أبو أسامة وأبو زمرة وابن أبي الزناد:	.....	٨٤
قوله: وقال الليث وابن عيينة عن هشام: في مشط ومشاقة:	.....	٨٥
٤٧=باب الثبرك والتخرم من المويقات	.....	٨٥
٤٨=باب هل يستخرج البحر	.....	٨٥
د سحر او د جادو د علاج كولو حكم:	.....	٨٦
د علاج د سحر يو طريقه:	.....	٨٧
قوله: قال سفيان: وهذا أشد ما يكره من الحر إذا كان كذا:	.....	٨٨
قوله: تحت رعوفة:	.....	٨٨
٤٩=باب البحر	.....	٨٨
تعارض د روايتونو او ددي حل:	.....	٨٨
فائده:	.....	٩٠
خبرداري:	.....	٩١
د ساحر حكم:	.....	٩١
٥٠=باب إن من البيبان سمرا	.....	٩٣
٥١=باب الدواء بالعجوة للبحر	.....	٩٣
قوله: حدثنا علي:	.....	٩٥
فائده:	.....	٩٥
٥٢=باب لأهامة	.....	٩٦
د مكرر ترجمة الباب توجيه:	.....	٩٦
قوله: قال أبو سلمة: فبارأيته نسي حديثا غيره:	.....	٩٦
٥٣=باب لأعدوى	.....	٩٧
٥٤=باب ما يؤذ كرفي سم النبي صلى الله عليه وسلم	.....	٩٨
قوله: رواه عورة عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم:	.....	٩٨
قوله: كذبتم أبوكم فلان:	.....	٩٩

شمیره	مضمون	صفحه
.....	قوله: مَنْ أَهْلُ النَّارِ؟	٩٩
.....	باب شَرْبِ السُّمِّ وَالذَّوَابِ بِهِ وَمِمَّا يُخْتَأَى مِنْهُ وَالْحَبِيثِ	٩٩٩
.....	قوله: حدثنا عبد الله بن عبد الوهاب	١٠١
.....	قوله: تردى من جبل	١٠٢
.....	احمد بن بشير	١٠٢
.....	باب أَلْيَانِ الْأُتُنِ	١٠٣
.....	د خري د پيو حكم	١٠٣
.....	قوله: حدثني عبد الله بن محمد	١٠٤
.....	قوله: مرارة السيم	١٠٤
.....	باب إِذَا وَقَعَ الدُّبَابُ فِي الرِّثَاءِ	١٠٤

كتاب اللباس

.....	وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ [الأعراف: ٣٢]	١٠٢
.....	قوله: وقال ابن عباس: كل ما شئت، والبس واشرب ما شئت، ما أخطأتك اثنتان	١٠٧
.....	فائدة	١٠٧
.....	باب مَنْ جَرَّازَرُهُ مِنْ غَيْرِ خِلَاءٍ	١٠٨
.....	لنك لاتدي ساتل او پاننسي د گيتو نه د لاتدي ساتلو حكم	١٠٨
.....	باب التَّشْيِيرِ فِي الثِّيَابِ	١١٠
.....	باب مَا أَسْفَلَ مِنَ الْكُعَيْنِ قَبْوَى النَّارِ	١١١
.....	د اسبال حكم عام دي	١١١
.....	باب مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ مِنَ الْخِلَاءِ	١١٢
.....	قوله: ولم يرفعه شعيب عن الزهري	١١٣
.....	قوله: حدثني عبد الله بن محمد	١١٣
.....	قوله: حدثنا مطربن الفضل	١١٤
.....	قوله: تابعه جيلة بن سحيم، وزيد بن اسلم، وزيد بن عبد الله	١١٥
.....	قوله: وقال الليث عن نافع، عن ابن عمر مثله	١١٥
.....	قوله: وتابعه موسى بن عقبه وعمر بن محمد، وقد امله بن موسى عن سالم	١١٥
.....	باب الزَّائِرِ الْمُهْدَبِ	١١٥
.....	قوله: مُهْدَبٌ	١١٥
.....	باب الْأُرْدِيَةِ	١١٦

شماره	مضمون	صفحه
٧=	باب لبس القبيص	١١٢
٨=	باب حبس القبيص من عند الصدر وغيره	١١٧
١١٨	د حديث د باب ترجمه او تشریح :	١١٨
١١٨	قوله: اضطرت ایدیها إلى لیدیها وراقبهما :	١١٨
١١٨	قوله: تابعه ابن طاوس عن ابيه :	١١٨
٩=	باب من لبس حبة ضيقة الكمين في السر	١١٩
١٠=	باب لبس حبة الصوف في القزو	١٢٠
١٢٠	د ترجمه الباب مقصد :	١٢٠
١١=	باب القبا عود ورج حریر وهو القبا وبقال هو الذي له شق من خلفه	١٢٠
١٢١	قوله: تابعه عبد الله بن يوسف :	١٢١
١٢٢	قوله: وقال غيره: قروج حریر :	١٢٢
١٢=	باب البرائس	١٢٢
١٣=	باب السراويل	١٢٢
١٤=	باب العنایم	١٢٣
د پتکی فضیلت :		١٢٤
د پتکی مقدار :		١٢٤
د شملی تعداد او مقدار :		١٢٥
د شملی مقدار خومره پکار دی ؟ :		١٢٥
د پتکی رنگ :		١٢٦
١٥=	باب التثنع	١٢٨
قوله: وقال ابن عباس: خرج النبي صلى الله عليه وسلم عصابة دسما :		١٢٩
قوله: وقال انس: عصب النبي صلى الله عليه وسلم على رأسه حاشية برد :		١٢٩
قوله: حدثنا ابراهيم بن موسى :		١٢٩
دلته ددی حدیث خو جملی ملاحظه کری :		١٢٩
قوله: قال أبو بكر: فذاله بأبی وأمی، والله إن جاء به في هذه الساعة لأمر :		١٢٩
قوله: قالت: فجهزناهما أحث الجباز، وصنعناهما سفرة في جراب :		١٢٩
قوله: وهو غلام شاب لقن ثقف :		١٣٠
قوله: فلا يسم أثرا يكادان به إلا وعاء :		١٣٠
قوله: حتى يأتيها بخبر ذلك حين يختلط الظلام :		١٣٠
١٦=	باب اليفقر	١٣٠

شماره	مضمون	صفحه
۱۷=	باب البرود والعبادة والشملة	۱۳۱
۱۸=	باب الاكسية والخمار	۱۳۳
۱۹=	باب الشرب والسماء	۱۳۴
۲۰=	باب الاختيار في ثوب واحد	۱۳۵
۲۱=	باب الخبيصة السوداء	۱۳۶
	حضرت ام خالد :	۱۳۶
	قوله: وهو يسم الطير:	۱۳۷
۲۲=	باب ثياب الخضر	۱۳۷
	قوله: لم تجلي له ولم تصلح له:	۱۳۸
۲۳=	باب القياب البيض	۱۳۹
۲۴=	باب لبس الحرير واقتراشه للرجال وقد رما يجوز منه	۱۳۹
	د ربنيمود لباس د استعمال مسئله:	۱۴۱
	د سرو د پاره د ربنيمود لباس جائز مقدار:	۱۴۲
	قوله: قال فيما علمنا أنه يعني الأعلام:	۱۴۳
	قوله: فقلت أعن النبي، فقال شديدا: عن النبي صلى الله عليه وسلم:	۱۴۳
	قوله: من لبس الحرير في الدنيا لم يلبسه في الآخرة:	۱۴۳
۲۵=	باب من الحرير من غير لبس	۱۴۳
	قوله: ويروى فيه عن الزيدى عن الزهرى عن أنس، عن النبي صلى الله عليه وسلم:	۱۴۴
۲۶=	باب اقتراش الحرير	۱۴۴
	د ربنيمود بسترى حكم:	۱۴۴
	د حديث د باب جوابونه:	۱۴۵
۲۷=	باب لبس القميص	۱۴۶
	قوله: وقال جرير عن يزيد في حديثه:	۱۴۶
	قوله: الميثرة: جلود التباع:	۱۴۷
	قوله: قال ابو عبد الله: عاصم أكثر وأصغر في الميثرة:	۱۴۷
۲۸=	باب ما يرد من الحرير للجمعة	۱۴۷
۲۹=	باب الحرير للنساء	۱۴۷
۳۰=	باب ما كان النبي صلى الله عليه وسلم يجوز من اللباس والبسط	۱۴۸
۳۱=	باب ما يذعى لمن لبس ثوبا جديدا	۱۵۰

شماره	مضمون	صفحه
۳۲=	بَابُ التَّزَعُّفِ لِلزَّجَالِ	۱۵۱
۳۳=	بَابُ التَّوْبِ التَّزَعُّفِ	۱۵۱
۱۵۱	په زعفران کنی د رنگ شوو جامو حکم:	۱۵۱
۱۵۲	د ثوب معصفر حکم:	۱۵۲
۳۴=	بَابُ التَّوْبِ الْأَحْمَرِ	۱۵۳
۱۵۳	۳۵=بَابُ الِیْمْتَرَةِ الْحُمْرَاءِ	۱۵۳
۱۵۳	د سور رنگ جامو د استعمالولو حکم:	۱۵۳
۳۶=	بَابُ الْبَعَالِ السَّيِّئَةِ وَغَيْرِهَا	۱۵۴
۱۵۵	د ترجمه الباب مقصد:	۱۵۵
۳۷=	بَابُ يَدِّ أَبِ النَّعْلِ الْيُمْنَى	۱۵۲
۳۹=	بَابُ لَا يَمْشِي فِي نَعْلٍ وَاحِدَةٍ	۱۵۲
۱۵۷	یوه پڼه کنی گر خیدل مکروه دی:	۱۵۷
۱۵۷	د روایتونو تعارض او ددې حل:	۱۵۷
۴۰=	بَابُ قِسَالَانِ فِي نَعْلٍ وَمَنْ رَأَى قِسَالًا وَاحِدًا وَاسْعَا	۱۵۸
۴۱=	بَابُ الثَّيْبَةِ الْحُمْرَاءِ مِنْ أَدَمٍ	۱۵۹
۴۲=	بَابُ الْحُلُوسِ عَلَى الْحَصِيرِ وَنَحْوِهِ	۱۵۹
۴۳=	بَابُ الْمَزْزُورِ بِالذَّهَبِ	۱۶۰
۴۴=	بَابُ خَوَاتِيمِ الذَّهَبِ	۱۶۱
۱۶۲	د سرو زرو د گوتې حکم:	۱۶۲
۴۵=	بَابُ خَاتِمِ الْفِضَّةِ	۱۶۲
۱۶۲	د سپینو زرو د گوتې حکم:	۱۶۲
۱۶۴	باب بلا ترجمه	۱۶۴
۱۶۴	د روایتونو تعارض او ددې حل:	۱۶۴
۱۶۵	قوله: تابعه إبراهيم بن سعد، وزیاد وشعیب عن الزهري:	۱۶۵
۱۶۵	قوله: وقال ابن المسافر عن الزهري: أرى خاتما من ورق:	۱۶۵
۴۶=	بَابُ قِصِّ الْخَاتِمِ	۱۶۲
۱۶۲	قوله: كان خاتمه من فضة، وكان فضة منه:	۱۶۲
۱۶۷	قوله: وقال يحيى بن أيب: حدثني حميد سمع أنساع النبي صلى الله عليه وسلم:	۱۶۷
۴۷=	بَابُ خَاتِمِ الْحَدِيدِ	۱۶۷
۱۶۷	د اوسپنې د گوتې حکم:	۱۶۷

شماره	مضمون	صفحه
۴۸=	باب نقش الخاتم	۱۷۸
۴۹=	باب الخاتم فی الخمرة	۱۷۹
۱۷۹	گوته به کومه گوته کنبی اچول پکار دی :	۱۷۹
۱۷۰	به کوم لاس کنبی گوته اچول پکار دی ؟ :	۱۷۰
۵۰=	باب اتخاذ الخاتم لیختم به الشیء أو لیکتب به إلی أهل الكتاب وغيرهم	۱۷۱
۵۱=	باب من جعل وص الخاتم فی بطن کفه	۱۷۲
۱۷۲	قوله: قال جوبیرة: ولا أحبه إلا قال: فی یده الیمنی :	۱۷۲
۵۲=	باب قول النبی صلی الله علیه وسلم لا ینقش علی نقش خاتمیه	۱۷۳
۵۳=	باب هل یجعل نقش الخاتم ثلاثة أسطر	۱۷۳
۵۴=	باب الخاتم للنساء	۱۷۵
۵۵=	باب القلاب والیخاب للنساء	۱۷۲
۵۶=	باب استعارة القلاب	۱۷۲
۵۷=	باب القراط للنساء	۱۷۲
۵۸=	باب الخاب للصبیان	۱۷۷
۵۹=	باب المنشیین بالنساء والمنشیات بالرجال	۱۷۷
۶۰=	باب إخراج المنشیین بالنساء من البیوت	۱۷۸
۶۱=	باب وص الشارب	۱۷۹
۱۷۹	د بریتو اخستو طریقه او حکم :	۱۷۹
۶۲=	باب تعلیم الأطفار	۱۸۱
۱۸۱	د نوکونو اخستو حکم :	۱۸۱
۱۸۱	به خومره موده کنبی بریت او نوکونه کت کول پکار دی ؟	۱۸۱
۱۸۲	د نوکونو د اخستو طریقه :	۱۸۲
۱۸۳	قوله: خالفوا المشرکین، وقرؤا الحی، وأحفظوا السوارب :	۱۸۳
۶۳=	باب إعفاء الحی	۱۸۳
۱۸۳	د گیری اندازه :	۱۸۳
۱۸۴	گیره خومره لویول پکار دی ؟	۱۸۴
۱۸۴	قوله: عفوا: کثروا وکثرت أموالهم :	۱۸۴
۶۴=	باب ما یذکر فی الثنب	۱۸۴
۱۸۴	د ترجمه الباب مقصد :	۱۸۴
۱۸۵	د سپینو ویختو فضیلت :	۱۸۵

شمیره	مضمون	صفحه
د یو مغلق عبارت تشریح :	.....	۱۸۵
۲۵=باب الخضاب	.....	۱۸۸
د خضاب لگولو حکم :	.....	۱۸۸
د تور خضاب د ممانعت دلائل :	.....	۱۸۹
د جائز گڼونکو دلائل :	.....	۱۸۹
۲۶=باب الخفید	.....	۱۹۰
قوله: کان شعر رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلاً :	.....	۱۹۲
قوله: وأما موسى فرجل آدم جعد على جمل أحر مخطوم غلبه :	.....	۱۹۲
۲۷=باب التلبيد	.....	۱۹۳
د حضرت فاروق اعظم د قول مختلف مطلبونه :	.....	۱۹۴
۲۸=باب الفرق	.....	۱۹۵
۲۹=باب الدواب	.....	۱۹۶
۷۰=باب القرع	.....	۱۹۶
۷۱=باب تطيب المرأة زوجها بينهما	.....	۱۹۸
۷۲=باب الطيب في الرأس والليحية	.....	۱۹۹
۷۳=باب الإمتشاط	.....	۱۹۹
۷۴=باب ترجيل الحائض زوجها	.....	۲۰۰
۷۵=باب الترجيل والتيمم	.....	۲۰۰
۷۶=باب ما يؤذك في اليك	.....	۲۰۱
۷۷=باب ما يُسحب من الطيب	.....	۲۰۱
۷۸=باب من لم يرد الطيب	.....	۲۰۱
۷۹=باب الدبرية	.....	۲۰۲
۸۰=باب المتقلبات يلحس	.....	۲۰۲
۸۱=باب الوصل في الشعر	.....	۲۰۳
فائدة :	.....	۲۰۵
د ويختو سره نور ويخته لگولو حکم :	.....	۲۰۶
۸۲=باب المتكصات	.....	۲۰۶
۸۳=باب الموصولة	.....	۲۰۷
قوله: أصابتها الحصة :	.....	۲۰۷

شميره	مضمون	صفحه
٨٤=	باب الوائمه	٢٠٨
٨٥=	باب المتويمه	٢٠٨
٢٠٩	يو اشكال او ددي جواب	٢٠٩
٢٠٩	چه به كوم اندام خال يا خه بل نقش لگيدلي وي دهغي د طهارت حكم	٢٠٩
٨٦=	باب التصاوير	٢١٠
٢١١	قوله: ولا تصاوير	٢١١
٢١١	يو اشكال او ددي جواب	٢١١
٢١١	قوله: وقال الليث: حدثني يونس	٢١١
٨٧=	باب عذاب المصورين يوم القيامة	٢١١
٢١٢	يسار بن نمير	٢١٢
٢١٢	قوله: فرأى في صقته	٢١٢
٨٨=	باب نقض الصور	٢١٣
٢١٤	قوله: فقلت: يا أبا هريرة أشأ سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: منتهى الحيلة	٢١٤
٨٩=	باب ما وطي من التصاوير	٢١٥
٢١٥	قوله: سترت بقراملي على سهوة	٢١٥
٢١٥	قوله: وعلفت دُرُنُوكَ فيه تماثيل	٢١٥
٩٠=	باب من كره القعود على الصور	٢١٦
٢١٦	تعارض د روايتون او ددي د حل توجيهات	٢١٦
٩١=	باب كراهية الصلاة في التصاوير	٢١٨
٢١٨	به حديث د باب اشكال او ددي جواب	٢١٨
٢١٨	د حديث نه مستنبط ادا ب	٢١٨
٩٢=	باب لا تدخل الملايكة بيئاتيه صورة	٢١٩
٢١٩	قوله: فرائ عليه	٢١٩
٩٣=	باب من لم يدخل بيئاتيه صورة	٢١٩
٢٢٠	تصويرونو والاكور تد د اخليدو حكم	٢٢٠
٩٤=	باب من لعن المصور	٢٢٠
٩٥=	باب من صور صورة كلف يوم القيامة أن ينفع فيها الروح وليس ينافع	٢٢٠
٢٢٠	قوله: سمعت النضر بن أنس بن مالك يحدث قتادة	٢٢٠
٢٢١	قوله: وهم يسألونه ولا يذكر النبي	٢٢١

شماره	مضمون	صفحه
.....	قوله: حتى سُئل، فقال: سمعت.....	٢٢١
.....	قوله: من صور صورة في الدنيا:	٢٢١
.....	قوله: كُلف يوم القيامة أن ينفخ فيها الروح وليس بنافخ:	٢٢١
.....	مسئله د تصوير:	٢٢١
.....	د غير مجسم تصوير د جواز دلائل:	٢٢٣
.....	د كيوري د تصوير حكم:	٢٢٤
.....	د تي وي او د ويديو او د كمپيوتر د تصوير حكم:	٢٢٤
.....	٩٦=باب الإزداف على الدآية:	٢٢٥
.....	د باب د كتاب سره مناسبت:	٢٢٥
.....	٩٧=باب الثلاثة على الدآية:	٢٢٦
.....	قوله: استقبله أغيلة بنى عبد المطلب:	٢٢٧
.....	٩٨=باب حمل صاحب الدآية غيره بين يديه:	٢٢٧
.....	قوله: وقال بعضهم: صاحب الدابة أحق بصدر الدابة إلا أن يأذن له:	٢٢٧
.....	قوله: ذكر شر الثلاثة عند عكرمة:	٢٢٨
.....	٩٩=باب إزداف الرجل خلف الرجل:	٢٢٨
.....	قوله: ماحق العباد على الله:	٢٢٩
.....	١٠٠=باب إزداف المرء خلف الرجل ذأحرمر:	٢٢٩
.....	١٠١=باب الاستئقاء ووضع الرجل على الأخرى:	٢٣٠
.....	قوله: ووضع الرجل على الأخرى:	٢٣٠

٨١=كتاب الأدب

.....	١=باب البر والصلة:	٢٣١
.....	قوله: الوليد بن عيزار أخبرني:	٢٣٢
.....	٢=باب من أحق الناس بحسن الصحبة:	٢٣٣
.....	د مور حق د اطاعت او د خدمت زيات دي:	٢٣٣
.....	قوله: وقال ابن شبرمة ويحيى بن أيوب: حدثنا أبو زرعة مثله:	٢٣٤
.....	٣=باب لا يجاهد إلا يأذن الأبوين:	٢٣٥
.....	جهاد ته تلو دپاره د مور پلار اجازت ضروري دي:	٢٣٥
.....	قوله: ففيهما فجاهد:	٢٣٥
.....	٤=باب لا يسب الرجل والدنيه:	٢٣٥

شمیره	مضمون	صفحه
۲۳۲	قوله: إن من أكبر الكبائر:	۲۳۲
۲۳۲	د لویو گناهونو شمار:	۲۳۲
۲۳۷	د کبیره گناه تعارفی ضابطه:	۲۳۷
۲۳۸	۵=باب إِبَانَةِ دُعَاءِ مَنْ بَرَّوَالِدَيْهِ	۲۳۸
۲۴۰	۲=باب عَقُوقُ الْوَالِدَيْنِ مِنَ الْكَبَائِرِ	۲۴۰
۲۴۱	د جینکو د ژوندی خخولو صورتونه:	۲۴۱
۲۴۲	قوله: وكرة لكم قيل وقال:	۲۴۲
۲۴۲	قوله: وكثرة السؤال:	۲۴۲
۲۴۳	د غوښتلو حکم:	۲۴۳
۲۴۳	قوله: وإضاعة المال:	۲۴۳
۲۴۳	د انفاق جائز او ناجائز صورتونه:	۲۴۳
۲۴۵	قوله: قال شعبة: فأكثر ظني أنه قال: شهادة الزور:	۲۴۵
۲۴۵	د احاديثو نه مستنبط آداب:	۲۴۵
۲۴۵	۷=باب صِلَةِ الْوَالِدِ الْمُشْرِكِ	۲۴۵
۲۴۶	۸=باب صِلَةِ الْمَرْأَةِ أَمَّهَا وَلَهَا زَوْجٌ	۲۴۶
۲۴۷	قوله: في عبد قريش ومدتهم:	۲۴۷
۲۴۷	۹=باب صِلَةِ الْأَخِ الْمُشْرِكِ	۲۴۷
۲۴۷	د مشرک ورور سره د صله رحمی کولو حکم:	۲۴۷
۲۴۸	۱۰=باب فَضْلِ صِلَةِ الرَّجِيمِ	۲۴۸
۲۴۸	د صله رحمی فضیلت:	۲۴۸
۲۴۸	قوله: ماله ماله؟ فقال: أَرَبُّ ماله:	۲۴۸
۲۴۹	قوله: ذرها، قال: كأنه كان على راحلته:	۲۴۹
۲۴۹	۱۱=باب إِثْمُ الْقَاطِعِ	۲۴۹
۲۵۰	۱۲=باب مَنْ بَطِلَ لَهُ فِي الرِّزْقِ بِصِلَةِ الرَّجِيمِ	۲۵۰
۲۵۰	قوله: يُسْأَلُهُ فِي أَمْرِهِ:	۲۵۰
۲۵۰	په آیت او حدیث کښې تعارض او ددې جواب:	۲۵۰
۲۵۱	محمد بن معن:	۲۵۱
۲۵۲	۱۳=باب مَنْ وَصَلَ وَصَلَهُ اللَّهُ	۲۵۲
۲۵۳	۱۴=باب تَبِيلُ الرَّجِيمِ بِرَّهَا	۲۵۳
۲۵۳	قوله: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم جها را غير يري:	۲۵۳

شمیره	مضمون	صفحه
قوله: ولكن لهم رحم أبلاها ببلالها يعني أصلها بصلتها: ٢٥٣		
قوله: قال ابو عبد الله: ببلالها، كذا وقع وببلالها اجود واصم، وببلالها لا اعرف له وجها: ٢٥٣		
١٥=بَابُ لَيْسَ الْوَأَصْلُ بِالْمُكَافِي		٢٥٤
١٦=بَابُ مَنْ وَصَلَ رَحْمَهُ فِي الشِّرْكِ ثُمَّ أَسْلَمَ		٢٥٤
قوله: ويقال ايضا عن ابي اليمان: اتخنت: ٢٥٥		
قوله: وقال معمر، وصالح، وابن المسافر: اتخنت: ٢٥٥		
قوله: وقال ابن اسحاق: التخنن: التبر: ٢٥٥		
قوله: وتابعه هشام عن أبيه: ٢٥٥		
١٧=بَابُ مَنْ تَرَكَ صَبِيَّةَ غَيْرِهِ حَتَّى تَلْعَبَ بِهِ أَوْ قَبْلَهَا أَوْ مَا زَحَا		٢٥٦
قوله: فبقيت حتى ذكر يعني من بقائها: ٢٥٦		
١٨=بَابُ رَحْمَةِ الْوَلَدِ وَتَقْيِيلِهِ وَمُعَانَقَتِهِ		٢٥٧
قوله: من يلي من هذه البنات شيئا: ٢٥٨		
د حديث نه مستنبط آداب: ٢٥٨		
قوله: من لا يَرْحَمُ لا يَرْحَمُ: ٢٥٩		
قوله: أو أملك لك أن نزع الله من قلبك الرحمة: ٢٦٠		
يه بندگانو باندې د الله تعالى مهرباني خو مره ده: ٢٦٠		
قوله: قد تحلب تذبها تقى: ٢٦٠		
د حديث نه مستنبط آداب: ٢٦١		
١٩=بَابُ جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ يَأْتِيَهُ جُزْءٌ		٢٦١
قوله: فمن ذلك الجزء يتراحم الخلق: ٢٦٢		
٢٠=بَابُ قَتْلِ الْوَلَدِ غَمِيَّةً أَنْ يَأْكُلَ مَعَهُ		٢٦٣
٢١=بَابُ وَضْعِ الصَّبِيِّ فِي الْحِجْرِ		٢٦٣
٢٢=بَابُ وَضْعِ الصَّبِيِّ عَلَى الْقُوْذِ		٢٦٣
قوله: وعن علي: قال حدثنا يحيى، حدثنا سليمان: ٢٦٤		
قوله: قال التهمي: فوق في قلبي منه شيء، قلت: حدثت به كذا وكذا، فلم أسمع به من أبي عثمان، فنظرت فوجدته عندي مكتوبا فيما سمعت: ٢٦٤		
ابو تميمه طريف بن مجالد: ٢٦٤		
٢٣=بَابُ حُسْنِ الْعَهْدِ مِنَ الْإِيمَانِ		٢٦٥
د نعلق لحاظ كول: ٢٦٥		

شمیره	مضمون	صفحه
۲۴	بَابُ فَضْلِ مَنْ يُعُولُ يَتِيمًا	۲۲۲
۲۵	بَابُ السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ	۲۲۷
۲۶	بَابُ السَّاعِي عَلَى الْيَتِيمِ	۲۲۷
۲۸	قوله: وأحبه قال - يشك القعنبى - : كالقائم	۲۲۸
۲۷	بَابُ رَحْمَةِ النَّاسِ وَالْبَهَائِمِ	۲۲۸
۲۸	د الله به مخلوق د رحمت كولو فضيلت	۲۲۸
۲۹	د ځناورو سره د مهرباني سلوك كولو فضيلت	۲۲۹
۲۹	كل ذات كبد رطبة:	۲۲۹
۲۷۰	د مسلمانانو په خپل مينځ كينې د محبت بيان	۲۷۰
۲۷۱	ترجمة الباب سره د حديث مناسبت	۲۷۱
۲۸	بَابُ الوَصَاءِ بِالْجَارِ	۲۷۱
۲۷۲	د الجار ذى القربى او د الجار الجنب مصداق	۲۷۲
۲۷۳	د گاونډيانو قسمونه	۲۷۳
۲۷۴	فائدة:	۲۷۴
۲۷۴	د گاونډى سره څنگه حسن سلوك او كړې شى؟	۲۷۴
۲۹	بَابُ الْيَمْرِ مَنْ لَا يَأْمُرُ جَارَهُ بِوَيْفِهِ يُؤْمَرُ	۲۷۵
۳۰	بَابُ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةَ جَارَتِهَا	۲۷۲
۳۱	بَابُ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِ جَارَهُ	۲۷۲
۲۷۷	قوله: فليكر مرضيه جائزته:	۲۷۷
۲۷۷	قوله: فليقل خيرا أولي صمت:	۲۷۷
۳۲	بَابُ حَقِّ الْجُورِ فِي قُرْبِ الْأَبْوَابِ	۲۷۸
۲۷۸	د گاونډى د حقونو تفصيل	۲۷۸
۳۳	بَابُ كُلِّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ	۲۷۹
۲۷۹	هره نيكى صدقه ده	۲۷۹
۳۴	بَابُ طَلَبِ الْكَلَامِ	۲۸۰
۲۸۰	قوله: ذكر النبي صلى الله عليه وسلم فتعوذ منها وأشار بوجهه:	۲۸۰
۳۵	بَابُ الرَّفْقِ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ	۲۸۱
۲۸۱	په هره معامله كينې نرمى كول پكار دى	۲۸۱
۳۶	بَابُ تَعَاوُنِ الْمُؤْمِنِينَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا	۲۸۱
۲۸۲	قوله: ثم شبك بين أصابعه:	۲۸۲

شميره	مضمون	صفحه
قوله: وليقض الله على لسان نبيه:	.....	٢٨٤
٣٧=باب قول الله تعالى من يشفع شفاعه حسنه يكن له نصيب منها ومن يشفع شفاعه سيئه يكن له كفل منها وكان الله على كل شئ عقيما	.....	٢٨٤
قوله: قال أبو موسى: كفلين: أجرين بالحشية:	.....	٢٨٥
٣٨=باب لم يكن النبي صلى الله عليه وسلم فاجشا ولا متفجشا	.....	٢٨٥
قوله: ماله ترب جبينه:	.....	٢٨٦
قوله: إن رجلا استاذن:	.....	٢٨٧
قوله: فلما جلس تطلق:	.....	٢٨٨
د حديث نه مستنبط فاندي:	.....	٢٨٨
٣٩=باب حُسن الخلق والسَّخاء وما يُكره من البخل	.....	٢٨٩
قوله: وقال ابوذر لما بلغه مبعث النبي صلى الله عليه وسلم:	.....	٢٩٠
قوله: لم تراعو الم تراعو:	.....	٢٩٠
قوله: لقد وجدته بحرا:	.....	٢٩٠
قوله: ما سأل النبي صلى الله عليه وسلم عن شئ عطف قال: لا:	.....	٢٩١
قوله: جاءت امرأة:	.....	٢٩٢
قوله: هي شملة منسوجة فيها حاشيتها:	.....	٢٩٢
قوله: فرأها عليه رجل:	.....	٢٩٢
د يتقارب الزمان مطلب:	.....	٢٩٢
قوله: ويلقى الشجر:	.....	٢٩٣
قوله: ويكثر الهرج:	.....	٢٩٣
قوله: خدمت النبي صلى الله عليه وسلم عشرين:	.....	٢٩٤
٤٠=باب كيف يكون الرجل في أهله	.....	٢٩٤
٤١=باب اليقين بالله تعالى	.....	٢٩٦
قوله: إذا أحب الله عبدا:	.....	٢٩٦
٤٢=باب الحب في الله	.....	٢٩٨
٤٣=باب قول الله تعالى يا أيها الذين آمنوا لا يسخر قوم من قوم عسى أن يكونوا خيرًا منهم	.....	٢٩٨
د تمسخر معنى او ددي ممانعت:	.....	٢٩٨
د لا تلمزوا انفسكم معنى:	.....	٢٩٩
قوله: ولاتنا بزا بالالقاب:	.....	٢٩٩

شمیره	مضمون	صفحه
۳۰۰	قوله: بشئ الاسم الفسوق بعد الإيمان:	۳۰۰
۳۰۲	۴۴=باب مَا يَنْتَهَى مِنَ السَّيِّئَاتِ وَاللُّغْنِ	۳۰۲
۳۰۲	قوله: تابعه محمد بن جعفر عن شعبة:	۳۰۲
۳۰۲	چاته د کافریا د فاسق ویلو حکم:	۳۰۲
۳۰۲	قوله: الا ارتدت علیه إن لم یکن صاحبه كذلك:	۳۰۲
۳۰۴	قوله: ولیس علی ابن آدم نذر فیما لا یملك:	۳۰۴
۳۰۵	قوله: ومن قتل نفسه بشئ عفی الدنیا:	۳۰۵
۳۰۵	قوله: ومن لعن مؤمناً فهو کقتله:	۳۰۵
۳۰۵	قوله: استب رجلان:	۳۰۵
۳۰۵	قوله: انی لأعلم کلمة لو قالها الذی عذب عنه الذی یجذ:	۳۰۵
۳۰۶	قوله: فانطلق الیه الرجل:	۳۰۶
۳۰۶	قوله: أترى بی یأس:	۳۰۶
۳۰۶	قوله: قتلاهی رجلان من المسلمین:	۳۰۶
۳۰۷	قوله: قلت: علی حین ساعتی: هذه من کبر السن؟:	۳۰۷
۳۰۸	قوله: أفنلت من أمه:	۳۰۸
۳۰۸	د حدیث نه مستنبط فاندی:	۳۰۸
۳۰۸	۴۵=باب مَا یَجُوزُ مِنَ ذِکْرِ النَّاسِ مَحْوُ قَوْلِهِمُ الطَّوِيلُ وَالْقَصِيرُ	۳۰۸
۳۰۸	د ترجمه الباب مقصد:	۳۰۸
۳۰۹	۴۶=باب الْغِیْبَةِ	۳۰۹
۳۰۹	د غیبت تعریف:	۳۰۹
۳۱۰	د غیبت حکم:	۳۱۰
۳۱۱	د غیبت نه د توبه کولو صورت:	۳۱۱
۳۱۲	د چا غیبت کول جائز دی؟:	۳۱۲
۳۱۲	قوله: أَمِیْتُ أَحَدُكُمْ أَنْ یَأْکُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا:	۳۱۲
۳۱۲	د روایت د باب د ترجمه الباب سره مناسبت:	۳۱۲
۳۱۳	۴۷=باب قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ دُورِ الْأَنْصَارِ	۳۱۳
۳۱۳	د باب مناسبت:	۳۱۳
۳۱۴	۴۸=باب مَا یَجُوزُ مِنَ اغْتِيَابِ أَهْلِ الْقَسَادِ وَالرَّيْبِ	۳۱۴
۳۱۴	۴۹=باب التَّيْمِيمَةِ مِنَ الْكِبَارِ	۳۱۴
۳۱۵	چغل خوری لویه گناه ده:	۳۱۵

شمیره	مضمون	صفحه
۵۰	بَاب مَا يُكَرَّرُ مِنَ التَّحِيمةِ	۳۱۵
قوله:	هنا مضاف بميم:	۳۱۶
قوله:	ويل لكل همزة لمزة:	۳۱۶
۵۱	بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ	۳۱۷
قوله:	قال أحمد: أفهمنى رجل إسنادة:	۳۱۷
۵۲	بَاب مَا قِيلَ فِي ذِي الْوَجْهِينِ	۳۱۸
۵۳	بَاب مَنْ أُخْبِرَ صَاحِبُهُ بِمَا يُقَالُ فِيهِ	۳۱۸
۵۴	بَاب مَا يُكَرَّرُ مِنَ التَّحَادِثِ	۳۱۹
قوله:	يطربه فى البدحة:	۳۲۰
قوله:	قال وهيب عن خالد: ويلك:	۳۲۱
۵۵	بَاب مَنْ أُلْتُ عَلَى أَخِيهِ بِمَا يَعْلَمُ	۳۲۱
۵۶	بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ	۳۲۲
قوله:	وترك إثارة الشر على مسلم أو كافر:	۳۲۴
د حديث د	آياتونو سره مناسبت:	۳۲۴
۵۷	بَاب مَا يُنْهَىٰ عَنْ النَّحْسِ وَالْتِدَائِرِ	۳۲۵
د حسد معنی او ددی علاج:		۳۲۵
قوله:	حدثنا بشر بن محمد:	۳۲۶
قوله:	إياكم والظن:	۳۲۶
د تحسس او د تجسس په مینځ کښې فرق:		۳۲۷
قوله:	وكونوا عباد الله إخواناً:	۳۲۷
د دریو ورځو نه زیات تعلق پرینودل جائز نه دی		
د فاسق سره قطع تعلق کولې شي:		۳۲۸
۵۸	بَاب يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَيْدَ أَمْرِ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا	۳۲۹
د ظن قسمونه:		۳۲۹
د خلقو عیبونه تلاش کول صحیح نه دی:		۳۳۰
د لاناچسوا معنی:		۳۳۰
۵۹	بَاب مَا يَكُونُ مِنَ الظَّنِّ	۳۳۱
د ترجمه الباب مقصد:		۳۳۱
۷۰	بَاب سِرِّ الْمُؤْمِنِ عَلَى نَفْسِهِ	۳۳۲

شمیره	مضمون	صفحه
۳۳۳	قوله: کل امتی معافی:	۳۳۳
۳۳۳	قوله: إلا المجاهرین:	۳۳۳
۳۳۳	قوله: وإن من المجانة:	۳۳۳
۳۳۴	۲۱=باب الکبر:	۳۳۴
۳۳۴	قوله: وقال مجاهد: ثانی عطفه: مستکبر فی نفسه-عطفه: رقبته:	۳۳۴
۳۳۵	قوله: کل ضعیف متضاعف:	۳۳۵
۳۳۵	قوله: کل عتل جواظ:	۳۳۵
۳۳۵	قوله: وقال محمد بن عیسی:	۳۳۵
۳۳۶	۲۲=باب الهجرة:	۳۳۶
۳۳۷	د حضرت عبد الله بن زبیر نه د حضرت عائشه د ناراضتیا واقعه:	۳۳۷
۳۳۸	د سند وضاحت:	۳۳۸
۳۳۹	قوله: أن عائشة حُذِثت:	۳۳۹
۳۳۹	قوله: فی یوم أو عطاء أعطته عائشة:	۳۳۹
۳۳۹	قوله: أو لا حِجْرَ علیها:	۳۳۹
۳۳۹	قوله: هو لله علی نذر أن لأکلم ابن الزبیر:	۳۳۹
۳۴۰	قوله: فاستشفع ابن الزبیر حین طالت الهجرة:	۳۴۰
۳۴۰	قوله: فقالت: لا والله لأشقیه فیہ أحدًا:	۳۴۰
۳۴۰	قوله: وهما من بنی زهرة:	۳۴۰
۳۴۰	قوله: أنشدکما بالله لئلا أدخلتمانی:	۳۴۰
۳۴۰	قوله: من التذکرة والتعریع:	۳۴۰
۳۴۰	یو اشکال او ددی جواب:	۳۴۰
۳۴۱	۲۳=باب ما یجوز من الهجران لمن عصى:	۳۴۱
۳۴۲	یو اشکال او ددی جوابونه:	۳۴۲
۳۴۲	۲۴=باب هل یؤید صاحبه کل یوم أو بکرة وعیشا:	۳۴۲
۳۴۲	د ترجمة الباب مقصد:	۳۴۲
۳۴۳	یو شبه او ددی جواب:	۳۴۳
۳۴۳	۲۵=باب الزیارة ومن زار قوما قطعهم عندهم:	۳۴۳
۳۴۴	د ملاقات دپاره د راتلونکو په خدمت کښی طعام دی پیش کړی شی:	۳۴۴
۳۴۴	د مسلمان د زیارت او د ملاقات کولو فضائل:	۳۴۴
۳۴۵	۲۶=باب من جمّل للوفود:	۳۴۵

شمیره	مضمون	صفحه
٢٧=	باب الأخاء والجلف	٣٤٢
٢٨=	باب التَّسْمِيَةِ وَالصَّحَابَةِ	٣٤٧
	د حضور د خدا کیفیت:	٣٤٩
٣٥٠	قوله: ما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم مستمعاً ضاحكاً:	
٢٩=	باب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ [التوبة: ١١٩] وَمَا	
٣٥١	يُنْهَى عَنِ الْكُذِبِ	٣٥١
٣٥١	د صدق او د رشتیا اهمیت:	
٣٥٢	د دروغو نقصان:	٣٥٢
٣٥٢	قوله: حتى يكتب عند الله كذاباً:	
٣٥٣	٧٠٠=باب فِي الْهُدَى الصَّالِحِ	٣٥٣
٣٥٤	فائدة:	٣٥٤
٣٥٥	٧١=باب: الصَّبْرُ عَلَى الْأَذَى	٣٥٥
٣٥٥	د صبر لغوی او صطلاحی معنی او قسمونه:	
٣٥٦	قوله: أصبر على أذى سمعه من الله:	٣٥٦
٣٥٦	٧٢=باب مَنْ لَمْ يَرِاجِهَ النَّاسَ بِالْعِتَابِ	٣٥٦
٣٥٧	قوله: عن الشيء أصنعه:	٣٥٧
٣٥٨	٧٣=باب مَنْ أَكْفَرَ أَحَاةً يَغْيِرُ تَأْوِيلَ قَوْلِ كَمَا قَالَ	٣٥٨
٣٥٩	٧٤=باب مَنْ لَمْ يَرَ الْكُفَّارَ مَنْ قَالَ ذَلِكَ مُتَأَوِّلًا أَوْ حَاجِلًا	٣٥٩
٣٥٩	د ترجمه الباب مقصد:	
٣٦٠	قوله: من حلف منكم فقال في حلفه:	٣٦٠
٣٦١	٧٥=باب مَا يَجُوزُ مِنَ الْقَضْبِ وَالْثِدَّةِ لِأَمْرِ اللَّهِ	٣٦١
٣٦١	د ترجمه الباب مقصد:	
٣٦٢	محمد بن زياد:	٣٦٢
٣٦٢	قوله: احتجبر رسول الله صلى الله عليه وسلم مُحْبِرَةً مُعَصَّةً أَوْ حَصِيرًا:	٣٦٢
٣٦٢	قوله: وحصبوا الباب:	٣٦٢
٣٦٤	٧٦=باب الْحَذَرُ مِنَ الْقَضْبِ	٣٦٤
٣٦٦	٧٧=باب الْحَيَاءُ	٣٦٦
٣٦٧	د حياء لغوی او اصطلاحی معنی:	٣٦٧
٣٦٩	٧٨=باب إِذَا لَمْ تُسَمَّ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ	٣٦٩

شماره	مضمون	صفحه
٧٩	بَاب مَا لَا يُسْتَحْيَا مِنَ الْحَقِّ لِلتَّقْوَى فِي الدِّينِ	٣٦٩
٨٠	بَاب قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَرُّوا وَلَا تُعْبِرُوا	٣٧٠
٣٧١	بِي خَايَه سَخْتِي بِهِ شَرِيعَتِ كُنْبِي مَحْبُوبٌ نَهْ دَه	٣٧١
٣٧١	قَوْلُهُ: وَفِينَا رَجُلٌ لَهُ رَأْيٌ	٣٧١
٣٧٢	قَوْلُهُ: لِيَقْعُوا بِهِ	٣٧٢
٨١	بَاب الْإِنْسِاطِ إِلَى النَّاسِ	٣٧٢
٣٧٣	قَوْلُهُ: الدُّعَايَةُ مَعَ الْأَهْلِ	٣٧٣
٣٧٣	د حَدِيثُ نَهْ مُسْتَنْبِطُ فَائِدِي	٣٧٣
٣٧٤	قَوْلُهُ: كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبِنَاتِ	٣٧٤
٣٧٤	قَوْلُهُ: يَتَّقِعْنَ مِنْهُ قَيْسَرٌ مَهْرَنَ	٣٧٤
٨٢	بَاب الْمُدَارَاةِ مَعَ النَّاسِ	٣٧٥
٣٧٥	د خَاطِرِ مَدَارَتِ فَضِيلَتِ	٣٧٥
٣٧٦	قَوْلُهُ: قَالَ أَيُّوبُ بِشُوبِهِ وَأَنَّهُ يَرِيهِ إِيَّاهُ	٣٧٦
٣٧٦	قَوْلُهُ: وَكَانَ فِي خَلْقِهِ شَيْءٌ	٣٧٦
٣٧٦	قَوْلُهُ: وَقَالَ حَاتِمٌ مِنْ وَرْدَانَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ	٣٧٦
٨٣	بَاب لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ حُجْرٍ مَرَّتَيْنِ	٣٧٧
٣٧٧	د حَدِيثُ سَبَبِ دُورُودِ	٣٧٧
٣٧٧	قَوْلُهُ: وَقَالَ مَعَاوِيَةُ: لَا حَكِيمَ إِلَّا ذُو تَجْرِبَةٍ	٣٧٧
٨٤	بَاب حَقِّ الضَّعِيفِ	٣٧٨
٣٧٨	د مِيلَمَسْتِيَا وَرُكُولُو حَكَمِ	٣٧٨
٣٧٨	قَوْلُهُ: فَشَدَّدَتْ فَشَدَّ دَعْلَى	٣٧٨
٨٥	بَاب إِكْرَامِ الضَّعِيفِ وَخِدْمَتِهِ إِذَا هُوَ بَنَفْسِيهِ	٣٧٩
٣٧٩	د تَرْجُمَةُ الْبَابِ وَضَاحَتِ	٣٧٩
٣٨٠	قَوْلُهُ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: يَقَالُ: هُوَ زَوْدٌ وَضَيْفٌ، وَمَعْنَاهُ: أَضْيَافُهُ وَزُورَاهُ	٣٨٠
٣٨٠	قَوْلُهُ: وَيَقَالُ: الْغُورُ الْغَائِرُ لَا تَسْأَلُهُ الدَّلَاءُ، كُلُّ شَيْءٍ غُرَّتْ فِيهِ فَهُوَ مَغَارَةٌ	٣٨٠
٣٨٠	قَوْلُهُ: تَزَاوَرُ: تَحْمِيلُ مِنَ الزَّوْرِ، وَالْأَزْوَرُ: الْأَمِيلُ	٣٨٠
٣٨١	قَوْلُهُ: فَلِكِ مَرَضِيهِ جَانِزَتُهُ يَوْمَ لَيْلَةٍ وَوَضِيْفَتُهُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَمَا بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ	٣٨١
٣٨١	د مِيلَمَسْتِيَا مَدَهْ	٣٨١
٣٨٣	قَوْلُهُ: وَلَا يَجِلُّ لَهُ أَنْ يَشُوِيَ عِنْدَهُ حَتَّى يُخْرِجَهُ	٣٨٣

شميره	مضمون	صفحه
٣٨٣	قوله: فخذوا منهم حق الضيف الذي ينبغي لهم:	٣٨٣
٣٨٣	٨٦=باب صُنِعَ الطَّعَامُ وَالتَّكْلُفُ لِلضَّيْفِ	٣٨٣
٣٨٤	به ميلستيا كنبني تكلف كول:	٣٨٤
٣٨٤	قوله: فرأى أمر الدرداء متبدلة:	٣٨٤
٣٨٤	قوله: صدق سلمان:	٣٨٤
٣٨٥	قوله: أبو جحيفة وهب السوائي، يقال له وهب الخير:	٣٨٥
٣٨٥	د ترجمة الباب سره مناسبت:	٣٨٥
٣٨٦	٨٧=باب مَا يَكْرَهُ مِنَ الْغَضَبِ وَالْجَزَعِ عِنْدَ الضَّيْفِ	٣٨٦
٣٨٧	د حديث د باب سره مناسبت:	٣٨٧
٣٨٧	٨٨=باب قَوْلُ الضَّيْفِ لِصَاحِبِهِ لَا أَكُلُ حَتَّى تَأْكُلَ	٣٨٧
٣٨٨	د ترجمة الباب مقصد:	٣٨٨
٣٨٨	قوله: فغضب أبو بكر، فسب وجر:	٣٨٨
٣٨٩	قوله: يا أخت بني فراس:	٣٨٩
٣٨٩	قوله: ورقة عيني:	٣٨٩
٣٨٩	٨٩=باب إِكْرَامِ الْكَبِيرِ وَيَنْدُ الْأَكْبَرُ بِالْكَلامِ وَالسُّؤَالِ	٣٨٩
٣٨٩	د خبرو كولو حق مشر ته دي:	٣٨٩
٣٩٠	قوله: قال الليث: حدثني يحيى عن بشير عن سهل، قال يحيى: حيث أنه قال معراف:	٣٩٠
٣٩١	قوله: وقال ابن عيينة: حدثنا يحيى عن بشير عن سهل وحده:	٣٩١
٣٩١	د حديث د باب ذكر كولو وجه:	٣٩١
٣٩٢	٩٠=باب مَا يَجُوزُ مِنَ الشَّعْرِ وَالرَّجُلِ وَالْحَدَاءِ وَمَا يَكْرَهُ مِنْهُ	٣٩٢
٣٩٢	د شعر تعريف:	٣٩٢
٣٩٢	د اشعارو جوؤولو او د ويلو حكم:	٣٩٢
٣٩٥	قوله: قال ابن عباس: في كل لغوي غوضون:	٣٩٥
٣٩٦	قوله: إن من الشعر حكمة:	٣٩٦
	مشهور شاعر لبید بن ربیعہ	
٣٩٨	قوله: أمية بن أبي الصلت، وكاد أمية بن أبي الصلت أن يسلم:	٣٩٨
٤٠٠	قوله: فقال رجل من القوم: وَجَّبت يانبي الله لو امتعتنا به:	٤٠٠
٤٠١	قوله: فلب تصاف القوم كان سيف عام فيه قصر:	٤٠١
٤٠١	قوله: إن له لأجرين:	٤٠١
٤٠١	قوله: إنه جاهد مجاهد:	٤٠١

شميره	مضمون	صفحه
٤٠١	قوله: قُلْ عَرَبِيٌّ نَشَأَ مِنْهُ:	٤٠١
٤٠٣	د رويدك سوك بالقوارير دوه مطلبه:	٤٠٣
٤٠٣	قوله: قال أبو قلابه:	٤٠٣
٤٠٤	فائدة:	٤٠٤
٤٠٥	٩١ باب هجاء المشركين:	٤٠٥
٤٠٦	قوله: كما سئل الشعرة من العجين:	٤٠٦
٤٠٧	قوله: معروف..... ساطع:	٤٠٧
٤٠٧	قوله: تابعه عقيل عن الزهري..... وقال الزبيدي:	٤٠٧
٤٠٨	قوله: اجهم وقال: هاجم:	٤٠٨
٩٢	باب ما يكره أن يكون الغائب على الإنسان الشعر حتى يصدّه عن ذكر الله والعلم	٤٠٨
٤٠٨	والقُرآن:	٤٠٨
٤٠٨	شعر ويل كله مكروه دي؟	٤٠٨
٩٣	باب قول النبي صلى الله عليه وسلم تربت يمينك وعقرى حلقى	٤٠٩
٤١٠	د ترجمة الباب مقصد:	٤١٠
٩٤	باب ما جاء في زعموا:	٤١٠
٤١١	د ترجمة الباب مقصد:	٤١١
٩٥	باب ما جاء في قول الرجل ويلك:	٤١٢
٤١٢	د لفظ د ويل استعمال:	٤١٢
٤١٤	قوله: سبق الفرث والدم:	٤١٤
٤١٥	قوله: تابعه يونس عن الزهري وقال عبد الرحمن بن خالد عن الزهري: ويلك:	٤١٥
٤١٦	قوله: لن يترك: أي لن ينقص:	٤١٦
٤١٦	د حديث د باب مختلف توجيهات:	٤١٦
٤١٧	د حديث د باب دوه مطلبونه:	٤١٧
٩٦	باب علامة الحب في الله عز وجل:	٤١٩
٤٢٠	د آيت او د روايت په مينځ كښې مناسبت:	٤٢٠
٤٢٠	قوله: تابعه جرير بن حازم:	٤٢٠
٤٢١	قوله: تابعه أبو معاوية ومحمد بن عبيد:	٤٢١
٩٧	باب قول الرجل للرجل اغش:	٤٢١
٤٢٣	قوله: ابن صياد:	٤٢٣
٤٢٣	قوله: وهو يختل أن يسم من ابن صياد:	٤٢٣

شماره	مضمون	صفحه
.....	قوله: قال أبو عبد الله: خات الكلب: بعدته، خاسنين: مبعدين:.....	٤٢٤
.....	٩٨=باب قول الرجل مرحباً.....	٤٢٤
.....	د ترجمه الباب مقصد:.....	٤٢٤
.....	٩٩=باب ما يدعى الناس بأبايهم.....	٤٢٥
.....	١٠٠=باب لا يقل خبيثت نفسي.....	٤٢٢
.....	١٠١=باب لا تسبو الدهر.....	٤٢٧
.....	زمانی ته بد ویل نه دی پکار:.....	٤٢٧
.....	قوله: لا تسبوا العنب الكر، ولا تقولوا: خيبة الدهر:.....	٤٢٨
.....	١٠٢=باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: إنما الكر من قلب المؤمن.....	٤٢٨
.....	١٠٣=باب قول الرجل فذاك أبي وأمي.....	٤٣٠
.....	١٠٤=باب قول الرجل جعلني الله فذاك.....	٤٣٠
.....	قوله: قال: أحب اقتم عن بعيره:.....	٤٣١
.....	د ترجمه الباب مقصد:.....	٤٣١
.....	١٠٥=باب أحب الأسماء إلى الله عز وجل.....	٤٣٢
.....	١٠٦=باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: سموا بأبائهم ولا تكتوا بكنتي.....	٤٣٢
.....	د ابو القاسم كنيته ايخودو كنبی د عالمانو رانی.....	٤٣٢
.....	١٠٧=باب اسم الحزن.....	٤٣٤
.....	د نوم اثر وی:.....	٤٣٤
.....	١٠٨=باب تحویل الاسم إلى اسم أحسن منه.....	٤٣٥
.....	قوله: لها النبي صلى الله عليه وسلم:.....	٤٣٦
.....	د محمد د نوم احترام ضروری دی:.....	٤٣٧
.....	د فرشتو د نوم ايخودو حکم:.....	٤٣٧
.....	١٠٩=باب من سمي بأسماء الأنبياء.....	٤٣٩
.....	د پیغمبرانو نومونه ايخودل مستحب دی.....	٤٤٠
.....	١١٠=باب تسمية الوليد.....	٤٤٠
.....	١١١=باب من دعا صاحبه فقه ص من اسمه حرفاً.....	٤٤١
.....	١١٢=باب الكنية للصبي وقيل أن يولد للرجل.....	٤٤٢
.....	د بچی هم کنيته ايخودې شی:.....	٤٤٢
.....	د اولاد نه کیدو په صورت کنبی د کنيته ايخودل صحيح دی:.....	٤٤٢
.....	١١٣=باب التكني بأبي تراب وإن كانت له كنية أخرى.....	٤٤٤

شمیرہ	مضمون	صفحہ
.....	د ترجمۃ الباب مقصد :	۴۴۴
.....	حضرت علیؑ تہ د ابو تراب و یلو وجہ :	۴۴۴
.....	۱۱۴ = باب انقیض الأسماء إلی اللہ	۴۴۶
.....	بدترین نوم :	۴۴۶
.....	قوله : مَلِكُ الْأَمَلَاك :	۴۴۶
.....	فائدة :	۴۴۷
.....	قوله : قال سفيان : يقول غيره : تفسيره : شاهان شاه :	۴۴۸
.....	تنبيه :	۴۴۸
.....	۱۱۵ = باب كُنْيَةِ الْمُشْرِكِ	۴۴۹
.....	مشرک لہ پہ کنیت سرہ رابلی شی :	۴۵۰
.....	قوله : يتشاورون :	۴۵۰
.....	د کافر دپارہ کنیت کلہ استعمال لولی شی ؟ :	۴۵۱
.....	۱۱۶ = باب الْمَعَارِضُ مَتَدُوْحَةٌ عَنِ الْكَذِبِ	۴۵۱
.....	۱۱۷ = باب قَوْلُ الرَّجُلِ لِلشَّيْءِ لَا يَسْ بِشْءٍ وَهُوَ يَتَوَيُّ أَنَّهُ لَا يَسْ بِعَاقِبِ	۴۵۳
.....	۱۱۸ = باب رَفْعُ الْبَحْرِ إِلَى السَّمَاءِ	۴۵۴
.....	د ترجمۃ الباب مقصد :	۴۵۵
.....	۱۱۹ = باب كُنْتُ الْعُودِي فِي الْمَاءِ وَالطَّيْنِ	۴۵۵
.....	د ترجمۃ الباب مقصد :	۴۵۶
.....	۱۲۰ = باب الرَّجُلُ يَنْكُتُ الشَّيْءَ بِإِيدِيهِ فِي الْأَرْضِ	۴۵۷
.....	قوله : فكل ميت :	۴۵۷
.....	۱۲۱ = باب التَّكْبِيرُ وَالتَّسْبِيحُ عِنْدَ النَّعْجِ	۴۵۸
.....	د ترجمۃ الباب مقصد :	۴۵۹
.....	۱۲۲ = باب النَّهْيُ عَنِ الْخُذْفِ	۴۶۰
.....	قوله : لا ينكأ العدو :	۴۶۰
.....	۱۲۳ = باب الْحُنْدُ يُلْقَا طَيْسَ	۴۶۰
.....	د پرنجی نہ پس خومرہ الفاظ ویل پکار دی :	۴۶۱
.....	د پرنجی نہ پس د حمد سرہ د درود او د سلام د اضافی حکم :	۴۶۲
.....	قوله : عطس رجلان عند النبي صلى الله عليه وسلم :	۴۶۳
.....	قوله : فثَمَّتْ أَحَدُهُمَا وَلَمْ يَثْمِتِ الْآخَرُ :	۴۶۳
.....	قوله : فقيل له :	۴۶۴

شمیره	مضمون	صفحه
.....	قوله: هذا حمد الله، وهذا المجد لله:	۴۶۴
.....	۱۲۴ = باب تسميت العاطس إذا حمد الله	۴۶۵
.....	د تسميت معنى:	۴۶۵
.....	د تسميت حكم:	۴۶۶
.....	قوله: فيه أبوهريرة:	۴۶۷
.....	هغه خلق چه كوم د تسميت د حكم نه مستثنى دى:	۴۶۸
.....	۱۲۵ = باب ما يستحب من العطاس وما يكره من التثاوب	۴۶۷
.....	۱۲۶ = باب إذا عطس كيف يتمت	۴۷۳
.....	۱۲۷ = باب لا يتمت العاطس إذا لمحمد الله	۴۷۳
.....	۱۲۸ = باب إذا تشاءب فليضمر يده على فيه	۴۷۴
.....	قوله: فإذا تشاوب أحدكم فليرده ما استطاع:	۴۷۴

کتاب الطب

(الاحاديث: ۵۳۵۴ - ۵۴۴۵)

په کتاب الطب کښې اووه پنځوس (۵۷) بابونه دي
 چه په دې کښې د څلیریشتمو (۲۴) بابونو تشریح
 ددې نه په مخکیني جلد کښې تیره شوي ده،
 په دې جلد کښې د باقی درې دیرشو بابونو تشریح ده.

۲۵ = بَاب ذَاتِ الْجَنْبِ

[۵۳۸] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَثَابُ بْنُ بِشِيرٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ أُمَّ قَيْسٍ بِنْتُ مِخْصَنٍ وَكَانَتْ مِنْ أَصْلَمَ حَاجِرَاتِ الْأَوَّلِ اللَّاتِي بَايَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ أُخْتُ عِكَاشَةَ بِنْتِ مِخْصَنٍ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَايَعَ هَاقِدَ عُلَاقَ عَلَيْهِ مِنَ الْعُدْرَةِ فَقَالَ اتَّقُوا اللَّهَ عَلَى مَا تَدْعُرُونَ أَوْلَادَكُمْ بِهَذِهِ الْأَعْلَاقِ عَلَيْكُمْ بِهَذَا الْعُودِ الْهِنْدِيِّ فَإِنَّ فِيهِ سَبْعَةَ أَشْفِيَةٍ مِنْهَا ذَاتُ الْجَنْبِ يُرِيدُ الْكُتَّ يَعْْنِي الْقُسْطَ قَالَ وَهِيَ لَفَةٌ [۵۳۸:۵۳۹]

[۵۳۹] حَدَّثَنَا عَارِمٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ قَالَ قَرِئَ عَلَى أَيُّوبَ بْنِ كُتَيْبٍ أَبِي قِلَابَةَ مِنْهُ مَا حَدَّثَ بِهِ وَمِنْهُ مَا قُرِئَ عَلَيْهِ وَكَانَ هَذَا فِي الْكِتَابِ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ أَبَا طَلْحَةَ وَأَنَسَ بْنَ النَّضْرِ كَوَانَا وَكَوَانَا أَبُو طَلْحَةَ يَبْدِيهِ وَقَالَ عَبْدُ بَنُ مَنصُورٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ أِذَنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ يَمِينٍ مِنَ الْأَنْصَارِ أَنْ يَرْقُوا مِنَ الْحُمَةِ وَالْأُذُنِ قَالَ أَنَسٌ كُوبِتَ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيٌّ وَنَحْنُ أَبُو طَلْحَةَ وَأَنَسُ بْنُ النَّضْرِ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو طَلْحَةَ كَوَانِي

لکه چه وپاندے تیر شویدی ذات الجنب هر هغه درد ته وانی چه د انسان په یو اړخ کښ را پیدا شی

د ذات الجنب قسمونه: حافظ ابن حجر فرمائی: د ذات الجنب دوه قسمه دی:

① یو قسم د ورم (پرسیدو) په شکل کښ وی چه د انسان د پختو په دننه پتو کښ پرسیدل راشی چه د هغه په وجه مریض په پنځو تکلیفونو کښ مبتلا وی، تبه، توخ، نخس (نمونیا) د سا تنگیدل، د نبض منشاری (پرسیدل، پریکیدل)، د ذات الجنب دا خطرناک قسم دی او نبی کریم ﷺ ددې باره کښ فرمانيږي دی: "ماکان الله یسلطه اعلیٰ" (۱) یعنی الله تعالی به دا په ما نه مسلط کوی

② د ذات الجنب دویم قسم دهغه درد په صورت کښی وی چه د گیس په وجه د سری په تشی کښ رااوچتیری، په حدیث کښ د ذات الجنب نه دا دویم قسم مراد دی، ځکه چه هندوستانی عود هم د دې دویم قسم دپاره مفید دی ځکه چه دا گیس لرې کوی او باطنی اندامونو ته طاقت ورکوی (۲)

خو که رومېی قسم د بلغم په وجه پیدا شوی وی نو دې صورت کښ هم هندوستانی عود فائده ورکوي (۳)

(۱) ۲۱۲/۱۰، ارشاد الساری: ۴۲/۱۲

(۲) فتح الباری: ۲۱۲/۱۰، ارشاد الساری: ۴۲/۱۲، عمدة القاری: ۲۱/۲۵۱

(۳) فتح الباری: ۲۱۲/۱۰، ارشاد الساری: ۴۳/۱۲

د باب دوم روایت د امام بخاری رحمه الله د شیخ عارم دې ، د دوی نوم محمد بن الفضل دې (۱) دې د حماد بن زید نه نقل کوی :

قئ علی ایوب من کتب ابي قلابه منه ما حدث به ومنه ما قئ علیه ، وکان هذا فی الکتاب
د حضرت ایوب سختیانی رحمه الله سره د حضرت ابو قلابه عبد الله بن زید جرمی لیکلې
شوی د احادیثو مجموعه وه ، ایوب به کله کله ددې مجموعې نه احادیث په خپله لوستل
او خلقو ته به یې اورول او کله به بل ویل او ده به اوریدل ، دې حدیث هم په دې مجموعه
کښې وو -

روایت کښې دی چه حضرت ابو طلحه (زید بن سهل) او حضرت انس بن النضر (د حضرت
انس بن مالک تره) حضرت انس یې اوداغلو او داغ کار حضرت ابو طلحه او کړو -

وقال عباد بن منصور عن ایوب عن أبي قلابه عن أنس بن مالك قال: أذن رسول

الله صلى الله عليه وسلم لأهل بيت من الأنصار أن يرقوا من الحمة والأذن

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی : چه حضور اکرم ﷺ د انصارو یو کور والا ته اجازت ورکړو چه
دوی د زهرو او د غوړونو د درد دم دې کوی

د صحیح مسلم په روایت کښې دی چه دا د عمرو بن حزم کور والا وو (۲)

وراندې حضرت انس فرمائی : څه اوداغلې شوم ، نبی کریم ﷺ ژوندی وو حضرت ابو
طلحه ، حضرت انس بن نضراو زید بن ثابت رضی الله عنه موجود وو

امام بخاری رحمه الله د عباد بن منصور دا تعلیق څکه ذکر کړو چه دیکښ حضرت انس

تصحیح کړې ده چه څه د ذات الجنب د بیماری په وجه اوداغلې شوم ، دینه وړاندې د عارم

په روایت کښ د داغولو ذکر خو وو خو د " ذات الجنب " ذکر نه وو ، د عباد بن منصور په

روایت کښ ددې وضاحت اوشو

عباد بن منصور: ددوی کښت ابو مسلم دې او صحیح بخاری کښ دده صرف هم دا یو

حدیث موجود دې (۳) دې په کبار تبع تابعینو کښې دې ائمه د جرح او د تعدیل په ده جرح

کړیده چه ده تدلیس کولو ، د دوی حافظه متاثر شوې وه (۴) یحيى بن قطان فرمائی : چه

کله مونږ ده لره اولیدلو نو ده ته حدیثونه یاد نه وو پاتې (۵)

(۱) فتح الباری : ۲۱۲/۱۰ ارشاد الساری : ۴۴۳/۱۲ ، عمدة القاری ۲۱/۲۵۲

(۲) صحیح مسلم ، کتاب السلام ، باب استحباب الرقبة من العين والنملة والحمة والنظرة : ۴/۱۷۲۶ (رقم الحدیث : ۲۱۹۹)

(۳) فتح الباری : ۳۱۲/۱۰ ، دارنگه او گورئ تهذیب الکمال : ۱۵۶/۱۴ و تهذیب التهذیب : ۱۰۳/۱۵

(۴) فتح الباری : ۲۱۳/۱۰ لکه دې باره کښې علامه بن حجر فرمائی " قال مهنا عن أحمد کانت
أحاديثه منكبة و كان قدریا و كان يدلس .... و قال الجوزجاني : و كان يرى برأيهم و كان سبي الحفظ و)
تهذیب التهذیب : (۱۰۵۵)

(۵) تهذیب الکمال : ۱۵۸/۱۴ ، تهذیب التهذیب : ۱۰۴/۱۵

ابن عدی فرمائی: یہ مجموعی لحاظ سرہ دہ حدیثونہ لیکلے کیدی شی (۱) بعضو دہ لره مطلقا ضعیف گر خولی دی (۲)

بہ ہرحال امام بخاری رحمہ اللہ دہ یو تعلیق پہ صحیح بخاری کنبن ذکر کریدی، دا تعلیق ابوعلی موصول نقل کریدی (۳)

قوله: أن يرقوا من الحمة والأذن: ابن بطل رحمہ اللہ فرمائی: د اذن نہ مراد د غوبہ درد دی: ای رخص فی رقیۃ الأذن، إذا کان بہا رجم (۴)

د داغولو متعلق تفصیلی کلام تیر شویدی او د دم متعلق تفصیل ثو بابونہ وړاندے را روان دی۔

۲۴ = بَابُ حَرْقِ الْحَصِيرِ لِيَسَدَّ بِهِ الدَّمُ

[۵۴۰] حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقَارِيُّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ مُهَلِّ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ لَنَا كُثِيرَتٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْضَةُ وَأَذْيٌ وَجْهَهُ وَكُثِيرَتٌ رِبَاعِيَّتُهُ وَكَانَ عَلَيْنَا يَخْتَلِفُ بِالْمَاءِ فِي الْمَجْنِ وَجَاءَتْ فَاطِمَةُ تَقِيلُ عَنْ وَجْهِهِ الدَّمَ فَلَمَّا رَأَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامَ الدَّمَ زِيدَ عَلَى الْمَاءِ كَثْرَةً عَمَدَتْ إِلَى حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهَا وَأَلْصَقَتْهَا عَلَى جُرْحِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الدَّمُ [۵۴۰: ۱]

دی باب کنبی امام بخاری رحمہ اللہ د وینے د بندولو دپاره د پوزی سوزول بیان کریدی، ابن بطل رحمہ اللہ فرمائی چه "حرق الحصير" صحیح نه دی، صحیح "إحراق الحصير" دی، د إحراق معنی د سوزولو راخی، یا د باب د تفعیل نه "تحريق الحصير" کیدل پکار دی خکه چه د مجرد "حرق" معنی د سوزولو نه راخی (۵)

خو علامه عینی رحمہ اللہ "حرق" صحیح گر خولی دی او ویلے دی چه ددی معنی د سوزولو راخی او چه کله د باب افعال یا د تفعیل نه وی نو دغه وخت ددی په معنی سوزولو کنبی د مبالغه راخی (۶)

روایت د باب په کتاب الجهاد او کتاب المغازی کنبن تیر شویدی چه په غزوه احد کنبن د حضور اکرم ﷺ سر مبارک زخمی شوې وو، حضرت علی رضی اللہ عنہ به ډال کنبی اوبه راوړلې او حضرت فاطمه رضی اللہ عنہا به د میخ مبارک نه وینه پاکوله، خو چه کله ئی اولیدل چه وینه نه اودرېږی بلکه د اوبو په وجه نوره هم زیاتېږی نو یو پوزے ئی راوړو او وے سوزولو بیا ددی

(۱) تهذيب الكمال: ۱۶۰/۱۴، تهذيب التهذيب: ۱۰۴۱۵)

(۲) تهذيب التهذيب: ۱۰۵۱۵، طبقات بن سعد: ۲۷۰/۱۷)

(۳) فتح الباری: ۱۰/عمدة القاری: ۲۱/۲۵۳، ارشاد الساری: ۱۲/۲۴۳)

(۴) فتح الباری: ۱۰/عمدة القاری: ۲۱/۲۵۳)

(۵) فتح الباری: ۱۰/۲۱۴ عمدة القاری: ۲۱/۲۵۳)

(۶) عمدة القاری: ۲۱/۲۵۳)

سوزیدلې ایره نې په زخم اولگوله نو وینه بنده شوه
د څه خیز ایره هم چه وی ددې خصوصیت دا دې چه که دا په زخم اولگولې شی نو وینه
اودریږی ، امام ترمذی رحمه الله په دې حدیث باندې د "تداوی بالرماد" عنوان لگولې دې
او ترجمه نې کړیده ، (۱)

۲۷ = بَابُ الْحُمَى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ

[۵۸۹۱] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ثَائِفٍ عَنْ
ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْحُمَى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ
فَأُظْفِقُهَا بِالنَّاءِ قَالَ ثَائِفٌ وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَقُولُ كَيْفَ عَنَّا الرَّجُلُ [۳۰۹]

[۵۸۹۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ قَاطِطَةَ بِنْتِ الْمُنْذِرِ أَنَّ أَسْمَاءَ
بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَتْ إِذَا أَتَيْتْ بِالْمَرْءِ قَدْ مَحَتْ تَدْعُوهَا أَخَذَتْ الْمَاءَ فَصَبَتْهُ
بَيْنَهَا وَبَيْنَ جَبِيهَا قَالَتْ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا أَنْ نَبْرِذَهَا بِالنَّاءِ (۱)

[۵۸۹۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ عَنْ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْحُمَى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَأَبْرِذُوهَا بِالنَّاءِ [۳۰۹: ر]

[۵۸۹۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوِسِ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُسْرُوقٍ عَنْ عُبَايَةَ بْنِ رِفَاعَةَ عَنْ
جَدِّهِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْحُمَى مِنْ قَوْحِ جَهَنَّمَ
فَأَبْرِذُوهَا بِالنَّاءِ [۳۰۸: ر]

پومیس روایت د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ دې ، حضور اکرم ﷺ فرماتلې دی: تبه د جهنم
یو شعله ددې وجه نه دا په اوبو سره مړه کړئ

دویم روایت کنې حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی اللہ عنہا ته به چه کله یو ښځه په حالت د تبه
کنې د دعا دپاره راوستې شوه نو دې به اوبه راخستې او دا به نې ددې ښځې په گریبان
کنې اچولې او دا به نې فرماتل: رسول الله ﷺ به مونږ ته د اوبو په ذریعه ددې د یخولو
حکم کولو ، احادیثو کنې درې قسمه الفاظ استعمال شويدي ، فیح ، فوح او فور ، د
درې واړو یو معنی ده ، تاو ، پراس د اور ، شعله (۲)

الحمى من فيح جهنم نه یا خو حقیقی معنی مراد ده چه د تبې تاو د جهنم یو حصه او شعله
ده چه خلق ددې تاو محسوس کړی نو د جهنم د گرمۍ او د عذاب څه اندازه اولگوی او یا

(۱) سنن الترمذی: کتاب الطب: باب التداوی بالرماد: ۳۱۱/۴ (رقم الحديث: ۲۰۸۵)

(۲) الحديث أخرجه مسلم في كتاب السلام ، باب لكل داء دواء واستحباب التداوى: ۱۷۳۲/۴ (رقم
الحديث: ۲۲۱۱) وأخرجه النسائي في كتاب الطب ، باب تبريد الحتى بالماء: ۳۷۹/۴ (رقم الحديث:
۷۶۱۰) وأخرجه ابن ماجه في كتاب الطب ، باب الحتى من فيح جهنم فأبرذوها بالماء: ۱۱۴۹/۱۲ (رقم
الحديث: ۳۴۷۱)

(۳) فتح الباری: ۲۱۵/۱۰ عمدة القاري: ۲۱/۲۵۴

حقیقی معنی مراد نه ده ، بلکه دا په طور د مجاز او د تشبیه ویلې شویږي او مطلب دا دي چه د تبې تاو د جهنم د گرمۍ او د تاو سره نغشابه دي (۱)

قوله: **فأبردوها بالباء:** دلته خو مطلقا د "ماء" ذکر دي ، په بعض روایتونو کښ د "ماء زمزم" الفاظ راغلې دي ، لکه امام نسائی ، ابن حبان ، او امام حاکم د "عفان عن همام" په طریق سره روایت نقل کړيدي ، دیکښې دي "فأبردوها بهاء زمزم" (۲) بهر حال د مکې د خلقو دپاره خو هم دا بهتر ده چه آب زمزم استعمال کړي ځکه چه دا دوی ته هر وخت ملایړی خو د باقی خلقو دپاره عامې اوبه هم فائده ورکوي
يو اشکال او ددې جواب: دلته چا ته دا اشکال کيدې شي چه د تې په بعض قسمونو کښ په بدن باندې د یخو اوبو استعمالول فائده مند نه دي ، خاص کر هغه تبه چه د یخني په وجه راغلې وي دیکښ خو د اوبو استعمال نقصان ورکوي نو بیا حضور صلی الله علی وسلم مطلقا د اوبو د استعمال فرمان څنگه اوکړو (۳)

ددې جواب دا دي چه د حضور اکرم ﷺ ارشاد مطلقا د هرې تبې دپاره نه دي بلکه د تبې د هغه قسمونو باره کښي دي چه هغه کښې د بدن یخول په اوبو سره فائده مند وي . عموما چه کومه تبه د گرمۍ یا د سخت تاو د وجه وي دیکښ د اوبو استعمال ډیره فائده ورکوي . او حجاز مقدس خو گرم دي نو هلته عموما خلقو ته تبه د گرمۍ او د تاو د وجه راځي ، ځکه د حضور ﷺ دا ارشاد ددې باره کښ دي د هرې تبې باره کښي نه دي (۴)
په تبه کښې به یخو اوبو د استعمال طریقه: اوس دا خبره پاتې ده چه بدن ته د یخو اوبو په ذریعه یخ والی ورکولو دپاره څه خاص طریقه ده او که په هرې طریقې سره د اوبو استعمال کيدې شي؟

ددې یو طریقه خو حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنها نه نقل ده چه هغې به د تې والا کس په سینه باندې یخ اوبه شیندلې (۵)
امام ترمذی رحمه الله د حضرت ثوبان رضی الله عنه نه یو مرفوع روایت را نقل کړيدي ، دیکښ یو طریقه بیان شويده ، إذا أصاب أحدكم الحمى ..... فإن الحى قطعة من النار ... فليطفئها عنه بالباء ، فليستقم دهرًا جاریا ، وليستقبل جريرة الباء فيقول : بسم الله ، اللهم اشف عبادك ، وصديق رسولك ، بعد صلاة الصبح قبل طلوع الشمس ، فليغتسل فيه ثلاث غسرات ثلاثة أيام ، فإن لم يبرأ في ثلاثة فغس ، وإلا فسهم ، وإلا فتسم ، فإنها لا تكاد وتجاوز تسعًا يراذن الله" (۶)

(۱) فتح الباری : ۲۱۵/۱۰ عمدة القاری : ۲۱/۲۵۴

(۲) السنن الکبری للنسائی ، کتاب الطب ، باب تبريد الحمى بماء زمزم : ۲۵۴/۴ (رقم الحديث : ۷۶۱۴) والإحسان بترتيب صحيح ابن حبان ، کتاب الطب ، باب ذکر الخیر المفسر للفظة المجملة ..... : ۶۰۲۳/۱۸

(۳) فتح الباری : ۲۱۶/۱۰ عمدة القاری : ۲۱/۲۵۴

(۴) فتح الباری : ۲۱۶/۱۰ عمدة القاری : ۲۱/۲۵۴

(۵) لکه چه روایت د باب کښي دي

(۶) سنن الترمذی ، کتاب الطب ، باب : ۳۳ ، ۴۱۰/۴ (رقم الحديث : ۲۰۸۴)

ددې حديث حاصل دا دې چه د تبې والا سرې د سحر د مانځه نه پس او د نمر خاته نه وړاندې يو نهر ته کوز شى او چه د کوم طرفه اوبه راځى هغه طرف ته مخ او سينه کړى او "اللهم اشف عهك وصدق رسولك" اووانى او درې غوټې اووهى ، درې ورځې دا عمل اوکړى روغ به شى گنى پنځه ورځې يا اووه يا نه ورځې دې دا عمل اوکړي ، په نهو ورځو کښې به دننه دننه دده تبه انشاء الله خامخا ځي

امام ترمذى رحمه الله دا حديث غريب گرځولې دې (۱) او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانى چه ددې سند کښې سعيد بن زرعه يو مختلف فيهِ راوى دې (۲)

بزار د حضرت سمرة رضي الله عنه يو روايت ذکر کړيدې او امام حاکم ديتۀ صحيح ويلې دى دیکښ دى : "کان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا حم ، دعابقره من ماء فأنزلها على قرنه فاقتسل" (۳)

حضور اکرم صلی الله علیه و آله په په تبه کښ د اوبو مشک رااوغوښتلو او دا به ئي د خپل سر په ويختو واچولې او غسل به ئې اوکړو

علامه ذهبى رحمه الله دې حديث ته صحيح ويلې دى (۴) خو حافظ ابن حجر رحمه الله دا ضعیف گرځولې دې (۵)

امام طحاوى رحمه الله د حضرت انس رضي الله عنه يو روايت رانقل کړيدې او حاکم ديتۀ صحيح ويلې دى او ددې سند قوی دې (۶) حضرت انس رضي الله عنه فرمانى : "إذا حم أحدكم فليشن عليه من

الماء البارد من السحر ثلاث ليال" (۷)

يعنى په تبه والا کس باندې به درې ورځو پورې د سحر په وخت کښې يځې اوبه اچولې شى.

د طبرانى په يو روايت کښ د "وصوه عليكم فيما بين الأذانين المغرب والعشاء" (۸) الفاظ هم راغلې دى چه د ماښام او د ماسختن په مینځنۍ وخت کښ په تبه والا باندې اوبه واچوئ

قوله: قال نافع: وكان عبد الله يقول: اكشف عنا الرجز: دا د ماقبل سره سند سره موصول دې حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه به فرمائى چه مونږ نه دا عذاب لرې کړه ځکه حديث کښې ديتۀ "فيح جهنم" ويلې شويدي ، حافظ ابن حجر رحمه الله ليکى :

"وإنما طلب ابن عمر كشفه مع ما فيه من الثواب ليشروعيته طلب العافية من الله سبحانه وتعالى، إذ هو قادر

(۱) سنن الترمذى ، كتاب الطب ، باب : ۳۳ ، ۴ ، ۱۰ ، ۴ (رقم الحديث : ۲۰۸۴)

(۲) فتح البارى : ۲۱۷/۱۰

(۳) المستدرک للإمام الحاكم ، كتاب الطب ، باب الحمى قطعة من النار ، فأبردوها عنكم بالماء : ۴۰۴/۴

(۴) التلخيص للذهبي ، كتاب الطب : ۱۰۱/۴

(۵) فتح البارى : ۲۱۸/۱۰

(۶) فتح البارى : ۲۱۸/۱۰

(۷) المستدرک للإمام الحاكم ، كتاب الطب ، باب عليكم بألبان البقر : ۴۰۳/۴ ، فتح البارى : ۲۱۸/۱۰

(۸) فتح البارى : ۲۱۸/۱۰ ، مجمع الزوائد ، كتاب الطب ، باب ما جاء فى الحمى و إبردوها بالماء : ۹۵/۵

علی ان یکلم سیمات عهده و یعظم ثوابه ، من غیر ان یمیهه شیء یشق علیه (۱)
یعنی حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہما د تپی لرې کیدو دپاره دعا اوکړه . سره ددې چه
دیکبې ثواب دې ، وجه ددې دا ده چه د الله تعالی نه صحت غوښتل روا دی ، ځکه چه
بیمارو او مصیبتونو کبې مبتلاء کولو نه بغیر هم الله تعالی گناهونه معاف کولې شی

۲۸=باب مَنْ خَرَجَ مِنْ أَرْضٍ لَا تَلَامِيهِ

[۵۸۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَاسًا أَوْ رَجُلًا مِنْ عُكْلٍ وَمُحَرَّبَةٍ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَكَلَّمُوا بِالْإِسْلَامِ وَقَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَهْلَ حَرِيرٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ وَاسْتَوَحُّوا الْمَيْمَنَةَ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَوْدٍ وَبِرَاعٍ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيهِ فَيُسَمِّرُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَاهِهَا فَانْطَلَقُوا حَتَّى كَانُوا نَاحِيَةَ الْحَرَّةِ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَقَتَلُوا رَاعِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَأْثَمُوا الدَّوْدَ فَبَلَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْعَتَ الظَّلَبِ فِي أَثَارِهِمْ وَأَمَرَ بِهِمْ فَهَمُّوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَتَرَكُوا فِي نَاحِيَةِ الْحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا عَلَى حَالِهِمْ [۲۸]

د امام بخاری رحمه الله مقصد په دې ترجمه الباب سره دا دې چه د کومې زمکې او د یو
علاقې آب و هوا د یو انسان سره موافق نه وی نو دې ددینه چرته بل خوا تلې شی امام د
عرین د واقعي نه استدلال کړیدې چه دوی مدینې منورې ته راغلل او ددې خانې آب و هوا
په دوی صاف راغلل بیمار شول نو حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دوی ته د مدینې منورې نه بهر یو خانې
ته د تلو دپاره اوویل ، دوی هلته لاړل او روغ شو خو بیا دوی ناشکری اوکړه او ارتداد نې
اوکړو او د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم راعی (د ځناورو ساتونکې) نې قتل کړو ، قصاصا دوی ټول
قتل کړې شو ددې واقعي تفصیل وړاندې تیر شویږ

۲۹=باب مَا يُدْكَرُ فِي الطَّاعُونِ

طاعون د فاعول وزن دې د طعن نه (۲) طاعون په اصل کبې د وبا په شکل باندې د
خوړیدو د یو خاص بیماری نوم دې چه دیکبې ډیرو وختونو کبې د بدن په مختلف حصو
کبې خاص کرپه ترخ وغیره کبې ننکې راخیژی ، بدن سور یا تور شی او سوزی ، په زړه
یره راشی ، قنې ورته شروع شی او انسان ډیر زر مړ شی (۳)

(۱) فتح الباری : ۲۱۸/۱۰

(۲) فتح الباری : ۲۲۱/۱۰ عمدة القاری : ۲۵۶/۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۴۸/۱۲

(۳) قال الخلیل : الذاعون الوباء . و قال صاحب النهاية : الطاعون المرض العام الذي یفسد له الهواء و یتفسد به الأمزجة و الأبدان . و قال عیاض : أصل الطاعون القروح الخارجة فی الجسد . و قال ابن عبد البر : الطاعون غدة تخرج فی المراق و الأباط و قد تخرج فی الأیدی و الأصابع و حیث ما شاء الله [بقیه حاشیه برصغه آتند]

حدیث کنبی راخی چه د طاعون وجه دا وی چه پیریان دننه په بدن کنبی یو نوکاره اولگووی . لکه امام احمد د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه روایت رانقل کړیدی : چه دوی رضی الله عنهم فرمانلې دی : خُمامت به د طعن او د طاعون په وجه فناء کیږی ، نو اصحابو رضی الله عنهم اوویل : طعن خو مونږ ته معلوم دې (یعنی نیزه وهلو ته ویلې کیږی) خو طاعون څه څیز دې ، نو دوی رضی الله عنهم او فرمانل : "وَخُذُوا مِنْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَكُلُوا مِنْهَا" او یو روایت کنبی "وَخُذُوا مِنْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ" راغلې دې (۱) د مسند احمد په روایت کنبی د "اخوانکم" لفظ نشته دې او د خز تشریح په

طعن لیس بنافذ "سره شویده ، یعنی تونگار لگول ، څه څیز ننویستل (۲) بهر حال کیدې شی چه اصل سبب ددې په دننه بدن کنبی نوکاره لگول وی خو په ظاهری بدن باندې ددې اثر د ننکي او د دانې په شکل ظاهریږی (۳)

اسلام کنبی د ټولو نه پوهې ویا کله راغله ؟ اسلام کنبی د ټولو نه وړاندې د طاعون ویا د رملې او د بیت المقدس په مینځ کنبی په یو کلی "عمواس" کنبی راغلې وه ، حضرات اصحاب رضی الله عنهم او مجاهدین د شام د جهاد په سلسله کنبی هلته موجود دیکنبی قریبا دیرش زره مسلمانان وفات شو (۴)

یو اشکال او ددې جواب : بعض حضرات وائی : که طاعون د پیریانو او د شیطانانو د نوکاره په وجه خوریدوی نو بیا په رمضان المبارک په میاشت کنبی طاعون راتلل نه دی پکار ځکه چه رمضان کنبی خو سرکشه شیطانان خوترلې شوې وی ، او د رمضان هیڅ استثناء نشته دې دا ویا په رمضان کنبی هم خوریدې شی

ددې جواب دا ورکړې شویږی چه ممکن ده چه د شیطان حمله د رمضان نه وړاندې شوي وی خو ددې اثر په رمضان کنبی ښکاره شوي وی (۵)

[۵۴۹۱] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ سَعْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ يُحَدِّثُ سَعْدًا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بِأَرْضٍ فَلَا تَدْخُلُوهَا وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا مِنْهَا فَقُلْتُ أَلَيْسَ سَمِعْتَهُ يُحَدِّثُ سَعْدًا وَلَا يُنْكِرُهُ قَالَ نَعَمْ [۳۸۲:۱]

حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه د حضور صلی الله علیه و آله نه روایت نقل کوی چه دوی رضی الله عنهم فرمانلې دی :

...بقیه ازحاشیه گذشته. قال الفزالي : هو انتفاخ جميع البدن من الدم مع الحمى او انصباب الدم إلى بعض الأطراف ينتفخ ويحمر وقد يذهب ذلك العضو . (فتح الباری : ۲۲۱/۱۰)

(۱) مسند الإمام أحمد بن حنبل : ۴/۱۷۱۴ . وفي رواية " وفي كل شهداء " مسند الإمام أحمد بن حنبل : ۳۹۵/۴ . عمدة القاری : ۲۵۶/۱۲ .

(۲) فتح الباری : ۲۲۳/۱۰ . عمدة القاری : ۲۵۶/۲۱ . النهاية في غريب الحديث و الأثر : ۱۶۳/۵

(۳) فتح الباری : ۲۲۳/۱۰ . عمدة القاری : ۲۵۶/۲۱ . ارشاد الساری : ۴۸/۱۲

(۴) عمدة القاری : ۲۵۶/۲۱

(۵) ارشاد الساری : ۴۴۹/۱۲

چه كله يو علاقه كښې د طاعون متعلق واورئ نو هلته مه خئ او چه كله ته په يو علاقه كښ نې او هلته طاعون خور شى نو د هغه خائې نه مه اوځه -قلت: اذنت سمعته يحدث سعدا، ولاينكره، قال: نعم

حبيب بن ابى ثابت وائى ما د ابراهيم بن سعد نه تپوس او كړو چه تا د اسامه بن زيد حديث د سعد نه بيانيدل اوريدلې دى او (د ستا پلار سعد ددينه انكار اونكړو؟ نو دوى اوويل: چې آو ما په خپله اوريدلې دې

د فقلت قائل حبيب بن ابى ثابت دې، ده د خپل شيخ ابراهيم بن سعد نه تپوس او كړو چه تا د خپل شيخ اسامه بن زيد نه په خپله اوريدلې دى چه دوى دا حديث د حضرت سعد نه روايت كړيدې او حضرت سعد دينه انكار اونكړو، نو ابراهيم اوويل: هو ما دا حديث دوى نه په خپله اوريدلې دې، ابراهيم د حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه خوي دې (١)

[٥٣٤] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي شَلَالَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ تَوْقَلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَرَجَ إِلَى الشَّامِ حَتَّى إِذَا كَانَ بِسَرَرٍ لَقِيَهُ أَمْرَاءُ الْأَجْنَادِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ وَأَصْحَابُهُ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّ الْوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِأَرْضِ الشَّامِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ عُمَرَاذُعُرَى الْمُهَاجِرِينَ الْأَوَّلِينَ قَدْ عَاهَمُوا فَاسْتَشَارَهُمْ وَأَخْبَرَهُمْ أَنَّ الْوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِالشَّامِ فَاخْتَلَفُوا فَقَالَ بَعْضُهُمْ قَدْ خَرَجْتَ لِأَمْرٍ وَلَا تَرَى أَنَّ تَرْجِعَ عَنْهُ وَقَالَ بَعْضُهُمْ مَعَكَ بَقِيَّةُ النَّاسِ وَأَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَرَى أَنَّ تُقَدِّمَهُمْ عَلَى هَذَا الْوَبَاءِ فَقَالَ ارْتَفِعُوا عَنِّي ثُمَّ قَالَ ادْعُوا إِلَى الْأَنْصَارِ قَدْ دَعَوْتُهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فَلَسَكُوا سَبِيلَ الْمُهَاجِرِينَ وَاخْتَلَفُوا كَمَا خِلَافِهِمْ فَقَالَ ارْتَفِعُوا عَنِّي ثُمَّ قَالَ ادْعُوا إِلَى مَنْ كَانَ هَاهُنَا مِنْ مَشِجَّةٍ قُرَيْشٍ مِنْ مُهَاجِرَةِ الْقَتَنِجِ قَدْ دَعَوْتُهُمْ فَلَمْ يَخْتَلَفْ مِنْهُمْ عَلَيْهِ رَجُلَانِ فَقَالُوا تَرَى أَنَّ تَرْجِعَ بِالنَّاسِ وَلَا تُقَدِّمَهُمْ عَلَى هَذَا الْوَبَاءِ فَتَنَادَى عُمَرُ فِي النَّاسِ إِلَيَّ مُصِيبٌ عَلَى ظَهْرٍ فَأَصْبَحُوا عَلَيْهِ قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ أَفَرَأَيْتَ إِنْ قَدَّرَ اللَّهُ فَقَالَ عُمَرُو غَيْرُكَ قَالَهَا يَا أَبَا عُبَيْدَةَ نَعَمْ نَعْرِ مِنْ قَدَّرَ اللَّهُ إِلَيَّ قَدَّرَ اللَّهُ أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ إِبِلٌ هَبَطَتْ وَإِدْبَالُهُ عُدُوتَانِ إِحْدَاهُمَا خَصْبَةٌ وَالْأُخْرَى جَذْبَةٌ أَلَيْسَ إِنْ رَعَيْتَ الْخَصْبَةَ رَعَيْتَهَا بِقَدْرِ اللَّهِ وَإِنْ رَعَيْتَ الْجَذْبَةَ رَعَيْتَهَا بِقَدْرِ اللَّهِ

(١) عمدة القارى: ٢٥٧/٢١، وارشاد السارى: ٤٤٩/١٢

(٢) الحديث أخرجه البخارى أيضا فى كتاب الحيل، باب ما يكر من الحتيال فى الفرار من الطاعون (رقم الحديث: ٦٥٧٢) وأخرجه مسلم فى كتاب السلام، باب الطاعون و الطيرة و الكهانة و نحوها: ٤/١٧٤٠ (رقم الحديث: ٢٢١٩) وأخرجه النسائى: فى كتاب الطب، باب الخروج من الأرض التى لا تلامس: ١٤/٣٦٢ (رقم الحديث: ٧٥٢٢، ٧٥٢٥) وأخرجه ابوداود فى الجنائز، باب فى فضل من مات فى الطاعون:

١٨٨/٣ (رقم الحديث: ٣١١١)

قَالَ لَمَّا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ وَكَانَ مُتَعَفِّيًا فِي بَعْضِ حَاجَتِهِ فَقَالَ إِنَّ عِنْدِي فِي هَذَا عَلَمًا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلَا تَقْدُمُوا عَلَيْهِ وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ قَالَ فَحَدَّثَ اللَّهُ عَزَّ وَتَعَالَى [٥٤٩٨]

[٥٤٩٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ عُمَرَ خَرَجَ إِلَى الشَّامِ فَلَمَّا كَانَ بِسَرِّغَرِ بَلْعَةٍ أَنَّ الْوَبَاءَ قَدْ وَقَعَ بِالشَّامِ فَأَخْبَرَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلَا تَقْدُمُوا عَلَيْهِ وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ

په زمانه د طاعون کښې د حضرت فاروق اعظم شام ته د تللو واقعه: حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه د حضرت ابو عبیده بن الجراح او د ده ملگری د حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ سره ملاق شو او دوی ته ئې اوویل: چه د شام په ملک کښې وبا راغلې ده، حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ اوویل: ما ته اولین مهاجرین راولئ، تو هغوی راوستلې شو ده د دوی سره مشوره اوکړه او دوی ته ئې اوویل: د شام په ملک کښې وبا خوره شویده (هلته تلل پکار دی او که نه واپس کیدل پکار دی؟) دوی کښې اختلاف شو، خو اوویلې چه د کوم کار دپاره راووتی یو دینه واپس کیدل مناسب نه دی، او خو اوویلې: تاسره لوی لوی خلق او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اصحاب دی، دي وجه نه وبا طرف ته تلل مناسب نه دی

حضرت فاروق اعظم چه کله ددوی اختلاف اولیدلو نو وې فرمائل: تاسو ځما نه لار شئې، بیا ئې اوفرمائل: انصار راولئ، ما هغوی راویلل: دوی سره مشوره اوشوه، نو دي خلقو مینځ کښې هم د مهاجرینو په شان اختلاف اوشو، حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ دوی ته هم اوویل: ځما نه لار شئې، بیا ئې اوفرمائل: د قریشو مشران راوغواړه، چه کومو د فتح مکه په کال هجرت کړیدی، نوما دوی راوغوښتل: دوی کښې دوه سړو هم اختلاف اونکړو بلکه دوی ټولو اوویل: چه ځمونږ خیال دي چه ته خلقو لره واپس بوځه او دي وبا طرفته مه ورځئ. فاروق اعظم رضی اللہ عنہ په خلقو کښې اعلان اوکړو چه څه صبا به د واپسۍ دپاره سورېم، نو د سحر په وخت کښې خلق حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ ته راغلل، حضرت ابو عبیده بن الجراح اوویل: امیر المؤمنین د الله تعالی د تقدیر نه ټیخته اختیاروه؟ حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ اوویل: چه افسوس د سنا نه علاوه بل چا دا خبره کړې وې، مونږ د تقدیر الهی نه تقدیر الهی طرفته ټیخته کوو، دا خو راته اووایه چه تاسره اوښ وی او ته یو کنده کښې کوز شې چه د هغویو طرف شنه تازه گیاه وی او بل طرف اوچ وی نو آیا دا حقیقت نه دي چه ته به په شین طرف باندې اوښ خړوي نو دا به هم په تقدیر الهی سره وی او که اوچ کښې خړوي نو دا به هم په تقدیر الهی سره وی

راوی وائی دیکښې حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ راغلو، چه دي د څه ضرورت په وجه

(١) الحديث أخرجه مسلم في كتاب السلام، باب الطاعون والطيرة والكهانة ونحوها: ١٧٣٠/١٤ (رقم

الحديث: ٢٢١٩)

تر اوسه غائب وو ، دوی اوویل : ماسره ددی متعلق علم دی ما درسول الله ﷺ نه اوریدلے
چه دوی فرمائیل : چه کله تاسو د زمکه متعلق واورئ (چه هلته وبا خوره شوې ده * نو هلته
مه خئ او چه کله په یو خانئ کنبئ وبا خوره شی او تاسو هلته موجود نئ نو د هغه خانئ نه
تیخته مه کوئئ او بهر مه خئئ
حضرت فاروق اعظم چه دا حدیث واوریدو نو د الله تعالی شکر نئ اداء کړو او بیا د هغه
خانئ نه واپس شو -

قوله: حدثنا عبد الله بن يوسف، أخبرنا مالك، عن ابن شهاب، عن عبد

الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب..... دې سند کنبئ درې تابعیان او
دوه صحابی دی او ټول مدنی دی ، امام مالک ، محمد بن شهاب زهری او عبد الحمید بن
عبد الرحمن تابعیان دی او حضرت عبد الله بن عبد الله بن الحارث او حضرت عبد الله بن
عباس دواړه صحابه دی (۱)

د عبد الله بن عبد الله بن الحارث په بخاری کنبئ صرف هم دا یو حدیث دې ، ۹۹ هجری
کنب د دوی وفات شویدي (۲)

قوله: إن عمر بن الخطاب رضي الله عنه خرج إلى الشام: دا د ربیع الثانی د اتلسم سن هجری
واقع ده حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه دا سفر د خلقو د حالاتو او د حکومت د نظم او ترتیب
معلومولو په غرض کولو - (۳)

قوله: حتى إذا كان سرغ: سرغ (د سین زبر ، او د راء په سکون سره) وادی تبوک سره
نزدې د شام د یو کلي نوم دې د مدینه منوره نه د دیارلسو مرحلو په فاصله دې (۴)

قوله: لقيه أمراء الأجناد أبو عبيدة بن الجراح وأصحابه: په دې مقام د حضرت عمر
فاروق سره د لشکر اسلام امراء ملاقات اوکړو ، دینه مراد حضرت ابو عبیده (عامر بن
عبد الله یا عبد الله بن عامر) او دده ملگری حضرت خالد بن الولید ، زید بن ابی سفیان ،
شرحبیل بن حسنه او عمرو بن العاص مراد دی ، حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه شامل په
مختلف لښکرونو تقسیم کړې وو ، اردن ، جمص ، دمشق ، فلسطین ، قسرين .... هر یو
د مستقل لښکر حصه وه او د هرې حصې جدا امیر وو - (۵) دې وجه نه دلته د امراء الاجناد
اوویلې شو یعنی صیغه د جمع استعمال شوه

قوله: فأخبروه أن الوباء قد وقع بأرض الشام: د وبا نه طاعون مراد دې ، اتلسمه سن

(۱) فتح الباری : ۲۲۶۱ ۱۰ ، عمدة القاری : ۲۵۸۱ ۲۱

(۲) فتح الباری : ۲۲۶۱ ۱۰ ، عمدة القاری : ۲۵۸۱ ۲۱

(۳) عمدة القاری : ۲۵۸۱ ۲۱ ، دارنگه اوگوری ارشاد الساری : ۴۵۰۱ ۱۲

(۴) فتح الباری : ۲۲۶۱ ۱۰ ، ۲۲۷ ، عمدة القاری : ۲۵۸۱ ۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۵۰۱ ۱۲

(۵) عمدة القاری : ۲۵۸۱ ۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۵۰۱ ۱۲ ، فتح الباری : ۲۲۷۱ ۱۰

هجری کنبی په محرم او صفر کښ په شام کښې طاعون خور شو خو بیا ختم شو چه کله حضرت فاروق اعظم هلته اورسیدو نو دا وبا په دوباره خوره شوه ، (۱)

قوله: أدع لي المهاجرين الأولين : اولین مهاجرین نه مراد هغه جلیل القدر صحابه دی چه کومو د ټولو نه پرمه هجرت کړېدې او دواړو قبلو بیت المقدس او بیت الله شریف ته نې مونځ کړې وو (۲)

قوله: معك بقية الناس وأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم : بقیة الناس نه بقیة الصحابة مراد دی یعنی د ستا سره ژوندی پاتې شوي اصحاب دی "اصحاب رسول الله" ددې عطف تفسیر دې ، (اطلق عليهم ذلك تعظيما لهم أي ليس الناس إلا هم) یعنی دوی دپاره تعظیما د بقیة الناس لفظ استعمال شو گویا اصل په خلقو کښ هم دوی دی ، او دا احتمال هم شته چه د بقیة الناس نه مرا عام اصحاب وی او د اصحاب نه مراد خاص اصحاب وی (۳)

قوله: أدع لي من كان ههنا من مشيخة قریش : یعنی دلته چه کوم د قریش مشران حضرات دی هغه را اوغواړه ، مشیخة د شیخ جمع ده ، ددې لفظ لس جمع راځي :

- ① شیوخ (د شین په ضمه سره) ② شيوخ (د شین په کسره سره) ③ أشياخ ④ شَيْخَة (د شین په کسره او د یاء په فتحه سره) ⑤ شِيخان (د شین په کسره او د یاء په سکون سره) ⑥ مَشايخ (یاء سره . په همزه سره غلط دې خلق عموما دا په همزه سره وائی او لیکي)
  - ⑦ مَشِيخة (د میم فتحه او شین کسره) ⑧ مَشِيخاء (د میم او د شین فتح او د یاء سکون)
  - ⑨ مَشِيوخا (د میم فتح ، د شین سکون او د یاء ضمه او د واو سره) ⑩ مَشِيخاء
- دارنگه د لفظ د شیخ ټولې لس جمع راځي (۴)

قوله: من مهاجرة الفتح : ① دینه یا هغه خلق مراد دی چه دوی د فتح د مکه په کال مدینې منورې ته هجرت کړې وو

- ② یا هغه خلق مراد دی چه دوی د فتح د مکه په موقع اسلام قبول کړې وو
  - ③ یا هغه اصحاب مراد دی چه دوی د فتح د مکه نه پس مدینې ته هجرت کړې وی .
- د هجرت حکم اگرچه روستو د فتح د مکه نه پاتې نه وو ، ځکه چه حضور ﷺ فرمائلي وو : "لا هجرة بعد الفتح" خو بیا هم دوی صورتاً هجرت کړې وو دې صورت کښ دا به احتراز وی د هغه اصحابو ﷺ نه چه هغوی بالکل هجرت نه وو کړې او د فتح د مکه نه پس هم دوی په

(۱) عمدة القاری : ۲۵۸/۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۵۰/۱۲

(۲) عمدة القاری : ۲۵۸/۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۵۰/۱۲

(۳) فتح الباری : ۲۲۷/۱۰ ، دارنگه عمدة القاری : ۴۵۸/۲۱

(۴) عمدة القاری : ۲۵۸/۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۵۱/۱۲ ، فتح الباری : ۲۲۷/۱۰

مکه کنبی مقیم وو (۱)

دینه معلومه شوه چه کومو اصحابو ﷺ اگر چه د فتح مکه نه پس هم هجرت کړې وی هغوی ته په هغه اصحابو ﷺ فضیلت حاصل دې چه دوی هډو هجرت نه دې کړې (۲)

قوله: إني مصبح على ظهر: مُصَبِّح د باب د تفعیل د اسم فاعل صیغه ده د سهار په وخت سفر کوونکې ، د ظهر نه مراد ظهرالراحلة ده یعنی څه به صبا سحر په سوارلی سوریدونکې یم (۳)

قوله: أفرأمر: قدرالله: دا مفعول له دې ای ترجمه فرأمر من قدرالله -

قوله: لو غيرك قالها یا أباعبیده: داشرط دې جزاء نې محذوف ده ، جزاء "لأذيتهم" هم کیدې شی یعنی که چا بل چا داسې خبره کړې وې نو ما به ده ته ادب خودلی وو او جزاء نې "لکان ائلی" هم کیدې شی یعنی که دا خبره بل چا کړې وې نو دا به زیاته بهتره وه ، د ستا دپاره داسې نامناسبه اعتراض مناسب نه وو ، او "لم أتعجب" هم محذوف کیدې شی یعنی که چا بل چا دا خبره کړې وې نو ما ته به تعجب نه وو د ستا پشان عالم سړی نه دا خبره اوریدل ما ته ډیره د تعجب ښکاری (۴)

قوله: وإدبأله عذوتان: عُدُوَّة د واو (خو څما خیال دې چه عین دې واو خطاء د ناسخ ده ، مترجم) ضمه او کسره دواړه صحیح دی ، دال ساکن دې (عُدُوَّة طرف او اړخ ته وانی ، وهو المكان المرتفع من الوادی وهواطائه - (۵)

قوله: إحداهما خصبة: خصبة (د ځاء فتحه او د صاد کسره) تر او تازه شین گوشتین ، ددې په مقابلې کنب چَذْبَة (د جیم فتحه او د دال سکون) راخی ، اوچ ، قحط وهلې (۶)
حضرت فاروق اعظم ﷺ مثال بیان کړو او دې نې پوهه کړو چه که د یو میدان دوه اړخه وی یو تر و تازه شین وی او بل اړخ اوچ قحط وهلې وی او ته خپل اوبنان یو طرف ته څرولو دپاره بوڅی نو چه تر و تازه شین طرف ته نې بوڅی نو دیته به هم څرل په تقدیر الهی سره ویلې کیږی او که اوچ طرف ته نې څروې نو دیته به هم څرل په تقدیر الهی سره ویلې کیږی . اوس دې شین طرف کنب اوښ څرولو ته د تقدیر الهی نه تیخته کول نه ویلې کیږی دا رنگه مونږهم که د شام د وبا والا علاقې نه واپس شو نو دیته به هم د تقدیر الهی نه تیخته نه

(۱) عمدة القاری: ۲۵۸/۲۱، ارشاد الساری: ۴۵۱/۱۲، فتح الباری: ۲۲۷/۱۰

(۲) فتح الباری: ۲۲۷/۱۰

(۳) عمدة القاری: ۲۵۸/۲۱، ارشاد الساری: ۴۵۱/۱۲

(۴) عمدة القاری: ۲۵۸/۲۱، ارشاد الساری: ۴۵۱/۱۲، فتح الباری: ۲۲۸/۱۰

(۵) عمدة القاری: ۲۵۹/۲۱، فتح الباری: ۲۲۸/۱۰

(۶) عمدة القاری: ۲۵۹/۱۲

وېلي کيږي -

يو اشکال او ددې جواب : په دې د حضرت انس رضي الله عنه ددې روايت نه اشکال کيږي چه کوم امام طحاوی رحمه الله په صحيح سند سره رانقل کړيدې چه حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه کله شام ته راغلو نو حضرت ابو طلحه او ابو عبيده رضي الله عنه د دوی استقبال اوکړو او وې ويل : چه امير المؤمنين ! تاسو سره لوی لوی اصحاب دي ، او مونږ د خان نه روستو شام کښې لگيدلې اور پريخودې دي دې وجه نه تاسو په دې کال واپس شئې نو حضرت عمر فاروق واپس شو د حضرت انس رضي الله عنه د دې حديث نه معلومېږي چه حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه ته د واپس تلو مشوره حضرت ابو عبيده رضي الله عنه ورکړې وه ، او دلته د بخاری په روايت کښې په واپس تلو باندې دوی اعتراض کړيدې ^(۱)

خو دې دواړو خبرو کښې تطبيق داسې کيدې شی چه حضرت ابو عبيده رضي الله عنه په شروع کښې خو د واپس کيدو مشوره ورکړې وه خو بيا روستو په دوی باندې مقام د توکل غالب شو نو دوی د خپلې پخوانۍ مشورې نه رجوع اوکړه او په واپس کيدو باندې ئې اعتراض اوکړو ^(۲)

قوله: إذا سمعتم به بأرض فلا تقدموا عليه: د " به " ضمير مجرور طاعون ته راجع دې ، يعنی چه په کومه زمکه کښ تاسو د طاعون متعلق واورئ نو هلته مه ځئې " فلا تقدموا عليه " په حديث کښ دا نهی چه راغلې ده نوډا په نزد د بعضو باندې دپاره د تحریم ده نو دې وجه نه چه په کومه علاقه کښې وبا خوره شوې وی نو هلته تلل جائز نه دی بلکه حرام دی او بعض حضرات وائی چه دا نهی دپاره د تنزيه ده نو چه د کوم سړي توکل مضبوط وی او په تقدير د مضبوط ايمان مالک وی نو هغه دپاره داسې علاقې ته تلل جائز دی - ^(۳)

قوله: وإذا وقع بأرض وأنتم بها فلا تخرجوا فراراً منه: او چه کوم سړي په داسې علاقه کښې اوسېږي چه هلته وبا خوره شوې وی نو ددينه تيخته کول او وتل منع شويدي د طاعون والا علاقې نه سړي وتلې شی او که نه ؟ : د طاعون والا علاقې نه سړي وتلې شی او که نه نو دیکښې مختلف اقوال دي

بعض عالمان وائی : چه وتلې شی ، قاضي عياض رحمه الله په اصحابو رضي الله عنهم کښ د حضرت ابو موسی اشعري او د حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه او په تابعينو کښې د اسود بن هلال او د مسروق دا قول رانقل کړيدې چه دوی په دې حديث کښ دا نهی په تنزيه اخلي چه د جواز سره جمع کيدې شی ^(۴)

خو د بعضې نورو عالمانو په نزد د داسې علاقې نه وتل حرام دی ، ځکه چه په وتلو وعيد راغلې دي ، د شوافعو په نزد هم دا قول راجع دې ^(۵) د دوی استدلال د حضرت عائشه رضي الله عنها

^(۱) فتح الباری ۲۲۹/۱۰

^(۲) فتح الباری : ۲۲۹/۱۰

^(۳) فتح الباری : ۲۳۰/۱۱۰ ، ارشاد الساری : ۵۳/۱۲

^(۴) ارشاد الساری : ۵۳/۱۲

^(۵) ارشاد الساری : ۵۳/۱۲

په دې روایت دې چه کوم امام احمد رحمه الله رانقل کړيدې ، چه دا فرماني چه ما د حضور ﷺ نه تپوس او کړو چه طاعون څه څيز دې ؟ نو دوی رض اوفرمانل : " هَذِهِ كَعْدَةُ الْبَعِيرِ ، الْقِيمِ فِيهَا كَالشَّهِيدِ ، وَالْفَارِ مِنْهَا كَالْفَارِ مِنَ الرَّحْفِ " (۱) يعنی دا د اوښ د غوټې او د دانې په شان په بدن کښ بشکاره کیدونکې دانه ده چه کوم سړې دې وبا کښ مقيم پاتې شی نو دې به د شهيد برابر درجه بيا مومی او چه کوم اوختی نو دې د جهاد نه د تختيدونکې په شان مجرم دې خو حقيقت دا دې چه دیکښې تفصيل دې او ددې درې صورتونه کيدې شی

① چه يو سړې د وبا او د طاعون نه د تيختې او د بچ کيدو په اراده اوځی داسې چه په دې وبا کښې مبتلاء نه شی نو دا صورت ناجائز دې او په دې وعيد کښې شامل دې

② يو سړې د تيختې په نيت نه ځی بلکه د يو بل مقصد او ضرورت دپاره د داسې علاقې نه ځی ، مثلاً يو سړې دې چه ده د وړاندې نه د سفر تيارې کړيدې او وتو والا وو چه دیکښې د طاعون وبا خوره شوه او دې د خپل پخوانی قصد مطابق اووتلو نو داسې کس دپاره وتل جائز دی او دې د نهی او د وعيد تر لاندې داخل نه دې

③ دريم صورت دا دې چه ددې ځانې نه بهر ته د تللو د ده ضرورت او حاجت هم دې او ورسره نې خيال د وبا او د طاعون نه د بچ کيدو هم دې ، نو دا صورت مختلف فيہ دې چه

آيا دې وتلې شی او که نه ، (۲)

دې دريم صورت کښې چه صرف د طاعون نه تيخته نه ده بلکه يو بل مقصد نې ورسره هم په خيال کښې شته دې وجې نه بعضې حضراتو دا جائز گرځولې دې او ويلې دی چه دا صورت د نهی نه مستثنی دې

لکه تاريخی روايتونو کښې راځی چه حضرت فاروق اعظم رض حضرت ابو عبیده بن الجراح ته خط اولیکلو چه " تاسره ځما ضروری کار دی دې وجه نه ځما د خط په کتلو سمدست ما ته راشه " حضرت ابو عبیده پوه شو ، جواب نې اولیکلو چه ما ته معلومه ده چه د ستا ما سره څه کار دې ؟ څه د مسلمانانو په لښکر کښې يم د دوی د پريخودو خواهش ځما په زړه کښې نشته دې " نو بيا روستو د دوی هم په دې طاعون د عمواس کښ وفات اوشو ، (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې واقعي د ذکر نه پس ليکی :

فهذا يدل على أن مبرر رأي أن النهي عن الخروج إنما هو لمن قصد الفرار متحمضا ، ولعله كانت له حاجة إلى

(۱) مسند الإمام أحمد بن حنبل : ۲۵۵/۶

(۲) فتح الباری : ۲۳۱/۱۰ ، ارشاد الساری : ۴۵۳/۱۲ ، قال الشيخ ابن دقيق العيد : " الذي يترجح عندي في الجمع بينهما أن في الإقدام على تعريض النفس للبلاء ، ولعلها لا تصبر عليه ، وربما كان فيه ضرب من الدعوى لمقام الصبر أو التوكل فمنع ذلك حذرا من اغترار النفس ودعواها ما لا تثبت عليه عند الإختبار ، وأما الفرار فقد يكون داخلا في التوغل في الأسباب بصوة من يحاول النجاة بما قدر عليه فأمرنا الشارع بترك التكلف في الحالتين "

(۳) فتح الباری : ۲۳۱/۱۰ ، ۲۳۲

عبیدة فی نفس الأمر، فلذلك استدعاه، وقلن أبو عبیدة أنه إنما طلبه لیسلم من وقوع الطاعون به، فاعتذر عن إجابته لذلك، وقد كان أمر عمر بنی عبیدة بذلك بعد سماعها للحديث المذكور من عهد الرحمن بن عوف، فتأول عرفیه ما تأول، واستمر أبو عبیدة علی الأخذ بظاهرة (۱)

یعنی حضرت فاروق اعظم حضرت ابو عبیدہ د طاعون والا علاقہ نہ رابیل پہ دی خبرہ دلالت کوی چہ حدیث کتب چہ کومہ نہی راغلی دہ ہغہ د ہغہ کس دپارہ دہ چہ د ہغہ نیت پہ بہر تلو سرہ صرف د ویا نہ د تیختہی وی، خو کہ خہ بل ضرورت نی وی نو تلہ شی، حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ ہم غالباً د حضرت ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ سرہ خہ کار لرلو دی وجہ نہ نی راوبللو، حال دا دی چہ دوی د عبد الرحمن بن عوف نہ د نہی والا حدیث ہم اوریدلنی وو خو د دی سرہ نی راوبللو خکہ چہ دہ نہی پہ دی ذکر شوې درې صورتونو کبھی پہ رومبنی صورت اخستلہ

د طاعون والا علاقہ نہ د وتلو پہ ممانعت کبھی حکمتونہ: بہر حال حدیث شریف کبھی د طاعون والا علاقہ نہ د وتلو حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ممانعت کریدی د ددی ممانعت عالمانو مختلف حکمتونہ بیان کریدی:

① چہ کلہ پہ یو علاقہ کبھی ویا عامہ شی نو عموماً دینہ بچ کیدل مشکل شی داسی صورت کبھی تیختہ خہ فائدہ نہ ورکوی

② کہ ټول خلق تیختہ شروع کری نو چہ کوم انسان پہ ویا کبھی مبتلا شویدی یا د خہ پہ وجہ ہغہ تلہ نہ شی نو ددہ خیال بہ خوک ساتی، دارنگہ صرف ہغہ خلق بہ وتلہ شی چہ کوم قوی او د قدرت خاوندان وی، او چہ کوم کمزور وی بوډا گان وی د سفر خرچہ ورسره نہ وی دا خلق بہ نشی وتلہ نو دی سرہ بہ د کمزورو زړہ تہ درد اورسی

③ بعض ویاگانہ متعدی وی او ددی جراثیم خورپری، کہ یو سرې ددغہ خانی نہ اوخی نو ممکن دہ چہ دی دا جراثیم خان سرہ نورو علاقو تہ یوسی او داسی بہ نوې علاقو کبھی ہم دا ویا راشی (۲)

حدیث نہ د یو خو ادابو استنباط: امام بخاری رحمہ اللہ چہ د حضرت عمر فاروق د سفر د شام دا قصہ پہ صحیح بخاری کبھی دلته پہ رومبی خل ذکر کرہ نو دی وجہ نہ حافظ ابن حجر رحمہ اللہ د خپل عادت مطابق دینہ مختلف احکام او آداب استنباط کوی او لیکي:

وفي قصة عمر بن الفوائد: مشروعية المناظرة، والإستشارة في التوالل، وفي الأحكام، وأن الإختلاف لا يوجب حكماً، وأن الإتفاق هو الذي يوجهه، وأن الرجوع عند الإختلاف إلى النص، وأن النص ليسى علماً، وأن الأمور كلها تجري بقدر الله وعلمه، وأن العالم قد يكون عنده ما لا يكون عند غيره ممن هو أعلم منه، وفيه وجوب العمل بخبر الواحد، وهو من أقوى الأدلة على ذلك، لأن ذلك كان بإتفاق أهل الحل والعقد من الصحابة،

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۲۳۲

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۲۳۳

قبله من عبد الرحمن بن عوف، ولم یطلبوا معه مقویا، وفيه الترجیح بالاکثر عددا، والاکثر تجریدا، لرجوع عبر لقول شیخه قریش مع ما انضم الیهم ممن وافق رأیهم من المهاجرین والأنصار..... وفيه تفقد الإمام أحوال رعیتہ لما فیہ من إالة ظلم المظلوم، وكشف کربة المکروب وتزویل الناس منازلهم (۱)

یعنی دې حدیث او واقعه نه لاندینی آداب او فائدے مستنبط کیږي

① دا چه مناظره او بحث کول روا دی، لکه چه د حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ او د حضرت ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ په مینځ کښې اوشو

② دا چه په راتلونکې واقعاتو او حادثو کښې د خپلو ملگرو سره مشوره کول پکار دی لکه چه حضرت فاروق اعظم او کړلو

③ اختلاف سره څه حکم وجوباً نه ثابتیږي، اتفاق سره ثابتیږي

④ په راتې کښې د اختلاف په وخت نص ته رجوع کول پکار دی

⑤ دا چه نص ته علم ویلې کیږي لکه چه حضرت عبدالرحمن بن عوف او ویل: چه ماسره ددې باره کتب "علم" دې او بیا نې حدیث واورولو، نو حدیث نه دوی تعبیر په علم او کړو

⑥ دا چه تمام امور د الله د تقدیر او د علم مطابق جاری کیږي

⑦ دا چه د وړوکی عالم سره داسې یو خبره کیدې شی چه د لوی عالم سره به نه وی، لکه چه حضرت فاروق اعظم په علم کتب د عبد الرحمن بن عوف نه زیات وو خو دا حدیث دوی ته نه وو معلوم ⑧ دا چه په خبر واحد باندے عمل کول واجب دی نو په دې سره ددې روایت نه استدلال کیدې شی، ځکه حضرت عبد الرحمن بن عوف حدیث واورولو او چا نې تردید اونکړو، بلکه په دې نې عمل او کړو او واپس شو

⑨ چه کوم خلق مشوره کښې په اعتبار د تعداد زیات وی یا په تجزیه کښې زیات وی نو د دوی راتې ته ترجیح ورکول پکار دی، دلته د قریشو د شیوخو تجربه زیاته وه او د واپسې راتې ورکوونکې هم تعداد کتب زیات وو

⑩ امام ابو حاکم لره پکار دی چه د رعایا د احوالو خبر اوساتي

[۵۸۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَعِيمِ الْمُجِيرِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلُ الْمَدِينَةَ الْمَسِيحُ وَلَا الطَّاعُونَ [ر: ۸۷۸]

مدینه منوره کښې دجال به نشي داخلیدې او داسې د طاعون وبا به هم مدینه منوره کښې نه شي خوریږي

علامه قرطبی رحمه الله په شرح د مسلم * المفهم * کتب لیکلې دی چه " لا یدخل المدینه الطاعون " معنی دا ده چه طاعون به دیکښې په شان د عام وبا په شکل نه شي داخلیدې لکه چه څنگه نورو علائقو کښې دا د وبا په شکل خوریږي - ( )

(۱) فتح الباری: ۱۰/۲۳۳

(۲) فتح الباری: ۱۰/۲۳۴، درانگه اوگوری: ارشاد الساری: ۱۲/۴۵۴

دده ددې قول نه معلومېږي چه فی الجملة په مدينه منوره کښې طاعون راتلې شی خو د عام وبا په شکل کښې نه شی راتلې
خو ابن قتیبه او امام نووی په "الذکار" کښې لیکي چه طاعون مدينه منوره کښې د سره راتلې نه شی، او دا یو تاریخي حقیقت دې چه مدينه منوره کښې د طاعون وبا کله هم نه ده خوره شوې، طاعون نه علاوه نورې وباگانې خو راغلې دي او ددې وجه ډیر مری هم شوی دی خو د طاعون وباء کله هم نه ده خوره شوې (۱)
مدينه منوره په شان د مکه مکرمه باره کښې هم یو روایت دې چه دیکښې به هم دجال او طاعون دواړه نه شی داخلیدي، دا روایت عمر بن شیبه په "تاریخ مکه" کښې نقل کړيدي او ددې سند صحیح دي - (۲)

خو بعضې حضراتو نه نقل دی چه اووه سوه یو کم پنځوست سن هجري په مکه مکرمه کښې طاعون خور شوی و، (۳) نو یا خو دغه د طاعون وبا نه وه، څه بله بیماری وه او یا طاعون وو خو د وباء په شکل کښې نه وه (۴) او حدیث کښې د عدم دخول نه مراد په وبائی شکل کښې داخلیدل مراد دی لکه علامه قرطبي فرماني

سند کښې د امام مالک شيخ نعيم بن عبد الله قرشي دې، د ده لقب مجمر دې، چه د إجمار اسم فاعل دې، ده به مسجد نبوی په خوشبو وینځلو نو دې وجه نه ده ده لقب "مجمر" شو (۵)

[۵۰۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ حَدَّثَنِي حَفْصَةُ بِنْتُ سِيرِينَ قَالَتْ قَالَ لِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَحْيَى بْنُ مَتَاتٍ قُلْتُ مِنَ الطَّاعُونِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّاعُونُ شِمَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ [۲: ۱۷۴]

[۵۰۱] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ سُمَيٍّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمَبْطُونُ شَهِيدٌ وَالْمَطْعُونُ شَهِيدٌ [۲: ۱۷۴]

حضرت حفصه بنت سيرين فرماني: چه حضرت انس رضي الله عنه ما نه ځما د رور يحيي بن سيرين باره کښې تپوس اوکړو چه هغه په څه وجه وفات شوې و، ما اوويل: د طاعون په سبب، نوده او فرمائل: چه حضور اکرم صلی الله علیه و سلم فرمائلې دي چه طاعون د هر مسلمان دپاره شهادت دي کتاب الجهاد کښې دا حدیث تیر شويدي -

د باب په آخری حدیث کښې دی چه مبطن او مطعون دواړه شهید دي، مبطن هغه کس دي چه د گيډي د بیماری په وجه وفات شوې وي، او مطعون چه په طاعون کښې مړ شوې وي، دا دواړه د آخرت په اعتبار سره شهیدان دي

(۱) فتح الباری: ۱۰/۲۳۴

(۲) فتح الباری: ۱۰/۲۳۵

(۳) فتح الباری: ۱۰/۲۳۵

(۴) فتح الباری: ۱۰/۲۳۵

(۵) تهذيب الكمال: ۲۹/۴۸۷، ۴۸۸

۳۰ = بَابُ أَجْرِ الصَّابِرِ فِي الطَّاعُونَ

[۵۴۰۲] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا حَبَابُ حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي الْفَرَاتِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْقَبٍ عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الطَّاعُونَ فَأَخْبَرَهَا بِنُبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ عَذَابًا يَنْعَمُهُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ فَعَلَّهُ اللَّهُ رَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ فَلَيْسَ مِنْ عِبْدِ يَقُمُ الطَّاعُونَ فَيَمُوتُ فِي بَلَدِهِ صَابِرًا يَعْلَمُ أَنَّهُ لَنْ يُصِيبَهُ إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ إِلَّا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ الشَّهِيدِ تَابِعَهُ النَّضَرُ عَنْ دَاوُدَ [۲۲۸۴]

طاعون چه په یو علاقه کښې خور شی او یو سرې هلته پاتې شی دې یقین سره چه الله تعالیٰ څه په تقدیر کښې لیکلې وی هم هغه به کیږي نو داسې کس ته به د شهید برابر اجر ملاوړی ، مقصد دا دې چه یو مسلمان د طاعون والا علاقه کښ په یقین د رضا بالقضاء سره پاتې شی او ددې خبرې ئې پوخ ایمان وی چه د تقدیر لیک نه بدلیږی ، که تقدیر کښې څما په دې باندې مبتلا کیدل لیکلې وی نو مبتلا به شم او که نه ئې وې لیکلې نو د دې ویا د خوریدو سره به هم څه په هر حال کښې بچ پاتې یم ، اگر چه د داسې سرې مرګ په طاعون نه وی شوې ، خو بیا هم ده ته په داسې علاقه کښې په دې یقین سره اوسیدو باندې د شهید برابر اجر دې

د طبرانی په یو حدیث کښې راځی چه آخرت کښ به په طاعون سره د مړ کیدو والا او د شهیدانو زخمونه یو شان وی ، د حدیث الفاظ دی : "یا الشهداء والتوفون بالطاعون ، فيقول أصحاب الطاعون : نحن شهداء ، فيقال : انظروا فإن جراحهم كجراح الشهداء تسيل ما كريم البسك : فهم شهداء ، فيجدونهم كذلك" (۱)

تابعه النضر عن داود یعنی د حباب بن هلال متابعت نضر بن شمیل کړېدې امام بخاری دا حدیث وړاندې موصول ذکر کړېدې (۲)

۳۱ = بَابُ الرُّقَى بِالْقُرْآنِ وَالْمُعَوِّذَاتِ

[۵۴۰۳] حَدَّثَنَا إِبرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْفُثُ عَلَى نَفْسِهِ فِي الْمَرَضِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ فَلَمَّا تَقَلَّ كُنْتُ أَثِفْتُ عَلَيْهِ يَدِي وَأَمْسَحْتُ بِدُنْيَا نَفْسِهِ لِيَرْكَبَهَا فَسَأَلْتُ الزُّهْرِيَّ كَيْفَ يَنْفُثُ قَالَ كَانَ يَنْفُثُ عَلَى يَدَيْهِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ [۲۱۴۵]

(۱) مجمع الزوائد ، كتاب الحناظر ، باب في الطاعون ، و ما تحصل به الشهادة : ۳۱۴ ۱۲ و فيه : إ. ماسيل
بن عباس و فيه كلام و حديثه عن أهل الشام مقبول و هذا منه
(۲) فتح الباری : ۲۳۹ ۱۰ ارشاد الساری : ۵۶ ۱۲

رُقَى (د را، د ضمّه او د قاف د فتحه مقصوره سره (الف مقصوره)) د رقیه جمع ده، رقیه دم او شَف کولو ته وائی
قرآن کریم او معوذات سره دم شَف کول بالاتفاق جائز دی، امام بخاری رحمه الله مقصد په ترجمه الباب سره ددې د جواز بیان دې، د معوذات نه د قرآن کریم هغه ټول آیتونه مراد دی چه هغې کښې د شیطان او د ده د سر او د آفتونو نه پناه غوښتې شویده، او یا ددینه قل أعوذ برب الناس اوقل أعوذ برب الفلق دواړه سورتونه مراد دی، دا اگر چه دوه سورتونه دی او معوذات جمع ده خو د جمع اطلاق په دوه هم کیږی، او دا هم ویلې شی چه سورتونه خو دوه دی خو دیکښې آیتونه د دوه نه زیات دی دې وجه نه د جمع صیغه دوی دپاره استعمال شوه، (۱)

دم شَف کول جائز دی خو ددې د جواز دپاره دوه شرطونه دی - یو دا چه د دم الفاظو کښې داسې الفاظ نه وی چه هغه شرکی وی یا موهم د شرک وی یا نې معنی مجهوله وی، دویم دا چه دم موثر بالذات او حقیقی سبب اونه گنرلې شی، (۲)

بعض روایتونو کښې د دم نه حضور اکرم ﷺ منع فرمایلي ده، (۳) دینه هم هغه دم مراد دې چه کومو کښې شرکی الفاظ وی یا دا دم خلق موثر حقیقی گنرلو عقیده لری
روایت د باب کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه نبی کریم ﷺ په کوم مرض کښې وفات شو، دیکښې به دوی په خپل ځان باندې معوذات دم کول، او چه کله بیماری سخته شوه نو ما به په دوی باندې معوذات دم کول او د دوی لاس به مې د دوی په بدن د برکت دپاره راکښلو، راوی وائی چه ما د زهری نه تپوس او کرو چه څنگه به نې دم کولو، نو دوی اوویل چه په خپلو لاسونو باندې به نې شَف او کړو بیا به نې دا په خپل مخ مبارک رابښکل

بَابُ الرُّقَى بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ

وَيَذْكَرُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [رواه: ۵۰۴]
[۵۰۴] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَسَارٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ رَحْمَتِ بْنِ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي يَسْرٍ عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَوْا عَلَى حَيٍّ مِنْ أَحْبَاءِ الْعَرَبِ فَلَمْ يَرَوْهُمْ فَبَيَّنَّا لَهُمْ كَذَلِكَ إِذْ لَدِرْ سَيِّدٌ أُولَئِكَ فَقَالُوا هَلْ مَعَكُمْ مِنْ دَوَاءٍ أَوْ رَاقٍ فَقَالُوا إِنَّكُمْ لَمْ تَقْرَؤُوا وَلَا تَفْعَلُوا حَتَّى تَجْعَلُوا لَنَا جَعْلًا فَجَعَلُوا لَهُمْ قَطِيعًا مِنَ الشَّاءِ فَجَعَلَ يَقْرَأُ بِأَمْرِ الْقُرْآنِ وَتَجْمَعُ بَرَأَقُهُ وَيَتَفَلَّ فَبَرَأُوا بِالشَّاءِ فَقَالُوا لَا نَأْخُذُكَ حَتَّى نَسْأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلُوهُ فَصَحَّحَكَ وَقَالَ وَمَا أَذْرَاكَ أَنَّهَا رَقِيَّةٌ خُذْهَا وَاصْرِ يَوْلَى بِهَمْ [رواه: ۵۰۵]

(۱) عمدة القاری: ۲۶۲/۲۱، ارشاد الساری: ۱۲/۴۵۷

(۲) فتح الباری: ۱۱۰/۲۴۰

(۳) فتح الباری: ۱۱۰/۲۴۱

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې د سورت فاتحه د دم هغه مشهوره واقعه بیانوي چه کومه اصحابو حضراتو ته په زمانه د نبوت کښې پېښه شوې وه چه څو اصحاب د عربو يو قبيله ته ورغلل چه دوی کښې مشهور صحابی حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه هم وو - د قبیلې خلکو د دوی میلستیا اونکړه ، دیکښې د قبیلې سردار مار اوچیچلو نو دوی د اصحابو نه تپوس اوکړو چه تاسو سره څه دوا یا څوک دم کوونکې شته ؟ نو اصحابو اوویل : تاسو خلکو څمونې میلستیا اونکړه ، دې وجه نه چه ترکومې تاسو مونږ لره څه معاوضه مقرر نه کړئ دغه وخته پورې به مونږ څه نه کوو ، په دې باندې دوی د څو بکرو ورکول منظور کړل ، نو حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه په ده سورت فاتحه ویل شروع کړل او د خپلې ځلې لارې ئې په ده توك کړې او اومړلې ، نو دا سرې روغ شو ، بکری ئې راوړې نونورو اصحابو اوویل چه مونږ دا به تر هغه وخته نه اخلو چه تر څو د حضور اکرم صلی الله علیه و آله نه مونږ ددې باره کښې تپوس اونکړو ، حضور ته چه کله دا واقعه بیان شوه نو دوی مسکې شو او وې فرمائیل تاسو ته څنگه معلومه شوه چه سورت فاتحه دم دے ، تاسو دا بکری واخلي او څما حصه هم په کښې اوکړئې

قوله: فلم یقروها: دوی د اصحابو رضی الله عنهم میلستیا اونکړه ، حق تعالیٰ اناجعلا: چل (د جیم په ضمه او د عین په سکون) بدلې او معاوضه ته وائی ، قطعاً من الشاء: د بکرو رमे ، قطعیم : ډلې او رمې ته وائی شاء د شاة جمع ده بکری ته وائی بزاق: لارې ، يتفل: باب ضرب او نصر دواړو نه راځی ، توك کول -

قوله: وینکر عن ابن عباس عن النبي صلی الله علیه وسلم: یعنی رقیة بالفاتحة حضرت ابن عباس رضی الله عنه هم د حضور اکرم صلی الله علیه و آله نه نقل کړېدې لکه چه وړاندې باب کښې هم دا واقعه حضرت ابن عباس ذکر کړې ده یو اشکال او ددې جوابونه : امام بخاری رحمه الله " یذكر " صیغه د مجهول استعمال کړیده ، چه صیغه د تمریض ده ، حال دا دې چه د ابن عباس دا روایت ضعیف نه دې بلکه امام بخاری په راتلونکې باب کښ دا په خپل سند سره نقل کړېدې نو بیا د " یذكر " صیغه د مجهول ئې ولې استعمال کړه ؟

① ددې یو جواب خو دا ورکړې شویدې چه سورت فاتحه سره د دم کولو واقعه خپله حضور اکرم صلی الله علیه و آله سره نه ده راپېښه شوې ، دا دم دوی نه دې کړې ، بلکه یو صحابی کړې دې او دوی ددې تقریر او تصویب کړېدې نو د رقیة بالفاتحة نسبت حضور اکرم صلی الله علیه و آله ته خو په معنوی لحاظ سره کیدې شی چه دوی ددې تقریر او تصویب کړېدې خو تصریحی او حقیقی اعتبار سره د دې نسبت دوی صلی الله علیه و آله ته نشی کیدې ، امام بخاری رحمه الله د " یذكر " مجهول صیغه راوړله او دې نکتې ته ئې اشاره اوکړه - ( )

② او دويم جواب نبي دا ورکړې شويدي چه کيدې شي حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه يو روايت دې سلسله کښې منقول وي خو دا روايت د امام بخاري په شرط نه دې نو دې وجه نه امام يذکر " سره دې روايت ته اشاره اوکړه ، گويا راتلونکې باب کښې د ابن عباس والا روايت مراد نه دې څه بل يو روايت مراد دي (١)

خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه د تلاش او د تتبع سره ما ته داسې څه روايت تر اوسه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه ندې ملاو شوې (٢)

۳۳=باب الشَّرْطِ فِي الرُّقْيَةِ بِقَطْعِهِ مِنَ الْغَنَمِ

[٥٣٠هـ] حَدَّثَنِي سَيِّدَانُ بْنُ مُصَافٍ أَبُو مُحَمَّدٍ الْبَاهِلِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو مَعْنَرٍ الْبَصْرِيُّ هُوَ صَدُوقُ يُونُسَ بْنِ زَيْدِ الْبَرَاءِ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ الْأَخْنَسِ أَبُو مَالِكٍ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ نَفَرًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرُوا بِمَاءٍ فِيهِمْ لَدِيْرٌ أَوْ سَلِيمٌ فَعَرَّضَ هُمُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَاءِ فَقَالَ هَلْ فِيكُمْ مِنْ رَاقٍ إِنَّ فِي الْمَاءِ رَجُلًا لَدِيْرًا أَوْ سَلِيمًا فَأُتِلَقَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ عَلَى شَاءٍ فَبَرَأَ فُجَاءَ بِالْشَاءِ إِلَى أَصْحَابِهِ فَكَرِهُوا ذَلِكَ وَقَالُوا أَخَذْتَ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ أَجْرًا حَتَّى قَدِمُوا الْمَدِيْنَةَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ أَجْرًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَقَّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابُ اللَّهِ

د امام بخاري رحمه الله مقصد دا دے چه که څوک په دم درود کښ د ځناورو د يو رمې شرط اولگوي نو شريعت کښ ددې جواز شته

د باب ترلاندې چه امام کوم حديث نقل کړيدې ديکښې هم هغه واقعه ذکر ده چه کومه دينه وړاندې باب کښې تيره شوه دواړو حديثونو کښې هم يو واقعه ده

قوله: إِنْ أَحَقَّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابُ اللَّهِ: دوی او فرمايل چه په کومو څيزونو تاسو اجرت تعليم او ددې په دم کولو اجرت اخستل جائز دی (٣)

د احنافو حضراتو او د حنابلې په نزد د کتاب الله په تعليم باندې اجرت اخستل جائز نه دی (٤) او دوی د لاندینی احاديثو نه استدلال کوي:

(١) فتح الباري: ١٠/٤٤٣

(٢) فتح الباري: ١٠/٤٤٣

(٣) عمدة القاری: ١٢/٩٥، المغنی لابن قدامة، کتاب الإجارة باب ما يعطى فی الرقية ..... ١٢/٩٥ و کتاب الصداق و فصول: ما يجوز أن يكون مهرًا و ما تستحقه الزوجة إن لم يتم تسمية لاهر: ١٦٤/٧، ١٦٥ (رقم الترجمة: ٥٥٥٧)، الفتاوى البزازیة علی هامش الفتاوى الهندية، کتاب الإجازات، نوع فی تعليم القرآن و الحرف: ١٥/٣٩

(٤) عمدة القاری: ١٢/٩٥، المغنی لابن قدامة و کتاب الصداق و فصول: ما يجوز أن يكون مهرًا و ما تستحقه الزوجة إن لم يتم تسمية لاهر: ١٦٤/٧، ١٦٥ (رقم الترجمة: ٥٥٥٧) [بقیة برصفحه آئنده...]

- ① حضرت عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ روایت امام ابو داود او ابن ماجہ نقل کریدی . دے وائی چہ ما اصحاب صفہ کبھی خہ کسانو تہ د قرآن پاک تعلیم ورکرو نو دوی کبھی یو کس ما تہ یو لیندکئی پہ ہدیہ کبھی راکرہ ، نو ما رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ ددی کمان پہ بارہ کبھی تپوس اوکرو (چہ ما دیارہ ددی اخستل صحیح دی او کُہ نہ) نو دوی اوفرمانل : "ان کنت تحب ان تطوق طوقا من نار فاقبلها" (۱) او یو روایت کبھی دی : "جمرة بین کتفیک تقلدتها" یعنی کُہ تا دا لیندکئی واخستہ نو تا ذخپلو دوه او برو مینخ کبھی د اور سکرو تہ او تپلے - (۲)
- پہ دی حدیث کبھی اگر چہ کلام شویدی چہ دیکبھی یو راوی مغیرہ بن زیاد باندی امام احمد ، بخاری او ابوحاتم کلام کریدی ، (۳) اگر چہ ابن معین او عجللی د ده توثیق کریدی (۴) خو علامہ ابن عبد البر رحمہ اللہ وائی : چہ دا حدیث د عبادہ بن صامت نہ پہ دوه طریقو سرہ روایت دی ، نو دی وجہ نہ د محدثینو پہ نزد دا حدیث مشہور دی (۵)
- ② ابن ماجہ د حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ نہ روایت رانقل کریدی چہ ما یو سری تہ د قرآن پاک تعلیم ورکرو ، نو ده ما تہ پہ طور د ہدیہ یو لیندکئی راکرہ ، ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ ددی ذکر اوکرو نو دوی اوفرمانل : "ان اخذتها ، اخذت قوسا من نار" نو ما دا واپس کرہ (۶)
- پہ دی حدیث ہم کلام شویدی او علامہ ہشمی فرمائی چہ ددی پہ سند کبھی اضطراب دی (۷) خو صاحب الجوہر النقی فرمائی چہ دا روایت د حضرت ابی بن کعب نہ پہ متعدد

بقیہ از گذشتہ [الفتاویٰ الہندیہ ، کتاب الإجارة ، مطلب الإستیجار علی الطاعات : ۶۱ / ۴ ، الفتاویٰ الیازیة علی هامش الفتاویٰ الہندیہ ، کتاب الإجازات ، نوع فی تعلیم القرآن و الحرف : ۱۵ / ۳۹) تنقیح الفتاویٰ الحامدیہ . کتاب الإجارة و مطالبہ ، الفتویٰ علی جواز الإجارة علی تعلیم القرآن : ۱۲ / ۱۳۷ و بذائع الصنائع فی ترتیب الشرائع ، کتاب الإجارة : ۸۱۶ ، ۹ ، ۱۰ ، ۱۱ ، ۱۲ ، ۱۳ ، ۱۴ . رد المحتار علی الدر المختار . کتاب الإجارة ، مطلب فی الإستیجار علی الطاعات و مطلب تحریر مہم فی عدم جواز الإستیجار علی التلاوة و التہلیل و نحوه مما لا ضرورة إلیہ : ۵۵ / ۶ ، فتاویٰ قاضیخان ، کتاب الإجازات : ۲۰ / ۱۳ ، فتاویٰ حقانیہ ، کتاب الإجارة ، امامت او تعلیم قرآن پر اجرت لینا کا حکم : ۲۴۸ / ۱۶ ، إمداد الفتاویٰ ، تعلیم و تعلم او کتب مدارس کاحکم : ۷۹ / ۸۵ ، کفایت المفتی ، کتاب المعاش ، پہلا باب نوکری ، اجرت کرایہ ، تعلیم ، قرآن ، اذان اور ملازمت پر اجرت کا حکم : ۲۲۶ / ۱۷ ، أحسن الفتاویٰ ، کتاب الإجارة ، امور دینیہ پر اجرت کا حکم : ۲۸۷ / ۷)

- (۱) سنن أبی داود . کتاب الإجارة . باب کسب المعلم : ۲۶۴ / ۱۳ (و سنن ابن ماجہ . کتاب التجارات ، باب الأجر علی تعلیم القرآن : ۷۲۹ / ۲ (رقم الحدیث : ۲۱۵۷)
- (۲) سنن أبی داود ، کتاب الإجارة ، باب کسب العلم : ۲۶۵ / ۱۳ (رقم الحدیث : ۳۴۱۷)
- (۳) تہذیب الکمال : ۳۶۱ / ۲۸ ، ۳۶۰
- (۴) تہذیب الکمال : ۳۶۱ / ۲۸
- (۵) إعلاء السنن . کتاب الإجارة ، باب الأجرة علی تعلیم القرآن : ۱۶ / ۱۷۱
- (۶) سنن ابن ماجہ . کتاب التجارات ، باب الأجر علی القرآن : ۷۳۰ / ۱۲ (رقم الحدیث : ۲۱۵۸)
- (۷) مجمع الزوائد للہشمی ، کتاب البیوع ، باب الأجر علی تعلیم القرآن و غیر ذلک : ۹۵ / ۴

طریقو سره نقل دي . علامه ذهبي دا په یو مرسل طریقو سره هم نقل کړېدې او دا طریقو دوی جید الاسناد ګرځولې ده (۱)

۵۰ امام احمد بن حنبل رحمه الله یو روایت د عبدالرحمن بن شبل نه نقل کړېدې چه رسول الله ﷺ فرماني دي : «إِذَا دُعِيَ إِلَى الْوُضْءِ وَالْإِسْتِغْسَاءِ» -

۵۱ علامه زیلعی رحمه الله په نصب الراية کښ د حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه یو مرفوع

حدیث رانقل کړېدې دوی فرماني دي : «مَنْ أَخَذَ قَوْسًا لِيُعَلِّمَ الْقُرْآنَ، قَلَّدَهُ اللَّهُ مِنْ دَارٍ» (۲)
په دې احادیثو کښې اگر چه په بعضو کلام شويدي خو چه دا ټول یو ځانې کړې اووې ګوري نو دینه استدلال کیدی شي

د حنفیه او حنابله د طرفه د حدیث د باب مختلف جوابونه ورکړې شويدي

① حدیث دیاب په وجه د احادیثو د نهی او د حرمت منسوخ دي . خو د نسخ دپاره د تاریخ معرفت ضروري دي او دلته هیڅ څه دلیل نشته دي چه هغې سره معلومه شي چه تاریخ د احادیثو د نهی روستو دي دي وجه نه دا جواب کمزوري دي - (۳)

② په حدیث د باب کښ چه کومه واقعه ده ، دیکښ د معاهدې تر لاندې ددې قبیلې په ذمه میلستیا ورکول لازم وو دوی سره ددې میلستیا او نکره ، دي وجه نه حضور ﷺ د دوی د بکرو اخستو اجازت ورکړو (۴)

③ دریم جواب دا ورکړې شويدي چه دم قربت (عبادت) محضه نه دي بلکه دا د علاج د قبیلې څخه دي . دي وجه نه په دي اجرت اخستل جائز دی . خو د قرآن کریم تعلیم خالص قربت دي دي وجه نه په دي باندې اجرت اخستل جائز نه دی ، یعنی قرآن کریم که اوولې شي او په دي څوک دم کړې شي نو په دي اجرت اخستې شي خو په تعلیم د قرآن نه شي اخستې - (۵)

خو متاخرین احنافو په تعلیم د قرآن باندې د اجرت د جواز فتوی ورکړیده ، ځکه چه په خیر القرون کښ د قرآن معلمینو دپاره سرکاری تنخواه ګانې مقرر وې ، دي وجه نه متقدمینو اجرت اخستل ناجائز ګرځولې وو ، خو اوس چه د سرکاری عطیاتو او وظائفو دا سلسله بنده شويده ، دي وجه نه د ضرورت په وجه متاخرینو د جواز فتوی ورکړیده - (۶)
سند کښې د امام بخاری رحمه الله شیخ سیدان بن مضارب دي ، سیدان د سین په کسره او د یاء په سکون سره دي ، د ده کنیت ابو محمد او نسبت باهلی دي . ۲۲۴ هـ کښ دے

(۱) السنن الکبری مع الجوهر النقی و کتاب الإجارة ، باب من کره أخذ الأجرة علی التعلیم : ۱۶ / ۱۲۶

(۲) مسند الإمام أحمد بن حنبل : ۱۳ / ۴۲۸

(۳) نصب الراية لأحاديث الهداية ، کتاب الإجارة ، باب الإجارة الفاسدة : ۴ / ۱۳۸ (رقم الحديث : ۶۸۲۴)

(۴) عمدة القاری : کتاب الإجارة ، باب ما يعطى فی الرقية : ۱۲ / ۹۶

(۵) عمدة القاری ، کتاب الإجارة باب ما يعطى فی الرقية : ۱۲ / ۹۶

(۶) عمدة القاری ، کتاب الإجارة باب ما يعطى فی الرقية : ۱۲ / ۹۶

وفات شویدي، (۱) بخاری کنبې د دوی صرف هم دا یو روایت دي - (۲)

بل راوی ابو معشر یوسف بن یزید دي، پخوا د ده لقب دي ځکه چې ده به غشی تیره کول، امام بخاری رحمه الله دي صدوق گرځولې دي، امام مسلم هم دده حدیث نقل کړيدي، خو یحيي بن معین ده ته ضعیف ویلي دي - (۳)
دریم راوی عبید الله بن اخنس دي، دي هم د اکثر انمه د جرح او د تعدیل په نزد ثقه دي، خو ابن حبان دده متعلق فرمانلې دي یخلف کثیرو - (۴)

ددې درې وارو په یو ځانې په صحیح بخاری کښ هم دا یو حدیث دي، هو د عبد الله بن اخنس یو حدیث په کتاب الحج کښې او د ابومعشر یو حدیث په کتاب الاشربة کښ هم امام بخاری رانقل کړيدي (۵)

د تعویذ حکم: دم کول خو ذکر شوې شرطونو سره بالاتفاق جائز دي، خو د تعویذ باره کښې بعض حضرات وائي چې جائز نه دي، دوی د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د روایت نه استدلال کوي چې حضور اکرم صلی الله فرماني دي "ان الرق والتبائم والتولة شرك" (۶) تبائم د تیممة جمع ده تعویذ ته وائي، چې دیته دي حدیث کښ شرک ویلي شوي دي، خو د جمهور عالمانو په نزد تعویذ لیکل او ترل جائز دي، په دي شرط چې دا په شرکي یا په موهوم دشرک یا مهمل مجهول المعنی الفاظو باندې مشتمل نه وي - (۷)

د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه په حدیث کښې چې رقی او تبائم ته چې شرک ویلي شوي دي نو دینه هغه دم او تعویذ مراد دي چې دا په شرکي الفاظو مشتمل وي یا دي لره څوک موثر حقیقي او گنري (۸)

په اصحابو کښ حضرت عبد الله بن عمر، حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنه نه دتعویذ ثبوت ملاوړې، ابن ابی شیبه د عمرو بن شعيب په طریق سره د حضرت عبد الله بن عمر روایت

(۱) عمدة القاری، کتاب الإجارة باب ما يعطى فى الرقية: ۹۶\۱۲

(۲) مهذب الکمال: ۳۱۹\۱۲ (رقم الترجمة: ۲۶۷۳) و تهذيب التهذيب: ۴\۲۹۴

(۳) تهذيب الکمال: ۳۱۹\۱۲

(۴) تهذيب الکمال: ۴۷۷\۳۲، الجرح و التعديل: ۹ (رقم الترجمة: ۹۸۶)، ابن حبان: ۶۳۷\۷

(۵) عمدة القاری: ۲۶۳\۲۱

(۶) سنن أبی داود، کتاب الطب، باب فى تعليق التائم: ۹\۴ (رقم الحديث: ۳۸۸۳)، سنن ابن ماجه،

کتاب الطب، باب تعليق التائم: ۱۱۶۶\۲ (رقم الحديث: ۳۵۳۰)

(۷) فتح الباری: ۲۴۰\۱۰، رد المحتار على الدر المختار، کتاب الحظر و الإباحة: ۳۶\۶، او اوگوری

کفایات المفتی: ۷۷\۹، باب دوم، عملیات و تعویذات، فتاوی حقانیة کتاب الکراهیة و الإباحة، باب

التداوی: ۴۰۰\۱۲

(۸) فتح الباری: ۲۴۱\۱۰، رد المحتار على الدر المختار، کتاب الحظر و الإباحة، فتاوی حقانیة:

(۴۰۰\۱۲)

نقل کوی ، چه کوم سرې په خوب کښې یرېږي ، حضور اکرم ﷺ دده باره کښې فرمانلې دی چه دې دې دا کلمات وائی : "بسم الله أعوذ بکلمات الله التامات من غضبه ، وسوء عقابه ، ومن شر عبادته ، ومن شر الشياطين وأن يحضرون .....". روایت کښی دی چه حضرت عبد الله بن عمر به خپلو بچو ته دا کلمات خودل او چه کوم بچی د ازده کولو قابل نه وو نو دا کلمات به ئې ورته اولیکل او غاړه کښ به ئې ورته واچول - (۱)

د حضرت عبد الله بن عباس نه نقل دی چه ده به د هغه ښځې دپاره چه دا به د اولاد د راوړو په درد کښې مبتلا وه دا کلمات فائده مند گنرل "بسم الله لا إله إلا الله الحليم الكريم ، سبحان الله رب العرش العظيم ، الحمد لله رب العالمين ، کأنهم يوم يرونهم لم يلشوا إلا غشية أو ضحاها کأنهم يوم يرون ما يوعدون لم يلشوا إلا ساعة من نهار بلاغ فهل يهلك إلا القوم الفاسقون"

روایت کښې وړاندې دی چه دا کلمات په کچه توره سیاھی اولیکلې شی او ښځه باندې اوڅکلې شی یا په دې اوبه دم کړې شی او دا د نامه لاندې چرکاؤ کړې شی ، یا ترینه تعوید جوړ کړې شی او د ښځې په پتون اوترلې شی - (۲)

راوی علی بن الحسن وائی چه مونږ ته دینه زیات فائده مند څیز نه دې ملاو شوې ، (۳) تابعینو کښې مجاهد ، محمد بن سیرین ، عبید الله بن عبد الله بن عمر ، ضحاک او حضرت سعید بن المسیب رحمهم الله نه د تعویذونو جواز منقول دې (۴)

علامه ابن تیمیه رحمه الله هم په خپله فتاوی کښې د تعویذونو د جواز تصریح کړیده (۵) د عملیاتو حکم : دم ، منتر او د تعویذونو ذکر ذکر شوی شرطونو سره جائز دی ، هم دا حکم د عملیاتو هم دې ، مختلف کلمات ، مختلف وظائف خلق په بعضې مخصوص شمیر او مخصوص پابندو سره وائی ، شرعاً د داسې عملیاتو حکم دا دې چه که دیکښې څه شرکی الفاظ یا مبهم الفاظ نه وی نو جائز دې

دا په اصل کښې د خلقو خپل خپل تجربات وی ، چا د یو خاص غرض دپاره یو کلمه یو لاکه څله د شپې په وخت کښې اوویله اودده کار اوشو ، ده بیا تجربه اوکړه او بیا کامیاب شو ، دارنگه دغه کس دپته د باقاعده یو وظیفه او د یو عمل شکل ورکوی ، دا دې څوک شرعی حکم او نه گنړي ، دا بالکل ددې په شان دې چه څنگه د مختلفو جرو بوتو اثر خلقو

(۱) سنن أبی داود ، کتاب الطب ، باب کیف الرقی : ۱۲۱۴ (رقم الحديث : ۳۸۹۳)

(۲) فتاوی ابن تیمیه ، فصل و يجوز أن يكتب للمصاب وغيره من المرض شيئاً من كتاب الله و ذكره بالمراد المباح و يغسل و يسقى : ۶۴ / ۱۹

(۳) فتاوی ابن تیمیه ، فصل و يجوز أن يكتب للمصاب وغيره من المرض شيئاً من كتاب الله و ذكره بالمراد المباح و يغسل و يسقى : ۶۴ / ۱۹

(۴) مسنف ابن ابی شیبہ : ۳۹ / ۸

(۵) فتاوی ابن تیمیه : ۶۴ / ۱۹ ، رد المحتار على الدر المختار ، کتاب الحظر و الإباحة : ۳۶۳ / ۶ ، إمداد

الفتاوى : تعویذات و أعمال : ۸۹ / ۴

په تجربه سره معلوم کړې وی او په مختلف مرضونو کېنې ددې انفرادا یا ترکیبا استعمال مفید وی ، نو هم دا صورت د جائز غیر موثر عملیاتو دې چه دا د خلقو د خپلو تجرباتو نتیجه وی (۱)

خو دا خبره دې په خیال کېنې وی چه عملیاتو سره څه قطعی حکم نه ثابتیږی ، مثلاً بعض خلق د غل معلومولو دپاره عمل کوی نو صرف ددې عمل په وجه یو کس واقعی غل گنړل او په ده باندې د غلا احکام جاری کول جائز نه دی (۲)

باب: رُقِيَّةُ الْعَيْنِ ۳۳=

[۵۴۰۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مَعْبُدُ بْنُ خَالِدٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شَدَّادٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَمُرَأَنُ يُسْتَرْقَى مِنَ الْعَيْنِ

[۵۴۰۲] (۲) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ وَهْبٍ عَنْ عَطِيَّةِ بْنِ مَشْقُوقٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ زَيْنَبِ ابْنَةِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى فِي يَدَيْهَا جَارِيَةً فِي وَجْهٍ سَفْعَةٍ فَقَالَ اسْتَرْقُوا لَهَا فَإِنَّ بِهَا النَّظْرَةَ تَابَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَالِمٍ عَنْ الزُّبَيْدِيِّ وَقَالَ عَقِيلٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (تَابَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَالِمٍ عَنِ الزُّبَيْدِيِّ)

امام بخاری رحمه الله په دې باب کېنې د نظر لگیدو والا باندې د دم اچولو جواز بیانوی دومې روایت د حضرت عائشه (رضی الله عنها) دې ، دا فرمانی چه حضور اکرم (ﷺ) ما ته حکم او کړو چه بد نظر لگیدو په صورت کېنې دم دې اوویلې شی

(۱) فتح الباری : ۲۴۰/۱۱۰

(۲) فتح الباری : ۲۴۰/۱۱۰ و رد المحتار علی الدر المختار ، کتاب العظم و الإباحة : ۳۶۳/۶ ، إمداد الفتاوى ب تعویذات و أعمال : ۸۸/۴ و قال القرطبي : الرقي ثلاثة أقسام : أحدها ما كان يرقى به في الجاهلية مما لا يعقل معناه ، فيجب إجتنابه لئلا يكون فيه شرك أو يؤدي إلى الشرك ، الثاني : ما كان بكلام الله أو بإسمائه فيجوز فإن كان مانورا يستحب ، الثالث : ما كان بأسماء غير الله من ملك أو صالح أو معظم من المخلوقات كالعرش ، فهذا ليس من الواجب إجتنابه ولا من المشروع الذي يتضمن الإلتجاء إلى الله و التبرك بأسمائه فيكون تركه أولى (فتح الباری : ۲۴۱/۱۱۰)

(۳) الحديث أخرجه مسلم في كتاب السلام ، باب استحباب الرقية من العين والنملة والحمة والنظرة : ۴/۱۷۲۵ (رقم الحديث : ۲۱۹۵) و أخرجه النسائي في كتاب الطب ، باب رقية العين : ۳۶۵/۴ و أخرجه ابن ماجه في كتاب الطب ، باب من استرقى من العين : ۱۱۶۰/۲ (رقم الحديث : ۳۵۱۱)

(۴) الحديث أخرجه مسلم في كتاب السلام ، باب الرقية من العين والنملة والحمة والنظرة : ۴/۱۷۲۵ (رقم الحديث : ۲۱۹۷)

قوله: أمرني أو أمر أن يسترقني من العين: راوی ته شك دي چه حضرت عائشه -
 امرني - اوويل او كه - امر - نه اوويل ، يسترقني : رقيه طلب كول يعنى د بد نظر لگيدو په
 صورت كښې دوى حكم او كړو چه په دم كوونكى دي دم كړې شى
 دوم روايت د حضرت ام سلمه رضي الله عنها دي چه حضور اكرم ﷺ د دي په كور كښې يو جينى
 اوليدله چه ددي رنگ (د كمزورې په وجه) زير وو ، نو دوى اوفرمانل دا په چا دم كړئ ،
 خكه چه دپته بد نظر لگيدلې دي

سفة: زير والى او توروالى ته واني سرې چه كله كمزورې شى نو دده رنگ كله زير او كله
 تور شى ، اصل رنگ باقى نه پاتې كيږي اصل رنگ كښې دا واقع كيدونكې تبديلى چه
 زير والې يا توروالې دي دپته سفة واني (۱) حافظ ابن حجر رحمه الله واني چه ددي جينى
 نوم ما ته معلوم نه شو (۲)

دبد نظر باره كښې څو خبرې : دلته يو څو خبرې ياد اوساتي

① د بد نظر لگيدل يو ثابت شوې حقيقت دي ، راتلونكې باب كښې روايت راځي ، چه
 حضور اكرم ﷺ فرمائي دي : العين حق ، يعنى دا د زمانه جاهليت د نورو باطل رسمونو
 وهمونو او نظرياتو په شان څه باطل څيز نه دي بلكه حق او ثابت دي

② چه چا ته نظر اولگى هغه ته معيون او چه د چا نظر اولگى هغه ته عاين واني ،
 ليدونكى ته يو كس يا يو څيز خوښ راشي ، دي دپته د خوبې په نظر گوري خو دا د
 خوبې نظر ډير كرتې د معيون دپاره ضررى شى ، او ده دپاره د فساد او د مرض ذريعه
 جوړه شى ، ديكنې ډير كرتې د كتونكى څه اختيار او اراده شامل نه وي ، هم دا وجه ده
 چه د مور پلار نظر هم خپلو بچو ته لگى - (۳)

ددي نظر د وجه نه دا فساد ولې پيدا كيږي ؟ بعض حضراتو ددي حقيقت معلومولو كښې
 كوشش كړيدي او دا نه ويلي دي چه د كتونكى د سترگو نه زهريلى شعاع گانې اوځي او
 دا ځي او د معيون په بدن كښې ننوځي او د فساد او د خرابي ذريعه جوړيږي ، دا زهريلى
 شعاع گانې بعضي خلقو كښ زياتي او بعضو كښې كم وي - (۴)

خو زه ته د پريوتو خبره دا ده چه دا د الله تعالى و تبارك پيدا كړې يو سبب دي چه څنگه د
 فساد اود خرابي اود وړاني نور ډير اسباب دي نودا هم د دغه اسبابو په شان يو سبب دي (۵)

⑤ حضور اكرم ﷺ په حديث د باب كښې فرمائي دي چه بد نظر لگيدو باندې ددې په چا
 دم كړې شى ، هغه دم څه دي د هغې ذكر په روايت كښې نشته دي

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۲۴۸

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۲۴۸

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۲۴۵ ، عمدة القاری : ۲۱ / ۲۶۰

(۴) فتح الباری : ۱۰ / ۲۴۵ ، عمدة القاری : ۲۱ / ۲۶۰

(۵) فتح الباری : ۱۰ / ۲۴۵ ، عمدة القاری : ۲۱ / ۲۶۰

د سورت قلم آیت (فاجتبهه ربه فجعله من الصالحين وإن يكاد الذين كفروا ليزلقونك بأبصارهم لما سمعوا الذکر ويقولون إنه لمجنون) د بد نظر دپاره په طور د دم مفید او مشهور دې - (۱)
 دا رنگه نظر لگوونکې که " ماشاء الله " لاجول ولا قوة إلا بالله " اووانی نو ددې په وجه هم د بد نظر اثر ختمیږي - (۲)
 د دم نه علاوه د بد نظر لرې کولو دپاره په مختلفو علاکو کښې د خلقو نورې تجرباتی طریقې هم دي
 د بد نظر لرې کولو طریقې : حدیث کښې هم ددې یو طریقې راغلې ده چه عاین دې د خپل بدن بعض حصې اووینځی او دا اوبه دې په معیون واچوی ، نو د بد نظر اثر به ختم شی ، امام ابو داود رحمه الله د حضرت عائشه رضی الله عنها روایت نقل کړېدې ، دوی فرمائی " کان یومر العاین فیتوضأ ، ثم یغتسل منه المعین " - (۳)

حضرت سهل بن حنیف رضی الله عنه ته د حضرت عامر بن ربيعة رضی الله عنه نظر اولگیدو او دې بیمار شو ، حضور اکرم صلی الله علیه و آله ته پته اولگیده نو دوی ته ښې د غسل حکم اوکړو ، نو دوی خپل مخ ، لاسونه ، څنگلې ، کنډۍ ، د پښو طرفونه او د لنگ دنده حصه په یو تېږ کښې اووینځله او دا اوبه ښې په حضرت سهل واچولې نو دې روغ شو - (۴)

امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کښې ددې تفصیل رانقل کړېدې چه عاین ته یو تې دې راوړې شی خو دا تې به په زمکه نه اړدی ، دې به په اوبو غړغړې اوکړي او د غړ غړو اوبه به په تې کښې واچوی ، بیا به مخ اووینځی ، بیا په گس لاس دې اوبه واخلي او دښی لاس پنجه دې اووینځی او بیا دې په ښی لاس اوبه واخلي او د گس لاس دې څنگله صرف اووینځی ، د مینځ حصه دې نه وینځی ، بیا دې پښې او د لنگ دنده حصه اووینځی ، دینه د ملا د ښی طرف لاندې د لنگ والا حصه مراد ده ، بیا دې دغه غساله (اوبه) په معیون واچوی نو دې به روغ شی - (۵)

فائده : د باب دویم حدیث کښې امام بخاری نه تر حضرت عروه بن زبیر پورې شپږ راویان دي او د ټولو نوم " محمد " دې ، داسې دا روایت " مسلسل بالمحمدین دې ① محمد بن اسماعیل امام بخاری ② محمد بن خالد ③ محمد بن وهب ④ محمد بن حرب ⑤ محمد بن الولید ⑥ محمد بن شهاب زهري - (۶)

(۱) معارف القرآن : ۵۳۹/۸ ، انوار البیان : ۴۰۵/۹

(۲) فتح الباری : ۲۵۲/۱۰

(۳) سنن أبی داود ، کتاب الطب ، باب ما جاء فی العين : ۹۱/۴ (رقم الحديث : ۳۸۸۰)

(۴) موطاء امام مالک ، کتاب العين ، باب الوضوء من العين : ۹۳۸/۲

(۵) شرح مسلم للنووی ، باب الطب والمرض والرقي : ۲۲۰/۲ ، عمدة القاری : ۲۱/۲۶۶

(۶) عمدة القاری : ۲۱/۲۶۵

د محمد بن وهب بن عطیه په بخاری کښې صرف هم دا یو حدیث دی (۱)
 قوله: وقال عقيل على الزهري: أخبرني عروة عن النبي صلى الله عليه
 وسلم: «دا تعلیق دی، امام حاکم دا موصول نقل کړې دي - (۲)
 تابعه عبد الله بن سالم عن الزبيدي
 یعنی د محمد بن حرب متابعت عبد الله بن سالم هم کړې دي، دا متابعت امام ذهلي په
 زهريات کښې موصولاً نقل کړې دي - (۳)

۳۵- باب: الْعَيْنُ حَقٌّ

[۵۳۰۸] (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْعَيْنُ حَقٌّ وَنَهَى عَنِ الْوَشْمِ [۵۳۰۰]
 د بعض خلقو د نظر لگیدو نه انکار کړې دي، (۵) امام بخاری په دې باب کښې ددې تردید
 کړې دي چه د نظر لگیدل حق او حقیقت دي

حدیث باب کښې دی " (العين حق) ونهی عن الوشم " وشم په بدن کښې په ستنه خالونه لگولو ته
 وائی، د حدیث په دواړو جملو کښې په ظاهره څه مناسبت نشته دي
 علامه عینی رحمه الله فرمائی چه یو مجلس کښې څه خلقو د عین باره کښې او د وشم
 متعلق تپوس او کړو نو دوی عین حق او گرځولو او د وشم نه نهي منع اوکړه - (۶)
 حافظ ابن حجر رحمه الله د دواړو جملو مینځ کښې څو نور مناسبتونه بیان کړيدي خو
 علامه عینی دا رد کړيدي، مثلاً چه څنگه د وشم په ذریعه د اندام د اصلی رنگ نه علاوه
 یو بل مصنوعی رنگ پیدا کیږي بد نظر هم دارنگه د اندام دننه یو غیر اصلی رنگ پیدا
 کوي، دا دواړه په غیر اصلی رنگ پیدا کولو کښې شریک دی، ددې اشتراک په وجه دي
 دواړو مینځ کښې مناسبت دي

دویم مناسبت حافظ ابن حجر رحمه الله دا بیان کړيدي چه وشم ډیر کړتې دي دپاره کیږي
 چه په دې سره د بد نظر نه بچ کیدل اوشی، ځکه چه وشم سره د اندام خپل اصلی رنگ او
 ښائست نه پاتې کیږي، د بد نظر نه ساتلو دپاره ډیر کړتې د وشم په ذریعه د دې فطری

(۱) عمدة القاری: ۲۶۵\۲۱، فتح الباری: ۲۴۷\۱۰

(۲) فتح الباری: ۲۴۹\۱۰

(۳) فتح الباری: ۲۴۸\۱۰، عمدة القاری: ۲۶۶\۲۱

(۴) الحدیث أخرجه البخاری أيضا فی کتاب اللباس، باب الواشمة (رقم الحدیث: ۵۶۰۰ و أخرجه مسلم
 فی کتاب السلام، باب الطب و المرض و الرقی: ۱۷۱۹\۴ رقم الحدیث: ۲۱۸۷ و أخرجه ابوداود فی
 کتاب الطب، باب ما جاء فی العين: ۹\۴ (رقم الحدیث: ۳۸۷۹)

(۵) فتح الباری: ۲۴۸\۱۰، عمدة القاری: ۲۶۶\۲۱

(۶) عمدة القاری: ۲۶۷\۲۱

خوبصورتی متاثر کوی ، حدیث شریف کنبی دوشم ممانعت او د بد نظر اثبات شویډې ، ددې طرف ته اشاره کولو دپاره چه نظر حق دې او چه کله نظر لگیدل په تقدیر کنبی وی نو بیا د وشم سره ددې بندیدل نشی کیدې -

خو علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا دواړه جُدا جُدا جُملې دی چه د دوه جُدا جُدا په سوالونو په جواب کنبی ویلې شویډی ، د دې دواړو مینځ کنبی دا قسم مناسبتونه تلاش کول خالص تکلف دې - (١)

٣٦--باب: رُقِيَّةُ الْحَيَّةِ وَالْعُقْرَبِ

[٥٣٠١] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ الشَّيْبَانِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْأَسْوَدِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الرُّقِيَّةِ مِنَ الْحُمَةِ فَقَالَتْ رَخَّصَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرُّقِيَّةَ مِنْ كُلِّ ذِي حُمَةٍ

یعنی د مار او د لرم د چیچلو په وخت د دم او د رقیه جواز نې بیان کړیدې - حدیث کنب د حیه او د عقرب صراحتا ذکر نشته دې ، خو د حیه ذکر دې او دا وړاندې تیر شو چه حیه دلرم یا د یو بل زهریلا خیز چیچلو ته وانی

٣٧--باب: رُقِيَّةُ النَّبِيِّ ﷺ

[٥٣٠٢] (٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَثَابِتٌ عَلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فَقَالَ ثَابِتٌ يَا أَبَا حَزْمَةَ الشَّكَايَةُ فَقَالَ أَنَسٌ أَلَا أُرْقِيكَ بِرُقِيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَلَى قَالَ اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ مُذْهِبَ الْبَاسِ اشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لَا شَافِيَ إِلَّا أَنْتَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا

دې باب کنبی امام بخاری رحمه الله د حضور اکرم ﷺ نه منقول او ماثور د دم الفاظ رانقل کړیدي

پومبی حدیث کنب دی " اللهم رب الناس، مذهب البأس، اشف، أنت الشافي، (لا شافي إلا أنت شفاء لا

(١) عمدة القاری : ٢٦٧ \ ٢١

(٢) الحدیث أخرجه مسلم فی کتاب السلام ، باب استحباب الرقية من العين والنملة والحمة والنظرة : ١٧٢٤ \ ٤ (رقم الحدیث : ٢١٩٣) وأخرجه النسائي فی الطب ، باب رقية العقرب : ٣٦٦ \ ٤ (رقم الحدیث : ٧٥٣٩)

(٣) الحدیث أخرجه أبو داود فی کتاب الطب ، باب كيف الرقى : ١١ \ ٤ (رقم الحدیث : ٣٨٩٠) وأخرجه النسائي فی کتاب عمل اليوم والليلة ، باب رقية رسول الله صلى الله عليه وسلم : ٢٥٣ \ ٦ (رقم الحدیث : ١٠٨٦١) وأخرجه الترمذی فی الجنائز ، باب ما جاء فی التعوذ للمريض : ٣٠٣ \ ٣ (رقم الحدیث : ٩٧٣)

(٤) فيه جواز تسمية الله تعالى بما ليس في القرآن ، إذا كان له أصل ، فيه قال تعالى : (وإذا مرضت فهو يشفين) وأن لا يؤهم نقضا (ارشاد الساري : ٢٥٩ \ ١٢)

[۵۳۱۲] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ أَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا النَّضْرُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْقِي يَقُولُ امْسَحُ الْبَاسَ رَبِّ النَّاسِ بِيَدِكَ الشِّفَاءُ لَا كَاشِفَ لَهُ [الْأَثَرُ: ۵۳۵۱]

د باب دا حدیث د امام بخاری رحمه الله نه علاوه اصحاب صحاح کتب بل چا نه دي نقل کړې - (۱)

[۵۳۱۳] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سَقِيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ يَلْمِزُ بِسْمِ اللَّهِ تَرْبَةَ أَرْضِنَا بِرِيقَةٍ بَعْضُنَا يَشْفَى سَقِيمَنَا يَا ذَنْ رَبَّنَا

[۵۳۱۳] حَدَّثَنِي صَدُوقُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي الرُّقِيَةِ تَرْبَةَ أَرْضِنَا وَرِيقَةَ بَعْضُنَا يَشْفَى سَقِيمَنَا يَا ذَنْ رَبَّنَا

حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرماني چه حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم به دا دم د مریض دپاره ویلې - بسم الله تربة ارضنا وریقه بعضنا، یشفی سقیمنا یا ذن ربنا - (د الله په نوم سره دا خمونږ د زمکې خاوره ده او مونږ کښ د بعضو دخلی لارې دی، خمونږ مریض به دالله تعالیٰ په حکم سره شفا بیا مومی) تربة ارضنا خبر دي، مبتداء - هذاه - محذوف ده، د ارض نه مراد یا خو د مدینې منورې زمکه ده یا عامه ده - دارنگه د "بعضنا" نه مراد حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دي یا دا هم عام دي - (۱) امام نووی رحمه الله لیکلې دي چه د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ددې دم طریقه دا وه چه دوی به مسواکه گوته باندې لارې مبارکې راواخستې، بیا ئې دا په خاوره کښې کیخوده او د خاورې لگیدو پس به ئې دا گوته مبارکه د مریض په زخم یا د درد والا په ځانې کیخودله او دا کلمات به ئې ارشاد کړل (۲) د خاورې اثر یخ او اوچ دي، دي وجه نه دي سره ځانې د

(۱) عمدة القاری: ۲۶۹/۲۱

(۲) الحديث أخرجه مسلم في كتاب السلام، باب استحباب الرقية من العين والنملة والحمة والنظرة: ۱۴/۱۷۲ (رقم الحديث: ۲۱۹۴) وأخرجه النسائي في كتاب الطب، باب النفث في الرقية: ۱۴/۳۶۸ (رقم الحديث: ۷۵۵۰) وأخرجه النسائي أيضا في كتاب عمل اليوم والليلة، باب رقية رسول الله صلى الله عليه وسلم: ۱۶/۲۵۳ (رقم الحديث: ۱۰۸۶۲) الحديث أخرجه أبو داود في كتاب الطب، باب كيف الرقي: ۴/۱۲۱ (رقم الحديث: ۳۸۹۵) وأخرجه ابن ماجه في الطب، باب ما عوذ به النبي صلى الله عليه وسلم وما عوذ به: ۱۲/۱۱۶۳ (رقم الحديث: ۳۵۲۱)

(۳) فتح الباری: ۱۰/۲۵۶، عمدة القاری: ۲۱/۲۶۹، شرح مسلم للنووی، باب استحباب رقية المريض: (۲۲۳/۱۲)

(۴) فتح الباری: ۱۰/۲۵۶، عمدة القاری: ۲۱/۲۶۹، شرح مسلم للنووی، باب استحباب رقية المريض: (۲۲۳/۱۲)

زخم او د درد روغیږی ، زخم اوچیږی ، دارنگه لارو کښې هم دا خصوصیت دې - (۱)
خو امام قرطبی رحمه الله فرمائی چه ددې طبی توجیهاتو د سر نه هلو ضرورت نشته دې ،
بلکه دا د الله تعالی د نوم د برکت اثر کیږی چه مریض د درد او د تکلیفه روغیږی - (۲)

قوله: یشفی سقیمنا : یشفی صیغه د مجهول ده او په طور د دعا مستعمل ده ، دې
صورت کښې " سقیمنا " نائب فاعل کیدو په وجه سره به مرفوع وی او دویم صورت د
یشفی معروف هم کیدي شی ، دې صورت کښې فاعل به محذوف وی او " سقیمنا " به د
مفعول کیدو په وجه منصوب وی یعنی الله تعالی دې خمونې بیمار ته شفا ورکړی - (۳)

علامه توریشتی فرمائی چه "تربة ارضنا" نه فطرت د انسان ته اشاره ده او ريقه بعضنا سره
نظفي ته اشاره ده ، گویا په زبان حال سره وائی چه ای الله تا ددې بنده اول اصل د خاورې نه
پیدا کړو ، بیا دې دده بنیاد د معمولی اوبو نه جوړ کړو ، ده ته شفا ورکول ستا دپاره څه
گران کار نه دې دې وجه نه ده ته شفا ورکړه - (۴)

۳۸--باب: النَّفْثُ فِي الرُّقِيَّةِ

[۵۱۵] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سَلِيمَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ قَالَ
سَمِعْتُ أَبَا قَتَادَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الرُّؤْيَا مِنَ اللَّهِ وَالْحُلُمُ مِنَ
الشَّيْطَانِ فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَنْفُثْ حِينَ يَسْتَقِظُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَيَتَعَوَّذُ مِنْ شَرِّهَا
فَإِنَّهَا لَا تَضُرُّهُ وَقَالَ أَبُو سَلَمَةَ وَإِنْ كُنْتَ لَأَرَى الرُّؤْيَا أَثْقَلَ عَلَى مِنَ الْجَبَلِ فَمَا هُوَ إِلَّا أَنْ
سَمِعْتُ هَذَا الْحَدِيثَ فَمَا أَبَا لَيْسًا [ر: ۳۱۸]

دې باب کښې امام بخاری د دم کولو په وخت د توك کولو بیان کړيدي
نفث (د نون په فتحه او د فاء په سکون سره) نفخ بلا ريق يا نفخ مع ريق قليل ته وائی ، دم
کوونکې سړې پوک کوی دې پوک سره ډیر کرتې د لارو څه لږ لږ څاڅکی هم شامل وی او
کله ورسره نه وی ، (۵) په پښتو کښې دپته توك کول وائی
روميې روايت د حضرت ابو قتاده رضي الله عنه (حارث بن ربعی) دې ، فرمائی چه ما د رسول الله
ﷺ نه اوریدلې دی چه دوی فرمائیل چه رویا صالحه د الله تعالی د طرفه او بد خوښه د
شیطان د طرفه وی ، چه کله تاسو کښې په خوب کښې خراب څیز اووینی نو د خوبه د
بیداریدو په وخت درې ځله دې اوتوکی او ددې د شره دې پناه اوغواړی نو دا به ده ته
نقصان نه ورکوی .

(۱) فتح الباری : ۲۵۶ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱ / ۲۷۰

(۲) فتح الباری : ۲۵۶ / ۱۰

(۳) فتح الباری : ۲۵۶ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱ / ۲۷۰

(۴) فتح الباری : ۲۵۶ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱ / ۲۶۹

(۵) فتح الباری : ۲۵۸ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱ / ۲۶۹

راوی د حدیث حضرت ابو مسلمہ (بن عبد الرحمن بن عوف) فرمائی چہ ددی حدیث د اوریدو نہ پس گہ خہ د غر نہ زیات درون خوب اووینم نو ما تہ ددی خہ پروا نشتہ دی

قوله: الرؤیا من الله والحلم من الشيطان. رؤیا نہ رؤیا صالحہ او بنہ خوب مراد دی

چہ د الله تعالیٰ د طرفہ بندہ دپارہ زیری دی او د حلم (پہ ضمه د حاء او پہ سکون او پہ ضمه د لام سره) نہ مراد بد خووبونہ دی و اگر چہ دواړه قسم خووبونہ پیدا کوونکې الله جل شانہ دی ، خو د بنو خووبونو نسبت الله تعالیٰ تہ د تکریم او تشریف دپارہ شویدي ، او د بدو خووبونو نسبت شيطان تہ خکه شویدي چہ شيطان پہ ده خوشحالیږي او راضی وی - (۱)

دی حدیث کښې حضور اکرم ﷺ د بدو خووبونو نه د بچ کیدو او ددی د شر نه د محفوظ کیدو طریقہ خودلې ده چہ د ویخیدو نہ پس گس طرف تہ اعوذ بالله من الشيطان الرجيم اووايه او درې خله توك كړه او دده د شر نه پناه اوغواړه نو انشاءالله دا خوب به نقصان ده نه وی ، توك كولو کښې د شيطان نه نفرت او د ده تحقیر او تذلیل کولو ته اشاره ده ، خکه چہ شيطان د بدو خووبونو په وخت خوشحالیږي او دیتہ حاضرېږي - علامه قسطلانی رحمه الله

لیکي : وفي النفث إشارة إلى خرد الشيطان الذي حضر رؤياه المكروهة ، وتحقيره واستعداده لفعله (۲)

[۵۳۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَوْسِيُّ حَدَّثَنَا سَلْمَانَ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ نَفَثَ فِي كَفِّهِ يَقُلُّ هُوَ اللَّهُ أَحَدًا وَيَا مَعُودَتَيْنِ جَمِيعًا ثُمَّ يَمْسَحُ بِهَا وَجْهَهُ وَمَا بَلَغَتْ يَدَاهُ مِنْ جِدِّهِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَلَمَّا اسْتَكْبَرْنَا كَانَتْ يَأْمُرُنِي أَنْ أَفْعَلَ ذَلِكَ بِهِ قَالَ يُونُسُ كُنْتُ أَرَى ابْنَ شِهَابٍ يَصْنَعُ ذَلِكَ إِذَا أَتَى إِلَى فِرَاشِهِ [ر: ۳۱۵]

حضرت عائشہ فرمائی: چہ رسول الله ﷺ به کله خپلې بسترې ته تشریف اورلو نو په خپلو لاسونو به ښې قل هو الله احد او معودتين (سورت فلق او سورت الناس) اوويلې او دم به ښې کړو او بيا به ښې دواړه لاسونه په خپل نوراني مخ راښکل او چہ د بدن کومې کومې حصې ته به رسیدې شو په هغې به ښې راښکلو ، حضرت عائشہ ﷺ فرمائی چہ کله دوی بیمار شو نو ما ته ښې د داسې کولو حکم به کولو ، راوی د حدیث یونس وائی چہ ما ابن شهاب لیدلې وو چہ دی به خپلې بسترې ته تللو نو داسې به ښې کولو دا روایت په کتاب المغازی کښې تیر شویدي

[۵۳۱] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ أَبِي الْمَوَكِّلِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّ رَهْطًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْطَلَقُوا فِي سَفَرٍ سَافَرُوهُمَا حَتَّى نَزَلُوا بِحِمَى مِنْ أَهْلِ الْعَرَبِ فَاسْتَضَاءُوهُمْ فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوهُمْ فَلَدَغَ سَيِّدُ ذَلِكَ الْحِمَى فَسَعَوْا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَوَأْتَيْتُمْ هَؤُلَاءِ الرَّهْطَ الَّذِينَ قَدْ نَزَلُوا بِكُمْ لَعَلَّهُ

(۱) عمدة القاری : ۲۱ / ۲۷۰ ، ارشاد الساری : ۱۲ / ۴۶۷

(۲) عمدة القاری : ۲۱ / ۲۷۰ ، ارشاد الساری : ۱۲ / ۴۶۷

أَنْ يَكُونَ عِنْدَ بَعْضِهِمْ شَيْءٌ فَأَتَوْهُمْ فَقَالُوا يَا أَيُّهَا الرَّهْطُ إِنَّ سَيِّدَنَا لَدَيْكَ فَسَعَيْنَا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ وَلَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ فَقِيلَ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْكُمْ شَيْءٌ فَقَالَ بَعْضُهُمْ نَعْمُ وَاللَّهِ إِنِّي لَرَاقِبٌ وَلَكِنْ وَاللَّهِ لَقَدْ اسْتَضَفْنَاكُمْ فَلَمْ تُضِفُوا قُبَا أَنَا بِرَاقٍ لَكُمْ حَتَّى تَجْعَلُوا لَنَا جُعَلًا فَصَالِحُوهُمْ عَلَى قُطَيْبٍ مِنَ الْغَنَمِ فَانْطَلَقَ فَجَعَلَ يَتَقَلَّبُ وَيَقْرَأُ الْحَمْدَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ حَتَّى لَكَأَنَّهَا لَيْسَتْ مِنْ عِقَالٍ فَانْطَلَقَ يَمْشِي مَا بِهِ قَبْلَةٌ قَالَ فَأَوْقَوْهُمْ جَعَلَهُمُ الَّذِي صَالِحُوهُمْ عَلَيْهِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ أَقْبِمُوا فَقَالَ الَّذِي رَفَى لَا تَفْعَلُوا حَتَّى تَأْتِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَذْكُرَهُ الَّذِي كَانَ فَتَنْظُرَ مَا يَأْمُرُنَا فَقَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرُوا لَهُ فَقَالَ وَمَا يُذَرِّكُ أَنْتُمْ بَارِقِيَّةٌ أَصَبْتُمْ أَقْبِمُوا وَاضْرِبُوا لِي مَعَكُمْ بِسَهْمٍ [١٧٥٧:ر]

د باب دا آخری حدیث تیر شویدی ، دیکنبی دی ، فانطلق فجعل يتقلد د تفل او د نفث تقریباً یو معنی ده ، ددی جملې د وجه امام بخاری دا حدیث ددی باب لاندې ذکر کړېدی

۳۹=بَابُ مَسْحِ الرَّاقِي الْوُجَعِ بِيَدِهِ الْيَمْنَى

[٥٣١٨] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ مُلَيْمٍ عَنْ مَرْثُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَوِّذُ بَعْضَهُمْ مَسْحَهُ بِيَمِينِهِ أَذْيَ الْبَاسِ رَبِّ النَّاسِ وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاءُكَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا فَذَكَرَهُ لِيُصَوِّرَ حَدَّثَنِي عَنْ [إِبْرَاهِيمَ عَنْ مَرْثُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ بِأَخْبَرَهُ نَبِي كَرِيم ﷺ] به د دم کولو په وخت کښ خپل بڼې لاس د تکلیف په ځان و هلو

۴۰=بَابُ فِي الْمَرْأَةِ تَرْقِي الرَّجُلَ

[٥٣١٩] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَعْفَرِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ بْنُ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْفُثُ عَلَى نَفْسِهِ فِي مَرَضِهِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ بِالْمَعْوِذَاتِ فَلَمَّا ثَقُلَ كُنْتُ أَنَا أُنْفِثُ عَلَيْهِ بِهِنَ فَأَمَسَ بِيَدِ نَفْسِهِ لِيَرْكَبَهَا قَالَتْ ابْنُ شِهَابٍ كَيْفَ كَانَ يَنْفُثُ قَالَ يَنْفُثُ عَلَى يَدَيْهِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ [١٧٥٨:ر]

امام بخاری رحمه الله مقصد دا دے چه ښځه که خاوند دم کول غواړی نو سنت کښې دې دپاره جواز شته ، مناسبت د روایت د باب سره ظاهر دې

۴۱=بَابُ مَنْ لَمْ يَرْقِ

[٥٣٢٠] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ مُمَيَّرٍ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَقَالَ غَرَضْتُ عَلَى الْأُمَمِ فَجَعَلَ يَمُرُّ النَّبِيُّ مَعَ الرَّجُلِ وَالنَّبِيُّ مَعَ الرَّجُلَانِ وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّهْطُ وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ وَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الْأَفُقَ فَرَجَوْتُ أَنْ تَكُونَ أُمَّتِي فَقِيلَ

هَذَا مُوسَى وَوَمَهُ ثُمَّ قِيلَ لِي انْظُرْ قَرَأْتِ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الْأَفْقَ فَقِيلَ لِي انْظُرْ هَكَذَا وَهَكَذَا قَرَأْتِ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الْأَفْقَ فَقِيلَ هَؤُلَاءِ أَمْتُكَ وَمَعَ هَؤُلَاءِ سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ وَلَمْ يُبَيِّنْ لَهُمْ قَتْدًا أَكْرَأُ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا أَتَأْتُنِي قَوْلُ دَنَافِي الثَّيْرُكِ وَلَكِنَّا آمَنَّا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَكِنْ هَؤُلَاءِ هُمْ أَتْبَاؤُنَا قَبْلَكَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ هُمُ الَّذِينَ لَا يَتَطَهَّرُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَكْتُونُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ فَقَامَ عِكَاشَةُ بْنُ مُضَضٍ فَقَالَ أَمِنْهُمْ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ فَقَامَ آخَرُ فَقَالَ أَمِنْهُمْ أَنَا فَقَالَ سَبَقَكَ بِهَا عِكَاشَةُ [۳۳۹:۲]

دامام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه که یو سړې دم درمل و غیره نه کوی نو شریعت کښې د دې جواز شته ، په حدیث د باب تفصیلی کلام په باب من اکتوی کښ تیر شویډی ، دیکښې دی ، هم الذین لا یطیغرون ، ولا یکتون ولا یسترقون - دا هغه خلق دی چه د توکل په لور مقام دی او رضا بالقضاء مقام باندې اوسیری د دم دارو درملو علاج و غیره ضرورت نه محسوسی ، لکه علامه ابن الاثیر رحمه الله فرمائی :

« هذا من صفة الأولياء ، المعرضين عن الدنيا وأسبابها وعلاتها ، وهؤلاء خواص الأولياء ، ولا يرد على هذا وقوم ذلك من النبي صلى الله عليه وسلم فعلا وأمرام لأنه كان في أعلى مقامات العرفان ودرجات التوكل ، فكان ذلك منه للتشريع وبيان الجواز ومع ذلك فلا ينقص ذلك من توكله ، لأنه كان كامل التوكل يقينا فلا يترفيه تعاطي الأسباب شيئا ، بخلاف غيره ولو كان كثير التوكل ، لكن من ترك الأسباب ، وقوض وأخلص في ذلك كما دأرقم مقاماً - »

يعنی علاج او اسباب پریخودل خاص د هغه اولیاؤ او د الله تعالی د لویو بندگانو صفت دې چه د دنیا او ددې د وسائلو نه اعراض کوی دلته دې د چا په ذهن کښ دا شبه سر نه رااوچتوی چه کله دا دالله تعالی د خاص مقربو بندگانو صفت دې نو بیا رسول الله ﷺ علاج او اسباب عملاً هم او قولاً هم اختیار کړل چه په خپله نې هم علاج او اسباب او کړل او بل ته نې هم حکم او کړو خکه چه رسول الله ﷺ بې شک شبه د عرفان او د توکل په لور مقام فائز وو ، خو بیا هم دوی د علاج او وسائلو د مشروعیت خودلو او ددې د جواز د بیان دپاره نې دا اختیار کړل ، دې سره د دوی د توکل په صفت کښې هیڅ قسم کمې نه دې راغلې ، خکه چه دوی داسې کامل متوکل وو چه اسباب اختیارولو سره د دوی په توکل هیڅ اثر نه پریوتلو ، دا صرف د دوی خصوصیت وو د نورو خلقو خبرې نورې دی ، خکه چه که یو سړې ډیر هم متوکل وی خو اسباب اختیارولو سره د ده په توکل څه نا څه فرق راځی ، که یو سړې اخلاص سره توکل کوی او خپله معامله الله تعالی ته سپاری او اسباب پریږدی نو دې یقیناً د توکل په لور

مقام دی - دا روایت امام بخاری رحمہ اللہ د حصین بن نمیر نہ نقل کریدی ، د حصین بن نمیر پہ بخاری کتب صرف ہم دا یو روایت دی - (۱)

۳۲ = بَابُ الطَّيْرِ

[۵۴۱۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا عَذْوَى وَلَا طَيْرَةَ وَالشُّؤْمُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْمَرْأَةِ وَالذَّارِ وَالذَّائِبَةِ [ر: ۱۹۹۳]

[۵۴۱۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا طَيْرَةَ وَخَيْرُهَا الْفَأَلُ قَالُوا وَمَا الْفَأَلُ قَالَ الْكَلِمَةُ الصَّالِحَةُ يَتِمُّعُهَا أَحَدُكُمْ [ر: ۵۴۱۲]

طيرة (د طاء د کسری او د یاء د فتحه سره) د تطیر مصدر دی چه څنگه د تحیر مصدر حیلة دی ، د بعض اهل لغت دا خیال دی چه عربی ژبه کتب په دی وزن باندې د دی دوه مصدر و نه علاوه بل یو مصدر نه دی راغلې - (۲)

طیقة بدشگونۍ (سپیره والی) ته وائی په زمانه د جاهلیت کتب به خلق سحر د څه کار دپاره وتل نو دوی به په طیر یعنی مارغه باندې اعتماد کولو ، دوی به ناست مارغان الوزول نو که دا مارغه به بنی طرف ته ووتلو نو دوی به دا نیک شگون گنړلو او کار ته به روان شو او که دا مارغه به گس طرف ته ووتلو ، نو دوی به دا بد شگون گنړلو کار له به نه تلل ، خلقو به بنی طرف ته ووتونکی مارغه ته " مساغ " او گس طرف ته ووتونکی مارغه ته به بنی " بارح " ویلې - (۳)

اسلام چه راغلو نو دا وهم او خیال نې باطل کرو چه د مارغه په بنی او په گس طرف ووتلو سره د چا په کار کیدو او نه کیدو باندې څه اثر نه پریوځی امام بیهقی رحمہ اللہ به " شعب الایمان " کنبې د حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ روایت نقل کړیدی چه که د چا په زړه کنبې داسې بد شګونی راشی نو هغه دی دا دعا

(۱) فتح الباری : ۲۶۰ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۱۲ / ۲۷۳

(۲) الحدیث أخرجه البخاری أيضا فی کتاب الطب ، باب الفأل (رقم الحدیث : ۵۴۲۳) و أخرجه مسلم فی السلام ، باب الطيرة و الفأل و ما یكون فیہ من الشؤم : ۱۷۴۵ / ۴ (رقم الحدیث : ۲۲۲۳)

(۳) النهاية فی غریب الحدیث و الأثر : ۱۵۲ / ۱۳ ، مجمع بحار الأنوار : ۴۸۰ / ۱۳ و فتح الباری : ۲۶۱ / ۱۰ ، شرح الطیبی علی مشکوة المصابیح ، کتاب الطب و الرقی ، باب الفأل و الطيرة ، الفصل الأول : ۳۱۳ / ۸ ، اکمال إكمال المعلم للأبی علی صحیح مسلم کتاب الطب ، باب قوله ﷺ : لا عدوی (۳۹ / ۶)

(۴) (النهاية فی غریب الحدیث و الأثر : ۱۵۲ / ۱۳ ، فتح الباری : ۲۶۱ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۱۲ / ۲۷۳ ، إرشاد الساری : ۴۷۲ / ۱۲)

اوواني . اللهم لا طيرة الا طيرك ، ولا غير الا غيرك .^(١)

كله چه خلق داسي عقیده اولری نو د دوی د خیال او د اعتقاد مطابق ډیر کرتې داسې واقعات هم راپېښېږي ، دا په حقیقت کښې د دوی د باطن ظن سزا وی ، حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي :

«وربها وقم به ذلك المكروه بعينه الذي اعتقده عقوبة له ، كما كان يقيم كثيرا لأهل الجاهلية»^(٢)

باب الفأل = ۳۳

[5423] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْبَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا طَيْرَةَ وَخَيْرُهَا الْفَأْلُ قَالَ وَمَا الْفَأْلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْكَلِمَةُ الصَّالِحَةُ يَتِمُّهَا أَحَدُكُمْ ر: [۵۴۲۳]

[۵۴۲۳] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامُ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا عَدْوَى وَلَا طَيْرَةَ وَيُعْجِنِي الْفَأْلُ الصَّالِحُ الْكَلِمَةُ الْحَسَنَةُ ر: [۵۴۲۳]

حضور اکرم ﷺ فرمانلې دی لا طيرة و غيرها الفال چه شگون نه دې او د دې بهتر قسم نیک شگون دې . قال (په همزه او بغیر د همزه) ښه شگون ته وائی (۴) ددې جمع فتول راځي - (۵)
① بعضې حضراتو په نزد طيره بد شگون (سپيره والی) ته وائی او قال ښه شگون (بختور والی) ته وائی - دا دواړه جدا جدا دی طيره ناجانز او فال جانز دې ، دلته حديث کښې د خیرها کلمه استعمال شویده ، د فال اضافت طيره ته دې ، دا اضافت د توضیح دپاره دې ، د جزئیت ثابتولو دپاره نه دې ، د علامه کرمانی رحمه الله او د علامه طیبی رحمه الله راي هم دا ده - (۶)

(۱) شعب الإيمان للبيهقي . باب التوكل والتسليم : ۶۵۱۲ (رقم الحديث : ۱۱۸۰)

(۲) فتح الباری : ۱۱۰ / ۲۶۴

(۳) الحديث أخرجه البخاري أيضا في الطب ، باب لاعدوى (رقم الحديث : ۵۴۴۰) وأخرجه مسلم في السلام . باب الطيرة والفأل وما يكون فيه من الشؤم : ۱۷۴۶۱ (رقم الحديث : ۲۲۲۴) وأخرجه أبو داود في الطب ، باب في الطيرة : ۱۸۱۴ (رقم الحديث : ۳۹۱۶) وأخرجه الترمذي في كتاب السير ، باب ما جاء في الطيرة : ۱۶۰۴ (رقم الحديث : ۱۶۱۵)

(۴) وفي النهاية لابن الأثير : " فيه إنه كان يتفأل ولا يتطير " الفال مهموز فيما يسر ويسوء . والطيرة لا تكون إلا فيما يسوء . النهاية لابن الأثير : ۴۰۵ / ۳

(۵) فتح الباری : ۲۶۳ / ۱۰ ، إكمال إكمال المعلم على صحيح مسلم لأبي ، كتاب الطب ، باب قوله ﷺ : لا عدوى : ۴۱ / ۶

(۶) شرح البخاري للكرمانی : ۳۲۱ / ۲۱ ، شرح الطیبی على مشكوة المصابيح . كتاب الطب و الرقى ، باب الفأل و الطيرة . الفصل الأول : ۳۱۳ / ۸ ، فتح الباری : ۲۶۳ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۲۷۴ / ۲۱

⑦ خو د حافظ ابن حجر رحمه الله وغيره رائي دا ده چه " طيره " عامه ده مطلق شگون ته وائي ، او ددې دوه قسمونه دي : بد شگون او ښه شگون ، دويم قسم ته فال وائي ، شريعت کښ بيا د " طيرة " استعمال د بد شگونۍ په معنی کښې اوشو ، حضور اکرم ﷺ ، چه " لا طيرة " او فرمايل نو دې سره نې شرعی معنی مراد واخسته او " خیرها " کښې ضمير چه کوم " طيرة " ته راجع دې نو د هغې نه عام معنی یعنی مطلق شگون مراد دې ( ) د دې حضراتو بڼايد د ترمذی د يو روايت نه کيږی ( )

يو اشکال او ددې جواب: دلته دا اشکال کيږی چه " خیرها " د اسم تفضيل صيغه ده چه د هغه مفهوم دا راوخی چه فال زیات بهتر دې ، خو طيره کښې هم بهتری شته ، حال دا دې چه طيره کښې هيڅ قسم بهتری نشته دې ددې مختلف جوابونه ورکړې شويدي ،

① علامه طیبی رحمه الله فرمائی : هو من نحو قولهم : " الصيف أحمر من الشتاء " أي الفال في بابها أبلغ من الطيرة في بابها ، والحاصل إن أفضل التفضيل في ذلك إنما هو بين القدر المشترك بين الشيئين ، والقدر المشترك بين الطيرة والفال تأثير كل منهما فيها هو فيه ، والفال في ذلك أبلغ - (ح)

علامه طیبی رحمه الله فرمائی چه دا " الصيف أحمر من الشتاء " د قبيله دې ، ددې لفظی ترجمه خو دا ده چه اوږې د ژمی نه زیات گرم دې خو مطلب نې دا کيږی چه دگرمۍ سختی د یخنۍ د سختۍ نه زیاته ده ، نو " سختی " په دواړو کښې قدر مشترک دې ، خو ديو شدت د بل په مقابله کښې زیات دې ، ددوه خیزونو په مینځ کښې قدر مشترک په یو کښې د زیاتۍ او د شدت د بیانولو دپاره د اسم تفضيل استعمال کيږی ، لکه چه الصيف أحمر من الشتاء . (اوږې د ژمی نه زیات گرم دې) دا مطلب ترینه نه اخستې کيږی چه یخنۍ کښې هم څه لږه غونډه گرمۍ او تاو شته ، خو د صيف حرارت زیات دې ، بلکه مطلب ترینه دا اخستې کيږی چه د صيف د حرارت شدت د شتاء د یخنۍ د شدت نه زیات دې

دارنگه حديث کښې هم د الطيرة غيرها الفال مطلب دا نه دې چه " طيرة " کښې هم څه لږ خیر شته خو د فال خیر زیات دې ، بلکه مطلب دا دې چه د طيره هم يو اثر دې او د فال هم يو اثر دې خو د فال اثر د طيره په مقابله کښې زیات ښه زیات بهتر او زیات بليغ دې - ددې جواب حاصل دا دې چه د بد شگون او د نیک شگون د دواړو اثر شته خو د طيره په مقابله کښې فال زیات موثر او بليغ دې -

② دويم جواب دا ورکړې شويدي چه " خیر " دلته د مطلقا د خيريت په معنی کښې

(١) فتح الباری : ٢٦٣١ / ١٠ . عمدة القاری : ٢٧٤ / ٢١ ، شرح البخاری للکرماني : ٣٢١ / ٢١ ، اکمال اکمال المعلم علی صحيح مسلم للابی . کتاب الطب ، باب قوله عليه السلام : لا عدوی : ٤١ / ٦ (٢) فتح الباری : ٢٦٤١ / ١٠ ، عمدة القاری : ٢٧٤ / ٢١ ، ارشاد الساری : ٤٧٤ / ١٢ (٣) شرح الطیبی علی مشکوة المصابيح : ٣١٣ / ٨ ، مکمل اکمال الإکمال ، کتاب الطب ، باب قوله عليه السلام : لا عدوی : ٤١ / ٦

استعمال دې ، د اسم تفصيل په معنی نه دې ، الغال محض خوړکېان الطيرة محض شـ) (۱)
 ۵) اويو بل جواب دا ورکړې شويدي چې دا علی سبيل الفرض و التسليم دې چه بالفرض
 که طيرة بهتر هم وی نو فال ددې په مقابله کينې زيات بهتر دې - (۲)

نيک فال نيول مندوب دی: بهر حال ښه او نیک فال نيول مستحب او مندوب دی مثلاً
 يو سړې بيمار دې او دې په دې حالت کينې د چا نه يا سالم ويل واورى ، يا خوک جنگک
 ته روان دې او دې د " ظفرعلى " يا د " فتح على خان " نوم واورى ، يا د چا څه خيز وړک
 شوې وی او دې يا واجد د چا د ځلې نه واورى نو دې ددې نومونو نه د روغوالی ، د فتح او
 د وړک شوې خيز په پيدا کيدو نیک فال اونيسى نو دا مستحب او د حضور اکرم ﷺ نه يو
 ثابت خيز دې - (۳)

آبې په شرح د مسلم کښ د قاسم بن اصبح يو روايت نقل کړيدې چه حضرت بريده اسلمی د
 اویا سوارو سره د شپې په وخت حضور اکرم ﷺ ته ملاقات ته راغلو ، نو حضور اکرم ﷺ
 تپوس اوکړو خوک ئې؟ نو ده جواب ورکړو " بريده " نبی کریم ﷺ حضرت صديق اکبر ﷺ
 ته متوجه شو او وے فرمائيل: " برده امرنا و صلح تخمونې د جنگ معامله ښه شوه او صلح
 اوشوه ، بيا ئې تپوس اوکړو ممن ؟ (يعنی د کومې قبيلې سره دې تعلق دې ؟) نو ده
 اوويل : من اسلم ، حضور ﷺ او فرمائيل: " سلما " يعنی مونې محفوظ شو بيا حضور ﷺ
 تپوس اوکړو فمن ؟ (يعنی اسلم کينې د کوم ښاخ سره تعلق لري ؟) نو ده اوويل : من بنی
 سهم ، بيا حضور ﷺ او فرمائيل: خرج سهمنا (څمونې حصه رااووتله) (۴) دا رنگه د عزوه
 حديبيه په موقع باندې د کافرانو د طرفه مختلف خلق حضور صلي الله عليه وسلم سره
 مذاکراتو دپاره راتلل چه کله سهيل بن عمرو راغللو نو دوی ﷺ د نوم نه فال اونيوولو او
 ارشاد ئې اوکړو " الا ان سهل لکم امرکم " (۵)

د حضور اکرم ﷺ عادت مبارک وو چه کله به ئې د کوم يو کار په موقع باندې څه ښه نوم
 اوريدلو نو د خوشحالی آثار به د دوی په مخ مبارک ښکاره کيدل ، لکه امام ابوداود رحمه
 الله په سند حسن سره د حضرت بريده اسلمی ﷺ يو روايت نقل کړيدې: " ان النبى صلى الله
 عليه وسلم كان لا يتطير من شئ ، وكان اذا بعث عاملاً يسأل عن اسبه فإذا أعجبه فرسه به ، وإن كره اسبه روى
 كراهة ذلك في وجهه " (۶)

(۱) مرقاة شرح مشکاة ، کتاب الطب ، باب الغال و الطيرة : (۲۱۹)

(۲) مظاهر حق : ۳۰۱ / ۴ ، مرقاة شرح مشکاة کتاب الطب ، باب الغال و الطيرة : (۲۱۹)

(۳) فتح الباری : ۲۶۴ / ۱۰ ، مظاهر حق : (۳۰۰ / ۴)

(۴) اکمال المعلم على صحيح مسلم للأبى ، کتاب الطب ، باب قوله عليه السلام : لا عدوى : (۴۲۶)

(۵) دلائل النبوة للبيهقي ، باب سياق قصة الحديبية وما ظهر من الآثار فيها : (۱۰۵ / ۴)

(۶) سنن أبى داود ، کتاب الطب ، باب فى الطيرة : (۱۹۱۴) (رقم الحديث : ۳۹۲۰)

که یو نوم به دوی ﷺ ته ناخوښه وو نو د دوی په مخ مبارک به د ناخوښتیا آثار ښکاره کیدل د بد فالۍ په وجه نه ، بلکه په دې وجه چه دوی ته بد نومونه خوښ نه وو ، هم دا وجه دد چه دوی په څو موقعو باندې د څو اصحابو نومونه بدل کړې وو - (۱) دارنگه دوی ﷺ د ټبره بنت ابن سلمه بن عبد الأسد (چه ددوی نوم ربیبه وه) نوم بدل کړو اوزینب نې کړو - الإصابة فی تمييز الصحابة : ۳۸۸ (رقم الترجمة : ۱۰۹۲۸) ، أسد الغابة فی معرفة الصحابة : ۳۷۱ (رقم الترجمة : ۶۷۶۷)

۳۴ = بَابُ لَا هَامَةَ وَلَا صَفَرَ

[۳۴۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَكَمِ حَدَّثَنَا الثَّقَفِيُّ أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ أَخْبَرَنَا أَبُو حَظِيمٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا عَذْوَى وَلَا طَيْرَةَ وَلَا هَامَةَ وَلَا صَفَرَ [ر: ۵۳۸۰]

د "هامة" او د "صف" تشریح تیره شویده -

۳۵ = بَابُ الْكِهَانَةِ

كهانة (د كاف په فتحه او په كسره سره) د غیب خبرو خودلو پیشې ته وائی ، دې پیشه کوونکی ته کاهن وائی ، ددې جمع كهنة راخی ، بعض اهل لغتو د کاهن تعریف کړېدې ، کل من اذن بشر قبل وقوعه فهو کاهن (۲)

د كهانت قسمونه : د كهانت درې قسمونه مشهور دی

① د غیب دا خبرونه بعض خلق د شیطانانو او د پیریانو نه حاصلوی ، پیریان د خبرې چه د اسمان د فرشتو خبرې واورى نو حاصل نې کړى ، د دې دروازه بنده کړې شوه او ددې حفاظت د شهاب ثاقب په ذریعه اوشو ، د قرآن کریم دا آیت کریمه (لَا مِنْ عَطْفِ الْخَلْفَةِ فَاتَّبِعْهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ) (۳) دې طرف ته اشاره کوی

② د بعضې پیریانو سره د خلقو رابطه وی او دوی دوی ته د لرې لرې خبرونه ورکوی او کله څه خبرې صحیح هم خیژی

(۱) لکه چه دوی صلى الله عليه وسلم د ام المؤمنین حضرت میمونه او د ام المؤمنین حضرت جویریة رضی الله عنهما نو مونه دوی دواړو سره نکاح کولو په وخت کښې بدل کړي وو د دوی دواړو نومونه بالترتیب وړاندې " برة بنت الحارث الهلالية " او برة بنت الحارث المصلقية " وو . الإصابة فی تمييز الصحابة : ۴۸۸ (رقم الترجمة : ۱۰۹۲۵ ، ۱۰۹۲۶)

(۲) فتح الباری : ۲۶۶۱۰ ، عمدة القاری : ۲۷۵۱۲۱ و عرفه ابن الأثیر فی النهاية : الکاهن : الذی یتعاطی الخیر عن الکائنات فی مستقبل الزمان . و یدعی معرفة الأسرار ، النهاية فی غریب الحديث و الأثر ۴ : ۲۱۳ و کذا فی مجمع بحار الأنوار : ۴ : ۴۵۰

(۳) (سورة صافات . الآية : ۱۰)

⑤ بعض خلق د خیلو حواسو . تجربو او په اندازو سره د غیب خبرې بیانوی
دی ټولو صورتونو ته مذموم ویلې شویدی ځکه چه دا د قبیلې د ظنیاتو نه دی او عموما
دیکنې دروغ شامل وی - ( )

حضرت ابوهریره رضی الله عنه مرفوع حدیث دی : من آل کاهنا او عرافا فصدقه بها یقول فقد کذب بها انزل علی
محمد ( )

[۵۳۷۵۳۲] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ عَنْ
ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي
أَمْرَاتَيْنِ مِنْ هَذَيْنِ ائْتَيْنَا قَرَمَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى بِحَجَرٍ فَأَصَابَ بَطْنَهَا وَهِيَ حَامِلٌ فَتَنَلَتْ
وَلَدَهَا الَّذِي فِي بَطْنِهَا فَأَخْتَصَمُوا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَضَى أَنَّ دِيَةَ مَا فِي
بَطْنِهَا غُرَّةٌ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ فَقَالَ وَلِيُّ الْمَرْأَةِ الَّتِي عَرِمَتْ كَيْفَ أَغْرَمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ لَا شَرِبَ وَلَا
أَكَلَ وَلَا نَطَقَ وَلَا اسْتَهَلَّ فَمِثْلُ ذَلِكَ يُطَلَّ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا هَذَا
مِنْ إِخْوَانِ الْكُفَّانِ

[۵۳۷۵۳۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ
عَنْهُ أَنَّ أَمْرَاتَيْنِ رَمَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى بِحَجَرٍ فَطَرَحَتْ جَنِينَهَا فَقَضَى فِيهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ بِغُرَّةٍ عَبْدٌ أَوْ وَلِيدَةٌ وَعَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي الْجَنِينِ يُقْتَلُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ بِغُرَّةٍ عَبْدٌ أَوْ وَلِيدَةٌ فَقَالَ الَّذِي قَضَى عَلَيْهِ
كَيْفَ أَغْرَمَ مَا لَا أَكَلَ وَلَا شَرِبَ وَلَا نَطَقَ وَلَا اسْتَهَلَّ وَمِثْلُ ذَلِكَ يُطَلَّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا هَذَا مِنْ إِخْوَانِ الْكُفَّانِ [ر: ۲۳۵۹ و ۲۵۰۸ و ۲۵۱۳ و ۲۵۱۴]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله د قبیله هذیل د دوه جگړه کوونکو بنخو
باره کنې فیصله کړې وه چه دوی کنې یوې (ام عفیف بنت مسروح) بله (ملیکه بنت
عویم) په کانړی ویشتي وه چه دا په غیډه اولگیدله او دا حامله وه چه د هغې د وجه ددې

(۱) فتح الباری : ۲۶۶۱۱۰ ، ارشاد الساری : ۴۷۹ \ ۱۲ .

(۲) سنن الترمذی ، کتاب الطهارة ، باب ما جاء فی کراهية إتيان الحائض : ۲۴۲۱۱ (رقم الحديث : ۱۳۵) ، سنن أبی داود ، کتاب الطب ، باب فی الکاهن : ۱۵۱۴ (رقم الحديث : ۳۹۰۴) ، مسند الإمام أحمد بن حنبل ، کتاب الحدود ، الفرع الرابع فی حد الزنا من الجلد والرجم : ۴۰۸ \ ۲ ، سنن ابن ماجه ، کتاب الطهارة ، باب النهی عن إتيان الحائض : ۲۰۹ \ ۱ (رقم الحديث : ۶۳۹)

(۳) الحديث أخرجه البخاری أيضا فی کتاب الفرائض ، باب ميراث المرأة والزوج مع الولد وغيره (رقم الحديث : ۶۳۵۹) وأخرجه أيضا فی کتاب الديات ، باب جنين المرأة (رقم الحديث : ۶۵۰۸) وأخرجه أيضا فی کتاب الديات باب جنين المرأة ، وإن العقل على الوالد وعصبة الوالد لا على الولد (رقم الحديث : ۶۵۱۱) وأخرجه مسلم فی کتاب القسامة ، باب دية الجنين وجوب الدية فی قتل الخطأ : ۱۳۰۹ \ ۴ (رقم الحديث : ۱۶۸۱)

بچی په گیده کښې مړ شو ، د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې مقدمه راغله دوی ددې بچی په دیت کښې غرقه یعنی یو غلام یا د وینځې ورکولو حکم اوکړو ، د جنایت کوونکې ښځې ولی اوویل "کیف اغرمیا رسول الله من لاشرب ولا اکل ، ولا لطق ولا استهل ، فمثل ذلك بطل" (یعنی اے د الله رسوله : څه څنگه د هغه بچی دیت ورکړم چه نه ئې څښاک کړېدې او نه ئې خوراک او نه ئې خبرې کړېدې او نه ئې چغه وهلې ده ، نو داسې بچی خو توې (څه تاوان ئې نشته) حضور اکرم ﷺ چه دده دا مسجع کلام واوریدو نو وې فرمائل : دې خو د کاهنانو رور دې " د دې حدیث متعلق تفصیلی کلام خو به روښتو راشی په دیاتو کښې دلته امام بخاری رحمه الله ددې ذکر څکه کړېدې چه دوی ﷺ ددې مسجع کلام کوونکي متعلق او فرمائل : چه دې د کاهنانو رور دې لکه چه څنگه کاهن مسجع کلام کوی ، دده دا کلام هم دارنگه مقفی او مسجع دې لکه د مسلم شریف په روایت کښې دی : "إنا هذا من إخوان الکهان" نه پس دا اضافه ده "من أجل سجة الذی سجع" (۱) کلام کښې سجع که په تکلف او تصنع سره وی نو دا صحیح نه ده ، خو که بې تکلفه او بې تصنع وی نو بیا جائز دې ، (۲)

استهل : استهلال د پیدا کیدو په وخت د بچی اواز ته وائی ، غرقه د تندې سپین والی او روښانتیا ته وائی عبده عن الجسد کله اطلاقاً للجود علی الکمل ، وړاندې "عبداً وأمة" ددې بدل واقع کیری - (۳)

قوله: ومثل ذلك بطل : دلته روایت کښې "بطل" دې او په بعضې راویونو کښې یطل د یا مسره دې د یطل معنی د هدر او د توندیدو ده - (۴)

[۵۲۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمَرِ الْكَلْبِ وَمَرْثِ الْبَغِيِّ وَحُلْوَانِ الْكَاهِنِ [۱۱۴۴: ر]

د باب دا روایت د حضرت ابو مسعود رضی الله عنه نه روایت دې - فرمائی : چه نهي النبي ﷺ عن ثمر الكلب ومهر البغي وحلوان الكاهن یعنی حضور اکرم ﷺ د سپی د قیمتته د زنا کارې ښځې ته د اجرت ورکولو نه او کاهن ته د رقم ورکولو نه منع کړیده -

(۱) صحیح مسلم ، کتاب القسامة ، باب دية الجنين و وجوب الدية في قتل الخطأ .... ۱۳ / ۱۳۰۹ (رقم الحديث : ۱۶۸۱) صحیح مسلم ، کتاب القسامة ، باب دية الجنين و وجوب الدية في قتل الخطأ .... ۱۳ / ۱۳۰۹ (رقم الحديث : ۱۶۸۱) صحیح مسلم ، کتاب القسامة ، باب دية الجنين و وجوب الدية في قتل الخطأ .... ۱۳ / ۱۳۰۹ (رقم الحديث : ۱۶۸۱) رر

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۲۶۸ (فتح الباری : ۱۰ / ۲۶۸) فتح الباری : ۱۰ / ۲۶۸

(۳) عمدة القاری : ۲۱ / ۲۷۵ ، ارشاد الساری : ۱۲ / ۳۷۷ ، فتح الباری : ۱۰ / ۲۶۸

(۴) عمدة القاری : ۲۱ / ۲۷۵ ، ارشاد الساری : ۱۲ / ۳۷۷ ، فتح الباری : ۱۰ / ۲۶۸

قوله: مهر البغی: بغی په اصل کښې د بغوږ په وزن د فعول وو، و او بی په یاء بدل کړو او یاء نه په یاء کښې مدغم کړه بڼه شو، دلته ترینه زانیه مراد ده، د زانیه اجرت ته نه یې مجازا مهر اوویلې - (۱)

دا روایت په کتاب البیوع کښې "باب ثمن الکلب" تر لاندې تیر شویږي - (۲)

[۵۳۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ بْنُ الزُّهْرِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسٌ عَنْ الْكُفَّانِ فَقَالَ لَيْسَ بِشَيْءٍ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا يُحَدِّثُونَنَا أَحْيَاءًا بِشَيْءٍ فَيَكُونُونَ حَقًّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ الْكَلِمَةُ مِنَ الْحَقِّ يَخْطِفُهَا مِنَ الْجَنَّةِ فَيَقْرُهَا فِي أُذُنِ وَلِيِّهِ فَيَخْلُطُونَ مَعَهَا مِائَةً كَذِبَةٍ قَالَ عَلِيُّ قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ مُرْسَلُ الْكَلِمَةِ مِنَ الْحَقِّ ثُمَّ بَلَغَنِي أَنَّهُ اسْتَدْرَأَ بَعْدَهُ [ر: ۵۵۸۹و ۵۵۹۰] وانظر: [۳۰۳۸]

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه څه خلقو درسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د کاهنانو متعلق تپوس اوکړو نو دوی اوفرمانل: دا هیڅ څیز نه دی، خلقو اوویل: اے د الله رسوله! دا خلق کله مونږ ته داسې خبره کوی چه هغه بالکل صحیح وی، نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانل چه دا خبره د الله تعالی د طرفه وی، کاهن دا د پیریانو نه واخلی، پیری دا (خبره چه د فرشتو نه نه یې اوریدلې وی) د خپل کاهن دوست په غوږ کښې واچوی، او بیا دې د دې یوې خبرې سره سل د دروغو خبرې یوځی کړی او وړاندې نه یې بیانوی

قوله: لیس بشی: ای لیس قوله بشی یعنې د کاهن د قول هیڅ اعتبار نشته دی، تلك الکلمة من الحق یعنی دا کلمه د حق د طرفه وی، د حق نه الله تعالی هم مراد کیدې شی، چه دا کلمه د الله تعالی د طرفه وی، او حق په معنی د ثابت او د رښتیا هم کیدې شی چه دده دا کلمه درست او صحیح وی، باقی نورې باطلې وی - (۳)

قوله: یخطفها من الجنی: یعنی دا کلمه دې کاهن د پیری نه اخستې وی او بعضې روایتونو کښې یخطفها الجنی دې یعنی پیری دا کلمه د اسمان نه حاصل کړیده د خطف یخطف معنی په منډه او په تیزی سره د اخستو ده (۴)

(۱) قال القسطلانی: "ولا يجوز عندهم أن يكون على فاعيل، لأن فاعلا بمعنى فاعل يكون بالهاء في المؤنث ككريمة وإنما يكون بغيره، إذا كان بمعنى مفعول كإمرأة جريح وقيل (إرشاد الساري: ۱۱۲/۴۷۸)

(۲) عمدة القاری: ۲۱/۲۷۵، إرشاد الساری: ۱۲/۳۷۷، فتح الباری: ۱۰/۲۶۸

(۳) عمدة القاری: ۲۱/۲۷۷، إرشاد الساری: ۱۲/۴۷۹، فتح الباری: ۱۰/۲۶۹، شرح صحيح البخاری

لابن البطال: ۱۹/۴۳۹

(۴) عمدة القاری: ۲۱/۲۷۷، إرشاد الساری: ۱۲/۴۷۹، فتح الباری: ۱۰/۲۶۹

فقیرها: د باب د نصر نه دې قریقه استعمالیږي، ویلې کیږي. قریرت علی رأسه دلوا: ما دده په سر ډولچه د اوبو واروله - (۱)

علامه قرطبی رحمه الله فرماني قر الطائر په معنی دې د مارغه مسلسل اواز ویستلو ته وائي، دلته د یقین په معنی ده: القاهای اذنه بصوت - (۲)

قوله: مائة كذبة: د كاف فتحې سره، د ابن جریج په روایت کښې اکثر من مائة كذبة دې، عدد مراد نه دې بلکه کثرت مراد دې چه کاهن اکثر دې حق سره دروغ ملاوه. (۳)
امام مسلم رحمه الله د حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنه نه روایت نقل کړېدې چه یو شپه رسول الله ﷺ د څو انصارو اصحابو سره تشریف فرما وو، دیکښې شهاب ثاقب په نظر راغلو، حضور ﷺ د اصحابو نه تپوس اوکړو "په زمانه د جاهلیت کښې به چه دا تاسو اولیدلونو تاسو به څه ویلې؟" اصحابو اوویل: مونږ به ویل چه نن شپه څوک لوی سړي پیدا شو یا څوک لوی سړي مړ شو، حضور ﷺ او فرمائل: "فإنها لا یرمی بها موت أحد ولا حیاته، ولكن ربنا تبارک وتعالی اسبه إذا قضی أمرا، سمح حملة العرش، ثم سمح أهل السماء الذین یلونهم حتی یبلغ التسبیح أهل هذا السماء الدنیا ثم قال الذین یلون حملة العرش لحملة العرش: ماذا قال ربکم؟ فیخبرونهم ماذا قال، قال: فیستخبر بعض أهل السموات بعضاً حتى یبلغ الخیر هذه السماء الدنیا، فتخطف الجن السمع، فیقنظون الی أولیائهم، ویرمون به، فما جاؤا به علی وجهه فهو حق، ولكنهم یقرقون فیهِ ویردون" (۴)
یعنی ستورې ددې وجه نه رابیلیرې چه څوک مړ یا پیدا شی، بلکه څمونږ رب چه کله د یو امر فیصله اوکړی نو هغه فرشتې چه حاملین د عرش دی "سمحان الله" او وائي، بیا دوی سره چه کومې نژدې فرشتې د اسمان والا دی هغوی سمحان الله او وائي تر دې چه د دوی تسبیح هغه فرشتو ته رااوړسیرې چه په اسمان د دنیا کښې دی، بیا حاملین د عرش سره چه کومې نژدې فرشتې دی هغوی دوی ته او وائي: د ستاسو رب څه او فرمائل؟ نو دوی ته چه الله تعالی څه فرمائلې دی دوی د هغې خبر دوی ته ورکړې بیا د اسمانونو نورې فرشتې هم د یو بل نه دا خبر معلوم کړې تر دې چه دا خبر اسمان د دنیا ته رااوړسیرې نو پیریان (شیطانان) دې اوړیدلې خبرې نه څه راوینسی او دا خپل کاهن دوستانو ته رسوی، اوس که کاهن دا خبره هم هغه رنگ بیان کړې چه څنگه دوی اوړیدلې وی نو دا رښتیا کیږي خو دوی دیکښې د دروغو اضافه هم کوی

(۱) عمدة القاری: ۲۷۷/۲۱، فتح الباری: ۲۷۰/۱۱۰

(۲) عمدة القاری: ۲۷۷/۲۲، فتح الباری: ۲۷۰/۱۱۰

(۳) فتح الباری: ۲۷۰/۱۱۰، ۲۷۱، عمدة القاری: ۲۷۷/۲۱

(۴) فتح الباری: ۲۷۰/۱۱۰، عمدة القاری: ۲۷۷/۱۲

قوله: قال علي: قال عبد الرزاق: مرسل: (الكلمة من الحق) ثم بلغني

أنه أسنده بعده: علي بن المديني فرماني: چه عبد الرزاق بن همام فرماني حديث كنبی واقع "الكلمة من الحق" الفاظ مرسل نقل كړې وو، يعنى حضرت عائشه رضي الله عنها نه چې د سند سره نه وو بيان كړې خو بيا ما ته دا خبره رااورسيدله چه دوى به روستو دا حصه هم د سند سره نقل كړې ده.

٣٦-- باب: السحر

باب السحر وقول الله تعالى: وَلَكِنَّ الشَّاطِلِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَائِرِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا يَأْذِنُ اللَّهُ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ [البقرة: ١٠٢] وقوله تعالى: وَلَا يُعَلِّمُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى [طه: ٦٦]

وقوله أَفْتَأْتُونَ السِّحْرَ أَتُمْ تُبْصِرُونَ [الأنبياء: ٣]

وقوله يَخِيلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَتُنتَسَى [طه: ٦٦]

وقوله وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ [الفرق: ٣] وَالنَّفَّاثَاتِ السَّوْجِرُ

تُسْحَرُونَ [المؤمنون: ٨٩]

دلته خو خبرې ذهن كنبی كنبينول پكار دى

د سحر تعريف: ① لغت كنب د لفظ د سحر اطلاق په هر هغه خيز كيږي چه هغه مخفي او

پټ وي، كل ماغی ولف ودي ماخذ: فهو سحر، ١)

(١) فتح الباري: ١٠ \ ٢٧٢، وقال ابن الأثير في النهاية: لاسحر ما يصرف قلوب السامعين و إن كان غير حق. النهاية: ١٢ \ ٣٤٦ مجمع بحار الأنوار: ١٣ \ ٤٣، وقال الإمام الجصاص: أصل السحر في اللغة، ما لطف و خفى سببه. أحكام القرآن للجصاص: ١١ \ ٦١، و عرفه العلامة الألوسي: و السحر في الأصل مصدر سحر يسحر (بفتح العين فيهما) إذا أبدى ما يدق و يخفى و هو من المصادر الشاذة، و يستعمل بما لطف و خفى سببه، المراد به أمر غريب يشبه الغارق و ليس به .... (روح المعاني: ١ \ ٣٣٨)، و قال في تفسير الموردي: فقد اختلف الناس في معناه، فقال قوم: يقدر الساحر أن يقلب الأعيان بسحر فيحول الإنسان حمارا، و ينشأ أعيانا و أجساما، و قال آخرون: السحر خدع و معان يفعلها الساحر، فيخيل إليه أنه بخلاف ما هو، كالذي يرى السراب من بعيد فيخيل إليه أنه ماء، و كواكب (في زعمى الصحيح أنه رواكب) السفينة السائرة سيرا جيشا، يخيّل إليه أن ما عين من الأشجار و الجبال سائرة معه، (تفسير الماوردي: ١ \ ١٤٢١) و قال العلامة ابن عابدين: السحر علم يستفاد منه حصول ملكة نفسانية يقتدر بها على أفعال غريبة لأسباب خفية، (مقدمة رد المحتار على الدر المختار، مطلب في التنجيم و الرمل: ١ \ ٤٤١)، و عرفه العيني بأن اسحر أمر خارق للعادة عن نفس شريفة لا يتعذر معارضته، عمدة القاري: ٢١ \ ٢٧٧)

خو بیا دا لفظ د هر هغه اثر دپاره استعمالیدل شروع شو چه د هغې څه سبب ظاهري نه وی ، برابره خبره ده چه دغه سبب معنوی وی لکه چه د بعضي کلماتو اثر کيږي ، يا غير محسوس اثر وی لکه د جناتو او د شیطانونو اثر يا د قوت خیاليه اثر ، (۱)
دارنگه د سحر څو قسمونه راويستي شي خو عرف عام کښې د سحر اطلاق په هغه اثر کيږي چه ديکښې د جناتو او د شیطانونو عمل دخل وی - (۲)

د سحر قسمونه: ⑦ سحر بنيادی طور باندې په دوه قسمونو کښې تقسيميدې شي يو قسم خو خالص نظر بندۍ ده ، چه سترگو او نظر ته د هوکه ورکولې کيږي او حقيقت سره ددې هيڅ تعلق نه وي، مثلاً سړي ته څه څيز په نظر راځي خو حقيقتا ددې څه وجود نه وي (۳)
دا د هوکه يا نظر بندۍ کله د قوت خیاليه په ذريعه کيږي چه د پته نن سبا په اصطلاح کښې مسمریزم هم وائي ، يو سړي د قوت خیاليه په ذريعه د بل سړي په خيال دومره اثر انداز شي چه د څه دې سوچ کوي هم هغه ده ته په نظر راځي - (۴)

کله دا کار د شيطان او د جناتو په ذريعه هم کيږي ، چه دې د مسحور په دماغو او په سترگو داسې اثر او کړي چه دې يو غير واقعي څيز لږه محسوس کوي
په قرآن کریم د حضرت موسی علیه السلام په مقابله کښې د راتلونکو جادوگرانو سحر د رومي

قسم سره متعلق وو ، د قرآن الفاظ دي یخيل اليه من سحرهم انما تسعی د " یخيل " لفظ دا بنيانی چه دا چوکي په حقيقت کښې ماران نه وو جوړ شوي بلکه د حضرت موسی علیه السلام قوت متخيله متاثر شوي وه او دا ئې ماران گنرل - (۵)

د سحر دويم قسم دا دې چه حقيقت او واقع کښې د يو څيز ماهيت بدل کړې شي ، مثلاً خناور لږه په کانږې بدل کړې شي - (۶)

بعض عالمان مثلاً امام ابو بکر جصاص ، ابن حزم ظاهري او امام راغب اصفهاني د دې قسم نه انکار کړيدي ، دا حضرات فرمائي چه په سحر د څه څيز ماهيت او حقيقت نه شي بدليدې و سحر صرف نظر او خيال ته د هوکه ورکوي ، حقيقت په خپل ځاني برقرار وي (۷)

خو جمهور عالمانو په نزد شرعا او عقلاً دا دويم قسم ممنوع نه دې ، بلکه ممکن دې ، امام مالک رحمه الله په موطاء کښې د کعب احبار روايت نقل کړيدي ، دې فرمائي " لولا کلمات اقولهن لجعلتني اليهود حمارا " يعنی که ما څه کلمات نه ويلې نو يهودو به څه خر جوړ

(۱) فتح الباری : ۲۷۲/۱۰

(۲) فتح الباری : ۲۷۳/۱۰

(۳) معارف القرآن للمفتی محمد شفیع : ۲۷۲/۱۱

(۴) معارف القرآن للمفتی شفیع : ۲۷۵/۱۱

(۵) معارف القرآن للمفتی شفیع : ۲۷۵/۱۱

(۶) معارف القرآن للمفتی شفیع : ۲۷۵/۱۱

(۷) فتح الباری : ۲۷۳/۱۰

کړې ووم ، دوی نه تېوس اوشو چه دا کوم کلمات دی نو دوی او فرمائل : "أموذ بهوجه الله الذی لیس شی اعظم منه ، و بکلمات الله التامات التی لا یجاوذن برّ ولا فاجر ، وبأسماء الله الحسنى کلها ما علمت منها وما لم أعلم من شرماعلق و برّ و ذرا" (۱) خه د لوی الله پناه نیسم چه د هغه نه څوک هم لوی نشته او خه پناه نیسم د الله تعالی د هغه تامات (پوره) کلماتو چه د هغې نه نه نیک او نه بد انسان اوریدې شی ، او پناه نیسم د الله تعالی د هغه تمامو پېانسته نومونو سره چه کوم ما ته معلوم دی او کوم ما ته نه دی معلوم د شر د هر هغه څیز نه چه ده پیدا کړیدی چه ده ورته وجود ورکړیدی او ده خواره کړیدی -"

دی روایت کښې "لجملتی اليهود حباراً" نه استدلال کوی او ونیلې کيږي چه سحر کښې دا ممکن ده چه د څیز حقیقت او ماهیت بدل کړې شی، (۲) باقی په فلسفیانو کښې چه دا مشهوره ده چه په حقائقو او په اعیانو کښې انقلاب او بدلیدل نه شی راتلې نو هلته د حقائقو نه مراد وجوب ، ممکن او محال دي چه ممکن محال او محال ممکن نه شی کیدی - (۳)

د سحر حکم : ⑤ د سحر حکم هم واضح دي ، که دیکښې کلمات د کفر وی نو ظاهره ده چه داسې سحر کفر دي او ددې مرتکب هم کافر دي ، او که کلماته د کفر په کښې نه وی خو افعال د فسق او د فجور وی مثلاً شیطاناتو او د پیریانو خوشحالولو دپاره نجس اوسیدل ، په پلیدی کښې اوسیدل ، مونځ نه کول نو داسې سحر فسق او ددې مرتکب فاسق دي او ددې ازده کول او بل ته خودل ناجائز او حرام دی (۴)

خو په قدر د ضرورت بعض فقهاء ددې د ازده کولو اجازت ورکوی ، مثلاً په چا جادو شوې وی د دې د ماتولو او د ختمولو دپاره څوک د جادو عمل ازده کوی نو د الضرورات تبیح المحذورات په قاعده سره د دې څه لاره راوځی - (۵)

په نبی د سحر اثر کیدی شی : ⑥ د سحر متعلق څلورمه خبره دا ده چه په پیغمبرانو ددې اثر کیدی شی او که نه . امام ابو بکر جصاص وغیره فرمائی چه د جادو اثر په نبی نه شی کیدی ، دوی د حدیث د باب د صحت نه انکار کړیدی - دوی وائی : چه کافرانو به نبی ﷺ ته مسحور ویلې . دوی به ویلې په نبی ﷺ جادو شویدي دې وجه نه دې داسې خبرې کوی ، قرآن کریم د کافرانو تکذیب او تردید اوکړو ، آیت مبارک کښې دی (وقال الظالمون ان تتبعون الا رجلاً مسحوراً) دا رنگه قرآن کریم کښې دی (ولایفعل الساحر حیث ائ) ساحر او جادوگر (د

(۱) الموطأ للإمام مالک : کتاب الشعر ، باب ما یؤمر به من التعوذ : ۹۵۰/۲ (رقم الحدیث : ۱۲) "

(۲) معارف القرآن : ۲۷۶/۱۱

(۳) معارف القرآن : ۲۸۶/۱۱

(۴) معارف القرآن : ۲۷۸/۱۱ ، ۲۷۹ ، الجامع لأحكام القرآن للقرطبي : ۴۸/۱۱ ، روح المعانی : ۳۳۹/۱۱ ، مقدمة رد المختار علی الدر المختار مطلب السحر أنواع : ۲۴/۱۱ ، ۴۵/۱۵ ، ۳۰۴/۱۵

(۵) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي : ۴۸/۱۱ ، روح المعانی : ۳۳۹/۱۱ ، مقدمة رد المختار علی الدر المختار مطلب السحر أنواع : ۳۰۴/۱۵ ، ۴۵/۱۱

پیغمبر په مقابلہ کښې (فلاح او کامیابه کیدې نه شی دې وجه نه چه کومو روایتونو کښې دا راغلې دی چه په پیغمبر ﷺ باندې د جادو اثر شوې وو دا صحیح نه دی ، او دا ممکن ده ، چه مدینه منوره کښې کومې یهودی ښځې جادو کولو او ددې خیال وو چه دا په جسم کښې اثر کوی او دې په رسول الله ﷺ د جادو کولو اراده کړې وی ، الله تعالی حضور اکرم ﷺ ته ددې د عمل اطلاع ورکړه او ددې جهل نې ښکاره کړو ، دا خو کیدې شی خو دا ویل چه د جادو اثر په حضور ﷺ داسې شوې وو چه په دوی ګوډوې او پریشانیا (شک) راغلې وه د څه کار د کولو او د نه کولو باره کښې نو دا صحیح نه ده (۱)

خو جمهور عالمانو په نزد په نبي د جادو اثر کیدې شی ، په خپله قرآن کریم کښې د موسی علیه السلام د سحر نه متاثره کیدو ذکر شته او په حدیث د باب کښې په حضور ﷺ باندې ددې د بعضي آثارو ښکاره کیدو ذکر دې

خو دا اثر په طبیعي امورو کښې ښکاره کیږي ، لکه چه څنگه د مرضونو او د بیمارو اثر په نبي کیدې شی ، داسې د جادو اثر هم په نبي کیدې شی خو د رسالت او د وحی الهی او د شریعت متعلق امورو کښې الله تعالی پیغمبران د جادو او د سحر د اثر نه محفوظ ساتلې دی ، او د دوی حفاظت نې کړیدې - (۲)

معجزه ، سحر او کرامت کښې فرق : ⑤ پنځمه خبره معجزه ، سحر او کرامت کښې د فرق ده ، معجزه د نبي په لاس کیږي او په څه خفی سبب نه کیږي ، سحر د یو خفی سبب اثر وی ، عادت د الله تعالی دا دې چه کوم کس د دروغو د نبوت او د معجزو دعوی کوی دده سحر او جادو نه چلېږي -

کرامت هم خارق د عادت وی خو چه دا د کوم سړي په لاس ښکاره کیږي ، هغه به متقی ، پابند د شریعت او پاک او طاهر وی او ساحر نجس وی او پابند د شریعت نه وی - (۳)

(۱) قال الإمام أبو بكر الجصاص : " و من صدق هذا (أي صدق انقلاب الأعيان بالسحر) فليس يعرف النبوة . ولا يأمن أن تكون معجزات النبي صلى الله عليه وسلم من هذا النوع ، و أنهم كانوا سحرة ، وقال الله تعالى : (ولا يفلح الساحر حيث أتى) و قد أجازوا من فعل الساحر ما هو أعظم من هذا و أفظع ، و ذلك أنهم زعموا أن النبي صلى الله عليه وسلم سحر ، و أن السحر عمل فيه حتى قال فيه : إنه يتخيل لي أني أقول الشيء و أفعله ، و لم أقله و لم أفعله .... و قد قال الله تعالى ، مكذبا للكفار فيما أدعوه من ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم ، فقال (و قال الظالمون إن تتبعون إلا رجلا مسحورا) و مثل هذه الأخبار من وضع الملحدين تلعبا بالبحشو الطعام .... و جائز أن تكون المرأة اليهودية بجهلها فعلت ذلك ظنا منها بأن ذلك يعمل في الأجساد ، و قصدت به النبي صلى الله عليه وسلم ، فأطلع الله نبيه على موضع شرها و أظهر جهلها فيما إرتكبت و ظنت ، ليكون ذلك من دلائل نبوته ، لا أن ذلك ضره و خلط عليه أمره ، و لم يقل كل الرواة أنه اختلط عليه أمره ، و إنما هذا اللفظ زيد في الحديث و لا أصل له " أحكام القرآن للجصاص : ٩١١ (٢)

(۲) معارف الرآن للمفتي محمد شفيع : ٢٧٨١١ ، أحكام القرآن للقرطبي : ٤٦٢ ، روح المعاني : ٣٣٩١١

(۳) معارف القرآن للمفتي محمد شفيع : ٢٧٧١١ ، و قال القرطبي في الفرق بين السحر و المعجزة : قال علماؤنا : السحر يوجد من الساحر وغيره ، و قد يكون جماعة يعرفونه و يمكنهم ... [بقية برصفحه آئنده ...]

باب کښې دننه امام بخاری رحمه الله د سحر متعلق د قرآن کریم پنځه مختلف آیتونه ذکر کړيدي -

قصه د هاروت ماروت : پومۍ آیتونه د سورت بقره دی چه دیکښې د هاروت او د ماروت واقعه ذکر شويده دا دوه فرشتې وې چه د بابل په ښار کښ راکوزې شوې وې او د جادو حقیقت او ددې د اصولو او د فروعو نه خلق خبرولو ذمه واری ورته سپارلې شوې وه ، دې زمانه کښې په بابل کښ د جادو ډیر شهرت وو ، او د پیغمبرانو د معجزو او د سحر د اثراتو په مینځ کښې خلقو ته اختلاط او اشتباه شروع شوې وه ، خلقو جادو یو مقدس عمل گڼلو. الله تعالی ددې اشتباه اود غلطۍ لرې کولو دپاره په بابل کښ دوه فرشتې چه نومونه ئې هاروت او ماروت وو دې کار دپاره رااوډولې چه خلق د سحر په حقیقت او د دې شعبو نه خبر کړي دې دپاره چه د دوی اشتباه ختمه شی او خلق په جادو د عمل کولو نه منع شی د سحر د اصولو او د فروعو خودلو نه وړاندې به دې فرشتو په التزام (خامخا) سره خلقو ته دا ویلې ، چه څمونږ په دې تعلیم ورکولو سره د الله تعالی د خپلو بندگانو امتحان هم مقصود دې چه کوم کس د سحر د حقیقت نه خبر شی او د خپل دین حفاظت او اصلاح اوکړي او په سحر د عمل کولو نه ځان ساتي ، او کوم کس دې چه هغه ددینه خبر شی او په خپله هم دا شر اختیار کړي ، دې وجه نه مونږ تاسو ته نصیحت کوو چه په ښه نیت د سحر د حقیقت نه د خبریدو کوشش اوکړئ ، هسې نه چه مونږ ته خو دا اووانی چه مونږ ددې ازدکړه دې دپاره کوو چه دینه بچ شو او بیا په خپله ددې شر او بریادی اختیار کړي نو چه کوم سړی به دوی سره داسې عهدو پیمان اوکړو ، نو فرشتو به د ده وړاندې د جادو اصول او فروع او د دې حقیقت بیان کړو ، ځکه چه هم دوی ته دا ذمه داری ورکړې شوه ..... بعض خلقو به ددې وعدې پاسداری اوکړه او بعضو به دا وعده ماته کړه او دا جادو به ئې د خلقود ایذاء او د تکلیف ذریعه جوړوله ، چه دیکښې بعضې صورتونو کښې فسق او بعضو کښې کفر لازمیږي نو داسې څه خلق فاجر او کافر شو

حضرت تهانوی رحمه الله ددې مثال به ورکولو او فرمائیل به ئې چه یو کس چه یو جامع المعقول و المنقول عالم باعمله ته ورشی او ورته اووانی ما ته قدیم یا جدید فلسفه اوبنایه دې دپاره چه په خپله ددې د شبهاتو نه بچ شم چه کومه فلسفه کښې د اسلام خلاف بیان شوې دې او مخالفینو ته هم ددې جواب ورکړې شم ، او دې عالم ته شک وی چه هسې نه داسې اونشی چه دې ما ته دهوکه راکړي او دا ازده کړي او بیا په خپله د خلاف شرع باطل عقائدو د تقویت دپاره دا استعمالوی ، ددې شک په بناء باندې ده ته نصیحت اوکړي چه داسې مه کوه او دې وعده اوکړي او دینه پس دا عالم ده ته ددې تعلیم ورکړي خو دا سړي د فلسفې باطل او د اسلام خلاف نظریات صحیح او گنړي نو ظاهره ده ، چه دده په دې حرکت سره په خودونکی عالم باندې څوک ملامتیا نه شی ویلې ، نو هم دارنگه دې فرشتو ته هم د

...بقیه ازحاشیه گذشته [الایمان به فی وقت واحد و المعجزة لا یمن الله أحدا ان یأتی بمثلها و بمعارضتها ، ثم الساحر لم یدع النبوة ، فالذی یصدر منه متمیز عن المعجزة فإن المعجزة شرطها إقتران دعوی النبوة و التحدی بها ، أحكام القرآن للقرطبی : ۴۷۲ ، روح المعانی : ۳۳۹۱۱ ، فتح الباری : ۱۰ / ۲۷۳]

بدو نسبت نه شی کیدی چه دوی د سحر په حقیقت خلق خبر کړل او د دې د اصولو او د فروعو تعلیم ئې خلقو ته ورکړو
د آیت کریمه ترجمه دا ده: "دې (یهودیانو) د هغه څیزونو اتباع او کړه چه کوم به شیطانانو لوستلو د (حضرت) سلیمان (علیه السلام) په زمانه د حکومت کښې (حضرت) یسلیمان (علیه السلام) کفر نه دې کړې، خو شیطانانو کفر کړیدی چه خلقو ته به ئې جادو خودلو او دې (یهودیانو) د هغه سحر هم اتباع او کړه چه کوم بابل ښار کښې په دوه فرشتو هاروت او ماروت باندې نازل شوې وو او دې دواړو به تر هغه وخته چا ته دا نه خودلو چه تر څو به ئې دا نه ویلې چه مونږ خود آزمائش دپاره یو، نو تاسو کفر مه اختیاروئ، بعض خلقو به هغه جادو اژه کولو چه کوم سر به ښځې خاوند په مینځ کښې جدائی راولی، او خلق د سحر په ذریعه چا ته ضرر نه شی رسولې خو په حکم د الله تعالی سزه، خلق هغه څیزونه اژه کوی چه کوم دوی ته تاوان ورکوی دوی دپاره فائده مند نه وی، دا (یهودی) خلق ښه پوهیږی چه کوم کس دا (سحر د کتاب الله په بدل کښې) اختیار کړی، د داسې کس په آخرت کښې هیڅ حصه نشته دې -

النفاثات: السواحر: سورت فلق کښې (من شر النفاثات فی العقد) کښې د نفاثات نه جادوگرې ښځې مراد دی، دا د حضرت حسن بصری رحمه الله تفسیر دې چه امام طبری په صحیح سند سره نقل کړیدی - (۱)
تسحرون: تعمون

د سورت المؤمنون په آیت کریمه کښې دی (سَيَقُولُونَ اللَّهُ قُلْ تُسْحَرُونَ) ابو عبیده په مجاز القرآن کښې "تسحرون" تفسیر په "تعمون" سره کړیدی، ای کیف تعمون عن هذا وتصدون عنه (۲)
[۵۳۰] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَحَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا مِنْ بَنِي ذُرَيْقٍ يُقَالُ لَهُ لَيْدٌ بْنُ الْأَعْصِمِ حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخِيلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ كَانَ يَفْعَلُ الشَّيْءَ وَمَا فَعَلَهُ حَتَّى إِذَا كَانَ ذَلِكَ يَوْمًا وَأَذَاتُ لَيْلَةٍ وَهُوَ عِنْدِي لَكِنَّهُ دَعَا وَدَعَا ثُمَّ قَالَ يَا عَائِشَةُ أَشْعَرْتُ أَنَّ اللَّهَ أَفْتَانِي فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ أَتَأْنِي رَجُلَانِ فَقَعَدَا أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِي وَالْآخَرُ عِنْدَ رِجْلِي فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ مَا وَجَّهَ الرَّجُلُ فَقَالَ مَظْهُوبٌ قَالَ مَنْ طَبَهُ قَالَ لَيْدٌ بْنُ الْأَعْصِمِ قَالَ فِي أَيِّ شَيْءٍ قَالَ فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجَفَّ ظَلِمَ تَحْلَةً ذَكَرَ قَالَ وَأَبْنُ هُوَ

(۱) فتح الباری: ۱۰/۲۷۷، عمدة القاری: ۱/۲۷۹، ارشاد الساری: ۱۲/۴۸۲

(۲) فتح الباری: ۱۰/۲۷۷ و فی احکام القرآن للقرطبی: (فانی تسحرون) ای فکیف تخدعون و تصرفون عن طاعته و توحیده او کیف یخیل إلیکم أن تشرکوا به ما لا یضر و لا ینفع، و السحر هو التخیل احکام القرآن للقرطبی: ۱۲/۱۴۵

قَالَ فِي بَلَدٍ ذَوَانَ قَاتَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَابِتٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فُجَاءَ فَقَالَ يَا عَائِشَةُ كَأَنَّ مَاءَهَا نَفَاعَةٌ الْجَنَاءِ أَوْ كَأَنَّ رُغُوسَ نَخْلٍ رُغُوسَ الشَّيَاطِينِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا اسْتَحَبَّ جَنَّةُ قَالَ قَدْ عَاقَبَنِي اللَّهُ فَكِرْهُتُ أَنْ أَتَوَرَّعَ عَلَى النَّاسِ فِيهِ شَرٌّ أَفْأَمَرَ بِهَا فَنَفِثْتُ - تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ وَأَبُو صَمْرَةَ وَابْنُ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامٍ

وَقَالَ اللَّيْثُ وَابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ هِشَامٍ فِي مُشْطٍ وَمُشَاقَّةٍ

يُقَالُ الْمُشَاطَةُ مَا يَخْرُجُ مِنَ الشَّعْرِ إِذَا مُشِطَ وَالْمُشَاقَّةُ مِنَ مُشَاقَّةِ الْكَثَّانِ [۳۰۰۰:ر]

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی کہ بنو زریق کبھی یو سری چہ دہ تہ بہ لبید بن اعصم ویلی کیدلو پہ نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم جادو اوکرو (چہ دہغی اثر سرہ) د دوی صلی اللہ علیہ وسلم دا حالت شو چہ دوی تہ بہ خیال راغلو چہ دہ یو کار کریدی او حال دا دے چہ دہ بہ دا کار نہ وو کرے، تر دے چہ یو شپہ دوی ما تہ راغلل خو دعانی کولہ، دعا کبھی مشغول وو، بیا نی افرمائل: اے عائشہ تا تہ معلومہ دہ چہ ما خہ معلومول غوبنتل هغه الله تعالى ما تہ اوخودل، چہ ما تہ دوه سری راغلل یو خما سر سرہ او بل خما د پنبو سرہ کبییناستو، دوی کبھی یو بل ملگری تہ وانی: چہ دے سری تہ خہ تکلیف دے، نو دا بل ورته جواب ورکوی، پہ دہ جادو شویدی، نو هغه رومی تیوس کوی: چا جادو کریدی؟، دا بل جواب ورکوی: لبید بن اعصم، رومی تیوس کوی: پہ خہ خیز کبھی جادو کریدی، دا دویم ورته وانی: پہ گمنز کبش د سر پہ ویختواو د نر کہجور پہ غونچکہ کبشی رومی تیوس اوکرو "دا خیزونہ کوم خانی دی؟" نو دا دویم ورته وانی: د ذروان پہ کوهی کبشی... نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د خو اصحابو سرہ د غہ کوهی تہ ورغلو، او بیا واپس راغلو او وے فرمائل: اے عائشہ د دے کوهی اوبہ د نکریزو د رنگ پہ شان سرے شوے وے د دے خوا کبشی د اونو سرونہ د شیطانانو د سرونو پہ شان وو "ما اوویل: اے د الله تعالی رسولہ تاسو ددے تحقیق ولی اونکرو" دوی افرمائل: "ما تہ الله تعالی صحت راکرو، دے وجہ نہ ما پہ خلقو کبشی د دہ بدی مشهورول مناسب اونہ گنل "نو دوی ددے گمنز دفن کولو حکم اوکرو

قوله: سحر النبي رجل من بني زريق: بنو زریق د انصارو د مشهوری قبیلہ خزرچ یو بنباخ دے، د مسلم روایت کبشی دی "سحر النبي صلی اللہ علیہ وسلم یهودی من یهود بنی زریق" (۱) او د ابن عیینہ پہ روایت کبش راخی، "رجل من بني زریق حليف اليهود و كان منافقا" د مسلم روایت نہ معلومیری چہ دے یهودی وو او د ابن عیینہ پہ روایت کبشی دی چہ دے یهودو دوست وو او منافق وو

تطبیق داسی ورکولی کیدی شی چہ اصل کبشی خو یهودی نہ وو د دوی حلیف او دوست وو، او د حلیف کیدو پہ وجہ پہ بعض روایتونو کبشی ورته یهودی ویلی شویدی - (۲)
قاضی عیاض نقل کریدی چہ دہ پہ ظاهرہ اسلام قبول کرے وو - (۳)

(۱) صحیح مسلم، کتاب السلام، باب السحر: ۱۷۱۹/۴ (رقم الحدیث: ۲۱۸۹)

(۲) فتح الباری: ۲۷۷/۱۰، ارشاد الساری: ۴۸۶/۱۲

(۳) فتح الباری: ۲۷۷/۱۰، ارشاد الساری: ۴۸۶/۱۲

په نبی کریم ﷺ باندې د سحر کولو دا واقعه کله راپېښه شوې وه ؟ واقدی په خپل سند سره یو روایت راټول کړېدې چې ابن سعد په "طبقات" کښې ذکر کړی دی ، دیکښې دی " لما رجع رسول الله ﷺ من الحديبية فی ذی الحجة و دخل المجرم من سنة سبع جاءت رؤساء اليهود لیبدین الأعصم و کان حلیفانی بنی زریق و کان ساحرا فقالوا له : یا أبا الأعصم ، أنت أسحرنا ، و قد سحرنا محمدا ، فلم نضع شیئا ، و نحن نجعل لك جعلاً علی أن تسحرنا لنا سحرا ینکوثه ، فجعلوا له ثلاثة دنانیر " (۱)

یعنی رسول الله په میاشت د ذی الحجة کښې غزوه حدیبیه نه واپس شوې وو او محرم د اووم کال د هجرت داخل شوې وو نو د یهودو سرداران لېید بن اعصم ته راغلل ، لېید حلیف وو په بنو زریق کښې او دې جادوگر وو یهودی سردارانو ده ته اوویل : چې " ته په مونږ کښې لوې جادوگر نې مونږ په محمد جادو اوکړو خو ددې هېڅ اثر په ده اونه شو ، ته په ده داسې جادو اوکړه چې ده لره خیرې کړې مونږ به تالره معاوضه مقرر کړو نو یهودی سردارانو ده لره درې دیناره معاوضه مقرر کړه

(جعل وظیفه او معاوضه ته وائی ، د نکا معنی د سوری کولو او د زخمی کولو راځی)
د دې جادو اثر څومره مډې پورې وو ؟ په بعض روایتونو کښې دی چې تر څلوېښت ورځو پورې وو او په بعض روایتونو کښې د شپږو میاشتو ذکر دې ، حافظ ابن حجر د دواړو روایتونو تطبیق کړېدې او لیکي :

"ویکن الجمع بان تكون الستة أشهر من ابتداء تغیر مزاجه ، و الأربعین یوما من استحکامه " (۲)
یعنی ټوله مده څو شپږ میاشتې وه ، خو دیکښې څلوېښت ورځې د جادو اثر بالکل مستحکم او کلک وو نو چې کومو روایتونو کښې د شپږو میاشتو ذکر دې نو دینه د جادو د ابتدائی اثر نه واخله تر آخره پورې ټوله مده د سحر مراد ده ، او چې کومو روایتونو کښې د څلوېښتو ورځو ذکر دې دینه د جادو د تاثیر د استحکام والا مده مراد ده -

قوله: حتی کان رسول الله صلى الله عليه وسلم یخيل إليه أنه کان یفعل

الشیء وما فعله: د جادو اثر وو چې رسول الله ﷺ به یو کار نه وو کړې خو دوی به گڼل او خیال به نې کولو چې دا کار ما کړېدې ، د بیهقي په دلائل النبوة په روایت کښې دی " فکان یدور ، و لا یدری ما وجعه " (۳) یعنی دوی به د پریشانی او د تکلیف په وجه د بې آرامۍ په حالت کښې چکر لگولو او د پریشاني وجه به ورته نه وه معلومه -

قوله: وهو عندی لکنه دعاً و دعاً: حضرت عائشه فرمائی چې حضور اکرم ﷺ ما سره به

(۱) الطبقات الکبری لابن سعد ، ذکر من قال : إن اليهود سحرت رسول الله صلى الله عليه وسلم : ۱۶۷/۲

(۲) فتح الباری : ۲۸۱/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۸۰/۲۱

(۳) دلائل النبوة کښې الفاظ داسې دی : " و کان رسول الله صلى الله عليه وسلم یذوب و لا یدری ما وجعه " دلائل النبوة للبيهقي ، باب الرقية بکتاب الله عزوجل ، و ما جعل الله عزوجل فيه من الشفاء حتی ظهرت آثاره : ۹۲/۷

وو خودعا به نې کوله، علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه "لکنه" کښې احتمال شته دې چه دا د استدراک د "عندی" نه وی یعنی دې خو به ماسره وو خو دعا کښې به مشغول وو -

او دا استدراک د "خیل إلیه أنه کان یفعل..." نه هم کیدې شی چه رسول الله ﷺ باندې د جادو اثر په بعض طبعی امورو کښ وو، چه کار به نې نه وو کړې او دوی به خیال کولو چه دا کار مې کړیدې خو د دوی فهم او عقل او شرعی امورو کښې ددې څه اثر هم نه وو راغلې - (۱) لکه چه دوی به برابر د صحت دعا غوښتله

قوله: فتأني فيما استفتيته: د حمیدی په روایت کښې دی "أفتأني لأمراستفتيته فيه" ای

آجایی فیمادموته یعنی الله تعالی څما د دعا او د سوال جواب راکړو -

مسند احمد کښ د معمری روایت او په طبرانی کښې د مرجأ بن رجاء روایت کښې دی:

أتان ملکان - دې (۲)

ابن سعد د دواړو نوم ذکر کړیدې چه دا دواړه حضرت جبرائیل او حضرت میکائیل علیهما السلام وو (۳)

قوله: فقد أحدهما عند رأسي والآخر عند رجلي: یو فرشته سر مبارک او بله پښو

مبارکو سره کښناسته سیرت دمیاطی کښې دی چه د سر طرف ته ناسته فرشته حضرت جبرائیل او پښو طرف ته ناسته فرشته حضرت میکائیل وو (۴)

قوله: فقال أحدهما لصاحبه: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائلې دی چه د تمامو

طریقو جمع کولو نه معلومېږي چه سوال کولو والا حضرت میکائیل او جواب ورکونکې حضرت جبرائیل وو - (۵)

فقال: مطبوب: مطبوب په معنی د مسحور دې، طب الرجل: سحر کول، د طب اطلاق په علاج باندې هم کیږي او په بیماری باندې هم، اذدادو کښې دې - (۶) د کتاب الطب په شروع کښې دا بحث تیر شویږي

قوله: فی مشط ومشاطة: مشط (د میم د ضمه او د شین د سکون سره) گمتر ته وائی او

مشاطة هغه ویختو ته وائی چه کوم د گمتر کولو په وخت د د سر نه اوځی - (۷)

(۱) فتح الباری: ۲۷۸/۱۰، عمدة القاری ط: ۲۸۰/۲۱

(۲) فتح الباری: ۲۷۸/۱۰، عمدة القاری ط: ۲۸۰/۲۱، ارشاد الساری: ۴۸۳/۱۲

(۳) فتح الباری: ۲۷۸/۱۰، عمدة القاری: ۲۸۰/۲۱، ارشاد الساری: ۴۸۳/۱۲

(۴) فتح الباری: ۲۷۸/۱۰، عمدة القاری: ۲۸۰/۲۱، وقال القسطلانی: (فقال أحدهما وهو جبریل أو

میکائیل، ارشاد الساری: ۴۸۳/۱۲)

(۵) فتح الباری: ۲۷۸/۱۰، عمدة القاری: ۲۸۰/۲۱، ارشاد الساری: ۴۸۳/۱۲

(۶) فتح الباری: ۲۷۸/۱۰، عمدة القاری: ۲۸۰/۲۱، ارشاد الساری: ۴۸۳/۱۲

(۷) فتح الباری: ۲۷۸/۱۰، عمدة القاری: ۲۸۰/۲۱، ارشاد الساری: ۴۸۳/۱۲

قوله: وجُفّ طلعم نخلة ذکر: دلته د بخاری په روایت کښې جفّ (د جیم د ضمه او د فاء

سره) دې اودمسلم روایت کښې دجُفّ (د باء سره دې) د کجور په غونچکه چه کوم پوستکې او غلاف وی هغه ترینه مراد دې ، دا مذکر او مؤنث دواړه استعمالیږي ، ځکه ئې وړاندې د ذکر لفظ راوړېدې ذکر د جف صفت دې طلوع د کجورو غونچکې ته وائی - (۱)

قوله: فی یثردروان: په بعض روایتونو کښې پثردی آدوان دې ، دا په مدینه منوره کښې بستان پنی زریق کښ د واقع یو کوهی نوم دې - (۲)

قوله: فأتاها رسول الله صلى الله عليه وسلم في ناس من أصحابه: د ابن سعد روایت کښې دې چه حضرت علی او حضرت عمار رضی الله عنهما ته دوی رضی الله عنهما په ملگرتیا کښې د تلو دپاره اوویل او یو روایت د جیبر بن ایاس زرقی نوم راغلې دې ، جیبر بن ایاس بدری صحابی دې ، حضور صلی الله علیه و آله خانې اوخودلو او دوی دغه ویخته رااووېستل او بعض وائی چه قیس بن محصن زرقی راوېستې وو، کیدې شی ، یو امداد کړې وی او بل راوېستې وی (۳)

قوله: كان ماءها نقاعة الحنا: (د نون د ضمه سره) نقع په معنی د لوندولو راخی ، حنا نکریزو ته وائی یعنی دا اوبه داسې سرې لگیدلې لکه چه چا په کښې نکریزې اچولې وی ، مطلب دا دې چه د خرابیدو د وجه نه د دې کوهی د اوبو رنگ بدل شوې وو ، یا چه څه دیکښې ئې پکې کړې وو د هغې د وجه نه د دې رنگ بدل شوې وو (۴)

قوله: فكرهت أن أتور على الناس فيه شرا: حضور اکرم صلی الله علیه و آله اوفرمائل چه ما ته د خلقو په شر باندې رااوچتول مناسب ښکاره نه شو ، الله تعالی ما ته صحت راکړو ، دې وجه نه د زیات تحقیق او تفتیش ضرورت نشته دې چه خبره خوره شی او انتشار پیدا شی .

أثور د باب د تفعیل نه د متکلم صیغه ده تثورا تیزول رااوچتول

قوله: تابعه أبو أسامة وأبو ضمرة وابن أبي الزناد: یعنی د عیسی بن یونس متابعت ابو اسامه (حماد بن اسامه) او ابو ضمره (د ضاد په فتحه او د میم په سکون سره) (انس بن عیاض) او ابن ابی الزناد (عبد الرحمن بن عبد الله بن ذکوان) کړېدې ، د ابو اسامه متابعت امام بخاری دوه بابو وړاندې او د ابو ضمره متابعت ئې په دعوات کښې موصولاً نقل کړېدې . ابن ابی الزناد متابعت متعلق حافظ فرمائی چه ما ته لا تر اوسه نه دې معلوم شوې چه دا چا موصول نقل کړېدې (۵)

(۱) فتح الباری : ۲۷۸/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۸۰/۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۸۳/۱۲

(۲) فتح الباری : ۲۷۸/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۸۰/۲۱

(۳) فتح الباری : ۲۸۲/۱۰ ، ارشاد الساری : ۴۸۴/۱۲

(۴) فتح الباری : ۲۸۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۸۱/۲۱ ارشاد الساری : ۴۸۴/۱۲

(۵) فتح الباری : ۲۸۴/۱۰ وقال العینی : و سیأتی موصولا فی کتاب الدعوات إن شاء الله تعالی . عمدة

قوله: وقال الليث وابن عيينة عن هشام: في مشط ومشاقة: دلته بره روایت کنی مشاطة (د طاء سره) دی، لیث او سفیان بن عیینة په روایت کنی مشاقعة (د قاف سره) دی، مشاطة هغه ویختو ته وانی چه کوم د گمنز کولو په وخت د سر او د گیرې نه او غورزیږی، وړاندې امام بخاری نقل کړیدی المشاطة: ما یغمر من الشعر إذا مُشِطَ والمشاقة: من مشاقعة الكتان یعنی مشاطة د گمنز کولو په وخت وتونکې ویختو ته وانی او مشاقی د کپړو او د تان بنړلو په وخت چه کومې ریشې بیلېږی د هغې دپاره استعمالیږی (١)

٣٧= بَابُ الشَّرْكَ وَالسَّحَرِ مِنَ الْمَوْبِقَاتِ

[٥٨٧١] حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ عَنْ ثَوْرٍ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْغُبَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اجْتَنِبُوا الْمَوْبِقَاتِ الشَّرْكَ بِاللَّهِ وَالسَّحَرُ (٢: ٢٧١٥)

موبقات د موبقة جمع ده، د باب افعال اسم فاعل مؤنث صيغه ده، هلاك كوونكې، موبقات، مهلكات، روایت کنې دی موبقات نه بچ شی، دیکنې یو شرک او یو جادو دې "الشرك بالله، السحر" ترکیب کنې مبتدا دې او خبر "منها" نې محذوف دې اى منها الشرك والسحر "یا دا خبر دې او مبتداء محذوف دې اى الأول: الشرك والثاني: السحر" دا روایت کتاب الوصایا کنې تیر شويدي "اجتنبوا السبع الموبقات: الشرك بالله والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، واكل مال اليتيم، واكل الربا، والتول يوم الزحف وقذف المصنعات" (٢) دلته امام بخاری دا مختصر ذکر کړيدي

٣٨= بَابُ هَلْ يَسْتَخْرِجُ السَّحَرَ

وَقَالَ قَتَادَةُ قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ رَجُلٌ بِهِ طَبٌّ أَوْ وَخَذَ عَنْ أَمْرَاتِهِ أَيْحَلُ عَنْهُ أَوْ يُنْشَرُ قَالَ لَا يَأْتِي بِهِ إِلَّا يُرِيدُونَ بِهِ الْإِصْلَاحَ فَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَلَمْ يَنْفَعْ عَنْهُ [٥٨٧٢] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّيْنَةَ يَقُولُ أَوَّلُ مَنْ حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ جُرَيْجٍ يَقُولُ حَدَّثَنِي آلُ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ فَسَأَلْتُ هِشَامًا عَنْهُ فَحَدَّثَنَا عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعْرِجَ حَتَّى كَانَ يَرَى أَنَّهُ يَأْتِي النَّسَاءَ وَلَا يَأْتِيهِنَّ قَالَ سَفِيَانُ وَهَذَا أَشَدُّ مَا يَكُونُ مِنَ السَّحَرِ إِذَا كَانَ كَذَا فَقَالَ يَا عَائِشَةُ أَعْلَيْتِ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِي فِيمَا اسْتَفْتَيْتَهُ فِيهِ أَتَأْنِي رَجُلَانِ فَقَعَدَا أَحَدُهُمَا عِنْدَ

(١) فتح الباری: ١٠ / ٢٨٤، عمدة القاری: ٢١ / ٢٨٢

(٢) فتح الباری: ١٠ / ٢٨٤، عمدة القاری: ٢١ / ٢٨٢

رَأْسِي وَالْآخِرُ عِنْدَ رِجْلِي فَقَالَ الَّذِي عِنْدَ رَأْسِي لِلْآخِرِ مَا بَالَ الرَّجُلِ قَالَ مَظْبُوبٌ قَالَ
وَمَنْ طَلَبَهُ قَالَ لَيْسَ بِنِ أَعَصَمَ رَجُلٍ مِنْ بَنِي زُرَيْقٍ حَلِيفٌ لِيُؤَدَّ كَانَتْ مُنَافِقًا قَالَ
وَفِيمَا قَالَ فِي مُشْطٍ وَمُشَاقَّةٍ قَالَ وَأَيُّنَ قَالَ فِي جُفٍ طُلْعَةٍ ذَكَرْتُ نَحْتِ رَاعُوْفَةٍ فِي يَدِ
دُرَّوَانٍ قَالَتْ فَأَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيَهُودَ حَتَّى اسْتَخَرَهُ فَقَالَ هَذِهِ الْيَهُودُ الَّتِي
أُرِيَهَا وَكَأَنَّ مَاءَهَا نَاعَاةُ الْحَنَاءِ وَكَأَنَّ عَمَلَهَا رَعُوسُ الشَّيَاطِينِ قَالَ فَاسْتَخَرَهَا قَالَتْ
فَقُلْتُ أَفَلَا أُنَى تَنْشَرَتْ فَقَالَ أَمَّا اللَّهُ فَقَدْ شَفَانِي وَأَكْرَهُ أَنْ أُبْرَعَ عَلَى أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ
شَرًّا [۳۰۰:۳]

د سحر او د جادو د علاج کولو حکم: د جادو ختمول او ددې علاج کول جائز دی او که نه؟
امام بخاری رحمه الله ترجمه الهاب کتب: هل "د استفهام کلمه استعمال کړیده، ځکه چه
دیکنې اختلاف دي

د حضرت حسن بصری رحمه الله په نزد مکروه دي، هغه وائی چه د سحر علاج ساحر
کولې شی، نو دې دپاره به ساحر ته تلل وی او ساحر او کاهن ته د تلو نه منع راغلې ده (۱)
امام ابو داود رحمه الله په مراسیل کښې د حضرت حسن بصری رحمه الله نه یو مرفوع
حدیث هم نقل کړیدی چه "النشمة من الشيطان" (۲)

عبدالرزاق هم د حضرت جابر رضی الله عنه یو قول نقل کړیدی چه دوی نه د نشمة په باره کښې تېوس
اوشو نو دوی اوویل: من عمل الشيطان" - (۳)

نشمة د جادو ختمولو دپاره چه کوم دم او عمل کښې هغې ته وائی - (۴)
خو د جمهور عالمانو په نزد د جادو علاج کول او د سحر ماتول جائز دی (۵) امام بخاری
رحمه الله په ترجمه الهاب کتب د حضرت سعید بن المسیب قول نقل کولو سره د جمهور
عالمانو تائید کړیدی -

قتاده وائی چه ماد حضرت سعید بن المسیب نه تېوس اوکړو "رجل به طب او یؤخذ عن امراته،
أیحل منه أویشما؟" یعنی چه په یو سړي جادو شوې وی یا دې دښځې نه بند کړې شوې وی
(چه ده نه د جماع صلاحیت په ذریعه د جادو ختم کړې شوې وی) نو آیا دده نه جادو ختم
کیدې شی؟

طب جادو ته وائی، یؤخذ: تأخید دباب تفعیل نه د مضارع مجهول صیغه ده، أخذًا هغه

(۱) فتح الباری: ۲۸۶/۱۰ شرح صحیح البخاری لابن البطال: ۴۴۵/۹

(۲) فتح الباری: ۲۸۶/۱۰

(۳) شرح صحیح البخاری لابن البطال: ۴۴۵، ۴۴۴/۹

(۴) فتح الباری: ۲۸۶/۱۰

(۵) فتح الباری: ۲۸۶/۱۰

مترت وائی چه هغه اولیې شی د یو سری د جماع صلاحیت ختم یا متاثر کړې شی (۱)
 ایحل عنه: دیکنبې همزه د استفهام ده، حل خلاصول، ینش: تشویر د باب تفعیل نه
 مجهول صیغه ده ددې معنی هم د جادو ختمول دی، دا د نثراً نه دې نثراً تعویذ او د دم
 په شان د جادو د ختمولو یو مخصوص طریقه او د عمل نوم دی

یحل او ینش: د دوه لفظونو استعمال نی کړیدې دیکنبې یا "او" د شک دپاره دې او یا د لف
 نشر مرتب په طور د دواړو لفظونو استعمال شویږي، دا رنگه چه د "یحل" تعلق د "رجل
 به طب" سره او د ینشر "تعلق د "یوغنهن امرأته" سره دي - (۲)

حاصل دا دې چه قتاده د حضرت سعید بن المسیب نه د سحر د علاج متعلق تپوس او کړو
 چه ددې ماتول او ختمول جائز دي او که نه؟ نو دوی او فرمائل: "لا بأس به، إنباییدنه به
 الإصلاص، فأما ما ینفع فلم ینفع" یعنی علاج کولو کنبې څه حرج نشته دي، خلق خو داسې
 اصلاح غواړي د نافع او د مفید کار نو څه ممانعت نشته دي، د هشام دستوانی په طریق
 کنبې دا الفاظ دي "إنادی الله عیاضاً، ولم ینفعه عیاضاً" - (۳)

د قتاده دا تعلیق ابو بکر اثرم په "کتاب السنن کنبې موصولاً نقل کړیدی - (۴)

د علاج د سکریو طریقه: ابن بطال د وهب بن منبه په حواله سره نقل کړیدی چه په چا داسې
 جادو اوشی چه دې ښځې ته د ورتلو نه عاجز وی نو داسې سړی لره د شنبې بیرې د اونې نه
 اووه پانړې دې راواخستې شی، په دوه کانرو دې دا اوتکولې شی، او په اوبو کنبې دې
 ملو کړې شی، بیا دې پرې آیت الکرسی او څلور واره قل اولولې، بیا دې دینه درې گوته
 اوڅکي او په باقی دې اولامی نو انشاء الله د جادو اثر به لاړ شی - (۵)
 حافظ ابن حجر رحمه الله دلته د جادو د اثر ختمولو نورې طریقې هم لیکلې دي (۶)

(۱) فتح الباری: ۲۸۶\۱۰، عمدة القاری: ۲۸۳\۲۱، ارشاد الساری: ۴۸۵\۱۲

(۲) عمدة القاری: ۲۸۳\۲۱، ارشاد الساری: ۴۸۵\۱۲

(۳) ارشاد الساری: ۴۸۵\۱۲

(۴) فتح الباری: ۲۸۶\۱۰، ارشاد الساری: ۲۸۵\۱۲

(۵) فتح الباری: ۲۸۶\۱۰، عمدة القاری: ۲۸۴\۲۱، ارشاد الساری: ۴۸۵\۱۲، و کذا فی رد المحتار
 علی الدر المختار: ۶۴۵\۱۲، کتاب النکاح باب العنثن وغیره، مطلب فی فک المسحور و المربوط

(۶) لکه چه حافظ ابن حجر فرمائی: قال نصح: فسالنی حماد بن شاکر: ما الحل و ما لنشره؟ فلم أعرفها،
 فقل: هو الرجل إذا لم یقدر علی مجامعة أهله و أذا ما سواها فإن النبتی بذلک يأخذ حزمة قضبان و فأساً
 ذا قطارین و یضعه فی وسط تلک الحزمة ثم یؤجج ناراً فی تلک الحزمة حتی إذا ما حسی الفأس استخرجه
 من النار و بال علی حره فإنه یرأ یاذن الله تعالی. و أما النشرة فإنه یجمع أيام الربیع ما قدر علیه من ورد
 المغارة وورد البساتین ثم یلقیها فی إناء نظیف و یجعل فیها ماء عذبا ثم یغلی ذلک الورد فی الماء غلیاً
 سیراً ثم یهمل حتی إذا فتر الماء أفاضه علیه فإنه یرأ یاذن الله تعالی: (۲۸۷)

روایت د باب کنبی په حضور اکرم ﷺ د جادو کولو واقعه بیان شویده چه کومه دینه وړاندې تیره شویده ، خو دې روایت کنبی خو جملې نوې دی :

قوله: قال سفيان: وهذا أشد ما يكون من السحر إذا كان كذا: سفيان وائی چه کله دا صورت حال وی (چه سړی څه کار نه وی کړې او ده ته دا خیال راځی چه ده دا کار کړیدی) نو دا د جادو سخت اثر وی

قوله: تحت رعوقة: رعوقة او رغوقة د کوهی هغه لوی کانړی ته وائی چه د کوهی په غاړه نې اړدی دې دپاره چه په دې اودریدل اوشی او اوبه ترینه رااووېستې شی او اوڅکلې شی ابو عبیده وایی : چه دینه هغه کانړی مراد چه کوم د کوهی د کنیستو په وخت دیکنبې دننه اولگولې شی دې دپاره چه په دې ناسته کیږی دپاره د کوهی صفا کولو - (۱)

۳۹ = باب السحر

[۳۳۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أَسَمَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَحَّرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِنَّهُ لَيُحْيِلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَفْعَلُ الشَّيْءَ وَمَا فَعَلَهُ حَتَّى إِذَا كَانَ ذَلِكَ يَوْمَ وَهُوَ عِنْدِي دَعَا اللَّهَ وَدَعَاهُ ثُمَّ قَالَ أَشْعَرْتُ يَا عَائِشَةُ أَنْ اللَّهَ قَدْ أَقْتَانِي فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ قُلْتُ وَمَا ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ جَاءَنِي رَجُلَانِ فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِي وَالْآخَرُ عِنْدَ رِجْلِي ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ مَا وَجَعُ الرَّجُلِ قَالَ مَطْبُوبٌ قَالَ وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ لَيْدُ بْنُ الْأَعْصَمِ الْيَهُودِيُّ مِنْ بَنِي زُرَيْقٍ قَالَ فِيمَاذَا قَالَ فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجَفَّ طَلْعَةٌ ذَكَرَ قَالَ فَأَبْرَأَ هُوَ قَالَ فِي بِلْدِي أُرْوَانُ قَالَ فَذَهَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَتَابِسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إِلَى الْبَيْتِ فَنَظَرَ إِلَيْهَا وَعَلَيْهَا تَحُلٌّ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيَّ عَائِشَةُ فَقَالَتْ وَاللَّهِ لَكُنَّ مَاءَهَا نَقَاعَةٌ الْخَنَاءُ وَلَكُنَّ تَحُلُّهَا رَعُوسُ الشَّيَاطِينِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَأَخْرَجْتَهُ قَالَ لَا أَمَّا أَنَا فَقَدْ عَاقَانِي اللَّهُ وَشَفَّائِي وَخَشِيتُ أَنْ أُتَوَّرَ عَلَى النَّاسِ مِنْهُ شَرًّا وَأَمَرِيهَا فَدَفِنْتُ [۳: ۳۰۰]

تعارض د روایتونو او ددې حل : دې باب کنبی هم امام بخاری رحمه الله په حضور اکرم ﷺ د جادو کیدو واقعه ذکر کړیده ، د دې آخر کنبی دی چه د حضرت عائشه د نبی اکرم ﷺ نه

تپوس او کړو چه افأخرجته آیا تا هغه جادو رااووېستو ؟ نو حضور ﷺ اوفرمائل : نه دینه معلومه شوه چه حضور اکرم ﷺ د کوهی طرف ته تلې وو خو چه په کومو څیزونو جادو شوې وو هغه دوی رااونه ویستل ، حال دا دې چه دینه وړاندې باب کنبی دا روایت د سفيان بن عيينه په طريق سره روایت دې ، دیکنبې دی "قال النبي ﷺ المهرق استخرجه " چه

دوی دې کوهی ته راغلل او دوی دا جادو د دغه ځانې نه رااووستلو ، په دې دواړو خبرو کښې تعارض دې - د دې تعارض مختلف جوابونه ورکړې شويدي.

① یو دا چه روایت د باب ابو اسامه (حماد بن اسامه) نه دې او د دوی په مقابلې کښې د سفیان بن عیینه مرتبه اوچته ده ، دې وجه نه د سفیان روایت ته به ترجیح ورکولې کیږي (۱) .
 ② دویم دا جواب ورکړې شويدي ، چه روایت د باب کښې د استخراج د نفی نه مراد دا دې چه د کهجوري د غنچکې نه هغه ويخته نه وو راويستې شوې او د سفیان په روایت کښې چه د استخراج کوم ذکر دې دینه "استخراج من البئر" مراد دې یعنی د کوهی نه دغه غنچکه راويستې شوې وه خو د غنچکې نه بیا دغه ويخته را اونه ويستلې شول ، چه په کومو جادو شوې وو ، نو داسې په دواړو روایتونو کښې تطبیق کیږي چه نفی د استخراج من الجف ده او اثبات د استخراج من البئر دې - (۲)

خو په دې جواب د بییهقي د دلائل النبوة ددې روایت نه اشکال کیږي چه هغې کښې دی :
 قال : فنزل رجل فاستخرج جف طلعة من تحت الراوفة ، فإذا فيه مشط رسول الله ﷺ ومن مراطه رأسه ، وإذا تشال من شمع تشال رسول الله ﷺ ، وإذا فيها إبر مغرولة ، وإذا وتر فيه إحدى عشرة عقدة ، فأتاه جبریل علیه السلام بالمعوذتين ، فقال : يا محمد * قل أعوذ برب الفلق * وحل عقدة * من شمع ما خلق * وحل عقدة حق فرغ منها ، ثم قال : * قل أعوذ برب الناس * وحل عقدة حق فرغ منها وحل العقد كلها - وجعل لا ينزع إبره إلا وجد لها ألبا ، ثم يجد بعد ذلك راحة" (۳)

یعنی یو سړې کوز شو او دکوهی د کانړي لاندې نه ئې د کهجوري غنچه راويستله نوپه هغې کښې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سر مبارک هغه ويښته وو کوم چه د گومنځولو په وخت وتلی وو ، اود شمعي نه د رسول الله ﷺ یو مثل جوړکړې شوې وو ، چه په هغې کښې ستنې ښخې شوې وې ، په هغې کښې د خرمنې یو تار هم وو چه هغې ته یوولس غوټې ورکړې شوې وې ، حضرت جبرئیل علیه السلام د معوذتینو (قل أعوذ برب الفلق او قل أعوذ برب الناس) دواړه سورتونه راوړل او وې وئیل ای محمد ! قل أعوذ برب الفلق یو آیت وایه او یوه غوټه پرانیزه ، من شمع ما خلق اووایه او بله غوټه پرانیزه تردې چه د قل أعوذ برب الفلق پنځه آیاتونه لوستلو نه فارغ شو ، بیا حضرت جبرئیل علیه السلام اووئیل چه قل أعوذ برب الناس اووایه او غوټه پرانیزه ، تردې چه د سورة الناس شپږ آیاتونه لوستلو نه فارغ شو (دغه شان ئې د دواړو سورتونو یوولس آیاتونه لوستلو سره یوولس غوټې ښی کریم ﷺ پرانستل) په شکل کښې

(۱) عمدة القاری : ۲۸۴ \ ۲۱ ، فتح الباری : ۲۸۸ \ ۱۰ ، ارشاد الساری : ۴۸۷ \ ۱۲

(۲) عمدة القاری : ۲۸۴ \ ۲۱ ، فتح الباری : ۲۸۸ \ ۱۰ ، ارشاد الساری : ۴۸۷ \ ۱۲

(۳) دلائل النبوة للبيهقي : باب الرقية بكتاب الله عزوجل و ما جعل الله عزو جل فيه من الشفاء حتى ظهرت آثاره (۹۴ \ ۷)

بنسخې کړې شوې هر یوه ستن چه به نبی کریم ﷺ راویستله درد به یې محسوسولو. هرکله چه ټولې غوټې پرانستلې شوې او ستنې یې راویستلې نو حضور ﷺ بیا آرام او سکون محسوس کړو. د بیهقي دې روایت کښې تفصیل راغلې دې چه رسول الله ﷺ د جادو دغه غنچه د کوهې نه راویستله او دینه پس یې دینه ویکته هم اوویستل او دیکښې لگیدلې غوټې یې هم پرانستلې -

⑤ دې وجه نه دې تعارض دفع کولو دپاره یو دریم جواب ورکیدې شی چه دې روایت کښې "أفأخرجه" نه مراد اظهار دې او ددې معنی "أفأظهرته" دې یعنی اے د الله رسوله تاسو د خلق وړاندې ددې جادو اظهار اوکړو؟ نو حضور ﷺ او فرمائل: نه، ما د فتنې د پرې نه ددې اظهار اونکړو نو د اخراج نه د جادو شوی څیز راویستل مراد نه دی بلکه د خلق وړاندې ددې جادو اظهار مراد دې د دې تائید د مسند احمد د روایت سره هم کیږي چه هغې کښې دی: "أفأخرجه للناس" (۱)

دې وجه نه د سفیان د روایت سره ددې هډو تعارض نشته دې، دا یو داسې جواب او لفظ د "أخرجه" داسې تشریح ده چه په دې هیڅ قسم اشکال نه واقع کیږي
فائدة: روایت د باب کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها سوال په دې الفاظو نقل شويدي "یا رسول الله أفأخرجه، قال: لا ..... " د سفیان په روایت کښې دا الفاظ دا دی "قلت: أفألائی تنشرت: فقال أما والله قد شفتان ..... " او دینه وړاندې باب السحر کښې د عیسی بن یونس روایت کښې دی "قلت: یا رسول الله، أفألاستخرجه، قال: قد عافانی الله ..... " او د مسلم شریف روایت کښې دی "قلت: یا رسول الله أفألاأخرجه؟ قال: لا ..... " (۲) دا ټول څلور روایتونه شو، دیکښې په روایت د باب او د مسلم په روایت کښې د نبی کریم ﷺ جواب په "لا" سره ذکر دې - په باقی دوه روایتونو کښې د "لا" ذکر نشته دې په "قد عافانی الله ..... " سره یې جواب ذکر کړیدې، د سفیان په روایت کښې أفألا تنشرت نشته دې یعنی تاسو دا د خلق وړاندې ولې راوړنه ویستلو، نشته هغه عمل ته وائی چه هغې سره جادو ختم کړې شی، حضرت عائشه رضی الله عنها مقصد دا وو چه تاسو به د خلق وړاندې د جادو ختمولو دا عمل کړې وي او د مسلم په روایت کښې د "أفألاأخرجه" معنی ده آیا تاسو هغه څیزونه اوسوزلو چه هغې کښې سحر شوې وو -

حاصل دا دې چه: بخاری درې وارو روایتونو کښې د اخراج، استخراج او د تشیر یو معنی ده چه تاسو ددې جادو د خلق وړاندې ولې ظاهر نه کړو نو حضور ﷺ او فرمائل الله ما ته شفا راکړه دې وجه نه د خلق وړاندې ددې د اظهار ضرورت نه وو، او بیا چه لا د

(۱) مسند احمد بن حنبل: ۵۷۱۶

(۲) صحیح مسلم، کتاب السلام، باب السحر: ۱۷۱۹/۱۴ (رقم الحدیث: ۲۱۸۹)

اظهار کولو سره د شر او د فتنې پیدا کیدو هم پره وی -
 خپودارې: په بعض نسخو کېن دلته په دې حدیث د "باب السحر" عنوان نه دې قائم شوې،
 ځکه چې د "باب السحر" ترجمه بعینه دینه دوه بابو وړاندې تیره شوې ده او دلته هم دا
 مناسب معلومېږي (۱)

خو شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله په "الابواب و التراجم" کېنې فرمائلي دي
 چې څما په نزد د دواړو ترجمو غرض جدا جدا دي، په رومې ترجمه کېنې د سحر حقیقت
 ثابتول او ددې د منکرینو تردید کول دي او ددې دویمې ترجمې مقصد احکام د سحر ذکر
 کول دي، مثلاً دعا په ذریعه د جادو د علاج کولو جواز وغیره بیانول مقصود دی، دا
 رنگه په دې دویمه ترجمه سره دې خبرې ته اشاره کول مقصود دی، چې د دعا په ذریعه د
 سحر ازاله کول د ذواء په ذریعه د سحر د ازالې کولو نه بهتر او افضل دی، وړاندې امام
 بخاری رحمه الله په کتاب الدعوات کېنې د "باب تکریر الدعاء" ذکر کړیدې او ددې باب
 لاندې امام بخاری رحمه الله د نبی کریم ﷺ د سحر والا حدیث ذکر کړیدې، دیکېنې هم
 دې خبرې ته اشاره ده چې مسحور لره پکار دی چې دې د تکرار د دعا کولو اهتمام او کړې،
 ځکه چې نبی کریم ﷺ په زمانه د سحر کېنې به بیا بیا د دعا گانو اهتمام کولو، لکه چې
 حدیث کېنې دی دعا، فقد دعا ثم دعا ..... لکه چې حضرت لیکي

"قلت: ولا یبعد عند هذا العهد الضعیف أن یقال فی دفع التکرار أن الغرض من الترجمتین مختلف، فاعرض
 من الأول إثبات حقيقة السحر رداعلی من أنکره، كما تقدم، والغرض ههنا ذکر احکام السحر من جواز العلاج
 لإزالته بأدعاء وغیره، وأشار إلى أن إزالته بالدعاء أفضل من العلاج بأدواء وسئل فی کتاب الدعوات: باب
 تکریر الدعاء فذكر فیهِ حدیث سحر ﷺ، وأشار به بذلك إلى أنه ينبغي للمسحور أن یکرر الدعاء، فقد کرر
 النبی صلی الله علیه وسلم الدعاء له فقد دعا، ثم دعا" (۲)

د ساحر حکم: د احنافو په نزد که د ساحر سحر په کفر مشتمل وی، نو داسې سحر
 کوونکې کافر دي، دې وجه نه دې به قتل کړې شی، دیکېنې مسلمان ذمی، ازاد غلام،
 ښځه او سړې ټول برابر دي، دا په هغه صورت کېنې دی چې کله دې په دې کفری سحر سره
 فساد خوروی، خو که دې فساد نه خوروی نو داسې صورت کېنې د امام جصاص په نزد
 باندې سړې خو به قتل کېږي، ښځه به نه قتل کېږي، چې څنگه به مرتد سړې قتل کېږي
 خو مرتد ښځه به نه قتل کېږي، بلکه دا به په قید کېنې ساتلې کېږي او دارنگه ساحره به
 هم په قید کېنې ساتلې کېږي، او ساحر سړې به قتل کېږي، د امام مالک او د امام احمد
 رحمهما الله هم دا مسلک دي - (۳)

(۱) فتح الباری: ۲۸۹/۱۰

(۲) (الابواب و التراجم: ۱۰۲/۲)

(۳) رد المحتار علی الدر المختار، کتاب الجهاد، باب المرتد، مطلب فی الساحر و الزندیق: ۳۲۳/۳.
 احکام القرآن للجصاص، باب اختلاف الفقهاء فی حکم الساحر و قول اسلف فیهِ... [بقیه بر صفحه آندوه...]

د ساحر سحر گه په کفر مشتمل نه وی خو دا په مسلمانانو کښې د فساد ذریعه جوړیدله نو داسې ساحر به هم قتل کیږي ځکه چه دې د قطاع الطريق په حکم کښې دې -
د ساحر سحر گه نه په کفر مشتمل وی او نه په مسلمانانو کښې د فساد او د نقصان ذریعه وی نو بیا هم دې مستلزم د معصیت دې مثلاً دائمی نجاست کښې اوسیدل ، حرام استعمالول نو داسې ساحر به نه قتل کیږي ، خو تعزیرا ده ته سزا ورکړي کیدې شی او که سحر په کفر او اضرار او معصیت په هیڅ څیز هم نه وی مشتمل نو دا جائز دې او داسې ساحر قابل تعزیر او د سزا هم نه دې (۱)

سنن ترمذی کښې روایت دې " حد الساحر ضربة بالسيف " (۲) دا رنگه حضرت فاروق اعظم - رضی الله عنه د اهواز حامل ته خط ولیکلو " اقتلواکل ساحر " (۳)

د امام شافعی رحمه الله دا منسلک رانقل شویږي چه ساحر به نه قتل کیږي ، خو که ده په سحر څوک قتل کړي وی او ده د دې اعتراف او کړو نو قصاصاً به ساحر قتل کړي شی حدیث د باب کښې رسول الله ﷺ لیدد بن اعصم قتل نه کړو ، ځکه چه رسول الله ﷺ د خپل ذات دپاره د چا نه انتقام نه اخستلو ، او دویمه وجه په حدیث کښې موجود ده ، چه رسول الله ﷺ د مصلحت په بناء ده ته سزا ورنکړه -

...بقیه از حاشیه گذشته [: ۷۲۱۱ ، و قال أبو محمد عبد الله بن أحمد بن قدامة في تنقي مذهب الفقهاء في حد الساحر فقال : " وحد الساحر القتل ، روى ذلك عن عمر و عثمان بن عفان و ابن عمر و حفصة و جندب بن عبدالله و جندب بن كعب و قيس بن سعد و عمر بن عبد العزيز و هو قول أبو حنيفة و مالك . ولم ير الشافعي عليه القتل بمجرد السحر ، وهو قول ابن المنذر ورواية عند أحمد قد ذكرناها فيما تقدم ، و وجه ذلك أن عائشة روت عنها باعثة مدبرة سحرتها و و لو وجب قتلها لما حل بيعها ، لأن النبي صلى الله عليه و سلم قال : " لا يحل أم امرء مسلم إلا بحدى ثلاث : كفر بعد إيمان أو زنا بعد إحصان أو قتل نفس بغير حق " ، ولم يصدر منه أحد الثلاثة فوجب أن لا يحل دمه - ولنا (أي لأحمد و أبي حنيفة و مالك رحمهم الله) ما روى جندب بن عبدالله (روت عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال : " حد الساحر ضربة بالسيف " قال ابن المنذر : رواد اسعيال بن مسلم وهو ضعيف ، و روى سعيد و أبو داود في كتابيهما عن بجالة قال : كنت كاتباً لجزء بن معاوية عم الأحنف بن قيس ، إذ جاءنا كتاب عمر (روت عنه) قبل موته بسنة (فكان مكتوب فيه) : أقتلوا كل ساحر . فقتلنا ثلاث سواحر في يوم . و هذا اشتهر فلم ينكر فكان إجماعاً و قتل حفصة جارية لها سحرتها . و قتل جندب بن كعب ساحراً كان يسحر بين يدي الوليد بن عقبة . و لأنه كافي فيقتل للخبر الذي روه "

مغنی لابن قدامة کتاب المرتد ، فصل فی السحر : ۳۶ ، ۳۵ ، ۱۹ (رقم الترجمة : ۷۱۲۶) . أحكام القرآن للعسماي : ۴۸۱۱ ، الجامع لأحكام القرآن للقرطبي : ۴۸۱۱ ، أحكام القرآن لابن العربي : ۳۲۱۱

(۱) أحكام القرآن للجصاص : ۷۲۱۱

(۲) سنن الترمذی ، کتاب الحدود ، باب ما جاء فی حد الساحر : ۶۰ ، ۱۴ (رقم الحديث : ۱۴۶۰)

(۳) المغنی لابن قدامة کتاب المرتد ، فصل فی السحر : ۳۶ ، ۱۹ (رقم الترجمة : ۷۱۲۶)

۵۰ = بَابُ إِنْ مِنْ الْبَيَانِ لِسِحْرًا

[۵۳۳۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَدِمَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فُتْطَبَا فَعَجِبَ النَّاسُ بَيِّنَاتِهِمَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لِسِحْرًا إِنَّ بَعْضَ الْبَيَانِ لِسِحْرٌ [ر: ۳۸۵۱]

کلام کنبی دیر کرتی د جادو په شان اثر وی ، رسول الله ﷺ ته دوه سړی د مشرق (د عراق د طرفه ، راغلل او دواړو دیر فصیح او بلیغ بیان اوکړو نو حضور ﷺ چه دوی واوریدل نو وې فرمانل بعض خبرو کښ د سحر په شان تاثیر وی ، دا ارشاد په مدح او په تعریف هم محمولیدی شی ، چه د بعضو خلقو کلام دیر موثر وی او دا په مذمت هم محمولیدی شی چه څنگه جادو یو ناجائز امر دی او دیکنبی د حقیقت خلاف خیال کنبی څوک مبتلا کیږی دارنگه بعض کلام هم د تصنع او د ظاهری خوش رنگی سره سړې متاثر کوی خو حقیقت سره ددې هیڅ تعلق نه وی - ( )

۵۱ = بَابُ الدَّوَاءِ بِالْعَجْوَةِ لِلْسِحْرِ

[۵۳۳۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَزْزَنٍ أَخْبَرَنَا هَاشِمٌ أَخْبَرَنَا عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَصْطَبَحَ كُلَّ يَوْمٍ تَمْرَاتٍ عَجْوَةً لَمْ يَضُرَّهُ سُمْ وَلَا سِحْرٌ ذَلِكَ الْيَوْمَ إِلَى اللَّيْلِ وَقَالَ غَيْرُهُ سَبْعَ تَمْرَاتٍ [۵۳۳۶]

[۵۳۳۶] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا أَبُو أَسَامَةَ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ قَالَ سَمِعْتُ عَامِرَ بْنَ سَعْدٍ سَمِعْتُ سَعْدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ تَصَبَّحَ سَبْعَ تَمْرَاتٍ عَجْوَةً لَمْ يَضُرَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ سُمْ وَلَا سِحْرٌ [ر: ۵۳۳۷]

عجوه د مدينه منوره مشهوره کهجوره ده او ويلي کيږي چه ددې اونه په خپله رسول الله ﷺ کرلې وه ، ( ) د عجوه کهجوره خوړل د جادو علاج هم دي ، حديث د باب کنبي حضور ﷺ ارشاد دي " چه چا د صبا په وخت اووه کجورې اوخوړلې نو ده ته به تر شپې پورې هيڅ يو زهر او سحر نقصان او نه رسوی "

اصطبح د صبا وخت خوراک کول ، سم (د سين په ضمه او فتح سره) زهر ته واني چه سحر نې اوخوړل نو تر د شپې به ده ته په زهرو او په جادو څه نقصان نه رسيږي ، خو سوال دا دي که چا د شپې اوخوړل نو تر سحر پورې به هم ټوله شپه د ده د محفوظ کيدو دا حکم دي او که نه ؟

(۱) فتح الباری : ۲۹۱/۱۰ ، قال صعصع بن صوحان : صدق نبی الله (صلى الله عليه وسلم) ، أما قوله : " إن من البیان لسیحرا " فالرجل یكون علیه الحق و هو الحن بالحجج من صاحب الحق فیسحر القوم ببیانہ فیذهب بالحق ، احکام القرآن للجصاص : (۶۱/۱)

(۲) فتح الباری : ۲۹۲/۱۰ وعمدة القاری ! (۲۸۷/۲۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ہے ہیخ یو روایت کنبی ددې تصریح نشته دې ، خود ورځ په اوله حصه کنبی د دې د خوړلو د خصوصیت ظاهریدو یو وجه دا هم کیدې شی چه خوړونکي دا په نهاره اوخوری څکه چه دغه وخت خلق اکثر په نهاره وی ، دینه دا قیاس کیدې شی چه که ماښام هم دا څوک په نهاره اوخوری نو تر صبا پورې ده دپاره هم دا حکم دې ، مثلاً چه روژه دار دې سره روژه ماته کړی - (۱)

حافظ سخاوی رحمه الله فرمائی چه یو صیق کنبی عامر بن سعد تصریح کړیده چه څما خیال دې که څوک دامانښام اوخوری و ترصبا پورې به زهر اوجادوده ته نقصان نه ورکوی (۲) امام احمد د عامر بن سعد دا روایت : افلح به طریق رانقل کړیدې - (۳)

د عجوه کهجورو د خوړلو خصوصیت دپاره د طبی وجوهو تلاش کولو هیخ ضرورت نشته دې ، دا د حضور اکرم ﷺ د دعا او دوی دې 'ونې لره په خپلو لاسونو مبارکو د کرلو د برکت یو اثر دې ، لکه علامه قرطبی فرمائی : "إن الشفاء بالعجوة من باب الخواص التي لا تدرک بقیاس لقی" (۴) دارنگه د اوو د شمار هم قیاسی نه دې ، د دې خصوصیت او وجه به هم الله تعالی ته معلومه وی

بعضو ویلې دی چه د "اوو" نه مراد خاص دا شمار نه دې مراد ، بلکه زیاتوالی ته اشاره ده (۵) خوراج قول رومې دې

دحدیث د الفاظو د عموم د وجه نه جمهور وائی چه د عجوه کهجورو د خوړلو دا خصوصیت اوس هم دې او صرف د مدینې سره خاص نه دې بلکه که څوک دا د مدینې نه بهر یو سی او وې خوری نو هم دا خصوصیت به ئې پاتې وی څکه چه د حدیث الفاظو کنبی د څه زمانې یا د مدینې منورې څه تخصیص نشته دې

د څه خلقو رانی دا ده چه دا خصوصیت د زمانې د نبی ﷺ سره خاص وو ، او د څه خلقو رانی دا ده چه دا خاصیت د مدینې منورې سره خاص دې چه دغلته به مذکوره اثر نه کیږی ، د بل ځانې باره کنبی نه دې ، (۶)

خو چه څنگه ویلې شویدی چه د حدیث په الفاظو کنبی هیخ قسم تخصیص نشته دې ، خو دا خبره دې په خیال کنبی وی چه د رسول الله ﷺ دا ارشاد د عموم او د غالب احوالو باره کنبی دې ، دې وجه نه که یو سری تجربه کړې وی او د عجوه کهجور مذکوره اثر نه وی ظاهر شوي نو ددې په وجه دې حدیث خلاف واقع نه گنځی ، په دې داسې پوه شه چه څنگه د مختلف مرضونو دپاره مختلف دواء گانې مقرر وی او عموماً ددې په استعمال سره

(۱) فتح الباری : ۲۹۳/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱/۲۸۷

(۲) ارشاد الساری : ۱۲/۴۹۳

(۳) مسند امام احمد بن حنبل : ۱۱/۱۶۸

(۴) ارشاد الساری : ۱۲/۴۹۳

(۵) فتح الباری : ۱۰/۲۹۴

(۶) فتح الباری : ۱۰/۲۹۴ ، عمدة القاری : ۲۱/۲۸۶

مرضونه صحیح کبیری هم خو ډیر کرته یو انسان د یو بیماری دپاره دوا خوری خو دې سره دې نه صحیح کبیری بلکه بیماری نې برقرار وی ، ظاهره ده چه داسې صورت کبې څوک دا اشکال نه شی کولې چه دا دوا ددې مرض دپاره مفید نه ده ، ځکه چه د دوا د مرض دپاره مفید کیدل په اعتبار د غالب احوالو سره وی ، دارنگه د رسول الله ﷺ دا ارشاد مبارک هم د غالب احوالو او د عموم په اعتبار سره دې - (۱)

قوله: حدثنا علي.....: د باب په رومې روایت کبې دامام بخاری رحمه الله شیخ علی دې ، د پلار نوم نې نه دې ذکر شوې ، دینه علی بن عبد الله مدینی مراد دې ، علامه کرمانی فرمائی چه بعضې نسخو کبې علی بن سلمه لبقی (د لام او د باء په فتحه سره) دې - (۲)

حافظ بن حجر په " تقریب التهذیب " کبې د علی بن سلمه لبقی په باره کبې صیغه د ترمیض سره داسې لیکلې دی " یقالان البخاری روی عنه " (۳)

علامه ذهبی په " تهذیب التهذیب " کبې د فقیه ابو الولید په حواله سره د ابو الحسن زهری نه نقل کړیدی چه دې د امام بخاری سره وو چه چا د علی بن سلمه په باره کبې تپوس او کړو نو امام بخاری او فرمائل : " ثقة وقد مضیت معه سبعنا منه " (۴) دینه معلومه شوه چه د امام بخاری رحمه الله په نزد دې ثقه وو

فائده : باب د الکهانة او د سحر په کتاب الطب کبې د ذکر کولو وجه او مناسبت حافظ ابن حجر رحمه الله ذکر کوی او فرمائی :

ییراد باب الکهانة فی کتاب الطب لمناسبة لباب السحر لبایجمع بینهما من مرجع کل منهما للشیاطین ، وییراد باب السحر فی کتاب الطب لمناسبة ذکر النرق وغیرة من الأویة المعنویة فناسبه ذکر الأدواء التي تحتأمر إلى ذلك ، واشتمل کتاب الطب علی الإشارة للأدویة الحسیة کالحیة السوداء ، ثم علی للأدویة المعنویة کالرق بالدعا والقرآن ثم ذكرت الأدواء التي تنفع للأدویة المعنویة فی دفعها کالسحر ، كما ذكرت الأدواء التي تنفع للأویة الحسیة فی دفعها کالجذام "

ددې حاصل دا دې چه امام بخاری رحمه الله په کتاب الطب کبې د کهانة ذکر او کړو و ځکه د کهانة او د جادو د دواړو اصل او مرجع یو ده چه هغه شیطانان دی او سحر نې په

(۱) فتح الباری : ۲۹۵/۱۱۰

(۲) شرح صحیح البخاری للکرمانی : ۴۳۱/۱۲ وقاله أيضا العینی نقلا عن الکرمانی ، عمدة القاری : ۲۱/۲۸۶

(۳) تقریب التهذیب : ۴۰۱ (رقم الترجمة : ۴۷۳۹)

(۴) قال الحاکم : سمعت أبا الولید الفقیه یقول : سمعت أبا الحسن الزهیری یقول : حضرت محمد بن إسماعیل (البخاری) و سأله محمد بن حمزة عن علی بن سلمة اللبقي ، فقال : ثقة ، قال ابن زهير : أنا حلت أصول علی بن سلمة إلی محمد بن إسماعیل (البخاری) فانتخب منها و أنا ذهبت معه حتی سمعنا منه ، تهذیب التهذیب : ۳۲۷/۱۷ (رقم الترجمة : ۵۵۰)

کتاب الطب کنبی خکه ذکر کرو چه امام بخاری په کتاب الطب کنبی د جسمانی او د روحانی د دواړو قسمونو مرضونو علاج بیان کړیدی، شاهد، توره دانه وغیره علاج د جسمانی قبیلې نه دي، او دم او دعا وغیره د روحانی علاج د قبیلې نه دي، خکه چه امراض په دوه قسمه نې بیان کړي دی چه څه مرضونو کنبی حسی دوايانې فائده ورکوي، او څه بیمارو کنبی روحانی علاج زیات موثر وی، د سحر وغیره په دفع کولو کنبی روحانی علاج زیات موثر وی، دې مناسبت سره نې سحر په کتاب الطب کنبی راوړو - (۱)

۵۲ = بَابُ لَا هَامَةَ

[۵۲۲] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا عَدَوِي وَلَا صَفَرَ وَلَا هَامَةَ فَقَالَ أَغْرَابِي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَسَا بَالُ الْإِثْلِ تَكُونُ فِي الرَّمْلِ كَأَنَّهُمَا الطَّلَبَاءُ فَيُعَايِطُهَا الْبُعِيرُ الْأَجْرَبُ فَيَجْرِي مَاءُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتَنُ أَعْدَى الْأَوَّلِ وَعَنْ أَبِي سَلَمَةَ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُوْرِدُنَّ مُرْضٍ عَلَى مُصِيبَةٍ وَأَنْكَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ حَدِيثَ الْأَوَّلِ قُلْنَا أَلَمْ تَحَدِّثْ أَنَّهُ لَا عَدَوِي قَرَطَنَ بِالْحَبَشِيَّةِ قَالَ أَبُو سَلَمَةَ فَمَارَ أَيْتَهُ نِسِي حَدِيثًا غَيْرَهُ [ز: ۵۲۸۰]

د مکرور ترجمه الباب توجیه: اووه بابونه وړاندې هم دا ترجمه او د اختصار سره دا حدیث تیر شويدي، لکه چه حافظ ابن حجر فرماني چه داسې ډیر نادر او کم کيږي چه امام بخاری رحمه الله هم داسې بعینه یو ترجمه الهاب او حدیث مکرر ذکر کړې وی - (۲)

خو شیخ الحدیث مولانا محمد ذکریا رحمه الله فرماني او حافظ بن حجر هم دې طرف ته اشاره کړیده چه امام بخاری رحمه الله چه ترجمه مکرر ذکر کړه نو د "هامة" دوه تفسیرونو ته نې اشاره اوکړه، د "هامة" (د میم په تشدید او تخفیف سره) دوه تفسیرونه مشهور دي:

① دینه یو مارغه مراد دي چه دینه په پښتو کنبی گونگي ويلي کيږي عربو کنبی مشهوره وه چه گونگي په کوم کور کنبی راشي او کنسینی نو دیکنې مرگ واقع کيږي

قوله: قال أبو سلمة: فمارأيته نسي حديثاً غيره: یعنی روميې حدیث "لا عدوى ...." دوی بیان کړې وو او اوس ددې انکار کوي او ده نه روميې حدیث هیر شو، نو فرماني چه دا یو حدیث دي چه ده هیر کړيدي، دینه علاوه بل حدیث ده نه دي هیر کړي -

د یونس په روایت کنبی دي "قال أبو سلمة: لقد كان يحدثنا به، فما أدر أنسى أبوهرة أمر نسخ أحد القولين الآخر" (۳)

(۱) فتح الباری: ۱۱۰/۲۷۱

(۲) فتح الباری: ۱۱۰/۲۶۵

(۳) فتح الباری: ۱۱۰/۲۹۷، عمدة القاری: ۲۱/۲۸۸، ارشاد الساری: ۱۲/۴۹۴

یعنی حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ لا عدوی ..... د عدم تعدیه والا روایت بیانولو ، اوس معلومہ نہ دہ چہ دہ نہ دا روایت ہیر شو یا د تعدیہ والا روایت د عدم تعدیہ والا روایت نہی منسوخ کرو (او د منسوخ کیدو د وجہ نہ دی دا روایت اوس نہ بیانیو -)

۵۳ = بَابُ لَا عَدْوَى

[۵۳۸] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِی ابْنُ وَهْبٍ عَنْ یُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَحَمْرَةُ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا عَدْوَى وَلَا طَيْرَةَ إِلَّا مَا الشُّؤْمُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْقَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالذَّائِرِ [۱۹۳:۱]

[۵۳۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِی أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَاهُ رِيزَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا عَدْوَى قَالَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ سَمِعْتُ أَبَاهُ رِيزَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَوْرُدُوا الْمُرْصَ عَلَى الْمُبْصِرِ وَعَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سِنَانُ بْنُ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيُّ أَنَّ أَبَاهُ رِيزَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا عَدْوَى فَقَامَ أَعْرَابِي فَقَالَ أَرَأَيْتَ الْإِبِلَ تَكُونُ فِي الرَّمَالِ أَمْثَالَ الظِّبَاءِ فَيَأْتِيهَا الْبَعِيرُ الْأَجْرَبُ فَتَجْرُبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَنْ أَعْدَى الْأَوَّلَ [۵۳۸:۱]

[۵۳۰] حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا عَدْوَى وَلَا طَيْرَةَ وَنَعَجْنِي الْقَالَ قَالُوا وَمَا الْقَالَ قَالَ كَلِمَةً طَيِّبَةً [۵۳۳:۱]

د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دا دی چہ پہ یو بیماری کنبی بالذات دا صلاحیت نشہ دی چہ دا بل کس تہ منتقل شی ، لکہ چہ حدیث د باب کنبی دی لا عدوی و عدوی د اعداء اسم دی یعنی د مرضونو متعدی کیدل بالذات ہیخ حقیقت نہ لری د باب رومی روایت کنبی دی چہ سپیرہ والہ پہ درہ خیزونو کنبی دی ، اس کنبی ، بنسخہ کنبی ، کور کنبی ، ددی تفصیلی کلام پہ کتاب النکاح کین پہ باب مایتی من شوم

المرأة کنبی تیر شو (اوگوری کشف الباری :، کتاب النکاح : ۱۸۰ - ۱۸۱)

دویم روایت د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نہ دی ، چہ حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائلی دی لا عدوی (د مرض یو نہ بل تہ لگیدل ہیخ خہ خیز نہ دی) نو یو اعرابی پاخیدو او تپوس نہی اوکرو ، دا راتہ اووانہ چہ اوبنان پہ شگہ (د صحرا) کنبی د اوسی پہ شان (صاف ستھرا او بئانستہ او صحت مند) وی ، چہ دیکنہی دوی تہ یو پمن خاربنستی اوبن راشی ، او تول اوبنان پہ خاربن مبتلا شی (کہ تعدیہ د مرضونو خہ خیز نہ وی) نو بیا دی نورو اوبنانو تہ دا خاربن ولہی اولگی) نو ددی جواب کنبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائلی : بیا پہ دی رومی بانڈی

خاربن د کوم خانی نه راغلو او ده ته خاربن چا اولگولو ؟ (په دې جواب سره ئې دغه اعرابی سوال کوونکې پوه کړو چه اصل او حقیقی سبب خو د الله تعالی حکم او اذن دې ، دینه بغیر هیڅ بیماری بل چا ته نه شی منتقل کیدی)

په تعدی مرضونو باندې تفصیلی کلام په کتاب الطب کښې باب الجذام کښې تیر شویږي (اوگوری کشف الباری ، کتاب الطب صفحه : ۵۸۱ - ۵۸۴)

۵۳ = بَاب مَا يُدْكَرُ فِي سَمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

رواه عروقه عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم [۳۱۵]

[۵۳۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ أَهْدَيْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شاةً فِيهَا سَمٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجْمَعُوا لِي مَنْ كَانَ هَاهُنَا مِنَ الْيَهُودِ فَجِئُوا لَهُ فَقَالَ هُمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ سَابِلُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقُونَ فَقَالُوا نَعَمْ يَا أَبَا الْقَاسِمِ فَقَالَ هُمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَبُوكُمْ قَالُوا أَبُونَا فَلَانَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَبْتُمْ بَلْ أَبُوكُمْ فَلَانَ فَقَالُوا صَدَقْتَ وَبَرَزَتْ هَلْ أَنْتُمْ صَادِقُونَ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ فَقَالُوا نَعَمْ يَا أَبَا الْقَاسِمِ وَإِنْ كَذَبْنَاكَ عَرَفْتَ كَذَبْنَا كَمَا عَرَفْتَهُ فِي آيِنَا قَالَ هُمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَهْلُ النَّارِ فَقَالُوا نَكُونُ فِيهَا بَيِّرًا أَنْتُمْ تَخْلُقُونَنَا فِيهَا فَقَالَ هُمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْشَوْا فِيهَا وَاللَّهِ لَا تَخْلُقُكُمْ فِيهَا أَبَدًا ثُمَّ قَالَ هُمُ فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقُونَ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ قَالُوا نَعَمْ فَقَالَ هَلْ جَعَلْتُمْ فِي هَذِهِ الشاةِ سَمًا فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ مَا تَحْمَلُكُمْ عَلَى ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَدْنَا إِنْ كُنْتُ كَذَّابًا نَتَرَبِّعُ مِنْكَ وَإِنْ كُنْتُ نَبِيًّا لَمْ يَفْرَكْ [۲۹۹۸]

دې باب کښې امام بخاری رحمه الله رسول الله ﷺ ته د زهر ورکولو واقعه ذکر کړیده ، د غزوه خیبر په موقعه رسول الله ﷺ ته یو یهودی ښځې زینب بنت الحارث په بکړۍ کښې زهر ګډ کړې وو ، ددې تفصیل کتاب المغازی کښې تیر شویږي - (۱)

قوله: رواه عروقه عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم: د عروه دا روایت امام

بخاری رحمه الله په کتاب المغازی کښې تعلیقا په دې الفاظو سره نقل کړیدې " قال یروش عن بن شهاب ، قال عروقه ، قالت عائشة : کان النبی صلی الله علیه و سلم یقول فی مرضه الذی مات فیہ : یا عائشة : ما أزال أجد ألم الطعام الذی أکلت بخيبر ، فهذا أوان لانتقام أبهری من ذلك السم " بزار دا تعلیق موصول نقل کړیدی - (۲)

(۱) کشف الباری ، کتاب المغازی ، باب الشاة التي سُمّت للنبي صلى الله عليه وسلم : (۴۶۸)

(۲) فتح الباری : ۳۰۰ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۰ / ۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۹۸ / ۱۲

قوله: کذبتُم أبوکُم فلان: فلان یعنی یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم علیهم السلام ، یهودیانو رسول الله ﷺ ته په جواب کښې غلط بیانی اوکره نو دوی ﷺ تصحیح اوکره ، نو دوی اوویل : بورت د رومبی راء فتحه او کسره دواړه صحیح دی خو د راء کسره ډیره مشهوره ده - (۱)

قوله: مَن أَهْلُ النَّارِ؟ رسول الله ﷺ ته ددې په جواب کښې یهودیانو اوویل چه مونږ به خو ورځې په جهنم کښې اوسو بیا به ترینه مونږ رااوځو او تاسو مسلمانان به څمونږ خلیفه گان شئ (مونږ نه به روستو پاتې شئ) ، رسول الله ﷺ او فرمائل : والله لانخلفکم فیها أبداً - مونږ به بالکل د ستاسو نه روستو په جهنم کښې نه پاتې کیږو - چه کوم گناهگار مسلمان جهنم ته لاړ هم شی هغه به د سزا تیروولو نه پس رااوځی طبری او طبرانی د عکرمه نه روایت نقل کوی چه حضور اکرم ﷺ دوی ته او فرمائل : وبل اتم خالدون مغلدون لا یخلفکم فیها أحد - نو الله تعالی د سورت بقره دا آیت کریمه نازل کړو (د قالوالن تسنا النار الا یا ما معدودة) (۲) .

== باب شرب السمِّ والدِّواءِ وبِمَا يُخَافُ مِنْهُ وَالْخَبِيثِ ==

[۵۳۳۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ ذَكَوَانَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ قُبُوفِي نَارِ جَهَنَّمَ يَرَدَّى فِيهِ خَالِدًا مُخْلَدًا فِيهَا أَبَدًا وَمَنْ تَحَسَّى سُمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ قُبُوفِي يَدِي يَتَحَسَّى فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخْلَدًا فِيهَا أَبَدًا وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدٍ قُبُوفِي يَدِي يَتَحَسَّى فِي بَطْنِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخْلَدًا فِيهَا أَبَدًا [ر: ۱۲۹۹]

[۵۳۳۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ بَشِيرٍ أَبُو بَكْرٍ أَخْبَرَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَصْطَبَعَ بِسَبْعِ تَمَرَاتٍ عَجْوَةً لَمْ يَضُرَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ سَمٌّ وَلَا سَيْحَرٌ [ر: ۵۱۲۰]

د امام بخاری رحمه الله دا ترجمه الهاب په څلورو حصو مشتمل دي
 ① رومبی حصه شرب السم دي یعنی زهر څکل ، ددې حکم واضح دي او باب کښې چه کوم حدیث ذکر کړیدې دینه ددې حرمت صفا ښکاره کیږی
 زهر څکل چه خودکشی ده او دې سره انسان عموماً مری او دده مرګ واقع کیږی دې وجه نه دا حرام دی او ناجائز دی ، د ترجمه الهاب دا حصه د حدیث د باب نه ثابتیږی -

(۱) فتح الباری : ۳۰۱/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۰/۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۹۹/۱۲

(۲) فتح الباری : ۳۰۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۰/۲۱ ، ارشاد الساری : ۴۹۹/۱۲

خود زهر لبر غوندي مقدار چه هفتي کنبې څه جسماني فائده وي او د دفع د ضرر دپاره دیکنې د دواء نور اجزاء هم شامل کړې شي نو دې استعمال جائز دي - (۱)

⑤ د ترجمه الهاب دویمه حصه "الدواء به" یعنی د زهر په ذریعه علاج کول، د زهر څه قسمونه په مختلف دویانو کنبې استعمالېږي، د دې د استعمال جواز ته امام بخاری رحمه الله اشاره کړېده، او هغه داسې چه امام بخاری رحمه الله په باب کنبې د عجوه والا حدیث ذکر کړېدې چه دا په زهر کنبې فائده ورکوي، نو چه څنگه تداوی بالمباحات جائز دي دارنگه تداوی بالسلم هم جائز دي په شرط د دې چه دا مضر نه وي، لکه شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله لیکي:

"أما الجزء الثاني وهو التداوي بالسلم فيستفاد من الحديث أنه الجزء، لأن مدار النفي على القتل والإهلاك والضرر، فإذا لم يضر ولم يقتل، بل يشرب دواء فلا بأس به كما يتداوى بالمباحات مثل العجوة وغيرها، ولذا ذكر الإمام البخاري حديث العجوة ثانياً حديثي الهاب إشارة إلى أن التداوي كما هو جائز بالمباحات فكذلك بالسلم، إذا كان يشربه بحد لا يضر، فالتداوي به حينئذ كالـتداوي بالمباحات" (۲)

حافظ ابن حجر او نورو شارحینو د "الدواء به" یو بله معنی هم ذکر کړېده او هغه دا چه دیکنې "به" د "منه" په معنی دي أي الدوام منه "یعنی د زهر څکلو نه پس علاج کول او ددې د ضرر ختمولو بیان، که دا مطلب واخستې شي نو باب کنبې د ذکر شوي عجوه والا حدیث مناسبت د دې جزء سره پوره واضح دي، ځکه چه دیکنې علاج د سم بیان شويدي (۳)

⑥ د ترجمه الهاب دریم جزء "وما يخاف منه" ددې عطف "الدواء به" کنبې "به" باندې دي: أي الدواء بها يخاف منه یعنی خوفناک او د خطرناک څیز علاج کولو ذکر (۴)

بعضې شراحو لیکلې دي چه په "ما يخاف منه" کنبې د "منه" ضمیر مجرور "موت" یا استمرار مرض ته راجع دي (۵) خو صحیح خبره دا ده چه دا ضمیر "ما يخاف" کنبې "ما" ته راجع دي - (۶)

په خطرناک څیز علاج هم هغه حکم دي چه کوم حکم د تداوی بالسلم دي چه که دا مضر نه وي، فائده مند وي نو دا په طور د دواء استعمالولې شي (۷)

⑦ ترجمه الهاب څلورم جزء دي "والخبث" دا مجرور هم ويلې شي أي الدواء بالخبث او د

(۱) فتح الباری: ۳۰۳/۱۱۰، ۳۰۴

(۲) فتح الباری: ۳۰۳/۱۱۰

(۳) فتح الباری: ۳۰۳/۱۱۰، الابواب و التراجم لشيخ زكريا: ۱۰۳/۱۲

(۴) فتح الباری: ۳۰۳/۱۱۰، الابواب و التراجم لشيخ زكريا: ۱۰۳/۱۲

(۵) فتح الباری: ۳۰۳/۱۱۰، الابواب و التراجم لشيخ زكريا: ۱۰۳/۱۲

(۶) الابواب و التراجم للشيخ زكريا: ۱۰۳/۱۲

(۷) فتح الباری: ۳۰۴/۱۱۰، الابواب و التراجم: ۱۰۳/۱۲

مبتداء کیدو د وجه نه مرفوع هم ویلې شی ، دې صورت کښې ددې خبر محذوف وی آی الغیثی ماحکه ، وهل یجوز التداوی به ^(۱) د خبیث نه مراد نجس او حرام خیز دې لکه خنزیر ، د حرام خناور غوښه ، امام ابوداود ، امام ترمذی رحمهما الله د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت نقل کړیدې " عن النبی ﷺ عن الدوام الغیث " ^(۲)

ترجمة الهاب کښې نې " والغیث " اوویل امام دې روایت ته اشاره اوکړه ، دا روایت چه د امام په شرط برابر نه وو نو دې وجه نه نې په ترجمه کښې دا لفظ راوړو او دپته نې اشاره اوکړه لکه چه دا د امام عادت دې - ^(۳) او باب کښې ذکر شوې " حدیث السم " نه هم دا حکم مستفاد کیدې شی خکه چه سم باندې هم د خبیث اطلاق کیدې شی - ^(۴) شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله یو دریمه توجیه ذکر کوی او لیکي :

ويعتدل أن يقال : إن هذا الجزم ثابت بالحديث الآتي في الترجمة الآتية ، فإن لبن الآتن غیث لا محالة ، فالترجمة الآتية جزم من هذه الترجمة فهو من الأصل الستين وهو أصل مطرد من أصول التاجم ^(۵) حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه د ترجمه الهاب خلورمه حصه " الخبیث " لره د راتلونکې باب کښې د ذکر شوې حدیث نه هم ثابتیدې شی ، وړاندې ترجمه الهاب دې " باب ألبن الآتن " ددې لاندې چه کوم حدیث امام بخاری ذکر کړیدې ، دیکښې نې د خرې د پیو ذکر کړیدې او دا یقینا خبیث او حرام دې ، وړاندې ترجمه الهاب ددې ترجمه الهاب یو جزء دې او ددې لاندې ذکر شوې حدیث نه دواړه ترجمه الهاب ثابتیږي حضرت شیخ الحدیث فرمائی چه د تراجم د بخاری چه کوم اصول ده په مقدمه کښې ذکر کړیدی ، د ترجمه الهاب د ثبوت دا طریقه شپیتم اصل دی

قوله: حدثنا عبد الله بن عبد الوهاب.....: د باب رومی روایت د حضرت ابوهریره -
رضی الله عنه دې ، رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم سړې خپل خان د غر نه او غورزووی او خپل خان قتل کړی نو دې به د جهنم په اور کښې وی ، او دیکښې به هميشه غورزوولې کیږي او چه چا زهر او خکل او خان نې قتل کړو نو د ده زهر به دده په لاس کښې وی او د جهنم په اور کښې به دې دا خکی ، هميشه به هم دې حالت کښې وی او چه کوم سړی خپل خان په

^(۱) الابواب و التراجم للشيخ زكريا : ۱۰۳۱۲

^(۲) الجامع الصحيح للترمذی ، کتاب الطب ، باب ما جاء فيمن قتل نفسه بسم أو غيره : ۳۸۷ \ ۴ (رقم الحديث : ۲۰۴۵) ، سنن ابی داود ، کتاب الطب باب فی الادوية المكروهة : ۶ \ ۴ (رقم الحديث : ۳۸۷۰)

^(۳) فتح الباری : ۳۰۴ \ ۱۰

^(۴) الابواب و التراجم للشيخ زكريا : ۱۰۳۱۲ ، فتح الباری : ۳۰۴ \ ۱۰

^(۵) الابواب و التراجم : ۱۰۳۱۲

اوسپنه قتل کړو نو د ده اوسپنه به دده لاس کښې وی جهنم کښې به دننه دې دا په خپله گیده کښې وهی راوهی او همیشه به هم د ده دا حالت وی

قوله: تردی من جبل: ای اسقط نفسه من جبل: خپل خان نې د غر نه اوغورزولو یعنی خودکشی یې اوکړه، تحسی: گوټ گوټ څکل، یجاهه فی بطنه، وجاهیجاوتجنا، باب د فتح نه

دې، وجاهه بالسکین: څوک په چاره وهل
احمد بن بشیر: دباب دویم روایت کښې د امام بخاری رحمه الله شیخ الشیخ احمد بن بشیر دې، د ده کنیت ابوبکر دې او دې کوفی دې، د دوی متعلق آثمه د جرح او د تعدیل رانې مختلف ده۔

امام نسائی فرمایلي دي: ليس بهذا القوی (۱)

دارقطنی فرمائی ضعیف، یعتبر حدیثه (۲)

یو بل خانی فرمائی لا بأس به (۳)

امام ابوزرعه فرمائی: صدوق (۴)

ابو حاتم فرمائی: محله الصدق (۵)

ابو بکر بن ابی داود فرمائی: كان ثقة (۶)

او یحیی بن معین فرمائی: ليس بحدیثه بأس (۷)

عثمان دارمی د یحی بن معین نه نقل کړی دی چه دوی احمد بن بشیر ته متروک ویلي دي ، خو خطیب بغدادی رحمه الله د دوی تردید کړیدی او فرمائی چه عثمان ته خلط شویدي ، متروک بل احمد بن بشیر دې ، د ده کنیت ابوجعفر دې ، او د صحیح بخاری د احمد بن بشیر کنیت ابوبکر دې - (۸)

حافظ بن حجر فرمائی چه امام بخاری د دوی د نوم سره کنیت کیدي شي چه هم د دې نکته د وجه ذکر کړي وی چه دې د خپل معاصر ضعیف احمد بن بشیر نه جدا شی - (۹)

(۱) تهذيب الكمال: ۲۷۵/۱ (رقم الترجمة: ۱۴) و ميزان الاعتدال: ۸۵/۱ (رقم الترجمة: ۳۰۸)

(۲) تهذيب الكمال: ۲۷۵/۱

(۳) تهذيب الكمال: ۲۵۷/۱

(۴) تهذيب الكمال: ۲۷۵/۱

(۵) تهذيب الكمال: ۲۷۵/۱

(۶) تهذيب الكمال: ۲۷۵/۱

(۷) تهذيب الكمال: ۲۷۵/۱

(۸) تهذيب الكمال: ۲۷۶/۱

(۹) فتح الباری: ۳۰۵/۱۰

د احمد بن بشیر روایتونه امام بخاری ، امام ترمذی او امام ابن ماجه رحمهم الله نقل کړيدي - (۱)

د ده وفات په محرم ۱۹۷ هجري کښې شويدي - (۲)
په صحيح بخاری کښې د دوی صرف هم دا یو حدیث دي - (۳)

۵۶ = بَابُ الْبَيَانِ الْأَثْنِ

[۵۳۳۳] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُسَيْنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبْعِ قَالَ الزُّهْرِيُّ وَلَمْ أَسْمَعْهُ حَتَّى أَتَيْتُ الشَّامَ وَآذَ اللَّيْلُ قَالَ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ وَسَأَلْتُهُ هَلْ تَتَوَضَّأُ أَوْ تُشْرِبُ الْبَيَانَ الْأَثْنِ أَوْ مَرَارَةَ السَّبْعِ أَوْ أَبْوَالَ الْأَيْلِ قَالَ قَدْ كَانَتِ الْمُسْلِمُونَ يَتَدَاوَوْنَ بِهَا فَلَا يَرَوْنَ بِذَلِكَ بَأْسًا فَأَمَّا الْبَيَانُ الْأَثْنُ فَقَدْ بَلَّغْنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ لُحُومِهَا وَلَمْ يَبْلُغْنَا عَنْ الْبَيَانِهَا أَمْرًا وَلَا نَهَى وَأَمَّا مَرَارَةُ السَّبْعِ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيُّ أَنَّ أَبَا ثَعْلَبَةَ الْخُسَيْنِيِّ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبْعِ [۵۳۳۳]

د خوي د پيو حکم : آتن (د همزي او د تاء په ضمه سره) د آتان جمع ده ، خړې ته ونی - د خړې پښې د جمهور عالمانو په نزد حرام دی (۴)

د امام مالک رحمه الله يو قول ددې د حلت هم شته ، (۵) احنافو کښې صاحب د بحر الرائق او علامه شامي ديتنه مکروه تحریمی ويلې دي ، ځکه چه ددې غوښه خوړل جائز او حلال نه دی ، دې وجه نه د دې پښې هم جائز نه دی (۶)

دا خو د خړې د پيو د عام استعمال حکم دي ، خو دلته عام حکم نه دي مراد بلکه د خړې پښې په طور د دواء د استعمالولو حکم بيانول مقصد دی ، چه هم دي مقصد دپاره امام دا په کتاب الطب کښې ذکر کړيدي (۷)

(۱) تهذيب الكمال : (۲۷۶۱۱)

(۲) ميزان الاعتدال : ۸۶۱۱ ، تهذيب الكمال : (۲۷۶۱۱)

(۳) فتح الباری : ۳۰۵۱۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۲۱۲۱

(۴) الدر المختار مع رد المحتار ، کتاب الحظر و الإباحة : ۲۳۹۱۵ ، البحر الرائق ، کتاب الذبائح و فصل فيما يحل و ما لا يحل : ۱۷۲۱۸ ، المغنی لابن قدامة ، کتاب الصيد و الذبائح ، مسائل و فصول فيما يحرم أكله و ما يحل و يكره : ۳۵۲۱۹ (رقم الترجمة : ۷۷۸۴) فتح الباری : (۳۰۶۱۱۰)

(۵) الدر المختار مع رد المحتار ، کتاب الحظر و الإباحة : ۲۳۹۱۵ ، فتح الباری : (۳۰۶۱۱۰)

(۶) الدر المختار مع رد المحتار ، کتاب الحظر و الإباحة : ۲۳۹۱۵ ، البحر الرائق ، کتاب الذبائح و فصل فيما يحل و ما لا يحل : (۱۷۲۱۸)

(۷) فتح الباری : (۳۰۶۱۱۰)

امام بخاری رحمه الله په باب کښې چه کوم روایت ذکر کړېدې ، دینه معلومېږي چه د ده په نزد د دوا په طور هم دې استعمال جائز نه دې -

په احنافو کښې د صاحبینو په نزد د دواو بالابوال جائزه ، (۱) دې وجه نه د دوی په نزد د ضرورت په وخت په طور د علاج د خړې پښې استعمالیدې شی -

د دواو بالمحرمت مسئله دینه وړاندې په تفصیل سره تیره شویده - (۲)

قوله: حدثني عبد الله بن محمد ..... حضرت ابو ثعلبه خشنی رضي الله عنه فرماني چه رسول الله ﷺ د هر دارو والا درنده د خوراك نه منع كړيده ، امام زهري فرماني چه دا حديث ما نه وو اوريدلې تر دې چه خه شام ته راغلم -

د ليث روايت كښې خه اضافه ده ، ابن شهاب زهري فرماني چه ما د خپل شيخ ابو ادریس (عائذ الله) خولانی نه تپوس او كړو چه مونږ د خړې پښې خكلې شو يا دې سره اودس كولې شو ؟ دارنگه د درنده گانو تريخي يا د اويانو متيازې استعمالولې شو ؟ نو دوی جواب ورکړو چه وړاندې به مسلمانانو دې سره علاج كولو او ديكښې به نې خه باك نه گنړلو

تر كومې چه د خړې د پيو تعلق دې نو رسول الله ﷺ نه دا حديث خو مونږ ته را رسيدلې دې چه دوی د دې د غوښې د خوړلو نه منع كړيده خو ددې د پيو باره كښې خه حكم يا په ممانعت باندې مشتمل خه حديث مونږه ته نه دې رارسيدلې -

دا روايت په كتاب الذبائح كښې تير شويدي چه ليث دې روايت كښې كومه اضافه نقل كړيده ، دا ذهلي په "زهرياتو" كښې موصولا رانقل كړيده - (۳)

قوله: مرارة السبع: مرارة تريخوالی ته هم وانی او تريخی ته هم وانی ، تريخی د ايښي سره پيوسته د صفا پوكښې ته وایی چه كوم په نشاسته خيزونو هضم كولو كښې مدد وركوی ، د دې جمع مراتر راخی (۴) دلته دغه دويمه معنی مراد ده

هـ = باب إِذَا وَقَعَ الدُّبَابُ فِي الْإِنَاءِ

[۳۳۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا إسماعيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مُثَلِّمٍ مَوْلَى بَنِي تَيْمٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ مَوْلَى بَنِي زُرَيْقٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا وَقَعَ الدُّبَابُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْسِمْهُ كُلَّهُ ثُمَّ لِيَطْرَحْهُ فَإِنَّ فِي أَحَدٍ جَنَاحَهُ شَيْءًا قَوِيَّ الْآخِرَ دَاءً [۳۳۶]

ذباب مچن ته وانی مسند ابی یعلی کښې د حضرت انس مرفوع حديث دې رسول الله ﷺ فرمانلي دی چه د مچن عمر خلوبښت ورځې وی او د دې ټول قسمونه به جهنم ته ځي

(۱) رد المحتار على الدر المختار ، كتاب الطهارة ، مطلب في التداوي بالمحرم : ۲۱۰۱ ، ۳۸۹/۶

(۲) كشف الباری ، كتاب الطب ، باب الدواء بابوال الابل : ۵۵۲

(۳) فتح الباری : ۳۰۵/۱۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۳/۲۱ ، ارشاد الساری : ۵۰۲/۱۲

(۴) فتح الباری : ۳۰۵/۱۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۳/۲۱ ، ارشاد الساری : ۵۰۲/۱۲

ماسوا د شهدود مچی نه - (۱)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی : چه جهنم ته د مچو تلل به په طور د عذاب د دوی نه وی بلکه د دوی تلل به د جهنمیانو د عذاب دپاره وی - (۲)

مچی ته - اجهل الخلق - اوویلې شو ځکه چه دا خپل خان په هلاکت کښې اچوی ، ددې بانړه (د سترگو) نه وی ، د دواړو لاسونو نه دا د بانړو کار اخلی ، هم دا وجه ده چه ته مچی اوگوره نو دا به اکثر په لاسونو سره سترگې صفا کوی - (۳)

ددې پیدا کولو کښې یو حکمت دا هم دې چه دیکښې د جابرانو او د متکبرینو د ذلت سامان دې ، د لوی نه لوی متکبر به تنگ کړی او ده لره به خپل اصلیت او د انساني ضعف او کمزوری او بې وسۍ ته متوجه کړی - (۴)

دباب لاتدې امام بخاری رحمه الله دا مشهور حدیث ذکر کړېدې چه که مچی د څه ځکلو په خیز کښې پریوخی نو دا پوره ډبول پکار دی ځکه چه ددې په یو وزر کښې بیمارې ده او دا هم دا وزر ډوبوی ، او په بل کښې شفاء ده ، چه دا دا بچ ساتی ، دې وجه نه پوره مچی ډوبول پکار دی ، دې دپاره چه ددې بیماری هم ددې د شفا والا په انځ دفع کړې شی -

کتاب اللباس

(الاحادیث : ۵۴۴۶ - ۵۶۲۴)

کتاب اللباس کښ ددې دپاسه سل بابونه دي ، دوه سوه دوویش مرفوع احادیث دی ، چه دیکښې خلونینت احادیث معلق او باقی موصول دی ، دیکښې دوه خلونینت دپاسه سل احادیث مکرر دی ، او خلونینت احادیثونه په کښې په رومبې خل راغلې دی ، دیکښې د نهو احادیثو نه علاوه باقی نور ټول احادیث امام مسلم هم ذکر کړېدې - په کتاب اللباس کښې امام بخاری د اصحابو او د تابعینو .
حضراتو رضی الله عنه نورلس آثار ذکر کړېدې -

(۱) فتح الباری : ۳۰۷/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۳/۲۱ ، ارشاد الساری : ۵۰۳/۱۲

(۲) فتح الباری : ۳۰۷/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۳/۲۱ ، ارشاد الساری : ۵۰۳/۱۲

(۳) فتح الباری : ۳۰۷/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۳/۲۱ ، ارشاد الساری : ۵۰۳/۱۲

(۴) فتح الباری : ۳۰۷/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۹۳/۲۱ ، ارشاد الساری : ۵۰۳/۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب اللباس

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ

[الأعراف: ۳۲]

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُوا وَالشُّبَّاءُ وَتَصَدَّقُوا فِي غَيْرِ اسْرَافٍ وَلَا فِخْلَةٍ وَقَالَ
 ابْنُ عَبَّاسٍ كُلُّ مَا شِئْتَ وَالْبَسْ مَا شِئْتَ مَا أَخْطَأَكَ الثُّنْتَانِ سَرَفٌ أَوْ فِخْلَةٌ
 [۳۳۶] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ثَائِفٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ وَزَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ
 يُخْبِرُونَهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ
 إِلَى مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خِيْلَاءً [۳۳۶: ۲]

د کتاب اللباس مناسبت د کتاب الطب سره ظاهر دې ، د طب تعلق هم د انسانی جسم سره
 دې او د لباس تعلق هم د انسانی جسم سره دې
 چه کوم خیز اغوستي کيږي د پته لباس ويلې کيږي - (۱)

امام بخاری رحمه الله ترجمه الباب کښي د قرآن کریم د سورت اعراف آیت د خپل معمول
 مطابق ذکر کړو (قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتُ مِنَ الرِّزْقِ) دې آیت کښي د زينة
 الله نه يا خو مراد هر هغه مباح خيز دې چه کوم د زينت دپاره استعماليږي ، برابره خبره ده
 که لباس وي او که بل څه خيز او يا دينه مراد لباس دې ، مشرکينو د عربو به د بيت الله
 شريف په بريښه طواف کولو ، دا آیت د هغې متعلق نازل شو چه د طواف په وخت لباس
 اغوستل چا حرام کړيدي ، چه دا خلق بغير د لباسه طواف کوي - (۲)
 او د (الطيبات من الرزق) نه مزیدار يا حلال رزق مراد دې - (۳)

قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى إِلَهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُوا وَالشُّبَّاءُ وَالْبَسُوا وَتَصَدَّقُوا فِي غَيْرِ
 اسْرَافٍ وَلَا فِخْلَةٍ: رسول الله ﷺ فرماني چه خورئ ، څکئ ، اغوندئ او صدقه کوئ خو د
 اسراف او د تکبر نه ځان ساتئ !

اسراف د حد نه تجاوز او بغير د ضرورت نه خرچ کولو ته وائی او مخيله تکبر ته وائی (۴)
 خوراک څښاک ، اغوستلو او صدقه کولو کښي اسراف ممنوع دې ، صدقه کښي د اسراف
 معنی دا ده چه غير مستحق ته صدقه ورکړې شی ، يا دومره صدقه اوکړې شی چه د خپل

(۱) عمدة القاری : ۲۱ / ۲۹۴

(۲) عمدة القاری : ۲۱ / ۲۹۴ ، فتح الباری : ۱۱۰ / ۳۱۰

(۳) عمدة القاری : ۲۱ / ۲۹۴

(۴) فتح الباری : ۱۱۰ / ۳۱۱ ، عمدة القاری : ۲۱ / ۲۹۴

اهل وعيال واجب نفقه دپاره څه بچ پاتې نه شی، دارنگه صدقه کول اسلامي الصدقة په حکم کښې راځي، دینه د زیات صدقو کولو ممانعت نه دې مقصود، زیات صدقات خو خالص خیر دي، مشهوره خبره ده " لا یغنی السرف ولا سرف فی الخیر " (۱) یعنی اسراف کولو کښې څه خیر نشته دې او په خیر کښې اسراف نشته دې، یعنی خیر کښې څه خومره هم زیاتوالې وی نو دا مذموم اسراف نه دې بلکه ممدوح خیر دې، خو دا هغه وخت دې څه کله په زیاتوالي او د مبالغې په وجه دینی او دنیوی واجباتو فرائضو کښې څه فرق او کمې نه راځي، لکه یو سړې مقروض دې قرض غوښتونکو ته خو خپل واجب حق نه ورکوی او فقیرانو ته صدقه ورکوی، دپته اسراف فی الصدقة به وانی.

امام بخاری رحمه الله د رسول الله ﷺ دا حدیث دلته تعلیقا ذکر کړېدې، ابن ابی شیبه دا موصولاً نقل کړېدې - (۲)

قوله: وقال ابن عباس: كل ما شئت، والبس واشرب ما شئت، ما أخطأتك

اثنتان: سرف أو مخيلة: دې تعلیق کښې هم د دغه دوه څیزونو نه ممانعت دې څه خورې، ځکې، دوه څیزونه تاسو دیکښې په غلطۍ کښې مبتلا نه کړی یو اسراف او دویم تکبر، ما اخطاتک کښې "ما" نافیه هم کیدې شی، رومبی: د ما نافیه ترجمه شویده او د "ما دام" په معنی هم کیدې شی د "ما دام" صورت کښې ترجمه به وی "څه ترڅو تاسو دوه څیزونه تاسو په غلطۍ کښې وانچوی - (۳)

حدیث د باب کښې هم د تکبر په وجه څه جامې خان پسې راکاږی د ده په باره کښې وعید ذکر شوې دې -

دحضرت ابن عباس دا تعلیق ابن ابی شیبه موصول نقل کړېدې (۴)
فائدة: امام بخاری رحمه الله څه کوم آیت کریمه ذکر کړېدې، دیکښې د لباس تصریح نشته دې، د دې په مقابله کښې یو بل آیت کریمه دې (يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَخْسِفُوْا رِءُوسَكُمْ فِى الْبِلَاسِ ذٰلِكُمْ يَحْزِنُ) (۵) دیکښې د لباس صراحتاً ذکر شته دې، خو امام بخاری دغه آیت ذکر نه کړو شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد زکریا رحمه الله خو د دې وجه خو یو دا لیکلې ده څه امام بخاری رحمه الله اخفی ته په اجلی ترجیح ورکوی، او دې آیت کښې د زینت ذکر د لباس په مقابله کښې اخفی دې، او دویمه وجه دا ده څه کتاب اللباس کښې امام بخاری

(۱) تفسیر الکشاف للزمخشری: ۶۶۱/۲

(۲) عمدة القاری: ۲۹۴/۲۱، وروی ابن ماجه من رواية عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم، كلوا واشربوا وصدقوا والبسوا، مالم يخالطه إسراف أو مخيلة " کتاب اللباس باب البس ما شئت ..... ۱۱۹۲/۲ (رقم الحديث: ۳۶۰۵)

(۳) فتح الباری: ۳۱۱/۱۰، عمدة القاری: ۲۹۴/۲۱

(۴) فتح الباری: ۳۱۱/۱۰، عمدة القاری: ۲۹۴/۲۱

(۵) الاعراف: ۲۶

رحمه الله د لباس نه علاوه د زینت وغیره احکام هم ذکر کړيدي ، زینت عام دي ، دي وجه نه دا آیت کریمه ني ذکر کړو چه دیکبني د زینت ذکر دي - (۱)

=باب مَنْ جَرَّ زَاوَاهُ مِنْ غَيْرِ خِيْلَاءٍ

[۵۳۷۷] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَقْبَةَ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خِيْلَاءً لَمْ يَنْظُرِ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَحَدًا شَقِيَ إِذَا رَأَى يُسْتَرْخِي إِلَّا أَنْ أَتَعَاهَدَ ذَلِكَ مِنْهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَسْتُ مِنْ يَصْنَعُهُ خِيْلَاءً [ر: ۳۳۱۵]

[۵۳۳۸] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَحْبَرَ تَابِعًا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ يُونُسَ عَنْ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَفَّتِ الشَّمْسُ وَخَفَّ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَسَامٌ بِمِثْرَةٍ مُسْتَعْجِلًا حَتَّى أَتَى الْمُسْجِدَ وَتَابَ النَّاسُ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ فَجَلَبَ عَنْهَا ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا وَقَالَ إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ فَإِذَا رَأَيْتُمَا شَيْئًا فَصَلُّوا وَادْعُوا اللَّهَ حَتَّى يَكْفِفَا [ر: ۱۹۳]

امام بخاری رحمه الله مقصد دا دي - چه بغیر د تکبره که د چا لنگ رابنکلي کيږي نو دي صورت کبني هيڅ څه حرج نشته دي ، لکه چه روايت د باب کبني حضور اکرم ﷺ چه کله

اوفرمانل "من جر ثوبه خيلاء لم ينظر الله اليه يوم القيامة" نو حضرت صديق اکبر اوويل "اي د الله رسوله څما لنگ خو يو طرف ته خويږي ، مگر هله چه څه دده خيال او نگراني کوم ، نو بيا دا بره وي گني د غفلت په حالت کبني خو خويږي ، نو رسول الله ﷺ اوفرمانل : ته په هغه خلقو کبني نه ني چه کوم دا عمل د تکبر د وجه نه کوي -

د دي حديث نه معلومه شوه چه د تکبر په وجه لنگ خخته کول باعث د وعيد او د گناه دي ، گني نه دي - (۲)

لنگ لاندي ساتل او پائنسې د گيتو نه د لاندي ساتلو حکم: دي مسئله کبني تفصيل دي :

① که يو سړي د تکبر په وجه لنگ لاندي ساتي يا پائنسو لره د گيتو نه خخته کوي نو دا بالاتفاق مکروه تحريمي دي - (۳)

② که يو سړي د تکبر په وجه لنگ زوړند او لاندي نه ساتي بلکه د غفلت او د عدم اهتمام د وجه نه داسي کيږي نو دا مکروه تنزيهي دي ، علامه عيني ، ملا علي قاري او امام نووي

رحمهم الله هم دا اختيار کړيدي (۴) فتاوی عالمگیری کبني دي "إسهال الرجل إزاره أسفل من

الكمهين إن لم يكن للخيلاء، فقيهه كراهة تنويه - (۵)

(۱) الابواب و التراجم : ۱۰۴/۲

(۲) فتح الباري : ۱۰/۳۱۳ ، عمدة القاري : ۲۹۵/۲۱

(۳) عمدة القاري : ۲۹۵/۲۱ ، و شرح مسلم للنووي ، كتاب اللباس ، باب تحريم جر الثوب : ۱۹۴/۲

(۴) عمدة القاري : ۲۹۵/۲۱ ، مرقاة المفاتيح ، كتاب اللباس ، الفصل الاول ، ۲۳۸/۸

(۵) الفتاوى هندية كتاب الكراهية ، الباب التاسع في اللبس ما يكره من ذلك و ما لا يكره : ۳۳۳/۱۵

① بغیر د ارادی او د اختیاره گه څه وخت لنگ لاندې خکته شی نو دا بالاتفاق جائز او په دې کښې رخصت دې - (۱)
لکه چه حدیث د باب کښې دی -

په کومو احادیثو کښې چه مطلق ممانعت راغلې دې ، لکه چه وړاندې په بخاری کښې احادیث راځی ، نو دا " احادیث مقیده بالخیلاء " باندې به حمل کیږی ، یعنی اگر چه دې احادیثو کښې د تکبر په وجه د خکته کولو قید نشته دې ، مطلق ممانعت دې ، خو دا قید به د نورو احادیثو د وجه په لحاظ کښې ساتلې کیږی ، نو دارنگه به د جواز او د ممانعت په روایتو کښې تطبیق اوشی ، چه کومو روایتونو کښې چه د ممانعت او د تحریم حکم راغلې دې نو هلته د تکبر په وجه باندې د خکته کولو صورت مراد دې ، او چه کومو روایتونو کښې اجازت ورکړې شوی ، هلته د عدم تکبر والا صورتونه مراد دی دې دپاره چه دواړو صورتونو کښې تطبیق اوکړې شی ، امام نووی رحمه الله لیکي :

قواهر الاحادیث فی تعقیدها بالجرخیلاء تدل علی أن التحريم مخصوص بالخیلاء، وهكذا نص الشافعي رحمه الله علی الفرق، فإن كان للخیلاء، فهو ممنوع منع تحريم، والا فممنوع تنزيه، والأحادیث المطلقة يجب حملها علی البقیدة بالخیلاء^(۲)

یعنی چه کومو احادیثو کښې د " خیلاء " یعنی د تکبر قید شته دې ، نو دا په ظاهره په دې دلالت کوی چه د حرمت حکم د تکبر سره خاص دې ، امام شافعی رحمه الله د تکبر په وجه خکته کولو او د غیر تکبر په وجه خکته کولو دواړو صورتونو کښې فرق بیان کړیدی ، د تکبر صورت کښې زورندول خو حرام دې ، او بل صورت کښې مکروه تنزیهی دې ، چه کومو احادیثو کښې د " خیلاء " قید نشته دې او د حرمت حکم شته هلته د قید والا احادیثو باندې به دا حمل کیږی -

د اسبال او د جر د ازار (لنگ لاندې ساتلو) د ممانعت اصل سبب خو هم تکبر دې ، خو چه تکبر یو پټ امر دې ، دې وجه نه جر د ازار او اسبال ددې قائم مقام اوگرخولې شو ، لکه چه څنگه سفر د مشقت او نوم د حدث قائم مقام اوگرخولې شو - (۳) دې وجه نه جر د ازار ممنوع

(۱) عمدة القاری : ۲۹۵/۲۱

(۲) شرح مسلم للنووی ، کتاب اللباس ، باب تحريم جر الثوب خیلاء : ۱۹۵/۲

(۳) قال الشيخ محمد بد علم الميرتهی رحمه الله : قتل و يخط يبالي أن الشرع جعل نفس الجر مخيلة ، فإن الذين يجرون ثيابهم لا يجرون إلا تكبرا و فخرا ، و كذلك جربنا في زماننا أيضا ، و إن لم يكن في زماننا كذلك ، فإن قد كان في العرب ، و قد كان و إذن هو ما باب إقامة السبب مقام المسبب ، كالنوم ، فإنه ليس بعذر ، لكنه مسبب لاسترخاء المفاصل ، و أنه لا يخلو من خروج شيء منه غالبا ، فأقيم النوم الذي هو سبب مقام المسبب و كالسفر ، فإنه أيضا أنيب مناب المشقة ، و كالمباشرة الفاحشة ، فإنها سبب لخروج شيء عادة ، فأبهر الحكم على المباشرة ، فهكذا جر الثوب ، إن مسببه المخيلة ، هي أمر خفي يتعسر إدراكها كالمشقة في باب السفر ، و الحدث في النوم ، و خروج شيء في المباشرة الفاحشة فأبهر الحكم على جر الثوب ، على أن قد جربنا أن للظاهر تأثيرا في الباطن و من هذا الباب تحسين الأسماء ... [بقية برصفحه آئندہ....]

او مکروه دې ، د تکبر په صورت، کښې مکروه تحریمی دې او د غفلت په صورت کښې مکروه تنزیهی دې خو چه بې د قصده او بې د ارادي وی نو دې صورت کښې رخصت دې ځکه چه د غیر اختیاری په حالت کښې انسان مکلف نه دې -

د باب په بل حدیث کښې دې " فقام یجر ثوبه مستعجلاً " رسول الله ﷺ په تندی کښې جامې راکښونکې اودریدو ، معلومه شوه چه د تندی او تلوار په حالت کښې که لنگ څکته زورند شو نو دا به قابل د مواخذه نه وی ، ممانعت دې صورت سره خاص دې چه کله دا څکته کول په وجه د تکبر وی ، او هم دا صورت مذموم دې لکه علامه قسطلانی رحمه الله لیکي : " فان فيه أن الجرا إذا كان بسبب الإساءة لا يدخل في النهي ، فيشعر بأن النهي يختص بما كان للخیلام ، فلا ذم إلا من قصد الخیلام (۱) "

۲ = بَابُ التَّشْمِيرِ فِي الثِّيَابِ

[۵۳۳۹] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا ابْنُ شُمَيْلٍ أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ أَبِي زَاهِدَةَ أَخْبَرَنَا عَوْنُ بْنُ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ قَرَأْتُ بِلَاً جَاءَ بِعَنْزَةٍ فَرَكَّزَهَا ثُمَّ أَقَامَ الصَّلَاةَ قَرَأْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ فِي حُلَّةٍ مُتَمَيِّزًا فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ إِلَى الْعَنْزَةِ وَرَأَيْتُ النَّاسَ وَالذَّوَابَّ يَمْشُونَ بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ وَرَاءِ الْعَنْزَةِ [ر: ۱۸۵]

تشمير باب د تفعلیل دې ، شکرثوبه : پاینسې اوچتول ، لستونړی اوچتول روایت د باب کښې دې چه حضرت بلال رضی الله عنه ستره راوړله ، دا ئې اولگوله ، بیا ئې تکبیر اوويلې ، دوی حله اغوستې وه او تشریف ئې راوړو ، دوی لنگ اوچت کړې وو ، د عنزه په طرف ئې مخ کړو او دوی دوه رکعتونه مونځ اوکړو ، او ما خلق او ځناورو لره لیدل چه د عنزه په شا تیریدل..... هنرة (د عین، نون او د زاء د فتحه سره) د نږدې ته وائی ، چه هغې ته لاندې د اوسپنې څوکه لگیدلې وی ، شارحین لیکي : هو أطول من العصا وأقص من الرمح ، وفيه زج (۲) یعنی دا کوتک د همسا نه اوږد او د نیزې نه وړوکې وی او دیکښې اوسپنه لگیدلې وی -

...

...بقیه از حاشیه گذشته [فمن جر ثوبه لا يأمن أن يسرى الكبر إلى باطنه ، ألا ترى أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : اجعلوا أزرعكم على أنصاف سيقانكم . فإن أبيتم فلا حق لكم في الكعبين - بالمعنى - فدل على أن الحديث من أحكام اللباس . و أنه لاحق لنا في ما دون الكعبين . و هذا التعبير يشعر بنفي التخصيص بالمخيلة وغيرها . و أوضح منه أنه لم يرخص للنساء في إرخاء ذيولهن فوق شبر ، مع شاة احتياجهن إليه . و سؤلهن عنه و لم يفضل لهن بالمخيلة ، أو غيرها - (البدر الساري إلى فيض الباري : ۴ / ۳۷۴)

(۱) [إرشاد الساري : ۱۲ / ۵۰۸ ، ۵۰۷]

(۲) [إرشاد الساري : ۱۲ / ۵۰۸ ، و عمدة القاري : ۲۱ / ۲۹۴]

۳ = بَابُ مَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ فَهُوَ فِي النَّارِ

۱۵۴۵۰ (۱) حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ مِنَ الْإِزَارِ فِي النَّارِ

امام بخاری رحمہ اللہ ترجمہ الباب کنبی د "من الکعبین" نہ پس د "من الإزار" الفاظ نہ دی ذکر کړې حال دا دې چه حدیث شریف کنبی دا الفاظ شته دي ، د امام بخاری مقصد عموم ته اشاره کول دی ، چه برابره خبره ده چه ازار وی او که چغه وغیره وی ، ددې لاندې خکته زورند ساتل جائز نه دي - (۲)

د اسبال حکم عام دي : امام بخاری رحمہ اللہ ترجمہ الباب عام اوساتلو غالباً د حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ دي روایت ته ئې اشاره اوکړه چه امام ابوداود رانقل کړيدي ، چه دیکنبی دی - "قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إزاره المسلم إلى نصف الساق ، ولا خصر ولا جنام فيها بينه وبين الكعبين ، وما كان أسفل من الكعبين فهو في النار ، من جزأه بطرالم ينظر الله " (۳)

يعنى د مسلمان لنگ پکار دي چه د پڼو نیمې پوري وی ، خو که د پڼولو د نیمې او د گیتو مینځ کنبی هم وی نو هم خه باک نشته دي ، خو که د لنگ خه حصه د گیتو نه خکته وی نو دا به په جهنم کنبی وی ، چه کوم سرې لنگ د تکبر په وجه خان پسې راکاږی نو ده ته به الله تعالی د رحمت په نظر نه گوري -

دي حدیث کنبی هم د "وما كان أسفل من الكعبين" نه پس د "الإزار" اضافه نشته دي ، د حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما د یو حدیث نه هم دا عموم ثابتیږی چه دا امام نسائی ، ابن ماجه او ابوداود نقل کړيدي ، دیکنبی دی : "الإسبال في الإزار والقميص والعامة ، من جرمها شيئا خيلا لم ينظر الله إليه يوم القيامة" (۴)

دارنگه امام ابوداود د حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما قول نقل کړيدي "ما قال رسول الله ﷺ في الإزار فهو القميص" يعنى د لنگ لاندې ساتلو متعلق چه رسول الله ﷺ کوم وعيد فرمانلې دي د قميص باره کنبی هم هغه حکم دي - (۵)

(۱) الحديث أخرجه النسائي في كتاب الزينة ، باب إسبال الإزار و ذكر اختلاف ألفاظ الناقلين لخير أشعث بن أبي الشعثاء في ذلك : ٤٨٩١٥ (رقم الحديث : ٩٧٠٥)

(۲) فتح الباری : ٣١٥١١٠ ، عمدة القاری : ٢٩٧١٢١

(۳) سنن أبي داود ، كتاب اللباس ، باب في قدر موضع الإزار : ٥٩١٤ (رقم الحديث : ٤٠٩٣)

(۴) سنن أبي داود ، كتاب اللباس ، باب في قدر موضع الإزار : ٤٠٩٤ (رقم الحديث : ٤٠٩٤٠) والسنن الكبير للنسائي ، كتاب الزينة ، باب إسبال الإزار و ذكر اختلاف ألفاظ الناقلين لخير أشعث بن أبي الشعثاء في ذلك : ٤٨٩١٥ (رقم الحديث : ١٠٩٧٠٦)

(۵) سنن أبي داود ، كتاب اللباس ، باب في قدر موضع الإزار : ٤٠٩٥ (رقم الحديث : ٤٠٩٥)

٣ = بَابُ مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ مِنْ الْخِيَلَاءِ

[٥٥٥] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوْسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَنْتَظِرُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ يَظُرًا

[٥٥٥] (٢) حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْتَظِرُ رَجُلٌ يَمْشِي فِي حُلَّةٍ تُعْجِبُهُ نَفْسُهُ مَرَّجَلٍ حِمَّتَهُ إِذْ خَسَفَ اللَّهُ بِهِ فَمُوتَ يَحْمِلُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

[٥٥٥] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَنْتَظِرُ رَجُلٌ يَجُرُّ إِزَارَهُ إِذْ خَسَفَ بِهِ فَمُوتَ يَحْمِلُ فِي الْأَرْضِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ تَابِعُهُ ثَوْبُ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَلَمْ يَرَفَعَهُ شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ أَخْبَرَنَا أَبِي عَنْ عَمِّهِ جَرِيرِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ كُنْتُ مَعَ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَلَى بَابِ دَارِهِ فَقَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ [٣٦٤: ر]

[٥٥٥] حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الْفَضْلِ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ لَقِيتُ مُحَارِبَ بْنَ دِنَارٍ عَلَى فَرَسٍ وَهُوَ يَأْتِي مَكَانَهُ الَّذِي يَقْضِي فِيهِ فَسَأَلْتُهُ عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ فَحَدَّثَنِي فَقَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خِيَلَةً لَمْ يَنْتَظِرِ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقُلْتُ لِمَحَارِبٍ أَذْكَرُ إِزَارَهُ قَالَ مَا خَصَّ إِزَارًا وَلَا قَبِيصًا تَابِعُهُ خِيَلَةً بْنُ سُلَيْمٍ وَزَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ وَزَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ مِثْلَهُ

وَتَابِعَهُ مُوسَى بْنُ عَقِبَةَ وَغُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَقَدَّامَةُ بْنُ مُوسَى عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خِيَلًا [٣٦٥: ر]

د جرازار دا حکم د سرو دپاره دې ، د ښځو دپاره نه دې ، ازار کښې بهتر دا ده چه دا پنډلو د نیمې پورې وی او د گیتو پورې ساتل ئې جائز دی ، خو چه گیتئې ښکاره وی ، امام نسائی رحمه الله روایت نقل کړيدې او امام حاکم ددې تصحيح کړيده ، ددې الفاظ دی :

موضع الإزار إلى أنصاف الساقين والعفلة ، فإن أبيت فأسف ، فإن أبيت فمن وراء الساق ولا حق للمكعبين في

(١) الحديث أخرجه مسلم في كتاب اللباس و الزينة ، باب تحريم جر الثوب خيلاء : ١٦٥٣ (٣) (رقم الحديث : ٢٠٨٨)

(٢) الحديث أخرجه مسلم في كتاب اللباس و الزينة ، باب تحريم التبختر في المشي مع إعجابه بشيابه : ١٦٥٣ (١) (رقم الحديث : ٢٠٨٨)

الإزار^(۱) یعنی د لنگ د زورند ساتلو ځانې د پندلو نیمه ده که هغه ځانې پورې نه وی نو لږ دې لاندې کړي که په دې هم عمل نه شي کولې نو د پندلۍ تر آخره پورې دې اوساتي او دگټو په لنگ کېنې هیڅ حصه نشته دې^(۲) -

د باب بل روایت کېنې دې ، رسول الله ﷺ فرمانلې دی چه یو سړی حله (جورا) اغوستي وه او روان وو او په عجب (خان ته خوښی) کېنې وو ، د سر په وختو کېنې ئې گمنز وهله چه الله تعالی ده لږه په زمکه کېنې ډوب کړو او دې به د قیامت ورځې پورې په زمکه کېنې روان وی

قوله: تعجبه نفسه: ده به خپل ځان ښه گنړلو ، عجب او إعجاب معنی دا ده چه انسان خپل ځان ته د کمال په سترگه گوري ، خپل ځان ښه گنړي او دا حقیقت ئې هیر وی چه دا ټول هر څه د الله تعالی ورکړې نعمت دي^(۳) -

قوله: يتجلجل: د تجلجل معنی حرکت کول دی دلته دینه مراد په زمکه کېنې د مسلسل خخیدو حرکت کول دی -

قوله: مَرَجَلٌ جَمَّتَهُ: مَرَجَل د باب تفعیل د اسم فاعل صیغه ده: گمنز کولو والا ، جمة: د سر هغه ویخته چه د اوږو پورې وی^(۴) -

دې حدیث کېنې چه د کوم سړي د قیامته پورې په زمکه کېنې د خخیدو ذکر دې ، کلاباذی وائی دینه مراد قارون دې^(۵) د حضرت ابن عباس او د حضرت ابوهریره رضی الله عنهما په یو ضعیف حدیث کېنې هم د قارون نوم راغلې دې^(۶) -

تابعه یونس عن الزهري ، ولم يرفعه شعيب عن الزهري
يونس بن يزيد متابعت امام بخاری دینه وړاندې موصولاً نقل کړې دې^(۷) د تابعه ضمير منصوب عبد الرحمن بن خالد ته راجع دي

قوله: ولم يرفعه شعيب عن الزهري: یعنی شعيب بن ابي حمزه دا روایت د امام محمد بن شهاب زهري نه نقل کړيدې خو مرفوع ئې نه دې نقل کړې ، اسماعيلي هم دې غير مرفوع طريق لږه موصول نقل کړيدې^(۸) -

قوله: حدثني عبد الله بن محمد..... جرير بن زيد: د جرير بن زيد په صحيح بخاری

(۱) السنن الكبرى للنسائي ، كتاب الزنة ، الاختلاف عى أبى إسحاق فيه : ٤٨٥ ١٥ (رقم الحديث : ١٩٦٨٨)
(٤) و ابن ماجه ، كتاب اللباس ، باب موضع الإزار أين هو ؟ ١١٨٢ ١٢ (رقم الحديث : ٣٥٧٢)

(١) فتح الباری : ٣٢٠ ١١٠ . و ارشاد الساری : ٥١٠ ١١٢)

(٢) فتح الباری : ٣٢٠ ١١٠ . عمدة القاری : ٢٩٨ ٢١ و ارشاد الساری : ٥١٠ ١١٢)

(٣) فتح الباری : ٣٢٠ ١١٠ . عمدة القاری : ٢٩٨ ٢١)

(٤) فتح الباری : ٣٢٠ ١١٠ . و ارشاد الساری : ٥١٠ ١١٢)

(٥) كتاب أحاديث الأنبياء ، باب بلاترجمه (رقم الحديث : ٣٤٨٥)

(٦) عمدة القاری : ٢٩٨ ٢١ ، فتح الباری : ٣٢١ ١١٠)

کنبی هم دا یو حدیث دې (۱) دا روایت سالم بن عبدالله نه جریر بن زید هم نقل کړېدې او امام زهري هم ، خو وړاندې د دواړو طریق مختلف دې ، زهري " عن سالم عن ابیه عبد الله بن عمر " په طریق سره نقل کړېدې او جریر " عن سالم عن ابی هریره " په طریق سره نقل کړېدې ، دارنگه د جریر بن زید روایت د امام زهري نه مختلف دې ، علامه مزی په " اطراف الحديث " کنبی د امام زهري روایت محفوظ گرځولې دې ځکه چې امام زهري د جریر په مقابله کنبی زیات ثقه دې - (۲)

د دې تقاضا ده چې د جریر دې روایت ته شاو اوویلي شی ، امام بخاری رحمه الله دا دلته ذکر کړو کیدې شی چې دې خبرې ته ئې اشاره کړې وی چې سالم سره دا حدیث د دواړو اصحابو نه وو ، حضرت ابوهریره نه هم او د حضرت عبد الله بن عمر نه هم -

بې شک د جریر په مقابله کنبی د امام زهري مرتبه اوچته ده خو د جریر روایت کنبی تفصیل دې ، او قصه هم په کنبی ذکر ده ، دې فرماني چې حضرت سالم بن عبد الله بن عمر په دروازه باندې دوی سره ولاړ وو ، د زهري په روایت کنبی دا قصه او تفصیل نشته دې ، او

محدثین وائی چې " إن الخبر إذا كانت فيه لرواية قصة دل ذلك على أنه ضبط " (۳)

جریر بن زید روایتونه امام مسلم او امام نسائی رحمه الله نقل کړېدی ، - (۴)
علامه مزي رحمه الله په تهذيب الكمال کنبی د دوی متعلق فرماني روي له البخاری مقرونا بغیره " (۵)

خو حافظ بن حجر رحمه الله فرماني چې دارنگه روایت ذکر کولو ته " مقرون بالغیر " نه شی ویلي. بلکه د امام په نزد دواړه طریق صحیح دي او دواړو د امام نه مستقل نقل کړېدې (۶)
ابو حاتم ، علامه ذهبی او حافظ ابن حجر رحمهم الله د جریر بن زید توثیق کړېدې - (۷)

قوله: حدثنا مطر بن الفضل..... شعبه فرماني چې څه د محارب بن دثار سره ملاو شوم ، دې په خپل اس سور هغه ځانې ته راتلو چې کوم ځانې ده فیصلې کولې (ځکه چې دې د کوفې قاضي وو) ما ده نه ددې حدیث متعلق تپوس اوکړو نو دوی دا حدیث د حضرت عبد الله بن عمر په طریق سره واورولو ، ما محارب ته اوویل : چې عبد الله بن عمر خپل حدیث کنبی د ازار ذکر کړېدې ، دوی اوویل چې د قميص او د ازار تخصیص ئې نه دې کړي

(۱) عمدة القاری : ۲۹۸۱۲۱ ، فتح الباری : ۳۲۱۱۱۰

(۲) تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف للحافظ المزی : ۵۶۹ ، ۵۷۰ (رقم الحديث : ۱۲۹۱۳) و قال الحافظ ابن حجر في النكت الطراف على الأطراف : فالقرينة المرجحة لروايته عن أبيه . أن الزهري أحفظ و أعرف لحديث سالم من جرير بن زيد (النكت الطراف على الأطراف مع تحفة الأشراف : ۵۶۹ ، ۵۷۰)
(۳) ارشاد الساری : ۵۱۱۱۲

(۴) تهذيب الكمال : ۵۳۲۱۴ (رقم الترجمة : ۹۱۵)

(۵) تهذيب الكمال : ۵۳۲۱۴ (رقم الترجمة : ۹۱۵)

(۶) تهذيب التهذيب : ۷۳۱۲ (رقم الترجمة : ۱۱۳)

(۷) تهذيب التهذيب : ۷۳۱۲ (رقم الترجمة : ۱۱۳)

(بلکه د مطلق "ثوب" لفظ نه استعمال کړې) -

قوله: تابعه جبلة بن سحيم وزيد بن اسلم وزيد بن عبد الله ..... محارب بن ثابت متابعت دې درې وارو حضراتو کړيدې ، د جبلة متابعت امام نسائي ، د زيد بن اسلم متابعت امام مسلم موصولا نقل کړيدې (۱) او د زيد بن عبد الله متابعت موصولا کيدو متعلق حافظ ابن حجر رحمه الله لا علمي ښکاره کړيده - (۲)

قوله: وقال الليث بن نافع، عن ابن عمر مثله: د ليث بن سعد تعليق امام موصولا نقل کړيدې - (۳)

قوله: و تابعه موسى بن عقبه و عمر بن محمد، و قدامة بن موسى عن سالم ..... د نافع متابعت دې درې وارو راويانو کړيدې ، د موسى بن عقبه متابعت امام بخاری د کتاب اللباس په شروع کښې موصولا ذکر کړيدې ، د عمر بن محمد متابعت امام مسلم او قدامة بن موسى متابعت ابو عوانه موصولا نقل کړيدې - (۴)

هـ = بَابُ الْأَزَارِ الْمُهَدَّبِ

وَيَاكُرُّ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَأَبِي بَكْرٍ مُحَمَّدٌ وَنُفَرَةٌ بَنُ أَبِي أُسَيْدٍ وَمَعَاوِيَةَ بَنُ عَبْدِ اللَّهِ بَنُ جَعْفَرٍ أَنَّهُمْ لِيَسْوَئِيَا بِأَمْهَدَبٍ.

[۵۸۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بَنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ جَاءَتْ أَمْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرَظِيِّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا جَالِسَةٌ وَعِنْدَهُ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ تَحْتَ رِفَاعَةَ فَظَلَّقْنِي فَبَتَّ طَلَاقِي فَتَزَوَّجْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بَنُ الزُّبَيْرِ وَإِنَّهُ وَاللَّهِ مَا مَعَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلَّا مِثْلُ هَذِهِ الْهَذْبَةِ وَأَخَذْتُ هَذْبَةً مِنْ جِلْبَابِهَا فَصَبَّغْتُ خَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ قُوَّهَا وَهُوَ بِالْبَابِ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ قَالَتْ فَقَالَ خَالِدٌ يَا أَبَا بَكْرٍ أَلَا تَنْهَى هَذِهِ عَنَّا تَجَهُّرَ بِهِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا وَاللَّهِ مَا يُزِيدُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى التَّبَسُّمِ فَقَالَ هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلَّكَ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَيَّ رِفَاعَةَ لَا حَتَّى يَذُوقَ عَسِيْلَتَكَ وَذُوقِي عَسِيْلَتَهُ فَصَارَتْ سَتَةً بَعْدُ [ر: ۱۳۸۴]

قوله: مُهَدَّب: د باب تفعيل اسم مفعول صيغه ده ..... ثوب مُهَدَّب هغه جامه چه د هغې غاړې وی ، ازار مُهَدَّب ، غاړه دار لنگ ، د جامو په غاړو باندې ډیر کرټې تارونه وغیره

(۱) ارشاد الساری: ۵۱۲/۱۲

(۲) فتح الباری: ۳۲۳/۱۰ و ارشاد الساری: ۵۱۲/۱۲

(۳) فتح الباری: ۳۲۳/۱۰، عمدة القاری: ۲۹۹/۱۲

(۴) فتح الباری: ۳۲۳/۱۰، عمدة القاری: ۳۰۰/۲۱

پریخودی شی او بخئی پری اوشی او زوندی تری زورند کړې شی (۱) امام بخاری رحمه الله ددې جواز ته اشاره کوی و ابو بکر بن محمد ، حمزه بن ابی سعید او معاویه بن عبد الله په باره کښې ویلې کیږی چه دوی د زوندو او د غاړو والا جامې اغوستې وې ، دوی کښې د حمزه بن ابی سعید اثر ابن سعد موصولا نقل کړېدې او د باقی موصول کیدو متعلق حافظ ابن حجر رحمه الله د لا علمنی اظهار کړېدې - (۲)

امام ابوداود رحمه الله په دې سلسله کښې یو مرفوع حدیث نقل کړېدې چه دیکښې د هذب ذکر شته ، جابر بن سلیم فرمائی "أتیت النبی ﷺ وهو محتب بشملة ، وقد وقم هذبها علی قدمیه " یعنی څه نښی کریم ﷺ ته راغلم دوی په یو څادر کښې ځان راغونډ کړې وو او ناست وو او ددې غاړې (زوندې) د دوی په قدمونو مبارکو وو - (۳)

د باب لاندې امام د "امراة رفاعة" والا حدیث نقل کړېدې ، چه دیکښې د هدبة لفظ راغلې دی ، په دې مناسبت امام دا حدیث دلته ذکر کړېدې -

۶=باب الأردية

وَقَالَ أَنَسُ جَدُّ أَعْرَابِيٍّ رَدَّاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۵۷۴:ر] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ حُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ فَدَّعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرِدَائِهِ ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِي وَاتَّبَعْتُهُ أَنَا وَزَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ حَمْرَةٌ فَاسْتَأْذَنَ فَأَذِنُوا لَهُمْ

قوله: أردية: د رداء جمع ده ، څادر ته وائی ، ترجمة الباب کښې ذکر شوي حدیث د حضرت انس تعلیق وړاندې په باب البودود الحبرة کښې راروان دي -

۷=باب لبس القميص

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى جِكَايَةً عَنْ يُوسُفَ إِذْ هَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقَوْهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا [۱۹۳:ر]

[۵۸۸:ر] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ مِنَ الْقِيَابِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ الْقَمِيصَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْبُرُتْسَ وَلَا الْخُفَيْنِ إِلَّا أَنْ لَا يَجِدَ التَّعْلِينَ فَلْيَلْبَسْ مَا هُوَ

(۱) عمدة القارى: ۳۰۰/۱۲. وارشاد السارى: ۵۱۳/۱۲

(۲) ارشاد السارى: ۵۱۳/۱۲

(۳) سنن ابی دواود ، کتاب اللباس ، باب فى الهدب : ۵۴۱/۴ (رقم الحديث : ۴۰۷۵)

أَسْأَلُ مِنَ الْكَعْبَيْنِ [ر: ۱۳۳]

[۵۸۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ جَابِرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَعْدَ مَا أَذْخَلَ قَبْرَهُ فَأَمْرِيهِ فَأَخْرَجَ وَوَضِعَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَنَفَثَ عَلَيْهِ مِنْ رِيقِهِ وَالْبَسَهُ قَبِيصَهُ قَالَ اللَّهُ أَغْلَمُ [ر: ۱۳۴]

[۵۹۰] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا تَوَفَّى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي جَاءَ ابْنُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغْلِبَنِي قَبِيصَكَ أَكْفَنَهُ فِيهِ وَصَلَّ عَلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُكَ فَأَعْطَاهُ قَبِيصَهُ وَقَالَ إِذَا قَرَعْتَ مِنْهُ فَإِذَا تَأَقَّرَ أَذَنُهُ بِهِ فَجَاءَ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَجَدَّ بِهِ عَمْرُ فَقَالَ أَلَيْسَ قَدْ نَهَكَتِ اللَّهُ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى الْمُنَافِقِينَ فَقَالَ اسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ فَزَكَتْ وَلَا تُصَلِّيَ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تُقُمْ عَلَى قَبْرِهِ فَتَرَكَ الصَّلَاةَ عَلَيْهِمْ [ر: ۱۳۵]

امام بخاری رحمه الله غالبا دې باب سره دې خبرې ته اشاره کول غواړي چه د قميص استعمال څه نوې ايجاد نه دې بلکه قديم دې ، د پخوا نه ددې معمول راروان دې ، امام ترمذی رحمه الله دحضرت ام سلمه روايت نقل کړيدې " کان أحب الشیاب إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم القميص " (۱) په حدیث د باب کنبې د پُرئس لفظ راغلې دې ، برنس (د بـا په ضمه او د راعیه سکون او د نون په ضمه سره) هغه قباء ته وائی چه هغې سره ټوپې گنډلې شوې وی

۸ = بَابُ جَيْبِ الْقَمِيصِ مِنْ عِنْدِ الصَّدْرِ وَغَيْرِهِ

[۵۹۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ الْحَسَنِ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلَ الْبَغِيلِ وَالْمُتَصَدِّقِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جُبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ قَدْ اضْطَرَّتْ أَيْدِيهِمَا إِلَى بُدْيِهِمَا وَتَرَاوَعَا فَبَجَلِ الْمُتَصَدِّقِ كُلَّمَا تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ انْطَبَحَتْ عَنْهُ حَتَّى تَقْشَى أَنْفَالَهُ وَتَقْفُو أَثَرَهُ وَجَعَلَ الْبَغِيلُ كُلَّمَا هَمَّ بِصَدَقَةٍ قَلَصَتْ وَأَخَذَتْ كُلَّ حَلْقَةٍ بِمَكَانِهَا قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَأَنَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بِأَضْبَعِهِ هَكَذَا فِي جَيْبِهِ فَلَوْ رَأَيْتَهُ يُوَسِّعُهَا وَلَا تُوَسِّعُ تَابَعَهُ ابْنُ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ وَأَبُو الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ فِي الْجُبَّتَيْنِ وَقَالَ حَنْظَلَةُ سَمِعْتُ طَاوُسًا سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ جُبَّتَانِ وَقَالَ جَعْفَرُ بْنُ حَيَّانَ عَنْ الْأَعْرَجِ جُبَّتَانِ [ر: ۱۳۵]

د جيب معنى د گريبان هم راځي او د پښتو والا جيب دپاره هم استعمالېږي يعنى د جامې هغه حصه چه هلته رقم وغيره اېخودې كيږي ، دلته رومبى معنى مراد ده ، سيني سره قميص کنبې سر راويستو دپاره چه کوم گريبان جوړېږي هغه مراد دې ، ځکه چه حديث

(۱) سنن الترمذی ، کتاب اللباس ، باب ما جاء فى القميص : ۲۳۷ / ۴ (رقم الحديث : ۱۷۶۲)

کنبی د دغه جیب ذکر دې - (۱) شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ فرمائی چه دویمه معنی هم مراد اخستې شی ، (۲)

د حدیث د باب ترجمه او تشریح : حدیث دباب کنبی حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د بخیل او د صدقه ورکوونکې مثال بیان اوفرمانلو ، دوه سرې دې ، په دوی د اوسپنې زغره ده (چه د هغې په وجه) د دوی لاس د سینې او د اړخونو سره لگیدلې وی) یعنی د زرې د تنگسپا په وجه د دوی لاسونه د سینې سره بند شویدی (نو صدقه ورکوونکې چه کله صدقه کوی نو دا زره فراخه شی او د ده د (پنبو د گوتو) بندونه پټ کړي ، او د ده د قدم نخې (د فراخه کیدو په وجه) وړان کړی (یعنی د صدقې په برکت سره دا تنگه زره چه دیکنبې دده لاسونه هم بند وو دومره فراخه او خوره شی چه دده پنبې هم پټې کړي او چه کله دې خی نو د ده د قدمونو نخې دا زره وړانوی لکه چه څنگه یو سرې اوږده جامه راکاږی او روان وی نو د قدمونو نخې دې سره وړانیري) او بخیل چه کله د صدقې اراده کوی نو دا زره د ده بدن پورې انخلی او هره کړی په خپل ځانې پورې نوره هم مضبوطه شی ، د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ بیان دې چه ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره اولیدلو چه ده خپلې گوتې په خپل جیب کنبې واچولې چه دا ئې فراخه کول غوښتل خدا نه فراخه کیدلو- قوله: اضطرت أیدیہما إلی ٲدیہما وتراقیہما: ٲدی ٲدی جمع ده سینې ته وائی ، تراقی

د ترقوة جمع ده لیندکئ ته وائی ، د مرئ او د سینې سره چه کوم پیوسته وړوکې غونډې کنده ده دا ترینه مراد ده ، انامله : رؤوس اصابع زجلیه : یعنی د پنبو د گوتو سرونه - تعقواثره :

هغه زره چه د ده د قدمونو نخې وړانوی - قلکث : انصت ، راغونډیدل ، پیوسته کیدل

قوله: تأبعه ابن طاوس عن أبيه.....: دلته باب کنبی چه کوم روایت دې هغه د * حسن عن طاوس په طریق سره دې ، دیکنبی * علیهما جبتان من حدید * دې ، د حسن بن مسلم متابعت عبد الله بن طاوس او ابو الزناد (عبد الله بن ذکوان) دواړو کړیدې ، د ابو الزناد شیخ اعرج (عبدالرحمن) دې ، دې دواړو هم د " جبتان " لفظ نقل کړیدې ، د حنظله بن ابی سفیان په روایت کنبې هم " جبتان " شته دې ، خو جعفر بن ربیعہ چه دا عرج نه کوم روایت نقل کړیدې ، دیکنبې د " جنتان " لفظ دې ، دا د جنة تشبیه ده ، د هال ته وائی -

شارح د مشکوة علامه طیبی رحمہ اللہ فرمائی چه " جنة د نون سره زیات مناسب دې ، ځکه چه زره ته جنة نه ویلې کیږی ، جنة ورته ویلې شی ځکه چه دا د انسان دپاره د د هال او د بچاو کار ورکوی - (۳) علامه قسطلانی رحمہ اللہ لیکي :

* وعص المشبه بهما بلبس الجبتين من الحديد لإعلامها ، بأن القبط والشح من جهة الإنسان ، وعلقته ، و

(۱) ارشاد الساری : ۵۱۸/۱۲ ، فتح الباری : ۳۲۸/۱۰ ، عمدة القاری ذ : (۳۰۲/۲)

(۲) الابواب والتراجم : ۱۰۴/۱۲

(۳) ارشاد الساری : ۵۱۹/۱۲

آن السخام من عطاء الله و توفيقه ، ینحه من یشام من عبادۃ المفلحین ، و خص الید بالذکر ، لأن اسخى و البخیل یوصفان بهسط الید و قبضها ، فإذا أورد المبالغة فی البخل ، قيل : مغلولة یداً إلى عنقه ، و تشیه و تراقیه ، و إنما عدل عن الغل إلى الدرهم لتصور معنى الإنسباط و التقلص ، و الأسلوب من التشیه المبرق ، شبه السخی الموفق ، إذا قصد التصدق یسهل علیه ، و يطاوعه قلبه بهن علیه الدرهم ، و یدلاً تحت الدرهم ، فإذا أراد أن یفرجها منها ، و ینزعها یسهل علیه و البخیل علی عکسہ ^(۱)

یعنی حدیث شریف کنبی د اوسپنی د جبی سره تشبیه ئی ورکړه دې سره ئی دې خبرې ته اشاره کول مقصود دی چه بخل د انسان خلقت او جبلت (طبیعت) کنبی دې ، او وصف د سخاوت د الله تعالی عطاء ده کومه چه نیکانو خلقو ته ورکولې کیږی ، د لاس ذکر ئی په خصوصیت سره ځکه اوکړو چه د سخی دپاره ویلې کیږی " د ده لاس فراخه دې " ..... او د بخیل باره کنبی ویلې کیږی چه دده لاس بند دې - چه کله په بخل کنبی مبالغه کول مقصود وی نو ویلې کیږی د ده لاس د خټ سره تړلې شویږی ، د بیړی په ځانې ئی د زړې ذکر اوکړو ځکه چه زړه فراخه کیږی او تنگیږی ، د سخی او د بخیل په شان .... د عبارت اسلوب د " تشبیه مفرق " د قسم نه دې ، هغه سخی چه هغه ته الله تعالی داسې توفیق ورکړې دې چه کله دې د صدقې اراده اوکړی نو صدقه کول ده ته اسان وی او دده زړه ده سره موافقت کوی ، د داسې سخی تشبیه د هغه سړی سره ئی ورکړیده چه په ده باندې زړه وی او دده لاسونه په زړه کنبی دننه وی ، چه کله دې ددینه د لاسونو راویستلو اراده کوی نو د لاس راویستل ده ته اسان وی او بخیل ددې په عکس وی -

حدیث د باب په کتاب الزکاة کنبی تیر شویږی - ^(۲)

۹=بَابُ مَنْ لَيْسَ جُبَّةً ضَيِّقَةً الْكُتَيْنِ فِي السَّفَرِ

[۵۷۲] حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو الضَّحَى قَالَ حَدَّثَنِي مَرْوُوفٌ قَالَ حَدَّثَنِي الْبُخَيْرَةُ بْنُ شُعْبَةَ قَالَ انْطَلَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَاجَتِهِ ثُمَّ أَقْبَلَ فَنَاقَتُهُ بِمَاءٍ قَتَوُضًا وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَةٌ فَمَضَمَصَ وَاسْتَشَقَّ وَعَسَلَ وَجْهَهُ فَذَهَبَ يُخْرِجُ يَدَيْهِ مِنْ كُمَيْهِ فَكَانَا ضَيِّقَيْنِ فَأَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنْ تَحْتِ الْجُبَّةِ فَقَسَلَهُمَا وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَعَلَى خُفَيْهِ [ز: ۱۸۰]

د تنگو لستونرو والا جبه (چغه) په سفر کنبی رسول الله ﷺ اغوستي ده ، لکه چه حدیث دباب کنبی دی ، سفر کنبی مسافرت ده داسې لباس ضرورت راخی چه په حضر کنبی ئی دې نه استعمالوی او امام بخاری رحمه الله شاید په ترجمه الباب کنبی ددې جواز ته اشاره کوی چه که سفر کنبی د غیر معتاد لباس ضرورت راپېښ شی نو سنت کنبی ددې اصل شته -

(۱) ارشاد الساری : ۱۲ : ۵۱۹

(۲) کتاب الزکاة ، باب مثل المتصدق و البخیل (رقم الحديث : ۱۴۴۳)

حديث د باب په كتاب الصلاة كښې تير شويدي ، هلته امام بخاري رحمه الله په دې ترجمه قائم كړې وه : الصلاة في الجهة الشامية ^(١)

١٠=باب لبس جبة الصوف في الغزو

[٥٨١٣] حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا عَنْ عَامِرٍ عَنْ عُبْرَةَ بْنِ الْمُبَيْرِغَةِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي سَفَرٍ فَقَالَ أَمْعَكَ مَاءً قُلْتُ نَعَمْ فَتَزَلَّ عَنْ رِجْلَيْهِ فَمَشَى حَتَّى تَوَارَى عَنِّي فِي سَوَادِ اللَّيْلِ ثُمَّ جَاءَ فَأَفْرَعْتُ عَلَيْهِ الْإِدَاوَةَ فَقَعَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يُخْرِجَ ذِرَاعَيْهِ مِنْهَا حَتَّى أَخْرَجَهَا مِنْ أَسْفَلِ الْجُبَّةِ فَقَعَلَ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ اهْوَيْتُ لِأَنْزِعَ خُفَّيْهِ فَقَالَ دَعْنِي فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا [١٨:٠]

د ترجمه الباب مقصد : ابن بطال فرماني چه د امام مالك رحمه الله په نزد د صوف يعنى د وړې جامه استعمالول مكروه دى ، په دې شرط چه نورې جامې وى خكه چه ديكنې دا يره شته چه سرې به زاهد مشهور شى او د شهرت د نقصاناتو نه بچ كيدل ډير كړته سخت وى دې وجه نه خفا (گمنامى) بهتر ده ^(٢) امام بخاري شايد ددې قول رد كوى چه رسول الله ﷺ په سفر د جهاد كښې د صوف جبه اغوستې وه لكه چه په حديث د باب كښې ددې تصريح موجود ده -

١١=باب القباء وقروجر حرير وهو القباء ويقال هو الذي له شق من خلفه

[٥٨١٣] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ ابْنِ الْمُبَيْرِغَةِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبِيَّةٌ وَلَمْ يُعْطَ مَخْرَمَةٌ شَيْئًا فَقَالَ مَخْرَمَةٌ يَا بَنِي النَّظْلُوقِ بِنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنْ طَلَقْتُ مَعَهُ فَقَالَ ادْخُلْ فَأَدْعُهُ لِي قَالَ قَدْ عَوَّضَهُ لَهُ فَخَرَجَ إِلَيْهِ وَعَلَيْهِ قَبَاءٌ فَقَالَ خَبَأْتُ هَذَا لَكَ قَالَ فَنَظَرُ إِلَيْهِ فَقَالَ رَضِيَ مَخْرَمَةٌ [٢٨٥١:٠]

[٥٨١٣] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخُبَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ أَهْدَى لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُرُوجَ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ ثُمَّ صَلَّى فِيهِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَدَرَعَهُ نَزْعًا شَدِيدًا كَالْكَارِوَةِ لَهُ ثُمَّ قَالَ لَا يَنْبَغِي هَذَا لِلْمُتَّقِينَ تَابَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَوْسُفَ عَنْ اللَّيْثِ وَقَالَ غَيْرُهُ قُرُوجُ حَرِيرٍ [٢٨١٠:٠]

قبا (د قاف د فتحه سره) جبه (چغې) ته وائی ، بعضې وائی چه قباء د شاه نه پريکړې شوې وى ، قروجر الحرير : د ريښمو قباء : فروج (د فاء د فتحه ، او د راء د تشديد سره) هو

(١) كتاب الصلاة في الجهة الشامية (رقم الحديث : ٣٤٣)

(٢) فتح الباري : ١٠ / ٣٣٠

الَّذِي لَهُ شَيْءٌ مِنْ خَلْقِهِ: شَقَّ (د شین د فتحه او د قاف د تنوین سره) یعنی هغه ربینمی قباء چه هغې کنبې د شاه نه خیرې والې وی

ابن فارس فرمائی چه دا د ماشومانو قمیص ته وائی (۱)

علامه قرطبی فرمائی چه قباء او فروج د تنگو لستونو و الا جامې ته وائی او چه د شا نه پریکړې شوې وی ، په جنگ او سفر کنبې به عموما ددې استعمال کیدلو ځکه چه دیکنبې حرکت کول اسان وی - (۲)

حدیث د باب کنبې د مخرمه بن نوفل واقعه بیان شویده ، مخرمه د فتح مکه په موقعه اسلام قبول کړې وو او غزوه حنین کنبې شریک وو (۳) رسول الله ﷺ قباء تقسیم کړې ،

مخرمه ته ئې د عام تقسیم په وخت ورنکړې ، مخرمه خپل خوی مشور ته اوویل چه ما رسول الله ﷺ ته بوځه (کیدې شی ما ته هم څه راکړی) هغه بوتلو ، دوی خوی ته اوویل ته دننه لاړ شه او رسول الله ﷺ رااوغواره ، مسور فرمائی : ما رسول الله ﷺ رااوېللو ، دوی رااووتلو او دوی سره په دغه قباء گانو کنبې یو قباء وه او مخرمه ته ئې اوفرمائل " ما دا

قباء د ستا دپاره ساتلې و؟ ..... مسور وائی چه څما پلارمخرمه دا اولیدل فقال: رضی مخرمه پس وې فرمائل : مخرمه راضی شو ، د قال فاعل رسول الله ﷺ هم کیدې شی ، داودی هم دا اخستې دې خو د حافظ ابن حجر دا خیال دې چه ددې فاعل مخرمه دې ، یعنی مخرمه خپل نوم واخستو او وې ویل مخرمه راضی شو (۴)

د باب دویم روایت کنبې دی چه د رسول الله ﷺ په خدمت کنبې چا ربینمی قباء په طور د تحفه رااوولېرله ، دوی دا واغوستله ، دیکنبې ئې مونځ اوکړو ، چه کله د مانځه نه فارغه شو نو دا ئې داسې په سختۍ اوویستله او وې غورزوله چه گویا دا ده ته سخته ناخوښه ده ، بیا ئې اوفرمائل دا د متقیانو دپاره مناسب نه ده

تر دغه وخته د ربینمی جامو د سرو دپاره د استعمال د حرمت حکم نه وو نازل شوې دې وجه نه دوی دا واغوسته خو دمانځه نه پس ددې د حرمت حکم د سرو دپاره نازل شو ، دې وجه نه دوی دا اوویستله او وې غورزوله - (۵) یا د حرمت د نزول نه وړاندې دوی ته په خپله دا ناخوښه شوه او د حرمت حکم روستو راغلو -

قوله: تَابَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ يَوْسُفَ : یعنی د قتیبه بن سعید متابعت عبد الله بن يوسف کړېدې، دا متابعت امام بخاری رحمه الله په کتاب الصلاة کنبې موصولا نقل کړېدې - (۶)

(۱) فتح الباری: ۱۰/۳۳۱۱ وفي معجم مقاییس اللغة: ۴/۹۹ الفروج: القباء، و سمي بذلك للفرجة التي فيه

(۲) فتح الباری: ۱۰/۳۳۱۱

(۳) الإصابة في تمييز الصحابة: ۱۳/۳۹۱، ۳۹۰ (رقم الترجمة: ۷۸۴)

(۴) فتح الباری: ۱۰/۳۳۲، و ارشاد الساری: ۱۲/۵۲۱

(۵) فتح الباری: ۱۰/۳۳۲، و ارشاد الساری: ۱۲/۵۲۲

(۶) کتاب الصلاة، باب من صلى في فروج حرير ثم نزع (رقم الحديث: ۳۷۵)

قوله: وقال غيره: فروج حرير: روایت د باب کنبی "فروج حرير" مرکب اضافی دی، فروج مضاف او حرير مضاف الیه دی او دې تعلیق کنبی "فروج حرير" مرکب توصیفی دی یعنی فروج او حرير دواړه د تنوین سره دی -
دا تعلیق امام احمد موصولاً نقل کړيدې - (۱)

۱۳ = بَابُ الْبِرَانِسِ

وَقَالَ لِي مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا مُعَمَّرٌ سَمِعْتُ أَبِي قَالَ رَأَيْتُ عَلَى أَنَسٍ بُرْتُسًا أَصْفَرَ مِنْ خَزٍ [۵۳۶۱] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرَمُ مِنَ الْقِيَابِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَلْبَسُوا الْقُمَصَ وَلَا الْعَمَامَةَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْبِرَانِسَ وَلَا الْحِفَافَ إِلَّا أَحَدًا لَا يَجِدُ الثَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ وَلَا تَلْبَسُوا مِنَ الْقِيَابِ شَيْئًا مَنَّهُ زَعْفَرَانٌ وَلَا الْوَرُثُ - [ر: ۱۳۴]

برنس د يو خاص قسم قباء وی چه دیکنبی توبی ورسره گنډلې شوې وی ، خز : غټو رینمو ته وائی ، د مسدد تعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړيدې - (۱)
بعضې خلقو برنس اغوستو ته مکروه ویلې دی او فرمائی چه دا د راهبانو لباس دی (۲) د امام مالک رحمه الله نه ددې متعلق تپوس اوشو نو دوی اوویل : لاهاس په نو چا اعتراض اوکړو چه دا د نصاری لباس دی ، نو وې فرمائل : دلته هم دا خلق استعمالوی (۳) طبرانی د ابو قرصافه نه یو روایت رانقل کړيدې - دې فرمائی "کسان رسول الله صلی الله علیه وسلم برنسا، فقال: الهسه" (۴) خو ددې په سند کنبی یو راوی مجهول دی - (۵)

۱۳ = بَابُ السَّرَاوِيلِ

[۵۳۶۲] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ لَمْ يَجِدْ إِذَا رَأَى فَلْيَلْبَسْ سَرَاوِيلَ وَمَنْ لَمْ يَجِدْ ثَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ - [ر: ۱۳۵]

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۳۳۳ ، و ارشاد الساری : ۱۲ / ۵۲۲

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۳۳۴

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۳۳۴ ، و ارشاد الساری : ۱۲ / ۵۲۳

(۴) فتح الباری : ۱۰ / ۳۳۴

(۵) مجمع الزوائد ، کتاب اللباس ، باب البرانس : ۱۲۷ / ۵

(۶) فتح الباری : ۱۰ / ۳۳۴ ، و مجمع الزوائد ، کتاب اللباس باب البرانس : ۱۲۷ / ۵

[۵۳۶۸] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَّةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ مَا تَأْمُرُنَا أَنْ نَلْبَسَ إِذَا أَحْرَمْنَا قَالَ لَا تَلْبَسُوا الْقَبِيصَ وَالسَّرَاوِيلَ وَالْعَمَائِمَ وَالْبُرُنْسَ وَالْخِصَافَ إِلَّا أَنْ يَكُونَ رَجُلٌ لَيْسَ لَهُ تَعْلَانِ فَلْيَلْبَسْ الْخَفَيْنِ أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ وَلَا تَلْبَسُوا شَيْئًا مِنَ الْقِيَابِ مَسَهُ زَعْفَرَانٌ وَلَا وَرْسٌ [۵۳۶۹]

سراویل پرتوگ ته وائی ، د عهد نبوی په زمانه کښې د ازار (لنگ) اغوستو رواج وو ، خو د رسول الله ﷺ نه د سراویل اخستل ثابت دی (۱)

علامه ابن قیم رحمه الله فرمائی چه ظاهرهم دا ده چه دوی دا د اغوستو دپاره اخستی وو (۲) طبرانی په "معجم اوسط" کښې د حضرت ابوهریره نه یو روایت رانقل کړیدی ، دې فرمائی

"دخلت يوما السوق مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فجلس إلى البزاز ، فاشترى سراويل بأربعة دراهم" یعنی خه د رسول الله ﷺ سره بازار ته لاړم ، نو دوی د یو بنجاری سره کښیناستل او د

خلورو درهمو په بدل نې یو پرتوگ واخستو ، هم دې روایت کښې دی "یا رسول الله ! وإنك لتلبس السراويل؟ قال : أجل ، في السفر والحضر ، والليل والنهار ، فإن أمرت بالتستر" یعنی اے د الله

رسوله تاسو به پرتوگ اغوندی ؟ حضور ﷺ اوفرمانل : آو په سفر کښې هم او په حضر کښې هم د شپې هم او د ورځې هم خکه چه ما ته د بدن د پټولو حکم شويدي "خو دې

روایت کښې یونس بن زیاد یو ضعیف راوی دی - (۳)

۱۳ = باب العَمَائِم

[۵۳۶۹] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ الْقَبِيصَ وَلَا الْعِمَامَةَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْبُرُنْسَ وَلَا تَوْبًا مَسَهُ زَعْفَرَانٌ وَلَا وَرْسٌ وَلَا الْخَفَيْنِ إِلَّا لَيْسَ لَهُ تَعْلَانِ لَمْ يَحْذِ الْمَعْلُومَاتُ أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ [۵۳۷۰]

عمائم د عمامه جمع ده ، عمامه (د عین په کسره) پټکی ته وائی ، د شمائل ترمذی بعضې شارحانو د عین په فتح سره د دې ضبط کړیدی ، خو دا غلط دي - (۴)

د رسول الله ﷺ نه او د اصحابو کرامو نه د عمامې استعمال نقل دي -

صحيح بخاری ، کتاب الوضوء ، کښې د جعفر بن عمرو په طريق سره روایت تیر شويدي

"رأيت النبي ﷺ يمسح على عمامته وخفيه" (۵)

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۳۳۵

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۳۳۵ ، و زاد المعاد ، فصل فی ذکر سراويله : ۱۱ / ۱۳۹

(۳) مجمع الزوائد ، کتاب اللباس ، باب فی السراويل : ۵ / ۱۲۲

(۴) القاموس المحيط : ۴ / ۱۵۴ ، تاج العروس : ۸ / ۱۰۴

(۵) أخرجه البخاری فی کتاب الوضوء ، باب المسح على الخفين (رقم الحديث : ۲۰۵)

دا رنگه په صحیح مسلم کښې د مغیره بن شعبه روایت دې "توضاً للنبي ﷺ" وسمم علی الخفین والعمامة: (۱)

د پټکۍ فضیلت: طبرانی په معجم کبیر کښې او امام بیهقی په شعب الایمان کښې یو مرفوع روایت رانقل کړېدې چې رسول الله ﷺ فرماني دې "اعتلوا تراودا حلما" یعنې پټکۍ وهنۍ نود ستاسو وقار کښې به زیاتې راځي (۲) اگر چه امام حاکم ددې حدیث تصحیح کړیده (۳) خو امام بخاری وغیره دا ضعیف ګرځولې دې (۴) خو چه ددې نور شواهد هم شته ، دې وجه نه دا حدیث حسن لغیره په درجه کښې راځي - (۵)

څه خلق وائی چه پټکۍ سنت نه دې ، بلکه دا د عربو عادت وو ، خو دا صحیح نه ده ، حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما یو روایت کښې ددې د سنت کیدو تصریح ده ، یو سړې راغلو او دوی نه ئې تپوس او کړو: "یا ابا عبد الرحمن: العمامة سنة؟ فقال: نعم" (۶)

او که پټکۍ د عربو عادت هم شی نو بیا هم چه کوم عادت رسول الله ﷺ خپل کړې وی ، هغه سنت جوړېږي ، خو دپته به سنت عادیه وائی نه دا چه سنت عادیه د پټکۍ مقدار: ملا علی قاری رحمه الله د امام نووی په حواله سره لیکلې دی چه د رسول الله ﷺ دوه پټکۍ وو ، یو وړوکې او بل غټ وو ، د وړوکې مقدار اووه ذراع او د لوی مقدار دولس ذراع وو (۷)

علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرماني چه د رسول الله ﷺ د پټکۍ مقدار عموماً درې شرعی ګزه وو ، په مونځونو کښې به ئې اووه ذراع او په جمعه او په اخترونو کښې به ئې درلس ذراع وو - (۸)

خو دې سلسله کښې څه صحیح حدیث ثابت نه دې ، دې وجه نه علامه سیوطی رحمه الله فرماني دې "وأما مقدار العمامة الشريفة، فلم يثبت في حديث" (۹)

(۱) أخرجه مسلم في كتاب الطهارة ، باب المسح على الناصية والعمامة (رقم الحديث: ۲۷۳)

(۲) أخرجه الطبراني في الكبير ، باب ما جاء في لبس العمام و غير ذلك: ۱۹۴۱۱ (رقم الحديث: ۵۱۶)

و البيهقي في شعب الايمان ، باب الملابس والأواني ، فضل في العمام: ۱۷۳۱۵ (رقم الحديث ك: ۶۳۶۰)

(۳) فتح الباري: ۳۳۵۱۱۰

(۴) فتح الباري: ۳۳۵۱۱۰

(۵) أخرجه ابوداود في كتاب اللباس ، باب في العمام ، (رقم الحديث: ۴۰۷۸) و أخرجه الترمذی في كتاب اللباس ، باب العمام على القلانس: ۲۴۷۱۴ (رقم الحديث: ۱۷۸۴)

(۶) عمدة القاری: ۳۰۷۱۲۱

(۷) مرقاة المفاتیح ، كتاب اللباس ، الفصل الثاني: ۲۵۰۱۸

(۸) العرف الشذی علی جامع الترمی للعلامة السيد محمد أنور شاه کشمیری ، كتاب اللباس ، باب في العمام: ۳۰۴۱۱

(۹) الحاوی للفتاوی: ۷۳۱۱

دې وجه نه دې سلسله کښې د خلقو د عرف او د عادت اعتبار کول پکار دی ، د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه به فرمائل : " ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن " (۱) د شملې تعداد او مقدار : په روایتونو کښې د پټکۍ د یوې شملې هم ذکر شته او د دوو هم ، د عمرو بن حرث په روایت کښې دی " کان اظفر لى رسول الله صلى الله عليه وسلم على البتير ، وعليه عمامة سوداء ، وقد أرى طرفيها بين كتفيه ، وفي رواية قد أرى طرفيها بين كتفيه " (۲) یعنې هغه منظر خما د سترگو وړاندې دې چه رسول الله ﷺ په منبر تشریف فرما وو او تور پټکې نې اغوستې وو د دې دواړه شملې د اوږو په مینځ کښې زوړندې وې او په یو روایت کښې دی " چه د دې یو شمله د اوږو په مینځ کښې حضور ﷺ زوړنده کړې وه " اکثر روایتونو کښې د شملې د زوړندیدو متعلق د " بین کتفيه " الفاظ راغلې دي ، په بعضې روایتونو کښې د یو شملې وړاندې طرف ته او د دویمې شا ته د زوړندیدو ذکر دې ، او یو ضعیف روایت کښې ښی طرف ته هم د زوړندیدو ذکر شته (۳) خو د عمرو بن حرث روایت دې باره کښې زیات صحیح دې ، ځکه چه د اوږو مینځ کښې زوړندول نسبتا افضل دې -

د شملې مقدار څومره پکار دې : د دې باره کښې د یو ذراع او د یو لیشتې او د څلورو گوتو (سبق) په قدر سره مختلف اقوال دي (۴) خو راجح یوویشت والا قول دي ، او د لیشت والا روایت تخریج ابن سعد د محمد بن الحنفیه د ترجمه لاندې کړیدې ، الطبقات لابن سعد : ۱۱۴ ۵ دارنگه د څلورو گوتو والا روایت تخریج بیهقی په شعب الایمان کښې کړیدې شعب الایمان باب فی الملابس والاداء فصل فی العمامه : ۱۷۴ ۵ ، (رقم الحديث : ۶۲۵۴) خو راجع د یو ذراع والا اقوال دی ځکه چه امام بیهقی په شعب الایمان کښې د اسماعیل بن عیاش په طریق سره د وائله بن الاسقع په باره کښې نقل کړیدی " ..... قد أرى عمامته من خلفه ذراعا " (۵)

(۱) المستدرک للحاکم ، کتاب معرفة الصحابة ، باب يتجلى الله لعباده عامة ولأبي بكر خاصة : (۷۸۱۳)
 (۲) شعب الایمان للبيهقي ، باب فی الملابس ولأواني ، فصل فی العمامه (رقم الحديث : ۶۲۴۸) ۱۷۳ ۵
 (۳) أخرجه أبو داود فی کتاب اللباس ، باب فی العمامه : ۵۵ ۱۴ (رقم الحديث : ۴۰۷۹) ولفظه : عمنی رسول الله صلى الله عليه وسلم فسدلها بين يدي من خلفي ، وأخرجه ابن أبي شيبة فی المصنف ، کتاب اللباس والزينة ، باب فی العمامه السود : ۱۷۸ ۵ ، (رقم الحديث : ۲۴۹۴۹) وأخرجه أيضا فی کتاب اللباس والزينة ، باب فی إرخاء العمامه بين كتفين : ۱۸۰ ۱۵ (رقم الحديث : ۲۴۹۶۷) وذكر الهيثمي المجمع : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يولي واليًا حتى يعتمه و يرضي لها من جانب الأيمن نحو الأذن " وقال : " رواه الطبراني وفيه جميع بن ثقت وهو متروك " ۱۲۰ ۱۵
 (۴) د ذراع د روایت تخریج ابن ابی شيبه کړې دي او گوري مصنف بن ابی شيبه و کتاب اللباس و الزينة ، باب فی العمامه السود : ۱۷۸ ۵ ، (رقم الحديث : ۲۴۹۴۶)
 (۵) أخرجه البيهقي فی شعب الایمان ، باب فی الملابس والاداء ، فصل فی العمامه : ۱۷۴ ۵ (رقم الحديث : ۶۲۵۵)

خو شمله دومره اوردول نه دی پکاره چه دا د نیمې ملا نه هم واورې (۱) دملا د نیمې نه چه شمله واورې نو دا به د اسبال په حکم کښې وی ، اسبال چه څنگه په لنگ او په قميص کښې ممنوع دې ، دارنگه عمامه کښې هم ممنوع دې ، مرفوع حدیث دې "الإسبال فی الإزارو القميص والعمامة، من جرمها شيئا غيلا لم ينظر الله إليه يوم القيامة" (۲) حضرت شیخ عبد الحق محدث دهلوی فرمائی چه عمامه کښې اسبال دا دې چه دا د عادتو زیاته زورنده کړې شی او د عادت آخری حد د ملا نیمه ده ، په دې زیاتې کول په بدعت او په ممنوع اسبال کښې داخل دی - (۳)

دپټکی رنگ: د رسول الله ﷺ نه د تور ، سپین ، زړې او د سور رنگ د پټکو ثبوت په روایتونو کښې ملایوېږي (۴)

العمامة الصفراء: آخرچه ابوداود فی کتاب اللباس، باب فی المصوغ بالصفره (رقم الحديث: ۴۰۲۳) وأخرجه الحاكم في المستدرک فی کتاب اللباس، باب غسل يوم الجمعة ومس الطيب فيه: ۱۸۹/۳ -

العمامة البيضاء: آخرچه الحاكم في المستدرک فی کتاب الفتن، باب تعميم النبي ﷺ لعبد الرحمان بن عوف: ۵۳۰/۳ -

العمامة الحمراء: آخرچه ابوداود فی کتاب الطهارة، باب المسح على العمامة (رقم الحديث: ۱۱۱۴/۳۷) په تور او سپین رنگ کښې خو هيڅ اختلاف نشته دې ، خو د سرو دپاره د زړې رنگ او د سور رنگ د لباس استعمال چه په بعض روایتونو کښې ممانعت راغلې دې ، نو دې وجه نه ديکښې اختلاف دې ، خو د اکثر عالمانو قول د جواز دې او چه په گومو روایتونو کښې نهی راغلې ده ، دغه روایتونو لره دا حضرات په اصفر قاقع (په ډیر زړې) او په احمر حاقانی (په ډیر سور) محمولوی - (۵)

تر کومې چه د شین رنگ د پټکي د استعمالولو تعلق دې نو په څه صحیح روایت سره دا رنگ ثابت نه دې -

علامه کتانی رحمه الله فرمائی د شین رنگ پټکی متعلق خلق عموما تپوس کوی خو

(۱) أشعة اللمعات شرح مشکاة، کتاب اللباس، الفصل الثاني: ۵۴۴ - ۵۴۵

(۲) سنن ابی داود، کتاب اللباس، باب فی قدر موضع الإزار، (رقم الحديث: ۴۰۹۴) ۶۰/۴

(۳) أشعة اللمعات، کتاب اللباس، الفصل الثاني: ۵۴۴ - ۵۴۵

(۴) عمامته سوداء: آخرجه مسلم فی کتاب الحج، باب جواز دخول مكة بغير إحرام، (رقم الحديث: ۱۳۵۸) و ابوداود فی کتاب اللباس، باب فی العمام (رقم الحديث: ۴۰۷۶) وأخرجه الترمذي فی کتاب اللباس، باب ما جاء فی العمامة السوداء (رقم الحديث: ۱۷۳۵) و النسائي فی لامجني: ۲/۲۹۹ کتاب الزينة، باب لبس العمام السوداء، و أخرجه ابن ماجه فی الجهاد، باب لبس العمام فی الحرب (رقم الحديث: ۲۸۲۲)

(۵) ددې تفصیل وړاندې باب الشیاب الاحمر لاندې را روان دې

علامه خفاجی په شرح د شفاء کنبې چه کوم تفصیل نقل کړیدی ، دینه معلومیږي چه رسول الله ﷺ د شین رنگ پټکې نه دي په سر کړي - (۱)
علامه سیوطی رحمه الله په الحاوی للفتاوی کنبې د ساداتو په تذکره کنبې لیکي :

هم یلمسون العمامة الخضراء ، و الجواب أن هذه العمامة ليس لها أصل في الشام ، ولا في السنة ، ولا كانت في الزمن القديم ، وإنما حدثت في سنة ثلاث وسبعين وسبعائة بأمر الملك الأشرف يعنى شعبان بن حسين (۲)
یعنی سیدان شین رنگ پټکې په طور د علامت او د امتیاز استعمالوی خو په شریعت کنبې او په سنت کنبې ددې څه اصل نشته دي ، دا رنگ په سن ۷۷۳ هجری کنبې شعبان بن حسین نومې باچا په حکم سره رائج شو -

دارنگه ابن حجر هیشمی هم په خپله فتاوی کنبې لیکلي دي : وأما العمامة الخضراء ، فلا أصل لها ، وإنما حدثت سنة ثلاث وسبعين وسبعائة بأمر الملك شعبان بن حسين (۳)
خو حضراتو اصحابو رحمهم الله د مختلف رنگونو پټکې استعمال کړیدی ، د مصنف ابن ابی شیبه په یو روایت کنبې په دې رنگونو کنبې د شین رنگ هم ذکر شته - (۴)
شارح د بخاری ابن بطال رحمه الله فرمائی : شني جامي د جنتیانو لباس دي " الثياب الخضراء من لباس أهل الجنة ، قال تعالى : (ويلبسون ثيابا خضرا من سندس واستبرق) (۵)

دارنگه طبرانی او بیهقی د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت نقل کړیدی " أن النبي ﷺ كان يحب أن قال كان أحب الألوان إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الخضراء " (۶)

دې وجه نه که څوک شین رنگ استعمال بغیر د دینه چه په نورو رنگونو ورته ترجیح ورکوي نو دا جائز دي -

خو که څوک دا خپل امتیازی علامت او شعار جوړوي او په نورو رنگونو ورته ترجیح او فوقیت ورکوي ، نو داسې صورت کنبې ددې استعمال ته به بدعت ویلې کیږي ځکه چه د یو مباح او د مستحب څیز التزام بدعت او قابل د پریخودو دي - (۷)

(۱) الدعامة ص : ۹۵ ، شرح الشفاء للخفاجی : ۳۷۱/۲

(۲) الحاوی للفتاوی : ۳۳/۱

(۳) الفتاوی الحديثية : ۲۲۵

(۴) أخرجه ابن أبي شيبه في مصنفه ، كتاب اللباس و الزينة ، باب في العمامة السود : ۱۷۹/۵

(۵) شرح صحيح البخاري لابن البطال : ۱۰۲/۹

(۶) رواه البيهقي في شعب الإيمان ، باب في الملابس و الاواني و فصل في الوان الثياب (رقم الحديث :

۶۳۲۸) ۱۹۳/۵ ، ذكر الهيشي في المجمع و قال : رواه الطبراني في الاوسط ، مجمع الزوائد : ۱۲۹/۵)

رسول الله صلى الله عليه وسلم ته شین رنگ په ټولو کنبې زیات خوښ وو -)

(۷) الإصرار على المندوب يبلغه إلى حد الكراهية السعابة ، كتاب الصلوة ، باب صفة الصلاة ، فصل في

القراءة : ۲۲۵/۲

امام بخاری رحمه الله به باب کنبی چه کوم حدیث ذکر کړیدی ، دیکنبي دې چه محرم به عمامه نه په سروی ..... د عمامه په سرولو متعلق امام څه حدیث نه دی ذکر کړی شاید دې باره کنبی دوی ته د خپل شرط مطابق څه روایت نه دې مللو شوي ، علامه قسطلانی رحمه

الله لیکي : ولیدم ذکر البخاری فی العمامة شیئا ، ولعله لم یثبت عندنا شیء علی شرطه فیها (۱)

بهر حال عمامه توره یا سپینه پکار ده ، او دا دې د ټوپي د پاسه اووهی ، د ټوپي په اړخونو دې نه وهی بلکه چه په مینځ کښې هم یو ول وی ، او چه ددې شمله د اوږو په مینځ کښې وی یا ښي طرف یا گس طرف ته وی او چه شمله د یو ذراع نه زیاته نه وی ، او چه دا مسنون او گنړی او په سر نې کړی نو انشاء الله د سنتو ثواب به ورته حاصل شی -

۱۵ = بَابُ التَّقْبِيعِ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِ عَصَابَةٌ دَسْمَاءُ [۳۵۸۹:ر]

وَقَالَ أَنَسُ عَصَبَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِهِ حَاشِيَةً بُرْدُ [۳۵۸۸:ر]

[۵۴۰:] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ هَاجَرَ نَاسٌ إِلَى الْخَبَةِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَتَجَرَّ أَبُو بَكْرٍ مُهَاجِرًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رِسْلِكَ فَإِنِّي أَرْجُو أَنْ يُؤْذَنَ لِي فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَوْ تَرْجُوهُ يَا بَنِي أَنْتَ قَالَ نَعَمْ فَخَبَسَ أَبُو بَكْرٍ نَفْسَهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصُحْبَتِهِ وَعَلَفَ رَاحِلَتَيْنِ كَانَتَا عِنْدَهُ وَرَقَ التَّمَرُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ قَبِينَا حُرْنُ يَوْمًا جُلُوسٌ فِي بَيْتِنَا فِي تَحْرِ الظُّلُمَةِ فَقَالَ قَابِلٌ لِأَبِي بَكْرٍ هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُقْبِلًا مُتَقَبِّعًا فِي سَاعَةٍ لَمْ يَكُنْ يَأْتِينَا فِيهَا قَالَ أَبُو بَكْرٍ فَذَاكَ أَبِي وَأُمِّي وَاللَّهِ إِنِ جَاءَ بِهِ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ إِلَّا لَأَمُرَ فُجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَأْذَنَ فَأُذِنَ لَهُ فَدَخَلَ فَقَالَ حِينَ دَخَلَ لِأَبِي بَكْرٍ أَخْرَجَهُ مِنْ عِنْدِكَ قَالَ إِنَّمَا هُمْ أَهْلُكَ يَا بَنِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَإِنِّي قَدْ أُذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ قَالَ فَالْصُّحْبَةُ يَا بَنِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فُذِّبَ أَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِحْدَى رَاحِلَتِي هَاتَيْنِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّحْمِ قَالَتْ فَخِزْ نَاهِيَا أَحَدًا الْجَاهِزَ وَضَعْنَا هُنَا سَفْرَةَ فِي جِرَابٍ فَقَطَعْتَ أَسْمَاءُ بَدْتُ أَبِي بَكْرٍ قِطْعَةً مِنْ بَطْنِهَا فَأَوْكَأَتْ بِهِ الْجِرَابَ وَلِذَلِكَ كَانَتْ تُسَمَّى ذَاتَ النِّطَاقِ ثُمَّ لَحِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ بِغَارٍ فِي جَبَلٍ يُقَالُ لَهُ ثَوْرٌ فَكَثَّتْ فِيهِ ثَلَاثَ لَيَالٍ بَيْتٌ عِنْدَهُمَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَهُوَ غَلَامٌ مَشَابِقُ لَيْقِنَ ثَقِفٌ فَبَرَحَ مِنْ عِنْدِهِمَا سَحَرًا فَبَصِصَ مِمَّا قُرِئَ بِمَكَّةَ كَمَا أَبَتْ فَلَا يَسْمَعُ أَمْرًا يَكَاذِبُ بِهِ إِلَّا وَعَاهُ حَتَّى يَأْتِيَهُمَا بِمَقَرِّ ذَلِكَ حِينَ يَخْلُطُ الظَّلَامُ وَيَرَى عَلَيْهِمَا عَامِرُ بْنُ مُهْبَرَةَ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ مَنَعَهُ مِنْ عَنَمٍ فَبَرَحَ عَنَمًا عَلَيْهِمَا حِينَ

تَذْهَبُ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ فَيَبْيَسَانِ فِي رِسْلِهِمَا حَتَّى يَلْعَقَ بِهَا عَامِرُ بْنُ قُهَيْرَةَ يَغْلِسُ
يُفْعَلُ ذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ مِنْ تِلْكَ اللَّيَالِي الثَّلَاثِ [۳۱۳]

د تَقْلَمُ معنی سر او مخ پتول دی ، امام بخاری رحمه الله دې باب کښې په څه جامه یا په خادر وغیره سره د سر د پتولو جواز بیانول غواړی :

قوله: وقال ابن عباس: خرج النبي صلى الله عليه وسلم عصابة دَسْمَاءَ: رسول الله ﷺ د کور نه راووتلو او د دوی په سر باندې توره ټکړه د جامو وه د دَسْمَاءَ معنی توره ده ، دا تعلیق باب مناقب الانتصار کښې موصولاً تیر شويدي - (۱)

قوله: وقال أنس: عصب النبي صلى الله عليه وسلم على رأسه حاشية بُرد: حضرت انس فرماني چه رسول الله ﷺ په خپل سر مبارک باندې د خادر یو طرف تړلې وو - بهر حال یو خو پټکې وی چه کوم په سر تړلې کیږی خو ډیر کرښې څه ټکړا یا څه خادر په سر او د مخ په څه حصه باندې د گرمۍ یا د یخۍ نه د بچ کیدو یا د څه بل مقصد دپاره اچولې کیږی یا پرې تړلې کیږی ، د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دي چه سنت کښې ددې اصل شته او داسې کول جائز دی -

قوله: حدثنا إبراهيم بن موسى .....: دا حدیث په تفصیل سره " کتاب مناقب الانتصار، باب هجرة النبي ﷺ کښې تیر شويدي - د حدیث مناسبت ترجمه الهاب سره واضح دي ، حدیث کښې دی : " هذا رسول الله صلى الله عليه وسلم مقبلاً، متقنعاً، في ساعة لم يكن يأتينا فيها " یعنی رسول الله ﷺ تشریف راوړلو داسې حال کښې چه د دوی سر پټ وو په داسې وخت کښې چه دیکښې د دوی د راتلو عادت مبارک نه وو -

دلته ددې حدیث څو جملې ملاحظه کړئ : سَلَى رِسْلِكَ : اودرپه ، ایسار شئ ، وَعَلَفَتْ راحلتین کاتاعنده وَزَقَ السُّرَّ أربعة أشهر : حضرت صدیق اکبر ﷺ خپلو دوه سورلو (ځناورو) ته څلورو میاشتو پورې خوراک ورکولو د سفر دپاره ئې تیارول ده دغه دوه اوبښې څرېول غوښتل -

قوله: قال أبو بكر: فِدَا لِه بَأْبِي وَأُمِّي، وَاللَّهِ إِنْ جَاءَ بِهِ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ لِأَمْرٍ: حضرت صدیق اکبر ﷺ افرمائیل چه ځما مور پلار دې په تا قربان وی والله تاسو دې وخت کښې د څه لوی کار په وجه تشریف راوړو - فدا له : دا د مفعول مطلق کیدو په وجه منصوب دې ای آفدیه فدا له څه خپل مورپلار په دوی قربان کړم ، ځما مور پلار دې په دوی قربان وی

قوله: قالت: فحجزناهما أحت الجهمان، وصنعنا لهما سُقْرَةً في جراب: حضرت عائشه- ﷺ فرماني چه مونږ د دواړو دپاره په تندئ تندئ سامان د سفر تیار کړو او د صبا ناری

(۱) اخرجه البخاری فی مناقب الانتصار ، باب قول النبي صلى الله عليه وسلم : اقبلوا من محسنهم و تجاوزوا عن مسيئتهم (رقم الحديث : ۳۸۰۰)

خوراک مو ورته تیار کړو او د څرمنې په یو تیلی کېنې مو ورته کیخوده - الجهاز (د جیم په فتحه سره) : أسرار الجهاز : یعنی په تندی سره مو تیاری اوکړو

سفرة : دسترخوان ته وائی ، جراب : د څرمنې گوتی ته وائی ، اؤگت په الجواب : حضرت اسماء رضی الله عنها د خپل نطق (کمر بند چه دې سره خلق ملا هم تړی او گیلیدې وغیره هم) څه ټکړه اوشلوله او دا گوتی ئې پرې اوتړله ، د اؤگت معنی د تړلو ده

قوله: وهو غلام مشأب لقن ثقف: لقن: ذکى - ثقف: ذهین او ماهر مذهب . یعنی عبد الله بن ابی بکر یو ذهین زلموتی هلك وو ، دې به غار ثور ته تلو د حضور اکرم صلی الله علیه و آله او د حضرت ابو بکر سره به ئې شپه تیروله ، او سحر کیدو سره به د دغه ځانې نه روانیدلو ، او د سحر په وخت به قریشو کېنې به داسې موجود وو چه گویا ده هم دوی سره شپه تیره کړله -

قوله: فلا یسمع أثرا یکادان به إلا وعاء: چه ده به هلته داسې څه خبره اوریدله چه د هغې په ذریعه د حضور اکرم صلی الله علیه و آله او د ابو بکر رضی الله عنهما سره به پرې د هوکه کیدله نو ده به دا یاد ساتله ، یگادان: کادیکید کیدا نه د مضارع مجهول تشبیه صیغه ده چه د دې معنی د کید کولو اود د هوکه کولو ده، ترکیب کېنې "یکادان به" د "اثرا" صفت دې معنی داسې معامله چه د هغې په ذریعه دې دواړو سره د هوکه او فریب کیدې شی - یگادان به آی یکران به -

قوله: حتی یأتیهمَا بخبر ذلك حين یختلط الظلام: یعنی عبدالله بن ابی بکر به دا خبر رسول الله صلی الله علیه و آله او حضرت صدیق اکبر رضی الله عنهما ته رارسولو چه کله به تیاره خوره شوه یعنی د شپې په وخت - ومنحة (د میم په کسره او نون په سکون سره) د پیو والا بکری ته ویلې کیږی چه کومه عاریة ورکړې کیږی او د پیو ختمیدو نه پس واپس کړې کیږی : فیریحها علیهما : عامر بن فهیره به د شپې په وخت دغه بکری دواړو ته حاضرولې - یوم راحة : د ماښام په وخت څاروی راوستل ، فیبیتان فی رسلها : دواړو (حضور صلی الله علیه و آله او حضرت صدیق اکبر رضی الله عنهما) به پښې اوڅکل او شپه به ئې تیره کړه ، رسل : پښې ، رسلها آی لئن المنحة : رسلها کېنې ضمیر مجرور منحة ته راجع دې : حتی ینعق بها عامر بن فهیره بغلس : نعق د باب د فتح نه دې نعق بالغنم : بکری شړل ، غلس : سحر وختی ته وائی هغه وخت چه د شپې تیاره لا برقرار وی یعنی عامر بن فهیره به سحر وختی دغه بکری ته اواز اوکړو او دا به ئې بوتلې

۱۶ = باب الیغفر

[۵۴۱] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا مَالِكُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْيَغْفَرُ [۱: ۱۴۹]

وَمَقَرٌ (د مِمّ پہ کسرہ او د غین پہ سکون او د فاء پہ فتحہ سرہ) خود تہ وائی : خود د اوسپنی توپڼۍ وی چه میدان جنگ کښې د سر د حفاظت دپاره په سر کېږی ، رسول الله ﷺ خود استعمال کړیدی ، د زرې او د خود استعمال خلاف د توکل نه دې ، د خپل حفاظت انتظام د خپل وس مطابق کول پکار دی -

روایت دیاب کښې دی : "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ حَامِلًا الْفَتَحَ وَعَلَى رَأْسِهِ الْبَغْفَرُ " او د حضرت جابر په روایت کښې دی : "لَهُ دَخَلَ وَعَلَى رَأْسِهِ عِمَامَةٌ سُودَاءُ " (۱) د دواړو په مینځ کښې تطبیق ورکولو دپاره علامه قسطلانی رحمه الله لیکي :

"وَجَمْعُ بَيْنَهُمَا بِاحْتِمَالِ أَنَّ أَحَدَهُمَا كَانَ لِفَوْقِ الْآخَرِ أَوْ دَخَلَ أَوَّلًا وَعَلَيْهِ الْبَغْفَرُ ، ثُمَّ تَوَضَّعَ وَلَبَسَ الْعِمَامَةَ السُّودَاءَ فِي بَقِيَّةِ دَعْوِهِ " (۲)

یعنی عمامه او خود دواړه ښې په سر وو یو د بل دپاسه وو او دا هم ممکن ده چه شروع کښې ښې په سر خود وو ، بیا ښې خود کوز کړو او پټکي ښې په سر کړو ، په شروع د داخلیدو کښې خود وو او په انتها کښې عمامه وه

۱۷ = بَابُ الْبُرُودِ وَالْحَبَرَةِ وَالشَّمْلَةِ

وَقَالَ خَبَابٌ شَكُونًا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بِرِدَّةٍ لَهُ [۲۱۸۹:۳]

[۵۴۷۲] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كُنْتُ أُمشي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِ بُرْدٌ مَجْرِيٌّ غَلِيظٌ الْحَاشِيَّةُ فَأَذْرَكَهُ أَغْرَابِيٌّ فَبَدَأَ بِرِدَائِهِ جَبْدَةً شَدِيدَةً حَتَّى نَظَرْتُ إِلَى صَفْحَةٍ عَاتِقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَثَرَتْ بِهَا حَاشِيَةُ الْبُرْدِ مِنْ شِدَّةِ جَبْدَتِهِ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ مَرَلِي مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي عِنْدَكَ فَالْتَقَتْ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ ضَمَّكَ ثُمَّ أَمَرَ لَهُ بِعِطَاءٍ [۲۱۸۰:۳]

[۵۴۷۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ بِرِدَّةٍ فَقَالَ سَهْلٌ هَلْ تَدْرِي مَا الْبُرْدَةُ قَالَ نَعَمْ هِيَ الشَّمْلَةُ مُنْسُوْجَةٌ فِي حَاشِيَتِهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي نَسَجْتُ هَذِهِ بِيَدِي أَكْسُوْكَهَا فَأَخَذَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُخْتَارًا لَهَا فَخَرَجَ إِلَيْنَا وَإِنَّمَا لِرَاوَرَةِ فَجَسَهَا رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اكْسِينِيهَا قَالَ نَعَمْ فَجَسَ مَا شَاءَ اللَّهُ فِي الْمَجْلِسِ ثُمَّ جَمَعَ فَطَوَاهَا ثُمَّ أَرْسَلَ بِهَا

(۱) سنن أبي داود ، كتاب اللباس ، باب في العمام : ۵۴ \ ۴ (رقم الحديث : ۴۰۷۶) ، شعب الإيमान للبيهقي ، باب في الملابس والأواني ، فصل في العمام : ۱۷۳ \ ۵ (رقم الحديث : ۶۲۴۶) و ذكره الترمذي في كتاب اللباس ، باب ما جاء في العمامة السوداء : ۲۲۵ \ ۴ (رقم الحديث : ۱۷۳۵)

(۲) (ارشاد الساری : ۵۲۹ \ ۱۲)

إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ الْقَوْمُ مَا أَحْسَنْتَ سَأَلْتَهَا إِيَّاهُ وَقَدْ عَرَفْتَ أَنَّهُ لَا يَرُدُّ سَابِلًا فَقَالَ الرَّجُلُ وَاللَّهِ مَا سَأَلْتُهَا إِلَّا لِتَكُونَ كَفَنِي يَوْمَ أَمُوتُ قَالَ سَهْلٌ فَكَانَتْ كَفَنَهُ [١١٨: ر]

[٥٤٤٣] ( ) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي ذِمْرَةٌ هِيَ سَبْعُونَ أَلْفًا تُضَيَّ غُجُوهُهُمْ إِضَاءَةً الْقَهْرِ فِقَامُ عِكَاشَةَ بْنِ مَخْصَنٍ الْأَسَدِيِّ يَرْفَعُ مِرَّةً عَلَيْهِ قَالَ اذْغُ اللَّهُ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَقَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ مِنْهُمْ ثُمَّ قَامَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اذْغُ اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ سَبَقَكَ عِكَاشَةُ [١١٨: ر]

[٥٤٤٣، ٥٤٤٤] ( ) حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا هَمَامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قُلْتُ لَهُ أَيُّ الْقِيَابِ كَانَ أَحَبَّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَلْبَسَهَا قَالَ الْحَبِيرَةُ [٥٤٤١] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعَاذٌ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ أَحَبَّ الْقِيَابِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَلْبَسَهَا الْحَبِيرَةُ

[٥٤٤٤] ( ) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوَّجَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرْتُهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تَوَفَّى سَجَّى بِهَرْدٍ حَبِيرَةٍ

برود : دېژده (د باء د ضمه او د راء د سكون سره) جمع ده خادر ته وائي -

حبيرة په وزن د حَبْرَةٍ (د حاء د كسر او د باء د فتحه سره) يعنې خادر ته وائي ، شمله هم خادر ته وائي -

د باب تر لاندې امام بخاري رحمه الله شپږ احاديث ذكر كړيدي ، او په دې ټولو كېنې د خادر ذكر دې -

پرومې روايت كېنې "وعليه يرد كجراخ" دويم روايت كېنې دې "جاءت امرأة ببرد" هم دې روايت

(١) الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الرقاق ، باب يدخل الجنة سبعون ألفا بغير حساب (رقم الحديث : ٧١٧٦) و أخرجه مسلم في الإيمان ، باب الدليل على دخول طوائف من المسلمين الجنة بغير حساب : ١٩٨١ (رقم الحديث : ٢١٦)

(٢) الحديث أخرجه مسلم في كتاب اللباس ، باب فضل لباس الحيرة : ١٦٥٣١٣ (رقم الحديث : ٢٠٧٩) و أخرجه أبو داود في كتاب اللباس ، باب في لبس الحيرة : ٦٥١١٤ (رقم الحديث : ٤٠٦٠)

(٣) الحديث أخرجه مسلم في الجنائز ، باب تسجية الميت : ٦٥١١٢ (رقم الحديث : ٩٤٢) و أخرجه أبو داود في الجنائز ، باب في الميت يسجى : ١٩١١٣ (رقم الحديث : ٣١٢٠) و أخرجه الترمذي في كتاب الوفاة ، باب ذكر ما سجي به رسول الله صلى الله عليه وسلم : ٢٦٢١٤ (رقم الحديث : ٧١١٣)

کنبی یو لفظ دې فَجَّهَا .... چه د هغې معنی د لاس لگولو ده ای مشهائید

دریم روایت کنبی دى "قامر عکاشه بن مِصْن الأسدي یوم نبرکة علیه کبره" (د نون د فتحه او د میم د سکون سره) هغه خادر چه هغې کنبې مختلفې کرخې وى

خلورم او پنځم روایت کنبې د حبره ذکر دې او د باب په آخری حدیث کنبې حضرت عائشه - رضی الله عنہا فرمائی أن رسول الله صلى الله عليه وسلم حين تولى سبي بدر حبيبة "یعنی رسول الله ﷺ چه کله وفات شو نو دغه وخت دوى ﷺ په یمنی خادر کنبې پټ کړې شوې وو ، سُبْحی د مجهول صیغه ده ای غَطَى یعنی پټ کړې شو ، بُرد موصوف او حبره صفت دې ، بُرد حبره مرکب توصیفی دې -

۱۸=باب الْأَكْسِيَّةِ وَالْخَمَائِرِ

[۵۷۷۸] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَائِشَةَ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَا لَمَّا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِقَ يَطْرَحُ خِمِصَةً لَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَإِذَا اعْتَمَ كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ فَقَالَ وَهُوَ كَذَلِكَ لَعَنَهُ اللَّهُ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ يُحْجِرُونَ صَعَوْا [۲۷۵:ر]

[۵۷۷۹] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خِمِصَةٍ لَهُ هَذَا أَعْلَامُ فَنَظَرَ إِلَى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ أَذْهَبُوا بِخِمِصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ فَإِنَّهَا أَهْنَتِي أَنَا عَنْ صَلَاتِي وَأَتُونِي بِالْأُجَانِيَةِ أَبِي جَهْمٍ مِنْ خُدَيْفَةَ بْنِ غَانِمٍ مِنْ بَنِي عَدِيٍّ بَيْنَ كَعْبٍ [۲۷۶:ر]

[۵۷۸۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَسَاءُ وَازَّارًا غَلِيظًا فَقَالَتْ قُبِضَ رُوحُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَيْنِ [۲۷۷:ر]

أكسية : د کساء جمع ده ، خادر ته وائی ، خمائص : د خیمصه جمع ده کمبل او شپږ ته وائی - د باب رومبی روایت کنبې دى "لما نزل برسول الله صلى الله عليه وسلم طفق يطرَحُ خِمِصَةً له على وجهه فإذا اعتمَ كَشَفَهَا عن وجهه" یعنی رسول الله ﷺ باندې چه کله مرض الوفا راغلو نو دوى به په مخ مبارک باندې کمبل اچولو چه کله به ئې ساه ډوبه شوه نو دوى به کمبل لرې کړو ، نَزَلَ معروف هم کیدې شی ای نَزَلَ مرض الموت او مجهول هم کیدې شی (۱)

دویم حدیث کنبی دی چه دوی منقش خمیصه اغوستی وه اودیکنبی نې مونخ اوکړو، او بیا نې اوفرمانل دا یوسن: خکه چه خه دې د مانخه نه غافلې کړم ، اَنَهَشْیْ اَی شَغَلَتْشِیْ عَنِ الصَّلَاةِ - اَنَهْجَانِیة (د همزې په فتحه او د نون په سکون او د باء په کسره سره) پېرې خادر ته وانی ، قسطلانی وانی کساء غلیظ لاعلم له (۱) یعنی هغه پېر خادرچه دیکنبی نقش ونگارنه وی.

۱۹=باب اشتغال الصّماء

[۵۳۸] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ خُبَيْبٍ عَنْ حَفْصِ بْنِ غَاوِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الْمَلَامَةِ وَالْمُنَابَذَةِ وَعَنْ صَلَاتَيْنِ بَعْدَ الْفَجْرِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَقِيبَ وَأَنْ يَحْتَبِسَ بِالتَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ عَيْنُهُ وَيَنْتِ السَّمَاءُ وَأَنْ يَشْتَمَلَ الصَّمَاءُ [ر: ۳۸۱]

[۵۳۸] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ قَالَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لَيْسَتَيْنِ وَعَنْ يَنْتَعِنَ نَهَى عَنْ الْمَلَامَةِ وَالْمُنَابَذَةِ فِي الْبَيْعِ وَالْمَلَامَةِ لَيْسَ الرَّجُلُ تَوْبُ الْآخِرِ يَدِيهِ بِاللَّيْلِ أَوْ لَيْتَهَا وَلَا يَقْلِبُهُ إِلَّا بِذَلِكَ وَالْمُنَابَذَةُ أَنْ يُلْبِذَ الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ يَتَوْبُهُ وَيَنْتَعِنُ الْآخَرُ تَوْبَهُ وَكَوْنُ ذَلِكَ بَعْضُهُمَا عَنْ غَيْرِ نَظَرٍ وَلَا تَرَاوُضٍ وَاللَّيْسَتَيْنِ اشْتِمَالُ الصَّمَاءِ وَالصَّمَاءُ أَنْ يَجْعَلَ تَوْبَهُ عَلَى أَحَدٍ عَايِقِيهِ فَيُبِيدُ وَأَحَدُ شَقِيهِ لَيْسَ عَلَيْهِ تَوْبُ وَاللَّيْسَةُ الْآخَرَى احْتِبَاؤُهُ بِتَوْبِهِ وَهُوَ جَالِسٌ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ [ر: ۳۸۰]

د اشتغال الصّماء علامه ابن اثیر رحمه الله تعریف کوی او لیکي :

هوأن يتجلل الرجل بشويه، ولا يرفع منه جانبها، وإنما قيل لها صماء لأنه يسد على يديه ورجليه المتافق كلها، كالصخرة الصماء التي ليس فيها خرق ولا صدع والفقهاء يقولون : هوأن يتغطى بشوب واحد ليس عليه غيره ثم يرفعه من أحد جانبيه فيضعه على منكبه، فتكشف عورته (۱)

یعنی چه سرې خپل خان په یو جامه کنبې داسې راغونډ کړی چه دینه د لاس پنبې ويستلو دپاره په جامه کنبې خه لاره او خه سورې پاتې نه شی ، د صماء معنی د کلک خیز راخی ، داسې جامې ته خکه صماء وانی چه سرې دیکنبې په خپلو لاسونو پنبو باندې تمام لارې او سورې بند کړی ، د کلک کانړی په شان چه دیکنبې هېڅ قسم سورې نه وی - فقهاء حضرات فرمائی چه د اشتغال صماء معنی دا ده چه سرې یو جامه واغونډی داسې چه د ده په جسم باندې بله جامه نه وی ، بیا چه کله دې د یو طرف نه جامه اوچتوی او دا په اوږه اړدی نو ستر نې بنکاره کیږی -

(۱) ارشاد الساری : ۱۲ / ۵۳۴

(۲) النهاية لابن الاثير : ۳ / ۵۴

حاصل دا چه د محدثینو د تفسیر مطابق بدن په یو خادر او یو جامه کښې داسې راغونډول چه څه بله جامه په بدن نه وی نو رسول الله ﷺ دینه منع کړیده او د فقهاوو د تفسیر مطابق خادر داسې اغوستل چه ددې یو اړخ په اوږه واچولې شی نو ستر ښکاره شی ، دا ممنوع دې ، یو خو ددې وجه چه داسې سرې بندویان او بې لاس و پښو شی او خپل بچاو نه شی کولې ، دویم دا چه دیکښې د عورت د ښکاره کیدو یره ده ، په پومبی صورت کښې کراهت او دویم کښې حرمت دې (۱)

حدیث د باب کښې دی : **دعی النبی ﷺ عن الملامسة والمناجزة**

ملامسة معنی ده چه سرې جامې ته صرف لاس یوخی ، دا پرانستې اونه گوری او وانې خلی ، دارنگه چه څوک شرط اولگوی چه که لاس دې اولگولو نو بیع به لازم وی ، دا هم د ملامسه یو صورت دې او دا ناجائز دې - (۲)

د منابذة معنی ده چه بائع او مشتری یو بل ته جامې وراوغورزوی ، او د طول او عرض د کتلو نه بغیر بیع اوشی ، دا هم ممنوع ده - (۳) تفصیل په کتاب البیوم باب بیع الملامسة کښې تیر شویډې -

د احتباء معنی په راتلونکې باب کښې راروانه ده

۲۰ = بَابُ الْإِحْتِبَاءِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ

[۵۸۸] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لِبْسَتَيْنِ أَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ وَأَنْ يَشْتَمِلَ بِالثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى أَحَدٍ يَحْتَبِيهِ وَعَنْ الْمَلَامَةِ وَالْمَنَابِذَةِ [۳۱: ر]

[۵۸۸] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ الشِّتْمَالِ الصَّمَاءِ وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ [۳۰: ر]

احتباء راغونډه ناستې ته وایی دا هغه ناستې ته وانی چه هغې کښې کتانی په زمکه اولگولې شې او دواړه گنډی اوجنې اودرولې شی او د امداد دپاره دواړه لاسونه د گنډو نه تاو راتاو کړې یا څه جامه د گنډو نه تاو کړې (۴) رسول الله ﷺ به کله کله داسې کښیناستو ، سنن ابی داود کښې د حضرت جابر رضی الله عنه روایت دې فرمائی " أتیت النبی ﷺ وهو محتب بشملة

(۱) الابواب و التراجم : ۱۰۵/۲ ، عمدة القاری : ۳/۲۲

(۲) فتح الباری : ۳۴۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۳/۲۲ ، إرشاد الساری : ۵۳۴/۱۲

(۳) فتح الباری : ۳۴۲/۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۳۴/۱۲

(۴) إرشاد الساری : ۵۳۵/۱۲ ، عمدة القاری : ۴/۲۲

قد وقع مدبها على قدميه * (خه رسول الله ﷺ ته راغلم دوی په یو خادر کښې راغونډ ناست وو د خادر پلیسکې د دوی په قدم مبارک باندې پراته وو) (۱) خو یو جامه کښې نې د راغونډیدو نه منع کړیده ځکه چه دیکښې عورت ښکاره کيږي

۲۱ = بَابُ الْحَبِیْصَةِ السَّوْدَاءِ

[۵۳۸۵] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ سَعِيدِ بْنِ فَلَانٍ هُوَ عَمْرُو بْنُ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ عَنْ أَمْرِ خَالِدِ بْنِ خَالِدِ بْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثِيَابٍ فِيهَا خَمِيصَةٌ سَوْدَاءُ صَغِيرَةٌ فَقَالَ مَنْ تَرَوْنِ أَنْ نَكْسُو هَذِهِ فَسَكَتَ الْقَوْمُ قَالَ التَّبُونِيُّ بِأَمْرِ خَالِدِ بْنِ خَالِدٍ فَأَتَى بِهَا تَحْمِلُ فَأَخَذَ الْخَمِيصَةَ بِيَدِهِ فَأَلْبَسَهَا وَقَالَ أَيْلَى وَأَخْلَقِي وَكَانَ فِيهَا عِلْمٌ أَخْضَرُ وَأَصْفَرُ فَقَالَ يَا أَمْرُ خَالِدٍ هَذَا سَنَاءٌ وَسَنَاءٌ بِالْحَبِیْصَةِ حَسَنٌ [۲۹۰: ر]

[۵۳۸۶] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَنَا وَلَدَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ قَالَتْ لِي يَا أَنَسُ انْظُرْ هَذَا الْغُلَامَ فَلَا يُصِينُ شَيْئًا حَتَّى تَعْدُو بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْتَكُهُ فَعَدَوْتُ بِهِ فَإِذَا هُوَ فِي حَاطِطٍ وَعَلَيْهِ خَمِيصَةٌ خَرِيبَةٌ وَهُوَ يَسِمُ الظُّهْرَ الَّذِي قَدِمَ عَلَيْهِ فِي الْفَتْحِ [۱۳۳: ر]

خميصة نري خادر او د وړي كمبل يا شړي ته وائي ، حديث د باب كښې دى چه رسول الله ﷺ په خدمت كښې جامې راوړې شوې دي كښې يو وړه غونډه توره شړي وه ، دوى د اصحابو نه تپوس او كړو "د ستاسو په خيال كښې دا به مونږ چا ته اغوندو ؟" .... خلق خاموش پاتې شو نو دوى اوفرمانل : "ام خالد راولي" دا وړه وه ، دا په غيږه كښې راوستې شوه نو دا شړي دوى په خپله راواخسته او دوى ته ئې واغوستله او وې فرمانل "په تا دې دا زړه شى" ديكښې شنې يا زيرې نخې وى ، دوى اوفرمانل : "ام خالد ! دا ښايسته دې" -

حضرت ام خالد : د حضرت ام خالد نوم "امة" دې دا د خالد بن سعيد بن العاص لور ده ، د دوى د يو ځوى نوم خالد وو چه د دې په وجه د دوى كښت ام خالد مشهور شو ، دوى د حضرت زبير بن العوام رضی اللہ عنہ سره واده كړې وو ، د دوى نه د دوى دوه خامن وو يو خالد او بل عمرو ، (۲) دا په خېشه كښې پيدا شوې وه ، دې وجه نه رسول الله ﷺ اوفرمانل (يا ام خالد هدا سنا) په حبشې ژبه كښې د سناه معنى د ښانسته ده

دوى دا شړي دوى ته واغوسته او دعا ئې ورته او كړه (اهل واخلقوا) اېلاء واخلق د دوى دواړو يو معنى ده : زړول ، يعنى د ستا عمر دې دومره زيات وى چه ته دا شړي اغوستو اغوستو باندې زړه كړې -

(۱) اخرجه ابوداود فى كتاب اللباس ، باب فى الهدب (رقم الحديث : ۴۰۷۵) (۵۴۱۴)

(۲) فتح البارى : ۱۱۰ / ۳۴۴ ، عمدة القارى : ۵۱۲۲)

د فریری نه "أخلفی" د فاء سره نقل دې ، دې صورت کښې به ترجمه داسې وی ته دا زړه کړه او بیا ئې بدله کړه ، شارحینو دا زیات مناسب ګرځولې دې ، ځکه "أخلفی" (په قاف سره) هم په هغه معنی دې چه په کوم د "أهل" دې خو ګه أخلفی (فاء سره) شی نو دا به په معنی د عوض او د بدل کښې استعمال شی ځکه چه مینځ کښې ئې واو عاطفه دې او عطف د مغایرت تقاضا کوی ، او مغایرت په "أخلفی" کښې دې دې وجه نه دا زیات مناسب دې (۱) ابن بطلال رحمه الله خو "أخلفی" (بالقاف) تصحیف ګرځولې ، هغه لیکي "من روی أخلفی بالقاف فهو تصحیف والمعروف من كلام العرب: أخلفی بالقاف، يقال: خلعت الثوب، هذا أخرجت بألیه ولقته يقال: أهل وأخلف أي: عیش فخرق ثیابک وارقعها، هذا كلام العرب وقد روی أبو داود ، عن عمرو بن عون ، عن ابن المبارک ، عن الجریدی ، عن ابن نضره ، قال : كان أصحاب رسول الله إذا لبس أحدكم ثوبا جدیداً ، قيل له : تبلى ، ویخلف الله" (۲)

یعنی "أخلفی" قاف سره تصحیف دې ، کلام د عربو کښې "أخلفی" (فاء) سره معروف دې ، خلعت اثوب هغه وخت ویلې کیږي چه کله یو جامه د زوروالی په حالت کښې اووېستې شی او دا اوګندولې شی ، دارنگه ویلې کیږي أهل وأخلف یعنی ته دې ژوندې ئې تر دې چه په تا دا جامې زړې شی ؛ او دا داسې زړې کړې چه دیکښې پیوندونه اولګی ، دا خو په کلام د عربو او په لغت کښې ویلې کیږي ، دینه علاوه امام أبو داود رحمه الله روایت نقل کړې دې چه حضرات اصحابو کښې چه به کله نوې جامې واغوستې نو ده ته به ویلې کیدل تېلو ویخلف الله یعنی ته دې دا جامې زړې کړې او بیا دې الله تعالی درته ددې ښه بدل درکړي د باب په آخری روایت کښې دې "خَبِصَةُ حُرَيْثٍ" دا حُرَيْث ته منسوب دې ، چه د قبیلې د قضاغه د یو سړی نوم وو - (۳)

قوله: وهو یسیر الظاهر : او ده اوښ داغولو ، د کله نه د سوارلی اوښ وغیره مراد دې لاندې تحمل الاتقال علی قهرها - (۴)

۲۲= بَابُ ثِيَابِ الْخَضِرِ

[۵۳۸۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَ أَمْرَأَتَهُ فَتَزَوَّجَهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الزَّيْدِ الْقُرْظِيُّ قَالَتْ عَائِشَةُ وَعَلَيْهَا خِمَارٌ أَخْضَرُ فَتَكَتْ إِلَيْهَا

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۲۴۴ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۵ ، إرشاد الساری : ۱۲ / ۵۳۸

(۲) شرح ابن باطل . کتاب النیاس : ۱۱۷ / ۹ - ۱۱۸

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۳۴۵ ، إرشاد الساری : ۱۲ / ۵۳۸ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۵

(۴) عمدة القاری : ۲۲ / ۵

وَأَرْغَبَا خَضْرَاءَ بَجَلْدِهَا فَلَبَّيَا جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْبِسَاءُ يَنْتَعُرُ بَعْضُهُنَّ بَعْضًا قَالَتْ عَائِشَةُ مَا رَأَيْتُ مِثْلَ مَا يَلْقَى الْمُؤْمِنَاتُ لِحَدِّهَا أَشَدَّ خَضْرَاءَ مِنْ ثَوْبِهَا قَالَتْ وَسَمِعْتُ أَنَّهَا قَدْ أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ وَمَعَهُ ابْنَانُ لَهُ مِنْ غَيْرِهَا قَالَتْ وَاللَّهِ مَا لِي إِلَيْهِ مِنْ ذَنْبٍ إِلَّا أَنْ مَا مَعَهُ لَيْسَ بِأَغْنَى عَنِّي مِنْ هَذِهِ وَأَخَذَتْ هَذْبَةً مِنْ ثَوْبِهَا فَقَالَتْ كَذَبْتَ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلَى لَأَنْفُضَهَا أَنْفَضَ الْأَدِيمُ وَلَكِنِّي نَأْيْتُ رِيْدَ رَفَاعَةٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنْ كَانَ ذَلِكَ لَمْ تَحِلِّيْ لَهُ أَوْ لَمْ تَصْلُحِي لَهُ حَتَّى يَذُوقَ مِنْ عُسَيْتِكَ قَالَتْ وَأَبْصَرَ مَعَهُ ابْنَيْنِ لَهُ فَقَالَ بَنُوكَ هَؤُلَاءِ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ هَذَا الَّذِي تَزْعُمِينَ مَا تَزْعُمِينَ قَوْلَ اللَّهِ لَهُمْ أَشْبَهُ بِهِ مِنَ الْغُرَابِ بِالْغُرَابِ [ر: ۲۳۹۷]

ثياب الغُصْبِ اضافت سره د مسجد الجامع د قبيل نه دې يعنى د موصوف اضافت شويدي صفت ته ، د کشمېنې په روايت کښې " الثياب الغصبة " مرکب توصيفي دې - (۱)

په حديث د باب کښې د امراة رفاعة واقعه بيان شويده چه د هغې تفصيل په کتاب النکاح کښې تير شويدي ، دیکښې دى "عليها خمار أخضر" په دې مناسبت سره امام دا روايت دلته ذکر کړو ، ارتمها خضراء بجلدها : امراة رفاعة حضرت عائشة رضی الله عنها ته د خپل خرمنې هغه حصه اوخودله چه کومه د وهلو په وجه شنه شوې وه ، آرت : ارافعة د باب افعال نه د ماضى واحد مونث صيغه ده ، لئلا تَنْفُضَهَا أَنْفَضَ الْأَدِيمُ : علامه ابن اثير ددې ترجمه کوي او ليکي : اى اجهدها و امرکها ، کما يفعل بالاتيمن عند دهاغه (۲) يعنى ما دا داسې اومرله چه څنگه خرمن د رنگ کولو په وخت مړلې کيږي ، علامه عيني رحمه الله فرماني : وهو كناية عن كمال قوة البهامة - (۳)

قوله : لَمْ تَحِلِّيْ لَهُ أَوْ لَمْ تَصْلُحِي لَهُ : لم ، دلته د "لا" په معنى کښې دې (۴) "أو" د شک دپاره دې ، راوى ته شک دې چه لم تحلى ئې اوويل او که لم تصلحي ئې اوويل يعنى ته د رفاعة دپاره تر هغه وخته پورې به حلاله نه ئې چه تر څو عبد الرحمن کوروالې اونکړې -

قوله : هَذَا الَّذِي تَزْعُمِينَ مَا تَزْعُمِينَ ، فوالله ، لهم أشبه به من الغُرَابِ بِالْغُرَابِ : د هذا مشار اليه عبد الرحمان بن زبير (د زاء په فتحه او د باء په كسره سره) دې چه هغه سره دې ښخې واده كړې وو ، حضور ﷺ او فرمانل ، هم دا دې چه دده متعلق ته خبرې كوي (چه دې په جماع قادر نه دې) حال دا دې چه دا هلك د عبد الرحمان سره زيات مشابهت لري چه څومره مشابهت د كارغه د كارغه سره وى -

(۱) إرشاد السارى : ۵۳۹ / ۱۲ ، فتح البارى : ۵۴۶ / ۱۰ ، عمدة القارى : ۵ / ۲۲

(۲) النهاية لابن الاثير : ۹۹ / ۵

(۳) عمدة القارى : ۶ / ۲۲

(۴) فتح البازى : ۵۴۷ / ۱۰ ، إرشاد السارى : ۵۴۰ / ۱۲ ، عمدة القارى : ۶ / ۲۲

٢٣ = باب الثياب البيض

[٥٨٨١] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَسْرٍ حَدَّثَنَا مُسْعَرٌ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ قَالَ رَأَيْتُ بِشْمَالَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجْهَيْهِ وَرَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بَيْضٌ يَوْمَ أُحُدٍ مَا رَأَيْتُهُمَا قَبْلَ وَلَا بَعْدَ [٣٨٨٨: ٢]

[٥٨٨١] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ الدُّؤْلِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِ تَوْبٌ أَبْيَضٌ وَهُوَ نَائِمٌ ثُمَّ أَتَيْتُهُ وَقَدْ اسْتَيْقَظَ فَقَالَ مَا مِنْ عَبْدٍ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ مَاتَ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ فُلْتُ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قَالَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ فُلْتُ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قَالَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ عَلَى رَعْمٍ أُنْفٍ أَبِي ذَرٍّ وَكَانَ أَبُو ذَرٍّ إِذَا حَدَّثَ يَهْدَأُ قَالَ وَإِنْ رَعْمَ أُنْفٍ أَبِي ذَرٍّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ هَذَا عِنْدَ الْمَوْتِ أَوْ قَبْلَهُ إِذَا تَابَ وَتَدِمَ وَقَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ غُفِرَ لَهُ [٨٨٠: ٢]

سپین لباس پہ تمامو رنگونو کنبی د ٲولو نه افضل دی رسول الله ﷺ دیتہ پہ نورو تمامو رنگونو والا جامو باندی ترجیح ورکولہ و سنن ابی داود ، ترمذی او ابن ماجہ کنبی د حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہما روایت دی چہ دوی رضی اللہ عنہما فرمائی دی " البسوا من ثيابکم البیاض ، فإنها من غیر ثيابکم ، و کفونا فیها موتاکم " (١) سپین لباس استعمال کری او دیکنبی خپل مری کفن کری خکہ چہ دا بہترین لباس دی -

٢٣ = باب لبس الحریر وافتراشہ للرجال وقدر ما یجوز منه

[٥٨٩٢-٥٨٩٠] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عُمَرَ النَّهْدِيَّ أَنَا كِتَابُ عُمَرُو وَنَحْنُ مَعَ عُبَيْدِ بْنِ قُرَيْبٍ بِأَذْرِبَجَانَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْحَرِيرِ إِلَّا هَكَذَا وَأَشَارَ بِأَصْبَعَيْهِ اللَّتَيْنِ تَلِيَانِ الْإِبْهَامِ قَالَ فِيمَا عَلَيْنَا أَنَّهُ يَقْنَى الْأَعْلَامَ

(١) أخرجه أبو داود في كتاب اللباس ، باب في البياض (رقم الحديث : ٤٠٦١) و ٥١١٤ وأخرجه الترمذی في كتاب الجنائز ، باب ما يستحب من الأكفان (رقم الحديث : ٩٩٤ _ ٣١٩١٣ وأخرجه ابن ماجه مع تقديم و تأخير في كتاب اللباس ، باب البياض من الثياب (رقم الحديث : ٣٥٦٦) و ١١٨١٢ (١) الحديث أخرجه البخاری أيضا في هذا الباب في مواضع (رقم الحديث : ٥٤٩١ ، ٥٤٩٢ ، ٥٤٩٦ ، ٥٤٩٧) وأخرجه مسلم في كتاب اللباس ، باب تحريم استعمال إناء الذهب و الفضة ... ١٦٤١١٣ (رقم الحديث : ٦٩٢٠) وأخرجه أبو داود في اللباس ، باب ما جاء في لبس الحریر : ٤٦١٤ (رقم الحديث : ٤٠٤٢) وأخرجه النسائي في كتاب الزينة ، باب ما رخص فيه للرجل من لبس الحریر : ٤٧٤١٥ (رقم الحديث : ٩٦٢٧) وأخرجه ابن ماجه في كتاب الجهاد ، باب لبس الحریر و الديباج... [بقیه برصفحه آتندہ....]

[٥٣٩] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُمَانَ قَالَ كَتَبَ إِلَيْنَا عُمرُ وَنَحْنُ بِأَذْرِبَيْجَانَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ لُبْسِ الْحَرِيرِ إِلَّا هَكَذَا وَصَفَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْبَعَيْهِ وَرَقَمَ زُهَيْرٌ الْوُسْطَى وَالسَّابِغَةَ

[٥٣٩] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ أَبِي تَيْمٍ عَنْ أَبِي عُمَانَ قَالَ كُنَّا مَعَ عُتْبَةَ فَكَتَبَ إِلَيْهِ عُمرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يُلْبَسُ الْحَرِيرُ فِي الدُّنْيَا إِلَّا لَهُ يُلْبَسُ فِي الْآخِرَةِ مِنْهُ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عُمرٍ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ وَأَشَارَ أَبُو عُثْمَانَ بِأَصْبَعَيْهِ الْمُسَبَّغَةِ وَالْوُسْطَى [٥٣٩: ر] وانظر: [٥٣٩: ر]

[٥٣٩] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ كَانَ حَدِيثُهُ بِالْمَدَائِنِ فَاسْتَسْقَى فَأَتَاهُ دِهْقَانٌ بِمَاءٍ فِي إِنَاءٍ مِنْ فِصَّةٍ فَرَمَاهُ بِهِ وَقَالَ إِلَيَّ لَمْ أَرِهِ إِلَّا أَنِّي نَهَيْتُهُ فَلَمْ يَنْتَهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدَّهَبُ وَالْفِصَّةُ وَالْحَرِيرُ وَالذِّيَابُ هِيَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَكُمُ فِي الْآخِرَةِ [٥٣٩: ر]

[٥٣٩] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ شُعْبَةُ فَقُلْتُ أَعَنْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ شَدِيدًا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا فَلَنْ يَلْبَسَهُ فِي الْآخِرَةِ

[٥٣٩] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ الزُّبَيْرِ يَخْطُبُ يَقُولُ قَالَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ [٥٣٩] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي ذِيَّانَ خَلِيفَةُ بْنُ كَعْبٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ الزُّبَيْرِ يَقُولُ سَمِعْتُ عُمرَ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ

وَقَالَ أَبُو مُعْتَمِرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ يَزِيدَ قَالَ قَالَتْ مُعَاذَةُ أَخْبَرْتَنِي أَنَّ عُمرَ وَبَنِيَّ عَبدِ اللَّهِ سَمِعُوا عَبدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ سَمِعَ عُمرَ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ [٥٣٩: ر]

[٥٣٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمرٍ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ حِطَّانٍ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الْحَرِيرِ فَقَالَتْ أَتَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَلَهُ قَالَ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ سَلِ ابْنَ عُمرٍ قَالَ فَسَأَلْتُ ابْنَ عُمرَ فَقَالَ أَخْبَرْتَنِي أَبُو

...بقية از حاشیه گذشته [فی الحرب: ٩٤٢/٢ (رقم الحديث: ٢٨٢٠)] و أخرجه ابن ماجه أيضا فی کتاب اللباس، باب الرخصة فی العلم فی الثوب: ١١٨٨/٢ (رقم الحديث: ٣٥٩٣)

(١) الحديث أخرجه مسلم فی کتاب اللباس، باب تحريم استعمال إناء الذهب و الفضة ..... ١٦٤٥/٣ (رقم الحديث: ٢٠٧٣) و أخرجه النسائي فی کتاب الزينة، باب لبس الحرير: ٤٦٥/٥ (رقم الحديث: ٩٥٨٤، ٩٥٨٣، ٩٥٨٢)

خَفِصَ يَغْنَى عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّمَا يَلْبَسُ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا مَنْ لَا خَلْقَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ فَقُلْتُ صَدَقَ وَمَا كَذَبَ أَبُو خَفِصَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا حَرْبٌ عَنْ يَحْيَى حَدَّثَنِي عُمَرَانُ وَوَصَّ الْحَدِيثَ [ر: ٥٤٩٠]

امام بخاری رحمہ اللہ پہ دی ترجمۃ الباب کنبی درې جزو نه قائم کړیدی ، پومې جزء دي " لبس الحرير .....

د رېښمو د لباس د استعمال مسئله : د سرو دپاره د رېښمو استعمال په عام حالت کنبي د آنه اړيکه په نزد بالاتفاق ناجائز دي ، او په حالت اضطراري کنبي بالاتفاق جائز دي (١)
خو د بيماري او د جنگ او د سفر وغيره په حالت کنبي خالص د رېښمو لباس سرو دپاره جائز دي او که نه دي جائز ديکنبي اختلاف دي -

د امام ابوحنيفه او امام مالک رحمهما الله په نزد دي صورت کنبي خالص د رېښمو لباس استعمالول جائز نه دي - (٢)

د امام شافعي رحمہ اللہ او د امام احمد بن حنبل او په احنافو کنبي د صاحبينو په نزد دي صورت کنبي خالص د رېښمو لباس د سرو دپاره جائز دي - (٣)

دا حضرات د حضرت عبدالرحمان بن عوف او د حضرت زبير بن العوام رضي الله عنه د روايت نه استدلال کوي چه هغې کنبي دي " ان رسول الله صلى الله عليه وسلم رخص لعبد الرحمن ابن عوف واليزيد بن العوام القبيص الحريري السفر ، من حكة كانت بهما ، او وچه كان بهما " (٤) چه رسول الله ﷺ دغه دواړو اصحابو ته په سفر کنبي د خارش يا د څه بل مرض په وجه د رېښمو د قميص استعمالولو اجازت ورکړې وو -

امام ابوحنيفه او امام مالک د هغه روايتونو نه استدلال کوي چه هغې کنبي د رېښمو لباس د استعمالولو ممانعت راغلې دي ، د ترمذي روايت دي " حرملها لبس الحرير والذهب على

(١) إغلاء السنن ، كتاب الحظر والإباحة ، باب حرمة الحرير على الرجال و جلة للنساء : ١٧ / ٣٣٦ و رد المحتار على الدر المختار ، كتاب الحظر والإباحة ، فصل في اللبس : ٢٤٧ / ٥

(٢) إغلاء السنن ، كتاب الحظر والإباحة ، باب في لبس الحرير لمحذور : ١٧ / ٣٤٥ - ٣٤٦ - ٣٤٧

(٣) إغلاء السنن ، كتاب الحظر والإباحة ، باب في لبس الحرير لمحذور : ١٧ / ٣٤٥

(٤) أخرجه البخاري أيضا في كتاب الجهاد ، باب الحرير في الحرب (رقم الحديث : ٢٩١٩) و أخرجه مسلم في كتاب اللباس و الزينة ، باب إباحة لبس الحرير للرجل (رقم الحديث : ٥٣٨٧) و أبوداود في كتاب اللباس ، باب في لبس الحرير لغذر (رقم الحديث : ٤٠٥٦) و الترمذي في كتاب اللباس ، باب ما جاء في الرخصة في لبس الحرير في الحرب (رقم الحديث : ١٧٢٢) و النسائي في كتاب الزينة ، باب الرخصة في لبس الحرير : ٣٥١٠ ، ٣٥١١ ، ابن ماجه في كتاب اللباس ، باب من رخص له في الحرير ، (رقم الحديث : ٣٦٣٧)

ذکور امتی و اهل الانهم - (۱)

د حضرت عبدالرحمان بن عوف او د حضرت زبیر بن العوام روایت له دوی په حالت د اضطرار یا د دوی په خصوصیت معمول کوی ، په خصوصیت باندې د ابن عساکر د دې روایت نه استدلال کیږي چه کوم د حضرت محمد بن سیرین نه نقل دې چه حضرت فاروق اعظم حضرت خالد بن ولید لره یو رینمی لباس اغوستلي اولیدلو ، نو تپوس ئې اوکړو . چه دا ولي ؟ نو دوی د حضرت عبد الرحمان بن عوف دا روایت ذکر کړو نو حضرت فاروق اعظم او فرمایا " أولک مثل مال عبد الرحمن ؟ " یعنی آیا تا ته هم د هغه شان رخصت حاصل به وی چه څنگه عبد الرحمان ته حاصل وو ؟ اوبیا ئې دا قمیص اوشلو - (۲)

حضرت مولانا ظفر احمد تهانوی رحمه الله فرمائی : " تقول أبی حنیفة فی الباب أدرم وأحوط ، وقولهما أوسم وأقوی وأضبط " (۳)

ترجمة الباب دویم جزء دې " و افتراشه للرجال "

د رینمو جامې په طور د بسترو استعمال کیدې شی او که نه ، دیکنې هم اختلاف دې ، په دې د یو باب نه پس امام مستقل باب قائم کړیدې او د فتح الباری په نسخه کښې د ترجمة الباب دا جزء نشته دې -

د سرو دپاره د رینمو د لباس جائز مقدار : د ترجمة الباب دریم جزء دې " و قدر ما یجوز منه " یعنی د سرو دپاره د رینمو د لباس څومره مقدار جائز دې ؟ د څلورو گوتو په قدر یا ددینه کم لباس کښې د رینمو استعمال جائز دې ځکه چه د څلورو گوتو په اندازه رخصت په خپله حدیث کښې شته دې - (۴)

دا خو د خالص رینمو حکم دې ، خو که یو جامه داسې وی چه دیکنې خالص رینم نه وی بلکه د وړې وغیره سره گډ شوې وی ، نو جمهور فرمائی چه داسې صورت کښې به د غالب اعتبار وی ، که رینم غالب وی نو ناجائز او که مغلوب وی نو جائز - (۵)

صاحب د هدایه لیکي چه داسې جامه چه د هغې سدی (اوږد تار) د رینمو وی او لحمه (د پلنو تار) غیر د رینمو وی نو ددې استعمال جائز دې ځکه چه د جامو په جوړولو کښې اصل لحمه (د پلنو تار دې) ، سدی نه ده ، - (۶)

د باب رومې حدیث کښې ابو عثمان نهدي فرمائی چه مونږ آذربائجان کښې وو چه مونږ ته د حضرت فاروق اعظم خط راغلو (دیکنې لیکلې وو) چه رسول الله ﷺ د رینمو نه منع کړې وه خو د دومره (اجازت شته) او د متې گوتې سره ئې نزدې په دواړو گوتو

(۱) رواه الترمذی فی کتاب اللباس ، باب ما جاء فی الحریر و الذهب (رقم الحدیث : ۱۷۲) (۲۱۷/۴)

(۲) إعلاء السنن ، کتاب الحظر و الإباحة ، باب فی لبس الحریر لمحدور : ۳۴۸/۱۷

(۳) إعلاء السنن ، کتاب الحظر و الإباحة ، باب فی لبس الحریر لمحدور : ۳۴۸/۱۷

(۴) الأبواب و التراجم : ۱۰۵/۲ و فتح القدير ، کتاب الذبائح ، فصل فی اللبس : ۴۵۴/۸

(۵) الأبواب و التراجم : ۱۰۵/۲ ، و أشار إلی هذا ابن بطال فی شرح صحیح البخاری : ۱۰۵/۹

(۶) الهدایة مع فتح القدير ، کتاب الذبائح ، صل فی اللبس : ۴۵۵/۸

، مسواکه او مینخمی) گوئو په ذریعه اشاره او کړه او وې خودله (یعنی د دواړو گوئو په قدر د استعمال اجازت شته)

قوله: قال فيما علمنا أنه يعني الأعلام: ابو عثمان نهدي فرمانی خمونی د علم مطابق دینه مقصد گلوله بوتی او نقش ونگار وو ، یعنی جامو کښې ډیر کړتې گلوله او بوتی او نقش ونگار جوړیږی ، نو که د دوه گوئو په اندازه دیکښې رینیم استعمال شوې وی نو شرعا دیکښې رخصت شته -

قوله: فقلت أعز النبي، فقال شديداً: عن النبي صلى الله عليه وسلم: دا د باب د پنځم روایت الفاظ دی ، حضرت انس رضی الله عنه حدیث بیان کړيدي ، شعبه بن الحجاج د خپل شیخ عبد العزيز بن صهيب نه تپوس او کړو چه حضرت انس دا حدیث د رسول الله صلی الله علیه و آله نه نقل کړيدي ، نو د سخت خفه شو او وې فرمائیل [هو دا د رسول الله صلی الله علیه و آله مرفوع حدیث دي او حضرت انس رضی الله عنه هم د رسول الله صلی الله علیه و آله نه نقل کړيدي

قوله: من لبس الحرير في الدنيا لم يلبسه في الآخرة: د دې یو معنی خو دا ده چه دنیا کښې رینیمی لباس اخستونکي به جنت ته نه داخلېږی ځکه چه د جنتیانو لباس به د رینیمو وی ، قرآن کریم کښې دی (و لباسهم فيها حریر) نو داسې سړی چه کله د جنتیانو لباس نه شی اچولې نو جنت به ورته هم په ابتداء کښې نه ملاوېږی ، خو چه کله د خپلو گناهونو سزا تیره کړی نو دینه پس به جنت ته داخل شی او دا معنی هم کیدې شی چه که داسې سړی د خپلو نورو نیکو په سبب جنت ته داخل هم شی بیا به هم ده ته د جنت رینیمی لباس نه ملاوېږی - ( )

۲۵ = بَابُ مَسِّ الْحَرِيرِ مِنْ غَيْرِ لُبْسٍ

وَيُرَوَّى فِيهِ عَنْ الزَّيْدِيِّ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٥٨٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَهْدَى لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَوْبَ حَرِيرٍ فَعَلَّمَنَا لُبْسَهُ وَتَعَجَّبَ مِنْهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَعْجَبُونَ مِنْ هَذَا أَفَلَا نَعْمَ قَالَ مَنَادِيلُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فِي الْحَجَّةِ خَيْرٌ مِنْ هَذَا [٢٠٤٤]

شارح د بخاری علامه ابن بطال رحمه الله د ترجمه الباب مقصد بیانوی او لیکي :
لیس النبی عن لباس الحریر من أجل نجاسة عينه فيحرم لبسه باليد، وإن شاء من لبسه من أجل أنه ليس من لباس المتقين، وعينه مع ذلك طاهرة، فلذلك جاز لبسه والإستغفار به ( )
یعنی د امام بخاری مقصد په دې باب سره دا خبره بیانول دي ، چه د رینیمو د استعمال نه

چہ کوم ممانعت راغلی دے ہغہ پہ دے وجہ نہ دے چہ رینیم نجس العین او پلید دے بلکہ ددی وجہ نہ چہ دا د نیکانو او د متقیانو لباس نہ دے رینیم یو پاک خیز دے دے وجہ نہ دے سرہ گوتے لگول او د دے قیمت نہ فائدہ اخستل جائز دی -

قوله: ویروی فیہ عن الزیدی عن الزہری عن أنس، عن النبی صلی اللہ

علیہ وسلم: محمد بن الولید زبیدی د زہری عن انس * پہ طریق سرہ دے بارہ کنبی یو مرفوع روایت نقل کریدی ، دراقطنی دا روایت پہ کتاب الافراد و الغرائب کنبی موصولاً نقل کریدی - إن رسول الله صلى الله عليه وسلم أهديت له حلة من الستبرق، فجعل ناس يلبسونها بليدوم ويتعجبون منها، فقال النبي ﷺ: تعجبكم هذه، فوالله لبتاديل سعد بن الجندب أحسن منها* (۱) یعنی رسول اللہ ﷺ پہ خدمت کنبی د رینیمو یو جامہ چا پہ تحفہ کنبی راوہر ، خلقو بہ دیتہ گوتے اورلی او حیرانہ حیرانہ کیدل بہ ، (چہ خومرہ نرم او بنانستہ دہ) رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل تاسو تہ دا عجیبہ لگی؟ واللہ جنت کنبی د سعد بن معاذ رومال بہ دینہ زیات بنانستہ وی

۳۶ = باب اقتراش الحریر وقال عبيدة هو كلبه

[۵۸۹۹] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَزْزَانَ عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَزْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ حَذِيقَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَشْرَبَ فِي آيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَأَنْ تَأْكُلَ فِيهَا وَعَنْ لُبَيْسِ الْحَرِيرِيِّ وَالذِّي يَسَاجُ وَأَنْ تُجَلِّسَ عَلَيْهِ [ر: ۵۸۹۰]

د رینیمو د بستری حکم: رینیم د بستری او د تکیہ پہ طور استعمالول جائز دے او کھ نہ ، دیکنبی اختلاف دے -

حضرات مالکیہ ، شافعیہ او پہ حضرات احنافو کنبی د صاحبینو پہ نزد ناجائز دی (۲) دا حضرات د حدیث د باب نہ استدلال کوی ،

دویم دوی د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ د روایت نہ استدلال کوی چہ یو پروگرام کنبی

دوی رضی اللہ عنہ د رینیمو پہ بستری باندے د ناستی نہ انکار کرے وو او دا نہی فرمائلی وو : لأن

أقعد على جبر الغضا أحب إلى من أن أقعد على محبس من حرير* (۳) یعنی د غضا اونہ پہ سکرو کینیناستل راتہ زیات خویش دی ددینہ چہ خہ پہ رینیمی بستری کینیم ، غضا د کیکر پہ شان یو اونہ چہ دیکنبی اور تر ډیرہ مودی باقی پاتہ وی -

د امام ابوحنیفہ او مالکیہ کنبی د این الماجئون او د بعض شوافعو پہ نزد د رینیمو بستری استعمالول د سرو دپارہ جایز دی - (۴)

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۲۲، فتح الباری: ۱۰/۳۵۷

(۲) فتح الباری: ۱۰/۳۵۹، عمدة القاری: ۱۴/۲۲، اعلام السنن: ۱۷/۳۵۱

(۳) فتح الباری: ۱۰/۳۵۹

(۴) فتح الباری: ۱۰/۳۵۹، عمدة القاری: ۱۴/۲۲

دوی خو یو د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د روایت نه استدلال کوی چه کوم د^(۱) وکیف من مسعر من راشد... په طریق سره روایت دې^(۲) رایت بل مجلس ابن عباس مرققة حریر^(۳) مرققة تکیه ته وائی ابن سعد هم داسې یو روایت نقل کړیدی^(۴) په خپله د رسول الله صلی الله علیه و آله نه هم د ریښمو تکیه ته ډډه وهلو روایت راغلی دې^(۵) د حدیث د باب جوابونه دې حضراتو د طرفه د حدیث د باب مختلف جوابونه ورکړې شويدي^(۶)

① حدیث د باب کښې چه کوم ممانعت راغلی دې داصر د جلوس سره متعلق نه دې ، بلکه د لبس او د جلوس د دواړو د مجموعې سره متعلق دې ، چه ریښمی لباس اغوستل او په دې باندې کښیناستل یعنی د دواړو جمع کول ناجائز دې^(۷) خو ظاهره ده چه دا جواب ضعیف دې ، د دواړو د مجموعې سره نهی متعلق کول بغیرد څه قوی دلیل خلاف اصل او خلاف د ظاهر دې

② دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه د^(۸) وآن مجلس علیه^(۹) اضافه د جریر بن حازم تفرد دې ، ددې روایت چه نورې څومره طریقې دي . دې کښې دا اضافه نشته دې . دې وجه نه دا معتبر نه دې^(۱۰)

خو دا جواب هم ضعیف دې ځکه چه جریر ثقه دې او د اصول حدیث مشهوره ضابطه ده چه^(۱۱) زیادة الثقة مقبولة^(۱۲)

③ دې وجه صحیح خبره دا معلومیږي چه کومه بعضې حنفی عالمانو لیکلې هم ده چه دا حدیث امام ابوحنیفه رحمه الله ته نه وو رسیدلې ، او ددې تائید ددینه هم کیږي چه د جریر بن حازم نه علاوه ددې حدیث په نورو طریقو کښې دا اضافه نشته دې او د جریر وفات د امام ابوحنیفه د وفات نه پنځویشت کاله پس شويدي^(۱۳) ، نو ډیره ممکن ده ، چه د دوی د وفات نه پس جریر بن حازم دا حدیث نقل کړې وی^(۱۴) او امام ابوحنیفه فرمائی اذا صح الحدیث فهو مذهبی^(۱۵)

(۱) عمدة القاری : ۱۴ / ۲۲

(۲) عمدة القاری : ۱۴ / ۲۲

(۳) رد المحتار علی الدر المختار ، کتاب الحضر و الإباحة ، فصل فی اللبس : ۲۵۰ / ۱۵

(۴) عمدة القاری : ۱۵ / ۲۲ ، فتح الباری : ۳۵۹ / ۱۰

(۵) عمدة القاری : ۱۵ / ۲۲ ، والعلء السنن : ۳۵۱ / ۱۷

(۶) علوم الحدیث لابن الصلاح ، النوع السادس عشر ، معرفة زیادات الثقات و حکمها : ۸۵ ، و ألفیه الحدیث للحافظ العراقي ، زیادة الثقات : ۱۴ ، و فتح المغیث بشرح ألفیه الحدیث ، زیادة الثقات : ۴۶۱ / ۱ ، و ظفر

الأمانی بشرح مختصر السید الشریف الجرجانی : ۳۵۹

(۷) اعلاء السنن : ۳۵ / ۱۷

(۸) مقدمة رد المحتار : ۵۰ / ۱۱

۲۷ = بَابُ لُبْسِ الْقِسِيِّ

وَقَالَ عَاصِمٌ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ قُلْتُ لِعَلِيٍّ مَا الْقِسِيَّةُ قَالَ ثِيَابُ اثْنَتَيْنِ مِنَ الثَّامِرِ أَوْ مِنْ مِصْرَ مُضَلَّعَةٌ فِيهَا حَرِيرٌ وَفِيهَا أَمْشَالُ الْأَتْرَجِ وَالْبَيْتَرَةُ كَأَنَّ الثِّيَابَ تَصْنَعُهُ لِيُغَوِّلَهُنَّ مِثْلَ الْقَطَافِ يَصْفِرْنَهَا وَقَالَ جَرِيرٌ عَنْ يَزِيدٍ فِي حَدِيثِهِ الْقِسِيَّةُ ثِيَابٌ مُضَلَّعَةٌ بِجَاءٍ بَيْنَ مِصْرَ فِيهَا الْحَرِيرُ وَالْبَيْتَرَةُ جُلُودُ السِّبَاعِ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَاصِمٌ أَكْثَرُ مَا أَصَحَّ فِي الْبَيْتَرَةِ [۳۰۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُبَيْحَانُ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ أَبِي الشَّعْثَاءِ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ سُوَيْدٍ عَنْ مَقْرِبَةَ عَنْ الْبَزَّازِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ ثَمَانَا الثِّيَابُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الْمَيَاثِرِ الْحُمْرِ وَالْقِسِيِّ [۳۰۱]

قِسِي (په فتحه د قاف او د سین په کسره سره او تشدید سره) د رینمی جامی نوم دی چه کومه د سمندر په غاړه واقع د یو ښار نوم دی "قس" ته منسوب دی، (عاصم ابن کلیب د ابوبرده قول نقل کړیدی چه ما د حضرت علی نه تپوس او کړو چه قِسِيَّة څه څیز دی؟ نو دوی اوویل: یو قسم جامه ده چه کومه به مونږه ته د شام یا د مصر نه راتله دیکښي به د اترنج (نارنج) په شان د رینمو بخی تلې وې: مضلعة فیها حریر: اوی فیها عطوفه عریضة کالاضلام) (۱) یعنی د پښتو په شان به دیکښي د رینمو بخی وې او میثقه (د میم په کسره او د یاء په سکون سره) هغه جامه چه ښځې خپلو خاوندانو لره د خادرونو په شان د زیر رنگ جوړوی - قطائف: د قطیفة جمع ده خادر ته وایی یصفرها: تصفیر باب تفعیل نه دی زیر رنگ کول - په پالنگ باندې اچولو دپاره او د بالښتونو د کور په طور باندې استعمالولو دپاره یو نرم او ښایسته جامه جوړیږی دپته میثقه ویلی کیږی (۲) د عاصم دا تعلیق امام مسلم موصولاً نقل کړیدی "نهانا رسول الله صلى الله عليه وسلم عن لبس القسِيِّ وعن الميَاثِرِ" (۳)

قوله: وقال جرير عن يزيد في حديثه.... دلته د جریر نه یا خو هم هغه جریر مراد دی چه د هغه تذکره دینه وړاندې تیر شوی کیږی تیره شوه یعنی جریر بن حازم او یا دینه جریر بن عبد الحمید مراد دی، علامه کرمانی رومې اوحافظ ابن حجر دویم قول اختیار کړیدی (۴)

(۱) فتح الباری: ۳۶۰/۱۱۰، عمدة القاری: ۱۵/۲۲ [إرشاد الساری: ۵۴۹/۱۱۲]

(۲) فتح الباری: ۳۶۰/۱۱۰، إرشاد الساری: ۵۴۹/۱۱۲

(۳) فتح الباری: ۳۶۰/۱۱۰، عمدة القاری: ۱۵/۲۲، [إرشاد الساری: ۵۴۹/۱۱۲]

(۴) أخرجه مسلم في كتاب اللباس، باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة: ۱۳/۱۶۳۵ (رقم الحديث: ۲۰۶۶)

(۵) فتح الباری: ۳۶۱/۱۱۰، شرح الکرماني: ۸۴/۲۱

د علامه مزنی په نزد د یزید نه مراد یزید بن ابی زیاد دی (۱) حافظ هم دا اختیار کړیدی (۲)
 علامه کرمانی فرمائی چه دینه مراد یزید بن رومان دی (۳)
 حافظ دمباطی د " یزید " په ځانې دا برید (د بآ په ضمه او د رآ په فتحه سره) نقل
 کړیدی ، برید بن عبدالله بن ابی برده بن موسی اشعری ..... دی د مشهور صحابی حضرت
 ابو موسی اشعری رضی الله عنه کړوسې دی - (۴)

قوله: الميثرة: جلود السباع: امام نووي رحمه الله د ميشره دا تفسير رد کړیدی او فرمائی
 چه دا د مشهور معنی خلاف دی (۵) او که هم دا معنی واخستې شی نو بیا خو ممانعت یا
 ددې وجه دي چه دیکبني خلق د رينيمو استعمال کوي يا دا د مترفينو او دعيش پسندو په
 نزد رائج دي ، دي وجې نه ئې منع کړه (۶)

قوله: قال ابو عبد الله: عاصم أكثر وأصح في الميثرة: امام بخاری رحمه الله فرمائی (د
 د ابو عبد الله نه امام بخاری مراد دي) چه د ميثرة چه کوم تفسير عاصم کړيدي هغه زيات
 صحيح دي او ددي طريقې هم زياتې دي

۲۸=بَابُ مَا يُرْخَصُ لِلرِّجَالِ مِنَ الْحَرِيرِ لِلْحِكَّةِ

[۵۵۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا وَكَيْعٌ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ رَخَّصَ النَّبِيُّ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلزُّبَيْرِ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي لُبْسِ الْحَرِيرِ لِلْحِكَّةِ [ر: ۲۷۳]

چلگه خارښ ته وایی خارښ یا د بل عذر په وجه د رينيمو د لباس استعمال د جمهورو په
 نزد جائز دي ، امام بخاری دي باب کبني د جمهورو تانید کوي ، د امام مالک او د امام
 ابوحنيفه په نزد جائز نه دي ، ددي تفصيل تیر شويدي -

۲۹=بَابُ الْحَرِيرِ لِلنِّسَاءِ

[۵۵۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا
 شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهَبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
 قَالَ كَسَانِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُلَّةً سَيَرَاءَ فَمَرَجْتُ فِيهَا فَرَأَيْتُ الْقَضْبَ فِي وَجْهِهِ
 فَتَقَفْتُ بَيْنَ نِسَائِهِ [ر: ۲۷۴]

(۱) عمدة القاری : ۱۹۱۲۲

(۲) فتح الباری : ۳۶۱۱۰

(۳) شرح الکرماني : ۸۴۱۲۱

(۴) عمدة القاری : ۱۵۱۲۲ ، فتح الباری : ۳۶۱۱۱۰

(۵) شرح مسلم للنووي ، کتاب اللباس ، باب تحريم استعمال إناء الذهب ... : ۱۸۸۱۲

(۶) عمدة القاری : ۱۹۱۲۲

[٥٥٠٣] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي جُونَيْدٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَأَى حُلَّةَ سَيِّرَاءَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ ابْتِغَيْتَهَا تَلَبَّسْتُهَا يَلُوقُ إِذَا أَتَوْتَ وَالْجَمْعَةُ قَالَ إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لَا خَلْقَ لَهُ وَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَى عُمَرَ حُلَّةَ سَيِّرَاءَ حَرِيرٍ كَسَاهَا إِيَّاهُ فَقَالَ عُمَرُ كَوْنِييَهَا وَقَدْ سَمِعْتُكَ تَقُولُ فِيهَا مَا قُلْتَ فَقَالَ إِنَّمَا بَعَثْتُ إِلَيْكَ لِتَبِيعَهَا أَوْ تَكُوْهَا [٨٣٠:ر]

[٥٥٠٤] (١) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّهُ رَأَى عَلَى أُمِّ كَلثُومٍ عَلَيْهَا السَّلَامُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُرْدَ حَرِيرٍ سَيِّرَاءَ حُلَّةَ سَيِّرَاءَ: دَا مَرْكَبٌ تَوْصِيفِي هُمْ كِيدِي شَيْءٌ أَوْ مَرْكَبٌ أَضَافِي هُمْ (٢) وَ سَيِّرَاءُ (د سِين) بِهِ كَسْرُهُ أَوْ دِيَاءُ بِهِ فَتَحُهُ سِرٌّ جَامِعِي تَهْ وَانِي بِهِ هُفِي كِنْيِي د رِبْنِمُو بِخِي أَوْ كَرُخِي وَي ، وَ إِسْأِيلُ لَهَا سَيِّرَاءُ لِتَسِيرَ بِحُطُوبِ فِيهَا - (٣)

خَلِيلُ نَحْوِي وَانِي بِهِ د فَاءُ بِهِ كَسْرُهُ سِرٌّ د - فَعْلَاءُ - بِهِ وَزْنَ بِهِ كَلَامٌ د عَرَبُو كِنْيِي صُوفِ دَوِّهِ كَلَمِي اسْتَعْمَلِي بِرِي يَوْ سَيِّرَاءَ أَوْ بَلَّهْ جَوْلَاءَ (٤)

٣ = بَابُ مَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

يَتَجَوَّزُ مِنَ اللَّبَاسِ وَالْبُسْطِ

[٥٥٠٥] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَبِثْتُ سَنَةً وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَ عُمَرَ عَنِ الْعَرَاتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَظَاهَرَتَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلْتُ أَهَابَهُ فَنَزَلَ يَوْمًا مَمْرُلاً فَدَخَلَ الْأَرَاكَ فَلَمَّا خَرَجَ سَأَلَنِي فَقَالَ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ لَمْ قَالَ كُتِفِي الْحِجَابُ لِئَلَّا تَعْدِيَ النَّسَاءَ شَيْئًا فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ وَذَكَرْهُنَّ اللَّهُ رَأَيْنَاهُنَّ بِذَلِكَ عَلَيْنَا حَقَامِينَ غَيْرَ أَنْ نُدْخِلَنَّهُ فِي شَيْءٍ مِنْ أُمُورِنَا وَكَانَ بَيْنِي وَبَيْنَ أُمْرَاتِي كَلَامًا فَأَعْلَظْتُ لِي فَقُلْتُ لَهَا وَإِنَّكَ لَهُنَا قَالَتْ تَقُولُ هَذَا لِي وَإِنَّكَ تُؤْذِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْتِ حَفْصَةُ فَقُلْتُ لَهَا إِنِّي أُحَدِّثُكَ أَنَّ تَعْصِي اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَتَقَدُّمُ إِلَيْهَا فِي أَذَاهُ فَأَنْتِ أَمْرُ سَلَمَةَ فَقُلْتُ لَهَا فَقَالَتْ أَعْجَبُ مِنْكَ يَا عُمَرُ قَدْ دَخَلْتَ فِي أُمُورِنَا فَلَمْ يَتَّقِ إِلَّا أَنْ تَدْخُلَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(١) الحديث أخرجه النسائي في كتاب الزينة باب الرخصة في السيراء للنساء: ٤٤٥/٤٤٥ (رقم الحديث: ٩٥٧٧)

(٢) فتح الباري: ٣٥٥/١٠، عمدة القاري: ١٧/٢٢، إرشاد الساري: ٥٥٢/١٢

(٣) فتح الباري: ٣٦٦/١٠، عمدة القاري: ١٧/٢٢، شرح صحيح البخاري لابن بطال: ١١٤/٩، إرشاد الساري: ٥٥٢/١٢

(٤) فتح الباري: ٣٦٦/١٠، عمدة القاري: ١٧/٢٢، إرشاد الساري: ٥٥٢/١٢

وَأَزْوَاجِهِ قَرَدَدَتْ وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِذَا غَابَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَشَهِدَتْهُ أَنْتَبَتْ بِمَا يَكُونُ وَإِذَا غِثَتْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَشَهِدَتْهُ أَنْتَبَتْ بِمَا يَكُونُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مِنْ حَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ اسْتَقَامَ لَهُ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا مَلِكٌ غَسَنَ بِالنَّاسِ كُنَّا نَخَافُ أَنْ يَأْتِينَا فَمَا شَعَرْتُ إِلَّا بِالْأَنْصَارِيِّ وَهُوَ يَقُولُ إِنَّهُ قَدْ حَدَّثَ أَمْرٌ قُلْتُ لَهُ وَمَا هُوَ أَجَاءَ الْغَسَائِنُ قَالَ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ طَلَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ لُحْنَتْ فَإِذَا الْبُكَاءُ مِنْ خُجْرِهِنَّ كُلِّهَا وَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ صَعِدَ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ وَعَلَى بَابِ الْمَشْرُبَةِ وَصِيفٌ فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ اسْتَأْذِنْ لِي فَأَذِنَ لِي قَدْ خَلْتُ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حَصِيرٍ قَدْ أَتْرَفَنِي جَنْبِهِ وَتَحْتَ رَأْسِهِ مِرْقَقَةٌ مِنْ أَدَمٍ حَشْوُهَا لَيْفٌ وَإِذَا أَهْبُ مَعْلَقَةٌ وَقَرَطٌ قَدْ كَرَّتْ الَّذِي قُلْتُ لِحْفَصَةٍ وَأَمْرُ سَلَمَةَ وَالَّذِي رَدَّتْ عَلَى أَمْرُ سَلَمَةَ فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَبِثَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً ثُمَّ نَزَلَ [۸۹:۲]

[۸۹:۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرْتَنِي هَذَا بَيْتُ الْحَارِثِ عَنْ أَمْرُ سَلَمَةَ قَالَتْ اسْتَنْقِظَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ اللَّيْلِ وَهُوَ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَاذَا أُنْزِلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْفِتْنَةِ مَاذَا أُنْزِلَ مِنَ الْحَزَائِنِ مَنْ يُوَقِّظُ صَوَائِبَ الْحُجَرَاتِ كَمَنْ مِنَ كَسَابَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ الزُّهْرِيُّ وَكَانَتْ هَذَا أَرْزَأَرَفِي كُنْصِيَابِينَ أَصَابِعًا [۸۹:۳]

رسول الله ﷺ به خومره لباس او بستره استعمالوله ، امام بخاری رحمه الله به دې باب کښې د دوی د لباس او د بسترو سادگۍ ته اشاره کړېده - لکه چه د باب رومېې روایت کښې حضرت فاروق اعظم فرماني " فلذا النبي صلى الله عليه وسلم على حصير، قد أترأى جنبه وتحت رأسه مرققة من آدم حشوها ليف، وإذا أهب معلقة وقرط قد كرت الذي قلت لحفصة وأمر سلمة والذي ردت على أمر سلمة فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم فلبث تسعًا وعشرين ليلة ثم نزل " یعنی رسول الله ﷺ به یو پوزی باندې ناست وو چه د هغې پټې د دوی په اړخ کښې پریوتې وې ، او د دوی سر مبارک تر لاندې د خرمنې بالښت وو ، چه دا د کجورو د پانړو (د پوستکو) نه ډک وو ، خو خرمنې زوړېدې وې او رنگینې توتې وې ..... دا د دوی ﷺ د حجرې مبارکې نقشه ده " قرط (د قاف او د راء د فتحه سره) د کیکر په شان یو اونه ده هغې ته هم وانی او د دې اونې د پانړو دپاره هم استعمالیږي -

دویم روایت کښې حضرت ام سلمه ؓ فرماني چه رسول الله ﷺ یو خل د شپې د خوبه راپیداریدو سره دا او فرمائل : " لا اله الا الله ، نن شپه خومره فتنې نازلې شوې او خومره خزانه راکوزې شوې ، څوک شته چه ددې حجرو والا (امهات المؤمنین) راپاخوی ، دنیا کښې ډیرې جامې اغوستونکې داسې دی چه د قیامت په ورځ به برېښي وې " زهری بیان کړی دی چه د هند په لستونرو کښې د گوتو سره تنږی لگیدلې وې -

حضرت هند په لستونړو کښې څکه تنړۍ لگولې وې چه د لستونړو دننه حصه د بدن په نظر رانشی ، دې دپاره چه دا د "کاسیة عاریة" په ډله کښې شامله نه شی ، علامه قسطلانی رحمه الله د ترجمة الباب د حدیث سره مناسبت دپاره لیکي :

"ومطابقة الحديث للترجمة من حيث إنه حذر من لباس رقيق الثياب الواصفة للجسد" (۱) یعنی د حدیث نه معلومېږي چه رسول الله ﷺ داسې نړو جامو نه منع کړیده چه کومې بدن نه پټوي د داسې لباس په شریعت کښې څه جواز نشته دي -

۳۱= باب مَا يُدْعَى لِمَنْ لَبَسَ ثَوْبًا جَدِيدًا

[۵۷۰هـ] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي أُمُّ خَالِدٍ بِنْتُ خَالِدٍ قَالَتْ أُنِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثِيَابٍ فِيهَا خَيْصَةٌ سَوْدَاءُ قَالَ مَنْ تَرَوْنَ نَكُوهَا هَذِهِ الْخَيْصَةُ فَأَسْكَبَتِ الْقَوْمُ قَالَ التَّوْنِي بِأَمْرِ خَالِدٍ فَأَتَى بِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَلْبَسَنِيهَا بِيَدَيْهِ وَقَالَ أَتَيْتُ وَأَخْلَقْتُ مَرَّتَيْنِ فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلَيَّ عِلْمَ الْخَيْصَةِ وَيُشِيرُ بِيَدِهِ إِلَيَّ وَيَقُولُ يَا أُمَّ خَالِدٍ هَذَا سَنَا وَالسَّنَا لِيَسَانَ الْخَبَشَةِ الْحَسَنُ قَالَ إِسْحَاقُ حَدَّثَنِي امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِی أَتَمَّارَاتُهُ عَلَى أَمْرِ خَالِدٍ [۲۹۰۶:ر]

چه کوم سرې نوې جامې واغوندې ده ته کومه دعا کول پکار دي ، د يو دعا په حدیث باب کښي ذکر دي "أبلی وأخلق" نوې جامه ئې اولیدله نو وې فرمانل : "اللس جدیدا، وعش جمیداً ومت شهیداً" (۲) نوې لباس واچوې او ښه ژوند تیر کړې او د شهادت مرگ بیا مومي - او اغوستونکې به په خپله دا دعا اوواښي : اللهم لك الحمد أنت كَسَوْتَنِيهِ أَسْلَكَ مِنْ خَيْرِهِ وَخَيْرِ مَا صَنَعَ لَهُ ، وَأَوْعَدَ بِكَ مِنْ شَرِّهِ مَا مَنَعَهُ لَهُ " (۳) الله د ستا شکر دي چه تا په ما دا لباس واغوستو ، څه ستا نه غواړم ددې نیکی او نیکی د هغه څه چه دپاره دا جوړه شویده او څه تاسره پناه غواړم د دې د شر نه او د شر د هغه څه نه چه د څه دپاره دا جوړه شویده (۴) حاکم په "مستدرک" کښي دا دعا نقل کړیده -

امام ترمذی رحمه الله دا دعا نقل کړیده "الحمد لله الذي كساك ما أوارى به عورك، وأتجهل به في حياك" (۵) د الله تعالی شکر دي چه ده ما ته داسې لباس راكړو چه دې سره څه خپل ستر پټوم او په ژوند کښي پرې ښائست حاصلوم -

(۱) إرشاد الساري : ۵۵۶ / ۱۲

(۲) سنن ابن ماجه كتاب اللباس ، باب ما يقول الرجل إذا لبس ثوبا جديدا : ۱۱۷۸ / ۲ (رقم الحديث : ۳۵۵۸)

(۳) المتدرک للحاكم ، كتاب اللباس ، باب في الدعاء عند ثوب جديد : ۱۹۲ / ۴

(۴) رواه الترمذی في كتاب الدعوات ، باب (بلا ترجمة) : ۵۵۸ / ۵ (رقم الحديث : ۳۵۶)

یوبله دعا امام احمد او امام ابوداود رحمهما الله نقل کریده . الحمد لله الذی کسان هذا الثوب ، و رزقنیه من غیر حول منی ولا قوه ^(۱) (د الله تعالی شکر دی چه ده په ما دا جامه واغوسته او خدا د څه طاقت او د قوت نه بغیر نی ما ته دا راکړه -)
دا دعاگانې چه د امام بخاری په شرط نه وې ، دې وجه نه امام د دې ذکر اونکړو ^(۲)

۳۲ = بَابُ التَّزَعُّفِ لِلرَّجَالِ

[۵۵۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَتَزَعَّفَ الرَّجُلُ

۳۳ = بَابُ الثَّوْبِ الْمُزَعَفِرِ

[۵۵۹] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَلْبَسَ الْمُحْرِمُ ثَوْبًا مَصْبُوعًا يُوَدِّسُ أَوْ يَتَزَعَّرَابِ [۵۵۸: ۵۵۹]

په زعفران کښې د رنگ شوو جامو حکم : په زعفران کښ د رنگ شوو جامو استعمال د سرو دپاره جائز دي او که ناجائز ؟ دیکښې اختلاف دي -

د امام مالک رحمه الله په نزد ددې استعمال د سرو دپاره جائز دي ، خو په جامو کښې نې استعمالولې شی ، په بدن کښې نې نه شی استعمالولې - ^(۱)

د اخافو او شوافعو او د حنابلې په نزد ددې استعمال مطلقا ممنوع دي ، په بدن کښې هم او په جامو کښې هم په دواړو کښې ددې استعمال مکروه تحریمی دي ^(۲) د تزعفر معنى ده په زعفران کښې رنگ شوي

مالکيه حضرات د موطا امام مالک د روايت نه استدلال کوي چه هغې کښې د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه باره کښې دي . کان يلبس الثوب المصبوغ بالزعفران ^(۳)

(۱) أخرجه ابوداود فى كتاب اللباس : ٤٢١٤ (رقم الحديث : ٤٠٢٣)

(۲) عمدة القارى : ٢١١٢٢

(۳) الحديث أخرجه مسلم فى اللباس . باب نهى الرجل عن التزعفر : ١٦٦٢٣ (رقم الحديث : ٢١٠١) و

أخرجه النسائي فى كتاب الزينة باب التزعفر و الخلق : ٤٢٩١٥ (رقم الحديث : ٩٤١٤)

(۴) شرح صحيح البخارى لابن بطال : ١١٩١٩ ، عمدة القارى : ٢٢١٢٢ ، شرح زرقانى ، كتاب اللباس .

باب فى لبس الثياب . باب فى لبس الثياب المصبغة و الذهب : ٢٦٩١٤

(۵) أوجز المسالك فى كتاب اللباس . باب ما جاء فى لبس الثياب المصبغة و الذهب : ١٧٧١١٤ . و

المغنى لابن قدامة . كتاب الصلوة . باب لباس المصلى . الفصل الثالث فيما يكره : ٣٤١١١ څكه چه

حديث د باب كښې مطلقا مناعت دي " نهى النبى صلى الله عليه و سلم أن يتزعفر الرجل " (رسول

الله صلى الله عليه و سلم په زعفران كښې رنگ شوې جامو اغوستو نه منع كړيده)

(۶) الموطا للإمام مالك . كتاب اللباس . باب ما جاء فى لبس الثياب المصبغة و الذهب : ٩١١١٢

(یعنی حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہما په زعفران کښې رنگ شوې جامې اغوستې وې) شارح د هدایه علامه ابن الهمام فرمائی چې جمهورو محرم لره په مېیج باندې ترجیح ورکړیده او په نهې نې عمل اوکړو ، اگر چه د اباحت راوایتونه هم شته - (۱) "ثوب مَعْصَر" په شان یو بله جامه ده چه ورته "ثوب معصفر" وائی ، امام بخاری رحمه الله د دې ذکر نه دې کړې ، خو شارحینو د دې حکم بیان کړیدې -

د ثوب معصفر حکم : مَعْصَر (د عین په ضمه او د صاد په سکون او د فاء په ضمه سره) یو خاص قسم د زیر رنگ بوتې دې چه دا په اوبو کښې واچولې شی او جامې پرې رنگ کیږي ، عربو کښې ددې رواج وو (۲) امام مسلم رحمه الله په کتاب اللباس کښې د حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ نه روایت نقل کړیدې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په دوی باندې ثوب معصفر اولیدلو نو وې فرمایل "لَنْ يَنْتَفِعَ مِنْ ثِيَابِ الْكُفَّارِ، فَلَاتَلْبَسْهَا" (۳)

احناف حضرات ددې حدیث نه استدلال کوي او وائی چه د سرو دپاره ددې استعمال مکروه تحریمی دې - (۴) اگر چه امام نووی رحمه الله د امام ابو حنیفه رحمه الله نه د جواز قول هم نقل کړیدې (۵) خو د احنافو مختار مسلک د کراهت دې ، ابن قدامه د حنابلہ په نزد هم کراهت قول نقل کړیدې - (۶)

د امام شافعی رحمه الله مشهور قول د اباحت دې (۷) خو امام بیهقی رحمه الله فرمائی چه غالبا امام شافعی ته د نهې روایت نه وو رسیدلې ، بیهقی کراهت له راجح څرځولې دې (۸) د امام مالک رحمه الله مختلف روایتونه راټول دې خو مشهوره دا ده چه که ددې رنگ تیز نه وی نو دا جائز دې ، خو د عَصْفَر رنگ تیز وی نو دا د دوی په نزد مکروه دې - (۹) په حدیث د باب کښې د "وَرَس" لفظ راغلې دې ، دا هم یو بوتې دې او د جامو په رنگ کولو کښې پکار راځي - (۱۰)

(۱) أوجز المسالك، كتاب اللباس، باب ما جاء في لبس الثياب المصبغة: ١٤٠/١٧٧

(۲) القاموس الوحيد: ١٠٧٩

(۳) أخرجه مسلم في كتاب اللباس و الزينة، باب النهي عن لبس الرجل الثوب المعصفر (رقم الحديث ٢٠٧٧) ١٦٤٧/٣

(۴) الدرالمختار، كتاب الحظر و الإباحة، فصل في اللبس: ٥/٢٥٢

(۵) شرح مسلم للنووي في كتاب اللباس و الزينة، باب النهي عن لبس العصففر: ١٢/١٩٣

(۶) المغني لابن قدامة، كتاب اللباس، باب لباس لامصلى، الفصل الثالث فيما يكره: ١١/٣٤١

(۷) إرشاد الساري: ١٢/٥٥٨

(۸) فتح الباري: ١٠/٣٧٥، إرشاد الساري: ١٢/٥٥٨

(۹) شرح الزرقاني على الموطأ للإمام مالك، كتاب اللباس، باب ما جاء في لبس ثياب المصبغة و الذهب:

١٤/٢٧٠

(۱۰) إرشاد الساري: ١٢/٥٥٩

حضرت گنگوہی رحمہ اللہ فرمائی :

”والذهب لبس الحبرة والصفرة : أن المزعفر والمصفر ممنوع منه الرجال مطلقاً ، والحبرة والصفرة غير ذلك ، فالفتوى على جوازهما مطلقاً ، لكن التقوى غير ذلك“ (١)
 دا تفصیل د تیز سور رنگ د جامو متعلق دی خو د پیکہ سور رنگ جامہ یا داسی جامہ چہ دیکنی سرہ تارونہ وی ، بغیر د کراہتہ جائز دی - (٢)
 امام بخاری رحمہ اللہ د باب الثوب الاحمر لاندی چہ کوم روایت ذکر کریدی ، دینہ جواز معلومی - خو د راس (سر) حکم دینہ جدا دی او د سرے توبی پہ سرول بالاتفاق جائز او صحیح دی -

۳۶ = بَابُ النِّعَالِ السَّبْتِيَّةِ وَغَيْرِهَا

[۵۴۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ أَبِي مَسْلَمَةَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا أَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي نَعْلَيْهِ قَالَ نَعَمْ [۵۴۲: ۱]

[۵۴۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ سَعِيدِ الْبُقَيْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جَرِيحٍ أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا رَأَيْتُكَ تَصْنَعُ أَرْنَعًا لَمْ أَرِ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِكَ يَصْنَعُهَا قَالَ مَا هِيَ يَا ابْنَ جَرِيحٍ قَالَ رَأَيْتُكَ لَا تَمْسُ مِنَ الْأَرْكَانِ إِلَّا الْيَمَانِيَيْنِ وَرَأَيْتُكَ تَلْبَسُ النِّعَالَ السَّبْتِيَّةَ وَرَأَيْتُكَ تَصْبُغُ بِالصُّفْرِ وَرَأَيْتُكَ إِذَا كُنْتَ يَمَكَّةَ أَهْلَ النَّاسِ إِذَا رَأَوْا الْهَلَائِلَ وَلَمْ تَهَلْ أَنْتَ حَتَّى كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَمَا الْأَرْكَانُ فَإِنِّي لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْبَسُ النِّعَالَ الْيَمَانِيَيْنِ وَأَمَا النِّعَالُ السَّبْتِيَّةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْبَسُ النِّعَالَ الَّتِي لَبَسَ فِيهَا شَعْرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا وَأَمَا الصُّفْرَةُ فَإِنِّي لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْبُغُ بِهَا فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَصْبُغَ بِهَا وَأَمَا الْإِهْلَالُ فَإِنِّي لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْلُ حَتَّى تَتَّبِعَتْ بِهِ رَأْسَهُ [۵۴۳: ۱]

[۵۴۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَلْبَسَ الْمُخْرُمُ تَوْبًا مَصْبُوعًا بِزَعْفَرَانٍ أَوْ وَدْبٍ وَقَالَ مَنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ [۵۴۴: ۱]

[۵۴۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ إِزَارٌ

(١) الابواب و التراجم : ۱۰۷۲ ، رد المحتار على الدر المختار ، كتاب الحظر و الإباحة ، فصل في اللبس : ۶

(٢) رد المحتار على الدر المختار ، كتاب الحظر و الإباحة ، فصل في اللبس : ۳۵۸/۶

فَلْيَلْبَسُ السَّارَوِيلَ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ تَعْلَانٌ فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ [ر: ۵۸]

سَبْتِيَّة (د سين په كسره د باء په سكون او د ياء مفتوحه مشدده سره) الثعال صفت دې او د سبت اصل معنی د پريكولو راخی، يُعَال سَبْتِيَّة نه د څرمنې هغه پانزار مراد دې چه د هغې د څرمنې نه ويخسته صفا كړې شې او پانزار ترينه جوړ كړې شې په پخواني زمانه كښي به د څرمنې نه د دوه قسمونو پانزار جوړيدو رواج وو يو به د هغه څرمنې نه جوړيدې چه د هغې نه به ويخسته پاك شوې وو او پانزار به ترينه جوړيدلو مالدارو خلقو به داسې پانزار جوړولو او بل هغه قسم چه څرمنې نه به ويخسته نه وو صفا شوې او دينه به پانزار جوړيدلو - (۱)
د ترجمه الباب مقصد: شيخ الحديث مولانا محمد زكريا رحمه الله د ترجمه الباب مقصد بيانوي او ليكي:

«وعندى أن المصنف إنما ترجم بالنعال السبتيّة لما يترجم من بعض الروايات من كراهيتها، ولما قال عبيد بن جريح كمال رواية الباب من قوله: «لم أر أحدا يصنعها» فأشار المصنف بالترجمة إلى مشروعيتهما» (۲)
يعنى سبتى پترو ته بعض خلقو مكروه ويلي دي (ځكه چه په زمانه د جاهليت كښي د مترفينو او د عيش پسندو خلقو په استعمال كښي دا وو) د بعض روايتونو نه هم ددې كراهت وهم كيږي، ددې قول نه هم چا ته د كراهت وهم كيدي شو - امام بخاري رحمه الله په دې ترجمه الباب سره د دې مشروعييت بلا كراهت ته اشاره او كړه -

د سبتى پترو استعمال مطلقا د جمهورو په نزد جائز دي - د امام احمد رحمه الله په نزد په قبرستان كښي د سبتى پترو استعمال صحيح نه دي، مكروه دي (۳) دې د بشير بن الخصاصيه د روايت نه استدلال كوي چه امام احمد په خپل مسند كښي او امام ابوداود د بشير بن نهيك نه نقل كړيدي، دې فرماني: «إن رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى رجلا يمشي نعلين بين القبور، فقال: يا صاحب السبتيّتين: ألقهما» (۴)

(رسول الله ﷺ يو سړي د قبرونو مينځ كښي د پترو سره په تلو اوليدو نو وې فرمائل: اي سبتى پترو والا پتري دي اوباسه)

خو دې روايت كښي يو احتمال دا هم دي چه د ألقهما نه د پترو ويستل مراد نه وي بلكه په پترو باندې لگيدلې پليدې مراد وي - امام طحاوي رحمه الله دا احتمال ذكر كړيدي، دا احتمال اگر چه احتمال بعيد دي خو چه د حضرت انس رضی اللہ عنہ صحیح حدیث نه په قبرستان كښي د پترو سره د تلو اجازت معلومېږي چه هغې كښي دي «إن الميت يسمعه قرع نعلهم»، إذا

(۱) عمدة القاری: ۲۲ / ۲۴

(۲) الأبواب و التراجم: ۱۰۷ / ۲

(۳) فتح الباری: ۱۱۰ / ۳۷۹

(۴) السند للإمام أحمد، مسانيد بشير بن الخصاصيه: ۳۸ / ۵، سنن أبی داود، كتاب الجنائز، باب المشي في النعل بين القبور ۲۱۷ / ۳ (رقم الحديث: ۲۲۳۰)

ولواعنه مدبری^(۱) (مرې چه دفن کرې شی او کله ده نه خلق واپس کیږي نو دې د خلقو د پټرو او اواز اورې) دې وجه نه دا تاویل شویدی -

حافظ ابن حجر یو بل احتمال هم ذکر کړیدی هغه فرماني:

”و یحتمل أن يكون النهي لإكرام البيت، وليس ذكر السببيتين للتخصيص، بل اتفق ذلك، والنهي إناهاه للمشي على القبور بالنعال“^(۲)

يعني ممکن ده چه قبرستان کښې پټرو سره د تلو ممانعت د قبرونو والا د اکرام د وجه نه شوې وی چه د پټرو سره د قبرونو د پاسه مه څه چه دا خلاف د ادب دې او د سببیتین ذکر احترازی نه وی اتفاقی وی مراد ترینه هر قسم پټرې وی

۳۷ = بَابُ يَبْدُ أَيْ التَّعَلُّ الْيُمْنَى

[۵۵۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ غُمُورِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ إِزَارٌ فَلْيَلْبَسْ الشَّرَاطِيلَ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ تَعْلَانِ فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ [۳۷:۲]

۳۸ = بَابُ يَنْزِعُ نَعْلَهُ الْيُسْرَى

[۵۵۹] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا تَعَلَّ أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدُ أَيْ الْيُمْنَى وَإِذَا نَزَعَ فَلْيَبْدُ أَيْ الْيُسْرَى أَوْ هُمَا تَعْلٌ وَآخِرُهُمَا تَنْزِعُ

په پټرو اچولو کښې ادب او سنت هم دا دې چه پټرې اچولو کښې ږومې ښني پټه ننوړستل دې او وېستو وخت کښې به گسه پټه اوباسې، ښني پټه به اچولو کښې مقدم کول او په وېستو کښې موخړ کول دي -

۳۹ = بَابُ لَا يَمْشِي فِي نَعْلٍ وَاحِدَةٍ

[۵۵۸] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

(۱) أخرجه أبو داود في كتاب السنة. باب في المسألة في القبر وعذاب القبر: ۲۳۹ / ۴ (رقم الحديث: ۴۷۵۲) فتح الباري: ۳۸۰ / ۱۱۰

(۲) الحديث أخرجه الترمذي في كتاب اللباس. باب ما جاء بأى رجل يبدأ إذا تعلق: ۲۴۴ / ۴ (رقم الحديث: ۱۷۷۹) وأخرجه مسلم في اللباس والزينة. باب استحباب لبس النعل في اليمينى أولا ... ۱۳ / ۱۶۶۰ (رقم الحديث: ۲۰۹۷) وأخرجه أبو داود في اللباس. باب في الإنتعال: ۷۰ / ۴ (رقم الحديث: ۴۱۳۹) وأخرجه ابن ماجه في اللباس. باب لبس النعال وخلعها: ۱۱۹۵ / ۲ (رقم الحديث: ۳۶۱۶)

(۳) الحديث أخرجه مسلم في اللباس والزينة. باب استحباب لبس النعل في اليمينى أولا ..... ۱۳ / ۱۶۶۰ (رقم الحديث: ۲۰۹۷) وأخرجه الترمذي في كتاب اللباس. باب ما جاء في كراهية المشي في النعل الواحدة: ۲۴۲ / ۴ (رقم الحديث: ۱۷۷۴) وأخرجه أبو داود في اللباس. باب... [بقية برصحه آتنده...]

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَتَخَيَّرُ أَحَدُكُمْ فِي تَعْلٍ وَاحِدَةٍ لِيَعْفِيَهَا جَمِيعًا
أَوْ لِيُعْلِفَهَا جَمِيعًا

یوه پټړه کښې ګرځیدل مکروه دی. یو پښه کښې نې پټړه ده او بله پښه بغير د پټړې دی، په دې هیئت تلل مکروه دي، ځکه چه دا د اعتدال نه لرې یو بې ډوله طریقه ده، لباس او هیئت کښې داسې انداز اختیارول چه د خلقو سترګې ده ته متوجه شی، ممنوع دي او ابن العربی رحمه الله فرماني چه دا د شیطان چال دي، دې وجه نه دا ممنوع دي - (۱)
حدیث د باب حضرت الکوهریه رحمته الله علیه نه روایت دي، فرماني چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرماني دي چه تاسو کښې دي یو کس یو پټړه په پښو کړې نه ګرځی یا دې دواړه واچوی یا دې دواړه اوباسی -

لیخهما: دا د احفاء باب افعال نه دي چه ددې معنی د پښو برېښدولو او د پټړو د وېستلو ده د آنعل معنی د پټړو د وراغوستو ده -

د روایتونو تعارض او ددې حل: په بعضې روایتونو کښې د رسول الله صلی الله علیه و آله تلل په یو پټړه کښې هم ثابت دي، لکه حضرت عائشه رضی الله عنها نه یو روایت منقول دي "ربما مشى النبي صلى الله عليه وسلم في نعل واحد" او په خپله د حضرت عائشه په باره کښې روایت دي چه "إنها مشيتي خف واحد" (۲)

امام ترمذی رحمه الله فرماني چه ما د امام بخاری نه ددې حدیث متعلق تپوس اوکړو نو دوی اوویل: دا حدیث د حضرت عائشه نه موقوف صحیح دي، ګویا مرفوع دوی غیر صحیح او ګرځولو - (۳)

د حضرت عائشه نه علاوه د حضرت ابن عمر او د حضرت علی نه هم په یو پټړه کښې ګرځیدلو روایت راغلي دي - (۴)

خو دواړو قسمو روایتونو کښې حقیقتا هیڅ تعارض نشته دي، عام حالاتو کښې خو ادب هم دا دي چه دواړو پښو کښې دې پټړې وی یا دې دواړو کښې پټړې نه وی، خو که کله د

...بقیه از حاشیه گذشته [فی الإتنال: ۶۹۱۴ (رقم الحديث: ۱۳۶۴)] و أخرجه ابن ماجه فی اللباس، باب

المشي فی النعل الواحد: ۱۱۹۵۱۲ (رقم الحديث: ۳۶۱۷)

(۱) فتح الباری: ۳۸۱۱۱۰، عمدة القاری: ۲۶۱۲۲

(۲) په یو پټړه کښې تلل امام ترمذی دا نقل کړيدي - کتاب اللباس، باب ما جاء من الرخصة فی المشي ف النعل الواحد: ۲۴۴۱۴ (رقم الحديث: ۱۷۷۷) حضرت عائشه رضی الله عنها به هم کله کله په یو پټړه کښې ګرځیدله، أخرجه الترمذی فی کتاب اللباس باب ما جاء من الرخصة فی المشي فی النعل الواحد: ۲۴۴۱۴ (رقم الحديث: ۱۷۷۸)

(۳) سنن الترمذی، کتاب اللباس، باب ما جاء من الرخصة فی المشي فی النعل الواحد: ۲۴۴۱۴ (رقم الحديث: ۱۷۷۸)

(۴) عمدة القاری: ۲۶۱۲۲

خه عذر د وجه نه لږ ساعت دپاره یو پڼه کښې ګرچیدل وی نو دا هم صحیح او جائز دی
مثلاً یو پڼه په لاره کښې اوشلیدله ، دا ئې د جوړولو دپاره په لاس کښې واخسته او بله
پڼه ئې په پښه کښې ده نو دا جائز دی - (۱)
او دا هم کیدې شی چه حدیث د باب کښې نهی تنزیهی وی چه د جواز سره جمع کیدې
شی - (۲)

۴۰ = بَابُ قِيَالَانِ فِي نَعْلِ وَمَنْ رَأَى قِيَالًا وَاحِدًا وَاسِعًا

[۵۵۰-۵۵۱] حَدَّثَنَا حُجَّاجُ بْنُ مُتْهَالٍ حَدَّثَنَا هَمَامٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ رَضِيٍّ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ
نَعْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ هَذَا قِيَالَانِ

[۵۵۰] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَيْسَى بْنُ طَهْمَانَ قَالَ خَرَجَ إِلَيْنَا أَنَسُ بْنُ
مَالِكٍ يَنْعِلُ هَذَا قِيَالَانِ فَقَالَ ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ هَذَا نَعْلُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۴۰: ۴۰]

قیال (د قاف په کسره سره) د څپلو هغه تسمې ته وائی چه د پښې دپاسه تیره شوې او د
متې او د مسواکې ګوتې په مینځ لاندې د چپل په تلی کښې لګیدلې وی ، د رسول الله ﷺ
په چپلو کښې دوه تسمې لکه چه په حدیث د باب کښې دی ، امام بخاری په ترجمه الباب
کښې فرمائی : "ومن رأى قیالاً واحداً واسعاً" یعنی بعض خلق یو تسمه هم جائز ګنړی ، واسع د
جائز په معنی دې (۱) د ترجمه الباب ددې دویم جزء سره متعلق څه حدیث به باب کښې
نشته دې او شارح د بخاری علامه کرمانی رحمه الله فرمائی :

"دلالة الحديث على الترجمة من جهة أن النعل صادقة على مجرم ما يلبس في الرجلين، وأما الركن الثامن من

الترجمة، فمن جهة أن مقابلة الشئ بالشئ يفيد التوزيم، فلكل واحد من نعل رجل قبال واحد" (۲)

ددې حاصل دا دې چه اگر چه په حدیث د باب کښې د دوه تسمو ذکر دې ، د یو نه دې ، خو

د یو ذکر د یوې بلې مشهورې قاعدې نه معلومیږی او هغه قاعده دا ده مقابلة الشئ بالشئ

یفید التوزیم یعنی چه یو څیز د بل څیز په مقابله کښې ذکر شی نو د تقسیم او د توزیع فائده

ورکوی ، دې وجه نه د دوه تسمو ذکر ئې په مقابله د نعل کښې اوکړو نو د هر چپل په حصه

کښې یو تسمه راغله نو دا رنگه د یو قبال ذکر ضمناً ددې حدیث نه معلومیږی -

شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله فرمائی چه د دې دویم جزء نه د امام بخاری

رحمه الله هغه روایتونو ته اشاره ده چه کومو کښې د بعضی اسلافو نه د یو تسمې ذکر

منقول دې ، خو دا روایات چه د امام په شرط نه وو نو دې وجه نه ئې ذکر نه کړل ، خو بیا

(۱) فتح الباری : ۳۸۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۶۱/۲۲

(۲) فتح الباری : ۳۸۱/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۶۱/۲۲

(۳) فتح الباری : ۳۸۳/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۶۱/۲۲ ، شرح الکرمانی : ۹۴/۲۱

(۴) الأبواب والتراجم : ۱۰۷/۲ ، دارنگه اوگوری شرح الکرمانی : ۹۴/۲۱

هم د امام بخاری د سیاق د ترجمه نه هم دا معلومېږي چه دې دوه تسمو له په یو باندې ترجیح ورکوي - (۱)

۳۱ = بَابُ الْقُبَّةِ الْحُمْرَاءِ مِنْ أَدَمَ

[aon] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرُورَةَ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي مُجَيْقَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي قُبَّةِ حُمْرَاءٍ مِنْ أَدَمَ وَرَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَهُ وَضُوءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ يَتَنَدَّرُونَ الْوَضُوءَ فَمَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئًا تَمَسَّ بِهِ وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئًا أَخَذَ مِنْ بِلَالٍ يَدَ صَاحِبِهِ [r:185]

[aorr] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ بَنُ مَالِكٍ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أُرْسِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْأَنْصَارِ وَتَجَمَّعُوا فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمَ [r:194]

قېه گنبد او غونډی عمارت ته وائی دلته دینه غونډي مونډی خیمه مراد ده ، آدم رنګ شوې څرمنې ته وایی - (۲)

د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د کور یا د خیمې رنګ که سور وی نو څه جرم نه دې، د باب تر لاندې نې چه کوم رومې حدیث رانقل کړېدې، دیکېږي د "قبة حمراء من آدم" تصریح ده ، خو په بل حدیث کېږي د "قبة من آدم" دې ، د حمراء تصریح نشته دې ، خو دې دویم حدیث نه هم هغه وړاندېنې قېه مراد ده ، چه کومه سره وه ، د حمراء تصریح غالباً د اختصار د وجه حضرت انس رضی الله عنه حذف کړېده دارنگه د حدیث مناسبت د باب سره دې -

هسې هم امام بخاری رحمه الله په ادنی مناسبت سره هم حدیث راوړی ، مطلقاً د قېه ذکر هم د امام بخاری رحمه الله په صنیع کېږي د حدیث د باب تر لاندې ذکر کولو دپاره کافی ده - (۳)

۳۲ = بَابُ الْجُلُوسِ عَلَى الْحَصِيرِ وَتَحْوِهِ

[aorr] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا مُعَمَّرٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَجَوَّرُ حَصِيرًا بِاللَّيْلِ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ وَيَسْطُرُهُ بِالنَّهَارِ فَيُجْلِسُ عَلَيْهِ فَيَجْعَلُ النَّاسُ يُقْبُونَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ حَتَّى كَثُرُوا فَأَقْبَلَ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا مِنْ الْأَعْمَالِ مَا تُطِيعُونَ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَجْعَلُ حَتَّى تَمْلُؤُوا إِنْ أَحَبَّ الْأَعْمَالُ

(۱) الابواب و التراجم (۱۰۷/۲)

(۲) عمدة القارى: ۲۲/۲۷، فتح البارى: ۱۰/۳۸۵، [ارشاد السارى: ۱۲/۵۶۳]

(۳) [ارشاد السارى: ۱۲/۵۶۵، فتح البارى: ۱۰/۳۸۵، شرح الكرماني: ۲۱/۹۵، عمدة القارى: ۲۲/۲۷]

إِلَى اللَّهِ مَا دَامُوا قُلْ [۳۳۲]

دې باب کښې په پوزې وغيره باندې د ناستې ذکر دې ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چې امام بخاري رحمه الله په دې ترجمه سره د هغه روايت ضعیف ته اشاره کوي چه په کومه کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها نه تپوس اوشو چه آيا نبی کریم صلی الله علیه و آله په پوزې باندې مونځ به کولو حال دا دې چه د حصیر (پوزې) متعلق خو قرآن کریم فرماني (وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا) نو حضرت عائشه رضی الله عنها او فرمائل رسول الله صلی الله علیه و آله په پوزې به مونځ نه کولو - (۱)

امام بخاري په دې باب سره د دې روايت ضعیف کیدو ته اشاره کړیده - (۲)

يَعْتَصِرُ حَصِيرًا: د احتجار معنی ده اى يَتَخَذُ حَصِيرًا لِنَفْسِهِ..... هجرت الارض واحتجرتها ادا هغه وخت ويلې کيږي چه کله په څه خانې باندې نخه اولگولې شى او د خان دپاره خاص کړې شى او نور د دينه بند کړې شى - (۳)

رسول الله صلی الله علیه و آله به د شپې د پوزې حجره جوړه کړه او مونځ به ئې کولو او د ورځې به ئې دا خوره او په دې باندې به کښناستو ، خلقو به رسول الله صلی الله علیه و آله ته رجوع کوله او دوى سره به ئې مونځ کولو ، چه کله د دوى تعداد زيات شو نو دوى متوجه شو او وې فرمائيل (دا هغه واقعته ته اشاره ده چه کله دوى د تراويح مونځ په رمضان کښې په پوزې په حجره کښې کولو او د اصحابو مجمع زياتيدل شروع شوې وو) هغه عملونه اختيار کړې چه د کومې د ستاسو طاقت وى ځکه چه الله تعالى په ثواب ورکولو نه سترې کيږي چه تر څو تاسو په عمل نه ئې زړه تنگې شوې او د الله تعالى په نزد بهتر عمل هغه دې چه هغه هميشه اوکړې شى ، اگر چه لږ وى -

۳۳ = بَابُ الْمُزَّرِّ بِالذَّهَبِ

[۳۳۳] وَقَالَ النَّبِيُّ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ السُّوْرِيِّ مَخْرَمَةً أَنَّ أَبَاهُ مَخْرَمَةً قَالَ لَهُ يَا بُنَيَّ إِنَّهُ بَلَّغَنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَتْ عَلَيْهِ أَفْئِيَّةٌ فَبَوَّيْنَاهُمَا قَدْ أَهَبَ بَنَاتُ إِلَيْهِ قَدْ هَبْنَا قَوْجَدَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَنْزِلِهِ فَقَالَ لِي يَا بُنَيَّ ادْعُ عَلِيَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْظَمْتُ ذَلِكَ فَقُلْتُ ادْعُوكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا بُنَيَّ إِنَّهُ لَيْسَ بِبَنِيٍّ قَدْ عَوَّثَهُ فَخَرَجَ وَعَلَيْهِ قَبَاءٌ مِنْ دِيَارِ مُزَّرٍّ بِالذَّهَبِ فَقَالَ يَا مَخْرَمَةُ هَذَا أَخْبَأْنَا لَكَ فَأَعْظَاهُ [۳۳۴]

مُزَّرٍّ: د باب تفعليل نه د اسم مفعول صيغه ده يعنى هغه جامې چه ديکښي د سرو زرو تنږى لگيدلي وې - لَمَزَ الثَّوْبَ: اى شته بالازار: تنږى تړل - لَمَزَ: د لَمَزَ په کسره: د زاء جمع

(۱) فتح الباری: ۳۸۶/۱۰، عمدة القاری: ۲۲/۲۸

(۲) الابواب و التراجم: ۱۰۷/۲، فتح الباری: ۳۸۶/۱۰، عمدة القاری: ۲۲/۲۸

(۳) فتح الباری: ۳۸۶/۱۰، عمدة القاری: ۲۲/۲۸، شرح الکرماني: ۲۱/۹۶

خواتیم: جمع د خاتم ده، خاتم کښې څلور لغتونه دي، ① خاتم (په فتحه د تاء) ② خاتم (په کسره د تاء)، ③ خیتام ④ خاتام
 د سرو زرو د ګوتې حکم: د سرو دپاره د سرو زرو د ګوتې استعمال د څلورو واړو امامانو او جمهورو په نزد ناجائز او حرام دی - (۱) حدیث تیر شويدي، دوی فرمائلې دی سره زړ او رینیم خما د امت د سرو دپاره حرام دي، اگر چه بعض عالمانو ددې په حرمت باندې اجماع رانقل کړیده، خو بیا هم دابن حزم او د اسحاق بن راهوی په نزد دا حرام نه دی، بلکه مباح دی (۲) بعضی عالمانو ورته مکروه تنزیهی ویلي دي (۳) رسول الله ﷺ د حرمت د حکم د نازلیدو نه وړاندې د سرو زرو ګوته اچولې وه - (۴)

۳۵ = بَابُ خَاتِمِ الْفِضَةِ

[۵۵۹۱۵۵۸۸] حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو أَسَمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ خَاتِمًا مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ وَجَعَلَ فِضَّةً مِثْلَ كِفَّةٍ وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَاتَّخَذَ النَّاسُ مِثْلَهُ فَلَمَّا رَأَوْهُمْ قَدْ اتَّخَذُوهَا رَمَى بِهِ وَقَالَ لَا أَلْبِسُهُ أَبَدًا ثُمَّ اتَّخَذَ خَاتِمًا مِنْ فِضَّةٍ فَاتَّخَذَ النَّاسُ خَوَاتِمَ الْفِضَةِ قَالَ ابْنُ عُمَرَ فَلَيْسَ الْخَاتَمُ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ ثُمَّ عُمَرُ ثُمَّ عُثْمَانُ حَتَّى وَقَعَ مِنْ عُثْمَانَ فِي بُلْدِ أَرِيَسَ

د سپینو زرو د ګوتې حکم: د جمهورو فقهاءو په نزد د سپینو زرو د ګوتې استعمال د سرو دپاره جائز دي - (۵) بعض عالمانو دا د عامو خلقو دپاره مکروه ونيلې دي، خو د بادشاه او د قاضی وغیره دپاره دا بغیر د کراهته جائز ده - (۶) دا حضرات د ابوریحانه د روایت نه

...بقیه ازحاشیه گذشته] من جعل قص الخاتم فی بطن کفه (رقم الحدیث: ۶۲۷۵) و أخرجه أيضا فی کتاب الأیمان و الذکور، باب من حلف علی الشئ و إن لم یحلف (رقم الحدیث: ۶۲۷۵) و أخرجه أيضا فی کتاب الاعتصام بالکتاب و السنة، باب الإقتداء بأفعال انبی صلی الله علیه وسلم (رقم الحدیث: ۶۸۶۸) و أخرجه مسلم فی کتاب اللباس و الزینة، باب تحریم خاتم الذهب علی الرجال (رقم الحدیث: ۲۰۹۱)
 (۱) شرح مسلم للنووی، کتاب اللباس: ۱۹۵/۲ و أوجز المسالك فی اللباس، باب ما جاء فی لبس الخاتم: ۳۵۳/۱۴

(۲) شرح مسلم للنووی، کتاب اللباس: ۱۹۵/۲ و أوجز المسالك فی اللباس، باب ما جاء فی لبس الخاتم: ۳۵۳/۱۴

(۳) أوجز المسالك فی اللباس، باب ما جاء فی لبس الخاتم: ۳۵۳/۱۴

(۴) شرح الزرقانی: کتاب الجامع، باب ما جاء فی لبس الخاتم: ۳۱۷/۱۴

(۵) فتح الباری: ۳۹۱/۱۰، عمدة القاری: ۳۰/۲۲

(۶) أوجز المسالك فی اللباس، باب ما جاء فی لبس الخاتم: ۳۵۴/۱۴ شرح زرقانی کتاب الجامع، باب ما جاء فی لبس الخاتم: ۳۱۸/۴

استدلال کوی چه دا امام احمد رانقل کړېدې "إن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهی عن الخاتم إلا لذي سلطان" (۱) او د سنن ابی داود په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ د لسو خیزونو نه منع کړېده ، چه دیکښې یو "لبوس الخاتم إلا لذي سلطان" دي- (۲)
جمهور خو یو د حدیث د باب نه استدلال کوی دویم په سنن ابی داود کښې د حضرت بریده رضی الله عنها د روایت نه هم استدلال کوی چه هغې کښې دی "إن رجلاً جاء آل النبی ﷺ وعليه خاتم من شبيه فقال له: مال اجد منك ريح الأصنام، فطرهه، ثم جاء وعليه خاتم من حديد وقال: مال أرى عليك حلية أهل النار؟ فطرهه، فقال: يا رسول الله! من أين شئ أتخذة؟ قال: [أتخذة من ودي، ولائتيه مثقالاً" (۳)
(رسول الله ﷺ ته یو سرې راغلو او دده په لاس کښې د پیتلو یو گوته وه ، حضور افرمانل : څه خبره ده چه ما ته د ستا نه د بتانو بدبونی راځی ، ده دغه گوته او غورزوله ، چه بیا راغلو نو ده سره د اوسپنې گوته وه ، نو حضور افرمانل : څه خبره ده چه ما ته په تا باندې د جهنميانو زیور په نظر راځی ، نو ده دا هم او غورزوله او تپوس نې اوکړو ، اې د الله رسوله ! څه دا د څه خیز نه جوړه کړمه ؟ دوی افرمانل : د سپینو زرو خو چه د یو مثقال نه کمه وی)

تر کومې چه د ابوریحانه د روایت تعلق دي نو دپته امام مالک او امام احمد وغیره غوندې محدثینو ضعیف ویلې دي (۴) او که دا صحیح هم تسلیم کړې شی نو دیکښې به نهی په کراحت تنزیهی محمول وی چه د جواز سره جمع کیدې شی- (۵)
خو د سپینو زرو مقدار د یو مثقال نه کم کیدل پکار دی یعنی د څلور نیمو ماشو نه زیات نه دی کیدل پکار ، لکه چه په حدیث کښې دی "ولائتيه مثقالاً" چه دا په دې تصریح ده (۶)
روایت د باب کښې دی چه رسول الله ﷺ د سروزرو یا د سپینو زرو گوته جوړه کړې وه او ددې غمې به نې د تلی په طرف ساتلو ، دیکښې "محمد رسول الله" لیکلې شوې وو خلقو هم داسې گوته جوړې کړې چه کله دوی خلقو لره اولیدل ، نو دا نې او غورزوله ، او وې فرمانل : چه څه به دا نه اغوندم ، بیا نې د سپینو زور گوته جوړه کړه نو خلقو هم د سپینو زرو گوته جوړول شروع کړل ..... د حضرت ابن عمر بیان دي چه د حضور ﷺ نه پس دا گوته حضرت ابوبکر بیا حضرت عمر او بیا حضرت عثمان رضی الله عنهم واغوستله بیا دا د حضرت عثمان نه د اریس په کوهی کښې او غورزیدله -

(۱) مسند احمد : ۱۴ / ۱۳۴

(۲) سنن ابی داود ، اللباس ، باب من کراهه (أی لبس الحریر) : ۴۸ / ۴ (رقم الحديث : ۴۰۴۹)

(۳) سنن ابی داود کتاب الخاتم ، باب ما جاء فی خاتم الحديد : ۹۰ / ۴ (رقم الحديث : ۴۲۲۳)

(۴) شرح الزرقانی للموطأ للإمام مالک : ۳۱۸ / ۴ ، أوجز المسالك فی اللباس ، باب ما جاء فی لبس الخاتم : ۳۵۵ / ۱۴

(۵) أوجز المسالك فی اللباس ، باب ما جاء فی لبس الخاتم : ۳۵۵ / ۱۴

(۶) عون المعبود ، کتاب الخاتم ، باب ما جاء فی خاتم : ۲۸۲ / ۱۱

یو روایت کښې دی چه شپږو کالو پورې د حضرت عثمان سره وه ، دینه پس په کوهی کښې او غورزیدله او د ډیر تلاش سره هم ملانو نه شوه - (۱)

باب بلا ترجمه

[۵۵۹۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْبَسُ خَاتَمًا مِنْ ذَهَبٍ فَنَبْدُهُ فَقَالَ لَا أَلْبَسُهُ أَبَدًا فَنَبَذَ النَّاسُ خَوَاتِيمَهُمْ [۵۵۹۲]

[۵۵۹۰] (۱) حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى فِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمًا مِنْ وِزْقٍ يَوْمًا وَاحِدًا ثُمَّ إِنَّ النَّاسَ اصْطَنَعُوا الْخَوَاتِيمَ مِنْ وِزْقٍ وَلَبَسُوهَا فَطَرَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمَهُ فَطَرَحَ النَّاسُ خَوَاتِيمَهُمْ تَابِعَهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ وَزِيَادٌ وَشُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ ابْنُ مُسَافِرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَرَى خَاتَمًا مِنْ وِزْقٍ

دا باب بلا ترجمه ده ، علامه عینی رحمه الله فرماني چه دا باب كالفصل من الباب السابق يعنى دا باب د تير شوى باب تتمه ده - (۲)

د روایتونو تعارض او ددې حل : شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله فرماني : چه امام بخاری په دې خبره تنبیہ کول غواړي چه رسول الله ﷺ د خلقو سره گوتې اولیدلې او دوی کومه گوته غورزولې وه نو چه دا د سرو زرو وه او که د سپینو زرو ؟ ددې باب لاتدې امام بخاری رحمه الله دوه روایتونه ذکر کړي دي ، په یو کښې دی چه د سرو وه او په بل کښې دی چه د سپینو وه -

① د دې اطمینان ورکونکې جواب خو دا ورکړې شویدې چه دا گوته د سرو وه ، چه په کوم روایت کښې د سپینو ذکر دې دا د ابن شهاب زهری وهم دې ، ځکه چه نورو تمامو ثقه راویانو د سرو ذکر کړیدې - (۳)

② دویم جواب دا دي چه د باب دویم روایت کښې "فطرح رسول الله خاتمته ، فطرح الناس خواتيمهم" نه مراد د سرو زرو گوتې مراد دی يعنى خلقو د سپینو زرو گوتې جوړې کړې او د سرو زرو گوتې نې او غورزولې ، د دې تاویل مطابق "خاتم مطروح" په دواړو روایتونو کښې د سرو دی ، دې وجه نه د سره هډو تعارض نشته دې امام نووی رحمه الله فرمایي "هَذَا هُوَ التَّأْوِيلُ الصَّحِيحُ" (۴) خو سیاق د کلام د دې تاویل سره سمون نه خوری ، ځکه چه سیاق د

(۱) فتح الباری : ۳۹۲/۱۰

(۲) الحدیث أخرجه مسلم في كتاب اللباس و الزينة باب في طرح الخواتم: ۱۶۵۷/۳ (رقم الحديث: ۲۰۳۹)

(۳) عمدة القاری : ۲۹/۲۲

(۴) عمدة القاری : ۳۱/۲۲ ، فتح الباری : ۳۹۲/۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۷۱/۱۲

(۵) شرح مسلم للنووی : ۱۹۷/۱۲

کلام کنبی د "اصطنعوا الخواتیم من ورق ولبسوها" تصریح ده چه خلقو د سپینو زرو گوټې اچولې وې، نو ظاهره ده چه "مطروح" به هم دا وی، سیاق د کلام کنبی د سرو ذکر نشته دې ⑤ دریم جواب دا ورکړې شویډې چه د سرو زرو او د سپینو زرو دواړه قسمه گوټې اوغورزولې شوې، د سرو زرو گوټه د نزل د حرمت نه پس اوغورزولې شوه نو خلقو هم په اتباع کنبی اوویستلې؛ بیا حضور د سپینو گوټه واچوله او په دیکنې نې د خپل نوم مبارک نقش جوړ کړو نو خلقو هم د دوی په اتباع کنبی داسې منقش گوټې د سپینو زرو جوړې کړې، خو د نقش اجازت چه نه وو، دې وجه نه حضور ﷺ چه د خلقو سره دا اولیدلې نو خپله گوټه نې اوویستله، خلقو هم اوویستلې، دینه پس بیا دوی د مهر وغیره لگولو په غرض واغوسته -

د دې توجیه حاصل دا دې چه د سرو زرو گوټه هم دوی ویستې وه د سرو زرو د حرمت په وجه او د سپینو زرو گوټه هم دوی ویستې وه، په دې وجه چه خلق هم د سپینو زرو نقشدارې گوټې اوباسی، په رومبې روایت کنبی د رومبې خبرې او په دویم روایت کنبی د دویمې واقعې ذکر دي، لکه حافظ ابن حجر لیکي:

"ويحتل وجهها رابعا..... وهوانه اتخذ غاتم الذهب للوئنة فلما تتابع الناس فيه، وافق وقوم تحريمه، فطره، ولذلك قال: "لا الهة أبدا" وطرح الناس خواتيمهم تبعاله، وصرح بالنتهي عن لبس غاتم الذهب كما تقدم في الباب قبله، ثم احتاج إلى الغاتم لأجل الختم به، فاتخذها من فضة، ونقش فيه اسمه الكريم فكتبه أيضا في ذلك، فزعم به حتى اجتمع الناس تلك الخواتيم المنقوشة على اسمه لثلاث قنوت مصلحة نقش اسمه بوقوع الاشتراك، فلما عدت خواتيمهم برميها رجعا إلى خاتمه الخاص به فصار يختم به، ويشير إلى ذلك قوله في رواية عبد العزيز بن صهيب عن أنس: "إننا اتخذنا خاتما ونقشنا فيه نقشا، فلا ينقش عليه أحد"، ففعل بعض من لم يبلغه النهي أو بعض من بلغه ممن لم يرسخ في قلبه الإيمان من منافق ونحوه اتخذوها، ونقشوا، فوقع ما وقع، ويكون طرده له غضبان ممن تشبه به في ذلك النقش"

قوله: تابعه إبراهيم بن سعد، وزیاد وشعیب عن الزهري: یعنی د یونس متابعت ابراهیم، زیاد بن سعد او شعیب بن ابی حمزه کړیدې، د ابراهیم متابعت امام مسلم، د زیاد متابعت هم امام مسلم او د شعیب متابعت اسماعیلی موصولا نقل کړیدې - (۲)

قوله: وقال ابن المسافر عن الزهري: أرى خاتما من ورق: عبد الرحمن بن خالد بن مسافر د زهری نه چه کوم روایت نقل کړیدې، دیکنې هم د "أرى خاتما من ورق" الفاظ راغلې دي، دا تعلیق اسماعیلی موصولا نقل کړیدې، خو د اسماعیلی په روایت کنبی د "أرى" لفظ نشته دې، دا امام بخاری رحمه الله د خپل اړخ نه زیات کړیدې، ډری

(۱) فتح الباری: ۳۹۳/۱۰

(۲) فتح الباری: ۳۹۳/۱۰، عمدة القاری: ۳۲/۲۲، إرشاد الساری: ۵۷۱/۱۲

یعنی دوی اوویل چه خما خیال دې چه دا گوته د سپینو زرو وه د سرو زرو نه وه - (۱)

۳۶ = بَابُ دُصِّ الْخَاتِمِ

[۵۵۳۱] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ سَبَلَ أَنَسُ هَلْ اتَّخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمًا قَالَ أَخْرَجَنِيَّةُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَكَانَ يُنْظَرُ إِلَى وَبِهِ خَاتَمُهُ قَالَ إِنَّ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا وَأَتَمُّوْا وَأَنْتُمْ لَمْ تَزَلُوا فِي صَلَاةٍ مَا أَنْتَظَرْتُمُوهَا [ر: ۵۵۳۱]

[۵۵۳۲] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا مُعَمَّرٌ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدًا يُحَدِّثُ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ خَاتَمُهُ مِنْ فِضَّةٍ وَكَانَ فَضَّهُ مِنْهُ وَقَالَ يُحْيَى بْنُ أَبِي حَبَسٍ حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ سَمِعَ أَنَسَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۵۵۳۱، ۵۵۳۲] وَاَنْظُرْ: ۵۳۶]

قص د گوتې غمی ته وائی ، دویم روایت کښې د فص په صراحت سره ذکر دې او په رومې روایت کښې په صراحت سره ددې ذکر نشته خو دیکښې دی "فَكَانَ أَنْظَرُ لِي وَبِهِ خَاتَمُهُ" حضرت انس رضی الله عنه فرمائی گویا څه د دوی د گوتې پړق ته گورم ، وپیس پړق ته وائی ، او غالب هم دا دې چه دا د غمی پړق وو ، نو دارنگه په رومې روایت کښې هم د فص ذکر دلالت راغلو - (۲)

قوله: كان خاتمته من فضة، وكان فضة منه: د باب په دې دویم روایت کښې دی چه د دوی د گوتې غمی هم د سپینو زرو وو د منه ضمیر خاتم ته راجع دې -

د مسلم په روایت کښې دی "وَكَانَ فَضَّهُ حَشِيًّا حِجْرًا مِّنَ الْحَشَةِ" (۳) یعنی غمی د حبشی کانی نه جوړ شوې وو ، د سپینو زرو نه وو ، دا خو به یا په تعدد (گنړو کیدو) محمول کړې شی چه د دوی عليهم السلام دوه گوتې وې ، چه د یوې غمی د سپینو زرو وو او د بلې د حبشی کانی وو او دا هم کیدې شی چه غمی د سپینو زرو وو لکه چه د بخاری په روایت کښې دی ، خو دا

(۱) فتح الباری: ۹۴/۱۱۰، عمدة القاری: ۳۲/۲۲، [إرشاد الساری: ۵۷۱/۱۲]

(۲) الحديث أخرجه البخاری أيضا في كتاب اللباس، باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: لا يُنْقَشُ عَلَى نَقَشِ خَاتَمِهِ (رقم الحديث: ۵۵۳۶) وأخرجه مسلم في كتاب اللباس، باب لبس النبي صلى الله عليه وسلم خاتما من ورق نقشه: محمد رسول الله، ولبس الخلفاء له من بعده: ۱۶۵۶/۳ (رقم الحديث: ۲۰۹۲) وأخرجه النسائي في كتاب الزينة، باب ذكر الاختلاف على أنس في فص خاتم النبي صلى الله عليه وسلم وصفته وموضعه من يده: ۴۵۱/۱۵ (رقم الحديث: ۹۵۱۷) وأخرجه الترمذی في كتاب اللباس، باب ما جاء ما يستحب في فص الخاتم: ۲۲۷/۴ (رقم الحديث: ۱۷۴۰)

(۳) الابواب والتراجم: ۱۰۸/۱۲

(۴) صحيح مسلم، كتاب اللباس والزينة، باب في خاتم الخاتم فضة حبشي: ۱۶۵۸/۳ (رقم الحديث: ۲۰۹۴)

د حبشی نقش و نگار او ډول مطابق جوړه شوې وه ، دې وجه نه دپته حبشی او ویلي شوه (۱)
قوله: وقال يحيى بن أيوب: حدثني حميد سمع أنسًا عن النبي صلى الله عليه
وسلم: برة موصول حديث كنبى * حميد عن أنس * عن عنه دې ، دې تعليق کښې د سماع
تصريح ده ، دې وجه نه امام دلته دا ذکر کړو - (۲)

۴۷ = باب خاتم الحديد

[۵۵۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ سَهْلًا يَقُولُ
 جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ جِئْتُ أَهْبُ نَفْسٍ فَقَامَتْ طَوِيلًا فَتَنَظَّرَ
 وَصَوَّبَ فَلَمَّا طَالَ مَقَامُهَا فَقَالَ رَجُلٌ زَوْجِيهَا إِن لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ قَالَ عِنْدَكَ
 شَيْءٌ تُعْصِدُهَا قَالَ لَا قَالَ انْظُرْ قَدْ هَبَ لَمْ رَجَعِ فَقَالَ وَاللَّهِ إِن وَجَدْتُ شَيْئًا قَالَ أَذْهَبُ
 فَأَلْقَيْتُ وَلَوْ خَافْتُمَا مِنْ حديدٍ قَدْ هَبَ لَمْ رَجَعِ قَالَ لَا وَاللَّهِ وَلَا خَافْتُمَا مِنْ حديدٍ وَعَلَيْهِ إِذَا رَمَا
 عَلَيْهِ رِذَاءً فَقَالَ أَصْدُقُهَا إِذَا رَأَى فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَأَتْكَ إِن لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ
 عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ وَإِن لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ فَتَنَظَّرَ الرَّجُلُ فَجَلَسَ فَرَأَاهُ النَّبِيُّ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْلِيًا فَأَمَرَهُ قَدْ عَى فَقَالَ مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ سُورَةٌ كَذَا وَكَذَا
 يُورَعِدُهَا قَالَ قَدْ مَلَكَتْكُمْ كَمَا يَمْلِكُكَ مِنَ الْقُرْآنِ [۵۵۴:۳]

د اوسپنې د ګوټي حکم : د اوسپنې ګوټه په انمه اړيکه کښې د جمهورو يعنی د احنافو ،
 مالکيه او د حنابلې په نزد مکروه ده (۳) او د امام شافعي رحمه الله د صحيح قول مطابق
 بغير د کراهته جائز ده - (۴)

امام شافعي رحمه الله د حديث د باب نه استدلال کوي ، د امام بخاري رحمه الله د صنيع
 نه هم دا معلومېږي چه دې مسلك د اباحت ته ترجيح ورکوي ، حديث د باب کښې دې
 اذهب قالتس ولو خافتا من حديد -

خو دا استدلال صحيح نه دې ، ځکه چه د اوسپنې د ګوټې د تلاش حکم ورکولو نه د دې د
 سرو دپاره د استعمالولو د جواز هيڅ دلالت نه معلومېږي ، دې وجه نه حافظ ابن حجر هم
 دا استدلال رد کړيدې او فرماني :

"استدل به على جواز لبس خاتم الحديد، ولا حاجة فيه، لأنه لا يلزم من جواز الإغذا جواز اللبس، فيحتمل

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۳۹۶ ، إرشاد الساری : ۱۲ / ۵۷۲ . دا رنگه او ګوړی بذل المجهود ، کتاب الخاتم :

۱۷ / ۱۰۵ ، الأبواب و التراجم : ۱۰۸ / ۲

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۳۹۶ ، إرشاد الساری : ۱۲ / ۵۷۲

(۳) إرشاد الساری : ۱۲ / ۵۷۳ ، الأبواب و التراجم : ۱۰۸ / ۲

(۴) الأبواب و التراجم : ۱۰۸ / ۲ ، إرشاد الساری : ۱۲ / ۵۷۴ ، عون المعبود ، کتاب الخاتم ، باب ما جاء

فی خاتم الحديد : ۱۱ / ۲۸۳

أنه أراد وجوده للتعظيم البراءة بقيمته^(۱)

① جمهور یو خو د سنن ابی داود د هغه روایت نه استدلال کوی چه کوم خو صفحې وړاندې نقل کړې شو چه یو سړی سره د اوسپنې گوته وه ، نو دوی علیه السلام چه اولیدله نو وې فرمائل : " مالی اری عليك حلیة اهل النار " ددې په سند باندې امام نووی وغیره اعتراض کړېدې چه دیکښې یو راوی ابو طیبه عبد الله بن مسلم مروزی دې ، دې قابل د احتجاج نه دې^(۲)

ابوحاتم فرمائی چه یکتب حدیثه ولا یحتج به^(۳)

خو علامه عینې رحمه الله فرمائی چه ابن حبان دده حدیث را نقل کړېدې او دا نې صحیح مگر خولې دې -^(۴)

② د جمهورو دویم استدلال مسند احمد کښې د عبد الله بن عمرو بن العاص روایت نه دې ، چه دوی د سرو زرو گوته اچولې وه نو رسول الله صلی الله علیه و آله دیته د ناخوښتیا په نظر اوکتل نو دوی دا اووېستله او د اسپنې گوته ئې واچوله نو دوی علیه السلام او فرمائل : " هذا أعث وأعث " (یعنی دا خو نوره هم زیاته بده ده -^(۵)

د دې روایت په سند کښې عبد الله بن مؤمل یو ضعیف راوی دې -^(۶)

مسند احمد کښې داسې یو بل روایت د حضرت فاروق اعظم نه هم مروی دې -^(۷)

بهر حال اگرچه ددې روایتونو په سند باندې کلام شته خو بیا هم که دا د شواهدو د وجه نه په درجه د صحیح کښې نه وی هم خو د حسن په درجه کښې خو راخی ، چه کوم د کراهت ثابتولو دپاره کافی دې -^(۸)

۳۸ = بَابُ نَقْشِ الْخَاتَمِ

[۵۵۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَادَ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى رَهْطٍ أَوْ أَتَانِسٍ مِنَ الْأَعَاجِمِ فَقِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لَا يَقْبَلُونَ كِتَابًا إِلَّا عَلَيْهِ خَاتَمٌ فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمًا مِنْ فِصَّةِ نَقْشِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ فَكَأَنِّي بَوْبِهِمْ أَوْ بَصِيصِ الْخَاتَمِ فِي أَصْبَعِ النَّبِيِّ

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۳۹۷

(۲) إرشاد الساری : ۱۲ / ۵۷۴

(۳) عمدة القاری : ۲۲ / ۳۳ ، دارنگه اوگوری ، عون المعبود ، کتاب الخاتم ، باب ما جاء فی خاتم الحديد : (۱۱ / ۲۸۳)

(۴) عمدة القاری : ۲۲ / ۳۳

(۵) مسند احمد : ۲ / ۲۱۱

(۶) عمدة القاری : ۲۲ / ۳۳

(۷) مسند احمد : ۲ / ۲۱۱ و لفظه ذا شر منه

(۸) الابواب و التراجم : ۲ / ۱۰۸

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْفَى كَقَه [۱۵۰]

[۱۵۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنَبِّهٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ اتَّخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمًا مِنْ وَرَقٍ وَكَانَ فِي يَدَيْهِ ثُمَّ كَانَ بَعْدَ فِي يَدَيْهِ بَكَرٌ ثُمَّ كَانَ بَعْدَ فِي يَدَيْهِ عُثْمَانُ بَعْدَ فِي يَدَيْهِ ثُمَّ كَانَ بَعْدَ فِي يَدَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ [۱۵۱]

ددي ترجمه الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد په گوته کښې د نقش کولو جواز بیانول دی ، ځکه چه د نقش و نگار کولو د ممانعت خیال په زړه کښې راتلې شی ، شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله لیکي :

«الظاهر عندی أنه أراد بیان جواز لأن النقش مظنة النعم» (۱)

په حدیث د باب کښې د وېبص او د بصبص د دواړو معنی د پړیدو ده -

۳۹ = باب الخاتم فی الخنصر

[۱۵۱] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْبَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَنَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمًا قَالَ إِنَّا اتَّخَذْنَا خَاتَمًا وَنَقَشْنَا فِيهِ نَقْشًا فَلَا يَنْقُشُ عَلَيْهِ أَحَدٌ قَالَ قَالِي لَأَرَى بَرِيقَهُ فِي خَنْصَرِهِ [۱۵۲]

گوتمه په کومه گوته کښې اچول پکار دی : رسول الله ﷺ په په کچي گوته کښې گوتمه اچوله ، د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دي چه په نورو گوټو کښې دي وانچولې شی ، امام مسلم او ابوداود رحمهما الله د حضرت علي عليه السلام نه روایت نقل کړيدي ، چه دي فرماني : هان رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أن ألبس خاتمي في هذه وفي هذه ، يعنى السهابة والوسطى (۲) حضرت علي فرماني رسول الله ﷺ په مسواکه گوته او په مینځمې گوته کښې د گوتمې اچولو نه څه منع کړې ووم -

امام نووى رحمه الله فرماني چه ددي حدیث د وجه نه په مینځمې گوته او دي سره نزدې گوته کښې گوتمه اچول مکروه دی - (۳)
علامه مناوى په شرح د شمائل کښې په کچي گوته کښې گوتمه اچولو باندې اجماع راټول کړيده - (۴)

(۱) الأبواب و التراجم : ۱۰۸ / ۲

(۲) رواه مسلم فى كتاب اللباس و الزينة ، باب النهى عن التخنم فى الوسطى و التى تليها : ۱۶۵۹ / ۱۳ رقم الحديث : ۲۰۲۸) و أخرجه أبوداود فى كتاب الخاتم ، باب ما جاء فى خاتم الحديد : ۹۰ / ۴ رقم الحديث : ۴۲۲۵

(۳) شرح مسلم للنووى فى كتاب اللباس و الزينة ، باب تحريم خاتم الذهب الخ : ۱۹۷ / ۲

(۴) شرح الشمائل للمناوى ، باب ما جاء فى تخنم رسول الله صلى الله عليه وسلم : ۱۴۹ / ۱

د مینځمې او د مسواکې گوټې باره کښې خو د حضرت علی عليه السلام په مذکوره حدیث کښې صراحتاً نهی راغلې ده ، خو د کچې گوټې سره چه کومه گوته ده (بنصره یعنی وزیره) د دې او د متې گوټې باره کښې نه نفی شته او نه اثبات (۱)

په کوم لاس کښې گوته اچول پکار دی؟ اوس دا خبره پاتې کیږي چه په ښې لاس کښې اچول پکار دی او که په گس لاس کښې ، امام بخاری رحمه الله دې باره کښې هېڅ باب نه دې قائم کړي ، خو امام ابوداود رحمه الله " کتاب الخاتم " کښې په دې مستقل باب قائم کړیدې "باب ما جاء فی التختم فی الیمین أو اليسار"

ددې باب لاندې دوی رومې د حضرت علی عليه السلام روایت رانقل کړیدې چه هغې کښې دی :
إن النبی صلى الله عليه وسلم کان یتختم فی یمینه " دینه پس نې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت رانقل کړیدې چه دیکښې دی "إن النبی صلى الله عليه وسلم کان یتختم فی یساره" (۲)

ددې متعارض روایتونو په بناء باندې صاحب د فتح الودود فرماني چه ښی او گس دواړو لاسونو کښې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه گوته اچول ثابت دی ، کله به نې په ښې لاس کښې او کله به نې په گس لاس کښې اچوله - (۳) امام بیهقي فرماني چه د سرو زرو گوته به دوی په ښې

لاس کښې او د سپینو زرو گوته به نې په گس لاس کښې اچوله - (۴)
د شافعيه حضراتو په نزد په ښې لاس کښې اچول افضل دی ، ځکه چه گوتمه اچول زینت دي او ښې لاس د زینت زیات حقدار دي - (۵) او گس لاس د استنجاء دپاره استعمالیږي نو د گوتمې د نجس کیدو خطره به وی - (۶)

علامه مناوی په شرح شمائل کښې لیکلې دی چه د ښې لاس والا روایتونه د نهو اصحابو نه منقول دي او د گس لاس والا روایتونه د درې اصحابو نه - (۷) د احتافو حضراتو او د مالکيه او د حنابله په نزد په گس لاس کښې اچول افضل دی - (۸)

(۱) عون المعبود : ۲۸۶ / ۱۱ ، المرقاة شرح المشكاة ، کتاب اللباس ، باب الخاتم : ۲۷۵ / ۸ ، جمع الوسائل :

باب ما جاء فی تختم رسول الله صلى الله عليه وسلم : ۱۴۹ / ۱

(۲) سنن أبي داود ، کتاب اللباس ، باب ما جاء فی التختم فی الیمین أو اليسار : ۹۱ / ۴ (رقم الحديث : ۴۲۲۷ ، ۴۲۲۶)

(۳) بذل المجهود ، کتاب الخاتم ، باب ما جاء فی التختم فی الیمین أو اليسار : ۱۷ / ۱۱۸

(۴) شعب الإيمان للبيهقي ، باب فی الملابس و الأواني : ۲۰۳ / ۵ ، عون المعبود کتاب الخاتم ، باب ما جاء فی التختم فی الیمین أو اليسار : ۲۸۶ / ۱۱

(۵) شرح مسلم للنووي ، کتاب اللباس ، باب تحریم خاتم الذهب ... ۱۹۷ / ۲ ، عون المعبود ، کتاب الخاتم ، باب ما جاء فی التختم فی الیمین أو اليسار : ۲۸۷ / ۱۱

(۶) عون المعبود ، کتاب الخاتم ، باب ما جاء فی التختم فی الیمین أو اليسار : ۲۸۷ / ۱۱ ، فتح الباری : ۴۰۱ / ۱۰

(۷) شرح الشمائل للمناوي ، باب ما جاء فی تختم رسول الله صلى الله عليه وسلم : ۱۱ / ۱۵۰

(۸) بذل المجهود : ۱۱۹ / ۱۷ ، الأبواب و التراجم : ۱۰۸ / ۲ ، عمدة القاری : ۳۷ / ۲۲

ملا علی قاری رحمه الله به * جمع الوسائل شرح شمائل کنبی د امام مالک نه قول په استحباب د یسار او په کراحت د یمین رانقل کړیدی - (۱) په مالکیه کنبی علامه دسوقی هم یسار ته سنت ویلې دي لانه آخر القعلین من رسول الله صلی الله علیه وسلم (۲) د دي تائید د ابن عدی د دي روایت هم کیری چه کوم د ابن عمر نه ده په ضعیف سند سره رانقل کړیدی "إن النبی ﷺ تعفم فی بیوته، ثم حوله إلى یساره" (۳)

مولانا خلیل احمد سهارنپوری او حضرت مولانا رشید احمد گنگوھی رحمهما الله فرماني چه اخناف عالمان گس لاس کنبی د گوتې اچولو نه اوس منع کوی خکه چه گس لاس کنبی د گوتې استعمال اوس د روافضو شعار او علامت گرخیدلې دي او د اهل بدعتو سره تشبیه صحیح نه ده ، دي وجه نه بنی لاس کنبی اچول پکار دی - (۴) خو درمختار کنبی لیکلې دی چه بنی لاس کنبی د گوتې اچول د روافضو شعار دي و دي وجه دینه بچ کیدل پکار دی (۵) ، په اصل کنبی دا د زمانې او د عرف اختلاف دي ، د حضرت گنگوھی وغیره په زمانه کنبی په گس لاس کنبی او د صاحب د درمختار په زمانه کنبی په بنی لاس کنبی د گوتې اچولو د روافضو شعار وو ، دي وجه نه د اهل بدعتو سره د تشبه نه هر یو منع کړیده پس که تشبه نه وی نو د احتافو په نزد په گس لاس کنبی اچول افضل او اولی دی - (۶)

امام ترمذی رحمه الله د امام بخاری رحمه الله په باره کنبی فرماني چه دوی د عبدالله بن جعفر روایت ته "اصحی الباب" ویلې دي او دیکنبی د تخرم فی الیمین ذکر دي - (۷)

۵۰ = بَابُ اتِّخَاذِ الْخَاتَمِ لِيُخْتَمَ بِهِ الشَّيْءُ أَوْ

لِيُكْتَبَ بِهِ إِلَى أَهْلِ الْكِتَابِ وَغَيْرِهِمْ

[۴۰۰] حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ قِيلَ لَهُ إِنْهُمْ لَنْ يَقْرَءُوا كِتَابَكَ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَخْتُومًا فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَبَقِشَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَكَأَنَّمَا أَنْظَرُوا إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ [رو: ۲۵]

(۱) جمع الوسائل فی شرح الشمائل ، باب ما جاء فی تخرم رسول الله صلی الله علیه وسلم : ۱۴۹/۱

(۲) الأبواب و التراجم : ۱۰۸/۲

(۳) فتح الباری : ۴۰۰/۱۰ ، الأبواب و التراجم : ۱۰۸/۲

(۴) الأبواب و التراجم : ۱۰۸/۲ ، بذل المجهود : ۱۱۹/۱۷ ، الکوکب الدری : ۴۴۸/۲

(۵) الدر المختار ، کتاب الحظر و الإباحة ، فصل فی اللبس : ۲۵۴/۵

(۶) الدر المختار ، کتاب الحظر و الإباحة ، فصل فی اللبس : ۲۵۴/۵

(۷) جامع الترمذی و کتاب اللباس و باب ما جاء فی لبس الخاتم فی الیمین : ۲۲۹/۴ (رقم الحديث : ۱۷۴۴)

دې باب کښې د مهر لگولو او اهل کتاب وغيره ته د خط ليکلو دپاره د گوتې جوړولو بيان دي - د سفر د حديبيي نه واپس راتلو نه پس رسول الله ﷺ مختلف باچايانو ته او حاکمانو ته د دعوتی خطونو لپړلو اراده اوکړه نو دغه وخت دوی ته معلومه شوه چه حاکمان د مهر نه بغير خط ته هيڅ اهميت نه ورکوی - دې وجه نه په دې خطونو د حضور ﷺ مهر لگول ضروری دي . د دې ضرورت په وجه دوی ﷺ گوته کښي خپل مهر جوړ کړو ، د سپينو زرو گوته نې جوړه کړه چه ددې په غمې کښې " محمد رسول الله " ليکلې شوې وو . بعض وائي چه دا په شپږم کال د هجرت او بعضو په اووم کال د هجرت دا واقعه گرځولې ده ، خو دواړو کښې تطبيق داسې کيدې شی چه دا د شپږم کال د آخر او د اووم کال د ابتدا ، واقعه ده - (۱)

دينه يو دا خبره هم معلومېږي چه دعوتی او تبليغی کارونو کښې د نورو قومونو د رواج او طريقو رعايت کولو کښې هم څه باک نشته دي ، په دې شرط چه ديکښي څه شرعی قباحت نه وي -

۵۱ = بَابُ مَنْ جَعَلَ وَصَّ الْحَاتِمَ فِي بَطْنِ كَفِّهِ

[۵۱۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَّةُ عَنْ ثَائِفٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اصْطَلَمَ خَاتَمًا مِنْ ذَهَبٍ وَجَعَلَ قَصَّةً فِي بَطْنِ كَفِّهِ إِذَا لَبَسَهُ قَاصَطَمَتِ النَّاسُ خَوَاتِيمَ مِنْ ذَهَبٍ فَرَفَعِيَ الْيَنْبُرَ فَحَيَّدَ اللَّهُ وَأَنْتَنِي عَلَيْهِ فَقَالَ إِنِّي كُنْتُ اصْطَلَعْتُهُ وَإِنِّي لَا أَلْبِسُهُ قَتْبَدُ قَتْبَدُ النَّاسُ قَالَ جُوَيْرِيَّةُ وَلَا أَحْسِبُهُ إِلَّا قَالَ فِي يَدِهِ الْيَمْنَى [۵۱۱]

د گوتې غمې دننه تلې طرف ته ساتلې کيدې شی دې دپاره چه دا واضحه شی چه دا گوته د مهر وغيره دپاره اغوستې شويده ، د زينت دپاره ته ده اغوستې شوې ، د حضور ﷺ عام معمول هم دا دي اگر چه د غمې بهر طرف ته ساتل هم جائز دی - (۲)

روايت کښې دی چه رسول الله ﷺ د سرو زرو گوته جوړه کړې وه ، چه کله به دوی دا اغوسته نو ددې غمې به نې تلې طرف ته ساتلو ..... بيا دوی په منبر اوختل او د حمد و ثناء نه پس نې او فرمائيل چه ما دا گوته جوړه کړې وه خو اوس به دا نه اغوندم (چه سرو دپاره د سرو زرو د استعمال د حرمت حکم راغلو) نو دوی دا گوته اوويستله

قوله: قال جويرية: ولا أحسبه إلا قال: في يده اليمنى: دا د ماقبل سند سره موصول دي ، جويريه بن اسامه فرماني چه د نافع په باره کښې څما دا خيال دي چه دوی د " في يده اليسى الفاظ " هم ويلې وو ، يعنی دا گوته به د دوی ﷺ په ښي لاس کښې وه ، صحيح بخاری کښې صرف هم دا يو روايت دي چه ديکښې د " يعنی " ذکر دي ، باقي په يو روايت

(۱) فتح الباری: ۳۹۹/۱۰، الابواب والتراجم: ۱۰۸/۲

(۲) فتح الباری: ۳۹۹/۱۰، عمدة القاری: ۳۶/۲۲، شرح البخاری للکرماني، ۱۰۴/۲۱، شرح البخاری لابن بطال: ۱۳۶/۹

کنبی هم د یمنی یسری ذکر نشته دې - (۱)

۵۲: **بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَنْقُشُ عَلَى نَقْشِ خَاتَمِهِ**
[۵۵۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَدَّ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَقَالَ إِنِّي اخْتَدْتُ خَاتَمًا مِنْ وَرَقٍ وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَلَا يَنْقُشَنَّ أَحَدٌ عَلَى نَقْشِهِ (۱) ۱۵۵۳۲

رسول الله ﷺ په خپله گوته کنبی د محمد رسول الله نقش جوړ کړې وو او دا ارشاد نې فرمائلي وو چه بل څوک به دا نقش نه جوړوي . دا گوته مهر هم وو، دې وجه نه نې خلق منع کړې وو چه چرته التباس او خلل واقع نه شی - (۲)

په گوته کنبی د خپل نوم يا د ذکر يا د حکمت يو خبره نقش کول جائز دی او د سلفو معمول هم پاتې شويدي حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما په گوته کنبی د خپل نوم نقش کړې وو ، حضرت حذیفه ابو عبیده الحمد لله ليکلي وو ، حضرت علي رضی الله عنهما الله الملك ابراهيم نخعی بالله حضرت مسروق بسم الله ليکلي وو - (۳)

د بعض حضراتو نه د کراهت قول منقول دي ځکه چه که داسې څه ذکر يا د الله تعالی نوم اولیکلي شی نو جنبی او حائضه به دپته لاس لگوي او د استنجاء کولو په وخت به دې پورې د نجاست لگیدو ویره وی ، دې وجه نه دپته مکروه ویلي شويدي گنې فی نفسه بالاتفاق دا جائز دي ، دې وجه نه چه په کومو ځایونو کنبی د بې عزتی ویره وی نو گوته دي اووړستلي شی او دا یو بهتر کار دي - (۴)

۵۳: **بَابُ هَلْ يُجْعَلُ نَقْشُ الْخَاتَمِ ثَلَاثَةَ أَصْطُرٍ**
[۵۶۰] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمَّا اسْتَخْلَفَ كَتَبَ لَهُ وَكَانَ نَقْشُ الْخَاتَمِ ثَلَاثَةَ أَصْطُرٍ مُحَمَّدٌ سَطْرٌ وَرَسُولٌ

(۱) عمدة القاری: ۳۶ / ۲۲، فتح الباری: ۴۰۰ / ۱۰

(۲) فتح الباری: ۴۰۰ / ۱۰، (او آیا د دوی صلی الله علیه وسلم د زمانې نه پس په گوته باندې داسې نقش جوړول جائز دی او که نه ؟ علامه عینی فرماني " فان قلت : نهی صلی الله علیه وسلم أن ینقش مثل نقشه خاص بعیاته او یعم ذلك حیاته و بعدها ، قلت : الظاهر الأول ، و یدل علیه لبس الخلفاء الخاتم بعده ثم جدد عثمان خاتما آخر بعد وقوع ذلك الخاتم فی بئر اریس ، و نقش علیه ذلك النقش " ، عمدة القاری: ۳۸ / ۲۲)

(۳) فتح الباری: ۴۰۲ / ۱۰

(۴) فتح الباری: ۴۰۲ / ۱۰، عمدة القاری: ۳۴ / ۲۲، او علامه ابن عابدین فرماني چه " فلو نقش اسمه تعالی او اسم نبیه صلی الله علیه وسلم استحباب أن يجعل الفص فی کمه إذا دخل الخلاه و أن يجعله فی بیمنه إذا استنجدی " رد المحتار علی الدر المختار ، کتاب الحظر و الإباحة ، فصل فی اللبس: ۲۵۴ / ۵

سَطَرُ وَاللّٰهِ سَطَرٌ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَآذَنِي أَحْمَدُ حَدَّثَنَا الْأَنْصَارِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَدِهِ وَفِي يَدِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَهُ وَفِي يَدِ عُمَرَ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ جَلَسَ عَلَى بُرْأَيْسٍ قَالَ فَأَخْرَجَ الْخَاتَمَ فَجَعَلَ يَغْتَبُ بِهِ فَسَقَطَ قَالَ فَاخْتَلَفْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مَعَ عُثْمَانَ فَتَزَمَ الْبُرْأَيْسُ قَوْلَهُ [ر: ۲۹۹]

رسول الله ﷺ چه د " محمد رسول الله " کوم نقش جوړ کړې وو ، هغه په درې کرځو کښې وو یو کرځه کښې " محمد " او په بله کښې " رسول " او په دریمه کښې " الله " وو -
د بعض حضراتو نه منقول دی چه برنئ رومبئ کرځه کښې " الله " دویمه کښې " رسول " او په آخره دریمه کرځه کښې " محمد " لیکلې شوې وو ، داسې :

خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی : " فلم أر التصريح بذلك في شيء من الأحاديث ، بل رواية الإسماعيل يخالف ظاهرها ذلك ، فإنه قال فيها : محمد سطر ، والسطر الثاني رسول ، والسطر الثالث الله " (۱)
حافظ ابن حجر فرمائی په احادیثو کښې ما ته داسې څه تصریح ملاو نه شوه بلکه د اسماعیلی د روایت نه په ظاهره ددې خلاف معلومېږي ، ځکه چه دیکښې دی ، محمد یو کرځه کښې دې او دویمه کرځه کښې رسول دې او دریمه کښې لفظ د الله دې)
د باب بل روایت کښې دی چه دحضور ﷺ دا گوته د حضرت فاروق اعظم نه پس د حضرت عثمان سره وه ، دوی یو ورځ د اریس کوهی سره ناست وو او دا گوته ئې راویستې وه او دې سره ئې لویې کولې چه دا د ده نه او غورزیدله ، حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه مونږ د حضرت عثمان سره درې ورځو پورې کوشش کولو ، ددې کوهی ټولې اوبه مو رااوووستلې خو دا گوته ملاو نه شوه -

علامه مناوی په شرح شمائل کښې لیکي : " وكان في خاتم البصطفى شيء من الأسماء كما كان في خاتم سليمان ، لأن سليمان لما فقد خاتمه ذهب ملكه ، وعثمان لما فقد الخاتم ، استخفى عليه الأمر ، فكان مهبط الفتنة التي أفقت إلى قتله ، واتصلت إلى آخر الزمان " (۲)

يعني د رسول الله ﷺ په گوته کښې څه راز وو ، چه څنگه د سليمان عليه السلام په گوته کښې راز وو چه کله دا روکه شوه نو ددوی حکومت ختم شو ، د حضرت عثمان نه هم چه

(۱) فتح الباری : ۴۰۳ ، ۴۰۴

(۲) شرح الشمائل للمناوی ، باب ما جاء في ذكر خاتم رسول الله صلى الله عليه وسلم : ۱۴۶

کله د حضور دا گوته روکه شوه نو معاملات خراب شو او د هغې فتنې ابتداء اوشوه چه د دوی قتل ته اورسیدله او تر آخر د زمانې پورې به جاری وی .
ابن بطلال رحمه الله فرمائی چه د حدیث د باب نه یو خبره دا معلومیږی چه که لږ مال هم روک شی نو ددې تلاش کښې کوشش کول پکار دی -

حضرت عائشه رضی الله عنها امیل روک شوې وو نو حضور ددې تلاش کړې وو - (۱)
روایت کښې دی - یعنې به - علامه کرمانی فرمائی چه گوتمه نې په گوته کښې تاووله ، کله به نې ویستله او کله به نې اچوله - عبث - نه هم دا مراد دې (۲) انسان چه کله په یو معامله کښې فکر مند وی او په سوچ او په غور کښې مشغول وی نو عموماً هم داسې کوی ، دا د وقار خلاف نه ده ، حافظ ابن حجر فرمائی -

«لما كان كذلك، لأن من مثلهم إنما يشاعن فكه، وفكرتهم إنما هي في الخير» (۳)

یو خبره دا هم معلومه شوه چه د څه خیز د روکیدو نه پس ددې درې ورځو پورې تلاش او کړی او بیا دینه پس تلاش پریږدی نو دا جائز دی او داسې کس ته به لاپرواه نه وائی -
اودا هم معلومه شوه چه د صالحانو آثار او د دوی لباس په طور دتبرک استعمالولې شې (۴)

۵۳=باب الخاتم للنساء وکان علی عائشة خواتیم ذهب

[۵۵۳] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى قَبْلَ الْخُطْبَةِ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَآدَابُ ابْنٍ وَهَبٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ فَأَتَى النِّسَاءَ فَجَعَلَ يُلْقِيَنَّ الْقَتَمَ وَالْخَوَاتِيمَ فِي ثَوْبٍ بِلَالٍ [۵: ۸]

دې باب کښې د ښځو د گوټې اچولو بیان دې ، د حضرت عائشه رضی الله عنها سره د سرو زرو گوټې وې ، روایت د باب کښې حضرت ابن عباس فرمائی ، چه څه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره د اختر په مانځه کښې موجود ووم ، دوی د خطبې ویلو نه وړاندې مونځ اوکړو او د ابن وهب په واسطه سره دا اضافه هم نقل ده ، چه دوی صلی الله علیه وسلم ښځو ته ورغلل دوی ته نې د صدقې او د خیرات کولو ترغیب ورکړو نوښځو د حضرت بلال په جامو کښې گوټې او سلايانې راغوزولې الفتح (د فاء او د تاء د فتحه سره) جمع د فتحة ده سلاتی بې غمی او بې د گوله ساده گوټې ته وائی (چه کومه د کچې گوټې سره نزدې گوته کښې اغوستې کیږی) شارحینو ددې تشریح کښې لیکلې دی : وهی الخواتیم التي تلبسها النساء في أصابع الرجلين وقيل : الخواتيم التي لافصوص لها ، وقيل : الخواتيم الكهبار (۵)

(۱) شرح صحيح البخاری لابن بطلال : ۱۳۷/۹ ، فتح الباری : ۴۰۴/۱۰

(۲) شرح صحيح البخاری للمكرمانی : ۱۰۵/۲۱ ، فتح الباری : ۴۰۴/۱۰ ، عمدة القاری : ۳۹/۲۲

(۳) فتح الباری : ۴۰۴/۱۰

(۴) (۱۰۴) فتح الباری : ۴۰۴/۱۰

(۵) فتح الباری : ۴۰۵/۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۸۰/۱۲

یعنی دینه هغه گوتې مراد دی چه ښځې نې د پښو په گوتو کښې اچوی ، بعضو ویلې دی دینه بغیر د غمی والا گوته مراد ده او یو قول دا هم دې چه دینه غټې گوتې مراد دی

۵۵=بَابُ الْقَلَايدِ وَالسَّخَابِ لِلنِّسَاءِ يَعْنِي قِلَادَةً مِنْ طِيبٍ وَسُكٍّ

[۵۵۳۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرُورَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عِيدٍ فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّي قَبْلَ وَلَا بَعْدَ ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ فَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تَصَدَّقُ بِمِغْرَمِهَا وَسَخَابٍ - (ر: ۱۹۸)

قلادت جمع د قلادة ده ، هار (امیل) ته وائی ، سخاب (د سین په کسره او د خاء په تخفیف سرد) د ملغلرو نه علاوه چه د لونگو وغیره نه جوړ شوې امیل وی چه دا ماشومان استعمالوی ، ( ) بعضو ددې ترجمه په کړو سره کړیده - امام بخاری رحمه الله ددې په تفسیر کښې فرمائی قلادة من طيب وسك یعنی د خوشبو او د مشکو وغیره نه جوړ شوې امیل ، سَك (د سین په ضمه او دکاف په تشدید سره) د خوشبو نوم دي ( ) خُرَص (د خاء په ضمه او د راء په سکون سره) مندرو ته وائی - ( )

۵۶=بَابُ اسْتِعَارَةِ الْقَلَايدِ

[۵۵۳۳] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ هَلَكَتْ قِلَادَةٌ لِأَسْمَاءَ فَبَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَلَبِهَا رَجُلًا فَحَضَرَتِ الصَّلَاةَ وَلَيْسُوا عَلَى وُضُوئِهِمْ وَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَصَلُّوا وَهُمْ عَلَى غَيْرِ وُضُوئِهِمْ قَدْ كَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التِّيمُمِ زَادَ ابْنُ مُبَرِّزٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ [۵۵۳۴]

امیل او زیورات وغیره عاریتاً د استعمال دپاره اغستې شی لکه چه حضرت عائشه د حضرت اسماء امیل اخستې وو

۵۷=بَابُ الْقُرْطِ لِلنِّسَاءِ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَمَرَهُنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّدَقَةِ فَرَأَيْتُهُنَّ يَمْنُونَ إِلَى أَذَانَيْهِنَّ وَحُلُوقَيْنِ [۵۵۳۵] حَدَّثَنَا حُجَّاجُ بْنُ مِهْنَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عِدِّي قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدًا عَنْ

(۱) عمدة القاری : ۳۹ / ۲۲ ، إرشاد الساری : ۵۸۱ / ۱۲

(۲) إرشاد الساری : ۳۸۱ / ۱۲ ، عمدة القاری : ۳۹ / ۲۲

(۳) فتح الباری : ۴۰۶ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۴۰ / ۲۲ ، إرشاد الساری : ۵۸۱ / ۱۲

ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى يَوْمَ الْيَعْدِ رُكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قُبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ وَمَعَهُ بِلَالٌ فَأَمْرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ فَجَعَلَتْ الْمَرْأَةُ تُلْقِي قُرْطُبًا (ر: ۱۹۸)

قُرْطُ (د قاف په ضممه او د راء په سکون) مندرو او والو ته وانی د

۵۸ = بَابُ السَّخَابِ لِلصَّبِيَّانِ

[۵۵۸] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ بْنُ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سُوقٍ مِنْ أَسْوَاقِ الْمَدِينَةِ فَانصَرَفَ فَانصَرَفْتُ فَقَالَ أَيْنَ لَكُمْ ثَلَاثًا أَدْعُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ فَقَامَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ يَمْشِي وَفِي عُنُقِهِ السَّخَابُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ هَكَذَا فَقَالَ الْحَسَنُ بِيَدِهِ هَكَذَا فَأَلْزَمَهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ وَأَحِبَّ مَنْ حُبَّهِ وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَمَا كَانَ أَحَدًا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بَعْدَ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا قَالَ [ر: ۲۰۱۲]

روایت د باب کنبې د "لکم" معنی د ماشوم ده (۱) فقال النبي صلى الله عليه وسلم بیده هکذا ، فقال الحسن بیده هکذا : رسول الله ﷺ دواړو لاسونو سره اشاره او کړه یعنی دواړه لاسونه نې د غاړې وړکولو دپاره خواره کړل - حضرت حسن هم دواړه لاسونه خواره کړل او دوی ته ورتر غاړه وتلو -

۵۹ = بَابُ الْمُتَشَبِّهِينَ بِالنِّسَاءِ وَالْمُتَشَبِّهَاتِ بِالرِّجَالِ

[۵۵۹] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ وَالْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ تَابَعَهُ عُمَرُو أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ

روایت د باب کنبې دې چې رسول الله ﷺ په هغه سړو لعنت کړېدې چې کوم د ښځو په شان شکل جوړوي او په هغه ښځو کې لعنت کړېدې چې کوم د سړو په شان صورت اختیاړوي - یعنی د لباس او د زینت چې کوم څیزونه د ښځو سره خاص دي ، هغه سړو لره اختیاړول نه

(۱) فتح الباری : ۴۰۶/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۲/۴۰ ، إرشاد الساری : ۵۸۱/۱۲

(۲) إرشاد الساری : ۵۸۳/۱۲ ، عمدة القاری : ۴۱/۲۲

(۳) الحديث أخرجه أبوداود في كتاب اللباس ، باب لباس النساء : ۴/۶۰ (رقم الحديث : ۴۰۹۷) و أخرجه الترمذی في كتاب الأدب ، باب ما جاء في التشبهات بالرجال من النساء : ۱۰۵۵ (رقم الحديث : ۲۷۸۴) و أخرجه ابن ماجه في كتاب النكاح ، باب في المخنثين : ۶۱۴/۱۱ (رقم الحديث : ۱۹۰۴)

دی پکار . او داسې څه کوم هینت او طریقې د سرو سره خاص دی هغه اختیارول بنځو لره صحیح نه دی . داسې د خبرو او د تلو حکم هم دې ، هو که څوک په پیدایش کښې دارنگه مشابهت اولری نو چه دا غیر اختیاری دې دې وجه نه دا په دې وعید کښې داخل نه دې (۱)
د باب په آخر کښې د عمرو بن مرزوق متابعت ابونعیم موصولا نقل کړېدې - (۲)

۶۰ = بَابُ إِخْرَاجِ الْمُتَشَبِّهِينَ بِالنِّسَاءِ مِنَ الْبُيُوتِ

[۵۳۴هـ] (۱) حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمِّي عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُخَنَّثِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَرَجِّلَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَقَالَ أَخْرِجُوهُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ قَالَ فَأَخْرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَانًا وَأَخْرَجَ عُمَرُ فَلَانًا [۶۳۳۵: ۳]

[۵۳۸هـ] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ أَنَّ عُرْوَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَفِي الْبَيْتِ فُحِّتٌ فَقَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ أَخِي أُمَّ سَلَمَةَ يَا عَبْدَ اللَّهِ إِنَّ فَتَحَ اللَّهُ لَكُمْ غَدَا الطَّابِقَ فَإِنِّي أَدُلُّكَ عَلَى بَيْتٍ غَيَّلَانَ فَإِنَّمَا تُقِيلُ بِأَرْبَعٍ وَتَذِيرُ بِمِائَةٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هَؤُلَاءِ عَلَيْكُمْ

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ تَقِيلُ بِأَرْبَعٍ وَتَذِيرُ بِمِائَةٍ أَرْبَعٌ عَكَبٌ بَطْنِيهَا فَبَيْنَ تَقِيلُ بِمِائَةٍ وَتَذِيرُ بِمِائَةٍ بِمِائَةٍ أَطْرَافَ هَذِهِ الْعُكَبِ الْأَرْبَعِ لِأَنَّهَا مُحِيطَةٌ بِالْجَنَدِينَ حَتَّى لَحِقَتْ وَإِنَّمَا قَالَ بِمِائَةٍ وَلَمْ يَقُلْ بِمِائِيَّةٍ وَأَوَّاجِدُ الْأَطْرَافِ وَهُوَ ذِكْرُ لَدَنَّهُ لَمْ يَقُلْ ثَمَانِيَّةَ أَطْرَافٍ [۳۰۶۹: ۳]

د باب نومې روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ مخنث سرو سره او د سرو د شکل په شان خان جوړوونکو بنځو باندې لعنت کړېدې او فرمانی چه دوی د خپلو کورونو نه اوباسی . رسول الله ﷺ فلانی لره او حضرت عمر فلانی لره ویستې وو -

المترجلات . په زور د سرو سره مشابهت جوړوونکې شخړې ، رسول الله ﷺ چه کوم سړې ویستلې وو د د نوم انجنه وو او حضرت عمر چه څوک ویستې وو د هغه نوم مانع وو - (۲)

(۱) فتح الباری : ۴۰۸\۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۸۳\۱۲ ، عمدة القاری : ۴۱\۲۲

(۲) فتح الباری : ۴۰۹\۱۰ ، عمدة القاری : ۴۱\۲۲ ، إرشاد الساری : ۵۸۳\۱۲

(۳) (۵۵۴۷) الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الحدود . باب نفى أهل المعاصي و المخنثين (رقم الحديث : ۶۴۴۵) و أخرجه الترمذی في كتاب الأدب . باب ما جاء في التشبهات بالرجال من النساء : ۱۵ (رقم الحديث : ۷۷۸۵) و أخرجه أبو داود في كتاب الأدب . باب في الحكم في المخنثين : ۲۸۲\۴ (رقم الحديث : ۴۹۳۰) و أخرجه النسائي في كتاب عشرة النساء . باب لعن المتبرجات من النساء : ۱۵ (رقم الحديث : ۹۳۵۱)

(۴) إرشاد الساری : ۵۸۳\۱۲ ، حافظ ابن حجر د هغه کس نوم ذکر کړېدې ... [بقیه بر صفحه آندوه ...]

د باب دويم حديث كتاب النكاح ، باب ما ينهى من دخول المشبهين بالنساء على المرأة او كتاب المغاوى ، باب غزوة الطائف كنبى تير شويدي

٢١ = باب وَصِّ الشَّارِبِ

وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُغْفِي شَارِبَهُ حَتَّى يُنْظَرَ إِلَى بَيَاضِ الْجِلْدِ وَيَأْخُذُ هَذَيْنِ يَغْنَى بَيْنَ الشَّارِبِ وَاللَّيْخَةِ

[٥٥٣] (١) حَدَّثَنَا الْمُكَنَّى بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ حَنْظَلَةَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ أَصْعَابُنَا عَنْ النُّكَيْتِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مِنَ الْفِطْرَةِ وَصِّ الشَّارِبِ [ر: ٥٥٣، ٥٥٣، ٥٥٣]

[٥٥٤] (٢) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَزْزَنَةَ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَوَاهُ الْفِطْرَةُ حَسَنٌ أَوْ حَسَنٌ مِنَ الْفِطْرَةِ الْخَنَانُ وَالْإِسْتِخْدَادُ وَتَنْفُ الْإِبْطِ وَتَقْلِيمُ الْأُظْفَارِ وَوَصِّ الشَّارِبِ [ر: ٥٥٣، ٥٥٣، ٥٥٣]

د لباس نه د فارغيدو نه پس امام بخارى رحمه الله دې ځانې نه متعلقات د لباس بيانوى . د بريتو اخستل . د نوكونو اخستل وغيره د لباس متعلقات دى - (٣)
د بريتو اخستلو طريقه او حكم حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه خپل بريت به دومره تراشل چه د څرمنى سپين والې به ښكاريدو او د گيرې او د بريتو په مينځ كنبې به نې هم ويخته اخستل -

امام طحاوى رحمه الله د حضرت ابن عمر رضي الله عنه دا اثر موصول نقل كړيدې - (٤)

...بقية از حاشه گذشته [چه كوم سرې رسول الله صلى الله عليه و سلم ويستلې وو خو چه كوم سرې حضرت عمر رضي الله عنه ويستې وو د هغه باره كنبى ابن حجر فرمانى : " و لم أقف فى شئ من الروايات على تسمية الذى أخرجه عمر " فتح البارى : ١٠ / ١٠٤ . علامه عينى هم دا فرمانلې دى . عمدة القارى : (٤٢ / ٢٢)

(١) الحديث أخرجه البخارى ايضا فى كتاب اللباس . باب تقليم الأظفار (رقم الحديث : ٥٥٥١ ، ٥٥٥٣) و فى باب إغفاء اللحى (رقم الحديث : ٥٥٥٤)

(٢) الحديث أخرجه البخارى أيضا فى هذا الكتاب . باب تقليم الأظفار (رقم الحديث : ٥٥٥٢) و أخرجه أيضا فى كتاب الاستيذان . باب الختان بعد الكبر و نف الإبط (رقم الحديث : ٥٩٣٩) و أخرجه مسلم فى كتاب الطهارة . باب خصال الفطرة . ١١ / ٢٢١ (رقم الحديث : ٢٥٧) و أخرجه أبو داود فى كتاب اللباس . باب فى أخذ الشارب : ٤ / ٨٤ (رقم الحديث : ٤١٩٨) و أخرجه النسائى فى كتاب الزينة . باب الفطرة : ١٥ / ٤٠٦ (رقم الحديث : ٩٢٨٩) و أخرجه ابن ماجه فى كتاب الطهارة . باب الفطرة : ١١ / ١٠٨ (رقم الحديث : ٢٩٢)

(٣) فتح البارى : ١٠ / ١١٠ . عمدة القارى : (٤٣ / ٢٢)

(٤) شرح معاني الآثار للطحاوى . كتاب الكراية . باب حلق الشارب : ١٢ / ٣٦٨

بریت د شونډو په اړخونو کېنې چې کوم ځانې ختمېږي د دې او د گیرې مینځ په حصه کېنې چې کوم ویکته دي دا به هم حضرت ابن عمر رضی الله عنهما قینچې کول -

د باب دویم حدیث په سند کېنې دې چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت بیانوي ، د روایت بیانول ته مراد مرفوعاً بیانول دی - (۱) چې پنځه څیزونه فطرت دی سنتول ، د نامه نه لاندې ویکته خریل ، د ترخ ویکته ویستل ، نوکونه اخستل ، او د بریتو قینچې کول -

من الفطرة، علامه قسطلانی رحمه الله فرمای: «أى من السنة القديمة التى اختارها الأنبياء عليهم السلام، اتفقت عليها الشرائع، فكانها أمرجهل فطرا عليه» (۲) یعنې دا یو پخوانې سنت دې چې دا ټولو پیغمبرانو اختیار کړېدې ، او چې په دې تمام شریعتونه متفق دي ، گویا دا یو فطری طبیعت دې چې دوی په دې سره پیدا شوی دی -

د استحدا د معنی ده حدید یعنې پاکې استعمالول ، د تنف اصل معنی ویستل او راکښل راځی . د ترخ ویکته په لاسونو سره ویستل پکار دی ، خو که چا ته دې سره تکلیف وی نو په پټرې (بلیډ) وغیره سره ئې هم صفا کولې شی ، مقصد د ویکتو لرې کول دی (۳)

په بریتونو اخستو کېنې سنت دا دې چې دا په قینچې وغیره سره دومره نری نری واخستې شی چې څرمن په نظر راشی ، پټرې (بلیډ) سره بریتونه بالکل صفا کولو ته بعضی عالمانو بدعت او مکروه ویلې دي (۴) خو د احنافو په نزد جائز دی - (۵) د بریتو د تراشو په باره

کېنې حدیث د باب کېنې د "قَصَّ" لفظ راغلې دې ، راتلونکې باب کېنې د حضرت ابن عمر په حدیث کېنې د "أحرقوا الشوارب" الفاظ دی دینه وړاندې باب کېنې د "انهمكوا الشوارب" الفاظ دی . د صحیح مسلم په روایت کېنې د "جَزَّوا الشوارب" الفاظ دی - (۶)

إحراق او د نهک معنی ده په تراشولو او قینچې کولو کېنې ښه مبالغه کول د "جز" معنی ده ویکته داسې اخستل چې څرمن په نظر راشی (۷) ..... د دې تمامو الفاظو حاصل دا دې چې

(۱) فتح الباری : ۴۱۳/۱۰ . عمدة القاری : ۴۵/۲۲ ، إرشاد الساری : ۵۸۶/۱۲

(۲) إرشاد الساری : ۵۸۶/۱۲

(۳) فتح الباری : ۴۲۲/۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۸۷/۱۲ ، علامه عینی فرمائی " فإن حلقه فقد خالف السنة " عمدة القاری : ۴۵/۲۲

(۴) أوجز المسالك ، كتاب اللباس . باب ما جاء في السنة في الفطرة : ۲۳۱/۱۴ . شرح الزرقانی علی الموطأ للإمام مالك ، كتاب اللباس . باب ما جاء في السنة في الفطرة : ۲۸۷/۴ . الأبواب و التراجم : ۱۲/۱۰۹ ، فتح القدير ، كتاب الحج ، باب الجنایات : ۴۴۶/۲

(۵) شرح مسلم للنووي ، كتاب الطهارة . باب خصال الفطرة : ۱۲۹/۱۱ . أوجز المسالك ، كتاب اللباس . باب ما جاء في السنة في الفطرة : ۲۳۲/۱۴ ، حاشية ابن عابدين ، كتاب الحج ، باب الجنایات : ۲۲۲/۲ . فتح القدير ، كتاب الحج ، باب الجنایات : ۴۴۶/۲

(۶) صحیح مسلم . كتاب الطهارة . باب خصال الفطرة : ۲۲۲/۱۱ (رقم الحديث : ۲۶۰)

(۷) فتح الباری : ۴۲۵/۱۰ . أوجز المسالك ، كتاب اللباس . باب ما جاء في السنة في الفطرة : ۲۳۲/۱۴

بریت نه قینچی کول پکار دی خو په پاکۍ سره بالکل د بیخه صفا کول نه دی پکار، امام مالک په پاکۍ سره بالکل صفا کولو ته مثله ویلې ده (۱)، د شوافع او حنابلې په نزد هم په قینچی وغیره سره تراشل افضل دی - (۲)

۶۳ = بَابُ تَقْلِيمِ الْأُظْفَارِ

[۵۵۵] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ حَنْظَلَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مِنَ الْفِطْرَةِ حَلَقُ الْأَعَانَةِ وَتَقْلِيمُ الْأُظْفَارِ وَوَضُّ الشَّارِبِ [ر: ۵۳۹هـ]

[۵۵۶] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْفِطْرَةُ خَمْسٌ الْحِجَتَانِ وَالْإِسْحَاقُ أَوْ وَضُّ الشَّارِبِ وَتَقْلِيمُ الْأُظْفَارِ وَتَنْفُ الْآبِاطِ [ر: ۵۴۰هـ]

[۵۵۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ زَيْدٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ وَقَرُّوا الْيَحْيَى وَأَحْقُوا الشَّوَارِبَ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا حَجَّ أَوْ اعْتَمَرَ قَبِضَ عَلَى يَحْيَى فَمَا فَضَلَ أَخَذَهُ [ر: ۵۳۹هـ]

د نوکونو اخستو حکم: تقليم د قلم نه باب د تفعليل مصدر دې، ددې معنی د پریکولو او د اخستو او د قطع کولو راخی، د بریتو په شان نوکونه اخستل هم په فطری امورو کېږي دی، په لویو نوکونو کېږي خیرې جمع کیږي، چه کوم د پاکۍ خلاف دې، دارنگه د خپرو په وجه ډیر کړتې اوبه بیخونو ته نه رسېږي دې وجه نه د نوکونو د اخستو اهتمام کول پکار دی - په خومره مده کېږي نوکونه او بریت اخستل پکار دی: امام مسلم رحمه الله د حضرت انس نه روایت نقل کړېدې چه په بریتو او په نوکونو اخستو کېږي او د ترخونو او د نامه لاندې ويختو اخستو کېږي مونږ دپاره د څلوېښتو ورځو حد مقرر شويدي چه دینه به ئې زیات نه پریږدو - (۳)

او بهتره دا دد چه هره هفته د بریتو او د نوکونو د اخستو او د نامه د لاندې د ويختو د صفا کولو اهتمام اوشی. امام بیهقی رحمه الله د حضرت ابوهریره نه روایت نقل کړېدې چه رسول الله ﷺ به د هرې جمعې مانځه دپاره د راوتلو نه وړاندې خپل نوکونه او بریت اخستل - (۴)

د نوکونو د اخستو طریقه: د نوکونو په اخستو کېږي د گوتو ترتیب څنگه کیدل پکار دی؟

(۱) فتح الباری: ۴/۲۵۱۱۰، أوجز المسالك، کتاب اللباس، باب ما جاء فی السنة فی الفطرة: ۲۳۲۱/۱۴

(۲) فتح الباری: ۴/۲۵۱۱۰، أوجز المسالك، کتاب اللباس، باب ما جاء فی السنة فی الفطرة: ۲۳۲۱/۱۴

شرح الزرقانی، علی الموطاء لإمام مالک، کتاب اللباس، باب ما جاء فی السنة فی الفطرة: ۲۸۷/۱۴

(۳) صحیح مسلم، کتاب الطهارة، باب خصال الفطرة: ۲۲۲/۱۱، (رقم الحديث: ۲۵۸)

(۴) أوجز المسالك، کتاب اللباس، باب ما جاء فی السنة فی الفطرة: ۲۳۰/۱۱۴

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه احادیثو کتبې ددې متعلق څه تصریح نشته دې - (۱)
امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم کتبې لیکلې دی چه مستحب دا ده چه د بنی لاس د
مسواکې گوتې نه شروع اوکړې شی بیا مینځمې گوته بیا وزیره گوته بیا د کچې گوتې
نوکونه دې واخستې شی بیا د گس لاس د کچې گوتې نه شروع شی تر د مټې گوتې د گس
لاس پورې واخستې شی او په آخره کتبې د بنې لاس د مټې گوتې نوک واخستې شی ، او د
پښو په نوکونو اخستو کتبې شروع دې د بنې پښې د کچې گوتې نه اوشې او په ترتیب سره
دې اخلی تر دې د گسې پښې په کچه گوته نې ختم کړی - (۲)

قوله: خالفوا المشركين، وقرؤوا اللحي، وأحفوا الشوارب: رسول الله ﷺ فرمائی چه د
مشرکانو مخالفت اوکړئ ، گیره لویه کړئ او بریت اوتراشئ ، مشرکانو نه مراد مجوسیان
دې - (۳)

د وقرؤوا اللحي د الفاظو نه دا شبه کیږي چه گیره لویه پکار ده او په هیڅ صورت کتبې هم
دیده قینچې وراوړل او کمول نه دی پکار -

شاید هم دې شبه ختمولو دپاره امام بخاری رحمه الله د حضرت ابن عمر اثر را نقل کړیدی
چه کله دوی به حج یا عمره کوله نو خپله گیره به نې په موی کتبې اونیوله او د ویختو چه
به څومره حصه زیاته وه نو دا به نې قینچې کړه ، امام ترمذی رحمه الله د حضرت عبد الله
بن عمرو بن العاص نه هم یو روایت نقل کړیدی چه په خپله رسول الله ﷺ به هم خپله گیره
مبارکه په پلنو او په اوږدوالی کتبې څه کوله - (۴)

دې وجه نه د وقرؤوا اللحي او د أحفوا اللحي مطلب دا دې چه گیره دې اوساتلې شی نه دې
اوخوړلې شی او نه دې زیاته کمه کړې شی -

د باب د دې دویم حدیث تعلق ترجمه الباب سره نشته دې بلکه دا د راتلونکي باب "باب
إعفاء اللحي" لاندې ذکر کول پکار وو - په تکلف او په زور سره که څه توجیه ورلره اوکړې
شی هغه بیله خبره ده ، لکه علامه قسطلانی رحمه الله لیکي :
"وهذا الحديث لا تعلق له بهما ترجمه له کهالایخی ویکن توجیهه بتعسف" (۵)

...

(۱) فتح الباری : ۴۲۳/۱۰

(۲) شرح مسلم للنووی ، کتاب الطهارة ، باب خصال الفطرة : ۱۲۹/۱۱ ، دارنگه اوگوره بذل المجهود ،
کتاب الترجیل ، باب فی أخذ الشارب : ۸۳/۱۷

(۳) فتح الباری : ۴۶۸/۱۰ ، عمدة القاری : ۴۶/۲۲ ، إرشاد الساری : ۵۹۰/۱۱۲

(۴) أخرجه الترمذی فی کتاب الأدب ، باب ما جاء فی الأخذ من اللحية : ۹۴/۱۵ (رقم الحديث : ۲۷۶۲)

(۵) إرشاد الساری : ۵۹۰/۱۱۲

۲۳ = بَابُ [عُقَاةِ اللَّحَى عَقْوًا] الْأَعْرَافِ : ۹۵

كَتُّوا وَكَتَرَتْ أَمْوَالُهُمْ

[۵۵۴] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَرَ عَنْ ثَابِعِ بْنِ أَبِي حَسْبٍ عَنْ ابْنِ عُثْمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كُتُّوا الشُّوَابُ وَأَعْقُوا اللَّحَى [ر: ۵۵۴]

د کبری اندازہ : یہ حدیث د باب کنہی دی . انہکوا الشوَاب و اعقوا اللہی . بریت قینچی کرئ او گیرہ لویہ کرئ -

گیرہ شومرہ لویول پکار دی ؟ : یہ دی بارہ کنہی حدیث کنہی خہ معین اندازہ نہ دہ شوی (۱) خو د یو موتی نہ کم د گیرہی د قینچی کولو اجازت د چا نہ ہم نہ دی منقول بلکہ داسی کول حرام دی - (۲) خو د یو موتی نہ چہ کوم زیات وی د هغی قینچی کول د بعضو پہ نزد مباح او د بعضو پہ نزد مستحب دی - (۳) امام نووی رحمہ اللہ فرمائی چہ گیرہ د یو موتی نہ زیاتہ شی نو دا دی قینچی نہ کرئ شی ، دا دی پہ خپل حال سرہ پریخودئ شی - (۴) د یو موتی نہ زیاتہ گیرہ چہ دومرہ غتہ شی چہ بدنما ښکاری نو دی صورت کنہی زیات ویختہ اخستل بعض عالمان ضروری او بعض مستحب گنری ، خو پہ یو موتی گیرہ ساتلو باندی اجماع دہ - (۵) مفتی کفایت اللہ صاحب رحمہ اللہ فرمائی :

"پہ حدیث کنہی د گیرہی د غتولو حکم او تائید راغلې دی او ددی اندازہ خودلو دپارہ خہ قولی روایت د رسول اللہ ﷺ نہ روایت نہ دی ، خو فعلی روایت کنہی د اصحابو رضی اللہ عنہم دا طرز عمل مروی دی چہ د یو موتی نہ به ئی زیاتہ گیرہ قینچی کولہ او د یو موتی نہ د کمي

(۱) کفایت المفتی ، کتاب الحظر ، بال او دارھی کے احکام : ۱۷۶/۹ ، معارف الحديث ، کتاب المعاشرة و المعاملات : ۳۱۵/۶

(۲) البدر الساری : ۳۸۰/۴ ، معارف الحديث ، کتاب المعاشرة و المعاملات : ۳۱۵/۶ ، کفایت المفتی ، کتاب الحظر و الإباحة : ۱۷۴/۹

(۳) الابواب و التراجم : ۱۱۰/۱۲ ، او د صاحب د درمختار نہ منقول دی چہ یو موتی گیرہ ساتلو مسنون دی لکہ چہ دی فرمائی " و السنة فيها القبضة " الدر المختار ، کتاب الحظر و الإباحة ، فصل فی البیع : ۲۸۸/۵ ، ہم د دی عبارت تر لاندی شارح علامہ ابن عابدین فرمائی " و هو أن يقبض الرجل لحيته فما زاد منها على قبضة قطعه كذا ذكره محمد في كتاب الآثار عن الإمام ، قال : و به نأخذ " (۱)

(۴) شرح مسلم للنووی ، کتاب الطهارة ، باب خصال الفطرة : ۱۲۹/۱

(۵) و هل يكره أخذ ما زاد على القبضة فيه وجهان : أحدهما يكره ، و الثاني لا يكره لما روى البخارى ذلك من فعل ابن عمر ..... و علم مما سبق أنهم اختلفوا فيما طال من اللحية على أقوال : الأول : يتركها على حالها و لا يأخذ منها شيئا ، و هو مختار الشافعية ، و رجحه النووي و هو أحد الوجهين عند الحنابلة ، و الثاني كذلك إلا في حج أو عمرة ، فيستحب أخذ شيء منها ، قال الحافظ : هو المنصوص عن الشافعي ، و الثالث يستحب أخذ ما فحش طولها جدا بدون التحديد بالقبضة و هو مختار لإمام مالك ، و رجحه القاضي عياض و الرابع : يستحب أخذ ما زاد على القبضة ، و هو مختار الحنفية ، (الابواب و التراجم : ۱۱۰/۱۲)

قینچی کولو هیخ خه سند نشته دې ، دې وجه نه فقهاء کرامو یو موتې گیره ساتل واجب گرځولې دی ، او ددې نه کم ساتونکې ئې په وجه د تارک د واجبو فاسق گرځولې دې .^(۱)

قوله: عفو: کثروا وکثرت اموالهم: د إعفاء په مناسبت سره امام بخاری رحمه الله د خپل عادت مطابق د سوره اعراف ایت پنځه نوی کښې واقع د لفظ د " عفو " معنی بیان کړه چه د دې معنی د زیاتیدو او د مال د زیاتیدو راځی ، آیت کریمه دې (ثم بدلنا مکان السیئة الحسنة حق عفو.....) مونږ بد حالی په خوشحالی سره بدله کړه تر دې چه دوی ته (د صحت سره مال او اولاد کښې) ښه ترقی نصیب شوه (دا زیاتیدل او د دوی مال او اولاد کښې اضافه اوشوه -)

۶۳= بَاب مَا يُدْكَرُ فِي الشَّيْبِ

[۵۵۵۱] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ عَنْ أَبِي بَرْ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ أَخْضَبَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَمْ يَلْمُ الشَّيْبَ إِلَّا قَلِيلًا [۵۵۵۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ قَالَ سِئِلَ أَنَسُ عَنْ خِضَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّهُ لَمْ يَلْمُ مَا يَخْضِبُ لَوْ شِئْتُ أَنْ أُعَدَّ شَمَطَاتِهِ فِي لِحْيَتِهِ [رو: ۳]

[۵۵۵۳] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ أُرْسِلَنِي أَهْلِي إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْدِرُ مِنْ مَاءٍ وَقَبِضُ إِسْرَائِيلَ ثَلَاثَ أَصَابِعٍ مِنْ قَصَّةٍ فِيهِ شَعْرَتَانِ شَعْرَتَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ إِذَا أَصَابَ الْإِنْسَانَ عَيْنٌ أَوْ شَيْءٌ غَبَعَتْ إِلَيْهَا فَخَضَبَهُ فَاطْلَعَتْ فِي الْجُلْجُلِ فَرَأَيْتُ شَعْرَاتِ حُمْرًا [۵۵۵۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا سَلَامٌ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ فَأَخْرَجَتْ إِلَيْنَا شَعْرَتَيْنِ شَعْرَتَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَضَبُوا وَقَالَ لَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا لَيْثُ بْنُ أَبِي الْأَشْعَثِ عَنْ ابْنِ مَوْهَبٍ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ أَرَتْهُ شَعْرَتَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْمَرَّ

د ترجمه الباب مقصد : شیب بوداتوب او د ویختو سپین والی ته وائی ، شارحین د ترجمه الباب مقصد بیانولو کښې لیکي چه سپینو ویختو ته خضاب لگولې شی او که نه ؟ امام ددې حکم بیانول غواړی - (۲) خو دا خبره زړه ته نه پریوځی ځکه امام د خضاب د حکم

(۱) کفایت المفتی : کتاب الحظر و الإباحة " بال اور داؤھی کا احکام : ۱۷۶/۹)

(۲) (۵۵۵۷) الحديث أخرجه البخاری أيضا فی هذا الباب (رقم الحديث : ۵۵۵۸) و أخرجه ابن ماجه فی کتاب اللباس ، باب الخضاب بالحناء : ۱۱۹۶/۲ (رقم الحديث : ۳۶۲۳)

(۳) عمدة القارئ : ۴۷/۲۲ ، دارنگه اوگوری فتح الباری : ۴۳۱/۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۹۱/۱۲)

متعلق وړاندې مستقل باب قائم کړېدې

شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله فرمائی چې درجۃ الهاب مقصد د شیب فضیلت او د سپینو ویختو د ویستلو د ممانعت باره کښې چې کوم روایتونه راغلې دی هغې ته نې اشاره کول مقصود دې (۱)

د سپینو ویختو فضیلت: لکه چې امام ابوداود او ترمذی د عمرو بن شعيب عن ابیه په سند

سره روایت نقل کړېدې چې "إن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن تنف الشيب وقال: إنه نور المسلم" یعنی رسول الله ﷺ د سپینو ویختو د ویستلو نه منع کړېده، او فرمایلي دي چې دا د مسلمان نور دې (۲) خو چې دا روایتونه د امام بخاری رحمه الله په شرطونو برابر نه وو، دې وجه نه نې دا ذکر نه کړل او د خضاب والا روایتونه نې ذکر کړل -

پومبې روایت کښې محمد بن سيرين فرمائی چې ما دا حضرت انس نه تپوس اوکړو چې آیا رسول الله ﷺ خضاب لگولې وو؟ نو دوی اوویل د دوی ډیر کم ویخته سپین شوې وو (د پنځلس، اوولس، اتلس، نورلس یاد شلو ویختو د سپینیدو ذکر راغلې دی) - (۳)

په دویم روایت کښې دی چې د حضرت انس نه د رسول الله ﷺ د خضاب لگولو په باره کښې تپوس اوشو نو دوی اوویل چې د دوی ویخته دومره سپین شوې نه وو چې خضاب نې لگولې وې، که د دوی د گیرې سپین ویخته چا شمارلې نو شمارلې کیدل -

شمطاب (د شین او د میم په فتحه سره) سپینو ویختو ته وائی - (۴)
د یو مغلق عبارت تشریح: د باب په دریم حدیث کښې عثمان بن عبد الله بن وهب فرمائی:
أرسلني أهلي إلى أم سلمة زوج النبي صلى الله عليه وسلم يقدر من ماء.... وقبض اسرئيل ثلاث أصابع.....

من قصة فيه شعر من شعر النبي صلى الله عليه وسلم -
دې عبارت کښې دلته لږ غونډه اغلاق دې، حضرت گنگوهی رحمه الله ددې چې کومه تشریح کړېده هغه ډیره واضحه او بې گرد وغبار ده -

دلته پومبې په دې خبره پوه شه چې د "وقبض اسرئيل ثلاث أصابع" دا جمله معترضه ده، اسرئيل بن يونس ددې حدیث د پوهول دپاره په درې گوتو اشاره اوکړه، نو دې جمله کښې ددې ذکر دې، دې وجه نه د اصل حدیث الفاظ دا دي "أرسلني أهلي إلى أم سلمة زوج النبي صلى الله عليه وسلم يقدر من ماء من قصة فيه شعر من شعر النبي صلى الله عليه وسلم" -

① قُصَّة (د قاف په ضمه او د صاد په تشدید سره) د ویختو "من قُصَّة...." کښې "من"

(۱) الابواب و التراجم: ۱۱۰/۱۲

(۲) أخرجه الترمذی فی کتاب الأب، باب ما جاء فی النهی عن تنف الشيب: ۱۲۵/۵ (رقم الحدیث: ۲۸۲۳) و روی أبو داود معناه فی کتاب الترجل، باب فی تنف الشيب: ۸۵/۴ (رقم الحدیث: ۴۲۰۲)

(۳) إرشاد السار: ۵۹۱/۱۲، عمدة القاری: ۴۸۱/۳۲

(۴) عمدة القاری: ۴۸۱/۲۱، فتح الباری: ۴۳۲/۱۰، إرشاد الساری: ۵۹۲/۱۲، شرح الکرمانی: ۱۱۲/۲۱

سببیه ده او د " اجل " په معنی دې " آی لاجل قصه " او په دیکنبې د شعر نه وړاندې فعل محذوف دې آی لیجعل فیه شعر من شعر النبی صلی الله علیه وسلم ... ترکیبی عبارت به ترینه جوړ شی " آرسلفی اهل الی امر سلمة .... بقدم من ماء لاجل قصه لیجعل فیه شعر من شعر النبی صلی الله علیه وسلم ..... ترجمه به وی " څه خپل کور والا د اوبو یو پیالی سره حضرت ام سلمه بی بی د رسول الله ﷺ ته اولیرلم د ویختو د غنچکې د وجه نه دې دپاره چه دې پیالي کنبې د نبی کریم ﷺ ویخته واچولې شی -

د حضرت ام سلمه رضی الله عنها سره په یو ډبی کنبې د رسول الله ﷺ ویخته مبارک محفوظ وو ، چه چا ته به بد نظر لگیدلو یا به څوک بیمار شو نو اوبه به نې رااولیرلې ، دوی به ویخته مبارک په دیکنبې واچولو ، خلقو به دا اوبه استعمالولې نو ددې په برکت به دوی ته شفا ملایده - (۱) عثمان بن وهب ته نې پیالی ورکړه او د دې ویختو دپاره نې اولیرلو دې دپاره چه دا ویخته مبارک په دې پیالی کنبې واچولې شی -

" فیه شعر ... " کنبې ضمیر مجرور " قدح " ته راجع دې بعضې نسخو کنبې " فیها " دې ، دې صورت کنبې به مطلب نور هم واضح شی چه څه نې حضرت ام سلمه رضی الله عنها ته اولیرلم ددې غنچې دپاره چه دیکنبې د رسول الله ﷺ ویخته مبارک وو - د دوی ویخته مبارک د نورو ویختو سره ایخودې شوې وو دې دپاره چه محفوظ پاتې شی ، لکه چه حضرت گنګوهی رحمه الله فرمائی :

" من قصة : کلمة من يعقني الأجل ، وقول : فیه شعر من شعر ..... الظاهر أنه بیان لما آل إليه أمر القدر حين جعلت امر سلمة شعرة صلی الله علیه وسلم فیه ، إذ لا يخفى أن الشعر لم يكن في القدر الذي أتى به عثمان إلى امر سلمة رضي الله عنها ، وإنما كان الشعر في الجلل ولا يبعد أن يقال : " لیجعل فیه شعر من شعر ..... بحذف الفعل ، و هذا إذا أعيد الضمير إلى القدر ، وأما إذا أعيد إلى القصة كما في نسخة ، فالأمر أظهر ، ولعلها جعلته في القصة خوفا من التلف والضياع لو أقر دوكان وحدة " (۲)

⑤ د تفصیل هله دې چه کله دا لفظ د " قصه " وی خو په څو نسخو کنبې دا لفظ د " قصه " دې - (۳) او دا د " قدح " صفت دې او ترجمه به نې وی " څه خپل کور والا د سپینو زرو نه جوړه شوې پیالی سره اولیرلم چه دیکنبې د رسول الله ﷺ ویخته مبارک وو ، د عثمان بن وهب کور والا دا اولرې وو. بیا نې واپس کولو دپاره عثمان رضی الله عنه ته ورکړل او راوې لیرلو - (۴)

(۱) عمدة القاری : ۴۹۱۲۲ ، فتح الباری : ۴۳۳۱۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۹۳۱۱۲ ، شرح الکرمانی : ۱۱۳۱۲۱

(۲) لامع الدراری : ۳۱۱۰

(۳) عمدة القاری : ۴۸۱۲۲ ، فتح الباری : ۴۳۲۱۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۹۴۱۱۲

(۴) عمدة القاری : ۴۹۱۲۲ ، فتح الباری : ۴۳۲۱۱۰ ، إرشاد الساری : ۵۹۴۱۱۲ ، شرح الکرمانی : ۱۱۲۱۲۱

په دې به دا اشکال وی چه د سپینو زرو پیالی استعمالول خو جائز نه دی . د دې دا جواب ورکړې شویدې چه دا خالص د سپینو زرو نه وه . په دې صرف د سپینو زرو څه کار شوې وو یا خالص د سپینو زرو وه خو دا قسم د سپینو زرو واپه لوبنی استعمالول حضرت ام سلمه جائز گنول - (۱)

او دا هم کیدې شی چه حضرت ام سلمه رضی الله عنها دا د خوراک څښاک دپاره نه استعمالولو صرف د حضور صلی الله علیه و آله وپخته نې دپکښې ایخودې وو . د سپینو زرو لوبنی کښې څه داسې خیز محفوظ ساتل جائز دی - (۲)

⑤ دریم صورت دا دې چه " من فضة " د قدح " صفت نه دې بلکه د " جلجل " صفت دې . جلجل دبی ته وائی . لکه چه حمید په " الجمع بین الصحیحین " کښې چه کوم روایت را نقل کړیدی . د دې الفاظ دی " أرسلنی اهل ال امر سلمة بقدم من ماء فجات بجلجل من فضة فیه شعر " (۳) د دې حاصل دا دې چه عثمان صرف د اوبو پیالی اوړې وه او حضرت ام سلمه د سپینو زرو هغه دبی راوړو چه دیکښې د حضور انور صلی الله علیه و آله وپخته مبارک وو خلقو به د اوبو وغیره لوبنی اوړل . حضرت ام سلمه به دیکښې دننه دغه دبی ایخودلو . بیا به دغه اوبه استعمالیدلې او مریضانو ته به شفا ملاویده -

حاصل دا چه روایت کښې د " من فضة ... " نه وړاندې " فجات بجلجل " الفاظ د حمیدی په روایت کښې دی ، دلته د بخاری په روایت کښې نشته دې چه د هغې په وجه نه په کلام کښې څه اشکال او سختی راځی لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي :

" قوله : فجات بجلجل ، وبه ينتظم الكلام ، ويعرفا منه أن قوله : " من فضة " بافاء والبعجة ، وأنه فضة الججل ، لصفة القدم الذي أحضره عثمان بن موهب " (۴)

اوس خبره پاتې کیږی د " وقض اسرائیل ثلاث أصابع " .... اسرائیل بن یونس د خبرې د پوهولو دپاره درې گوتې (مته گوته ، مسواکه گوته او مینخمی گوته) خورې کړې راغونډې کړې . حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی : چه دې سره د اوبو د پیالی وړو کوالی ته اشاره وه چه دا دومره وړه پیالی وه - (۵)

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دې سره د عثمان حضرت ام سلمه ته د درې څلو تلو اشاره کول مقصود دی ، ځکه چه په گوتو باندې شمیر ته اشاره کیږی - (۶)

(۱) عمدة القاری: ۴۹۱۲۲، فتح الباری: ۴۳۲۱۱۰، إرشاد الساری: ۵۹۴۱۱۲، شرح الکرمانی: ۱۱۲/۲۱

(۲) عمدة القاری: ۴۹۱۲۲، إرشاد الساری: ۵۹۲۱۱۲، فتح الباری: ۴۳۲۱۱۰

(۳) فتح الباری: ۴۳۲۱۱۰

(۴) فتح الباری: ۴۳۲۱۱۰

(۵) فتح الباری: ۴۳۲۱۱۰، إرشاد الساری: ۵۹۲۱۱۲

(۶) عمدة القاری: ۴۸۱۲۲، شرح الکرمانی: ۱۱۲/۲۱

شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ د "قبض اصابع" تشریح کوی او لیکي :
 "ثم اعلم ان هيئة قبض الأصابع أن تطول أصابعك الثلاثة، وهي الإبهام، والسبابة والوسطى، ثم توسع بينها
 توسعا قليلا بحيث يكون البعد بين رؤوسها وبين أصولها سواء، فهذا القبض إما للإشارة إلى هيئة القدم أو
 للإشارة إلى هيئة الجدلج (۱)"

يعنى د "قبض اصابع" هيئت داسي دی چه ده خپلي درې گوټي (مټه) مسواکه گوته او
 مينخمی گوته خوري کړي او ددې په مينځ کښي نې لږه غونده فاصله اوساتله چه د گوټو
 بيخونو اود سرونو په مينځ کښي برابروي، ددې هيئت دا اشاره يا پيالي ته وه يا ډبي ته وه -
 مضطبة: تب يعنى د اوبو لوبښي ته وائي - (۲)

د روايت په آخر کښي عثمان بن موهب فرماني چه ما دي لوبښي کښي اوکتل نو په ديکښي
 خو سره ويخته په نظر راغلل، معلومه شوه چه رسول الله ﷺ به خضاب لگولو، په دې
 مناسبت سره امام دا حديث دلته ذکر کړو - (۳)

۲۵ = بَابُ الْخَضَابِ

[ممه] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ وَسَلِمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ
 أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى لَا يَصْبِغُونَ
 فَيَأْتِيَهُمْ [rrzo:]

د خضاب لگولو حکم: نکريزي او د سور رنگ خضاب لگول بالاتفاق مستحب دی، خود
 تور رنگ خضاب کښي اختلاف دي -

د احنافو حضراتو په نزد د ضرورت شرعيه په وجه د تور رنگ خضاب لگول جائز دی -
 مثلاً په جهاد کښي په دښمنانو باندې رعب اچولو دپاره يو بوډا مجاهد تور خضاب لگوي
 يا بوډا خاوند د خوانې ښځې د اطمینان دپاره تور خضاب لگوي، نو دا بي د کراهته جائز
 دی خو عام حالاتو کښي بي د ضرورت شرعيه نه د تور رنگ خضاب لگول مکروه دی - (۴)
 په احنافو کښي بعضي عالمانو تور خضاب لگولو ته مطلقاً جائز ويلي دی، ضرورت وی
 او که ضرورت نه وی - (۵) د شوافعو په نزد په تور خضاب کښي دوه قوله دی د تحریم او د
 کراهت تنزیهی، امام نووی رحمہ اللہ د تحریم قول ته اصح وائي - (۶)

(۱) لامع الدراری: ۴۱۰؛

(۲) النهاية لابن الأثير: ۳۹۱۲، مجمع بحار الأنوار: ۵۱۱۲، القاموس الوجيد: ۴۴۷.

(۳) إرشاد الساری: ۵۹۳۱۲

(۴) کفایت المفتی کتاب الحظر والإباحة "بال اور داوہی کا احکام"، أوجز المسالك، کتاب الشعر.

باب ما جاء في صبغ الشعر: ۲۵۱۵

(۵) رد المحتار على الدر المختار، کتاب الحظر والإباحة، فصل في البيع: ۲۹۹۱۵

(۶) فتح الباری: ۴۳۶۱۱۰، أوجز المسالك، کتاب الشعر، باب ما جاء في صبغ الشعر: ۲۵۱۱۵

د شوافعو په شان د حنابلو په نزد هم دوه روایتونه دي، یو د تحریم او بل د کراهت، د دوی مشهور روایت د کراهت دي - (۱)

د امام مالک رحمه الله نه ابن وهب نقل کوي چه ده به فرمائل: "لم أسمع في صلب الشريعة بالسواد نهيا معلوما" (۲)

حاصل دا چه د جهاد وغيره د ضرورت شرعيه دپاره تور خضاب استعمالول بالاتفاق بغير د کراهته جائز دي او د دھوکې ورکولو دپاره تور خضاب لگول بالاتفاق ممنوع دي، او د عام زينت دپاره په لگولو کښې د جمهورو په نزد کراهت دي او د بعضو په نزد جائز دي - (۳)
د تور خضاب د ممانعت دلائل: مانعين استدلال کوي د حضرت جابر د هغه روایت نه چه په صحيح مسلم کښې دي چه د فتح د مکې په موقع باندې د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه پلار ابوقحافه راوستي شو، د دوی ويخته بالکل سپين وو، دوی رضي الله عنه او فرمائل: "غدا هذا بشير، واجتنبوا السواد" (۴)

دارنگه د حضرت ابن عباس روایت امام ابوداود نقل کړيدي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائي دي: "يكون قوم يعضون في آخر الزمان بالسواد كحواصل الحمام، لا يريحون رائحة الجنة" (۵) په آخری زمانه کښې به يو قوم راشي دوی به تور خضاب لگوي په شان د کونترو د ججورو، دا خلق به د جنت خوشبوني هم بيا نه مومي -

د دې روایتونو په بنياد باندې جمهور تور خضاب ته مکروه تحریمی يا تنزیهي وائي -
د جائز کښه ونکو دلائل: چه کوم حضرات ديتنه جائز وائي هغوی د اصحابو او د تابعينو په آثارو سره استدلال کوي -

علامه ابن القيم په زاد المعاد کښې او ابن ابی شيبه په مصنف کښې د دوی نومونه ليکلي دي، حضرت حسن، حضرت حسين، حضرت عثمان، سعد بن ابی وقاص، عقبه بن عامر، مغیره بن شعبه، جرير بن عبد الله، عمرو بن العاص، محمد بن سيرين، ابراهيم نخعي، سعيد بن جبیر، محمد بن الحنفیه نه تور خضاب لگول منقول دي - (۶)
دا حضرات احاديث د نهی لره په خداع او په دھوکه ورکولو محمولوي - (۷)

خو د نهی احاديث چه مطلق دي، دې وجه نه دا په مخصوص صورت باندې حمل کول

(۱) أوجز المسالك، كتاب الشعر، باب ما جاء في صبغ الشعر: ۲۵/۱۵

(۲) السوطاء للإمام مالك، كتاب الشعر، باب ما جاء في صبغ الشعر: ۹۴۹/۲

(۳) الدر المختار، كتاب الحظر والإباحة: ۲۹۹/۱۵، البحر الرائق، كتاب الكراهية: ۱۸۳/۸

(۴) صحيح مسلم، كتاب اللباس والزينة، باب استحباب خضاب الشيب: ۶۶۳/۱۳ (رقم الحديث: ۲۱۰۲)

(۵) رواد ابوداود في كتاب الترجل، باب ما جاء في خضاب السواد: ۸۷/۴ (رقم الحديث: ۴۲۱۲)

(۶) زاد المعاد لابن القيم، فصل في ذكر شيء من الأدوية والأغذية المفردة التي جاءت على لسانه صلى الله عليه وسلم وما فيها من المنافع والخواص: ۳۶۸/۴

(۷) أوجز المسالك، كتاب الشعر، باب ما جاء في صبغ الشعر: ۲۶/۱۵

خلاف د ظاهر دی -

معنی د ذکر شوی آثارو په باره کښې وائی چه دیکښې د سواد نه خالص سواد مراد نه دی . بلکه هغه سواد مراد دی چه د سور رنگ ګډون ورسره وی - (۱)
بهر حال دا تفصیل خو د تورو خضاب متعلق دی ، نکریزې او سور خضاب لګول مستحب او مسنون دی -

امام ترمذی رحمه الله د حضرت ابوذر غفاری رضی الله عنه نه روایت نقل کړېدې ، چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمانلې دی : **ان احسن ما غیرتم به الشیب : الحناء والکتم** (۲)

۶۶ = بَابُ الْجَعْدِ

[۵۵۰۰] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ بِالظَّوِيلِ الْبَابِ وَلَا بِالْقَصِيرِ وَلَيْسَ بِالْأَبْيَضِ الْأُمْهَقِ وَلَيْسَ بِالْأَدَمِ وَلَيْسَ بِالْجَعْدِ الْقَطِيطِ وَلَا بِالْبَيْطِ بَعَثَهُ اللَّهُ عَلَى رَأْسِ أَرْبَعِينَ سَنَةً فَأَقَامَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ وَيَأْلُدِيَّةَ عَشْرَ سِنِينَ وَتَوَفَّاهُ اللَّهُ عَلَى رَأْسِ سِتِينَ سَنَةً وَلَيْسَ فِي رَأْسِهِ وَلِجَبَّتِهِ عَشْرُونَ شَعْرَةً بَيْضَاءَ [۳۳۵: ۳۳۶]
[۳۳۶] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ يَقُولُ مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَحْسَنَ فِي خَلَعٍ حُمْرَاءَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَعْضُ أَصْحَابِي عَنْ مَالِكٍ إِنَّ حُمَّتَهُ لَتَضْرِبُ قَرِيبًا مِنْ مَنَكِبَيْهِ قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ سَمِعْتُهُ يَحْدِثُهُ غَيْرَ مَرَّةٍ مَا حَدَّثَ بِهِ قَطًّا إِلَّا ضَحِكَ قَالَ شُعْبَةُ شَعْرَةُ بَيْضَاءَ شَحْمَةٌ أَذْنَيْهِ [۳۳۵: ۳۳۶]

[۳۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرَأَيْتَ اللَّيْلَةَ عِنْدَ الْكُعْبَةِ قَرَأْتُ رَجُلًا أَدَمَ كَأَحْسَنِ مَا أَنتَ رَأَوْنِي أَذْمَرُ الرِّجَالَ لَهُ لَبَّةٌ كَأَحْسَنِ مَا أَنتَ رَأَوْنِي اللَّيْمُ قَدَرَجَلًا فَبِي تَقَطَّرَ مَاءٌ مُتَكَبِّئًا عَلَى رَجُلَيْنِ أَوْ عَلَى عَوَاقِقِ رَجُلَيْنِ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَسَأَلْتُ مَنْ هَذَا أَقْبَلَ النَّسِيعُ ابْنُ مَرْثَمٍ وَإِنَّا بَرَجُلٌ جَعْدٌ قَطِيطٌ أَغْوَرَ الْعَيْنَ الْيَمْنَى كَأَنَّمَا عَيْنُهُ طَافِيَةٌ فَسَأَلْتُ مَنْ هَذَا أَقْبَلَ النَّسِيعُ الدَّجَالُ [۳۳۵: ۳۳۶]

[۳۳۶] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا جَبَانُ حَدَّثَنَا هَمَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَضْرِبُ شَعْرَةَ مَنْكِبَيْهِ

(۱) أوجز المسالك . كتاب الشعر . باب ما جاء في صبغ الشعر : ۲۷ / ۱۵

(۲) أخرجه الترمذی فی کتاب اللباس . باب ما جاء فی الخضاب . ۲۳۲ / ۴ (رقم الحديث : ۱۷۵۳) یعنی بهترین خضاب نکریزې او وسمه ده " الکتم : نبت یخلط مع الوسمه " النهاية لابن الأثير : ۱ / ۵۰۴

(۳) الحديث أخرجه البخاری أيضا فی هذا الباب (رقم الحديث : ۵۵۶۴) ... [بقیه بر صفحه آنده....]

[٥٥١٣] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ كَانَ يَضْرِبُ شَعْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْكَبِّهِ

[٥٥١٥] (١) حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ شَعْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَ شَعْرُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَلَالِيْسَ بِالسِّبْطِ وَلَا الْجَعْدَ بَيْنَ أُذُنَيْهِ وَعَاتِقَيْهِ

[٥٥١٦] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَعْمَ الْيَدَيْنِ لَمْ أَرِ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَكَانَ شَعْرُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَلَالًا جَعْدًا وَلَا سِيبَ

[٥٥١٧] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ حَازِمٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَعْمَ الْيَدَيْنِ وَالْقَدَمَيْنِ حَسَنَ الْوُجْهِ لَمْ أَرِ بَعْدَهُ وَلَا قَبْلَهُ مِثْلُهُ وَكَانَ بَاطِلَ الْكَفَّيْنِ

[٥٥١٨] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هَازِمٍ حَدَّثَنَا هَمَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَوْ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَعْمَ الْقَدَمَيْنِ حَسَنَ الْوُجْهِ لَمْ أَرِ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وَقَالَ هَمَامٌ عَنْ مُعَمَّرٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَتْنِ الْقَدَمَيْنِ وَالْكَفَّيْنِ وَقَالَ أَبُو هِلَالٍ حَدَّثَنَا قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَوْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَعْمَ الْكَفَّيْنِ وَالْقَدَمَيْنِ لَمْ أَرِ بَعْدَهُ شَبِيهًا لَهُ [٢٣٥٣: ٢]

[٥٥١٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ ابْنِ عُثْمَانَ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ كُنَّا عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَذَكَرُوا الدَّجَالَ فَقَالَ إِنَّهُ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ كَافٍ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَمْ أَسْمَعْهُ قَالِ ذَاكَ وَلَكِنَّهُ قَالَ أَمَا إِبْرَاهِيمُ فَاظْطَرُّوا إِلَيَّ صَاحِبَكُمْ وَأَمَا مُوسَى فَرَجُلٌ أَدْرَمُ جَعْدٌ عَلَى بَهِلٍ أَمْوَظُ مَخْطُومٌ بِخَلْبَةٍ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ إِذَا انْحَدَرَ فِي الْوَادِي يَلْتَمِي [٣٨٠: ١]

مُكَلِّمُوتِي (تَاوَرَاتَاو) وَيَخْتَوِ تَدَجَعِد وَائِي . حضرت شيخ الحديث مولانا محمد زكريا رحمه الله ليكي :

...بقية از حاشیه گذشته] و أخرجه مسلم في كتاب الفضائل . باب صفة شعر النبي صلى الله عليه وسلم : ٤

(١٨١٩) (رقم الحديث : ٢٢٣٨)

(١) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الفضائل . باب صفة شعر النبي صلى الله عليه وسلم : ٤ / ١٨١٩ (رقم الحديث : ٢٢٣٨) و أخرجه النسائي في كتاب الزينة . باب الجعد : ٤٠٩ / ٥ (رقم الحديث : ٩٣١١) و أخرجه ابن ماجه في كتاب الزينة . باب اتخاذ الجمه و الذواتب : ١٢ / ١٢٠٠ (رقم الحديث : ٣٦٣٤) و أخرجه الترمذی في الشملان . باب ما جاء في شعر رسول الله صلى الله عليه وسلم : ٤٨ (رقم الحديث : ٢٧)

و الظاهر عند هذا العهد الضعيف في الغرض من الترجمة على ما يستفاد من مجموع احاديث الباب أن شدة

الجمودة ليست بمحمودة فينبغي إلّا التمهيد بالإمشاط وغيرها، وقليله محمود لا يزال^(۱)

يعني د ترجمه الباب مقصد دا دې چه د ويختو زيات گلگوتې کيدل څه وصف نه دې دې وجه نه د گمنز په ذريعه زيات گلگوتوالي ختمول پکار دی، د ويختو لږ غونده گلگوتې کيدل ښه وصف دې -

د باب ترلاندې امام بخاری رحمه الله د رسول الله ﷺ د جسماني اوصافو متعلق احاديث ذکر کړيدي، الطويل البائن: ډيرزيات اوږد، الامهق: خالص سپين په شان د برص د مريض

کيدل، الادم غنم رنگ يعني د دوی رنگ داسې غنم رنگي نه وو چه په هغې باندې سپين والې غالب وى، بلکه سور والې او سپين والې دواړه وو - الجعد القُطط (د قاف او د طاء د فتحه سره) ډيرزيات گلگوتې ويختو والا - سبط (د سين د فتحه او د باء د کسره سره)

هغه کس چه دده ويخته بالکل نيغ وى - توفاه الله على رأس ستين^(۲) د وفات په وخت د رسول الله ﷺ عمر مبارك درې شپيته کاله وو، دلته کسر حذف شويدي -^(۳)

جُمَّة او لږه زلفو او ويختو ته وائي، چه کوم ويخته اوږو پورې وى نو ديتۀ جُمَّة، چه کوم غوږونو او د اوږو مينځ پورې وى نو ديتۀ لږه وائي -^(۴) او چه غوږونو پورې وى نو ديتۀ وقره وائي -

رسول الله ﷺ به کله د اوږو پورې او کله د غوږونو د نرمو پورې ويخته ساتل په مختلف وختونو کښې نې مختلف معمول پاتې شويدي -

ليتم: د لږه جمع ده - اَدم (د همزې په ضمه او د دال په سکون سره) د آدم جمع ده په معنى د

غنم رنگي، رَجَلُها: رَجَل په معنى د گمنز کولو راځي، عَنَبَةٌ طافية: د ډک انگور د دانې په شان

قوله: كان شعر رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلاً: رَجَل (د راء په فتحه او د جيم په کسره سره) داسې ويخته چه زيات گلگوتې نه وى او نه زيات نيغ وى، بلکه ددې

په مينځ کښې وى. ديتۀ رجل وائي صَحْم اليدين: د ډکو غټو لاسونو والا، بَسَط الكُفَّين:

فراخه ورغوو والا، شُنَّ القدمين: د غوښې نه د ډکو قدمونو والا

قوله: وأما موسى فرجل آدم جعد على جمل أحمر مخطوم بخيلة: حضرت موسى

عليه السلام غنم رنگي وو، ويخته نې گلگوتې وو، داسې سور اوږن باندې سور وو چه هغې ته د رسن واږې لگيدلې وې، په وادې (کنده) کښې کوزيدلو او تلبيه نې ونيله،

(۱) الأبواب و التراجم: ۱۱۰/۱۲

(۲) إرشاد الساري: ۵۹۵/۱۲

(۳) فتح الباري: ۴۳۸/۱۰، إرشاد الساري: ۵۹۵/۱۲، عمدة القاري: ۵۲/۲۲

غُلَّةٌ (د خاء په ضممه او د لام په سکون سره) د کجورو د پوستکو او د مالوچو وغیره نه جوړه شوې مضبوطه رسی - (۱)
 علامه قسطلانی د دې روایتونو د باب سره مناسبت بیانولو دپاره لیکي:

«فإن قلت: هذه الروایات الواردة فی صفة الکفین و القدمین لا تعلق لها بالترجمة أجیب: بأنها کلها حدیث واحد، واختلفت رواته بالزيادة والنقص، والغرض منه بالإصالة صفة الشعر وما عدا ذلك فبالنهم»
 یعنی که تا ته دا شبه اوشی چه دا روایتونه چه متعلق د ورغو او د پنبو د قدمونو سره دی ددې د ترجمه الباب سره څه تعلق نشته دې (ځکه چه ترجمه الباب د ویختو متعلق دې) نو ددې جواب دا دې چه دا هم یو حدیث دې، خو راویانو دا په کمی زیاتی سره روایت کړېدی، نو اصلاً دې سره د ویختو صفت بیانول مقصود دی، باقی څیزونه بالتبع دی - (۲)

۶۷ = بَابُ التَّبْلِيدِ

[۵۷۷هـ] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ مَنْ ضَغَرَ فَلْيَحْلِقْ وَلَا تَشَبَّهُوا بِالتَّبْلِيدِ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَلِيدًا

[۵۷۸هـ] حَدَّثَنِي جِبَانُ بْنُ مُوسَى وَأَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَا أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَلِيدًا يَقُولُ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ لَا شَرِيكَ لَكَ لَا يَزِيدُ عَلَيَّ هَذَا إِلَّا الْكَلِمَاتُ [۳۶۶:۱]

[۵۷۹هـ] حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا شَأْنُ النَّاسِ حَلُّوا بَعْدَكَ وَلَمْ يَحْلِلْ أَنتَ مِنْ عُمَرِكَ قَالَ إِنْ لَبَّدْتُ رَأْسِي وَقُلَّدْتُ هَذِي فَلَا أَجَلَ حَتَّى أَتَمَّ [۳۸۰:۱]

د تلبید معنی ده په گوند وغیره سره د سر ویختو یو بل سره انخلول چه خواره نه شی چه محفوظ وی د گرد وغبار، د تفسیر معنی ده د سر د ویختو کونځی جوړول - (۳)

حضرت فاروق اعظم فرمائی: «من ضَغَرَ فَلْيَحْلِقْ، وَلَا تَشَبَّهُوا بِالتَّبْلِيدِ» یعنی چه کوم سړی د سر د ویختو نه کونځی جوړې کړې وی نو هغه دې د (احرام نه وتلو دپاره) حلق او کړی او د

(۱) النهاية لابن الاثير: ۹۸/۲، عمدة القاری: ۵۴/۲۲

(۲) إرشاد الساری: ۵۹۹/۱۲

(۳) فتح الباری: ۴۴۱/۱۰، إرشاد الساری: ۶۰۰/۱۲، عمدة القاری: ۵۵/۲۲، النهاية لابن الاثير: ۱۳

تلبید مشابہت دې اختیار نه کړې -

د حضرت فاروق اعظم د قول مختلف مطلبونه : شارحینو د حدیث مختلف مطلبونه بیان کړيدي : ① یو مطلب دا بیان شويدي چې د حضرت فاروق اعظم دې حدیث کښې اول د تلبید او د تضفیر د احرام نه د وتلو دپاره حکم بیان کړيدي چې کوم سړی ويخته په شریسو انخلولي وی یا ده د ويختو نه کونځی جوړې کړې وی نو د احرام نه د وتلو دپاره دې دې حلق اوکړی ، قصر دده دپاره کافی نه دی یا حلق ده دپاره د قصر په مقابله کښې افضل دې خو د احرام نه علاوه عام حالاتو کښې تلبید او تضفیر دواړه ..... د شراحو په قول سره

..... د حضرت عمر په نزد مکروه دی دې وجه نه دوی او فرمائل : "لا تشبهوا بالتلبید" یعنې د احرام نه علاوه د تلبید په شان صورت مه اختیاروي ، چه د ويختو کونځی جوړې کړی ، د کونځو نه نې منع اوکړه چه کوم مشبه دې نو د تلبید نه په طریق اولی سره ممانعت راغلو ځکه چه دا مشبه به دې - (۱)

حضرت ابن عمر فرمائی : لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم ملبدا ددې تشریح په صورت کښې د حضرت ابن عمر دې قول لره بعضو د حضرت فاروق اعظم په تائید او په حمایت محمول کړيدي او بعضو په تردید او په مخالفت باندې ، د تائید او د حمایت په صورت کښې د ابن عمر د قول مطلب به دا وی چه حضرت عمر فاروق تلبید ته په عام حالت کښې مکروه ويلي ، نو د دوی دا قول صحیح دې ځکه چه ابن عمر وائی : ما رسول الله ﷺ لره صرف د احرام په حالت کښې د تلبید سره لیدلې دې ، د احرام د حالت نه غیر کښې مې نه دې لیدلې ، گویا حضرت ابن عمر چه فرمائی : "لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم ملبدا" نو دینه په حالت د احرام کښې لیدل مراد دی -

او د مخالفت په صورت کښې د حضرت ابن عمر د قول مطلب دا دې ، چه حضرت فاروق اعظم د تلبید نه چه کومه منع کړیده دا صحیح نه ده ځکه چه دوی ﷺ لره ما په حالت د تلبید کښې لیدلې دې . حضرت ابن عمر ، د حضرت فاروق اعظم د قول دا مطلب اخستي دی چه دې د تلبید نه مطلقا (د احرام او د غیر احرام دواړو حالتونو کښې) منع کوی ، دې وجه نه دوی د خپل والد تردید اوکړو . حال دا دې چه د حضرت فاروق اعظم مقصد د تلبید نه مطلقا ممانعت نه دې بلکه د احرام نه په غیر حالت کښې ممانعت مراد دې - (۲)

بهر حال د حضرت ابن عمر قول د دوی تائید هم کيدي شی او د دوی تردید هم ② من ضفر فليحلق دویم مطلب دا بیان شويدي چې کوم کس په حالت د احرام کښې د سر د ويختو کونځی جوړول غواړی نو دې دې د تضفیر په ځانې د احرام نه وړاندې خپل ويخته اوخړی چه ددې تکلف ضرورت باقی پاتې نه شی - (۳)

(۱) فتح الباری : ۴/۱۱۰ ، إرشاد الساری : ۶۰۰/۱۲ ، عمدة القاری : ۵۵/۲۲

(۲) فتح الباری : ۴/۱۱۰ ، إرشاد الساری : ۶۰۰/۱۲ ، عمدة القاری : ۵۵/۲۲

(۳) فتح الباری : ۴/۱۱۰

⑤ خو ددی حدیث د ټولو نه ښه مطلب قطب عالم حضرت گنگوهی رحمہ اللہ په لامع الدراری - کښې بیان کړیدی ، هغه فرمائی ، د عبارت معنی دا ده چه رسول الله ﷺ په شریشو ویخته انځلولې وو او بیا ئې خلق کړې وو ، دې وجه نه د تلبد کونکې دپاره هم دا مستحب دی چه دې د قصر په ځانې دې خلق او کړې ، دارنگه د ویختو نه کونځنې جوړوونکې چه د تلبد سره مشابهت اختیاری ده لره هم خلق کول پکار دی ، اصل او اعلی صورت د تلبد دې ، تفسیر نقل او ادنی صورت دې ، بیا اصل طرف ته فاروق اعظم د رغبت پیدا کولو دپاره فرمائی چه کونځنې جوړول او د تلبد صورت اختیارول په ځانې باندې اصل تلبد ولې نه کوئ ، دې وجه نه د تلبد مشابهت مه اختیاروئ بلکه هم په تلبد باندې عمل او کړئ ... او ددې په تائید کښې ئې د حضرت ابن عمر قول هم ذکر کړو ، چه دوی رسول الله ﷺ لره د تلبد په صورت کښې په حالت د احرام کښې لیدلې دې لکه چه حضرت فرمائی :

« ومعنى العبارة أن النبي صلى الله عليه وسلم لم يد رأسه ، وخلق فكان الأدب للملبد الحلق وكذلك هو أدب لمن تشبه بالملبد بالتصغير ، ثم حث على اختيار الأعلى بترك الأدنى ، فقال : لا تشبهوا بالتلبيد بأن تصغروا ، بل صلوا عين التلبيد ، ثم أورد ابن عمر تأييد القول أبيه : إن رأيته صلى الله عليه وسلم ملبداً » (١)

۶۸ = بَابُ الْفَرْقِ

[۵۵۴] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شَهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبِ مُوَافَقَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ فِيمَا لَمْ يُؤْمَرْ بِهِ وَكَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يُدِلُّونَ أَشْعَارَهُمْ وَكَانَ الْمُسْرِكُونَ يَقْرَءُونَ رَعَوْهُمْ فَسَدَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاصِيَتَهُ ثُمَّ فَرَّقَ بَعْدَ [۳۷۵: ر]

[۵۵۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ قَالََا حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأُسْدِيِّ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانِي أَنْظُرُ إِلَى وَجْهِهِ الطَّيِّبِ فِي مَقَارِفِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُرْمَرٌ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فِي مَفْرُوقِ النَّبِيِّ [۳۷۸: ر]

فرق (د فاء په فتحه او د راء په سکون سره) د سر په ویختو کښې کرځې ویستو ته وائی . د سر ویخته چه بالکل په مینځ کښې په دوه حصو باندې تقسیم کړې شی ، په مینځ کښې چه کومه کرځه جوړه شی هغې ته په عربی کښې فرق او په پښتو کښې ورته د سر د ویختو کرځه وائی - (٢) رسول الله ﷺ به وړاندې سر کښې کرځه نه ویستله بلکه ویخته به ئې هم

(١) لامع الدراری : ۶۱۰

(٢) فتح الباری : ۴۱۱۰ ، عمدة القاری : ۵۵۲۲ ، [رشاد الساری : ۶۰۱۱۲ ، النهایة لابن الاثیر : ۱۳]

۴۳۸ ، مجمع بحار الأنوار : ۱۲۸۴

داسی شا ته اړول . ځکه چه د اهل کتابو هم دا طریقه وه او مشرکانو به سر کښې کرځه ویستله ، چه په کومو امورو کښې به دوی ته د وحی په ذریعه تعلیم نه وو ورکړې شې دې امورو کښې به دوی د اهل کتابو اتباع خوښوله خو روستو به دوی سر کښې کرځه ویستله . سدل باب د نصر او د ضرب د دواړو نه راځي ، ويخته پریخودل ، زوپړوندول ، سدل او فرق دواړه جائز دی ، د حضرات اصحابو دواړه قسمه معمول وو - (۱)

د باب په آخری حدیث کښې دی : « کُلُّ اَنْطَلٍ وَبِیضِ الْیَبِیْلِ مَقَارِقُ النَّبِیِّ .... قَالَ عَبْدُ اللَّهِ : فِی مَقَارِقِ النَّبِیِّ ..... مَقَارِقُ (د میم په فتحه د فاء په سکون او د راء په کسره سره) د سر کرځې ته وائی ، عبد الله بن رجا ، د جمع په ځانې د مفرد روایت کړېدې - و بیض پړق ته وائی -

۶۹ = بَابُ الدَّوَانِبِ

[۵۵۷۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ عَنَبَةَ أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو بَشِيرٍ مَرْحُومًا حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَتَّ لَيْلَةً عِنْدَ مَيْمُونَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ خَالَتِي وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَهَا فَنَظَرْتُ إِلَيْهَا فَقَالَ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ فَأَخَذَ يَدَ ابْنَتِي فَمَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو بَشِيرٍ يَزِيدٌ وَقَالَ يَدَا ابْنَتِي أَبُو بَرَّاسٍ [ر:ه]

ذواتب : د دؤابة جمع ده زلفو او کونځو ته وائی ، روایت د باب کښې حضرت ابن عباس فرمائی چه رسول الله ﷺ څه د زلفو نه اونیولم او ښې طرف ته ښې اودرولم ، معلومه شوه چه زلفی ساتل جائز دی چه حضور ﷺ پرې څه رد او ننگړو -
سړو دپاره د ویختو ته کونځي جوړول مکروه دی (۱) خو د زلفو په صورت کښې لږې اوږدې ساتل بې د کراهته جائز دي اود سنن ترمذی په یو حدیث کښې د حضور ﷺ نه ثابته هم ده (۲)

۷۰ = بَابُ الْقَزَعِ

[۵۵۷۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدٌ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي

(۱) الابواب و التراجم : ۱۱۰ / ۱۲

(۲) العرف الشذی علی جامع الترمذی ، کتاب اللباس ، باب بلا ترجمه : ۳۰۸ / ۱ . الفتاوی الهندیة ، کتاب الکراهیة ، الباب التاسع عشر فی الختان و الحضاء و قلم الأظفار ..... ۳۵۷ / ۵

(۳) عن أم هانئ قالت : قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم مكة ، وله أربع غدائر ، و فی رواية عنها : له أربع ضفائر (جامع الترمذی ، کتاب اللباس ، باب دخول النبی صلى الله عليه وسلم مكة : ۲۴۶ / ۴) (رقم الحديث : ۱۷۸۱)

(۴) الحديث أخرجه مسلم فی کتاب اللباس ، باب كراهة القزع : ۱۶۷۵ / ۳ (رقم الحديث : ۲۱۲۰) و أخرجه أبو داود فی کتاب الترجل ، باب فی الذؤابة : ۸۳ / ۴ (رقم الحديث : ۴۱۹۳) ... [بقیه بر صفحه آئنده ...]

عَبِيدُ اللَّهِ بْنِ حَفْصٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ النَّافِعِ أَخْبَرَهُ عَنْ نَافِعٍ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ الْقَزَعِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قُلْتُ وَمَا الْقَزَعُ فَأشارَ لَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ إِذَا حَلَقَ الصَّبِيُّ وَتَوَلَّى مَا هُنَا شَعْرَةً وَمَا هُنَا فَأشارَ لَنَا عَبْدُ اللَّهِ إِلَى نَاصِيَّتِهِ وَجَانِبِي رَأْسِهِ قِيلَ لِعَبِيدِ اللَّهِ فَإِنَّ الْجَارِيَةَ وَالْغُلَامَ قَالَ لَا أَذْرِي هَكَذَا قَالَ الصَّبِيُّ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَعَاوَدْتُهُ فَقَالَ أَمَا الْقَصَّةُ وَالْفَقَا لِلْغُلَامِ فَلَا بَأْسَ بِهِمَا وَلَكِنَّ الْقَزْعَ أَنْ يَتَوَلَّى نَاصِيَّتَهُ شَعْرًا وَلَيْسَ فِي رَأْسِهِ عِزَّةٌ وَكَذَلِكَ شَقَّ رَأْسُهُ هَذَا وَهَذَا

[۱۷۷] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ الْقَزَعِ قَزَعٌ (د قاف او د زاء په فتحه سره) معنی ده د سر د ویختو څه حصه خړول او څه پریخودل، یا د مختلف خایونو نه د سر ویخته خړولو ته قزع وائی - (۱)

امام نووی رحمه الله په دې د مکروه تنزیهی کیدو اجماع رانقل کړیده، او دیکنبې نر او ښځه دواړه برابر دی - (۲)

روایت د باب کنبې د حضرت ابن عمر شاگرد نافع د دوی نه نقل کوی چه رسول الله ﷺ د قزع نه منع کړیده، قلت: وما القزم..... راوی عبید الله بن حفص وائی چه ما عمر بن نافع نه د قزع د تفسیر تپوس او کړو، د مسلم په روایت کنبې دی چه قلت لنافع: وما القزم یعنی عبید الله د عمر بن نافع په ځانې د نافع نه د قزع تفسیر پوښتلی وو... (۳)

نافع چه ددې کوم جواب ورکړېدې د هغې نقل کولو سره عبید الله د دې خوند په اشاره هم اوکړه: نافع اوویل چه د ماشوم سر اوخړولې شی او دې دې ځانې کنبې ویخته پریخودې شی عبید الله تندې او د سر دواړو اړخونو ته اشاره اوکړه، عبید الله نه تپوس اوشو چه دا حکم د جیني دپاره دې او که د هلك دپاره نو ده اوویل: ما ته نور نه دې معلوم خو د صبی (د ماشوم) لفظ ئې ویلي وو -

عبید الله وائی چه ما د عمر بن نافع نه په دوباره تپوس اوکړو نو دوی اوویل: د کپړې او د خټ د ویختو اخستو کنبې څه باک نشته دې خو قزع مکروه دې، چه دنور سر ویخته اوخړولې شی او صرف د تندې ویخته پریخودې شی، دارنگه نیم سر خړول او نیم پریخودل هم جائز نه دی -

...بقیه از حاشیه گذشته] و أخرجه النسائي في كتاب الزينة، باب النهي عن القزع: ٤٠٧/٥ (رقم الحديث: ٩٢٩٨) و أخرجه ابن ماجه في كتاب الزينة، باب النهي عن القزع: ١٢٠١/١ (رقم الحديث: ٣٤٣٧)

(١) عمدة القاري: ٥٧/٢٢، فتح الباري: ٤٤٦/١٠، إرشاد الساري: ٦٠٣/١٢، مجمع بحار الأنوار: ١٤/٢٦٧، النهاية لابن الأثير: ٥٩/٤، شرح البخاري للكرمانی: ١٢١/٢١

(٢) شرح صحيح مسلم للنووي، كتاب اللباس، باب كراهة القزع: ٢٠٤/١٢

(٣) صحيح مسلم، كتاب اللباس و الزينة، باب كراهة القزع: ١٦٧٥/٣ (رقم الحديث: ٢١٢٠)

حديث كنبی فأشار لنا حميد الله دوه خله په تكرار سره راغلې دې ، چه دينه په تركيب كنبی
خه اشكال پيدا كېږي ، حال دا دې چه يو ځل كافي وو - (١)

القصة نه دلته د كېږي ويخته مراد دې ، شارحين فرماني "وهي هنا شعر الصدغين" - (٢)

قوم مكروه دې خكه چه يو خو دا ډير بې خرته كار دې (بد بنكاري) ، دويم دا د يهوديانو
شعار او د دوی طريقه وه - (٣)

١٤ = بَابُ تَطْيِيبِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا يَدِيَهَا

[٤٥٥هـ] (١) حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ
الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ طَيَّبْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْ يَحْرَمِهِ وَطَبِئَتْهُ
يَمِينِي قَبْلَ أَنْ يُفِضَ [١٣٦٥: ٥]

بنسخه خاوند ته په خپل لاسونو خوشبو لگولې شی لکه چه حديث د باب كنبی د حضرت
عائشه فرمان دې چه ما رسول الله ﷺ ته د احرام ترلو په وخت خپل لاس سره خوشبو
اولگوله، او د طواف افاضه (طواف زیارت) نه وړاندې منی كنبی مې ورته خوشبو اولگوله.
لحرمه: حُرْمَه (د حاء په ضمه او د راء په سكون سره) احرام ته وائی ، په حالت د احرام كنبی
خوشبو لگول خو جائز نه دې ، دلته ئې دا څنگه اووېلې ؟ علامه عینی فرماني : "واجب بان
مرادها قبل طواف الزيارة أى قبل أن يفيض إلى الطواف ، وهو عند التحلل الأول ، وهو بعد الرمي يوم النحر
الحلق ، وتحلل به جميع المحرمات إلا الجبام" (٥)

(١) فتح الباري : ١٠ / ٤٤٦ ، عمدة القاری : ٢٢ / ٥٨ ، إرشاد الساری : ١٢ / ٤٠٤ ، شرح البخاری
للكرمانی : ٢١ / ١٢٢

(٢) فتح الباري : ١٠ / ٤٤٧ ، عمدة القاری : ٢٢ / ٥٨ ، إرشاد الساری : ١٢ / ٤٠٤

(٣) فتح الباري : ١٠ / ٤٤٧ ، عمدة القاری : ٢٢ / ٥٨ ، إرشاد الساری : ١٢ / ٤٠٤ ، شرح البخاری
للكرمانی : ٢١ / ١٢١

(٤) قال الحافظ ابن حجر : كدّن فقه هذه الترجمة من جهة الإشارة إلى الحديث الوارد في الفرق بين طيب
الرجل والمرأة ، وأن طيب الرجل ما ظهر ريحه وخفى لونه ، والمرأة بالعكس ، فلو كان ذلك ثابتاً لا
متعنت المرأة من تطيب زوجها لما يعلق بيديها وبدنها منه حالة تطيبها له ، و كان لكفيه أن يطيب نفسه ،
فاستدل المصنف بحديث عائشة المطابق للترجمة وقد تقدم مشروحاً في الحج وهو ظاهر فيما ترجم له ، و
الحديث الذي أشاره إليه أخرجه الترمذی وصححه الحاكم من حديث عمران بن حصين ، وله شاهد عن أبي
موسى الأشعري عند الطبراني في الأوسط ووجه التفرقة : أن المرأة مأمورة بالاستئثار حالة بروجها من منزلها ،
و الطيب الذي له رائحة لو شرع لها كانت فيه زيادة في الفتنة بها ، و إذا كان الخير ثابتاً ، فالجمع بينه وبين
حديث الباب أن لها مندوحة أن تغسل أثره ، إذا أرادت الخروج لأن منعها خاص بحالة الخروج ، و الله أعلم

فتح الباري : ١٠ / ٤٤٧

عمدة القاری : ٢٢ / ٥٩

یعنی په لسم تاریخ د رمی او د حلق کولو نه د جماع نه ماسوا د احرام نورې تمامی پابندی پورته شی خوشبو لگولې شی ، په حدیث د باب کنبې د احرام هم دا وخت مراد دې -

۴۲ = بَابُ الطِّيبِ فِي الرَّأْسِ وَاللِّحْيَةِ

[۵۵۹۱] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أُطِيبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِطَلِيبٍ مَا يَجِدُ حَتَّى أَجِدَ وَبِهِ صَ الطِّيبِ فِي رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ [ر: ۲۸۸]

(۱) د سر او د گیرې په ویختو کنبې خوشبو لگول په سنت سره ثابت دی ، حضرت عائشه فرمائی چه ما به رسول الله ﷺ ته بهترین خوشبو لگوله تر دې چه د دوی په گیره او په سر کنبې به د خوشبو پړق پاتې وو -

۴۳ = بَابُ الْامْتِشَاطِ

[۵۵۹۰] حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُنْبٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ رَجُلًا أَطْلَمَ مِنْ جُحْرِ فِي دَارِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْكُكُ رَأْسَهُ بِالْيَدِ فَقَالَ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّكَ تَنْظُرُ لَطَعْنْتُ يَهَا فِي عَيْنِكَ إِنَّمَا جُعِلَ الْإِذْنُ مِنْ قِبَلِ الْأَبْصَارِ [ر: ۵۸۸۷، ۶۵۰۴]

امام بخاری دې باب کنبې د گمنزې استحباب بیانول غواړی -

حضرت سهل بن سعد فرمائی : چه یو سړی په سوری کنبې د رسول الله ﷺ کور ته اوکتل دې وخت کنبې دوی ﷺ په سر مبارک کنبې گمنز وهله ، نو دوی ﷺ او فرمائل : که ما ته علم وې چه ته دیکنبې گوري نو ما به دا د ستا په سترگو کنبې درمنډلې وه ، د کتلو دپاره اجازت مقرر شویدی (که د اجازت نه وړاندې په کور کنبې او گوري نو بیا د اجازت اخستو څه فائده ؟ .....)

میژدی (د میم په کسره او د دال په سکون او د راء په فتحه سره) گمنز ته وائی ، بعضې وائی چه دا یو لرگي وی چه ښځې د ویختو راغونډولو دپاره ئې په سر کنبې لگوی (کیلپ) او بعض وائی چه دا یو لرگي وی چه دیکنبې د گمنز په شان غاښ وی - (۲)

(۱) (۵۵۸۰) الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الاستيذان . باب الاستيذان من أجل البصر (رقم الحديث : ۵۵۸۷) و أخرجه أيضا في الديات . باب من أطلع في بيت قوم فقفوا عنه . فلا دية له (رقم الحديث : ۶۵۰۵) و أخرجه مسلم في كتاب الأب . باب تحريم النظر في بيت غيره : ۱۶۹۸ \ ۳ (رقم الحديث : ۲۱۵۶) و أخرجه الترمذي في كتاب الاستيذان . باب من أطلع في دار قوم بغير إذنهم : ۶۴ \ ۵ (رقم الحديث : ۲۷۰۹) و أخرجه النسائي في كتاب القسامة . باب ذكر حديث عمرو بن حزم في العقول و اختلاف الناقلين له : ۲۴۷ \ ۴ (رقم الحديث : ۷۰۶۴)

(۲) عمدة القاري : ۲۲ \ ۶۰ شرح البخاري للكرمانی : ۲۱ \ ۱۲۳ و في مجمع بحار الأنوار : [بقیه برصفحه آئنده.

د وڈری معنی چه د گمنز واخستی شی نو د حدیث د باب سره مناسبت سره بالکل ظاهره دې او که ددې نورې معنی مراد شی نو بیا په طریقہ د مقایسه د روایت ترجمہ الباب سره مناسبت دې - (۱)

۷۴ = بَابُ تَرْجِيلِ الْحَايِضِ زَوْجَهَا

[۵۵۸۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أُرْجِلُ رَأْسَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا حَايِضٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ مِثْلَهُ [۵۵۸۱:۴]

حائضه ښځه خپل خاوند لره گمنز کولې شی لکه چه حدیث د باب کښې دی -

۷۵ = بَابُ التَّرْجِيلِ وَالتِّيمَنِ

[۵۵۸۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سُلَيْمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يُعْجِبُهُ التِّيمَنُ مَا اسْتَطَاعَ فِي تَرْجِيلِهِ وَوُضُوئِهِ [۵۵۸۲:۱۳]

د ابوذر په نسخه کښې دی " باب الترجیل و التیمن " هندوستانی نسخو کښې او بعض نورو نسخو کښې " باب الترجل " دی ، رسول الله ﷺ به تیمن یعنی د ښی طرف نه شروع کول خوښول ، گمنز کولو او اودس کولو کښې به دوی د ښی طرف نه شروع کوله ، گمنز کول هم مستحب دې ځکه چه دا د نظافت او د پاکیدو ذریعه ده -

ددې بابونو او د اجادیثو نه د دنیا اسباب او جائز زیب و زینت پریخودونکو د هغه بدبختو خلقو خیال واضح طور باندې غلط کیدل ثابتیږي چه هغوی دا خیال کوی چه د الله د طالبانو او د آخرت د فکر کوونکو دپاره د خپل صورت او هیئت او د لباس د حسن او د قبح نه بې پروا کیدل پکار دی خیرن خپچن او په بد حال او په گډو وډو ویختو کښې اوسیدل پکار دی او د صفاتې او د پاکۍ او د صورت او د لباس د ښائسته کولو فکر او دیکښې د ښائست خوښوالې د دوی په نزد گویا د دنیا دارۍ خبرې دی ، چه کوم خلق داسې کوی هغوی بې شک او شبه د رسول الله ﷺ د تعلیم او د هدایت او د دوی د راوړې

...بقیه از حاشیه گذشته [المدری و المداراة شیء يعمل من حديد أو خشب على شكل سن من أسنان المشط و أطول منه يسرح به الشعر المتلبد و يستعمله من لا مشط له..... مجمع بحار الأنوار: ۱۷۰ / ۲ ، النهاية لابن الاثير: ۱۱۵ / ۲ ، و قال الحافظ ابن حجر : المدى تطلق على نوعين : أحدهما صغير يتخذ من أبنوس أو عاج أو حديد يكون طول المسلة يتخذ لفرق الشعر فقط و هو مستدير الرأس على هيئة نصل السيف بقبضة و هذه صفة : — ثانيهما كبير و هو عود مخروط من أبنوس أو غيره ، وفي رأسه قطعة منحوتة في قدر الكف ، ولها مثل الأصابع أولاهن معوجة مثل حلق الإبهام المستعمل للتسريح و يحك الرأس والجسد وهـ

صفته: فتح الباری: ۴۴۹/۱۰

(۱) الابواب والتراجم: ۱۱۱/۲ ، عمدة القاری: ۶۰ / ۲۲

شوی شریعت د مزاجه بی خبره دی -

خو د صورت او د لباس وغیره د ډول او څنگار د حد نه زیات اهتمام او دې دپاره فضول او بی‌خایه تکلفات کول هم ناخوښه او د شریعت د مزاج نه خلاف دی -

۷۶ = بَاب مَا يُدْكَرُ فِي السَّكِّ

[۵۵۸۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ بْنُ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ السَّيِّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ عَمَلٍ ابْنِ آدَمَ لَهُ إِلَّا الصَّوْمَ فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزَى بِهِ وَلَيُكَلِّفُ فِيهِ الصَّائِمُ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ السَّكِّ [ر: ۱۷۵هـ]

امام مسلم او امام ابوداود رحمهما الله د رسول الله ﷺ مرفوع حديث نقل کړيدې چه - إن السك أطيب الطيب - يعنى مشک د ټولو نه ښه خوشبو ده (۱) روايت د باب کښې دى چه د روژه دار د خلې بونې د الله تعالى په نزد د مشکو د بونې نه زيات ښه دى ، خلوف د لوبې او د تندې د لاسه چه د روژه دار په خله کښې کوم بونې پيدا کيږي هغې ته وائي - (۲)

د أطيب معني نې بيان کړيده - اى خلوف الصائم اقبل عند الله من قبول ریح السك عندک معني د روژه دار د خلې بونې د الله تعالى په نزد زيات مقبول دې ددېنه چه څنگه د ستاسو په نزد د مشک بونې مقبول دې - (۳)

۷۷ = بَاب مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الطَّيِّبِ

[۵۵۸۴] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا هَيْبٌ حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ عُمَانَ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أَطْيَبُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ إِخْرَائِهِ بِأَطْيَبِ مَا أُجِدُّ [ر: ۱۳۵هـ]

ښه او د بهتر نه بهتر خوشبوني استعمالول مستحب دى ، اعلی خوشبو وی نو هم دا استعمالول پکار دى ، د اعلی په وجود کښې د ادنی خوشبوني استعمالول نه دی پکار - (۴)

۷۸ = بَاب مَنْ لَمْ يَرِدْ الطَّيِّبُ

[۵۵۸۵] حَدَّثَنَا أَبُو لَعْنَمٍ حَدَّثَنَا عَزْرَةُ بْنُ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ثُمَامَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَا يَرِدُ الطَّيِّبَ وَزَعَمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرِدُ الطَّيِّبَ [ر: ۱۳۵هـ]

علامه عینی رحمه الله فرمائی : اى هذا باب فى ذكر من لم يرد الطيب و كأنه يريد بذلك أن النبي عن رده

(۱) صحيح مسلم ، كتاب الألفاظ من الأدب ، باب استعمال المسك و أنه أطيب الطيب : ۱۷۶۵ / ۴ (رقم

الحديث: ۲۲۵۲) وأخرجه ابوداود فى كتاب الجنائز باب فى المسك للميت: ۲۰۰۳ (رقم الحديث: ۳۱۵۸)

(۲) عمدة القارى: ۶۱ / ۲۲ ، إرشاد السارى: ۶۰۸ / ۱۲ ، شرح البخارى للكرمانى: ۱۲۴ / ۲۱ (۱۲۴ / ۲۱)

(۳) عمدة القارى: ۶۱ / ۲۲ ، شرح البخارى للكرمانى: ۱۲۴ / ۲۱ ، إرشاد السارى: ۶۰۸ / ۱۲ (۶۰۸ / ۱۲)

(۴) فتح البارى: ۴۵۲ / ۱۰

لیس علی التحریم^(۱) یعنی دې باب کښې امام بخاری رحمه الله د هغه کس ذکر کړېدې چه خوشبو نه واپس کوی ، حضور ﷺ به خوشبو نه واپس کوله او په یو روایت کښې دوی د خوشبونی واپس کولو نه منع کړېده ، امام بخاری رحمه الله شاید دې خبرې ته اشاره کوی چه دا نهی تحریمی نه ده -

حدیث د باب کښې دی چه رسول الله ﷺ به خوشبونی نه واپس کوله (که چا به هدیه کښې ورکوله) زعم د قال په معنی دې -

بزار د حضرت انس نه روایت نقل کړېدې ، ما عرض علی النبی ﷺ طیب قط فردہ^(۲)

امام ابوداود د حضرت ابوهیرة رضی الله عنه نه مرفوع روایت نقل کړېدې ، من عرض علیه طیب ، فلا یرده ، فله طیب الريح ، غفیف المحمل^(۳) یعنی د چا په خدمت کښې که خوشبونی پیش کړې شی نو ده لره ددې واپس کول نه دې پکار ځکه چه ددې بونی ښه دې او د خوشبو ورکونکی باندې دا سخت بوج راولی -

۷۹ = بَابُ الدَّرِيرَةِ

[۵۵۸۱] حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ أَوْ مُحَمَّدٌ عَنْهُ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُرْوَةَ سَمِعَ عُرْوَةَ وَالْقَاسِمَ مَخْزُومًا عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ طَيِّبَتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَايَ بِدَرِيرَةٍ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ لِلْحَبَلِ وَالْإِحْرَامِ [ر: ۱۳۶۵]

د خوشبونی دوه قسمونه دی یو خو د عرق او د تیلو په شکل کښې او بل د سفوف (پوډر) وغیره په شکل کښې " ذریره " د یو خاص خوشبونی نوم دې ، امام نووی رحمه الله فرمائی چه دا په اصل کښې د لرگی نه جوړېږی چه د هند نه راځی ، داودی وائی رومې ددې مفردات او اجزاء جمع کیږی، بیا دا میده کیږی اوداسې د سفوف والا خوشبونی تیارېږی^(۴) روایت د باب کښې حضرت عائشه فرمائی چه ما رسول الله ﷺ ته خپل لاس د ذریره خوشبویی په حجة الوداع کښې د احرام ترلو او پرانستلو وخت کښې لگولې ده -

۸۰ = بَابُ الْمُتَقَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ

[۵۵۸۷] حَدَّثَنَا عُمَانُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ لَعَنَ اللَّهُ الْأَوَائِمَاتِ وَالْمُسَوِّمَاتِ وَالْمُتَقَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُتَقَرِّبَاتِ خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى مَا لَى لَا أَلْعَنُ مَنْ لَعَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ فِي كِتَابِ اللَّهِ وَمَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ [ر: ۳۱۴۰]

(۱) عمدة القاری : ۶۱ / ۲۲

(۲) فتح الباری : ۴۵۳ / ۱۰

(۳) آخره ابوداود فی کتاب الترجل ، باب فی رد الطیب : ۷۸ / ۴ (رقم الحديث : ۴۱۷۲)

(۴) فتح الباری : ۴۵۴ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۶۲ / ۲۲

د بنانست والی دپاره د غابونو ارتوونکو بنخو باندې لعنت ویلې شویږي ، لکه چه حدیث د باب کښې دی چه د الله لعنت دې وی په خالونو لگوونکو او چه څوک په خپل جسم خال لگوي ، او چه د مخ ويخته اوباسی او د حسن دپاره غابونه ارتوونکو بنخو باندې چه دوی د الله تعالی پیدا کړي صورت بدلونکی دی -
ددې حدیث تشریح په کتاب التفسیر کښې د سورت الحشر په تفسیر کښې تیره شویده (۱)

۸۱=باب الوصل فی الشعر

[۵۵۸۸] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ مُعْمَدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَنَّهُ سَمِعَ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ عَامَ حَجَّهِ وَهُوَ عَلَى الْبَيْتِ وَهُوَ يَقُولُ وَتَسْأَلُ قُصَّةً مِنْ شَعْرِكَ أَتَيْتُ بَيْدَ حَرِيسٍ أَيْنَ عَلِمْنَا وَكُمُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْ مِثْلِ هَذِهِ وَيَقُولُ إِنَّمَا هَلَكْتُ بَنُو إِدْرِيسَ جِبْرِ أَخَذَ هَذِهِ نِسَاءُ هُمْ [۳۸۸:۱]

[۵۵۸۹] (۱) وَقَالَ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا ثَابِتٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَعَنَ اللَّهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ وَالْوَاثِمَةَ وَالْمُسْتَوْصِمَةَ [۵۱۲:۱]

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې د ويختو د لگولو ممانعت بيان کړېږي ، روايت د باب کښې دی چه حضرت معاويه رضي الله عنه د حج په موقع په منبر باندې خطبه ورکوله ، دوی د خپل يو سپاهی د لاسه د ويختو يو گونجی واخسته او وې ويل چه د ستاسو عالمان کوم خانې دی ؟ ما د نبی کریم صلي الله عليه وسلم نه د دې منع کول اوریدلې دی ، دوی صلي الله عليه وسلم به فرمانل : بنو اسرائيل هلاک شو چه کله د دوی بنخو دا اختيار کړو (يعنی چه کله د دوی بنخو د خپلو ويختو سره نور ويخته لگول شروع کړل)

قُصَّة د ويختو گونجی ، حَرِيس : حفاظت کوونکی (۲)

[۵۵۹۰] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَةَ قَالَ سَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ مُسْلِمٍ يَتْلُو مُحَدَّثًا عَنْ صَفِيَّةِ بِنْتِ شَيْبَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ جَارِيَةً مِنَ الْأَنْصَارِ تَزَوَّجَتْ وَأَتَتْهَا مَرُوضٌ فَمَقَّطَ شَعْرَهَا فَأَرَادُوا أَنْ يَصْلَوْهَا فَسَأَلُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَعَنَ اللَّهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ تَابِعَهُ ابْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ عَنْ الْحَسَنِ عَنْ صَفِيَّةَ عَنْ عَائِشَةَ [۳۸۹:۱]

(۱) کشف الباری ، کتاب التفسیر : ۶۶۶

(۲) (۵۵۸۹) الحدیث أخرجه البخاری أيضا فی اللباس ، باب المستوشمة (رقم الحدیث : ۵۶۰۲) و أخرجه مسلم فی اللباس ، باب تحريم فعل الواصلة و المستوصلة و الواثمة و المستوشمة ۱۳ ۱۶۷۶)

رقم الحدیث : ۲۱۲۴

(۳) عمدة القاری : ۶۳ ۲۲ ، فتح الباری : ۴۵۸ ۱۰ ، إرشاد الساری : ۶۱۱ ۱۲

دویم روایت کنبی دی د انصارو د یو جینی نکاح اوشوه ، هغه بيماره شوه نو ددی د سر ویخته اووتل او دوزیدل نو د خلقو دا اراده وه چه ددی په ویختو کنبی جوړ اولگوو (نور ویخته اولگوو) خلقو د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو نو دوی ﷺ اوفرمانل : الله په ویختو لگوونکی او چه خوک نی په کنبی لگوی په دواړو لعنت کړیدی -
د محمد ابن اسحاق متابعت محاملی موصولا نقل کړیدی - ( )

تَمَطُّط : غورزیدل ، رژیږدل ..... په راتلونکی روایت کنبی تَمَرَّق دې ددی معنی د وتلو ده ، یعنی د سر ویخته د بیخه وتل -

[۵۵۹۲/۵۵۹۱] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ الْيَقْدَامِ حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ سَلِيمَانَ حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنِي أُمِّي عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنِّي أَلْكُحْتَ الْبَيْتِي ثُمَّ أَصَابَهَا شَكْوَى فَتَمَرَّقَ رَأْسُهَا فَتَوَجَّهًا يَسْتَحْشِي بِهَا أَفْأَصِلُ رَأْسَهَا فَسَبَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاصِلَةَ وَالْمُتَوَصِّلَةَ [ر: ۵۵۹۷]

[۵۵۹۲] ( ) حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ امْرَأَتِهِ فَاطِمَةَ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاصِلَةَ وَالْمُتَوَصِّلَةَ
[۵۵۹۳] ( ) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَعَنَ اللَّهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُتَوَصِّلَةَ وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوَشِمَةَ وَقَالَ نَافِعُ الْوَشْمُ فِي اللَّيْلَةِ [ر: ۵۵۹۲/۵۵۹۱/۵۵۹۳]

حضرت اسماء بنت ابی بکر ﷺ فرمائی چه یو ښځه د رسول الله ﷺ په خدمت کنبی حاضره شوه او عرض ئې اوکړو چه ما د خپلې لور واده اوکړو ، بیا هغه بيماره شوه نو ددی سر ویخته اووتل ، ددی خاوند ددی په باره کنبی مونږ لمسوی (ترغیب راکوی چه ددی په سر کنبی ویخته اولگوئ) نو آیا خه ددی په سر کنبی ویخته لگولې شم ؟ رسول الله ﷺ چه دا واوریدل نو په ویختو لگوونکې ښځه او چه کومه ښځه ئې ورته په کنبی لگوی په دواړو ئې لعنت اوویلې -

(۱) (إرشاد الساري: ۶۱۲/۱۲، فتح الباری: ۴۶۰/۱۰)

(۲) الحديث أخرجه البخاري أيضا في اللباس، باب الموصولة (رقم الحديث: ۵۵۹۷) وأخرجه النسائي في كتاب الزينة، باب الواصلة: ۲۱/۵ (رقم الحديث: ۹۳۷۴)

(۳) (۵۵۹۳) الحديث أخرجه البخاري أيضا في اللباس، باب الموصولة (رقم الحديث: ۵۵۹۶ - ۵۵۹۸) وفي باب المستوشمة (رقم الحديث: ۵۶۰۳) وأخرجه مسلم في اللباس، باب تحريم فعل الواصلة والمستوصلة والواشمة والمستوشمة ..... ۱۳/۱۶۷۶ (رقم الحديث: ۲۱۲۴) وأخرجه الترمذي في اللباس، باب ما جاء في مواصلة الشعر: ۴/۲۳۶ (رقم الحديث: ۱۷۱۵۸) وأخرجه النسائي في الزينة، باب المستوصلة: ۴/۳۲۱ (رقم الحديث: ۹۳۷۷) وأخرجه أبو داود في اللباس، باب صفة الشعر: ۴/۷۷ (رقم الحديث: ۴۱۶۸)

فتَمَرَّق: دا د راء سره هم دې او تمَرَّق د زاء سره هم دې د دواړو یو معنی ده یعنی جُدا کیدل- (۱)
قال نافع: الوُشْمُ فی الثَّوْبَةِ: نافع فرمایي چه په اوږو کښې هم دننه وشم کړی -

[۳۳۳] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا غُرُوبُ بْنُ مُرَّةَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيْبِ قَالَ قَدِمَ مَعَاوِيَةُ الْمَدِينَةَ آخِرَ قَدَمَةٍ قَدِمَ مَهَا فَخَطَبَنَا فَأَخْرَجَ كُبَّةً مِنْ شَعْرٍ قَالَ مَا كُنْتُ أَرَى أَحَدًا يُفْعَلُ هَذَا غَيْرَ الْيَهُودِ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمَاءَ الزُّورِ لَيَعْنِي الْوَأَصْلُ فِي الشَّعْرِ [۳۳۸: ر]

د باب آخری حدیث کښې دی " فَأَخْرَجَ كُبَّةً مِنْ شَعْرٍ " یعنی حضرت معاویه د ویختو یو گنجی راوړیستله ، کبه او قصه په یو معنی دی

دې حدیث نه آداب مستنبط کولو کښې حافظ ابن حجر لیکي :

وفیه قیام الإمام بالنهی علی المنبر، ولا سیما إذا رآه فاشیا، فیفشی إنکاره تاکیدا لیحذر منه، وفیه إنذار من عمل العصیة یقوم الهلاک بهن فعلها قبله کما قال تعالی: (و ما هی من الظالمین ببعید) وفیه جواز تناول الشیء فی الخطبة لئلا من لم یکن رآه لصلحة الدینیة، وفیه إباحة الحدیث عن بنی اسرائیل، وکذا غیرهم من الأمم للتحذیر ماعصوافیه (۲)

یعنی ددې حدیث نه یو خبره خو دا معلومه شوه چه د شریعت نهی د منبر د سر د پاسه بیانول پکار دی خاص کر چه کله دا خوږیږی ، داسې صورت کښې خو ددې بر سر عام تردید او رد پکار دی ، دویمه خبره دا معلومه شوه چه گناه کوونکو ته د تیرو شوو گناهگارو د هلاکت انجام خودل او یرول پکار دی - دریمه خبره دا معلومه شوه چه د خطبې دوران کښې په لاس کښې یو خیز راخستل دې دپاره چه خلقو ته نې اوبنائی او دوی پرې پوه کړی جائز دی . لکه چه حضرت معاویه دغه گنجی د ویختو په لاس کښې واخسته او خلقو ته نې اوخودله ، څلورمه خبره دا معلومه شوه چه دبنی اسرائیلو او د نورو امتونو قصې او واقعات خلقو ته اورول روا دی دې دپاره چه دوی دگناهونو نه بچ شی او اوږیږی -

فائدة: د ښځې دپاره چه څنگه د سر په ویختو کښې نور ویخته لگول جائز نه دی داسې سر خړتیل ورلره هم جائز نه دی. طبری دحضرت ابن عباس روایت نقل کړیدی "قی النبی صلی الله علیه وسلم أن تحلق المرأة رأسها" (۳) (رسول الله ﷺ ښځې د سر د ویختو د خړولونه منع کړیدی) امام ابوداود هم دا حدیث په دې الفاظو رانقل کړیدی " لیس علی النساء حلق، إنا علی النساء التقصیر" (۴) په ښځو باندې (د احرام نه وتلو دپاره) حلق نشته دې ، بلکه دوی به تقصیر

(۱) فتح الباری: ۴۶۰/۱۰، إرشاد الساری: ۶۱۳/۱۲، عمدة القاری: ۶۵۲/۲۲، شرح البخاری للکرمانی (۱۲۸/۲۱)

(۲) فتح الباری: ۴۶۱/۱۰

(۳) فتح الباری: ۴۵۹/۱۰

(۴) أخرجه أبوداود فی کتاب الحج، باب الحلق و التقصیر: ۲۰۳/۲ (رقم الحدیث: ۱۹۸۴)

کوی یعنی ویخته به واره کوی -
د ویختو سره نور ویخته لگولو حکم . د فقهاء حضراتو په نزد د ویختو سره د څه خیز لگولو
په تفصیل کښې اختلاف دې :

① بعضو مطلقاً وصل ممنوع گرځولې دې ، برابر خبره ده چه هغه د سپړی ویخته وی او که
د سپړی نه علاوه د بل څه وی او که د ریښمو او د جامو تارونه وی ، د ویختو سره د داسې
څه خیز لگول مطلقاً ممنوع دی -

مالکیه حضرات او اکثر شافعیان حضراتو دا قول اختیار کړیدې - (۱)

② دانسان ویخته لگول خو مطلقاً ممنوع دی دارنگه د انسان نه علاوه د یو بل خیز نجس
ویخته هم لگول جائز نه دی ، لکه د مردار ځناور ویخته خو د انسان نه علاوه د بل خیز پاک
ویخته لگول جائز دی دا د احنافو حضراتو ، حنابلو او د بعضو شوافعو مسلک دې (۲) لکه

چه عالمگیریه کښې دی : ووصل الشعر بشعر الاذى حرام ، سواء كان شعرها أو شعر غيرها .... ولا بأس

للمرأة أن تجعل في قرونها وذوائبها شيئاً من الوبر (۳)

امام محمد رحمه الله په موطا کښې فرمائی : ولا بأس في الرأس إذا كان صوفاً ، فأما الشعر من شعر

الناس فلا ينبغي ، وهو قول أبي حنيفة والعمامة من قهاثنا (۴)

⑤ دریم قول دا دې چه د ویختو سره ویخته لگول ممنوع دې او د ویختو سره بل داسې
خیز لگول هم ممنوع دی چه په هغې د ویختو گمان کیږي خو که داسې څه التباس نه راځي
نو بیا جائز دې - (۵)

حافظ ابن حجر رحمه الله دې قول ته ترجیح ورکړیده - (۶)

٨٢ = بَابُ الْمُتَمَيِّصَاتِ

[٥٥٩٥] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ لَعَنَ
عَبْدُ اللَّهِ الْوَأْثِمَاتِ وَالْمُتَمَيِّصَاتِ وَالْمُقَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيَّرَاتِ خَلَقَ اللَّهُ فَقَالَتْ أُمُّ يَعْقُوبَ مَا

(۱) أوجز المسالك في كتاب الشعر ، باب السنة في الشعر : ١٥ / ١٣١

(۲) الدر المختار : كتاب الحظر والإباحة ، فصل في النظر والمس : ١٥ / ٢٤٤ ، بذل المجهود في كتاب
الترجل ، باب في صلة الشعر : ١٦ / ٥٨١ ، المغني لابن قدامة " حكم وصل الشعر " فصل (بلا ترجمة) : ١١ /

٣٨ ، أوجز المسالك كتاب الشعر ، باب ما جاء في السنة في الشعر : ١٥ / ١٣١

(۳) الفتاوى الهندية ، كتاب الكراهية ، الباب التاسع عشر في الختان والخضاء وقلم الأظفار وقص الشارب

..... : ١٥ / ٣٥٨

(۴) الموطا للإمام محمد ، باب المرأة تصل شعرها بشعر غيرها ص ٣٨٣

(۵) بذل المجهود ، كتاب الترجل ، باب في صلة الشعر : ١٧ / ٥٨١ ، أوجز المسالك ، كتاب الشعر ، باب في

السنة في الشعر : ١٥ / ١١١

(۶) فتح الباري : ١٠ / ٤٥٩

هَذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَمَالِي لَا أَلْعَنُ مَنْ لَعَنَ رَسُولَ اللَّهِ وَفِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَتْ وَاللَّهِ لَقَدْ قَرَأْتُ مَا بَيْنَ اللُّوحَيْنِ فَمَا وَجَدْتُه قَالَ وَاللَّهِ لَبِنُ قَرَأْتِيهِ لَقَدْ وَجَدْتِيهِ وَمَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا [ر: ۲۶۰۳]

مُتَّبِعَاتِ دَا جَمَع د مَتَمِّصَة د ه د کَمَس ن ه د ی چ ه د د ی مَعْن ی د و ی خ ت و ی س ت ل و ر ا خ ی ، ن ا م ص ه . ه ه ه ب ن خ ه د ه چ ه د م خ ن ه و ی خ ت ه ا و ی ا س ی - ا م ا م ا ب و د ا و د ر ح م ه ا ل ل ه ف ر م ا ن ی چ ه ن ا م ص ه ه ه ه ب ن خ ی ت ه و ا ی ی چ ه ب ا ن ر ه ج و ر و ی ا و ر و ز ی ن ر ی ک و ی - (۱)

م ت م ص ه ه ه ه ب ن خ ی ت ه و ا ن ی چ ه ن م ص ط ل ب ک و ی ی ع ن ی پ ه ن و ر و ب ن خ و ب ا ن د ی و ی خ ت ه ا و ی ا س ی - (۲) ع م و م ا ب ن خ ی د م خ د ا ر خ و ن و ن ه ا و د ر و ز و ج و ر و ل و ا و ن ر ی ک و ل و د پ ا ر ه پ ه ن و ر و ب ن خ و و ی خ ت ه ا و ی ا س ی ، د ح د ی ث د ب ا ب پ ه و ج ه د ا س ی ک و ل ن ا ج ا ز ت ا و ح ر ا م د ی خ و ک ه د ی و ی ب ن خ ی پ ه م خ گ ی ر ه ی ا ز ی ا ت ی و ی خ ت ه ر a و و خ ی ز ی ن و د د ی د ص ف ا ک و ل و ا ج ا ز ت ش ت ه د ی - (۳) ا و د ا پ ه د ی و ع ی د ک ب ن ی د ا خ ل ه ن ه د ه ب ل ک ه ا م ا م ن و ی ر ح م ه a ل l ه د ی ت ه م س ت ح ب و ی ل ی د ی - (۴)

۸۲ = بَابُ الْمَوْصُولَةِ

[م: ۴۰۰] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُنْصَوِّرٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ لَعَنَ عَبْدُ اللَّهِ الْوَأَشِمَاتِ وَالْمَتَمِّصَاتِ وَالْمُتَقَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغْتَرَّاتِ خَلَقَ اللَّهُ فَقَالَتْ أُمُّ يَعْقُوبَ مَا هَذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَمَالِي لَا أَلْعَنُ مَنْ لَعَنَ رَسُولَ اللَّهِ وَفِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَتْ وَاللَّهِ لَقَدْ قَرَأْتُ مَا بَيْنَ اللُّوحَيْنِ فَمَا وَجَدْتُه قَالَ وَاللَّهِ لَبِنُ قَرَأْتِيهِ لَقَدْ وَجَدْتِيهِ وَمَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا [ر: ۲۶۰۳]

م و ص ل ه : د ا ه ه ه ب ن خ ه د ه چ ه د د ی پ ه س ر ک ب ن ی و ی خ ت ه ل گ ی د ی ل ی و ی ، د ی ب ا ب ک ب ن ی د د ی م ذ م ت ب ی ا ن ک ر ی ش و ی د ی

ق و ل ه : ا ص ا ب ت ا ا ل ح ص ب ه : ح ص ب ه (د ح ا پ ه ف ت ح ه ا و د ص ا د پ ه س ک و ن س ر ه) د ی و ب ی م ا ر ی ن و م د ی چ ه د ی ک ب ن ی پ ه ب د ن ک ب ن ی و ر ی و ر ی س ر ی د ا ن ی R a و و خ ی - ح ا ف ظ ا ب ن ح ج ر ف ر م ا ن ی : چ ه د ا د چ ی چ ک ی و ق س م د ی (۵) ب ع ض و پ ه ا ر د و ک ب ن ی د د ی T ر ج م ه پ ه " خ س ر ه " س ر ه ک ر ی د ه - (۶)

(۱) آخره ابرود فی کتاب الترجل ، باب فی صلة الشعر : ۷۸۸ / ۴ (رقم الحدیث : ۴۱۷۰)

(۲) إرشاد الساری : ۶۱۵ / ۱۲ . فتح الباری : ۴۶۱ / ۱۰ . عمدة القاری : ۶۶۱ / ۲۲

(۳) فتح الباری : ۴۶۲ / ۱۰ . إرشاد الساری : ۶۱۵ / ۱۲

(۴) شرح مسلم للنووی ، کتاب اللباس ، باب تحريم فعل الواصلة : ۲۰۵ / ۱۲

(۵) فتح الباری : ۴۶۲ / ۱۰

(۶) القاموس الوحید : ض ۳۴۵ / ۱

قوله: قال النبي صلى الله عليه وسلم: لعن الله الواشمة..... يعني لعن النبي صلى الله عليه وسلم: حافظ ابن حجر فرماني چه د حديث په آخر كنبى * يعنى لعن النبي صلى الله عليه وسلم * تفسيرى جمله ښه سمه واضحه نه ده چه ددې څه مطلب دې . هو داسې ويلي كيدې شى چه الله تعالى دا لعنت د نبى ﷺ د ژبې په ذريعه رالېږلې وى يا اوويلې شى چه د الله تعالى د لعنت په وجه رسول الله ﷺ هم لعنت اوويلې - ( )

په څو مصرى نسخو كښې د حديث عبارت داسې دى * قال النبي الواشمة والمستوشمة..... يعنى لعن النبي صلى الله عليه وسلم * په دې صورت كښې دا تفسير بالكل واضح دې چه * د الواشمة ... نه وړاندې د * لعن * لفظ پاتې شوې دې نو دې وجه نه راوى د دې تصريح او كړې: او * لعن النبي..... نې اوويلې - (١)

٨٣ = بَابُ الْوَاشِمَةِ

[٥١٠٠] حَدَّثَنِي يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْبَرٍ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَيْنُ حَقٌّ وَهِيَ عَنِ الْوَشْمِ حَدَّثَنِي ابْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ ذَكَرْتُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَابِسٍ حَدِيثَ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ سَمِعْتُهُ مِنْ أَمْرِ يَعْقُوبَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ مِثْلَ حَدِيثِ مَنْصُورٍ [٥١٠٠: ر]

[٥١٠١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ رَأَيْتُ أَبِي فَقَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ ثَمَنِ الدَّمِ وَثَمَنِ الْكَلْبِ وَآكِلِ الرِّبَا وَمُوكِلِهِ وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ [١٨٠: ر]

٨٥ = بَابُ الْمُسْتَوْشِمَةِ

[٥١٠٢] حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ عُمَرُ بَأْمَرَاةٍ تَشِمُ فَقَالَ أَتَشْكُمُ بِاللَّهِ مِنْ سِمَةٍ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْوَشْمِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقُمْتُ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَا سَمِعْتُ قَالَ مَا سَمِعْتُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَشِمْنَ وَلَا تُسْتَوْشِمَنَّ [٥٥٨١: ر]

[٥١٠٣] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ [٥٥٩٣: ر]

(١) فتح الباري : ١١٠ / ٦٣

(٢) الابواب و التراجم : ١١١ / ٢ ، إرشاد الساري : ١٢ / ٦١٧ ، عمدة القاري : ٢٢ / ٦٧

[۵۱۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ سُبَيَّاتٍ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَعَنَ اللَّهُ الْوَائِمَاتِ وَالْمُسْتَوِجِمَاتِ وَالْمُتَتَمِّصَاتِ وَالْمُتَقَلِّجَاتِ لِلْخُسْنِ الْمُغْتَرَّاتِ خَلَقَ اللَّهُ مَا لَيْ لَا لَعْنُ مَنْ لَعَنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ فِي كِتَابِ اللَّهِ [۴۱۳:۲]

وَشَم خال لگولو ته وائی ، چه په بدن کښې ستن وغیره نرۍ نرۍ وهلې کيږي او بیا دا خائې د یو رنگ نه ډک کړی ، دې عمل ته وشم ویلې کيږي - (۱) چه کومه ښځه دا عمل کوي هغې ته واشمه وائی چه د کومې ښځې سره دا عمل کيږي هغې ته موشومه وائی چه کوم د دې عمل مطالبه کوي دپته مستوشمه وائی ، وشم د جمهورو عالمانو په نزد حرام دې (۲) ځکه چه الله تعالی او د الله تعالی رسول د دې عمل په کونکو باندې لعنت ویلې دې ، بعض دپته مکروه تحریمی وائی - (۳)

یو اشکال او ددې جواب : طبری د قیس بن حازم نه په صحیح سند سره روایت نقل کړيدي هغه فرمائی " دخلت مع أبي علي أبي بكر الصديق ، فرأيت يد أسامة موشومة " (۴) د دې یو جواب خو دا ورکړې شويدي چه دا د قبل النہی واقعه ده او دویم جواب دا ورکړې شويدي چه ممکن ده چه د نهی حدیث دوی ته نه وی رارسیدلې - (۵) چه په کوم اندام خال یا څه بل نقش لگیدلې وی د هغې د طهارت حکم : دا خبره باقی پاتې کيږي چه د جسم په کومه حصه باندې نقش شوې وی د هغې په طهارت کښې څه حکم دې؟ امام نووی رحمه الله لیکلې دی چه دا حصه نجس کيږي دې وجه نه دیکښې چه کوم رنگ وغیره لگیدلې وی د هغې صفا کول واجب دی ، خو که د اندام د هلاک کیدو ویره وی نو بیا لرې کول ددې واجب نه دی ، دا د شوافعو مسلک دې - (۶)

د احتافو حضراتو مسلک دا دې چه کله وینه اودریده او زخم جوړ شو او صرف رنگ سور یا شین پاتې شو نو اوس ددې زائله کول واجب نه دی ، بلکه په دې چه اوبه واچولې شی نو دا طهارت به حاصل شی ، چه څنگه په گیره کښې د خضاب لگولو نه پس چه په گیره کښې اوبه واچولې شی نو د طهارت حکم حاصلیږي - (۷)

(۱) إرشاد الساری : ۶۱۸\۱۲ ، فتح الباری : ۴۵۵\۱۰ ، عمدة القاری : ۶۳\۲۲ ، النہای لابن الاثیر : ۱۵

۱۸۹ ، مجمع بحار الانوار : ۵۸\۵

(۲) شرح مسلم للنووی ، کتاب اللباس ، باب تحریم فعل الواصلة الخ : ۲\۲۰۵

(۳) فتح الباری : ۴۶۱\۱۰

(۴) فتح الباری : ۴۶۱\۱۰ ، إرشاد الساری : ۶۱۳\۱۲

(۵) فتح الباری : ۴۶۱\۱۰ ، إرشاد الساری : ۶۱۳\۱۲

(۶) شرح مسلم للنووی ، کتاب اللباس ، باب تحریم فعل الواصلة : ۲\۲۰۵

(۷) رد المحتار علی الدر المختار ، کتاب الطهارة ، مطلب فی حکم الوشم : ۲۴۲\۱

۸۶ = بَابُ التَّصَاوِيرِ

[۵۰۰] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا تَصَاوِيرُ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَمْعَانَ عَنْ أَبِي عَبَّاسٍ سَمِعْتُ أَبَا طَلْحَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۵۰۳] تصاویر د تصویر جمع ده ، دې باب کښې امام بخاری رحمه الله د تصویر حکم بیانوی -

قوله: لا تدخل الملائكة بيتا فيه كلب: دلته د ملائکو په باره کښې دوه قوله دي . علامه خطابی وغیره خو عالمانو فرمانلي دي چه دینه هغه فرشتې مستثنی دي چه کومې د انسان عملونه لیکلو باندې مامور دي ځکه چه دوی د انسان نه هیڅ وخت هم نه جدا کیږي ، دې وجه نه دینه د رحمت وغیره فرشتې مراد دي - (۱)

خو علامه قرطبی او د نورو عالمانو دا خیال دي چه لفظ عام دي او دیکښې هیڅ تخصیص نشته دي . دې وجه نه دینه تمامی فرشتې مراد دي ، هیڅ یو استثناء په کښې نشته دي ، باقی د عملونو د نگرانۍ والا فرشتو باره کښې ویلې شي چه دوی د کوره بهر اوسی او الله دوی ته د کور دننه خلقو د عملونو د معلومولو صلاحیت ورکړيدي - (۲)

بیت نه مراد هر هغه ځانې دي چه هلته انسان اوسیدي او کلب نه مراد د هر قسم سپي دي ، علامه خطابی وغیره د ضرورت په وجه د ساتونکي سپي استثناء کړیده ، چه د ښکار او د حفاظت په غرض سره چه کوم سپي اوساتلې شي نو هغه دیکښې داخل نه دي - (۳)

خو د علامه قرطبی او د امام نووي رجحان عموم طرف ته دي ځکه چه حدیث کښې داسې د هیڅ څه تخصیص هم نه دي شوي - (۴)

احتیاط هم دیکښې دي چه د ضرورت دپاره کوم سپي اوساتلې شي هغه کور کښې دننه ساتلو په ځانې بهر چرته خواشاه کښې اوساتلې شي -

سپي په خپله هم نجس او نجاستونه خوري هم ، دې وجه نه فرشتې داسې کور ته نه ځي چه کور ځانې دا نجس وي - (۵)

یو دریم مطلب د دې جملې دا هم بیان شويدي چه دیکښې نفی د مطلق دخول نه ده بلکه د یو خاص صفت والا د دخول نفی ده او مطلب دا دي چه فرشتې داسې کور ته په هغه اطمینان او په رضا نه داخلیدي چه کوم اطمینان او رضا سره هغه کور ته ورځي چه هلته

(۱) إرشاد الساری: ۶۲۱/۱۲، فتح الباری: ۴۶۶/۱۰، عمدة القاری: ۶۹/۲۲

(۲) فتح الباری: ۴۶۶/۱۰

(۳) إرشاد الساری: ۶۲۱/۱۲، فتح الباری: ۴۶۶/۱۰، عمدة القاری: ۶۰/۲۲

(۴) إرشاد الساری: ۶۲۱/۱۲، فتح الباری: ۴۶۷/۱۰، شرح مسلم للنووي، کتاب اللباس، باب تحریم صرة الحيوان: ۲۰۰/۱۲، عمدة القاری: ۶۹/۲۳

(۵) إرشاد الساری: ۶۲۱/۱۲، فتح الباری: ۴۶۷/۱۰، عمدة القاری: ۶۹/۲۲

سپې نه وی - (۱)

قوله: ولا تصاوير: د لا د نفی اعاده نې ځکه اوکړه چه چا ته دا وهم رانشی چه د فرشتو د نه راتلو دپاره په کور کښې دننه د سپی او د تصویرونو د دواړو کیدل ضروری دی - ځکه چه که عبارت داسې وې " لاتدخل الملائكة بیتا فيه کلب و تصاویر " نو واو به د جمع دپاره اخستې شوې وو او چا ته به دا وهم کیدې شو ، دې وجه نه نې " ولا تصاویر " اوویل او دا وهم نې ختم کړو چه فرشتې به داسې کور ته هم نه داخلېږی چه هغې کښې تصویرونه وی ځکه چه اوس تقدیر د عبارت به داسې وی " ولا تدخل بیتا فيه صورة " - (۲)

یو اشکال او ددې جواب: په دې دا اشکال کیدې شی چه قرآن کریم کښې د حضرت سلیمان علیه السلام په تذکره کښې دی ، (یعملون له ما یشاء من محاریب و تماثیل) د " تماثیل " تفسیر په تصویرونو سره شویږی ، که تصویر جائز نه وې نو بیا جناتو ولې د حضرت سلیمان علیه السلام دپاره تصویر جوړولو ؟

د دې پو جواب خو دا دې چه د دوی په شریعت کښې د دې جواز وو ، اسلام کښې ممنوع دې - (۳)

او دا هم ممکن ده چه د " تماثیل " نه د ذی روح تصویر مراد نه وی بلکه د غیر جاندار څیزونو تصویرونه او نقشونه ترینه مراد وی - (۴)

قوله: وقال اللیث: حدثنی یونس..... دې تعلیق کښې د ابن شهاب د عبید الله بن عبد الله بن عتبہ د سماع تصریح ده بره په سند موصول کښې عنعنه ده ، دې وجه نه امام دا تعلیق ذکر کړو ، دا ابونعیم په " المستخرج " کښې موصولا نقل کړیدې - (۵)

۸۷ = باب عَذَابُ الْمُصَوِّرِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

[۵۱۰۱] (۱) حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ مُسْلِمٍ قَالَ كُنَّا مَعَ مَسْرُوقٍ فِي دَارِ بَسْرَةَ بْنِ مُخْمَرٍ فَرَأَى فِي صُفْتِهِ تَمَائِيلَ فَقَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمُصَوِّرُونَ [۵۱۰۲] (۲) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ

(۱) فتح الباری : ۴۶۷/۱۰

(۲) ۸۰ إرشاد الساری : ۶۲۱/۱۲ ، فتح الباری : ۴۶۷/۱۰

(۳) فتح الباری : ۶۲۱/۱۰ ، عمدة القاری : ۶۹/۲۲

(۴) فتح الباری : ۴۶۷/۱۰

(۵) إرشاد الساری : ۶۲۱/۱۲ ، فتح الباری : ۶۶/۱۰ ، عمدة القاری : ۶۹/۲۲

(۱) الحديث أخرجه مسلم في كتاب اللباس و الزينة ، باب تحريم تصوير صورة الحيوان ۶۷۰/۳

(۲) (رقم الحديث : ۲۱۰۹) و أخرجه النسائي في الزينة ، باب التصاویر : ۵۰۴/۴ (رقم الحديث : ۹۷۹۴)

(۳) الحديث أخرجه البخاري أيضا في التوحيد ، باب قول الله تعالى " والله خلقكم ... [بقية برصفحه آتده] ...

عَبْدَ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الَّذِينَ يَصْنَعُونَ هَذِهِ الصُّورَ يُعَذِّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُقَالُ لَهُمْ أَحْيَاوَمَا خَلَقْتُمْ [۱: ۱۱۹]

د باب رومی روایت کنی مسلم بن صبیح فرمائی چه مونو مسروق بن الاجدع سره د یسار بن نمیر په کور کنی وو ، نو دوی د ده د کور دکانچي (د خاورو جوړې شوې ډبې سره تصویرونه اولیدل نو وې ویل ما د عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ نه اوریدلې دی چه دوی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یو حدیث بیانولو چه د قیامت په ورځ به تصویر جوړوونکو دپاره سخت عذاب وی -

یسار بن نمیر : (د تصغیر سره) دې اصل کنیې د مدینې وو او په کوفه کنیې اوسیدلو، د حضرت فاروق اعظم وغیره نه دوی احادیث نقل کړیدی ، ثقه دې (۱) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی "ولم أره في البخاري إلا هذا الموضع" (۲)

قوله: فرأى في صفتة: صفة د صاد په ضمه او د فاء په تشدید سره (دکانچي (د خاورو جوړه شوې ډبه د ناستې ځانې، ته وائی، د مسلم په روایت کنیې دی کنت مع مسروق فی بیت فیه تبائیل، فقال مسروق: هذه تبائیل کسری، فقلت: لا، هذه تبائیل مریم) (۳) (خه د مسروق سره په یو کور کنیې ووم چه هغې کنیې تصویرونه ، مانه مسروق تپوس اوکړو دا د کسری تصویرونه دی؟ ما اوویل: نه ، دا د مریم تصویرونه دی) د تصویر جوړوونکو دپاره به د قیامت په ورځ سخت عذاب وی ، سخت عذاب به څو خلقو ته وی قرآن کریم کنیې د آل فرعون متعلق دی (ادخلوا آل فرعون أشد العذاب) (۴)

امام طحاوی رحمه الله د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه مرفوع روایت نقل کړیدی "إن أشد الناس عذابا يوم القيامة رجل قتل ثبیا أو قتله نبی، وإمام ضلالة، ومثل من البشلیون" (۵) یعنی د قیامت په ورځ به سخت عذاب د هغه کس وی چه هغه نبی قتل کړې وی یا ده لره نبی علیه السلام قتل کړې وی او امام د گمراهی وی او تصویر جوړوونکې وی -

د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا یو مرفوع روایت هم امام طحاوی موصولا نقل کړیدی "أشد الناس عذابا يوم القيامة رجل هاجر رجلا فهاجرت القبيلة بأسرها" (۶) یعنی د قیامت په ورځ به سخت عذاب د

...بقیه از حاشیه گذشته [و ما تاملونه " (رقم الحديث : ۷۱۱۹) و أخرجه مسلم في اللباس والزينة . باب

تحريم تصوير صورة الحيوان ... ۱۳ / ۱۶۷۰ (رقم الحديث : ۲۱۰۸)

(۱) عمدة القاری : ۷۰ / ۲۲ ، فتح الباری : ۴۶۸ / ۱۱۰ ، تهذيب الكمال : ۲۹۸ / ۳۲

(۲) فتح الباری : ۴۶۸ / ۱۱۰ ، عمدة القاری : ۷۰ / ۲۲

(۳) رواء مسلم في كتاب اللباس والزينة ، باب تحريم صورة الحيوان : ۱۳ / ۱۶۷۰ (رقم الحديث : ۲۱۰۹)

(۴) سورة المؤمن : ۴۶

(۵) فتح الباری : ۴۶۹ / ۱۱۰

(۶) فتح الباری : ۴۶۹ / ۱۱۰

هغه کس وی چه ده ته یو سړی کنخل او کړل نو ددې په جواب کښې دې دده پوره قبیلې ته کنخل او کړل -

امام طحاوی رحمه الله فرمائی " لكل واحد من هؤلاء يشترك مع الآخر في شدة العذاب " یعنی په شدت د عذاب کښې به دا ټول خلق مشترک وی - (۱)

علامه قرطبی رحمه الله فرمائی چه دا اشدیت د تمامو خلقو په اعتبار سره به نه وی بلکه سړی ته به چه د کومې گناه په وجه عذاب ورکولې کیږي ، ددې گناه په عذاب کښې مبتلاء د نورو خلقو په اعتبار سره دا اشدیت بیان کړې شوې دې - نو چه کومو خلقو د خدانې دعوی کړیده هغوی کښې به د فرعون عذاب سخت وی چه چا د کافرانو مشری او کړه نو دده عذاب به په مقابله د هغه کس کښې سخت وی چه هغه د فاسقانو مشری کړې وی ، دارنگه چه چا د جاندار (سا والا) تصاویر د عبادت دپاره جوړ کړل ، د ده عذاب به سخت وی په مقابله د هغه کس کښې چه ده د سا والا تصاویر دپاره د عبادت نه وی جوړ کړې -

حاصل دا چه دا اشدیت د عامو خلقو په اعتبار سره نه دې بلکه چه د دغه گناه په عذاب کښې کوم خلق مبتلاء دی د هغو په اعتبار سره دې - (۲)

د باب په دویم روایت کښې دی ، چه رسول الله ﷺ اوفرمانل چه کوم خلق تصویرونه جوړوي د قیامت په ورځ به دوی ته عذاب ورکړې کیږي او دوی ته به د تعجیز او د تویيخ دپاره اووېلې شی چه تاسو چه کوم تصویرونه جوړ کړي دی دا ژوندی کړئ (نو دوی خو به ددې په ژوندی کولو قادر نه وی نو دې وجه نه دوی به مسلسل په دې عذاب کښې مبتلاء وی) (۳)

۸۸ = بَابُ تَقْضِ الصُّورِ

[۵۹۰۸] (۱) حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ يَحْيَى عَنْ عُمَرَ بْنِ حِطَّانَ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حَدَّثَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا كَانَ يَتْرُكُ فِي بَيْتِهِ شَيْئًا فِيهِ تَصَاوِيرُ إِلَّا تَقَضَّهَ

دې باب کښې د تصویرونو د ماتولو ذکر دې رومبی روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ به خپل کور کښې داسې څیزونه نه پریخودل چه په هغې کښې تصویرونه وی ، تر دې چه دا به مات کړل او جوړی جوړی به نې کړل -

تصاليب: د تصليب جمع ده ، تصویر ته وایی ، حافظ ابن حجر فرمائی دا د صلیب جمع ده (۴)

(۱) فتح الباری : ۴۶۹ \ ۱۰

(۲) فتح الباری : ۴۶۹ \ ۱۰ ، عمدة القاری : ۷۰ \ ۲۲

(۳) فتح الباری : ۴۷۰ \ ۱۰ ، عمدة القاری : ۷۱ \ ۲۲ ، إرشاد الساری : ۶۲۳ \ ۱۲

(۴) (۵۶۰۸) الحديث أخرجه أبو داود في اللباس ، باب في الصليب في الثوب : ۷۲ \ ۴ (رقم الحديث :

۱۵۱) و أخرجه النسائي في الزينة ، باب التصاویر : ۵۰ \ ۴ (رقم الحديث : ۹۷۹۱)

(۵) فتح الباری : ۴۷۱ \ ۱۰

خو علامه عینی د دوی مؤاخذہ کریدہ - (۱)

علامہ کرمانی د تصالیب تشریح کریدہ - ای التصاویر کالصليب يقال: ثوب مُصَلَّب أي عليه نقش كالصليب الذي للنصارى - یعنی دتصالیب نه دصلیب په شان تصویرونه مراد دی ، ثوب مُصَلَّب هغه جامې ته وایی چه په هغې د نصرانیانو د صلیب په شان نقش و نگار شوې وی - (۲)

[۵۶۰۹] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا عُمَارَةُ حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ قَالَ دَخَلْتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ دَارَ أَبِي الْبَلَدِيِّ فَرَأَى أَغْلَاهَا مَصُورًا يُصَوِّرُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِنْ ذَهَبَ يَخْلُقُ كَخَلْقِي فَلْيَخْلُقُوا حَبَّةً وَلْيَخْلُقُوا ذَرَّةً ثُمَّ دَعَا يَتُورَ مِنْ مَاءٍ فَعَسَلَ يَدَيْهِ حَتَّى بَلَغَ إِبْطَهُ فَقُلْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَشَىءٌ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مُنْتَهَى الْجِلْيَةِ [ر: ۷۱۰]

ابوزرعه وائی چه څه د ابوهريره رضي الله عنه سره يو کور ته لاړم نو اومي کتل چه په دې باندې يو مصور تصويرونه جوړوي نو دوي اوويل چه ما د رسول الله ﷺ دا فرمان اوريدلې دې چه د هغه کس نه زيات ظالم به څوک وي چه څما د پيدا کولو په شان د پيدا کولو کوشش کوي د داني د الله تعالی و تبارک قول نقل کړو) دې خو دې لږه يوه دانه پيدا کړې ، يا ذره خو دې پيدا کړې او اودې ښانې ، بيا ئې د اوبو لوبنې را اوغوښتلو او دواړه لاسونه ئې ترخونو پورې اووینځل -

د ابوزرعه نوم هرم بن عمر دې ، دې د مدينې منورې په کوم کور کښې چه پيدا شوې وو ، دا د مروان بن الحكم کور وو ، د مسلم روايت کښې ددې تصريح ده - (۳)

قوله: فقلت: يا أبا هريرة أشىء سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال:

منتهى الجليّة: ابوزرعه تپوس اوکړو چه اني ابوهريره په اوداسه کښې ترخه پورې لاسونو وينځلو متعلق تا د رسول الله ﷺ نه څه اوريدلې دی ؟ حضرت ابوهريره رضي الله عنه او فرمائل : هم (د جنت د) کالې آخری څانگې دې ، علامه عینی رحمه الله د دې معنى بيان کړيده - (۴)

التجليّة إلى الإبط منتهى حلية المؤمن في الجنة - (۵)

د حلیه نه يا خو زيور مراد دې لکه چه د قرآن کریم په آيت کښې دی (يحلون فيها من أساور) او يا دينه د قيامت په ورځ د اوداسه د اثر نه لاسونه او پښې او نور اندامونه د اوداسه پرقيږي

(۱) عمدة القاری: ۷۱/۲۲

(۲) شرح الکرماني: ۱۳۵/۲۱

(۳) (۵۶۰۹) الحديث أخرجه أيضا في كتاب التوحيد ، باب قول الله تعالى: "والله خلقكم وما تعملون" ..... (رقم الحديث: ۷۱۲۰) وأخرجه مسلم في اللباس والزينة ، باب تحريم تصوير صورة الحيوان ۱۳

۱۶۷۰ (رقم الحديث: ۲۱۱۱)

(۴) رواه مسلم في كتاب اللباس والزينة ، باب تحريم صورة الحيوان الخ: ۱۶۷/۳ (رقم الحديث: ۲۱۱۱)

(۵) عمدة القاری: ۷۲/۲۲

مراد دې (۱) چه دېته حدیث کښې - غر محجلین - وېلې شویدی (۲)

۸۹ = بَاب مَا وَطِئَ مِنَ التَّصَاوِيرِ

[۵۷۱۱-۵۷۱۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْقَاسِمِ وَمَا بِالْبَيْدِيَّةِ يَوْمَئِذٍ أَفْضَلَ مِنْهُ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي قَالَ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَفَرٍ وَقَدْ سَتَرْتُ بِقِرَامِلِي عَلَى سَهْوَةٍ لِي فِيهَا تَمَائِيلٌ فَلَمَّا رَأَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَتَكَهُ وَقَالَ أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يُضَاهَوْنَ بِخَلْقِ اللَّهِ قَالَتْ فَجَعَلْنَاهُ وَسَادَةً أَوْ وَسَادَتَيْنِ

[۵۷۱۱] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَفَرٍ وَعَلَّقْتُ دُرُوكًا فِيهِ تَمَائِيلٌ فَأَمَرَنِي أَنْ أُنْزِعَهُ فَنَزَعْتُهُ وَكُنْتُ أُغْتِيلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ [ر: ۳۳۷]

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د یو سفر نه تشریف راوړو ما په دکانچه باندې یو پرده رازورنده کړې وه ، چه دیکښې تصویرونه وو ، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چه دا اوکتله نو وې شلوله ، او وې فرمائل د قیامت په ورځ به د ټولو نه زیات سخت عذاب د هغه خلقو وی چه دوی د الله تعالی د تخلیق نقل کوی ، حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما دې نه یوه یا دوه تکیه گانې جوړې کړې (او چه تکیه پائمال کیږی او دېته تکیه وهلې کیږی چه دینه معلومه شوه چه تصویرونه به هم داسي پائمال کیدی شی)

قوله: سَتَرْتُ بِقِرَامِلِي عَلَى سَهْوَةٍ : قرام (د قاف په کسره سره) نقشاري یا نری پردې ته

وايي - (۳)

سهوة (د سین په فتحه او د باء په سکون سره) دکانچې ته یا ډیوډی ته یا د کور گودام ته وائی (۴) مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله د دې ترجمه په طاق سره کړیده - (۵)

قوله: وَعَلَّقْتُ دُرُوكًا فِيهِ تَمَائِيلٌ : درنوک (د دال په ضمه او د راء په سکون سره) پردې ته وائی - (۶)

(۱) عمدة القاری: ۷۲۱/۲۲، إرشاد الساری: ۶۴۴/۱۲، فتح الباری: ۴۷۳/۱۰، شرح الکرمانی: ۱۳۵/۲۱.
(۲) قال أبوهريرة في حديثه: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إن أمتي يأتون يوم القيامة غرا محجلين من أثر الوضوء. أخرجه مسلم في كتاب الطهارة. باب استحباب إطالة الغرة: ۱/۲۱۶ (رقم الحديث: ۲۴۶)

(۳) النهاية لابن الأثير: ۴۹/۴، مجمع بحار الأنوار: ۲۵۷/۴

(۴) النهاية لابن الأثير: ۴۳۰/۱۲، مجمع بحار الأنوار: ۱۶۱/۳

(۵) فيض الباری: ۳۸۳/۴

(۶) النهاية لابن الأثير: ۴۳۰/۱۲، مجمع بحار الأنوار: ۱۶۱/۳

۹ = باب من گره القعود علی الصورة

[۵۱۱۲] حَدَّثَنَا عَجَّازُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا اشْتَرَتْ عُمُرَةَ فِيهَا تَصَاوِيرُ فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَابِ فَلَمْ يَدْخُلْ فَقُلْتُ أَتُوبُ إِلَى اللَّهِ يَمَّا أَذْنَبْتُ قَالَ مَا هَذِهِ الْعُمُرَةُ قُلْتُ يَتَجَلَّسُ عَلَيْهَا وَتَوَسَّدُهَا قَالَ إِنَّ أَصْحَابَ هَذِهِ الصُّورِ يُعَذِّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقَالُ لَهُمْ أَخِيوَا مَا خَلَقْتُمْ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَا تَدْخُلُ يَتَنَافِيهِ الصُّورَةُ [ر: ۱۱۱۱]

[۵۱۱۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ بُسَيْرٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَا تَدْخُلُ يَتَنَافِيهِ الصُّورَةُ قَالَ بُسَيْرٌ لَمْ أَشْتَكِ زَيْدَ فَعُدْنَا فَإِذَا عَلَى بَابِهِ سِتْرٌ فِيهِ صُورَةٌ فَقُلْتُ لِعَبِيدِ اللَّهِ رَيْبٌ مِمَّنْهُ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُخْبِرْنَا زَيْدٌ عَنْ الصُّورِ يَوْمَ الْأَوَّلِ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ لَمْ تَتَمَعَّهُ حِينَ قَالَ إِلَّا رَقِيبًا فِي قُبُورٍ وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنَا عَمْرُوهُ ابْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَهُ بُكَيْرٌ حَدَّثَهُ بُسَيْرٌ حَدَّثَهُ زَيْدٌ حَدَّثَهُ أَبُو طَلْحَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۲۰۵۳]

امام بخاری رحمه الله به دې باب کښې په تصویرونو د کښیناستو کراحت بیانوی - حدیث د باب کښې حضرت عائشه فرمائی چه ما یو تکیه واخسته چه هغې باندې تصویرونه وو ، نبی کریم ﷺ په دروازه کښې اودریدو او دننه رانغلو ، ما چه کله دا اولیدلو نو ما اوویل څما توبه که څما نه څه گناه شوي وی ، حضور ﷺ اوفرمانل دا تکیه څه ده ، ما اوویل دا ما د ستا د ناستې او د تکیه لگولو دپاره اخستې ده - دوی اوفرمانل : دې تصویرونو جوړوونکو ته به د قیامت په ورځ عذاب وی او دوی ته به اوویلې شی چه دیکښې روح واچوه ، چه به کوم کور کښې تصویر وی هغه ته فرشتې نه داخلېږي

تعارض د روایتونو او ددې دخل توجیهات: دینه معلومه شوه چه د تصورو لا تکیه استعمالول صحیح نه دی ، دینه ما قبل باب کښې د تصویرونو والا پردې په باره کښې حضرت عائشه فرمائلي وو مونږ دینه تکیه جوړه کړه چه دینه معلومیږي چه دا دوی ﷺ به استعمال کړې وه په روایت د باب کښې دوی ﷺ ددې د استعمال نه انکار اوکړو په ظاهره د دواړو روایتونو مینځ کښې تعارض دي

① حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دې باب سره ددې تعارض لري کولو او د دواړو مینځ کښې تطبیق پیدا کولو ته اشاره کړیده چه د تصویر والا پردې نه د تکیه جوړولو نه دا نه لازمیږي چه حضور ﷺ دا استعمال کړې هم وی ، دې وجه نه دواړو مینځ کښې څه تعارض نشته دي ، رومبی روایت کښې صرف د تکیه جوړولو ذکر دي ، د استعمال هیڅ وضاحت نشته دي - ( )

① او دا هم ویلې شي چه حضور ﷺ دا تکیه استعمال کړې وه خو دا پرده نې د تکیه جوړولو نه وړاندې بالکل په مینځ شلولې وه او تصویرونه شلیدلې وو ، بیا نې ترینه تکیه جوړه کړه نو دا بغیر د تصویرونو والا تکیه وه - (۱)

② مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله په فیض الباری کښې فرمائی چه رومبې باب کښې د حضرت عائشه قول " فجعلناه وسادتين " نه معلومیري چه تصویرونه د تکیه وهلو او د پانمال کولو په حالت کښې جائز دی او ددې دویم باب د روایت نه د تصویرونو مطلق عدم جواز معلومیري ځکه چه حضرت عائشه تصریح کړیده چه دا ما د دوی د کښینا ستو دپاره اخستی وه خو دوی ﷺ دا قبوله نه کړه -

امام بخاری رحمه الله رومبې په دې باندې د جواز او ثانیای په دې باندې د گراحت ترجمه قائم کړیده ، اوس خو په یا دا اوویلې شی چه د امام په نزد د جواز قول راجح دې ، دویمه ترجمه نې قائم کړه چه که څوک د عدم جواز قول اختیاروی نو د هغه دپاره هم یوه لاره شته - او یا به دا اوویلې شی چه امام بخاری رحمه الله په ناسته او په پانمال کولو کښې فرق کوی چه د تصویرونو والا تکیه او پرده د ناستې دپاره خو نه شی استعمالولې خو په دې ډډه وهل او ځملاستل او تللو دپاره استعمالیدې شي ځکه چه دیکښې امتهان (سپکاوي) او تحقیر زیات دې - (۲)

مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله خپله توجیه هم بیان کړیده ، دې فرمائی چه اصل کښې حضرت عائشه چه کله رسول الله ﷺ ته اوویل چه دا ما د ستا د کښیناستو دپاره اخستی ده ، نو دوی د تصویرونو د مسئلې نه د تصویر جوړولو والا مسئلې ته منتقل شو ، ځکه چه که دوی په دې موقع خاموشی اختیار کړې وې نو چا ته به دا وهم کیدې شو چه کله دا تصویرونه جائز دی نو تصویرونه جوړول به هم جائز وی - دې وجه نه د دې وهم لرې کولو دپاره دوی تنبیه اوکړه چه تصاویر د امتهان په صورت کښې اگر چه ددې استعمال جائز دې خو د تصویر جوړول قطعاً په هیڅ صورت کښې هم جائز نه دی ، هم دا وجه ده چه دوی د تصویرونو باره کښې هیڅ هم اونه فرمائیل بلکه " إن أصحاب هذه الصور " سره نې د تصویر جوړوونکو په باره کښې نې وعید او فرمائیل او د حدیث په آخر کښې نې په " لاتدخل الملائكة بیتا فيه صورة " سره یو عام حکم بیان کړو چه هغې کښې د امتهان دا مخصوص صورت شامل نه وو - (۳)

ددې توجیه حاصل دا رااووتلو چه حدیث د باب د تصویرونو سره متعلق نه دې ، بلکه دیکښې د تصویر جوړوونکی حکم بیان شویدې ، د امتهان یعنی د ډډې وهلو او د ملاستې او د گرځیدو په صورت کښې د تصویرونو د حکم په باره کښې حدیث دباب خاموش دې ،

(۱) إرشاد الساری: ۱۱۲/۶۶۶

(۲) فیض الباری: ۴/۳۸۳، الابواب و التراجم: ۱۱۲/۲

(۳) فیض الباری: ۴/۳۸۳

او د رومی باب د حدیث نه ددې جواز معلومیږي ، دې وجه نه داسې صورت کښې دا جائز دي ، والله اعلم

په مسئله د تصویر باندې تفصیلی بحث وړاندې راروان دي

۹۱=باب گراهیه الصلاة فی التصاویر

[۵۱۳] حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُسَيَّةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ قِرَامُ لَعَائِشَةَ سَتَرَتْ بِهٖ جَانِبَ بَيْتِهَا فَقَالَ هَٰذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمِيطِي عَنِّي فَإِنَّهُ لَا تَزَالُ تَصَاوِيرُهُ تُعْرَضُ لِي فِي صَلَاتِي [۳۷۴:۱]

علامه عینی رحمه الله فرمائی : "اى هذا باب بیان کراهية الصلاة فى البيت الذى فيه الشباب التى فيها

التصاویر، فإذا كرهت فى مثل هذا، فكراهتها وهولابسا أقوى وأشد" (۱)

يعنى دې باب کښې امام بخاری رحمه الله په هغه کوټه کښې د مونځ کولو کراهت بیان کړيدې چه کومې کښې تصویرونه وی ، نو چه کله د تصویرونو والا په کور کښې مونځ کول مکروه شو نو د تصویر والا لباس کښې خو مونځ کول په طریقه اولی سره مکروه به وی -

د تصویر والا جامو کښې مونځ کول مکروه دی ، امام په باب کښې چه کوم حدیث نقل کړيدې دیکښې دی چه حضرت عائشه یو پرده زوړنده کړې وه حضور ﷺ او فرمائیل دا څما نه لرې کړه ، ځکه چه دا تصویرونه په مانځه کښې څما وړاندې وی (نو څما په توجه کښې فرق راوولی .....)

په حدیث د باب اشکال او ددې جواب : په دې حدیث اشکال کیږي چه د حدیث د باب نه معلومیږي چه رسول الله ﷺ د تصویرونو والا د پردې په وجود کښې کورته ننوتلو او په تیر شوي باب کښې دې چه دوی د تصویرونو والا پرده چه اولیده نو داخل نه شو -

ددې جواب دا ورکړي شويدي چه دیکښې د روح والا تصویرونه وو او په روایت د باب کښې چه د کومې پردې ذکر دي دیکښې د غیر جاندار تصویرونه وو - (۲)

د حدیث نه مستنبط آداب : علامه عینی رحمه الله د حدیث د باب نه څو آداب مستنبط کوي

او لیکي : " وفيه من الفقه ينهى التزام الخشوع في الصلاة وتقريغ البال لله تعالى، وتر التعرض لما يشغل

البصلى عن الخشوع، وفيه أيضا أن ما يعرض للشخص في صلاته من الفكرة في أمور الدنيا لا يقطع صلاته " (۳)

يعنى ددې حدیث نه یو خبره خو دا معلومیږي چه په مانځه کښې خشوع او الله تعالی ته د زړه د توجه التزام کول پکار دی ، دویمه خبره دا معلومیږي چه په مانځه کښې د خضوع نه د غافل کیدونکو څیزونو نه بچ کیدل پکار دی او دریمه خبره ترینه دا معلومیږي چه مانځه کښې دننه څه دنیاوی فکر سره مونځ نه ختمیږي

(۱) عمدة القاری : ۷۴ \ ۲۲

(۲) فتح الباری : ۷۴ \ ۱۰ ، عمدة القاری : ۷۴ \ ۲۲ ، إرشاد الساری : ۶۲۸ \ ۱۲

(۳) عمدة القاری : ۷۴ \ ۲۲

۹۲=باب لَا تَدْخُلُ الْمَلَايِكَةُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ

[۵۱۱۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْوَيْلِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِيهِ قَالَ وَعَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَبْرِيلَ فَرَأَتْ عَلَيْهِ حَتَّى اشْتَدَّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَقِيَهُ فَشَكَا إِلَيْهِ مَا وَجَدَ فَقَالَ لَهُ إِنَّا لَا نَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ وَلَا كَلْبٌ [ر: ۵۰۵]

په حدیث د باب کښې دې چه حضرت جبرئیل علیه السلام رسول الله صلی الله علیه و آله سره د راتلو وعده او کړه ، خو دوی په راتلو کښې ناوخته کړو ، رسول الله صلی الله علیه و آله ته ددوی ناوخته کولو باندې سختی راغله نو چه کله دوی تشریف راوړو او د جبرائیل علیه السلام سره د ملاقات اوشو نو دوی ورته د ناوخته کیدو شکایت اوکړو ، نو جبرائیل علیه السلام اوویل : مونږ هغه کور ته نه داخلېږو چه کومو کښې تصویر وی او نه هغه کور ته چه په هغې کښې سپې وی -

قوله: فرأت علیه: راث روثاً په معنی د تاخیر کول او ناراستی کولو راخی ، دلته روایت کښې اختصار دی ، د حضرت عائشه رضی الله عنها په روایت کښې تفصیل دې په هغې کښې دی ... ثم التفت ، فإذا جرو کلب تحت سریره ، فقال : یا عائشة متى دخل هذا الکلب ، قالت : وأیم الله ما دریت ، ثم أمریه ، فأخرج ، فجاء جبریل ، فقال : واعدتني ، فجلست لك فلم تأت ، فقال : منعنی الکلب الذی کان فی بیتک .... (۱)

یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله چه اوکتل چه دسپې یو بچي د کټ لاندې پروت دي ، نو دوی صلی الله علیه و آله او فرمائل : " دا کله راغلې دي ، نو دوی اوویل : " والله ما ته نه ده معلومه ، بیا دوی صلی الله علیه و آله ددې د ویستلو حکم اوکړو او دا ئې اوویستلو ، چه حضرت جبرائیل راغلو ، نو دوی صلی الله علیه و آله ورته او فرمائل : " تا ما سره وعده کړې وه ما د ستا انتظار کولو خو ته راغلې " نو دوی اوویل : څه د دې سپې د لاسه نه یم راغلې چه کوم کور کښې دننه وو -

۹۳=باب مَنْ لَمْ يَدْخُلْ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ

[۵۱۱۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا اشْتَرَتْ ثَمْرَةً فِيهَا تَصَاوِيرُ فَلَمَّا رَأَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَلَمْ يَدْخُلْ فَعَرَفَتْ فِي وَجْهِهِ الْكَرَاهِيَةَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُوبُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ مَاذَا أَذْنَبْتُ قَالَ مَا بَأَلْ هَذِهِ الثَّمْرَةُ فَقَالَتْ اشْتَرَيْتَهَا لِنَفْسِي عَلَيْهَا وَتَوَسَّطَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَصْحَابَ هَذِهِ الصُّورِ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَقَالُ لَهُمْ أَحْيَاوْا مَا خَلَقْتُمْ وَقَالَ إِنَّ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ الصُّورُ لَا تَدْخُلُهُ الْمَلَايِكَةُ [ر: ۱۹۹۹]

(۱) أخرجه مسلم في كتاب اللباس ، باب تحريم تصوير صورة الحيوان : ۱۳ / ۱۶۶۴ (رقم الحديث : ۲۱۰۴)

تصویرونو والا کور ته د داخلیدو حکم : چه په کوم کور کښې تصویرونه وی، دپته د داخلیدو څه حکم دی ؟ دیکښې اختلاف دی -

د احنافو اود مالکیه اود حنابلې حضراتو په نزد دپته داخلیدل مکروه دی ، حرام نه دی - (۱)
په شوافعو کښې د اکثر عالمانو په نزد دپته داخلیدل جائز نه دی (۲) دوی د حدیث د باب نه استدلال کوی خو جمهور دا په کراهت محمولوی -

۹۳ = بَابُ مَنْ لَعَنَ الْمُصَوِّرَ

[۵۱۷۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنِي عُذْرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ اشْتَرَى غُلَامًا حَجَّامًا فَقَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ ثَمَنِ الدَّمِ وَثَمَنِ الْكَلْبِ وَكَسْبِ الْبَغِيِّ وَلَعَنَ أَكْلَ الرِّبَا وَمُوكَلَّهُ وَالْوَأْسِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ وَالْمُصَوِّرَ [ر: ۱۸۰]
په تصویرونو جوړوونکی باندې رسول الله ﷺ لعنت ویلې ده لکه چه په حدیث د باب کښې دی -

۹۵ = بَابُ مَنْ صَوَّرَ صُورَةً كَلَّفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

أَنْ يَنْفَخَ فِيهَا الرُّوحَ وَلَيْسَ بِنَافِخٍ

[۵۱۱۸] حَدَّثَنَا عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ قَالَ سَمِعْتُ النَّضْرَ بْنَ أَنَسٍ بْنَ مَالِكٍ يَحْدِثُ قَتَادَةَ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَهُمْ يَسْأَلُونَهُ وَلَا يَذْكُرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى سَبَلَ فَقَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ صَوَّرَ صُورَةً فِي الدُّنْيَا كَلَّفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ يَنْفَخَ فِيهَا الرُّوحَ وَلَيْسَ بِنَافِخٍ [ر: ۳۱۳]

په اکثرو نسخو کښې دا ترجمه الباب شته او د اسماعیلی په نسخه کښې نشته دی - (۳)

قوله: سمعت النضر بن أنس بن مالك يحدث قتادة: حافظ بن حجر رحمه الله ددې سند وضاحت کوی او لیکي:

كان سعيد بن أبي عروبة كثير البلاهة لقتادة، فاتفق أن قتادة والنضر بن أنس اجتمعا، فحدث النضر قتادة،

فسمعه سعيد وهو معه... وقد تقدم تصريح البخاري بسعيد أسبغ من النضر هذا الحديث الواحد (۴)

يعنى سعيد بن ابی عروبه د قتاده خصوصي شاگرد وو او اکثر به ده سره وو ، يو ځل اتفاق

(۱) فتح الباری : ۴۸۱۱۰ ، الابواب و التراجم : ۱۱۲۱۲ ، اوجز المسالك ، كتاب الاستيذان ، باب ما جاء في الصور و التماثيل : (۱۴۸۱۵)

(۲) الابواب و التراجم : ۱۱۲۱۲ ، شرح مسلم للنووي : ۲۰۰۱۲ ، اوجز المسالك ، كتاب الاستيذان ، باب ما جاء في الصور و التماثيل : (۱۴۸۱۵)

(۳) الابواب و التراجم : ۱۱۲۱۲ ، فتح الباری : ۴۸۲۱۰ ، عمدة القاری : ۷۵۱۲۲

(۴) فتح الباری : (۴۸۲۱۰)

سره نصر بن انس او قتاده دواړه یو ځانې ملاو شو ، نصر بن انس قتاده ته دا حدیث بیان کړو په دې موقع سعید هم موجود وو ، ده هم د نصر نه دا حدیث واوریدو ، سعید بن ابی عروبہ صرف هم دا یو حدیث د نصر بن انس نه اوریدلې دې لکه چه امام بخاری رحمه الله ددې تصریح وړاندې کړیده ، دې حدیث اگر چه قتاده ته اوروو خو سعید نې هم اوری -

قوله: و هم لسألونه ولا یدکر النبی ﷺ : یعنی خلغو د ابن عباس رضی الله عنه نه د مسائلو تپوس کولو (او هغه به جواب ورکولو خو) د رسول الله ﷺ ذکر نې نه کولو یعنی خپله نې فتوی ورکوله ، د حضور ﷺ څه حدیث نې نه ذکر کولو ، د اسماعیلی روایت کښې د دې تفصیل دې "فجعلوا يستفتونه، ويفتيهم ولم يذكروا يفتيهم النبي ﷺ" (۱)

قوله: حتى سئل، فقال: سمعت... دوی نه د کومې مسئلې تپوس او شو دې باره کښې دلته ابهام دې ، د ابن ابی عدی په روایت کښې د دې تفصیل دې ، دیکښې دی ".....حق أتاه رجل من أهل العراق، أراه نجارا، فقال: إن أصور هذه التصاير، فباتأمن؟ فقال إذا سمعت... (۲)" یعنی یو عراقی سړې راغلو غالبا دې ترکان وو ، وې ویل : څه دا تصویرونه جوړوم ، د ستا دې باره کښې ما ته څه حکم دې او څه فتوی راکوئ ؟ نو بیا حضرت ابن عباس مرفوع حدیث واورولو -

قوله: من صور صورة في الدنيا: دلته صوره عام دې د سا والا او د غیر سا والا ټولو ته شامل دې ، خو د حدیث په آخر کښې "كُلف أن ينفخ فيها الروح" نه د غیر د سا والا تخصیص او شو ، او معلومه شوه چه د "صورة" نه مراد د سا والا تصویر مراد دې -

قوله: كُلف يوم القيامة أن ينفخ فيها الروح وليس بنافخ: په روح اچولو به مصور مکلف کړې شی او دې به روح نه شی اچولې ، دې وجه نه دائمی عذاب کښې به مبتلا وی .... د فاسق عذاب دائمی نه وی ، دې وجه نه داسې نصوص په زجر او توبیخ محمولولې شی ، حقیقی معنی نه وی مراد ، لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی :

والجواب أنه يتعين تأويل الحديث على أن المراد به الزجر الشديد بالوعيد بعقاب الكافر ، ليكون أبلغ في الإرتداد، وظاهره غير مراد (۳)

مسئله د تصویر : امام بخاری رحمه الله په دې بابونو کښې د تصویر په حرمت باندې څو احادیث بیان کړیدی ، دې وجه نه د جمهورو عالمانو او د فقهاء د اسلام په نزد د سا والا تصویر جوړول حرام او په کبانرو کښې دې ، برابره خبره ده چه هغه د سوری والا د مجسمې په شکل وی یا د دې سورې نه وی - (۴)

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۴۸۲

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۴۸۲

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۲۸۳

(۴) شرح مسلم للنووی، کتاب اللباس، باب تحریم تصویر صورة الحيوان : ۱۲ / ۱۹۹... [بقیه بر صفحه آئنده...]

نصویر جو بول خو مطلقاً پہ تمامو صورتونو کنبی حرام دی ، دارنگہ د کور پہ دیوانو، پہ جامو او پہ نورو اوچتو خایونو باندی تصویر لکول حرام دی ... ہو کُہ داسی خانہ وی چہ ہلثہ سري کنبی . گرخی یا خملی نو چہ دا خایونہ د امتہان او د تحقیر دی نو دے وجہ نہ اکثر عالمان دے صورت کنبی تصور ساتلو تہ حرام نہ وائی لکہ علامہ نووی لیکي :

تصویر صورتہ الحیوان حرام شدید التحريم و هو من الکبائر، سواء صنعہ ہبایتھن او بغیرہ فصنعتہ حرام ہیکل حال ، لأن فیہ مضاہاة لخلق اللہ ، و اما اتخاذ البصور فیہ صورتہ حیوان ، فإن کان معلقاً علی حائط أو ثوبا ملہوساً او عمامة ونحو ذلک مبالیعد مبتہنا ، فہو حرام ، وإن کان فی بساط یداس و وسادۃ ونحوہا مہایتھن فلیس یحرام ..... ولا فرق فی ہذا کلمہ بین ما لہ ظل و ما لا ظل لہ ، ہذا تلخیص من مذهبنا فی البسلة ، و بیعناہ قال جہاہر العلماء من الصحابة و التابعین و من یعدہم ، و ہو مذهب الثوری و مالک و ابن حنیفہ وغیرہم (۱)

مرداوی پہ الانصاف کنبی (۲) او ابن قدامہ پہ - المغنی - کنبی د حنابلہ ہم دا مسلک نقل کریدے (۳) د احتافو حضراتو ہم دا مسلک دی ، علامہ عینی ، علامہ شامی ددے تصریح کریدے (۴) امام محمد رحمہ اللہ پہ موطاء کنبی لیکي :

و ما کان فیہ من تصاویر من بساط یسط أو فرش یفتش أو وسادۃ ، فلا بأس بذلک ، وإنما یکرہ من ذلک فی الستر ما ینصب نصبا ، و هو قول ابن حنیفہ و العامة من فقہائنا (۵)

یعنی بسترہ او تکیہ وغیرہ باندی تصویر کیدو کنبی خہ حرج نشہ ، او پہ پردو او پہ ہفہ خہ چہ ہفہ اودرولے کیڑی پہ ہفے تصویر نہ مکروہ دی ، د امام ابوحنیفہ او د عامو فقہاء ہم دا مسلک دی -

د مالکی حضراتو نہ مختلف روایتونہ دی ، د سوری والا مجسم تصویر پہ حرمت خو د دوی اتفاق دی . لکہ چہ د بعض خلقو مجسمی پہ طور د یادگار جوڑیڑی ، داسی مجسمی

...بقیہ از حاشیہ گذشتہ [أوجز المسالك ، کتاب الاستیذان ، باب ما جاء فی الصور و التماثل : ۱۵ / ۱۴۰ ، المغنی لابن قدامة ، کتاب الولیمة ، وجوب الإنکار علی ما یصنع فی اللان من المنکرات : ۱۷ / ۲۱۵ ، ۲۱۶ شرح الزرقانی : کتاب الاستیذان ، باب ما جاء فی الصور و التماثل : ۴ / ۳۶۸ ، البحر الرائق ، کتاب الصلوۃ ، باب ما یفسد الصلوۃ و ما یکرہ فیہا : ۲۷ / ۲۷]

(۱) شرح مسلم للنووی فی کتاب التلباس ، باب تحریم تصویر صورتہ الحیوان الخ : ۱۲ / ۱۹۹
(۲) الانصاف : ۱۱ / ۴۷۴

(۳) المغنی لابن قدامة ، کتاب الولیمة وجوب الإنکار علی ما یصنع فی اللان من المنکرات : ۱۷ / ۲۱۵ - ۲۱۶
(۴) عمدة القاری : ۲۲ / ۷۰ ، الدر المختار ، کتاب الصلوۃ ، مطلب مکروہات الصلوۃ : ۱ / ۴۷۹ ، البحر الرائق ، کتاب الصلوۃ ، باب ما یفسد الصلوۃ و ما یکرہ فیہا : ۲۷ / ۲۷ ، إکمال إكمال المعلم لأبئی ، کتاب التلباس ، باب لاندخل الملائکة .... : ۱۵ / ۳۹۴

(۵) الموطاء ، لإمام محمد ، کتاب الاستیذان باب التصاویر و الجرس و ما یکرہ منها ، ص ۳۸۲

بالإفاق حرام دی . خو چه په کاغذ یا په جامو وغیره تصویر وی چه ذهغې سورې نه وی . دیکې د دوی په نزد اختلاف دې . ابن القاسم وغیره دا جائز گرځوی (۱) بعض دینه حرام خو اکثر مالکی عالمان دینه مکروه وانی - (۲)
حاصل دا چه د انمه ثلاثه په نزد تصویر که مجسم وی او که غیر مجسم دا حرام دې . د مالکیانو په نزد مجسم خو حرام دې . خو غیر مجسم د اکثر مالکیانو په نزد مکروه دې . د بعضو په نزد جائز دې -

د غیر مجسم تصویر د جواز دلائل . چه کوم حضرات غیر مجسم تصویر ته جائز وانی هغوی په صحیح مسلم کښي د زید بن خالد د روایت نه استدلال کوی چه کوم دوی د بسر بن سعید وړاندې بیان کړې وو

إن زید بن خالد الجهني حدثه عن معمر بن عبيد الله الخولاني ، أن أباطلحة حدثه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : لا تدخل الملائكة بيوتا فيه صورة ، قال بس : فبرض زید بن خالد ، ففدناه ، فإذا نحن في بيته يستتر فيه تصاویر ، فقلت لعبيد الله الخولاني : ألم يحدثنا في التصاویر ؟ قال : إنه قال : لا رقيا في ثوب - ألم تسعه ؟ قلت : لا ، قال : بلى ، قد ذكر ذلك (۳)

دې روایت کښي تصریح ده چه د تصاویرو د حرمت د حکم نه هغه تصویر چه کوم په جامو کښي وی هغه ترینه مستثنی دې او زید بن خالد په خپل روایت کښي د دې استثناء ذکر کړيدي

دارنگه یو بل حدیث امام ترمذی رحمه الله په کتاب اللباس کښي د عبید الله بن عبد الله بن عتبیه نه نقل کړيدي چه دې د حضرت ابو طلحه انصاری رضی الله عنه بیمار پرسی دپاره لاهو ، هلته سهل بن حنیف هم موجود وو . حضرت ابو طلحه یو سرې راوبللو او د لاتدینه ئې یو خادر لرې کولو دپاره اوویل ، سهل اوویل ، دا ولې لرې کوی . نو حضرت ابو طلحه اوویل : لأن فيه تصاویر ، وقد قال فيه النبی ﷺ ما قد علمت . سهل اوویل : أولم يقل : إلا ما كان رقيا في ثوب . یعنی رسول الله ﷺ خو په جامو چه کوم تصویر لگیدلې وی هغه مستثنی کړيدي . نو حضرت ابو طلحه اوویل : بلى ولكنه أطيّب لنفسی (۴) اخرجه الترمذی فی کتاب اللباس باب ما جاء فی الصورة ۳۰/۳ (رقم الحديث : ۱۷۴۵) یعنی رسول الله ﷺ اگر چه ددې استثنی کړیده خو ما ته دا ښه لگي چه څه دا لرې کړم

جمهور ددې دواړو روایتونو دا جواب ورکوی چه دیکښې د " رقما فی ثوب " نه د غیر جاندار تصویر مراد دې ، د جاندارنه دې مراد ، په پرده باندې د ساوالا د تصویر په باره کښي دلته بخاری کښي روایت تیر شويدي ، چه رسول الله ﷺ دینه د راننوتلو نه انکار اوکړو -

(۱) إكمال إكمال المعلم . باب لا تدخل الملائكة بيوتا فيه صورة ولا كلب : ۳۹۴/۵

(۲) إكمال إكمال المعلم . باب لا تدخل الملائكة بيوتا فيه صورة ولا كلب : ۳۹۴/۵

(۳) رواه مسلم في كتاب اللباس والزينة باب تحريم تصوير صورة الحيوان : ۱/۶۶۶ (رقم الحديث : ۲۱۰۶)

(۴) أخرجه الترمذی في كتاب اللباس . باب ما جاء في الصورة ۳۰/۴ (رقم الحديث : ۱۷۵)

د کیمړې د تصویر حکم : د نن سبا د کیمړې د تصویر چه ترکومې تعلق دې نو ددې باره کښې اگر چه د مصر بعض عالمانو د جواز فتوی ورکړیده (۱) لکه د مصر یو مفتی علامه الشیخ محمد بخیت د دې په جواز یوه رساله لیکلې ده چه د هغې نوم دې " الجواب الشامل لإباحة التصوير الفوتوغرافي " دارنگه اوگوری " فقه السنة للسید سابق ، التصوير ، الصور التي لا ظل لها : ۳۱

۵۰۱ خو د جمهورو مفتیانو فتوی ددې په عدم جواز ده - (۲) خو د ضرورت خایونه دینه مستثنی دی ، مثلاً شناختی کارډ ، پاسپورټ وغیره دپاره تصویر یو ضرورت جوړ شویږي ، امام محمد رحمه الله په سیر کبیر کښې فرمانی " وان تحققت الحاجة له إلى استعمال السلام الذي فيه تمثال فلا بأس باستعماله " (یعنی که د داسې اسلحې ضرورت راپېښ شی چه دیکښې تصویر دې نو دا استعمالولې شی) (۳) علامه سرخسی رحمه الله ددې علت بیانوی او لیکي " لأن مواضع الضرورة مستثناة من الحرمة كما في تناول البيتة " (خکه چه د ضرورت مواقع د حرمت نه مستثنی دی ، مثلاً د ضرورت په وخت د مردار خناور خوراک اجازت شته) (۴)

د ټي وي او د ویديو او د کمپیوټر د تصویر حکم : اوس پاتې دې د ټیلی ویژن ، د ویديو او د کمپیوټر تصویر دې باره کښې جمهور مفتیان فتوی د عدم جواز ورکوی (۵) دوی وائی چه په ټي وي باندې د راتلونکي تصویر هم هغه حکم دې چه کوم د نورو عامو تصویرونو دې - خو بعض عالمان وائی چه دا د تصویر په حکم کښې نه دې ، بلکه دا عکس دې چه د شعاگانو او د لهورنو په ذریعه په یو جدید ټیکنیک سره محفوظ کیږي ، دې وجه نه په دې د تصویر وعیدونه به نه جاری کیږي - (۶)

دا اختلاف په هغه صورت کښې دې چه کله په ټي وي کښې او په ویديو کښې او په کمپیوټر کښې او په سی ډیز کښې د راتلونکي او محفوظ کیدونکي تصویر کښې څه بل شرعی قیاحت نه وی نو جمهور ددې د عدم جواز او بعض عالمان ددې د جواز قائل دی -

(۱) د مصر یو مفتی علامه الشیخ محمد بخیت ددې په جواز باندې یوه رساله لیکلې ده چه دهغې نوم دې : الجواب الشافي فی اباحة التصوير الفوتوغرافي ، دغسې اوگوری : فقه السنة للسید سابق ، التصوير ، الصور التي لا ظل لها : ۳ | ۵۰۱

(۲) کفایت المفتی ، کتاب الحظر والإباحة ، بحث فوتو گرافي پیشه حرامه ده : ۲۴۳/۹

(۳) السیر الکبیر مع شرحه : ۲۷۸/۱۲

(۴) شرح السیر الکبیر : ۲۷۸/۱۲

(۵) فتاوی حقانیه ، باب التواویر ، جدید آلات کا حکم : ۴۳۲/۲ ، احسن الفتاوی : ۲۸۹/۸ ، ۳۰۰ ، فتاوی محمودیه : ۱۶۹/۵ ، النهضة الإصلاحية للشيخ مصطفى الحامي : ۲۶۴ ، ۲۶۵

(۶) خو په دې اشکال شویږي چه په پرده باندې راتلونکې تصویر اگر چه عکس دې خو ددې نیگیتیو (negative) تصویر دې دی وجه نه دا د دي خبرې ذریعه جوړیږي چه دې لره په کاغذ باندې د یو شکل په صورت کښې راوړلی او د ذریعه حکم هم هغه وی چه کوم دینه د حاصلیدونکي مقصودی ، ماکان سیبا لمحظور فهو محظور ، ردالمختار علی الدر المختار ، کتاب الحظر والإباحة : ۳۵۰/۶

خو گه دیکښې منکرات وی او د نورو شرعی حدونو خیال نه وی ساتلې شوې نو دا بالاتفاق ناجائز او حرام دی - (۱)

نن صبا په دنیا کېنې چه د ټپي وی خومره چينلې هم دی ، دوی کېنې خمونږ د علم مطابق یو هم داسې نشته دې چه دیکښې څه شرعی قباحث نه وی ، د غیر محرم د تصویر نه خو یو چينل هم خالی نه دې ، دې وجه دا په هر حال بالاتفاق ناجائز دی ، خو کمپیوټر ، سی ډیز او ویډیو چه اسلامی وی او د نورو شرعی قباحثونو نه پاک په کېنې څه پرواگرام مرتب کړې شی ، نو د بعضې عالمانو په نزد د دې د جواز لاره شته دي

۹۶=بَابُ الْإِرْتِدَافِ عَلَى الدَّابَّةِ

[۵۱۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكِبَ عَلَى جَمَلٍ عَلَى إِكْفٍ عَلَيْهِ قُطِيفَةٌ فَذَكَيَّةٌ وَأَرَدَفَ أُسَامَةُ وَرَأَاهُ [PARA]

د ارتداف معنی ده یو سرې پسې ښوریدل ، امام بخاری رحمه الله دې باب کېنې د دې جواز بیانوی ، حدیث دباب کېنې دی چه رسول الله ﷺ د خر په کټه (الرجل هغه کټي ته وائی چه هغه خالص د ناستې دپاره جوړ وی او لرگی په کېنې لگیدلې وی خو پښتو کېنې چه په خر اچولې کېږي نو هغه ته کټه وائی ځکه ئې مونږ ترجمه په کټه سره اوکړه) سور ناست وو په دوی د فذک خادر وو ، او دوی خان پسې اسامه کېښولې وو -

إكاف : کټي ته وائی - قطيفة : خادر ، ذكکة : فذک ته منسوب دي ، خيبر سره نزدې د یو خانې نوم دې - ( )

د باب د کتاب سره مناسبت : ① کتاب اللباس سره ددې باب د مناسبت په باره کېنې علامه قسطلانی رحمه الله لیکي : ولم يظهر له وجه دخول هذا الباب وما بعدة بكتاب اللباس ، لكن قال في الكواكب : الغرض منه الجلوس على لباس الدابة ، وإن تعدد أشخاص الراكبين عليها ، والتصريح بلفظ " القطيفة " مشعر بذلك كما قال فليتأمل (۲)

(۱) لکه داسې پروگرامونه چه په دانسونو ، په مسخرو او په ضرورته په خنده خوندی او موسیقۍ وغیره باندې مشتمل وی نو ددې کتلو کېنې د وخت ضیاع هم ده او ارتکاب د حرامو هم او د فقهاء کرامو د تصریح مطابق داسې پروگرامونو کېنې شرکت کول دا کتل اوریدل ټول ناجائز او حرام دی صاحب د درمختار فرمائی : وفي السراج : ودلت المسئلة أن المراهي كلها حرام . و يدخل عليهم بلا إذنهم لإنكار المنكر ... قلت وفي البزازیة : استماع صوت المراهي كضرب قصب ونحوه حرام لقوله عليه الصلوة والسلام : " استماع المراهي معصية ، والجلوس عليها فسق والتلذذ بها كفر " أي بالنعمة . فصرف الجوارح إلى غير ما خلق لأجله كفر بالنعمة لا شكر ، فالواجب كل الواجب أن يجتنب .... (الدر

المختار مع رد المحتار . كتاب الحظر والإباحة : ۳۴۹ \ ۱۶)

(۲) عمدة القاری : ۷۶ \ ۲۲ ، إرشاد الساری : ۶۳۲ \ ۱۲)

(۳) إرشاد الساری : ۶۳۲ \ ۱۲)

یعنی ددی باب په کتاب اللباس کښې د ذکر کولو څه وجه ما ته ښکاره نه شوه ، خو صاحب د کواکب لیکلې دی ، چه دې باب نه مراد د سورلۍ په جامه باندې کښیناستل دی ، اگر چه ناست کسان زیات وی ، د لفظ د قطیقه نه دا خبره په فهم کښې راځی -
علامه کرمانی رحمه الله هم دا خبره لیکلې ده (۱)

⑦ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ما ته ددې باب دلته رواړو کښې اشکال وو ، خو بیا ما ته دا توجیه په فهم کښې راغلې چه روستو ناسته کښې د غورزیدو خطره وی نو امام بخاری رحمه الله دې باب سره دپته اشاره کوی چه د غورزیدو احتمال د روستو ناستې دپاره مانع نه دې ، دې وجه نه ددې احتمال سره هم په طور د ردیف ناسته جائز ده ، خو چه کوم په طور د ردیف کښینی نو هغه دې محتاط اوسی ، که اوغورزېږی نو د ستر او د لباس د حفاظت دپاره دې چوکس وی - (۲)

⑧ حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله په " الابواب و التراجم " کښې فرمائی : و الأوجه عند هذا العهد الضعيف أنه قد تقدم أن المصنف رحمه الله ذكر عدة أبواب في كتاب اللباس مما يتعلق بالهيئة كما تقدم في مبدأ هذا الكتاب ، ولما كانت هذه الأبواب على الظاهر مبايخاف الهيئة ، فذكرها بعد ذكر أبواب الهيئة استطراداً ، فإن الضد أقرب حظوراً بالبال مع ضده - (۳)

د دې حاصل دا دې چه امام بخاری رحمه الله په کتاب اللباس کښې څو بابونه د زینت سره متعلق هم ذکر کړیدی ، اوس دلته داسې بابونه ذکر کوی چه کوم د زینت خلاف دی ، دوه درې کسان په یو سورلۍ او په یو ځناور باندې کښیناستل د زینت خلاف دی ، او د ضد په ذکر کولو سره په خبره پوهیدل ښه راځی و بضدها تبیین الاشياء نو گویا دا ابواب ئې په وجه د نسبت د تضاد سره بیان کړیدی

۹۷=باب الثلاثة على الدابة

[۵۱۲۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ اسْتَقْبَلَهُ أَغْلِيَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَحَمَلَ وَاجِدًا ابْنَيْنِ يَدْيُهُ وَالْآخَرَ خَلْفَهُ [۱۷: ۱۷۰۳]

د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه په یو ځناور درې کسان هم سوریږی شی ، په شرط د دې چه ځناور کښې ددې طاقت او قدرت وی - (۴)

اگر چه بعض روایتونو کښې ددینه منع راغلې ده (۵) خو دا رویتونه متکلم فیها دی ، قابل

(۱) شرح الکرماني : ۱۴۱/۲۱

(۲) فتح الباری : ۴۸۴/۱۰

(۳) الأبواب و التراجم : ۱۱۲/۲

(۴) الأبواب و التراجم : ۱۱۲/۲ ، إرشاد النجاشي : ۶۳۳/۱۲ ، عمدة القاری : ۷۷/۲۲

(۵) أخرجه الطبرانی عن جابر : نهی رسول الله صلى الله عليه و سلم أن یركب ... [بقیه برصفحه آئنده....]

د استدلال نه دی او که دا قابل د احتجاج تسلیم هم کړې شی نو بیا به دا په هغه صورت محمولېږي چه کله ځناور کښې د درې سرو د اوړلو طاقت نه وی (۱)

قوله: استقبله أغليمة بنی عبد المطلب: أغليمة دهلمه تصغير دي . هلمه د غلام جمع ده ، دا تصغير خلاف قياس دي د قياس مطابق هلمه کيدل پکار وو (۲) د فتح مکه په موقع باندې د بنو عبد المطلب خو ماشومان د دوی استقبال دپاره راغلل ، رسول الله ﷺ دوی کښې يو وړاندې او بل خان پسې کښينولو ، راتلونکې باب کښې د دوی نومونه هم راغلي دي چه قسم بن عباس نې وړاندې او فضل بن عباس نې روستو کښينولو -

۹۸=باب حَمَلُ صَاحِبِ الدَّابَّةِ غَيْرُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ

وَقَالَ بَعْضُهُمْ صَاحِبُ الدَّابَّةِ أَحَقُّ بِصَدْرِ الدَّابَّةِ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ [۵۷۱۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ ذُكَيْرٌ شَرُّ الثَّلَاثَةِ عِنْدَ عِكْرِمَةَ فَقَالَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ حَمَلَ فَتَمَّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَالْفَضْلُ خَلْفَهُ أَوْ فُتِمَ خَلْفَهُ وَالْفَضْلُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَأَيُّهُمَا شَرُّ أَوْ أَيُّهُمَا خَيْرٌ

د سوارلي مالک که غواړي نو بل وړاندې او په خپله روستو کښيناستې شی . د امام بخاري رحمه الله مقصد دادي چه د سوارلي مالک د مخکښې ناستې زيات حقدار دي ، خو که دي په خپله خوشحالي سره دا حق بل چا ته ورکول غواړي نو ورکولې شی -

قوله: وقال بعضهم: صاحب الدابة أحق بصدر الدابة إلا أن يأذن له: د بعض نه مراد امام شيعي دي ، ابن ابي شيبه د دوی دا تعليق نقل کړيدي ، (۱) امام ابوداود او امام ترمذي دا مرفوع هم نقل کړيدي ، ديکښې دي

بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا جاءه رجل ومعه حمار ، فقال : يا رسول الله ، اركب ، وتأخر الرجل ، فقال : لا أنت أحق بصدر دابتهك إلا أن تجعله لى وقال ، قد جعلته لك فركب (۲) يعنى رسول الله ﷺ پياده روان وو چه ديکښې يو سړې راغلو ، ده سره خروو ، وي ويل اے د الله رسوله په دي سور شي او په خپله روستو شو ، حضور اوفرمائل : نه ته په خپله سوارلي باندې د وړاندې زيات حقدار نې ، خو که ته په خپله رضامندی سره دا حق ما ته راکړي نو بيا صحيح ده ،

...بقية از حاشیه گذشته [ثلاثة على الدابة : و سنده ضعيف . و أخرج الطبراني عن أبي سعيد رفعه " لا يركب الدابة فوق اثنين " و فى سنده لين . و أخرج الطبري عن على قال: " إذا رأيتم ثلاثة على دابة فارجموهم حتى ينزل أحدهم " (فتح الباری : ۴۸۵/۱۰)

(۱) إرشاد الساری : ۶۳۳/۱۲ . عمدة القاری : ۷۷/۲۲ . فتح الباری : ۴۸۵/۱۰

(۲) شرح الکرماني : ۱۴۱/۲۱ . فتح الباری : ۴۸۵/۱۰ . عمدة القاری : ۷۷/۲۲

(۳) فتح الباری : ۴۸۵/۱۰ . إرشاد الساری : ۶۳۳/۱۲ . عمدة القاری : ۷۷/۲۲

(۴) رواه ابوداود : فى كتاب الجهاد . باب رب الدابة أحق بصدرها : ۲۸/۱۳ (رقم الحديث : ۲۵۷۲) و الترمذي فى كتاب الأدب . باب ما جاء أن الرجل أحق بصدر دابته : ۹۹/۱۵ (رقم الحديث : ۲۷۷۳)

نوده اوويل ما دا حق تا ته درکړو ، نو بيا دوی سواره شو -
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د کوم سړي په دې روايت کښې ذکر دې هغه حضرت
معاذ بن جبل رضي الله عنه وو -

ابن العربی په شرح د ترمذی کښې لیکلې دی چه سړې په خپله سوارلۍ په وړاندې حصه د سوریدو زیات مستحق څکه دې چه دا یو شرافت دې او دا شرافت د مالک حق دې ، لکه چه د چلولو حق ده نه دې ، چه تیز نې چلوی او گه رو ، د تصرف دا اختیار مالک ته وی- (۱)

قوله: ذُكِرُ الثَّلَاثَةُ عِنْدَ عَكْرَمَةَ: د عكرمه په خوا كېنې چه په يو سوارلۍ باندې د درې سړو د سوريډو د بد والي ذكر او كړو چه په يو سوارلۍ باندې د دريو سړو سوريډل بده خبره ده ، نو دوى اوويل : چه رسول الله ﷺ د خپل خان نه وړاندې قُثم او د خان نه روستو فضل كښينولې وو يا ئې فضل وړاندې او قثم روستو كښينولې وو نو دوى كېنې كوم يو ښه دې او كوم يو بد ... عكرمه رد او كړو چه د دريو ناسته بده نه ده ، د حضور ﷺ نه ثابت ده ،

شُرّ الثلاثة - كُني اِضافت لفظيه دې ، دا د الحسن الوجه د قبيلې نه دې ، (۲)
علامه قسطلانی رحمه الله لیکي -

وحاصل المعنى انهم ذكروا عند عكرمة أن ركوب الشلثة على الدابة شر وظلم ، وأن المقدم شر أو المؤخر ،

فأنكر عكرمة ذلك مستدلاً بفعله عليه السلام، إذ لا يجوز نسبة الظلم إلى أحدهما، لأنها ركباً بحمله إياهما (٣)

يعنی د عکرمه خوا کښې چا په يو سوارلي باندې د دريو کسانو د سوريډو ذکر اوکړو چه دا ظلم او ید دي او وړاندینی يا روستنی بد دي ، نو عکرمه ددې انکار اوکړو ، او استدلال کښې نې د رسول الله ﷺ عمل پيش کړو ، چه دوی دا دواړه خپل ځان پسې کښینولي وو ، دوی کښې د چا طرف ته هم د ظلم نسبت نه شی کيدې

دا حدیث پہ صحاح ستہ کبھی صرف امام بخاری رحمہ اللہ رانقل کریدی - (۴)

٩٩=بَابُ إِرْدَافِ الرَّجُلِ خَلْفَ الرَّجُلِ

[٥١٣٢] حَدَّثَنَا هُدَيْبُ بْنُ خَالٍ حَدَّثَنَا هَمَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا أَنَا رَدِيفُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ إِلَّا آخِرَةُ الرَّحْلِ فَقَالَ يَا مُعَاذُ بْنَ جَبَلٍ قُلْتُ لَنَبِيِّكَ رَسُولُ اللَّهِ وَسَعْدُكَ ثُمَّ سَارَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ يَا مُعَاذُ قُلْتُ لَنَبِيِّكَ رَسُولُ اللَّهِ وَسَعْدُكَ ثُمَّ سَارَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ يَا مُعَاذُ قُلْتُ لَنَبِيِّكَ رَسُولُ اللَّهِ وَسَعْدُكَ ثُمَّ تَذَرَى مَا حَقَّ لِلَّهِ عَلَى عِبَادِهِ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ حَقُّ اللَّهِ

(^۱) فتح الباری : ۱۰ / ۴۸۶)

(^۲) عمدة القاری: ۷۸/۲۲، إرشاد الساری: ۶۳۴/۱۲، فتح الباری: ۴۸۶/۱۰)

(۳) إرشاد الساری: ۱۲ / ۶۳۴)

(^٤) عمدة القاري: ٧٨/٢٢، إرشاد الساري: ١٢/٦٣٤)

عَلَى عِبَادِهِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ثُمَّ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ يَا مَعْزُورُ بْنُ جَبَلٍ قُلْتُ لَيْتَكَ رَسُولُ اللَّهِ وَسَعْدُكَ فَقَالَ هَلْ تَذَرِي مَا حَقَّ الْعِبَادَةِ عَلَى اللَّهِ إِذَا فَعَلُوهُ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ حَقَّ الْعِبَادَةِ عَلَى اللَّهِ أَنْ لَا يُعَذِّبَهُمْ [۲۷۰:۱]

سری به سری پس کنیناستی شی به بعضی نسخو کنی دلته باب نشته دی، په روایت د باب کنی حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه فرمائی چه خه د رسول الله صلی الله علیه و آله سور ووم، خما او د دوی په مینخ کنی د زین د لرگو نه ماسوا بل خیز حائل نه وو، دوی او فرمائل: اے معاذ، ما اوویل: لیک رسول الله و سعدیک، بیا د لر ساعت تلو نه پس نی او فرمائل: اے معاذ ما اوویل: لیک رسول الله و سعدیک، بیا د لر ساعت تلو نه پس یی او فرمائل: اے معاذ، ما اوویل: لیک رسول الله و سعدیک، دوی او فرمائل: تا ته پته شته چه د الله تعالی په خپل بنده خه حق دی، ما اوویل: "الله و رسوله اعلم" دوی او فرمائل د الله تعالی حق په بنده دا دی چه د ده عبادت او کړی او ده سره شرک اونکړی بیا د لر ساعت تلو نه پس یی او فرمائل: اے معاذ، ما اوویل: لیک رسول الله و سعدیک وی فرمائل: تا ته پته شته چه په الله تعالی د بنده خه حق دی چه کله دی دا کار او کړی ما اوویل: الله و رسوله اعلم، (الله او د ده رسول ښه پوهیږی) دوی او فرمائل: د بنده حق په الله تعالی دا دی چه دی ده ته عذاب ورنکړی -

قوله: ما حق العباد على الله: علامه قسطلانی رحمه الله لیکي "هون باب الشاکلة، وهونوم من أنواع الهدیة الذی یحسن به الکلام، أو المراد به أنه حق شرعی لا واجب بالعقل کما تقول المعتزلة، وکانه لیا وعدیه، ووعد الصدیق، صار حاق من هذه الجهة"، (۱)

حاصل دا دی چه د الله په ذمه د هیچ چا خه حق نشته دی دی وجه نه "حق العباد علی الله" مشکاکتا او ویلې شو چه دینه وړاندې حق الله علی العباد ویلې شوې وو، نو په کلام کنی نی ددی شکل برقرار ساتلو دپاره حق العباد علی الله او ویلې، او یا دینه شرعی حق مراد دی، الله چه ددی وعده کړیده اود الله وعده خو زښتیا وی، خپله وعده په هرحالت کنی پوره کوی، گویا الله تعالی دا په خپله ذمه واجب کړیده، په دی اعتبار سره نی دینه حق او ویلې.

۱۰۰=باب إِرْدَافِ الْمَرْأَةِ خَلْفَ الرَّجُلِ ذَا حَرَمٍ

[۵۱۲۳:۱] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَمِيْرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ خَيْبَرٍ إِلَى لَرْدِيفِ أَبِي طَلْحَةَ وَهُوَ يَسِيرُ وَبَعْضُ نِسَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ عَثَرَتِ النِّسَاءُ فَقُلْتُ الْمَرْأَةُ فَتَرَلْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا أَمْكُمُ فَشَدَّ ذُ الرِّجْلِ وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا دَنَا أَوْ رَأَى الْمَدِينَةَ قَالَ آيُونَ تَأْبِیُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّتِنَا حَامِدُونَ [ر: ۲۹۹]
 بنسخه یا محرمة به سورلی: کنبی خان پسې کنبینولې شې، دا د شرم او د حیا خلاف نه ده
 سنت کنبې د دې اصل شته دې

قلت: المرأة: المرأة: به ترکیب کنبې منصوب ده "أی احفظ المرأة" او مرفوع هم کیدې شی
 ای وقعت المرأة: (۱)

۱۰۱= بَابُ الْإِسْتِلْقَاءِ وَوَضْعِ الرَّجْلِ عَلَى الْأُخْرَى

[۵۱۲۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شَهَابٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ ثَمِيمٍ
 عَنْ عَمِّهِ أَنَّهُ أَبْصَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضْطَجِعُ فِي الْمَسْجِدِ رَافِعًا إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى
 الْأُخْرَى [ر: ۳۱۳]

استلقاء ستونې ستغ ملاستې ته وائی، کتاب اللباس سره ددې باب مناسبت بیانولو کنبې
 حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي: وجه دخول هذه الترجمة في كتاب اللباس من جهة أن الذي يفعل ذلك
 لا يأمن من الإنكشاف، ولا سيما الاستلقاء يستدعي النوم والنائم لا يتحفظ، فكأنه أشار إلى أن من فعل ذلك
 ينشئ له أن يتحفظ لئلا ينكشف (۲)

حاصل دا دې چه ستونې ستغ ملاسته کنبې د جامو اخوا دینخوا کیدو او د پردې د ښکاره
 کیدو یره وی. امام بخاری رحمه الله ستونې ستغ ځملاستونکی لره خبردارول غواړی چه د
 خپلو جامو خیال اوساتی -

قوله: ووضع الرجل على الأخرى: ستونې ستغ ملاستې حالت کنبې یو پښه په بله پښه
 اچول امام بخاری رحمه الله جائز گڼي په حدیث د باب کنبې ددې تصریح ده -
 امام مسلم رحمه الله د حضرت جابر رضی الله عنه نه حدیث نقل کړیدې چه رسول الله ﷺ فرمانلې

دی "لا یستلقین أحدکم ثم یضع إحدی رِجلیه علی الاخری" (۳) دې حدیث کنبې د ستونې ستغ
 ملاستې په حالت کنبې د پښې دپاسه بله پښې اچولو نه ممانعت راغلې دې، دا حدیث یا
 خو د امام بخاری رحمه الله په نزد ثابت نه دې او یا ثابت دې خو امام دا منسوخ گڼي، چه
 لنگ دې وهلې وی او یوه پښه راغونډه کړې اودرولې وی نو دې دپاسه بله پښه ایخودل
 مناسب نه دې. دیکبې د عورت د ښکاره کیدو ویره شته، او که پښې خورې وی نو بیا
 څه بال نشته دې- (۴)

.....

(۱) عمدة القاری: ۷۹/۲۲. إرشاد الساری: ۱۲/۶۳۶

(۲) فتح الباری: ۴۸۹/۱۰

(۳) رواء مسلم فی کتاب اللباس، باب فی صنع الاستلقاء علی الظهر: ۱۶۶۱/۳ (رقم الحدیث: ۲۰۹۹)

(۴) فتح الباری: ۴۸۹/۱۰، عمدة القاری: ۷۹/۲۲

۸۱= کتاب الأدب

(الأحادیث: ۵۲۴۵-۵۸۷۲)

کتاب الادب په یو سل اته ویشت بابونو باندې مشتمل دې ، چه دیکښې دوه سوه پنځه پنځوست احادیث دی ، پنځه اويا احادیث معلق او باقی موصول دې ، یو دپاسه دوه سوه احادیث مکرر دی او نور په رومبی خل ذکر شويدي ، کتاب الادب کښې د حضرات اصحابو او د تابعینو او د اسلافو یوولس آثار امام بخاری رحمه الله ذکر کړيدي -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۸۱-- کتاب الادب

ادب نوم دې د ښو او د بهتری د اختیارولو ، برابره خبره ده چه ددې تعلق د عمل سره وی او که د خبرې سره ، ښه اخلاق کول ، د لویو احترام کول ، وړو سره شفقت کول ، تهذیب او ښه سړیتوب اختیارولو ته ادب وائی - (۱)
مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله په فیض الباری کښې د ادب ترجمه په تمیز (هوښیارتوب) سره کړیده - (۲)

محدثین حضرات په " کتاب الادب " کښې د رسول الله ﷺ هغه احادیث ذکر کوي چه انسان ته د معاشرتي ژوند اخلاق او آداب ، د رشتو او د رسته دارانو حقونه او او د تعلق ساتونکو سره د سلوک تعلیم ورکوي چه کوم سرور کائنات ﷺ انسانیت ته ورکړيدي -
امام بخاری رحمه الله په صحیح بخاری کښې " کتاب الادب " ډیر په تفصیل سره پیش کړيدي چه دیکښې دوی د شپږوشلونه زیات بابونه قائم کړيدي -

۱= بَابُ الْبِرِّ وَالصَّلَةِ

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا [العنكبوت: ۸]

[۵۲۴۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ الْوَلِيدُ بْنُ عِيزَارٍ أَخْبَرَنِي قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَمْرٍو الشَّيْبَانِي يَقُولُ أَخْبَرَنَا صَاحِبُ هَذِهِ الدَّارِ وَأُمَايِدُهُ إِلَى دَارِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى وَفَّيْهَا قَالَ ثُمَّ أَيُّ قَالَ بِرُّ

(۱) عدة القاری: ۱۲۲/۸۱، فتح الباری: ۱۱۰/۴۹۰، شرح الکرمانی: ۱۴۶/۲۱، الابواب و التراجم: ۱۲/۱۱۳، إرشاد الساری: ۱۲/۱۳

(۲) فیص الباری: ۳۸۵/۴، الابواب و التراجم: ۱۲/۱۱۳

الْوَالِدَيْنِ قَالَ ثُمَّ أَيُّ قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي بِهِمْ وَلَوْ اسْتَرْزَنَهُ لَزَادَنِي [ر: ۴۰۳]

په هندوستانى نسخو کښي د "البر والصلة" الفاظ نشته دي ، امام بخارى رحمه الله په دې باب کښي د مور پلار د تابعداري ، د اطاعت او د دوى سره ښه سلوک او د صله رحمي بيان کړيدې .

ترجمه الباب کښي امام بخارى رحمه الله د قرآن کریم آيت (ووصينا الانسان بوالديه حسنا) ذکر کړيدى ، دارنگه الفاظ په درې سورتونو کښي واقع دي سورت عنکبوت کښي دي (و وصينا الانسان بوالديه حسنا و ان جاهدك لتشرك بى ما ليس لك به علم) (۱) په سورت لقمان کښي دي (و وصينا الانسان بوالديه حملته امه وهنا على وهن) (۲) او سورت احقاف کښي دي (و وصينا الانسان حسنا حملته امه کرها و وضعته کرها) (۳)

دلته د سورت عنکبوت والا آيت کریمه مراد دې چه کوم د حضرت سعد بن ابى وقاص - رضي الله عنه د واقعه متعلق نازل شوې وو ، چه د دوى مور خوراک څښاک پريخودې وو چه د حضرت سعد نه ئې مطالبه وه چه دين اسلام پريږده ، حضرت سعد د دې دا مطالبه نه منله نو د سورت عنکبوت دا آيت نازل شو (۴) چه د هغې حاصل دا دې چه د مور پلار اطاعت واجب دي ، خو په شرک او په خلاف شريعت امورو کښي د دوى اتباع نه دى کول پکار . د حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه د مور نوم حمته ليکلې شويدي ، او په هيڅ زوايت کښي هم ددې د اسلام د راوړو ذکر نه ملاوړې ، ابن حجر رحمه الله ليکي "ولم أر شي من الأخبار أنها أسلمت" (۵)

قوله: الوليد بن عيزار أخبرني: د پکښي د راوى نوم په صيغه مقدم کړې شويدي او دا جائز دي ، د عام اسلوب مطابق "أخبرني الوليد ...." کيدل پکار وو خو دلته "أخبرني" ئې د نوم نه پس ذکر کړيدې ، شعبه دا اسلوب په کثرت سره استعمال کړيدې (۶) د دوى شيخ ابو عمرو شيباني دي ، د دوى نوم سعد بن ابى اياس دي ، دې وائى ما ته ددې کور اوسيدونکى خبر راکړو او د حضرت عبد الله بن مسعود کور ته ئې اشاره اوکړه ، چه دوى د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه کوم عمل افضل دي ؟ نو وې فرمائيل : مونږ په خپل وخت کښي کول ، تپوس ئې اوکړو بيا کوم يو ؟ نو وې فرمائيل ، د مور او پلار تابعدارى کول او دوى سره ښه سلوک کول ، تپوس ئې اوکړو ، بيا کوم يو ؟ نو وې فرمائيل : جهاد فى سبيل الله -

(۱) سوره عنکبوت (۸۱)

(۲) سوره لقمان (۱۴)

(۳) سورت احقاف (۱۵)

(۴) عمدة القارى : (۸۱/۲۲)

(۵) فتح البارى : (۴۹۱/۱۰)

(۶) فتح البارى : (۴۹۱/۱۰ ، عمدة القارى : ۸۱/۲۲ ، إرشاد السارى : (۴۱۳)

تَلَوْنَ شَهْرًا) مور خو میاشتی د حمل بوج اوچتوی ، د ولادت سختې تیروی ، بیا ورته پنی ورکوی او په زمانه د رضاعت کښې نې نگهبانی کوی ، دې آیت کښې د درې واړو مرحلو ذکر دې - (۱)

ددې حاصل هم دا دې چه د مور پلار په حق د اطاعت او د خدمت کښې که څه مقابله راشی نو د مور حق به مقدم وی او دېته به ترجیح ورکولې کیږی

قاضی عیاض فرمائی چه د جمهورو عالمانو مسلک هم دا دې چه اطاعت کښې د مور حق ته د پلار په حق ترجیح ورکولې کیږی (۲) بلکه حارث محاسبی په دې اجماع نقل کړیده (۳) خو دبعض عالمانو مسلک دا دې چه د دواړو حق برابر دې ، حافظ ددې نسبت بعض شوافعو ته کړیدې - (۴)

شارح د بخاری ابن بطلال نقل کړی دی چه د امام مالک نه تپوس اوشو چه پلار دې رابلی او مور دې منع کوی ، داسې کښې څه حکم دې ، وې فرمائل : د پلار اطاعت اوکړه او د مور د نافرمانی نه بچ شه - (۵)

هم دا مسئله چه کله د لیث نه اوپوښتلې شوه نو دوی اوویل : د مور خبره دې اومنی څکه چه ددې د اطاعت حق زیات دې - (۶)

امام احمد او نسائی د حضرت عائشه یو روایت رانقل کړیدې او حاکم د دې تصحیح کړیده - حضرت عائشه (رضی الله عنها) فرمائی ما تپوس اوکړو په ښځې د ټولو نه زیات حق د چا دې ؟ نو وې فرمائل : د خاوند ، بیا ما تپوس اوکړو په سړي زیات حق د چا دې ؟ نو وې فرمایل : د مور - (۷)

قوله: وقال ابن شبرمة ويحي بن أيوب: حدثنا أبو زرعة مثله: عبد الله بن شبرمة د کوفې یو مشهور فقیه او قاضی دې ، د دوی او د يحي روایت امام بخاری رحمه الله په الادب المفرد کښې موصول نقل کړیدې - (۸)

(۱) سورت احقاف (۱۵۱)

(۲) فتح الباری : ۴۹۲۱۱۰ ، الابواب والتراجم : ۱۱۳۱۲

(۳) شرح صحیح البخاری لابن بطلال : ۱۹۱۱۹ ، فتح الباری : ۴۹۳۱۱۰ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۸۳

(۴) الابواب والتراجم : ۱۱۳۱۲

(۵) فتح الباری : ۴۹۲۱۱۰ ، الابواب والتراجم : ۱۱۳۱۲ ، ارشاد الساری : ۵۱۱۳

(۶) شرح البخاری لابن البطلال : ۱۹۰۱۹ ، فتح الباری : ۴۹۳۱۱۰

(۷) شرح البخاری لابن بطلال : ۱۹۰۱۹

(۸) فتح الباری : ۴۹۳۱۱۰

(۹) فتح الباری : ۴۹۳۱۱۰

۳=بَابُ لَا يُجَاهِدُ إِلَّا بِإِذْنِ الْأَبَوَيْنِ

[۵۱۷۷] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ وَشُعْبَةَ قَالَ حَدَّثَنَا حَبِيبٌ قَالَ رَوَدْنَا مُحَمَّدَ بْنَ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَزْوٍ قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجَاهِدُ قَالَ لَكَ أَبَوَانِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَيُجَاهِدُ [۵۱۷۷: ر]

جهاد ته تلو دپاره د مور پلار اجازت ضروری دې: عام حالاتو کښې د مور پلار د اجازت په غیر جهاد ته تلل صحیح نه دی، خو که نفیر عام وی نو بیا د مور پلار د اجازت ضرورت نشته دې، د امام بخاری رحمه الله مقصود د مور پلار اهمیت بیانول مقصود دې - چه د جهاد په شان اهم فريضه ادا کولو دپاره هم د مور پلار د اجازت ضرورت دې -

امام بخاری رحمه الله په کتاب الجهاد کښې داسې یو باب په "باب الجهاد باذن الابوين" په عنوان سره قایم کړیدی -

قوله: فقیهنا فجاهد: ای ان کان لك ابوان، فأبدع جهدك في برهما والاحسان اليهما، فان ذلك يقوم لك مقام قتال العدو - (۱) یعنی که د ستا مور پلار ژوندی وی نو د دوی خدمت او اطاعت کښې ښه محنت او کړه هم دا د ستا دپاره د شمن سره د جهاد قائم مقام دې -

۴=بَابُ لَا يَسُبُّ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ

[۵۱۷۸] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَزْوٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكَبَائِرِ أَنْ يُلْعَنَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ يُلْعَنُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ قَالَ يَسُبُّ الرَّجُلُ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَسُبُّ أُمَّهُ

رسول الله ﷺ فرمایلي دی چه د ټولو نه لویه گناه دا ده چه سړي په خپل مور پلار لعنت اووانی، او ویلي شو: اے د الله رسوله یو سړي به څنگه په خپل مور پلار لعنت اووانی؟ وې فرمایلي: چه یو سړي د بل سړي مورپلار ته کنخل او کړی او هغه دده په جواب کښې د ده پلار ته کنخل او کړی -

اگر چه داسې ده خپل مور پلار ته کنخل نه دی کړي د بل مور پلار ته نه کنخل او کړل خو د ده کنخل کول، د بل سړي د جوابی کنخلو دپاره سبب جوړ شو مقصد دا دې چه داسې حرکت نه دی کول پکار چه د مور پلار د کنخلو دپاره سبب او گرځی -

(۱) فتح الباری: ۴۹۳/۱۱۰، ارشاد الساری: ۱۱۳/۶

(۱) (۵۶۲۸) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الإيمان، باب بيان الكبائر وأكبرها: ۹۲/۱ (رقم الحديث: ۹۰) وأخرجه أبو داود في كتاب الأدب، باب بر الوالدین: ۳۳۶/۴ (رقم الحديث: ۵۱۴۱) وأخرجه الترمذي في كتاب البر والصلة، باب ما جاء في عقوب الوالدین: ۳۱۲/۴ (رقم الحديث: ۱۹۰۲)

علامه عینی رحمہ اللہ لیکلی دی چہ خمونہ پہ زمانہ کنبی خہ کمینہ قسم خلق داسی ہم اولیدلی شو چہ پہ خیلہ مور پلار تہ کنخل کوی او دوی وهی ، فرمانی چہ دا وباء پہ مصری تبارونو کنبی دیرہ عامہ شویده - (۱)

قوله: ان من اکبر الکبائر: کبائر لویو گناہونو تہ وائی ، لوی گناہونہ ہم پہ شدت او پہ بد والی کنبی د یو بل نہ جدا او مختلف دی ، بعض گناہونہ د نورو بعضو گناہونو نہ زیات بد وی ، د جمهورو عالمانو ہم دا مسلک دی - (۲)

د لویو گناہونو شمار : علامہ عینی رحمہ اللہ " اکبر الکبائر " یعنی چہ کوم پہ لویو گناہونو کنبی زیات لوی دی د هغی شماره خورلس خودلی ده ، شرک ، د مور پلار نافرمانی ، د دروغو گواہی ، د ضرورت او د حاجت نہ د زیاتو آویو نہ منع کول ، (د میخی او د غواد مال کولو دپارہ) دپارہ نہ ساند (خخی او کتبی) نہ ورکول ، د دروغو قسم ، پہ ناحق قتل کول ، د جہاد د میدان نہ تیخته کول ، پہ پاک دامن باندی تهمت لگول ، جادو ازده کول ، د یتیم مال خوړل ، شراب شکل ، د دروغو حدیث بیانول ..... دا رنگہ دا خورلس گناہونہ دی چہ دیتہ ئی پہ مختلف روایتونو کنبی " اکبر الکبائر " ویلی دی - (۳)

د بخاری او د مسلم پہ یو روایت کنبی د سبع موبقات نہ د بیج کیدو حکم ورکړی شویدي یعنی د اوو هلاک کوونکو گناہونو نہ حضور ﷺ منع کړیده :

اجتہتوا السبع الموبقات، قالوا: یا رسول الله، ما هي؟ قال: الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلابالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات* (۴)

دی حدیث کنبی رسول الله ﷺ د شرک ، جادو ، قتل ناحق ، سود خوړل ، د یتیم مال خوړل ، د میدان د جہاد نہ تیخته کول او پہ پاکدامنو مؤمنانو بنخو باندی تهمت لگول ..... دا اووه گناہونہ ئی مهلك گرخولې دی -

حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ یو سری سوال اوکړو چہ کبائر اووه دی وې فرمائیل : همیلا السبعائة اقرب منها إلى السبع غیرانه لا کبرية مع استغفار، ولا صغيرة مع إصرار (۵) یعنی دا د اووه په خانې اووه سوو تہ نزدی دی ، خو استغفار او توبه چہ سری اوکړی نو یو کبیره کبیره نه پاتی کبیری او دا رنگہ د اصرار سره صغیره گناه صغیره نه پاتی کبیری بلکه کبیره جوړیږی - کبائر یعنی د لویو گناہونو تعداد بعضو خلوینبت او بعضو اويا خودلی دی - (۶)

(۱) عمدة القاری : ۲۲ / ۸۴

(۲) عمدة القاری : ۲۲ / ۸۳ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۳

(۳) عمدة القاری : ۲۲ / ۸۳ - ۸۴

(۴) رواه مسلم فی کتاب الإيمان ، باب بیان الکبائر و اکبرها : ۹۲ / ۱ (رقم الحديث : ۸۹) رواه البخاری فی کتاب الوصایا ، باب قول الله تعالى : (ان الذين يأکلون أموال الیتامی) : ۵۸۳ / ۲ (رقم الحديث : ۲۷۶۶)

(۵) عمدة القاری : ۲۲ / ۸۴ ، شرح ابن بطلال : ۱۹۸ / ۹

(۶) عمدة القاری : ۲۲ / ۸۴

بعض حضراتو د گناهونو کبانرو او صغائرو ته تقسیم کولو نه انکار کړېدې او ویلي دي چه الله تعالی د کوم څیز نه منع کړیده هغه کبیره ده هیڅ گناه صغیره نشته دې ، لکه چه ابو اسحاق اسفرائینی وائی : "لیس فی الذنوب صغیره ، بل کل ما دعی الله عنه کبیره" دوی د حضرت ابن عباس نه دا نقل کړېدې او قاضی عیاض دا د محققینو نه رانقل کړېدې (۱) شارح ابن بطل اشاعره ته ددې قول نسبت کړېدې ، چه دوی وائی چه یو گناه ته کبیره د بلې گناه په نسبت ویلې کیږی ، ځنې فی نفسه هره گناه کبیره ده - (۲)

خو د جمهورو مسلک دا دې چه په معاصی کښې صغائر او کبانر دواړه شته (۳) قرآن مجید کښې دى (الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبِيرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّغَمَ) (۴) د یکنېې د لمم نه صغائر مراد دى ، یو بل آیت کریمه کښې دى (ان تجتنبوا کبانر ما تنهون عنه نکفر عنکم سیئاتکم) (۵) دې آیتونو کښې د کبانر او د صغائر دواړو ذکر شته دې -

د کبیره گناه تعارفی ضابطه : کومه گناه کبیره ده ؟ دې دپاره بعضې عالمانو څه ضابطې بیان کړېدې ، حضرت ابن عباس (رضی الله عنه) او د حضرت حسن بصری رحمه الله نه روایت دې هره هغه گناه کبیره ده چه د هغې په سزا کښې د جهنم ، د الله د غضب ، د لعنت یا د عذاب وعید ذکر شوې وى - (۶)

د امام احمد او په شوافعو کښې د ماوردی نه منقول دى چه هره هغه گناه چه د هغې په وعید کښې په آخرت کښې د جهنم ذکر وى او په دنیا کښې پرې حد واجبیږی - (۷) ابن عبد السلام فرمانى چه دې سلسله کښې چه څومره ضابطې هم بیان شوي دي دیکښې یو هم د اعتراض نه خالی نه ده ، بیا خپله ضابطه بیانوی او فرمائی :

والا دل ضبطها بیا شعر ته اود مرتکبها بدینه اشعار اودون الکبائر المنصوص علیها - (۸)

ددې حاصل دا دې چه په نصوصو کښې د څومره گناهونو د کبیره کیدو ذکر دې هغه خو کبانر دى ، دینه علاوه هره هغه گناه کبیره ده چه دینه معلومېږی چه گناه کوونکى دا معمولی او سپکه او گنډله او وې کړله او د دې بد والی ته ئې هیڅ اهمیت ورنکړو - حافظ ابن حجر دا ضابطه بهترین ګرځولې ده - (۹)

بعض عالمان وائی چه کومه گناه کبیره ده او شریعت ددې باره کښې د گناه کبیره تصریح

(۱) ارشاد الساری : ۱۲/۱۳ ، فتح الباری : ۵۰۱۱۰

(۲) شرح صحیح البخاری لابن البطال : ۱۹۸/۱۹ ، فتح الباری : ۵۰۱۱۰

(۳) فتح الباری : ۵۰۲/۱۱۰ ، عمدة القاری : ۸۳/۲۲

(۴) سورت النجم : ۳۲/۱

(۵) سورت النساء : ۳۱/۱

(۶) شرح صحیح البخاری لابن البطال : ۱۹۸/۱۹ ، ارشاد الساری : ۱۳/۱۳ ، فتح الباری : ۵۰۳/۱۱۰

(۷) فتح الباری : ۵۰۳/۱۱۰

(۸) فتح الباری : ۵۰۳/۱۱۰

(۹) فتح الباری : ۵۰۳/۱۱۰

نه وی کړې نو دې دپاره څه ضابطه نه شی مقرر کيدې - (۱)

حدیث د باب په سد د ذرائع باره کښې اصل دې شارح بخاری علامه ابن بطال رحمه الله فرماني چه دا حدیث د باب په باره د سد د ذرائع کښې اصل دې . دې لیکي :

" هذا الحديث أصل في قطع الذرائع ، وأن من آل فعله إلى محرم وإن لم يقصد ، فهو كمن قصد ، وتعد إلى الإثم ، ألا ترى أنه عليه السلام نهى أن يلعن الرجل والديه ؟ فكان ظاهر هذا أن يقول الإبن لعنهما بنفسه ، فلما أخبر النبي عليه السلام أنه إذا سب أباه الرجل ، وسب الرجل أباه وأمه ، كان كمن تول ذلك بنفسه ، وكان ما آل إليه فعل ابنته كلعن في المعنى ، لأنه كان سببه ومثله قوله تعالى : (ولا تسبوا الذين يدعون من دون الله فيسبوا الله عدوا بغير علم) (۲)

يعنى دا حدیث د باب په باره د قطع د ذرائع کښې اصل دې او دا چه کوم کار نتیجتاً حرامو ته رسيږي ، اگر چه سړي په دې سره د حرامو قصد او اراده نه وی کړې ، بیا هم دا کار په گناه کښې د قصداً حرامو کولو برابر دې ، او گوره په حدیث کښې رسول الله ﷺ په خپل مور پلار د لعنت ليرلو نه منع کړيده ، او ددې په وضاحت کښې نبي اوفرمائل په والدینو باندې د لعنت ليرلو صورت دا دې چه سړي دبل په مور پلار باندې لعنت اووائي او هغه دده په جواب کښې د ده مور پلار ته بد رد اووائي نو گویا ده په خپله خپل مور پلار ته بد رد اوويلي ځکه چه د دې سبب په خپله د ده عمل او گرځيدو ، د قرآن کریم په یو آیت کښې هم د داسې کنخلو او د بدو ردو ویلو نه منع شويده ، ارشاد دې "تاسو د دوی باطل خدایانو ته بد رد مه وائي چه د کومو دوی عبادت کوی چه هسې نه دوی ددې په جواب کښې الله تعالی ته بد رد اووائي ....."

ه = باب إجابة دعاء من برّ والديه

[۵۱۲۹] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبرَاهِيمَ بْنِ عَقْبَةَ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَمَا ثَلَاثَةٌ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ فَمَالُوا إِلَى غَارِي الْجَبَلِ فَانْمَحَطَتْ عَلَيْهِمْ فَمَرَّ غَارُهُمْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ فَأُطْبِقَتْ عَلَيْهِمْ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ انْظُرُوا أَعْمَالًا عَمِلْتُمُوهَا لِلَّهِ صَالِحَةً فَأَذَعُوا اللَّهَ بِهَا لَعْلَهُ يَفْرَجُهَا فَقَالَ أَحَدُهُمُ اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ وَلِي صَبِيَّةٌ صَغِيرَةٌ كُنْتُ أَرْضَعِي عَلَيْهِنَّ فَأَذْرَحْتُ عَلَيْهِمْ فَخَلَبْتُ بِدَأْتِ بَوَالِدَيَّ أَقْبِيهِنَّ قَتْلَ وَلَدِي وَإِنَّهُ نَأَى بِي الشَّجَرُ فَمَا أَتَيْتُ حَتَّى أَمْسَيْتُ فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ نَامَا فَخَلَبْتُ كَمَا كُنْتُ أَحْلُبُ فَنَحِثْتُ بِالْجَلَابِ فَقُمْتُ عِنْدَ رُءُوسِهِمَا أَكْرَهُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا مِنْ نَوْمِهِمَا وَأَكْرَهُ أَنْ أَبْدَأَ بِالصَّبِيَّةِ قَبْلَهُمَا وَالصَّبِيَّةُ يَتَضَاعَوْنَ

(۱) فتح الباری : ۵۰۳/۱۰

(۲) شرح البخاری لابن بطال : ۱۹۲/۱۹ ، فتح الباری : ۴۹۴/۱۰ ، الابواب و التراجم : ۱۱۳/۲

عَنْ قَدَامٍ فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ دَائِي وَذَاتِهِمْ حَتَّى طَلَعَتِ الْفَجْرُ فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَأَقْرِبْ لَنَا فُرْجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ فَقَرَّبَ اللَّهُ لَهُمْ فُرْجَةً حَتَّى يَرَوْا مِنْهَا السَّمَاءَ وَقَالَ الثَّانِي اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَتْ لِي ابْنَةٌ عَمِ أُحِبُّهَا كَأَشَدِّ مَا يُحِبُّ الْإِبْرَاهِيمُ النَّبَاءَ فَظَلَمْتُ إِلَيْهَا نَفْسَهَا فَأَبَتْ حَتَّى آتَيْتَهَا بِمِائَةِ دِينَارٍ فَسَعَيْتُ حَتَّى جَمَعْتُ مِائَةَ دِينَارٍ فَلَقِيَتْهَا بِهَا فَلَمَّا قَعَدْتُ بَيْنَ رِجْلَيْهَا قَالَتْ يَا عَبْدَ اللَّهِ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَفْتَحْهُمُ الْخَائِمَ فَقَضَيْتُ عَنْهَا اللَّهُمَّ فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنِّي قَدْ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَأَقْرِبْ لَنَا مِنْهَا فَقَرَّبَ اللَّهُ لَهُمْ فُرْجَةً وَقَالَ الْآخَرُ اللَّهُمَّ إِنِّي كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا يَفْرُقُ أَرْزُقُ فَلَمَّا قَضَى عَمَلَهُ قَالَ أُعْطِنِي حَقِّي فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَقَّهُ فَتَرَكَهُ وَرَغِبَ عَنْهُ فَلَمْ أَزَلْ أَرْزُقُهُ حَتَّى جَمَعْتُ مِنْهُ بَقَرًا وَرَاعِيَةً فَجَاءَنِي فَقَالَ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَطْلُبْنِي وَأُعْطِنِي حَقِّي فَقُلْتُ أَذْهَبُ إِلَى ذَلِكَ الْبَقَرِ وَرَاعِيَتِهَا فَقَالَ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَعْزِزْ إِنِّي لَا أَهْزَأُ بِكَ فَعَدْتُ ذَلِكَ الْبَقَرِ وَرَاعِيَتِهَا فَأَخَذَهُمَا فَطَلَقَ بِمَا فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَأَقْرِبْ مَا يَقْبِي فَقَرَّبَ اللَّهُ عَنْهُمْ [۲۱۰:۲]

دې باب کښې امام بخاری رحمه الله د والدينو د اطاعت کونکي د دعاء د قبلیدو ذکر کړېدې، او ددې لاندې نې د درې سړو هغه مشهوره واقعه نقل کړیده چه هغې کښې دا درې واړه په یو غار کښې دننه بند شوی او د خپلو نیکو اعمالو په وسیله سره دعا کوی او آزادي حاصله کړی.... دا حدیث په "کتاب البیوع، باب اذا اشتري لغیره...." کښې تیر شویدې -

رُحْتُ عَلَيْهِمْ: رُحْتُ: د روح نه دې، د ماښام په وخت راتلل - نأى بی الشجر: اونو څه لرې بوتلم، یعنې چیلې خړولو خړولو کښې لرې اووتلم - نأى نأى دباب د فتح نه دې، ددې معنی د لرې کیدو راځی - الحلاب: د محلوب په معنی کښې دې یعنې پښې، بعض وائی چه کوم لوبښی کښې پښې لشلې کیږی، هغه لوبښی ته حلاب وائی - (۱)

يتخافون: شور نې کولو ژړل نې، فَرَّقَ أَزْوَا: ارز وروژ ته وائی، او فَرَّقَ (د راء په فتحه سره) د یو پیمانې نوم دې چه دیکښې شپاړلس رطل راځی - (۲)

دلته اشکال کیږی چه دا اولاد نفقه د والدينو د نفقه نه مقدم ده، ددې رعایت اونه شو بلکه دا نیکی شمار کړې شوه -

ددې جواب کښې ویلې شویدی چه ممکن ده چه د دوی په دین کښې د والدينو نفقه مقدم وی .... او دا هم ممکن ده چه اولاد ته نې په قدرت ضرورت نفقه ورکړې وی، دینه پس دوی د قدر د ضرورت نه د زیاتو مطالبه کوله - (۳)

(۱) عمدة القاری: ۲۲ \ ۸۶، ارشاد الساری: ۱۳ \ ۸

(۲) عمدة القاری: ۲۲ \ ۸۶، ارشاد الساری: ۱۳ \ ۹

(۳) عمدة القاری: ۲۲ \ ۸۶

باب عقوق الوالدين من الكبائر

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٦٢٩٨:ر]

[٥١٣٠] حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ الْمُسَيَّبِ عَنْ وَرَادٍ عَنْ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ وَمُعَالَاهَاتٍ وَوَادَ الْبَنَاتِ وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةَ الْمَالِ [١٣٠٤:ر]

[٥١٣١] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا خَالِدُ الْوَاسِطِيُّ عَنْ الْمُجَرِّدِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أُتْبِعُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكِبَائِرِ قُلْنَا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْإِشْرَاقُ بِاللَّهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَكَانَ مُتَجَسِّسًا فَجَلَسَ فَقَالَ أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ وَشَهَادَةُ الزُّورِ أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ وَشَهَادَةُ الزُّورِ قَمَا زَالَ يَقُولُهَا حَتَّى قُلْتُ لَا يَسْكُتُ [٢٥١:ر]

[٥١٣٢] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِبَائِرَ أَوْ سُبُلَ عَنْ الْكِبَائِرِ فَقَالَ الْإِشْرَاقُ بِاللَّهِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ فَقَالَ أَلَا أُتْبِعُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكِبَائِرِ قَالَ قَوْلُ الزُّورِ أَوْ قَالَ شَهَادَةُ الزُّورِ قَالَ شُعْبَةُ وَأَكْثَرُ ظَنِّي أَنَّهُ قَالَ شَهَادَةُ الزُّورِ [٢٥١:ر]

عقوق (د عين په ضمه سره) نافرمانی ته وائی، حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ روایت وړاندې په "كتاب الايمان و النذور، باب اليمين و الغموس" کښې موصولاً راروان دي - چه هغه دلته امام تعلیقاً ذکر کړېدې، دیکښې دي "الكبائر: الإشراق بالله، وعقوق الوالدين، وقتل النفس واليمين الغموس" (١)

د رومې روایت په سند کښې د منصور نه مراد منصور بن المعتمر دي او د مسيب نه مسيب بن رافع مراد دي، د دوی شيخ وراد دي چه د حضرت مغیره بن شعبه کاتب وو .... رسول الله ﷺ فرمائی .... "الله تعالی د میندو نافرمانی، حقدارو ته د دوی حق نه ورکول، او لوڼه ژوندی خخول حرام کړېدی، او د ستاسو دپاره ئې قیل و قال، زیات سوال کول او د مال ضائع کول ناخوښه کړې دی -

الأمهات: دا د أمهه جمع ده، مور ته وائی، لفظ د أم ذوی العقول او غیر ذوی العقول دواړو دپاره استعمالېږی، او أمهه صرف د ذوی العقول دپاره استعمالېږی - (٢)

ومتعاهات: بعض روایتونو کښې "ومتعاهات" راغلې دي، متع خو واضح ده چه مصدر د

(١) فتح الباری: ٤٩٧/١١٠، عمدة القاری: ٨٦٢٢

(٢) فتح الباری: ٤٩٨/١١٠

منع یمنع دې ، منع کول ، بندول ، دلته د منع کولو نه د هغه حقونو منع کول مراد دی ، چه دهغې د اداء کولو حکم راغلې دې ، مثلاً زکات ، صدقات او معمولی خیزونه بل ته د ورکولو نه بندول ، د هات معنی ده : زاوړه ، ورکړه ، خلیل نحوی فرمائی دا اصل کښې .
آت - وو همزه په هاء سره بدله شوه - (۱)

• هات - نه مراد د هغه خیز طلب او غوښتل دی چه د هغې سرې مستحق نه وی ، حاصل دا دې چه په خپله ذمه کوم حقوق دی د هغې د اداء کولو نه بې فکره اوسیدل او د خپل خان دپاره د نورو د دې حقونو مطالبه کول چه دې د هغې د سره مستحق نه دې - (۲)

وواد البئات : واد (د همزې په سکون سره) مصدر دې د دې معنی ده ژوندې خخول ، لونړه ژوندې خخول یو خراب رسم په عزبو کښې په زمانه د جاهلیت کښې شروع شوې وو ، قیس بن عاصم تمیمی په باره کښې ویلي کیږي چه ده د ټولو نه وړاندې خپله لور ژوندې خخه کړې وه ، د ده یو دښمن په ده حمله اوکړه او د ده لور ئې اونیوله او یونې تله ، روستو بیا دوي کښې صلح اوشوه او جینئ ته اختیار ورکړې شو چه د ستا خوښه که ته پلار سره خې او که خاوند سره اوسیرې ، جینئ د خاوند سره اوسیدل خوښ کړل ، په دې باندې ده قسم اوخوړو چه د ده چه بیا کله هم لور پیدا کیږي نو دې به دا ژوندې دفن کوی ، او ده په دې عمل اوکړو او بیا دا رسم عام شو - (۳)

د جینکو د ژوندې خخولو صورتونه : د ژوندې خخولو یو صورت به دا وو چه دښخې به د وضع د حمل زمانه : انزدې شوه نو دا به ئې د یو کندې سره پریخودله ، نو د وضع د حمل نه پس به که هلك وو خودا به ئې راوړو ، که جینئ به وه نو دا به ئې هم په دغه کنده کښې دفن کړو - دویم صورت به دا وو چه جینئ به کله د پنځو شپږو کالو شوه نو خاوند به ښخې ته اوویل چه رسته دارانو کره خو ، دا تیاره کړه ، چه دې به دا تیاره کړه نو پلار به دا د رسته دارانو په ځاني صحراء ته د یو کوهی خوا ته بوتله ، دپته به ئې ویل ، دیکښې اوگوره ، نو دې به چه په کوهی کښې اوکتل نو پلار به ورته د شا نه دیکه ورکړه او په کوهی کښې به ئې اوغورزوله - (۴)

د جینکو د ژوندې ښخولوپه شان د هلکانو د ژوندې خخولو هم رواج وو ، بعض خلقو به په میراث کښې د حصه اخستویا دخرچي د یرې نه خپل اولاد پیدا کولو سره ژوندې خخولو (۵)
قرآن کریم کښې د دې ذکر په څو آیتونو کښې راغلې دې ، یو ځانې کښې دی (ولا تقتلو اولادکم خشية إِملاق نحن نرزقهم وإیاکم ان قتلهم کان خطا کبیرا) (۶)

(۱) فتح الباری : ۹۸۱۱۰ ، عمدة القاری : ۸۷۱۲۲

(۲) شرح الکرمانی : ۱۵۱۲۱ ، فتح الباری : ۹۸۱۱۰ ، عمدة القاری : ۸۷۱۲۲

(۳) فتح الباری : ۹۸۱۱۰ ، عمدة القاری : ۸۷۱۲۲

(۴) فتح الباری : ۹۸۱۱۰

(۵) عمدة القاری : ۸۷۱۲۲ ، فتح الباری : ۹۸۱۱۰

(۶) سورة الأسراء : (۳۱)

قوله: وکره لکم قیل و قال: په قیل او قال کښې درې اقوال دی

① دا دواړه اسم دی، جوهری په صحاح کښې هم دا اختیار کړېدې او دلیل یې دا ورکړېدې چې په دوی الف لام داخلېږي چه کوم د اسم په علاماتو کښې دې، وائی "فلان کثیر القیل و القال" (۱)

دې صورت کښې د حدیث مطلب دا دې چه زیات بحث او خبرې اترې کول مکروه دی ځکه چه کثرت د کلام بهر حال د نقصان او د خطاء ذریعه جوړېږي -

② قال فعل ماضی معروف او قیل ماضی مجهول دې او دیکښې اشاره ده چه سړې د خلقو اقوال او قصې په کثرت سره نقل کړې او اوواڼی چه قال فلان کذا و قیل کذا ... فلان دا اوویل، او دا خبره اووېلې شوه نو د داسې اقوالو په کثرت سره نقل کول مکروه دی ..... ځکه چه دارنگه څه خبرې به غلطې او د حقیقت نه خلاف نقل کړې - (۲)

③ دینه دینی معاملاتو کښې د اختلافی اقوالو ذکر مراد دې چه فلانی دې مسئله کښې دا وېلې دی او د فلانی مسئله یې دا حکم بیان کړېدې، قال فلان کذا و قیل کذا فی هذه المسئلة ..... نو دارنگه په کثرت سره اقوال رانقل کول مکروه دی ځکه چه دیکښې د غلط قول نقل کولو امکان زیات وی - خو که څوک په تحقیق سره خبره کوی نو هغه دیکښې داخل نه دې، خو ظاهره ده چه خلقو کښې د محققینو تعداد ډیر کم وی - (۳)
په دې آخری دوه صورتونو کښې "قیل و قال" فعل دې او حکایتاً ددې ذکر دې خو ږومېې قول راجح معلومیږي -

قوله: وکثرة السؤال: زیات سوال کول .... د سوال کولو نه غوښتل هم مراد کیدې شی او د مسئلو متعلق سوال کول هم مراد اخستې شی، بعض عالمان وائی چه دینه د خلقو د حالاتو متعلق زیات سوالونه کول مراد دی، دارنگه د یو معین سړي په باره کښې زیات سوالونه او تجسس کول هم صحیح نه دی - (۴)
عام حالاتو کښې غوښتل هم جائز نه دی، د ابوداود روایت دې:

"إن المسئلة لا تصح إلا ثلاثة: لذي فق، مدقم، أولذي غرم مفق، أولذي دمر موجه" (۵)

یعنی درې قسمه سړي سوال کولې شی یو فقیر چه د هغه سره څه هم نه وی، دویم سخت نقصان او چټونکې او دریم هغه قاتل چه دده په ذمه دیت دې که دې دیت ورنکړی نو دې به په قصاص کښې قتل کړې شی -

(۱) فتح الباری: ۹۸۱۱۰ -

(۲) عمدة القاری: ۸۷۱۲۲، فتح الباری: ۴۹۹۱۱۰

(۳) فتح الباری: ۴۹۹۱۱۰، عمدة القاری: ۸۷۱۲۲، شرح الکرماني: ۱۵۱۱۲۱

(۴) عمدة القاری: ۸۷۱۲۲، فتح الباری: ۴۹۹۱۱۰، شرح الکرماني: ۱۵۱۱۲۱

(۵) أخرجه أبوداود فی کتاب الزکاة، باب ماتجوز فی المسئلة: ۱۲۰۱۲ (رقم الحدیث: ۱۶۴۱)، بذل المجہود: ۱۸۳۱۸

مشهور حدیث دے، رسول اللہ ﷺ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما سے افرمائے کہ "اذا سألت فاسأل الله" (۱)
د سنن ابی داود روایت کنبی دی "ان كنت لا بد سائلا، فاسأل الصالحين" (۲) کہ د غوبنتو نہ دی
بلکہ خہ چارہ نہ وی نو بیا د نیکانو نہ او غوارہ -

د غوبنتلو حکم : بغیر د ضرورتہ غوبنتلو خو بالاتفاق جائز نہ دی ، خو چہ کوم سرے
ضرورت مند وی او پہ گتیلو قادر نہ وی نو دہ دپارہ غوبنتلو جائز دی او گہ نہ ؟ پہ دے بارہ
کنبی دوه قوله دی د تحریم او د جواز سرہ د کراہتہ خو د کراہت سرہ د جواز دپارہ درے
شرطونہ ذکر شویدی چہ پہ غوبنتو کنبی اصرار نہ وی ، د خپل خان تذلیل نہ وی او چہ د
چا نہ غواری هغه تنگ نہ کرے .... د دے درے شرطونو سرہ د غوبنتو اجازت ورکړې
شویدی - (۳) دلته حدیث کنبی کثرت سوال یعنی زیات غوبنتلو ته مکروه ویلې دی ، دینہ
معلومه شوه چہ په قدر د ضرورت غوبنتلو مکروه نہ دی -

یاد اوسائے چہ دلته د غوبنتلو نه دخپل خان دپارہ غوبنتلو مراد دی ، گہ یو کس د نورو
دپارہ غواری ، چہ اهل خیر او مالداران د محتاجانو او د بی وسو امداد ته متوجه کوی یا
لکه چہ څنگه د مدرسو منتظمین د دینی علمونو حاصلونکو طالبانو د خرچې برداشت
کولو دپارہ اهل خیر مسلمانان متوجه کوی نو دوی په دیکنې داخل نه دی بلکه دا خو په
خپله یو زبردست د اجر او د ثواب والا عمل دے .... خو ددې د جواز او په دې باندې اجر او
ثواب گتیلو دپارہ شرط دا دے چہ د دین او د عالمانو د وقار پوره پوره رعایت اوساتلې شی
خه داسې طریقه اختیار نه کړې شی چہ هغې سره د عالمانو وقار او استغناء مجروح شی یا
دا د اهل علم د ذلت ذریعہ جوړه شی - (۴)

قوله: وإساعة المال: د مال ضائع کول جائز نه دی د مال ضائع کولو نه مراد دا دے چہ
مال داسې خرچ کول چہ دیکنې نه د آخرت فائده وی او نه د دنیا خه جائز نفع او فائده
وی، د آخرت او د دنیا د فائدې نه بغیر د مال خرچ کولو ته د مال ضائع کول وائی او دا
جائز نه دے - (۵)

د اتفاق جائز او ناجائز صورتونه : حافظ ابن حجر رحمه الله ددې حاصل دا لیکلې دی چہ د
کثرت اتفاق درې صورتونه دی :

- ① په ناجائز امورو کنبی د مال خرچ کول ، دا بالاتفاق ممنوع دی -
- ② د نیکی او د ښیگرې په لاره کنبی مال خرچ کول .... دا بالاتفاق جائز او مطلوب دے -
- ③ مباح کارونو کنبی مال خرچ کول .... ددې دوه صورتونه دی یو دا چہ سرے د خپل وس

(۱) أخرجه الترمذی ، کتاب صفة القيامة ، باب بلا ترجمة : ۶۶۶ / ۴ (رقم الحديث : ۲۵۱۶)

(۲) أخرجه أبو داود في کتاب الزكاة ، باب في الاستغفار : ۱۲۲ / ۲ (رقم الحديث : ۶۱۴۶)

(۳) فتح الباری : ۵۰۰ / ۱۰ ، شرح مسلم للنووی ، کتاب الزكاة باب النهی عن المسئلة : ۳۳۳ / ۱

(۴) رد المحتار علی الدر المختار ، کتاب الزكاة ، مطلب فی الحوائج الاصلية : ۷۶ / ۲

(۵) فتح الباری : ۵۰۰ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۱ / ۱۳ ، عمدة القاری : ۸۷ / ۲۲

او د حالت او د عرف مطابق مال خرج کړی ، نو دا په اسراف کښې داخل نه دي او دا جائز دي ، دویم دا چه د عرف او د معمول نه زیات خرج کړی ، نو جمهور عالمان دیته اسراف وانی ، او بعض شوافع دیته اسراف نه وانی "لأنه تقوم به مصلحة البدن وهو غرض صحيح، وإذا كان في غير معصية فهو مباح... " (۱) (ځکه چه دیکښې د انسانی جسم فائده او مصلحت دي او دا یو صحیح مقصد دي نو چه کله ده په غیر دمعصیت کښې د معمول نه ئې زیاته خرجه اوکړه نو دا مباح ده) خو امام غزالی ، ابن دقیق العید ، امام رافعی او امام نووی دا صورت په اسراف کښې داخل کړيدي - (۲)

حافظ ابن حجر لیکي : "والذي يترجم أنه ليس مذموما لذاته ، لكنه يفيض غالباً إلى ارتكاب المحذور كسؤال الناس وما أدى إلى المحذور ، فهو محذور" (۳)

یعنی راجح خبره دا ده چه داسې خرچ کول فی نفسه مذموم نه دي خو عموماً دا ناجائز او محذور عمل ته رسول کوي ، مثلاً چه د خرچ کولو نه پس به احتیاج راشی نو د خلقو نه به سوال کول راشی او چه کوم عمل مفضی الی المحذور وی هغه په خپله محذور او ممنوع وی. شارح د مشکاة علامه طیبی رحمه الله ددې حدیث باره کښې فرمائی -

هذا الحديث أصل في معرفة حسن الخلق الذي هو متعمم جميع الأخلاق الحميدة ، والخلال الجيلة" (۴)
یعنی دا حدیث د "حسن خلق" په معرفت کښې اصل او بنیاد دي ، چه کوم د تمام حمیده اخلاقو او د حسنه خصائلو منبع او سرچینه ده -

قَالَ أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ أَوْ قَالَ : شَهَادَةُ الزُّورِ ، فَمَا زَالَ يَقُولُهَا حَتَّى قُلْتُ : لَا يَسْكُتُ
د دروغو خبره او د دروغو گواهی دوی په کبارت کښې شمیرله او دوی مسلسل دا تکراروله ، تر دې چه ما اوویل چه دوی به خاموش نه شی ..... د بشر بن الفضل په روایت کښې دي .
قَالَ : أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ ، فَمَا زَالَ يَكْرَهُهَا حَتَّى قُلْنَا : لَيْتَهُ سَكَتَ" (۵)

د دروغو شهادت او گواهی ورکول ډیر اسان دی او ددې نقصانات او مضرات ډیر زیات دي ، دې وجه نه رسول الله ﷺ ددې شناعة ته توجه راوستو دپاره بیا بیا د تکرار دا بلیغ اسلوب اختیار کړو - (۶)

د قول الزور نه هم مراد د دروغو گواهی ده ځکه چه هر دروغ کبیره گناه نه ده - (۷)

(۱) فتح الباری : ۵۰۰/۱۱۰

(۲) فتح الباری : ۵۰۰/۱۱۰

(۳) فتح الباری : ۵۰۰/۱۱۰

(۴) شرح مشکاة للطیبی ، کتاب الأدب ، باب البر و الصلة : ۱۵۰/۹ (رقم الحدیث : ۴۹۱۶)

(۵) فتح الباری : ۵۰۴/۱۱۰

(۶) فتح الباری : ۵۰۴/۱۱۰

(۷) فتح الباری : ۵۰۴/۱۱۰ ، عمدة القاری : ۸۸/۲۲

قوله: قال شعبة: فأكثر ظني أنه قال: شهادة الزور: يعني قول الزور أو شهادة الزور
 کبني شك دي ، شعبه وانی چه خما غالب گمان دا دي چه "شهادة الزور" ني فرمانلي وو "شهادات" کبني هم دا روايت راغلي دي هلته "شهادة الزور" بغير د شك دي - (۱)
 د احاديثو نه مستنبط اداب : حافظ ابن حجر رحمه الله ددي احاديثو نه آداب مستنبط کوي او ليکي : "في هذا الحديث والذي قبله استحباب إعادة البوعظة ثلاثا تفهم ، وإن زعم الواعظ وعظه ، ليكون أبلغ في الوعي والزجر عن فعل ما ينهي عنه ، وفيه غلظ أمر شهادة الزور ..... وفيه التحريض على مجانبة كبائر الذنوب ليحصل تكفير الصغائر بذلك كما وعد الله عز وجل ، وفيه إشفاق التلميذ على شيخه منزعا ، و تنفي عدم غضبه لبايترتب على الغضب من تغير مزاجه" (۲)
 يعني ددي حديث او دينه وړاندینی حديث نه خو خبري معلومي شوې :
 ① په وعظ او نصيحت کبني يو خبري لره درې خله تکرارول د پوهولو په غرض مستحب دي - ② د وعظ ويونکي بعض خبري د اضطراب ، پريشانۍ او د وارخطاني په حالت کبني هم ويلې شي په داسې بليغ انداز سره د منکراتو نه د بچ کيدو اظهار کيږي -
 ③ دينه د دروغو د شهادت د سخت والي اظهار هم کيږي
 ④ د کبانرو نه د بچ کولو اهتمام کول پکار دي ، چه د کبانرو نه بچ شي نو دا بچ کيدل د صغائرو دپاره خپله کفارو جوړپېړۍ څنگه چه الله تعالی وعده کړيده (ان تجتنبوا کبائر ما تنهون عنه نکفر عنکم سيئاتکم)
 ⑤ شيخ او استاذ چه په حالت د پريشانۍ او د وارخطاني کبني اوويني نو شاگردلره په ده ترس خوړل پکار دي او دا آرزو کول پکار دي چه دي په غصه نه شي ځکه چه د غصې په وجه مزاج په اعتدال نه پاتې کيږي -

باب صِلَةِ الْوَالِدِ الْمَشْرُكِ

[۵۱۳۲] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ أَخْبَرَنِي أَبِي أَخْبَرَنِي أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَتْ أَتَنَّبِئُ أُمِّي رَاغِبَةً فِي عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْلَهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ [۳۲: ۲۴]

د مشرک مور پلار سره د صله رحمتي حکم دي باب کبني بيان کړي شويدي ، حديث د باب کبني حضرت اسماء بنت ابی بکر رضي الله عنها د رسول الله صلي الله عليه وسلم نه د خپلي مور سره د حسن سلوک باره کبني تپوس او کړو نو دوی او فرمايل چه هو دي سره ښه سلوک کوه -

(۱) فتح الباری : ۵۰۵/۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۴/۱۳

(۲) فتح الباری : ۵۰۵/۱۰

أَتَشَقُّ رَاغِبَةً فِي عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنْبِي دُوهُ رَوَاتُونَهُ دِي :

① یو روایت " راغبه " په بآ سره دې ، یعنی خما مور په عهد نبوی کښې رغبت سره مانه راغله ، چه اسلام کښې ئې رغبت او مینه لرله یا ئې په صله رحمې کښې مینه لرله . ای راغبه فی الإسلام او راغبه فی صلتی .... (۱)

خو رومبی صورت کښې به دا اشکال وی چه کله دې په اسلام قبولولو کښې رغبت او مینه لرله او دې دپاره راغله نو بیا د حضرت اسماء په دې صورت کښې د حسن سلوک کولو بآره کښې د تپوس کولو څه ضرورت وو ، ځکه چه دا د مسلمانیدو دپاره راغلې وه او داسلام قبولونکو سره حسن سلوک کول څه داسې مسئله نه ده چه د هغې متعلق تپوس او کړې شی - (۲) ته دا ویلې شي چه احتیاطا به ئې تپوس کړې وی -

② دویم روایت " راغبه " په میم سره دې " ای کارهه للإسلام .... " یعنی ما ته راغله خو اسلام ئې نه خوښولو - (۳)

دینه معلومه شوه چه که والدین کافر او مشرک هم وی نو بیا هم دوی سره حسن سلوک او صله رحمې کول پکار دی ، نظریات کښې اختلاف او دشرک او د کفر په وجه دوی سره د بدسلوکی کولو اجازت شریعت نه دې ورکړې -

۸ = بَابُ صَلَاةِ الْمَرْأَةِ أُمِّهَا وَهَذَا زَوْجٌ

وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ أَسْمَاءَ قَالَتْ قَدِمْتُ أُمِّي وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فِي عَهْدِ قُرَيْشٍ وَمَدَنِيَّةٌ إِذْ عَاهَدُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ ابْنَيْهَا فَاسْتَفْتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ إِنَّ أُمِّي قَدِمَتْ وَهِيَ رَاغِبَةٌ أَفَأَصِلُهَا قَالَ نَعَمْ صِلِي أُمَّكِ [ر: ۴۷۷]

[۵۱۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سَفْيَانَ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرْقُلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ فَقَالَ يَعْني النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مُرْتَابًا لِلصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ وَالْعَفَافِ وَالصَّلَةِ [ر: ۷]

پسخې ته د خپلې مور سره د صله رحمې او د حسن سلوک حکم دې ، اگر چه د دې خاوند وی او دا واده شوې وی .... ولها زوج مرجع کښې دوه احتماله دی .... دیکښې ضمیر "

المرأة " ته هم راجع کیدې شی او أم ته هم ... دویم صورت کښې ئې مطلب دا دې چه اگر چه د مور خاوند وی (د مور خاوند سکه پلار وی یا میرنې) بیا هم دې سره صله رحمې کول پکار دی -

په حدیث د باب کښې دواړه صورتونه شته دې ، حضرت اسماء واده شوې وه ، د دوی

(۱) عمدة القاری : ۸۹ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۰۶ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۴ / ۱۳

(۲) عمدة القاری : ۸۹ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۰۶ / ۱۰

(۳) عمدة القاری : ۸۹ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۰۶ / ۱۰

خاوند حضرت زبیر بن العوام رضی اللہ عنہ وو ، د دوی مور دیتہ راغلہ - مع اییها - د خپل پلار سره
چه د حضرت اسماء رضی اللہ عنہا نیکه وو او یا ضمیر اسماء ته راجع دې یعنی د حضرت اسماء مور
دوی ته راغلہ د حضرت اسماء د میرنی پلار سره چه ددې موجوده خاوند وو -

قوله: فی عهد قریش و مدینه: دینه زمانه دصلح مراد ده ، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د قریشو
سره د صلح چه کومه معاهده کړې وه ، دا هم په دغه زمانه د صلح کنبې راغلې وه ، علامه
ابن بطلال لیکي:

• وقته هذه الترجمة من حديث أسماء أن النبي صلى الله عليه وسلم أباهم لأسماء أن تصل أمها ولم يشتط إلى ذلك مشاوره زوجها^(۱)

یعنی د حضرت اسماء د حدیث نه واضحه ده چه دوی رضی اللہ عنہم حضرت اسماء ته د مور سره د
صله رحمی کولو حکم ورکړې وو او خاوند سره نې دې باره کنبې د مشورې کولو شرط نه
وو لگولې ، معلومه شوه چه د مور پلار سره صله رحمی کولو کنبې د چا سره د مشورې
کولو ضرورت نشته دې - د باب بل روایت کنبې د صله رحمی ذکر دي "فیؤخذ حکم الترجمة
من عمومها"^(۲) چه اگر چه روایت کنبې صله عامه ده خو دیکنبې د ښځې د خپلې مور سره
صله رحمی کول هم داخل دی -

۹=باب صِلَةِ الْأَخِ الْمُشْرِكِ

[۵۱۳۶] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ
قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ رَأَى عُمَرَ حَلَّةً سَبْرَاءَ تَبَاعُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ابْتِغِ
هَذِهِ وَالْبَسْهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَإِذَا جَاءَكَ الْوُفُودُ قَالَ إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لَا خَلْقَ لَهُ فَأَتَى النَّبِيَّ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا بِحُلٍّ فَأَرْسَلَ إِلَى عُمَرَ حَلَّةً فَقَالَ كَيْفَ أَلْبَسَهَا وَقَدْ قُلْتَ فِيهَا مَا
قُلْتَ قَالَ إِنِّي لَمْ أُعْطِكُمَا لِتَلْبَسَهَا وَلَكِنْ تَبِعَهَا أَوْ تَكْسُوَهَا فَأَرْسَلَ بِهَا عُمَرُ إِلَى أَخِي لَهُ
مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمَ [۸۳۰]

د مشرک ورور سره د صله رحمی کولو حکم : د مشرک ورور سره صله رحمی او حسن سلوک
کول امام بخاری رحمه الله په دې باب کنبې بیان کړيدي ، " صله - مصدر دې او ددې
اضافت - الاخ - مفعول به ته دې ، فاعل نې نه دې ذکر کړې - علامه عینی رحمه الله لیکي:
• أي هذا الباب في بيان صلة المسلم لأخيه المشرك ، والإضافة في صلة الأخ إضافة إلى المفعول وطوى ذكر
الفاعل^(۳)

روایت د باب وړاندې تیر شويدي ، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت فاروق اعظم ته رینمی جوړا

(۱) شرح ابن بطلال : ۲۰۱/۱۹ ، فتح الباری : ۵۰۷/۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۶/۱۳

(۲) فتح الباری : ۵۰۶/۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۶/۱۳

(۳) عمدة القاری : ۸۹/۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۶/۱۳

ورکړه ، دوی داچوپا مکې مکرمني ته د خپل رور دپاره اولیرله چه هغه لا تر اوسه اسلام نه وو قبول کړي ، معلومه شوه چه د کافر او د مشرک رور سره صله رحمې کولې شي -
د حضرت فاروق اعظم ددې رور په باره کښې ویلې شي ، چه دا عثمان بن حکیم بن امیه وو ، چه د مشهورې صحابیې خوله بنت حکیم رور وو ، دا د حضرت عمر نه بلکه د حضرت فاروق اعظم زید بن الخطاب د مور خوې وو ، د زید بن الخطاب د مور نوم اسماء بنت وهب او د حضرت فاروق اعظم د مور نوم خنتمه (د حاء په فتحه او د نون په سکون او د تاء په فتحه سره) بنت هاشم دې - (۱)

امام نسائی رحمه الله فرمائی چه دې د حضرت فاروق اعظم د مور خوې وو (۲)
خوعلامه عینی رحمه الله رومبی قول ته زیات صحیح ویلې دې - (۳)

۱۰. بَابُ فَضْلِ صَلَةِ الرَّحِمِ

[۵۱۷۷] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ عُمَانَ قَالَ سَمِعْتُ مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ وَحَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَسْرِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا ابْنُ عُمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ وَأَبُو عُمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُمَا سَمِعَا مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ فَقَالَ الْقَوْمُ مَا لَهُ مَا لَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَبَّ مَا لَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتَقِيْمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصِلُ الرَّحِمَ ذَرَاهَا قَالَ كَأَنَّهُ كَانَ عَلَى رَأْسِهِ [۱۳۳۳]

د صله رحمې فضيلت : دې باب کښې د صله رحمې فضيلت او ددې اهميت امام بخاری رحمه الله بيان کړيدې ، روايت کښې دی چه يو سړی رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه له د الله رسوله ما ته داسې عمل اوښايه چه ما جنت ته داخل کړي ، خلقو اوويل : په ده څه اوشو ، په ده څه اوشو ؟ رسول الله ﷺ او فرمائل : د ده يو ضرورت دې ، بيا ئې او فرمائل : د الله تعالی عبادت کوه شرک مه کوه ، مونځ کوه ، زکات ورکوه ، او صله رحمې کوه ، اوس دا (سوارلی) پرېږده ، راوی وائی : گویا دې په سوارلی باندې سور وو (حضور ﷺ او فرمائل : د ستا د سوال جواب اوشو اوس سورلی پرېږده)

قوله: مَا لَهُ مَا لَهُ؟ فَقَالَ: أَرَبَّ مَا لَهُ: خلقو ته د دې سړی په سوال کولو تعجب اوشو ، حضور او فرمائل چه دده څه ضرورت دې اَرَبَّ حاجت او ضرورت ته وائی "ما" د عموم دپاره

(۱) عمدة القاری: ۹۰/۲۲

(۲) عمدة القاری: ۹۰/۲۲

(۳) عمدة القاری: ۹۰/۲۲

ده ، «ارب ما» خه حاجت ، خه ضرورت - (۱)

قوله: ذرها، قال: كانه كان علي راحلته ذرها يعني ذا سوارلي پريده، ديکيني دوه صورته کيدې شى يا خو دا سرې په خپلې سوارلي: باندې سور وو او رسول الله ﷺ نه ئې په سوارلي او په تندی کښې ئې دا تپوس اوکړو ، نو چه کله دوى ﷺ دا جواب ورکړو نو ورته ئې او فرمائل اوس خپله سوارلي پريده او روان شه -

دويم صورت دا کيدې شى چه خپله رسول الله ﷺ په سوارلي باندې سور وو او دا شانل راغلو او د دوى ﷺ د سوارلي وادې ئې اونيولي او دوى ئې اذدرو او دا تپوس ئې اوکړو ، نو حضور ﷺ چه کله جواب ورکړو نو وي فرمائل چه اوس خما سوارلي ته لاره ورکړه چه

خى - (۲)

دا حديث په كتاب الزکات کښې تير شويدي - (۳)

==بَابُ اِثْمِ الْقَاطِعِ==

[۵۱۳۸] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ إِنَّ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ

دې باب کښې د قطع رحمى کوونکى د گناه او د سزا ذکر شويدي ، حديث کښې دى ، قطع رحمى کوونکې به جنت ته نه داخلېږي ... قطع رحمى کول گناه کبيره ده او مرتکب د گناه کبيره به د اهل سنت و الجماعة په نزد تحت المشيت داخلېږي او د تحت المشيت داخلېدو مطلب دا دې چه يا خو به ابتداء حق تعالى دې معاف کړى او دې به هېو دوزخ ته نه ځي ، او يا به دوزخ ته لاړ شى او د خپلې سزا تيرولو نه پس به جنت ته لاړ شى ، دې وجه نه حديث کښې ئې او فرم ائل چه قطع رحمى کوونکې به جنت ته نه ځي ، د دې مطلب دا دې چه دې به ابتداء جنت ته د داخلېدو مستحق نه وي ، دا خو يا به زجر او توبيخ محمول دې او يا دا وعيد دې په حق د هغه کس کښې چه هغه قطع رحمى جائز گڼي او داسې سرې کافر کيږي - (۵)

(۱) عمدة القارى : ۹۱ / ۲۲ ، ارشاد السارى : ۱۸ / ۱۳ ، شرح الکرمانى : ۱۵۶ / ۲۱

(۲) عمدة القارى : ۹۱ / ۲۲ ، ارشاد السارى : ۱۸ / ۱۳ ، شرح الکرمانى : ۱۵۶ / ۲۱

(۳) صحيح البخارى ، كتاب الزکاة باب وجوب الزکاة (رقم الحديث : ۱۳۳۲)

(۴) (۵۶۳۸) الحديث أخرجه مسلم فى كتاب الأدب ، باب صلة الرحم و تحريم قطيعتها : ۱۹۸۰ / ۴ (رقم

الحديث : ۲۵۵۶) وأخرجه الترمذى فى كتاب البر والصلة ، باب ما جاء فى صلة الرحم : ۳۱۶ / ۴ (رقم الحديث

: ۱۹۰۹) وأخرجه أبوداود فى كتاب الزکاة ، باب فى صلة الرحم : ۱۳ / ۲ (رقم الحديث : ۱۶۹۶)

(۵) عمدة القارى : ۹۱ / ۲۲ ، ارشاد السارى : ۱۸ / ۱۳

۱۲=بَابُ مَنْ يُسْطَلُّ فِي الرِّزْقِ بِصَلَةِ الرَّحِيمِ

[۵۶۳۹] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْبُنْدِيِّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْنٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُسْطَلَّ فِي رِزْقِهِ وَأَنْ يُنْسَأَ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَجْمَهُ

[۵۶۳۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُسْطَلَّ فِي رِزْقِهِ وَيُنْسَأَ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَجْمَهُ [ر: ۱۹۶]

په صله رحمې سره په رزق او په عمر دواړو کښې برکت او اضافه راځي ، رسول الله ﷺ فرماني چې څوک دا خوښوی چې دده رزق دې فراخه شی او دده عمر دې دراز وی نو ده لره پکار دی چې دې صله رحمې اوکړي -

قوله: يُنْسَأُ فِي أَثَرِهِ: نسأ په معنی د موخړ کولو ده ، د اثر نه اجل مراد دي ، یعنی دده په اجل کښې تاخیر اوکړې شی ، او عمر کښې ئې اضافه اوشي - (۲) او یا د اثر نه نخې د قدم مراد دی ، او د قدمونو د نحو موخړ کیدل کنایه ده د عمر د اوږدیدو نه چې د قدم نخې دیکښې تر ډیر وخته پورې جاری وی -

په ایت او حدیث کښې تعارض اوددې جواب: په قرآن کریم کښې دی (فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ) (۳) .... او دلته حدیث کښې دی چې دده عمر زیاتېږي ، په ظاهره دواړو کښې تعارض دې -

① ددې یو جواب دا ورکړې شويدي چې په آیت کریمه کښې د تقدیر مبرم ذکر دې او حدیث کښې د تقدیر معلق ذکر دې ، دې وجه نه دواړو کښې هېڅ تعارض نشته دې ، دې جواب ته اشاره کوی او شارحین لیکي :

• أو المراد به بالنسبة إلى ما يظهر للملائكة في اللوح المحفوظ ، أن عبدة ستون سنة ، لأن أن يصل رحمه ، فإن وصلها ، زيد له أربعون سنة ، وقد علم الله سبحانه وتعالى بها سيقم من ذلك ، وهو من معنى قوله تعالى ريمحو الله ما يشاء ويثبت ، فلان النسبة إلى علم الله ، وما سبق به قدرته ، لا زيادة ، بل هي مستحيلة ، بالنسبة إلى ما ظهر للمخلوقين تتصور الزيادة ، وهو مراد الحديث (۴)

حاصل دا دې چې د الله تعالی د علم او د تقدیر مبرم په اعتبار سره کوم عمر مقرر دې ،

(۱) (۵۶۳۹) هذا الحديث من إفراذ الإمام البخاري ، عمدة القاري : ۹۱ / ۲۲

(۲) عمدة القاري : ۹۱ / ۲۲ ارشاد الساري : ۱۹ / ۱۳ ، شرح ابن بطال : ۲۰۳ / ۹ ، فيض الباري : ۳۸۶ / ۴

(۳) سورة الأعراف : (۳۴)

(۴) ارشاد الساري : ۱۹ / ۱۳ ، عمدة القاري : ۹۱ / ۲۲ ، فتح الباري : ۵۱۰ / ۱۰

دیکښې خو هيڅ قسم اضافه نه شى کيدې ، د قرآن کريم آيت فإذا جاء أجلهم .... کښې هم دا اجل مراد دې ، خو لوح محفوظ کښې د فرشتو وړاندې يو تقدير معلق وى ، مثلاً داسې ليکلې شوې وى چه دفلانى سړى عمر خو به شپيته کاله وى خو که ده صله رحمى اوکړه نو څلوېښت کاله به ورسره نور هم زيات کړې شى ، اوس الله تعالى ته خو معلومه ده چه دا سړى به صله رحمى کوى او که نه ، چه دې به شپيته کاله ژوندې وى او که سل کاله ، خو فرشتو ته نه وى معلوم ، د دوى وړاندې هم دا خبره وى چه که ده صله رحمى اوکړه نو دده عمر کښې به څلوېښت کاله اضافه اوشى نو دا اضافه په تقدير معلق کښې د مخلوق وړاندې د ظاهريدو په اعتبار سره ده ، د الله تعالى د ازلى علم او تقدير مېرم په اعتبار سره نه ده - ⑤ دويم جواب دا ورکړې شويدي چه دده عمر کښې د اضافه نه مراد په مده د عمر کښې اضافه مراد نه ده ، بلکه هم دې عمر کښې د نيکو او د اطاعتونو او د آثار صالحه اضافه مراد ده ..... د ده اولاد به نيك وى چه ده دپاره به دعاگانې کوى - (۱) لکه چه په معجم طبرانى کښې د حضرت ابو الدرداء نه روايت دې چه دې فرماني :

«ذكر عند رسول الله صلى الله عليه وسلم من وصل رحمه أنسى له في أجله، فقال: ليس زيادة في عمره، قال الله تعالى: (فإذا جاء أجلهم.....) ولكن الرجل يكون له الذرية الصالحة يدعون له من بعده» (۲)

او دينه په برکت سره هم تعبير کيدې شى چه دده عمر چه سره د دې چه دې به مختصر وى داسې برکتمند وى چه د اوږدو عمرونو والا په مقابلې کښې به نې يا خو هم ددوى پشان ډير زيات ښه کارونه کولو والا به وى په شان د مولانا عبد الحى لکهنوى رحمه الله چه دده ټول عمر يو کم څلوېښت کاله وو ، او کار نې ډير کړې وو يا د مولانا محمد قاسم نانوتوى رحمه الله په شان چه د ده ټول عمر يو کم پنځوست کاله وو او کارونه نې لوې لوې کړې وو - محمد بن معن : صحيح بخارى کښې د ده صرف هم دا يو حديث دې (۳) يحيى بن معين ، محمد بن سعد ابوحاتم دوى ته ثقه ويلي دې ، ابن جبان د ده تذکره په کتاب الثقات کښې کړيدى ، ابن سعد وايي دې قليل الحديث وو يعنى ده نه ډير کم روايتونه مروى دي - (۴)

سفيان بن عيينه د وفات سره نژدې نژدې دده هم وفات شوې وو ، د دوى عمر څه کم سل کاله وو د نوى نه بره بره وو (۵) د سفيان بن عيينه وفات رجب سن ۱۹۸ هـ کښې شوې وو (۶) د صحاح سته مصنفينو کښې امام بخارى ، ابوداود ، ترمذى او ابن ماجه د دوى روايتونه نقل کړيدى - (۷)

(۱) عمدة القارى : ۹۱/۲۲ ، ارشاد السارى : ۱۹/۱۳ ، فتح البارى : ۵۱۰/۱۱۰

(۲) ارشاد السارى : ۹۱/۱۳ ، فتح البارى : ۵۱۰/۱۱۰

(۳) عمدة القارى : ۹۱/۲۲ ، فتح البارى : ۵۰۹/۱۱۰

(۴) تهذيب الكمال : ۴۸۹/۲۶ ، و طبقات ابن سعد : ۴۳۶/۵

(۵) تهذيب الكمال : ۴۸۹/۲۶ ، تاريخ البخارى الكبير : ۱۱ الترجمة : ۷۱۹

(۶) تهذيب الكمال : ۴۹۰/۲۶

(۷) تهذيب الكمال : ۴۹۰/۲۶

باب مَنْ وَصَلَ وَصَلَهُ اللَّهُ

[۵۱۳۲/۵۱۳۱] حَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي مُرَّةٍ قَالَ سَمِعْتُ عَنِ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ حَدَّثَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْخَلْقَ حَتَّى إِذَا فَرَّغَ مِنْ خَلْقِهِ قَالَتْ الرَّحْمَنُ هَذَا مَقَامُ الْعَابِدِينَ مِنْ الْفَطِيغَةِ قَالَ نَعَمْ أَمَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مِنْ وَصْلِكَ وَأَقْطَعُ مِنْ قَطْعِكَ قَالَتْ بَلَى يَا رَبِّ قَالَ فَبُولَكَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبِرُوا إِنَّ شَيْئَكُمْ فَهَلْ عَسَيْتُمْ أَنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقْطَعُوا أَرْحَامَكُمْ

[۵۱۳۲] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الرَّحْمَنَ شَجَنَهُ مِنَ الرَّحْمَنِ فَقَالَ اللَّهُ مِنْ وَصْلِكَ وَصَلْتُهُ وَمِنْ قَطْعِكَ قَطَعْتُهُ [۳۵۵۲: ر]

[۵۱۳۳] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي مُرَّةٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُوْمَانَ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الرَّحْمَنُ شَجَنَهُ فَمِنْ وَصْلِكَ وَصَلْتُهُ وَمِنْ قَطْعِكَ قَطَعْتُهُ

الله جل شانہ فرمائی چه خوک تا سره جو پر ساتی خه به هغه سره جو پر لرم او چه خوک تا ماتوی (پریدی) نو خه به هغه مات کرم (پریدم) ... مقصد دا دې چه کوم کس صله رحمی کوی نو الله تعالی به خپل فضل او احسان په ده باندې کوی او چه خوک قطع رحمی کوی نو الله تعالی به ده لره د خپل فضل او احسان نه محروم اوساتی او دې به مصیبتونو او تکلیفونو ته وروړاندې کړی .... لکه چه ابن ابی حمزه فرمائی " الوصل من الله کنایه عن عظیم إحسانه .... والقطع منه هو کنایه عن حرمان الإحسان " (۱)

قوله: إِنَّ الرَّحْمَنَ شَجَنَهُ مِنَ الرَّحْمَنِ: رَجِمَ (د راء په فتحه او د حاء په کسره سره) رشتې ته وائی او " ذو رحم " رشتنه دار ته وائی برابره خبره ده چه وراثت دوی کښې جاری کیږي او که نه جاری کیږي (۲)

شجنة د شین په کسرې او د جیم په سکون سره مشهور دې او د شین په ضمه او په فتحه سره ویل ئې هم جائز دی ، د گوري اونې گور ښاخ ته ویلې کیږي (۳) إِنَّ الرَّحْمَنَ شَجَنَهُ مِنَ الرَّحْمَنِ معنی دا ده چه " رحم " د رحمن " نه مشتق دې ده سره د ده تعلق دې

(۱) فتح الباری : ۵۱۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۹۳/۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۲/۱۳

(۲) فتح الباری ، کتاب الأدب ، باب فضل صلة الرحم : ۵۰۷/۱۰ ، عمدة القاری ، باب فضل صلة الرحم : ۹۰/۲۲ ، ارشاد الساری باب فضل صلة الرحم : ۱۷/۱۳

(۳) عمدة القاری : ۹۳/۲۲ ، فتح الباری : ۵۱۲/۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۱/۱۳

باب ثَبَلُ الرَّحِمِ بَيْلَاهَا

[۵۱۳۳] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي جَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ أَنَّ عَمْرُو بْنَ الْعَاصِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَهَارًا غَيْرَ يَقُولُ إِنَّ آلَ أَبِي قَالَ عَمْرُو بْنُ كِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ بَيَاضَ لَيْسُوا بِأُولِيَّابِي إِلَّا مَا لِيَّيَ اللَّهُ وَصَالِحِ الْمُؤْمِنِينَ

زَادَ غَنِيَّةُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ عَنْ يَسَّابٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ عَمْرُو بْنِ الْعَاصِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ هُمُ رَحِمُ أَيْلَهَا بَيْلَاهَا يَعْنِي أَصْلَهَا بِصِلَتِهَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ بَيْلَاهَا كَذَا وَقَعَ وَبَيْلَاهَا أَجُودٌ وَأَصَحُّ وَبَيْلَاهَا لَا أَعْرِفُ لَهُ وَجْهًا رشته داری لره د رشتی به لوندوالی سره لوندول پکار دی ، د لوندوالی نه صله رحمی مراد ده یعنی د رشته داری حقونه اداء کول پکار دی او رشته دارانو سره حسن سلوک او صله رحمی کول پکار دی -

قوله: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم جهاراً غيراً: ما د نبی کریم ﷺ نه په قلاز نه ښه په اوچت. اواز دا ویل اوړیدلې دی او دا د ضمیر د متکلم نه هم حال جوړیدې شی یعنی دا حدیث څه پټ نه بلکه علانیه ئې بیانوم - (۱) یقول: "إن آل أبي - قال عمرو: فی کتاب محمد بن جعفر بیاض - لیسوا بأولیای....."

رسول الله ﷺ فرمانلې دی چه آل د ابی (د عمرو بن عباس بیان دې چه د محمد بن جعفر په کتاب کښې د " آل ابی " نه پس بیاض دې یعنی څه ځانې پریخودې شویدي) څما دوستان نه دی بلکه څما دوستان خو الله او نیک مومنان دی -

د محمد بن جعفر په کتاب کښې د " آل ابی " نه پس مضاف الیه نشته دې ، بلکه بیاض دې ، د مستملې په روایت کښې " آل ابی فلان " دې او په یو روایت کښې " آل ابی طالب " دې - (۲)
قوله: ولكن لهم رحم أيلها بيلها يعني أصلها بصلتها: حاصل چه آل ابی طالب څما دوستان نه دی ، خو دوی سره څما رشته داری ده چه څه به دا د دې په لوند والی سره لوندوم یعنی څه به دوی سره صله رحمی کوم -

قوله: قال أبو عبد الله: بيلها، كذا وقع وبيلها أجود وأصح، وبيلها لا أعرف له وجهاً: بعض نسخو کښې دا عبارت شته او بعضو کښې نشته دې - امام بخاری رحمه الله

(۱) (۵۶۴۴) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الإيمان ، باب موالاة المؤمنين و مقاطعه غيرهم و البراءة منهم ۱۹۷۱ (رقم الحديث: ۲۱۵)

(۲) عمدة القاری: ۹۳/۲۲، فتح الباری: ۵۱۲/۱۰، ارشاد الساری: ۲۱/۱۳

(۳) عمدة القاری: ۹۴/۲۲، فتح الباری: ۵۱۵/۱۰، ارشاد الساری: ۲۳/۱۳

فرمانی "بیلاها" هم واقع دې ، خو بیلالها " زیات عمدہ او صحیح دې او " بیلاها " په باره کښې فرمانی چه څه د دې معنی او وجه نه پېژنم - بلال (په کسره د باء سره) لوندوالی ته وائی ، بلا : آزمائش ته وائی ، مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله فرمانی چه " بیل بیلالها " محاوره ده اوپه اردو کښې سینچنا یعنی " تازه کول " راځی - (۱)
داروایت امام مسلم په خپل صحیح کښې په کتاب الایمان کښې ذکر کړېدې - (۲)

۱۵=باب لَيْسَ الْوَأَصِلُ بِالْمُكَافِي

[۵۱۳۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ وَالْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍو وَفَطْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ سُفْيَانُ لَمْ يَرْفَعَهُ الْأَعْمَشُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَفَعَهُ حَسَنٌ وَفَطْرٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ الْوَأَصِلُ بِالْمُكَافِي وَلَكِنَّ الْوَأَصِلَ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحْمَةُ وَصَلَهَا [۱۳۶۹]

بدله ورکوونکې صله رحمی کوونکې نه دې . صله رحمی کوونکې هغه کس دې چه کله ده سره رشته دارې بنده کړې شی نو دې دا جوړه کړی ، مقصد دا دې چه رشته دارانو کښې درسره چا حسن سلوک اوکړو او د دې په بدله کښې هم حسن سلوک اوشی نو دا د ښو په بدله کښې ښه دی ، او دا په خپل ځانې په کار دی - (هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ) خو صله رحمی دا ده چه سړې د رشته دارانو سره په هغه حالت کښې هم ښه سلوک اوکړی او د دوی د حقونو اداء کولو دې فکر اوکړی چه کله د دوی د طرفه قطع تعلق او قطع رحمی بیا راشی روايت د باب کښې د سفیان ثوري درې شیخان دی ، سلیمان اعمش ، حسن بن عمرو ، فطر بن خلیفه ، فطر (د فاء په زیر او د طاء په سکون سره) د پلار نوم خلیفه دې ، سفیان ثوري رحمه الله فرمانی ، اعمش دا حدیث مرفوع نه دې بیان کړې ، خو حسن بن عمرو او فطر بن خلیفه دا مرفوع بیان کړېدې -

۱۶=باب مَنْ وَصَلَ رَحْمَهُ فِي الشِّرْكِ ثُمَّ أَسْلَمَ

[۵۱۳۷] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جَزَاءٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ أُمُورًا كُنْتُ أَتَعَنَّتُ بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مِنْ صَلَةٍ وَعَتَاقَةٍ وَصَدَقَةٍ هَلْ لِي فِيهَا مِنْ أَجْرٍ قَالَ حَكِيمٌ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَلَمَّ عَلَى مَا سَلَفَ مِنْ خَيْرٍ وَيَقَالَ أَيُّضًا عَنْ أَبِي الْيَمَانِ أَتَعَنَّتُ وَقَالَ مَعْبَرُ وَصَالِحٌ

(۱) فیض الباری : ۴ / ۳۸۶

(۲) صحیح مسلم ، کتاب ایمان ، باب موالاة المؤمنین و مقاطعة غیرهم و البراء منهم : ۱ / ۱۹۷ (رقم الحدیث : ۲۱۵)

(۳) الحدیث أخرجه أبو داود فی کتاب الزکاة ، باب فی صلة الرحم : ۲ / ۱۳۳ (رقم الحدیث : ۱۶۹۷) وأخرجه الترمذی فی کتاب البر والصلة ، باب ما جاء فی صلة الرحم : ۴ / ۳۱۶ (رقم الحدیث : ۱۹۰۸)

وَابْنُ الْمَسَافِرِ أَخْتَنْتُ وَقَالَ ابْنُ اسْحَاقَ التَّحْنُتِيُّ التَّبَرُّوتَانِ هُمَا عَنْ أَبِيهِ [۱۳۰۹]

چه چا د کفر او د شرک په حالت کښې صله رحمې اوکړه او بیا ئې اسلام رواړ نو د زمانې د کفر د صله رحمې به ده ته ثواب ملاوېږي او که نه؟ دیکښې اختلاف دې ، د دې تفصیلي بحث په کتاب الایمان کښې د حضرت ابوسعید خدری د حدیث " إذا أسلم العبد فحسن اسلامه " تر لاندې تیر شویدی - (۱) حدیث د باب نه معلومېږي چه ده ته به اجر ملاوېږي

روایت دباب کښې دې حکیم بن حزام عرض اوکړو ، اے د الله رسول ، د هغې امورو متعلق ما ته بیان اوکړې چه کوم به ما په زمانه د جاهلیت کښې کول یعنی صله رحمې کول ، غلامان ازادول او صدقه وغیره ورکول شو ، آیا ددې به ما ته اجر ملاوېږي ؟ رسول الله ﷺ او فرما تل : ته خو هم ددې نیکو د وجه نه مسلمان شوې وې چه په تیر شوی وخت کښې تا کړیدی اویا د "اسلمت علی ما سلف من خیر" معنی داده چه ددې نیکویه تا ته اجر ملاوېږي.

قوله: ويقال ايضا عن ابي اليمان: اتحنت: "پره د ابو الیمان حکم بن نافع چه کوم روایت امام بخاری رحمه الله ذکر کړیدی ، دیکښې " اتحنت " په ثاء سره راغلې دې ، امام بخاری رحمه الله چه ده نه " اتحنت " په تاء سره هم منقول دې ، " يقال " د مجهول صیغه نې راوړه نو د دې ضعف ته ئې اشاره اوکړه -

قوله: وقال معمر، وصالح، وابن المسافر: اتحنت: معمر بن راشد ، صالح بن کیسان او عبد الرحمن بن خالد بن مسافر هم " اتحنت " ثاء سره نقل کړیدی .... د معمر روایت امام بخاری رحمه الله په کتاب الزکات کښې " باب من تصدق فی الشرک ثم أسلم " تر لاندې ، د صالح روایت امام مسلم او د ابن المسافر روایت طبرانی موصولاً نقل کړیدی - (۲)

قوله: وقال ابن اسحاق: التحنت: التبر: محمد ابن اسحاق فرمائی چه د تحنت معنی نیکی سر ته رسول او تقرب الی الله حاصلول دی ، علامه ابن اثیر په النهایه کښې ددې معنی لیکي ".... کنت اتحنت بهائی الجاهلیة: أى اتقرب بهائی الله" (۳)

تر څو چه د " اتحنت " تعلق دې نو ابن التین فرمائی چه د دې معنی ما ته نه ده معلومه ، اسماعیلی دا تصحیف ګرځولې دې ، (۴) حافظ ابن حجر فرمائی : " وبالشئلة أصح رواية ومعنى (۵) یعنی اتحنت (ثاء سره) د روایت او دمعنی په دواړو اعتبارو سره زیات صحیح دې

قوله: وتابعه هشام عن أبيه: یعنی محمد بن اسحاق د تحنت چه کوم تفسیر بیان کړیدی دیکښې د دوی متابعت هشام بن عروه د خپل پلار حضرت عروه نه کړیدی ، دا

(۱) کشف الباری و کتاب الایمان ، باب حسن اسلام المرء : ۴۰۳/۲

(۲) عمدة القاری : ۹۶/۲۲ ، فتح الباری : ۵۲۰/۱۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۵/۱۳

(۳) النهایة لابن الاثیر : ۴۴۹/۱

(۴) فتح الباری : ۵۲۰/۱۱۰ ، عمدة القاری : ۹۶/۲۲

(۵) فتح الباری ، کتاب الزکات ، باب من تصدق فی الشرک ثم أسلم : ۳۰۲/۳

متابع امام بخاری رحمه الله به . کتاب العتق . کنبی موصولا نقل کریدی - (۱)

بعض نسخو کنبی . تابعهم . د ضمیر د جمع سره دی ، دې صورت کنبی به مطلب وی چه د معمر ، صالح او د ابوالیمان وغیره متابعت هشام کریدی -

۱۷ = بَابُ مَنْ تَرَكَ صِبْيَةً غَيْرَهُ حَتَّى تَلْعَبَ بِهِ أَوْ قَبْلَهَا أَوْ مَازَحَهَا

[۵۱۳۷] حَدَّثَنَا جِبْرَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أُمِّ خَالِدِ بْنِ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَتْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ أَبِي وَعَلَى قَبِيضٍ أَصْفَرُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَنَهُ سَنَهُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَهِيَ بِالْعَرَبِيَّةِ حَسَنَةٌ قَالَتْ فَذَهَبَتْ أَلْعَبُ بِحَاثِمِ الثَّبُوقِ فَزَبَرَنِي أَبِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَهَا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْلَى وَأَخْلَقِي ثُمَّ أَيْلَى وَأَخْلَقِي ثُمَّ أَيْلَى وَأَخْلَقِي قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَبَقِيتُ حَتَّى ذَكَرْتَنِي مِنْ بَقَائِمِهَا [۳۹۰:۲]

د بل ماشومه لوبول ، دا خکلول دي سره ټوټي ټقالي کول جائز دي او د رسول الله ﷺ نه ثابت دي ، حديث د باب کتاب اللباس کنبی تیر شويدي (۲) او ددې مناسبت د باب سره ښه واضح دي -

قوله: فبقيت حتى ذكرني من بقائمي: يعني حضرت ام خالد دينه پس ژوندی پاتې شوه ، تر دې چه راوی ډير اوږد وخت ذکر کړو .... بقيت که د مونت صيغه وي نوضمير به حضرت ام خالد ته راجع وي او مطلب به دا وي چه رسول الله ﷺ " ايلي واخلقي " په الفاظو سره دوی د باره د اوږد عمر دعا اوکړه ، د دې دعا اثر دا شو چه دې ډير عمر بيا موندلو - حتی ذکر یعنی ذکر الراوي ومثلا (۳)

خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه اکثر نسخو کنبی د " فبقی " مذكر صيغه راغلې ده ، " أي فبقی ذلك الثوب المذكور " یعنی دا جامه ډير مودې پورې پاتې شوه (۴) دې صورت کنبی به په من بقائنها کنبی ضمير " الخيصة " ته راجع وي -

علامه کرمانی رحمه الله د " حتی ذکر " ترجمه کړیده " المعنى: صار القبيص مذكورا عند الناس بخبره بقاءه عن العادة " (۵) د دې معنی په صورت کنبی به " ذکر " صيغه د مجهول شی ، او د ذال به ضمه وي . یعنی ددې قميص د خلقو مینځ کنبی ډيره چرچه وه -

(۱) صحيح البخاری . کتاب العتق ، باب عتق المشرک (رقم الحديث : ۲۵۳۸)

(۲) صحيح البخاری . کتاب اللباس ، باب الخيصة السوداء (رقم الحديث : ۵۸۲۳)

(۳) ارشاد الساری : ۲۶ / ۱۳ وفتح الباری : ۵۲۱ / ۱۰ . و فی فیض الباری : بقیت تلك الإبنه حيا . و بقی ذلك الثوب أيضا : ۳۸۴ / ۴

(۴) فتح الباری : ۵۲۱ / ۱۰

(۵) شرح الکرماني : ۱۶۲ / ۲۱ . عمدة القاری : ۹۷ / ۲۲ . فتح الباری : ۵۲۱ / ۱۰

۱۸ = بَابُ رَحْمَةِ الْوَلَدِ وَتَقْبِيلِهِ وَمَعَانِقَتِهِ .

وَقَالَ ثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ أَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِبْرَاهِيمَ فَقَبَّلَهُ وَشَمَّمَهُ
 د بچو سره شفقت کول . د دوی خکلول او دوی راترغاږه ويستل د رسول الله ﷺ نه ثابت
 دی . امام بخاری رحمه الله د ثابت ابن اسلم البنانی روایت ذکر کړېدې چه امام بخاری په
 باب مناقب الحسن و الحسين - کښې مومولا نقل کړېدې چه رسول الله ﷺ خپل خوي
 ابراهيم خکل کړو او دې نې بوني کړو - (۱)

[۳۳۸] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي يَعْقُوبَ عَنْ ابْنِ أَبِي نَعِيمٍ
 قَالَ كُنْتُ شَاهِدًا لِبْنِ عُمَرَ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ ذِمِّ الْبُعُوضِ فَقَالَ مِمَّنْ أَنْتَ فَقَالَ مِنْ
 أَهْلِ الْعِرَاقِ قَالَ انْظُرُوا إِلَيَّ هَذَا يَأْتَانِي عَنْ ذِمِّ الْبُعُوضِ وَقَدْ قَتَلُوا ابْنَ النَّبِيِّ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَشَمَّمَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ هُمَا نَحْنُ أَتَيْنَا مِنَ الدُّنْيَا [۳۳۸: ر]

ابن ابی نعیم بیان کړېدې چه څه د ابن عمر سره ووم چه دوی نه یو سړي د ماشی د وژلو (د
 دم) متعلق تپوس اوکړو (یعنی په حالت د احرام کښې د ماشی وژل څنگه دې ؟) نو دوی
 اوویل : ته د کوم ځانې اوسیدونکې نې ؟ نو ده اوویل : د عراق اوسیدونکې یم . ابن عمر
 او فرمائل : دې سړي ته اوگورئ دې د ماشی د وژلو (د دم) تپوس کوی حال دا دې چه دې
 خلقو د حضور ﷺ خوي (حضرت حسین رضی الله عنه) قتل کړېدې . حال دا دې چه ما د رسول الله
 ﷺ نه اوریدلې دی چه دا دواړه په دنیا کښې څما دوه گلونه دی -

د ابن ابی نعیم نوم عبدالرحمن دې . رسول الله ﷺ د حضرت حسن او د حضرت حسین په
 باره کښې فرمائی چه - هماريحاتای من الدنيا -

ابن تین فرمائی چه - ریحان - معنی دلته رزق دې (۲) - ای ه ما من رزق الله الذی رزقته - یعنی
 دا دواړه ما ته د الله تعالی د طرفه را کړې شوي - رزق او هدیه - ده . علامه زمخشری په
 الفائق - کښې هم دا معنی لیکلې ده - (۳)

دویمه معنی نې دگل ده . ریحانه دیو مشهور او خوشبوداره گل نوم دې . او مطلب نې دا
 دې چه دا دواړه په دنیا کښې مادپاره گلونه دی . چه څنگه گلونه بویولې کیږی . رسول الله
 ﷺ به هم دوي دواړه بویول - (۴)

[۳۳۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ أَنَّ
 عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَتْهُ قَالَتْ جَاءَتْنِي امْرَأَةٌ

(۱) صحيح البخاری . کتاب فضائل اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم . باب مناقب الحسن و الحسين (رقم
 الحديث : ۳۵۴۳)

(۲) عمدة القاری : ۹۸ / ۲۲ . فتح الباری : ۵۲۴ / ۱۰ . ارشاد الساری : ۲۸ / ۱۳

(۳) عمدة القاری : ۹۸ / ۲۲ . فتح الباری : ۵۲۴ / ۱۰

(۴) عمدة القاری : ۹۸ / ۲۲ . فتح الباری : ۵۲۴ / ۱۰ . ارشاد الساری : ۲۸ / ۱۳

مَعَهَا ابْنَتَانِ سَأَلْنِي فَلَمْ يُعِدْ عِنْدِي غَيْرَ مَرَّةٍ وَاحِدَةٍ فَأَعْطَيْتُهُمَا فَقَسَمْتُهَا بَيْنَ ابْنَتَيْهَا ثُمَّ قَامَتْ فَخَرَجَتْ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَدَّثْتُهُ فَقَالَ مَنْ يَلِي مِنْ هَذِهِ الْبَنَاتِ شَيْئًا فَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ كُنَّ لَهُ سِتْرًا مِنْ النَّارِ (۱۳: ۵۳)

حضرت عائشه فرمائی کہ یو بنشدہ د دوه لونړو سره ما کره څه غوښتو دپاره راغله ، نو دې دپاره ما سره د یو کجور نه ماسوا نور څه ملانو نه شو ، نو ما دې ته دا ورکړه ، دې دا یو کجوره د خپلو دواړو لونړو په مینځ کښې تقسیم کړه ، بیا پاڅیده او روانه شوه ، رسول الله ﷺ چه راغلو نو ما دوی ته د دې بنځې قصه بیانہ کړه نو وې فرمائیل : " چه کوم کس په دې جینکو کښې د څه څیز والی جوړ شو پس ده د دوی سره ښه سلوک او کړو نو دا جینکې به ده لره د جهنم پرده شی " -

قوله: من يلي من هذه البنات شيئا: اکثر نسخو کښې " يلي " دې چه د ولایت نه دې ، بره ترجمه ددې مطابق شویده . د ترمذی وغیره روایت کښې " من یبتلي " دې (۱) امام نووی رحمه الله فرمائی چه خلقو به چه په دغه زمانه کښې جینکې یو آزمائش او مصیبت گنړلو ، دې وجه نه د ابتلاء لفظ د خلقو ددې عادت په وجه استعمال کړې شو - (۲) علامه قسطلانی رحمه الله ددې حدیث په باره کښې فرمائی :

وفیه تاکید حقوق البنات لیا فیهن من الضعف غالباً عن القيام بمصالح أنفسهن بخلاف الذکور (۳)
یعنی دې حدیث نه د جینکو د حقونو تاکید معلومیږي ځکه چه دوی طبعاً او فطرتاً کمزوري او ضعیفانې وی ، خپل ذاتی ضروریات په ښه شان نه شی پوره کولې -

د حدیث نه مستنبط اداب : علامه ابن بطلال لیکي : " وفیه جواز سؤال المحتایم ، وسؤال عائشة لکونها لم تکن إلا تمرة فأثرت بها ، وأن القليل لا يستمتع التصديق به لحقارته ، بل ينهى للمتصدق أن يتصدق بها تيسراً له وإن قل ، وفیه جواز ذکر المعروف إن لم یکن علی وجه الفخر ولا البتة (۴)

یعنی دې حدیث نه یو خو دا خبره معلومیږي چه گه سرې محتاج او ضرورتمند وی نو ده دپاره سوال کول جائز دی - د حضرت عائشه رضی الله عنها سخاوت هم دینه معلومیږي چه صرف یو کلهجوره وه ورسره هغه نې هم ورکړه ، دریمه ترینه دا خبره معلومیږي چه لږ او معمولی څیز هم صدقه کولې شي ، دا معمولی گنړل او صدقه نه کول صحیح نه دی ، بلکه د وس او د توفیق مطابق چه څه هم وی صدقه کول پکار دی -

څلورمه خبره ترینه دا معلومه شوه چه د خپلې یو نیکې ذکر اوشی نو دا جائز دی خو په دې شرط چه دا د فخر او د احسان زیاتلو (وریادولو) په نیت نه وی -

(۱) جامع الترمذی ، کتاب البر والصلة ، باب ما جاء فی النفقة علی البنات و الأخوات : ۴ / ۳۱۹ (رقم الحديث : ۱۹۱۳)

(۲) صحيح مسلم ، کتاب البر و الصلة ، باب فضل الإحسان إلى البنات : ۲ / ۳۳۰

(۳) ارشاد الساری : ۲۹ / ۱۳

(۴) فتح الباری : ۱۰ / ۵۲۹

دلته د بخاری په روایت کښې د یو کهجورې او د صحیح مسلم په روایت کښې د درې کهجورو ذکر دې . دواړو کښې تطبیق داسې کیدې شی چه ابتداء یو کهجوره حضرت عائشه ته ملاوه شوه او روستو ورته دوه نورې هم ملاو شوې - (۱)

[۵۷۵۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْقُمَيْزِيُّ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ سُلَيْمٍ حَدَّثَنَا أَبُو قَتَادَةَ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَامَهُ بِنْتُ أَبِي الْعَاصِ عَلَى عَاتِقِهِ فَصَلَّى فَإِذَا رَكْعَةً وَضَعَهَا وَإِذَا رَفَعَهَا [ر: ۴۹۳]

[۵۷۵۱] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَبْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ وَعِنْدَهُ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ جَالِسًا فَقَالَ الْأَقْرَعُ إِنِّي لِي عَشْرَةٌ مِنْ الْوَلَدِ مَا قَبِلْتُ مِنْهُمْ أَحَدًا فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يَرْحَمُ

حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرماني چه رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت حسن لره خکل کړو ، او دوی سره اقرع بن حابس ناست وو ، اقرع چه دا اولیدل نو وې ویل شما لس بچی دی ما دوی کښې یو هم کله هم نه دې خکل کړې ، رسول الله صلى الله عليه وسلم ده ته اوکتل ، او بیا نې اوفرمائل چه کوم سړې په نورو شفقت او رحم نه کوی نوپه ده به هم رحم نه کیږی -

قوله: مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يَرْحَمُ: دیکښې دوه صورتونه دی :

① مَنْ مَوْصُولُهُ دې ، دا دواړه صیغې په حالت رفعی کښې دی او دا کلام از قبیل خبر دې . ترجمه نې ده چه کوم سړې رحم نه کوی په ده هم رحم نه کیږی -

② مَنْ شَرْطِيهِ جازمه دې ، " لا يَرْحَمُ او " لا يَرْحَمُ " دواړه مجزوم دی . رومبې شرط او دویم جزاء ده . ترجمه دا ده چه کوم سړې رحم نه کوی نو په هغه به هم رحم نه کیږی - (۲)
علامه سبیلی فرماني چه رومبې صورت د سیاق د کلام سره زیات موافق دې (۳)

[۵۷۵۲] (۴) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَ أَعرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ تَقْبِلُونَ الصَّبِيَّانَ فَمَا تَقْبِلُهُمَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَأَمْلِكُ لَكَ أَنْ تَزْعُمَ اللَّهُ مِنْ قُلُوبِكَ الرَّحْمَةَ

حضرت عائشه فرماني چه یو باندیچی رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راغلو ، او وې ویل تاسو خلق بچو لره خکلوی خو مونږ نې نه خکلوو ، دا باندیچی یا خو اقرع بن حابس وو ، چه د هغه ذکر په تیر شوی حدیث کښې راغلي دې ، یا قیس بن عاصم تمیمی وو او یا عیینه بن حصن وو ،

(۱) عمدة القاری : ۹۹ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۲۴ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۸ / ۱۳

(۲) عمدة القاری : ۱۰۰ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۲۶ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۳۰ / ۱۳ ، شرح الکرمانی : ۱۶۴ / ۲۱

(۳) عمدة القاری : ۱۰۰ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۲۶ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۳۰ / ۱۳

(۴) (۵۶۵۲) الحدیث أخرجه مسلم في كتاب الفضائل ، باب رحمته صلى الله عليه وسلم الصبيان والعیال

.... ۱۸۰۸ / ۴ (رقم الحدیث : ۲۳۱۷)

په روایتونو کېنې په دارنگه واقعہ کېنې د دې دواړو ذکر هم راغلې دي -

قوله: أوأملك لك أن نزع الله من قلبك الرحمة: یعنی الله تعالى که د ستا زړه نه شفقت او نرمی ويستلې ده نو څه څه کولې ش -

أوأملك کېنې همزه د استفهام انکاری دپاره ده - «ای لا املك، ای لا أقدر أن أجعل الرحمة في قلبك بعد أن نزعها الله منه...» (۱) أن نزع ..... ترکیب کېنې د - املك - دپاره مفعول به دي -

[۵۷۵۳] حَدَّثَنَا أَبُو أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَدِمَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبِيَّ فَإِذَا امْرَأَةٌ مِنَ السَّبِيِّ قَدْ تَحَلَّبُ تُدِيئًا تَسْقَى إِذَا وَجَدَتْ صَبِيًّا فِي السَّبِيِّ أَخَذَتْهُ فَأَلْصَقَتْهُ بِطَنْبِهَا وَأَرْضَعَتْهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتُرَوْنَ هَذِهِ طَارِحَةً وَلَدَهَا فِي النَّارِ قُلْنَا لَا وَهِيَ تَقْدِيرُ عَلَيَّ أَنْ لَا تَطْرَحَهُ فَقَالَ لِلَّهِ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هَذِهِ بِوَلَدِهَا (۲)

په بندګانو باندې د الله تعالى مهرباني څومره ده؟ حضرت فاروق اعظم فرماني چه نبی کریم ﷺ ته یو څو قیدیان راوستې شو ، دې قیدیانو کېنې یوه ښځه وه .... دا د تې نه پښې راوایسې د ځکلو دپاره ، نو چه کله دا کوم ماشوم په قید کېنې وینی نو دا ده لره رانیسې او خپلې ګیدې سره ټې لګوې او ده ته پښې ورکوي ، نو نبی کریم ﷺ مونږ ته اوفرمانل : آیا تاسو دا سوچ کولې شې چه دا ښځه دا خپل بچي اور کېنې اچولې شې - مونږ اوویل : نه چه لکه دا په نه غور زولو قادره وی ، نو دوی ﷺ اوفرمانل : چه الله په خپلو بندګانو د دینه هم زیات مهربان دي چه څومره دا ښځه په خپل بچي مهربان ده

قوله: قد تحلب تدیئاً تسقى: ① تحلب د باب د تفعل نه د واحد مذکر غائب فعل ماضی

معلوم صیغه ده - تدیئ - ددې فاعل دي یعنی د دې تې پښې ورکوي ، د پیو نه ډک وو ② تحلب د باب د نصر نه دي - تدی - ددې مفعول به دي یعنی دې ښځې د تینو نه پښې راویستل - تسقى - د دینه حال واقع کیرې (۳) په بعض روایتونو کېنې - تسقى - دي ، یعنی دې د اضطراب په حالت کېنې آخوا ډیخوا منډې وهلې (۴) او د مسلم شریف په روایت کېنې - تبغی - دي یعنی دې یو بچي تلاش کولو - (۵)

حاصل دا چه ددې ښځې بچي په قیدیانو کېنې روک شوې وو او ددې تینه د پیو نه ډک

(۱) عمدة القاری: ۱۰۰/۲۲ فتح الباری: ۵۲۷/۱۰، ارشاد الساری: ۳۱/۱۳، شرح الکرمانی: ۱۶۴/۲۱

(۲) ۵۶۵۳ (الحديث أخرجه مسلم في كتاب التوبة . باب في سعة رحمة الله تعالى و أنها سبقت غضبه : ۴

۲۱۰۹ (رقم الحديث : ۲۷۵۴)

(۳) عمدة القاری: ۱۰۰/۲۲، ارشاد الساری: ۳۱/۱۳

(۴) فتح الباری: ۵۲۸/۱۰

(۵) أخرجه مسلم في كتاب التوبة . باب في سعة رحمة الله و أنها سبقت غضبه : ۴ ۲۱۰۹ (رقم الحديث

شوې وو ، دې وجه نه دې د پريشانۍ او د اضطراب په حالت د يو بچۍ په تلاش کښې اخوا ديخوا گرځيدله ، چه دې ته څوک بچې ملاو شي او دا ده ته پښې ورکړي ..... دیکښې ديتنه خپل بچې ملاو شو نو دې دا د خپلې سينې سره اولگولو ... (۱) رسول الله ﷺ په دې موقعه اوفرمانل الله جل شانہ دينه هم زيات په خپلو بندگانو مهربانه دې -
 "عباد " نه مؤمنان مراد دی ، ابو محمد بن ابی حمزه فرماني چه " لفظ العباد عام و معناد خاص بالمؤمنين " (۲)

د حديث نه مستنبط آداب : حافظ ابن حجر رحمه الله د دې حديث آداب او مسائل ذکر کوي او ليکي : وفيه اشارة إلى أنه ينبغي للمرء أن يجعل تعلقه في جميع الأمور بالله وحده ، وأن كل من فرض أن فيه رحمة ماحق يقصد لأجلها ، فأنه سبحانه وتعالى أرحم منه ، وفيه جواز نظر النساء البسيات ، وفيه ضرب البشل بما يدرك بالحواس لما لا يدرك بها لتحصيل معرفة الشيء على وجهه ، وإن كان الذي ضرب به البشل لا يحاط بحقيقته ، لأن رحمة الله لا تدرك بالعقل ، ومع ذلك ، فقرأ بها النبي صلى الله عليه وسلم للسامعين بحال البراءة المذكورة .... (۳) يعنى دې حديث نه څو خبرې معلومې شوې :

① سړي لره پکار دی چه په تمامو امورو کښې خپل تعلق د الله تعالى سره جوړ اوساتي .
 الله تعالى چه کوم احکام فرض کړيدي ، دیکښې هر يو باعث د رحمت دی ، او هم د يو رحمت د وجه نه ددې حکم ورکړې شويدي -
 ② د جنگي قيديانو ښځو ته کتل جائز دی -

③ چه د کوم څيز ادراک په حواسو سره نه کيږي ، د دې د پوهولو دپاره او د خلقو ذهن ته د نژدې راوستو دپاره د محسوس څيزونو مثال ورکولې شي ، د الله تعالى د رحمت مکمل ادراک په عقل او حواسو سره نه شي کيدې خو حضور اکرم ﷺ د ښځې محسوس حالت باندې خلق د الله تعالى په رحمت پوهولو دپاره سعی اوکړه -

۱۹=باب جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةً جُزْءٍ

[۵۵۴] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ الْأَمَّيَّيُّ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةً جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ جُزْءًا وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا قَبْلَ ذَلِكَ الْجُزْءِ

(۱) عمدة القارى : ۱۰۱ / ۲۲ فتح البارى : ۵۲۸ / ۱۰ ارشاد السارى : ۳۱ / ۱۳

(۲) عمدة القارى : ۱۰۱ / ۲۲ فتح البارى : ۵۲۹ / ۱۰

(۳) فتح البارى : ۵۲۹ / ۱۰

(۴) (۵۶۵۴) الحديث أخرجه البخارى أيضا فى كتاب الرقاق ، باب الرجاء مع الخوف (رقم الحديث : ۶۱۰۴) و أخرجه مسلم فى كتاب التوبة ، باب فى سعة رحمة الله تعالى و أنها سبقت غضبه : ۲۱۰۸ / ۴ (رقم الحديث : ۲۷۵۲)

۲۰=باب قَتْلُ الْوَلَدِ خَشْيَةً أَنْ يَأْكُلَ مَعَهُ

[۵۱۵۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرْخِيَلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الذُّلْبِ أَكْثَرُ قَالَ أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ يَدًا وَهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ ثُمَّ أَيُّ قَالَ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشْيَةً أَنْ يَأْكُلَ مَعَكَ قَالَ ثُمَّ أَيُّ قَالَ أَنْ تُزَانِيَ حَبِيلَةَ جَارِكَ وَالزُّنَى اللَّهُ تَصْدِيقُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ الْآيَةُ [۳۲:۴]

اولاد ددی یری نه قتل کول چه دوی به ده سره خوراک کوی حرام او گناه کبیره ده ، حدیث باب په کتاب التفسیر د سورة فرقان د تفسیر لاندې تیر شویدي - (۱)

۲۱=باب وَضْعُ الصَّبِيِّ فِي الْحِجْرِ

[۵۱۵۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ صَبِيًّا فِي خَجَرٍ يُحَنِّكُهُ فَبَالَ عَلَيْهِ قَدْعًا يَمَاءً فَأَتْبَعَهُ [۳۲:۴]

حجرو دماء په فتح او په کسره سره غیری ته وائی او بچی په غیره کبې اوچتول په سنت سره ثابت دي ، لکه چه حدیث د باب کبې دي ، تحنیک کهجوره چه اوچچلې شی او په تالو کبې کيخو دي شی دیته وائی ، روایت دباب کتاب الطهارة ، باب بول الصبيان کبې تیر شویدي .

۲۲=باب وَضْعُ الصَّبِيِّ عَلَى الْقَعْدِ

[۵۱۵۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَامِرٌ حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَمِيْمَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي عُمَرَ النَّهْدِيِّ يُحَدِّثُهُ أَبُو عُمَرَ عَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْخُذُنِي فَيَقْعِدُنِي عَلَى قَعْدٍ وَيَقْعِدُ الْحَسَنُ عَلَى قَعْدِهِ الْآخَرِي ثُمَّ يَقْعِدُهُمَا ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ ارْزُقْهُمَا فَإِنِّي أَرْزُقُهُمَا وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ أَبِي عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ قَوْمَهُ فِي قَلْبِي مِنْهُ شَيْءٌ قُلْتُ حَدِّثْنِي بِهِ كَذًا وَكَذًا فَاثْمَرُ الْمُعْتَمِرُ مِنْ أَبِي عُمَرَ فَتَنَظَّرْتُ فَوَجَدْتُهُ عِنْدِي مَكْتُوبًا فِيمَا سَمِعْتُ [۳۲:۴]

بچی په پتون کبینول په سنت سره ثابت دي ، روایت د باب معتمر د خپل پلار سلیمان بن طرفان نه نقل کوی ، د ده شیخ ابوتمیمه دي ، د ابو تمیمه نوم طریف بن مجالد دي (طریف په وزن د فعیل دي) د ده شیخ ابو عثمان دي چه د هغه نوم عبد الرحمن دي - (۲)

(۱) صحیح البخاری ، کتاب التفسیر ، باب قول الله تعالى . و الذين لا يدعون مع الله إلهاً آخر ... الفرقان : ۶۸ (رقم الحديث : ۴۷۶۱)

(۲) فتح الباری : ۵۳۲۱۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۳۱۲۲

حضرت اسامه بن زید فرمائی کہ رسول اللہ ﷺ خہ پہ یو پتون او حضرت حسن پہ بل پتون کبینولہ وو . بیا ئی دواہہ پیوستہ کرو او دعا ئی او کرہ " اللہم ارحمہما ، فلانی ارحمہما " د رسول اللہ ﷺ دوفات پہ وخت د حضرت اسامہ عمر د یو روایت مطابق شل کالہ او د بل روایت مطابق نورلس کالہ وو - (۱)

او د حضرت حسن عمر دغه وخت زیات نہ زیات اتہ کالہ وو ، د دواہو عمرونو کبھی ډیر فرق دے ، دا واقعہ شاید د هغه وخت ده چه کله حضرت حسن د یو یا د دوه کالو وو او حضرت اسامه به قریب البلوغ وو ، دارنگه لوی بچی هم په غیبه کبھی اخستې کیږی او په پتون باندې کبینولې کیږی ، خاص کر چه کله دوی بیمار شی او دې وجه نه د دواړو په عمرونو کبھی د فرق سره بیا هم د دوی په پتونونو کبینول خہ بعید خبره نه ده - (۲)

قوله: وعن علی، قال حدثنا یحیی، حدثنا سلیمان..... علی " نه علی بن عبد الله مدینی مراد دې په " عن علی " کبھی دوه احتمالہ دی

① یو دا چه چه ددې عطف په سابقه سند " حدثنا عبد الله بن محمد " باندې دې ، او عبد الله بن محمد د امام بخاری شیخ دې ، دې صورت کبھی مطلب دا دې چه امام بخاری رحمه الله دا روایت د دوه حضراتو نه رانقل کړیدی یو د عبد الله بن محمد نه او بل د علی بن المدینی نه -

② دویم صورت دا دې چه ددې عطف دې په " حدثنا عارم " باندې وی ، نو دې صورت کبھی به دا مطلب شی چه امام بخاری رحمه الله د عبد الله بن محمد په واسطه سره دا حدیث د علی بن المدینی نه هم نقل کړیدی یعنی عبد الله سره دا حدیث په واسطه د عارم هم دې او د علی بن المدینی په واسطه هم ، امام بخاری رحمه الله دواړو واسطو سره دا رانقل کړیدی - (۳)

قوله: قال التیمی: فوقع فی قلبی منه شیء، قلت: حدثت به کذا وکذا، فلم أسمعہ

من أبي عثمان، فنظرت فوجدته عندی مکتوباً فیما سمعت: سليمان تيمی فرمائی چه دا حدیث کله ما بیان کرو نو خما زړه کبھی شک راغلو چه ایا دا حدیث ما د ابو عثمان نه بلاواسطه اوریدلې دې او که د ابوتیمیمه په واسطه مې اوریدلې دې، یعنی دې حدیث کبھی خما شیخ ابو عثمان دې او که ابو تیمیمه دې ، چه ما ته شک راغلو نو ما په خپل کتاب کبھی اوکتل نو ما په دیکبې بیا موندل چه دا ما د ابوتیمیمه نه اوریدلې دې یعنی د ابو عثمان نه مې بې د واسطې نه دې اوریدلې . حدیث د باب کتاب المناقب ، باب مناقب الحسن و الحسين ﷺ کبھی تیر شویږي -

ابو تميمه طریف بن معالج: د ابو تميمه طریف بن معالج په بخاری کبھی صرف دوه

(۱) فتح الباری: ۵۳۳/۱۱۰

(۲) فتح الباری: ۵۳۳/۱۱۰، عمدة القاری: ۱۰۳/۲۲

(۳) فتح الباری: ۵۳۳/۱۱۰، عمدة القاری: ۱۰۳/۲۲

روایتونه دی یو دا او بل په کتاب الاحکام کښې راځي - (۱)

یحي بن معین ، محمد بن سعد وغیره ائمه د جرح او د تعدیل د دوی توثیق کړېدې (۲) ابن حبان په کتاب الثقات کښې د ده ذکر کړېدې - (۳)

د ده تره ده لره په یو یمنی باندې خرڅ کړې وو ، چه د چا په لاس دې خرڅ کړې شوې وو ، د دې سړي ښځې یو ورځ ده ته بد رد اووېلي نو ده خپل تعارف اوکړو چه څه عرب یم ، ښځې خاوند ته اووېل ، خاوند ده نه تپوس اوکړو نو ده ورته پوره حقیقت ښکاره کړو چه په تا باندې څه خپل تره خرڅ کړې یم څه غلام نه یم بلکه څه اصلاً ازاد یم ، دې اخستونکي یمنی ورته اووېل : چه ته دا اوښه او زاد راه واخله او واپس خپل قوم ته لاړ شه خو ده انکار اوکړو او وې ویل چه کوم قوم څه خرڅ کړې یم ، څه به اوس کله هم دوی سره نه ملاوېږم - (۴)
د دوی وفات په پنځه نوي ، اووه نوي یا نه نوي سن هجري کښې شویدی - (۵)
د امام مسلم نه علاوه باقی حضراتو د ده روایتونه ذکر کړیدی - (۶)

۲۳ = بَابُ حُسْنِ الْعَهْدِ مِنَ الْإِيمَانِ

[۵۵۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ مَا غُرْتُ عَلَى أَمْرٍ إِلَّا مَا غُرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ وَلَقَدْ هَلَكْتُ قَبْلَ أَنْ يَتَزَوَّجَنِي بِلَاثِ سِنِينَ لِمَا كُنْتُ أَسْمَعُهُ يَذْكُرُهَا وَلَقَدْ أَمَرْتُ رَبَّهُ أَنْ يُنْتَرَهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ وَإِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَذْبُحَ الشَّاةَ ثُمَّ يَهْدِي فِي خَلَّتِيهَا مِنْهَا [۲: ۲۰۵]
د تعلق لحاظ کول : د عهد څو معنی راځي ، زمان ، مکان ، یمن ، ذمه ، صحبت ، میثاق ، امان ، نصیحت ، وصیت (۷) دلته دینه احترام او لحاظ کول مراد دی - (۸) د حقونو احترام کول او د تعلقاتو لحاظ کول ، په ایماني عملونو کښې یو عمل دی -

روایت د باب کښې حضرت عائشه فرماني چه څه یوې ښځې ته هم نه یم پسخیدلې چه څومره خدیجه ته پسخیدلې یم ، حال دا دې چه هغه څما د نکاح نه درې کاله وړاندې وفات شوې وه ، ځکه چه ما به د رسول الله ﷺ نه د دوی ذکر کول اوریدل ، او په تحقیق سره دوی ﷺ ته خپل رب حکم کړې وو چه دپته زیرې ورکړه د جنت په محل کښې د ملغلرو ، چه کله به دوی یو بکړی حلاله کړه نو د حضرت خدیجه ملگرو ته به نې هم څه لېږل -

(۱) فتح الباری : ۵۳۳/۱۰

(۲) الجرح والتعديل : ۴/ الترجمة : ۲۱۶۴ ، طبقات بن سعد : ۱۵۲/۷

(۳) کتاب الثقات لابن حبان : ۳۹۵/۴

(۴) تهذيب الكمال : ۳۸۱/۱۳ (رقم الترجمة ۲۹۶۲)

(۵) تهذيب الكمال : ۳۸۱/۱۳ (رقم الترجمة ۲۹۶۲)

(۶) تهذيب الكمال : ۳۸۱/۱۳ (رقم الترجمة ۲۹۶۲)

(۷) فتح الباری : ۵۳۴/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۳/۲۲

(۸) فتح الباری : ۵۳۴/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۳/۲۲

د حضرت خدیجه ملگرو ته د بکړۍ غوښه لیرل - حسن عهد - او د دوی د تعلقاتو د لحاظ ساتلو په طور وه ، هم ددې مناسبت په وجه امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته ذکر کړو . لکه چه د مستدرک حاکم او د شعب الایمان بیهقی کښې د حضرت عائشه په روایت کښې دده تصریح ده ، هغه فرمائی :

«جاءت عجلال النبی صلی الله علیه وسلم ، فقال : کیف أستم حالکم ، کیف کنتم بعدنا ؟ قالت : بخیر ، إن أمت وأمی یا رسول الله ، فلما خرجت ، قلت : یا رسول الله ، تُقبلُ علی هذه العجوز هذا الإقبال ، فقال : یا عائشة ، إنها کانت تأتینا زمان حدیجة ، وإن حسن العهد من الإیمان » (۱)

حضرت عائشه فرمائی : یو بودې ښځه رسول الله ﷺ ته راغله ، حضور ﷺ دینه د حال احوال تپوس او کړو او دینته ښې ډیره توجه ورکړه ، دې اوویل : خما مور پلار دې په تا قربان وی ، څه روغه یم ، نو چه کله دا اووتله نو ما تپوس او کړه ، اے د الله رسوله ! تا دې بودې ته دومره توجه ورکړه ؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل : عائشه دا به مونږ کړه د خدیجه په دور کښې راتله او تعلقاتو کښې احترام او لحاظ کول د ایمان حصه ده -

من قصب : قصب اصل کښې بائس ته وائی ، دلته ترینه - قصب الدرر - د ملغلرو باینس مراد دې ، علامه عینی رحمه الله فرمائی ، د جوهریانو په اصطلاح کښې ویلې کیږي - قصب من اللؤلؤ ، قصب من الجوهر ..... (۲)

فی خلتها : خَلَّة (د خاء په ضمه او د لام په تشدید سره) مصدر دې ، دوستۍ ته وائی - دلته ترینه ملگري مراد دی ، مصدر جمع او اسم دپاره هم استعمالیږي - (۳)
بعضو ویلې دی دلته مضاف محذوف دې ای یهدی الی اهل خلتها (۴)

۲۳ = بَابُ فَضْلِ مَنْ يَعُولُ يَتِيمًا

[۵۱۵۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا وَقَالَ يَأْصُبُغُهُ السَّبَابَةُ وَالْوُسْطَى [۳۹۹۸: ر]

دې باب کښې د یتیم د پالنې او د کفالت فضیلت او اهمیت بیان شویدي ، یعول په معنی دپالنې او د تربیت کولو دي (۱) په حدیث د باب کښې رسول الله ﷺ فرمائی : څه او د یتیم پالنه کوونکې به په جنت کښې داسې یو او دوی ﷺ په مساوکه او په مینځه ګوته اشاره

(۱) المستدرک للحاکم ، کتاب الإیمان و باب حسن العهد من الإیمان : ۱۶۱۱

(۲) عمدة القاری : ۱۰۴ / ۲۲

(۳) فتح الباری : ۵۳۴ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۴ / ۲۲ ، النهاية لابن الاثیر : ۷۲ / ۲

(۴) فتح الباری : ۵۳۴ / ۱۰

(۵) فتح الباری : ۵۳۵ / ۱۰

او کره او ددی نزدی والی نهی او خودلو یعنی چه خومره لره فاصله د دی دوه گوتو مینخ کنبی ده دومره فاصله به خما او د یتیم پالنه کوونکی مینخ کنبی وی ، لکه یو بل حدیث کنبی دی بحثت انا و الساعة کهاتین یعنی خما د بحثت او د قیامت مینخ کنبی دومره فاصله ده چه خومره د دی دوه گوتو مینخ کنبی ده - حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی : "وفیه إشارة إلى أن بین درجة النبی و کافل الیتیم قدر تفاوت ما بین السهابة و الوسطی ، وهو ظیفر قوله : بحثت انا و الساعة کهاتین" (۱)

حافظ ابن حجر د خپل شیخ په حواله سره د دی تشبیه حکمت دالیکلې دې چه رسول الله ﷺ یو داسې قوم ته رالیرلې شوی وو چه جاهل او د دین نه بیگانه وو ، دوی ﷺ دوی ته د دینی امورو معلم او کفیل رالولیرلې شو ، د یتیم کفالت کوونکې هم د یو داسې بچی پالنه او تربیت کوی چه هغه د خپلې دنیا او د دین دواړو نه بیگانه دې - (۲)

۲۵ = باب السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ

[۵۲۱۰] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمُسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ كَالَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ الدِّيلِيِّ عَنْ أَبِي الْغَيْثِ مَوْلَى ابْنِ مُطِيعٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُهُ [۵۲۸۰]

أرمله (د راه په سکون او د ميم په فتحه سره) هغه بنسخت ته وایی چه د هغې خاوند نه وی، برابره خبره ده چه دې واده کړې وی او که نه وی کړې (۳)

حدیث د باب په کتاب النفقات، باب فضل النفقة علی الأهل کنبی تیر شویدي

۲۶ = باب السَّاعِي عَلَى الْمُسْكِينِ

[۵۲۱۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْغَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمُسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَخِيْبُهُ قَالَ يَشْكُ الْقَعْنَبِيُّ كَالْقَابِرِ لَا يَفْتَرُ

(۱) فتح الباری : ۵۳۵۱۱۰

(۲) فتح الباری : ۵۳۶۱۱۰

(۳) إرشاد الساری : ۳۸۱۱۳ ، وقال ابن الأثير : الأرملة : المساكين من رجال و نساء و يقال لكل واحد من الفريقين على إنفراده : أرملة ، و هو بالنساء أخص و أكثر استعمالا ، و الواحد أرملة و أرمله ، و قد تكرر ذكر الأرملة و الأرمله في الحديث ، فالأرملة الذي ماتت زوجته ، و الرملة التي مات زوجها ، و سواء كانا غنيين او فقيرين . النهاية لابن الأثير : ۲۶۶۱۲ ، و هكذا في مجمع بحار الأنوار : ۳۸۱۱۲

وَكَا الصَّابِرُ لَا يُفْطِرُ [۵۰۳۸]

علی المسکین ای لأجل المسکین ، علی د سببیت دپاره دې ، ساعی : محنت کوونکی او گټونکی ته وائی "القائم لا یفتر" مرکب توصیفی دې ، لا یفتر د القائم صفت دې - "القائم" باندې الف لام د عهد ذهنی دپاره دې لکه چه "ولقد امر علی اللّٰثیم یسئفی" کنبې دې - (۱)

قوله: وأحسبه قال - يشك القعنبی :- کالقائم... د امام بخاری رحمه الله شیخ عبد الله بن مسلمه فرمائی چه خما خیال دې چه امام مالک د "کالقائم لا یفتر" ... الفاظ هم ویلې وو - "احسبه" کنبې ضمیر منصوب "مالک" ته راجع دې "یشک القعنبی" جمله معترضه ده یعنی عبد الله بن مسلمه قعنبی ته شک دې -

۲۷ = بَابُ رَحْمَةِ النَّاسِ وَالْبَهَائِمِ

[۵۱۱۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَبِي سُلَيْمَانَ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعْنُ شَبِيَّةٌ مُتَقَارِبُونَ فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عَشْرِينَ لَيْلَةً فَظَنُّ أَنَا أَشْتَقُّنَا أَهْلَنَا وَسَأَلْنَا عَنْ تَرْكُنَا فِي أَهْلِنَا فَأَخْبَرَنَا وَكَانَ رَفِيقًا رَجِيًّا فَقَالَ ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِكُمْ فَعَلَبُوهُمْ وَمَرُّهُمْ وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي وَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤْذِنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ ثُمَّ لِيُؤْمِكُمْ أَكْبَرُكُمْ [۵۱۱۲]

د الله په مخلوق د رحمت کولو فضیلت : دې باب کنبې امام بخاری رحمه الله د خلقو او د خناورو سره د رحمت او د مهربانۍ سلوک کولو اهمیت بیان کړیدې ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری شاید د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه دې روایت ته اشاره کړیده چه کوم دوی مرفوع نقل کړیدې چه د هغې الفاظ دی "لن تؤمنوا حق ترحبوا، قالوا: کنا رحیم یا رسول الله، قال: انه ليس برحمة أحدكم صاحبه، ولكنها رحمة للناس رحمة العامة" (۲)

یعنی تاسو تر هغه مؤمن نه شئ جوړیدئ چه تر خواتاسو رحم اونکړئ نو خلقو اوویل : اے د الله رسوله مونږ ټول رحم کوونکې یو ، دوی رضی الله عنهم او فرمائیل : په خپل یو ملگری رحم کول مراد نه دی (د ملگری سره د رحمت او د شفقت معامله خو هر یو کوی) بلکه هغه رحمت مراد دې چه تمامو خلقو دپاره عام وی -

طبرانی دا حدیث نقل کړیدې او حافظ فرمایي چه ددې رجال ثقه دی (۳)

ذ باب رومې روایت "کتاب الصلاة باب من قال لیؤذن فی السفر مؤذن واحد" کنبې تیر شویدي ، شبیه : د شاب جمع ده لکه چه د بار جمع برره ده ، متقاربون یعنی مونږ یو بل سره قریب العمر وو : ای متقاربون بل السن - ظن أنا اشتقنا أهلنا : رسول الله صلی الله علیه و آله ته خیال اوشو چه مونږ د

(۱) ارشاد الساری : ۳۸۱۱۳

(۲) فتح الباری : ۵۳۸۱۱۰

(۳) فتح الباری : ۵۳۸۱۱۰

خجل کوز د خلقو اشتیاق لرو - وسألتنا من ترکنا ای اهلنا فاعبدها: رسول الله ﷺ مونې نه تپوس اوکړو چه مونې په کوز کښې څوک څوک پریخودې دی -

د رسول الله ﷺ دوی نه د اهل وعیال متعلق تپوس کول او بیا دوی ته اجازت ورکول د تللو د شفقت او د همدردۍ په وجه وو ، هم دې مناسبت سره امام دا حدیث دلته ذکر کړو -

[۵۴۳] حَدَّثَنَا إِبْنُ أَبِي حَتْمٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ سَمِيِّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ التَّمَامِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَبْنَؤُ الرَّجُلُ بِمَنْشِيِّ بَصْرِيقِ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَوَجَدَ بُتْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْبَثُ يَأْكُلُ النَّارَ مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ الرَّجُلُ لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبُ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي كَانَ بَلَغَ مِنْ فَتْرِكَ الْبُتْرِ فَلَمَّا خَفَهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِيَمِينِهِ فَقَالَ الْكَلْبُ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَقَرَأَ قَوْلَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنْ لَنَا فِي السَّابِغِ أَجْرٌ فَقَالَ نَعَمْ فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٌ أَجْرٌ [۱۴:۱]

د ځناورو سره د مهرباني سلوک کولو فضیلت: د باب دوم روایت - کتاب المساقات ، باب فضل سقی الماء - کښې تیر شویډې ، حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت دي . رسول الله ﷺ فرماني دي چه يو ځل سړې روان وو نو ده ته په لاره کښې سخته تگه اولگیدله نو ده ته يو کوهي په نظر راغلو ، نو دې دپته کوز شو او اوبه يي اوڅکلې او را اووتلو نو ده اولیدلو چه يو سپې زبي او د تندې د لاسه په ختو ژبه راکاږي ، دې سړی سوچ اوکړو چه دې سپي ته به هم هغه تکلیف د تندې په وجه رسیدلې وي چه کوم ما ته رارسیدلې وو ، دا سوچ يي اوکړو او کوهي ته کوز شو او خپله موزه يي د اوبو نه ډکه کړه ، بیا يي په خپله ځله کښې اونیوله (او بږه راوختلو) او دا يي سپي باندې اوڅکله ، الله تعالی دده دا عمل قبول کړو او د ده يي پخه اوکړه . خلقو تپوس اوکړو ، اے د الله رسوله آیا د ځناورو په باره کښې به هم مونې ته اجر ملایږي ؟ نو دوی ﷺ اوفرمانل : د هر لوند څيگر لرونکی (یعنی د هر ځناور) متعلق به اجر ملایږي -

کُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٌ: رطبة د کبد صفت دي ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني : الرطوبة کلیة عن الحياة (۱)

[۵۴۴] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةٍ وَكُنَّا مَعَهُ فَقَالَ أَغْرَابٌ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَتَحَمَّدًا وَلَا تَرْحَمْ مَعْنًا أَحَدًا فَلَمَّا سَلَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْأَعْرَابِ لَقَدْ تَجَرَّتْ وَأَسْعَايُ رِيْدُ رَحْمَةِ اللَّهِ

روایت کښې دی چه يو بانويچی راغلو (دا ذوالخویرصره یماني وو یا اقرع بن حابس وو) (۲)

(۱) ارشاد الساری: ۳۹۱۱۳. فتح الباری: ۵۳۸۱۱۰. عمدة القاری: ۱۰۶۱۲۲

(۲) (۵۶۶۴) هذا الحديث من أفراد الإمام البخاری. عمدة القاری: ۱۰۶۱۲۲

(۳) ارشاد الساری: ۴۰۱۱۳. فتح الباری: ۵۳۸۱۱۰. عمدة القاری: ۱۰۶۱۲۲

او ده اوویل : اے اللہ پہ ما او پہ محمد رحم او کره او مونہ سره پہ بل چا رحم مه کوه : نبی کریم ﷺ چه کله سلام او گر خولو نو دې باندیچی ته نهې اوویل تا یو فراخه څیز تنګ (او محدود) کړو - هجر ته پرا په معنی د تنګولو راځی ، (۱)

د "واسعا" نه د الله تعالی رحمت مراد دې ، مطلب دا دې چه د الله تعالی رحمت ډیر وسیع دې او تا دې ډیر محدود کړو - پرید رحمة الله .... دا د کوم راوی د طرفه تشریح ده ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه کیدې شی دا د حضرت ابوهریره رضی الله عنه جمله وی - علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث په اصحاب صحاح سته کښې صرف امام بخاری رحمه الله نقل کړیدې - (۲)

[۵۶۶۵] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا عَنْ عَامِرٍ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ سَمِعْتُ النَّعْمَانَ بْنَ بَيْشَرٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَائِمِهِمْ وَتَوَاقِيهِمْ وَنَعَاطِفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَنَدِ إِذَا اشْتَكَى عَضْوَانُ أَحَدِهِمْ لَهْ سَاطِرٍ جَسَدٍ وَبِالسَّهْرِ وَالْحَمَى
د مسلمانانو په خپل مینځ کښې د محبت بیان : رسول الله ﷺ چه ته به یو بل باندې مهربانی کښې یو بل سره محبت لرلو کښې او خپل مینځ کښې شفقت کوونکو کښې (کامل) مؤمنان د یو جسم په شان وینې چه د جسم کوم یو اندام ته هم تکلیف وی نو ټول جسم په تبه او په بیداروالی کښې ده سره شریک وی -

دې حدیث کښې درې لفظونه تراحم ، تواد او تعاطف استعمال شویدي ، د تراحم معنی د یو بل سره رحم کول راځی ، د تواد معنی د یو بل سره محبت او مودت کول راځی او د تعاطف معنی دیویل سره شفقت کول راځی ، د تداعی معنی یو بل ته دعوت ورکول راځی ، مطلب دا دې چه کله د سړي په جسم کښې په یو اندام څه تکلیف یا بیماری وی نو پوره جسم د دې په وجه بې آرامه وی او سړي بیدار وی ، د زیاتې شوگیرې او بې آرامه کیدو په وجه ورته عموماً تبه هم وی ، دې وجه نه د "السهر" نه پس نهې د "الحمى" لفظ ذکر کړو (۴) د کامل مؤمنانو د یو بل سره د محبت د تعلق هم دا عالم وی چه کوم یو مؤمن په تکلیف کښې مبتلا اووینې نو ټول ده دپاره پریشانه وی ، علامه قسطلانی رحمه الله لیکي

والحاصل أن مثل الجسد كونه إذا اشتكى بعضه اشتكى كله كالشجرة ، إذا ضرب من أغصانها اهتزت الأغصان كلها بالتحرك والإضطراب ، وفيه جواز التشبيه وغرب الأمثال لتقريب المعاني للأفهام (۵)

یعنی د جسم مثال په شان د اونې دې ، د اونې یو ښاخ چه دې اووهلو نو د دې ټول ښاخونه

(۱) فتح الباری : ۵۳۸۱۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۶۱۲۲

(۲) ارشاد الساری : ۴۰۱۱۳ ، عمدة القاری : ۱۰۶۱۲۲

(۳) الحدیث أخرجه مسلم فی کتاب الأدب ، باب تراحم المؤمنین و تعاطفهم و تعاضدهم : ۱۹۹۹۱۴

(۴) ارشاد الساری : ۴۰۱۱۳ ، فتح الباری : ۵۳۹۱۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۷۱۲۲

(۵) فتح الباری : ۵۳۹۱۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۹۱۲۲

(۶) ارشاد الساری : ۴۰۱۱۳

په خوزیدو او په اضطراب کښي راشی ، دارنگه چه د جسم یو حصه هم بې آرامه وی نو یو لول جسم بې آرامه وی ، دینه معلومه شوه چه د معنی د پوهولو دپاره تشبیه ورکول جائز دی -

[۵۳۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ غَرَسَ غَرْسًا فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ أَوْ ذَابَتْهُ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ [ر: ۲۱۹۵]

[۵۳۴] (۱) حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ وهب قَالَ سَمِعْتُ جَبْرِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يَرْحَمُ [ر: ۲۱۹۶]

رسول الله ﷺ مسلمان چه کله یو اونه اولگوي او دینه یو انسان یا یو خناور څه خوراک او کړی نو دا ده دپاره صدقه کیږي -

ترجمه الباب سره د حدیث مناسبت : ترجمه الباب سره د دې حدیث مناسبت بیانولو کښي علامه عینی رحمه الله لیکي

مطابقته للترجمة من حيث أن في غرس المسلم يدل على أنه يقصد ذلك وقت غرسه (۲)

یعنی مسلمان چه اونه وغیره کړی نو دیکښي د ده اصل محرک او جذبه په مخلوق د خدائي پاک باندې رحم او شفقت وی چه د الله تعالی مخلوق دینه فائده واخلی ، ددې په مناسبت سره حدیث د باب چه دیکښي د اونې د کرلو ذکر دې امام بخاری رحمه الله دلته ذکر کړو

۲۸=بَابُ الْوَصَاةِ بِالْجَارِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ اتَّقَاةٍ إِلَى قَوْلِهِ مُحْتَالًا [خوږا] [النساء: ۳۲]

[۵۳۵] (۲) حَدَّثَنَا إسماعيلُ بْنُ أَبِي أُوسَيْسٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عُمَرَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا زَالَ يُوصِينِي جَبْرِيلُ بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِلُهُ

(۱) (۵۶۶۷) الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب التوحيد . باب قول الله تبارك وتعالى : " قل ادعوا الله أو ادعوا الرحمن أيًا ما تدعوا فله الأسماء الحسنی " (رقم الحديث : ۶۹۴۱) وأخرجه مسلم في كتاب الفضائل ، باب رحمته صلى الله عليه وسلم الصبيان والعيال : ۴ : ۱۸۰۹ (رقم الحديث : ۲۳۱۹) وأخرجه أبو داود في كتاب الأدب ، باب في الرحمة : ۴ : ۲۸۵ (رقم الحديث : ۴۹۴۱)

(۲) عمدة القاری : ۲۲ : ۱۰۷

(۳) (۵۶۶۸) الحديث أخرجه مسلم في كتاب البر والصلة والآداب ، باب الوصية بالجار والإحسان إليه : ۴ : ۲۰۲۵ (رقم الحديث : ۲۶۲۳) ، وأخرجه الترمذی في كتاب البر والصلة ، باب... [بقیه بر صفحه آندوه....]

[٥٢٩] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ
ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا زَالَ جِبْرِيلُ
يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيَرَّثُهُ

وصاعة (د او په فتحه سره) د وصيت په معنى كېنې ده - امام بخارى رحمه الله په ترجمه
الباب كېنې د سورة نساء آيت كريمه ذكر كړيدې پوره آيت دې (واعبدوا الله ولا تشركوا به شيئا
بالوالدين إحسانا وبذي القربى واليتامى والمساكين والجار ذى القربى والجار الجنب والصاحب بالجنب وابن
السبيل وما ملكت أيمانكم إن الله لا يحب من كان مختلاً فخوراً)

دې آيت كريمه كېنې د والدينو ، رسته دارانو ، گاونډيانو ، غلامانو او وينځو سره د نيك
سلوك حكم وركړې شويدي -

د الجار ذى القربى او د الجار الجنب مصداق : " الجار ذى القربى " او د " الجار الجنب " مصداق
كېنې مفسرين مختلف اقوال كوي :

① حضرت عبد الله بن عباس نه روايت دې چې د " الجار ذى القربى " نه هغه كس مراد دې چې
كوم گاونډى هم وي او رسته دار هم او د " الجار الجنب " نه هغه كس مراد دې چې كوم صرف
گاونډى وي . رسته دار نه وي - (٢)

② " الجار ذى القربى " نه مراد نژدې اوسيدونكې گاونډى دې ، او " الجار الجنب " نه مراد لرې
اوسيدونكې گاونډى دې - (٣)

③ د " الجار ذى القربى " نه مسلمان گاونډى دې او د " الجار الجنب " نه غير مسلم گاونډى
مراد دې . ابن جرير دا قول نقل كړيدې - (٤)

④ مجاهد نه منقول دې چې د " الجار الجنب " نه د سفر ملگري مراد دې - (٥)

علامه قرطبي رحمه الله فرماني چې دينه معلومه شوه چې د گاونډى حقونه شته ، كافر وي

...بقية از حاشیه گذشته] ما جاء فى حق الجوار : ٣٣٢ \ ٤ (رقم الحديث : ١٩٤٢) و أخرجه أبو داود فى
كتاب الأدب . باب فى حق الجوار : ٣٣٨ \ ٤ (رقم الحديث : ٥١٥١) و أخرجه ابن ماجه فى كتاب الأدب .
باب فى حق الجوار : ٢١١ \ ٢ (رقم الحديث : ٣٦٧٣)

(١) الحديث أخرجه مسلم فى كتاب البر والصلة والأداب ، باب الوصية بالجار والإحسان إليه : ٢٠٢٥ \ ٤
(رقم الحديث : ٢٦٢٥) وأخرجه الترمذى فى كتاب البر والصلة ، باب ما جاء فى حق الجوار ٣٣٣ \ ٤ (رقم
الحديث : ١٩٤٣) وأخرجه أبو داود فى كتاب الأدب . باب فى حق الجوار : ٣٣٨ \ ٤ (رقم الحديث : ٥١٥٢)

(٢) فتح البارى : ٥٤١ \ ١٠ . عمدة القارى : ١٠٨ \ ٢٢ . تفسير ابن كثير : ٤٩٤ \ ١١ . النساء : ٣٦)

(٣) فتح البارى : ٥٤١ \ ١٠ . تفسير ابن كثير : ٤٩٤ \ ١١)

(٤) فتح البارى : ٥٤١ \ ١٠ . عمدة القارى : ١٠٨ \ ٢٢ . تفسير ابن كثير : ٤٩٤ \ ١١ . النساء : ٣٦)

(٥) فتح البارى : ٥٤١ \ ١٠ . عمدة القارى : ١٠٨ \ ٢٢ . تفسير ابن كثير : ٤٩٤ \ ١١ . النساء : ٣٦)

او که مسلمان ، رشته دار وی او که غیر رشته دار ، د کافر گاونډی سره په د احسان مطلب دا وی چه ده سره ښه ژوند تیروول اختیار کړې شی ، ده ته ضرر رسانی نه خان اوسانی ، د احسان نه دوستی او محامات مراد نه دې ځکه چه دا ممنوع ده لکه چه لیکي :

قلت : وعلى هذا فالوصاة بالجار مأمور بها مندوب إليها مسلمانان أو كافرا ، وهو الصحيح ، والإحسان قد

يكون بمعنى المواساة ، وقد يكون بمعنى حسن العشرة ، وكلف الأذى ، والمعاماة دونه - (١)

د گاونډيانو قسمونه : طبرانی د حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت رانقل کړې دې چه د گاونډيانو درې قسمونه دی :

① هغه گاونډی چه کوم صرف حق د جوار لری -

② هغه گاونډی چه د هغه دوه حقه وی یو حق د جوار او دویم حق د اسلام -

③ هغه گاونډی چه د هغه درې حقه وی یو حق د جوار ، دویم حق د اسلام او دریم د قربت او د رشته دارۍ حق - (٢)

د گاونډی په حد کښې اختلاف دې ، اوزاعی ، وانی د هر جانب هر طرف نه څلویښتو کړو پورې په گاونډ کښې شامل دی .... حضرت علی رضی الله عنه فرماني چه من سمع النداء فهو جار (٣)

بعضی خلق وانی من سمع إقامة الصلاة فهو جار لذلك المسجد (٤)

بعضی وانی من ساکن رجلا في محلة أو مدينة فهو جار (٥)

د دې اقوالو حاصل دا دې چه د آذان آواز تر کوم ځانې پورې رسی ، نو دا د یو بل گاونډیان دی یا د اقامت آواز چه تر کوم ځانې پورې رسی نو دوی د یو بل گاونډیان دی یا په یو محله او په یو ښار کښې اوسیدونکی خلق د یو بل گاونډیان دی -

الصاحب بالجنپ نه د سفر ملگرې مراد دې ، بعضو ویلي دی دینه ښځه مراد ده ، علامه قرطبی رحمه الله اول قول ته اصح ویلې دي - (٦)

مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله ددې آیت تفسیر کوی او لیکي :

یتامی ، نساء ، ورثاء او د زوجینو حقوق دوی سره نې د حسن معامله بیان اوکړو اوس دا ارشاد دې چه د هر یو حق درجه په درجه د تعلق موافق او د حاجتمندی مناسب ادا کړی د ټولو نه وړاندې حق د الله تعالی دې بیا د مور پلار بیا درجه په درجه د ټولو واسطه دارو او د حاجتمندو او د گاونډیانو د قریب او دغیر قریب نه مراد قرب او بعد نسبی دې یا قرب

(١) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي : ١٨٤١٥

(٢) ارشاد الساری : ٤٢١٣ ، فتح الباری : ٥٤٢١١٠ ، تفسیر ابن کثیر : ٤٩٥١١ ، النساء : ٣٦ ، الجامع

لأحكام القرآن للقرطبي : ١٨٤١٥

(٣) عمدة القاری : ١٠٨١٢٢

(٤) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي : ١٨٥١٥

(٥) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي : ١٨٥١٥

(٦) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي : ١٨٩١٥

او بعد مکانی دې - رومبی صورت کښې به دا مطلب وی چه د قرابتی گاونډی حق د اجنبی گاونډی نه زیات دې او دویم صورت کښې مدعا به دا وی چه د خوا کښې گاونډی حق د لرې گاونډی یعنی چه کوم په فاصله اوسېږی د ده نه زیات دې ، او د خوا کښې ناست د سفر ملگری ، هم پېشه او د کار شریک ، د یو آقا دوه نوکران ، د یو استاد دوه شاگردان ، دوست ، شاگرد او مرید وغیره ټول داخل دی او مسافر کښې میلمه ، غیر میلمه دواړه راغلل او مال مملوک غلام او وینځې نه علاوه نورو حیواناتو ته هم شامل دې آخر کښې فرمائی چه د چا په مزاج کښې تکبر او ځان ته خوبیی وی چه څوک هم د خپل ځان برابر نه گنږی ، په خپل مال مغرور او په عیش کښې مشغول وی ، هغه دا حقونه نه اداء کوی ، نو ده نه ځان اوساتی او ترینه جدا شی -

یعنی الله تعالی ځان ته خوښ او تکبر کوونکی لره چه کوم بخل کوی دوست نه گرځوی او خپل مال او هغه علم چه خدای پاک ورکړیدی هغه د خلقو نه پټوی چا ته پرې نفع نه رسوی او قولا او عملا نورو ته هم د بخل ترغیب ورکوی او دې کافرانو دپاره مونږه د ذلت عذاب تیار کړیدی -

فائده : دا آیت د یهودیانو په باره کښې نازل شوې وو چه فی سبیل الله خرج کولو کښې خپله هم بخل نې کولو او مسلمانان به نې هم بندول غوښتل او د رسول الله ﷺ کوم اوصاف چه په تورات کښې مذکور وو او د حقانیت د اسلام چه کوم آیتونه موجود وو هغه به نې پټول ، نو په مسلمانانو د داسې خصلتونو نه احتراز کول لازم دې

حدیث د باب کښې رسول الله ﷺ فرمائی چه حضرت جبرائیل علیه السلام د گاونډی دپاره ما ته برابری وصیت کولو تر دې چه ما ته خیال راغلو چه دې به وارث او گرځوی -

د گاونډی سره څنګه حسن سلوک او کړې شی؟ د گاونډیانو سره د حسن سلوک ذکر کولو

کښې علامه قسطلانی رحمه الله لیکي : ویصل امثال الوصية بإیصال فروب الإحسان إلیه

بحسب الطاقة کالهدية، والسلام، و طلاقة الوجه عند لقائه، و تفقد حاله، و معاوته فیما یحتاج إلیه، و کف

أسباب الأذى عنه علی اختلاف أنواعه حسب کانت أو معنیة (۱)

یعنی د گاونډیانو سره د حسن سلوک چه کوم وصیت شویدي په دې د عمل صورت دا دې چه سړې د خپل طاقت او د وس مطابق د گاونډی سره د حسن سلوک معامله او کړې ، هدیه ورکول ، سلام کول ، په روڼی تندې خنده رویه ملاویدل ، د حال احوال تپوس کول ، د ضرورت په موقعه ده سره تعاون کول او چه په څه ده ته اذیت ملاوېږی ګه هغه حسې وی او ګه معنوی دینه خپل ځان ساتل د گاونډیانو سره په حسن سلوک کښې داخل دې -

۲۹ = بَابُ إِثْمَ مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ يُوقِعُهُنَّ [۳۳]

يُنْذِرُهُنَّ مُوقِلاً [الكشف: ۵۲] مَبْلِكاً

[۵۲۴۰] (۱) حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُلَيْبٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي مُرَيْمٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ قِيلَ وَمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ تَابِعَهُ شَبَابُهُ وَأَسَدُ بْنُ مُوسَى وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْأَسودِ وَعُثْمَانُ بْنُ عُمرٍ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ وَشُعَيْبُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ ابْنِ أَبِي ذُلَيْبٍ عَنْ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې د هغه سړی د گناه ذکر کړېدې چه د هغه د هلاکت خیز تکلیفونو نه گاونډی محفوظ نه وی -

پراتق : د بائقة جمع ده هلاک کوونکی ، هلاکت خیز ..... امام بخاری رحمه الله د خپل عادت مطابق د قران کریم د دوه آیتونو الفاظ ذکر کړل ، یو د سورت شوری د آیت نمبر څلور دیرشم کښې واقع لفظ " یوقعن " دې (او یوقعن به کسبوا ویعف عن کثیر) بل لفظ دې " مویق " دا په سورت کهف آیت نمبر دوه پنځو ستم کښې واقع دې (وجعلنا بینهم مویقا) مویق دیکښې د هلاک کوونکی په معنی دې -

ابن ابی خاتم د حضرت ابن عباس نه دا تفسیر نقل کړېدې - (۲)

د باب رومېې روایت د حضرت ابو شریح نه دې ، دا صحابی دې او د ده نوم حضرت خویلد خزاعی دې - (۳)

د امام بخاری رحمه الله د شیخ عاصم بن علی متابعت شپابه بن سوار او اسد بن موسی کړېدې ، اسماعیلی د شپابه متابعت موصولاً نقل کړېدې ، او د اسد بن موسی متابعت طبرانی موصول نقل کړېدې - (۴)

حمید بن الاسود ، عثمان بن عمر ، ابوبکر بن عیاش او شعیب بن اسحاق ... دې څلورو وارو روایانو د " ابن ابی ذئب عن المقبری " په طریق سره د حضرت ابوهریره نه روایت نقل کړېدې - د عثمان طریق امام احمد موصولاً نقل کړېدې (۵)

..... بهر حال دا حدیث د ابو شریح او حضرت ابوهریره د دواړو نه منقول دې ، د ابن ابی ذئب درې شاگردان دا د ابو شریح نه او څلور شاگردان یې د ابوهریره نه نقل کوی -

(۱) الحدیث أخرجه مسلم فی کتاب الإیمان ، باب بیان تحریم إیذاء الجار : ۶۸۱۱ (رقم الحدیث : ۴۶)

(۲) روح المعانی : ۲۹۸۱۱۵ ، سوره کهف : ۵۲ ، ارشاد الساری : ۴۳۱۱۳ ، عمدة القاری : ۱۰۹۱۲۲ .

فتح الباری : ۵۴۳۱۰

(۳) فتح الباری : ۵۴۳۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۹۱۲۲ ، ارشاد الساری : ۴۳۱۱۳

(۴) فتح الباری : ۵۴۴۱۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۹۱۲۲ ، ارشاد الساری : ۴۳۱۱۳

(۵) فتح الباری : ۵۴۴۱۱۰ ، ارشاد الساری : ۴۳۱۱۳

"والله لا يؤمن ..... کنبی د ایمان کامل نفی ده یعنی چه کوم کس گاوند یانو ته تکلیف او اذیت رسوی دي کامل الایمان نه دې ، یا دا به د کمال د ایمان په خانې په زجر و توبیخ محمول کړې شی - (۱)"

۳۰ = بَاب لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةً لِّجَارَتِهَا

[۵۷۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةً لِّجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِينَ شَاةً [۳۳۷:۲]

علامه عینی رحمه الله لیکي اى لاتنعم الجارة عن اعطاء شیء حقیر لجارتها لأجل قلتها (۲) یعنی یوه ښځه دې د خپلې گاونډي دپاره څه خیز حقیر نه گنړي بلکه معمولی خیز هم که ورته په طور د هدیه ورلیرلې شی نو ور او دې لیري ، لکه چه په حدیث د باب کنبې رسول الله ﷺ مسلمانانو ښځو ته خطاب کوي او فرماني هیڅ یوه ښځه دې د خپلې گاونډي دپاره څه خیز حقیر نه گنړي ، اگر چه دا د بکړي یو نوکه ولې نه وی - او ددې حدیث یو مفهوم دا هم کیدې شی چه مهداة إليها دې دا هدیه دې حقیر نه گنړي چه کله د ورکوونکې ښځې وُس هم دومره وی - دا بله خبره ده چه د دې هدیه کوونکې وُس زیات وی او دا بیا هم د قلیل مقدار هدیه اوکړي نو دیکنبې د اعتراض خانې شته -

یا نساء المسلمات کنبې د موصوف اضافت صفت ته دې -

فرسین (د فاء په کسره او د راء په سکون سره او د سین په کسره سره) نوکې ته وائی - (۳)
روایت د باب حضرت سعید مقبری د خپل پلار کیسان په واسطه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نقل کړیدې . د سعید مقبری سماع بغیر د واسطې هم د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه ثابت ده ، دې وجه نه دې کله بالواسطه او کله بلا واسطه نقل کوي - (۴)

۳۱ = بَاب مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِ جَارَهُ

[۵۷۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوِسِ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

(۱) فتح الباری : ۵۴۵/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۰۹/۲۲ ، ارشاد الساری : ۴۳/۱۳

(۲) عمدة القاری : ۱۱۰/۲۲

(۳) قال ابن الأثير : فرسن (س) فيه " لا تحقرن من المعروف شيئا و لو فرسن شاة " الفرسن : عظم قليل اللحم ، وهو خف البعير ، كالحافر للدابة ، و قد يُستعار للشاة : فيقال : فرسن شاة ، و الذي للشاة هو الظلف ، و التون زائدة ، و قيل : أصلية ، النهاية لابن الأثير : ۴۲۹/۲ ، و هكذا في مجمع بحار الأنوار : ۱۱۷/۴

(۴) عمدة القاری : ۱۱۰/۲۲ ، فتح الباری : ۵۴۵/۱۰

فَلَا يُؤْذِ جَارَةٌ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ خَيْرًا أَوْ لِيَصُمْتُ [۵۷۸۴]

[۵۷۸۴] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا الثَّيْتُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ التَّمِيمِيُّ عَنْ أَبِي شَرِيحٍ
الْعَدَوِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَذْنَاهُ وَأَبْصَرْتُ عَيْنَاهُ جِبْنَ تَكَلَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ
مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ جَارَتَهُ قَالَ وَمَا جَارَتُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ يَوْمُؤُكِلَتُهُ وَالضِّيَافَةُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَمَا
كَانَ وَرَاءَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ عَلَيْهِ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ خَيْرًا أَوْ
لِيَصُمْتُ [۵۷۸۴، ۲۱۱۱]

رسول الله ﷺ فرمائی دے کہ کس پر اللہ اور یہ ورخ د قیامت ایمان لری ، نو هغه به
خپل گاونډی ته ضرر نه ورکوی چه کوم کس پر اللہ او په ورخ د قیامت ایمان لری نو هغه
لره پکار دی چه د خپل میلمه اکرام او عزت او کړی او چه کوم کس پر اللہ او په ورخ د
قیامت ایمان لری نو هغه لره پکار دی چه ښه خبره کوی یا چپ وی -

قوله: فليكرم ضيفه جائزته: "جائزته" د يكرم دپاره مفعول به ثاني دې ، اكرام د اعطاء
په معنى دې ، يعنى خپل ميلمه ته دې جائزه او ضيافت وركړى او يا منصوب دې په "نزع
الخاص سره ، اى فليكرم ضيفه بجائزته (۲) ددې تفصيل وړاندې باب اكرام الضيف كښي
زاروان دې -

قوله: فليقل خيرا أو ليصمت: صمت باب د نصر او د ضرب دواړو سره استعمالېږي (۳)
يعنى مؤمن لره پکار دی چه هغه خبره کوی چه کومه كښي خير او نيكي وي ، گني خاموش
دې پاتې شی ..... ښه خبره كول د خاموش پاتې كيدو نه افضل ده او خاموش پاتې كيدل د
بدې خبرې كولو نه افضل ده -

لكه چه مشهوره ده چه بې د ضرر و نه خبرې كول حماقت دې خو په وخت د ضرورت خاموش
پاتې كيدل د دينه لوي حماقت دې -

(۱) ۵۶۷۳ الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الأدب ، باب اكرام الضيف و خدمته إياه بنفسه (رقم
الحديث : ۵۷۸۴) و أخرجه أيضا في كتاب الرقاق ، باب حفظ اللسان (رقم الحديث : ۶۱۱۱) و أخرجه
مسلم في كتاب الإيمان ، باب الحث على اكرام الجار و الضيف : ۶۹۱۱ (رقم الحديث : ۴۸) و أخرجه
ابن ماجه في كتاب الفتن ، باب كف اللسان في الفتنة : ۱۳۱۳۱۲ (رقم الحديث : ۳۹۷۱) و أخرجه ابو
داود في كتاب الأطعمة ، باب ما جاء في الضيافة : ۳۴۲۱۳ (رقم الحديث : ۳۷۴۸) و أخرجه الترمذي في
كتاب البر و الصلة ، باب ما جاء في الضيافة كم هو : ۳۴۵۱۴ (رقم الحديث : ۱۹۶۷) و أخرجه ابن ماجه
في كتاب الأدب ، باب حق الضيف : ۱۲۱۲۱۲ (رقم الحديث : ۳۶۷۵)

(۲) ارشاد الساري : ۴۵۱۱۳ ، عمدة القاري : ۱۱۱۱۲۲

(۳) ارشاد الساري : ۴۵۱۱۳ ، عمدة القاري : ۱۱۱۱۲۲ ، فتح الباري : ۵۴۶۱۱۰

۳۲=بَابُ حَقِّ الْجَوَارِ فِي قُرْبِ الْأَبْوَابِ

[۵۴۷۳] حَدَّثَنَا عَجَّازُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو عِزَّانَ قَالَ سَمِعْتُ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي جَارَيْنِ فَأَلِي أَيْمِسًا أَهْدِي قَالَ إِلَى أَقْرَبِمَا مِنْكَ بَابًا [۴۱۳۰:ر]

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوکړو چه شما دوه گاونډیان دی ، دوی کښې څه چا ته هدیہ اولیرم ؟ نو دوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمایل : چه د کوم دروازه زیاته نزدی وی -

د گاونډی د حقونو تفصیل : حد د جوار کښې مختلف اقوال ذکر شویدی .... امام بخاری رحمه الله د گاونډیانو د حقونو په سلسله کښې دا پنځه بابونه قائم کړیدی چه دیکښې د گاونډی سره د حسن سلوک ذکر دی ، د حضرت معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ یو حدیث دی دیکښې د گاونډیانو د حقونو او دوی سره د حسن سلوک تفصیل بیان شویدی . د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اصحابو تپوس اوکړو چه د گاونډیانو څه حقونه دی ؟ نو دوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمایل :

إِنْ اسْتَقْرَضَ أَقْرَبُضَهُ ، وَإِنْ اسْتَعَانَكَ أَعْنَتَهُ ، وَإِنْ مَرَضَ عَدَّتْهُ ، وَإِنْ احْتَابَ أَعْطَيْتَهُ ، وَإِنْ اقْتَرَعَتْ عَدَّتْ عَلَيْهِ ، وَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ فُتِّيتَهُ ، وَإِنْ أَصَابَهُ مَصِيبَةٌ عَزَيْتَهُ ، وَإِذَا مَاتَ اتَّبَعْتَ جَنَازَتَهُ ، وَلَا تَسْتَطِيلُ عَلَيْهِ بِالْبَنَاءِ ، فَتَحْجِبَ عَنْهُ الرِّيحُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ، وَإِنْ اشْتَرَيْتَ فَاكْهَةً فَأَهْدِهَا لَهُ ، وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَادْخُلْهَا سِرًّا وَلَا يَخْرِجْ بِهَا وَلَدَكَ لِيَغِظَ بِهَا وَلَدُكَ (۱)

یعنی که دې قرض او غواړی نو چه ته ورته قرض ورکړې ، مدد او غواړی نو دده مدد اوکړې . بیمار شی نو چه دده تپوس اوکړې ، حاجت مند شی نو چه ته ورته عطیه ورکړې ، فقیر شی نو ته ورسره احسان اوکړې . د خوشحالی په موقعه ورته مبارکی ورکړې ، او که دې په کوم مصیبت کښې وی نو چه ده ته تسلی ورکړې ، که دې مړ شی نو چه دده جنازه کښې شریک شی او دده د اجازته بغیر عمارت دومره لوی نه کړې چه دده د کور هوا بنده شی ، څه میوه واخلي نو څه ده ته هم هدیہ کړه ، هدیہ کولې نه شي نو بیا ئې پټ کور ته یوسه او چه د ستا بچي دا میوه بهر اوند باسی چه دده بچي ورته اوگوری او پریشانه شی -

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي : و آسانیدهم واهیه ، لکن اختلاف مخارجها یشرعاً للحديث أصلاً (۲) یعنی ددې حدیث سندونه ضعیف دي ، خو د مختلف فرقونو سره دی نو معلومیږي چه ددې څه نه څه اصل شته -

(۱) فتح الباری : ۵۴۷/۱۰

(۲) فتح الباری : ۵۴۷/۱۰

۳۳ = بَابُ كُلِّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ

[۵۷۴هـ] (۱) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَسَاةٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ [۱۳۷۶:۳]

[۵۷۴هـ] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي بَرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ قَالُوا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ قَالَ فَيُعْمَلُ بِيَدَيْهِ فَيَنْقُضَ نَفْسَهُ وَيَتَصَدَّقُ قَالُوا فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَوْ لَمْ يَقْعَلْ قَالَ فَيُعِينُ ذَا الْحَاجَةِ الْمَلُوفُ قَالُوا فَإِنْ لَمْ يَقْعَلْ قَالَ فَيَأْمُرُ بِالْخَيْرِ أَوْ قَالَ بِالْمَعْرُوفِ قَالَ فَإِنْ لَمْ يَقْعَلْ قَالَ فَيَمُكُّ عَنْ الشَّرِّ فَإِنَّهُ لَهُ صَدَقَةٌ

هره نیکی صدقه ده: هر نیک او معروف کار صدقه ده، د معروف تعریف دی "المعروف اسم جامع لكل ما عرف من طاعة الله والتقرب إليه والإحسان إلى الناس، وكل ما ندب إليه الشرع من المحسنات". یعنی د معروف اطلاق په اطاعت د الله تعالی، ده ته په نزدې کیدو او د خلقو سره ښه کولو په هر عمل باندې کیږی داسې چه کوم څیزونه شرعا مندوب او مستحب دی په دوی هم د معروف اطلاق کیږی -

امام راغب فرمائی: المعروف اسم کل فعل يعرف حسنه بالشرع و العقل معاً (۲) یعنی معروف هر هغه فعل ته وائی چه د هغه ښه والي په شریعت او په عقل دواړو سره معلوم وی - دلته د بخاری په روایت کښې دی "کل معروف صدقة" د دارقطنی او د حاکم په روایت کښې دینه پس اضافه ده "وما أنفق الرجل على أهله كتب له به صدقة وما بقى البرء به عرضه فهو صدقة" (۳) اهل و عیال باندې خرچ کول، د خپل عزت حفاظت کول هم نیکی او صدقه ده -

د مسند احمد روایت کښې دا اضافه هم ده "ومن المعروف أن تلقى أخاك بوجه طلق، وأن تكف عن ذلك في إناه أخيك" (۴) په روڼې تندۍ ملاویدل او د خپلې دولچې نه د خپل رور په لوبښي کښې اوبه اچول معروف او نیکی ده -

دباب دویم روایت کښې دی چه په هر مسلمان باندې صدقه ده، اصحابو تپوس او کړو گه دې د صدقې دپاره څه بیا نه مومی، نو وې فرمائل: "دې دې په خپلو لاسونو او گټې او صدقه دې اوکړی" تپوس اوشو گه دې گټه نه شی کولې، وې فرمائل: د ضرورت مند دې مدد اوکړې، تپوس اوشو گه دا هم نه شی کولې، وې فرمائل: د نیکی حکم دې اوکړې،

(۱) (۵۶۷۵) هذا الحديث من أفراد الإمام البخاری، عمدة القاری: ۱۲۲ / ۱۱۲

(۲) فتح الباری: ۱۱۰ / ۵۴۹

(۳) المستدرک للحاکم، کتاب البیوع، باب کل معروف صدقة: ۵۰ / ۱۲

(۴) مسند الإمام أحمد بن حنبل، مسانید جابر بن عبد الله الأنصاری: ۳ / ۳۶۰

تپونس اوشو گه دا هم نه شی کولې نو وې فرمائل: د شر نه دې خان اوساتی، دا هم ده دپاره صدقه ده -

قوله: فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَوْ لَمْ يَفْعَلْ .....: راوی ته شک دې چه "إِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ" نې ویلې وو او گه "إِنْ لَمْ يَفْعَلْ" نې ویلې وو -

ملهوف د مظلوم او منغوم په معنی دې رسول الله ﷺ د صدقې آخری درجه دا گرځولې ده چه سرې خپل خان کم از کم د تکلیف رسولو نه بند کړې نو دا هم ده دپاره صدقه ده، صدقه نه ثواب مراد دې - (۱)
 شارح بخاری ابن بطال او علامه قسطلانی فرمائی چه د دې حدیث نه هغه خلق استدلال کوی چه هغوی وائی چه ترک او څه نه کول هم یو عمل دې، د متکلمینو مسلک دا دې چه ترک د عمل عمل نه دې، د عمل دپاره څه کول ضروری دی - (۲)
 د ظاهر د حدیث نه استدلال کولو سره بعضې حضرات وائی چه شریعت کښې هیڅ یو امر مباح نشته دې بلکه هر امر یا خو باعث د اجر دې یا باعث د گناه .... چه کوم سرې هیڅ هم نه کوی او صرف د گناهونو نه خان ساتی نو دا هم د اجر والا یو عمل دې - (۳)

۳۳ = بَابُ طَيْبِ الْكَلَامِ

وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ [۲۸۴: ر]
 [۵۷۷: ر] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَرُو عَنْ خَيْثَمَةَ عَنْ عَبْدِ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّارَ فَنَعَوَّذُ مِنْهَا وَأَشَارَ بِوَجْهِهِ ثُمَّ ذَكَرَ النَّارَ فَنَعَوَّذُ مِنْهَا وَأَشَارَ بِوَجْهِهِ قَالَ شُعْبَةُ أَمَا مَرَّتَيْنِ فَلَا أَشُكُّ ثُمَّ قَالَ اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ ثَمْرَةٍ فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ [۳۳: ر]

حضرت ابوهريره ؓ فرمائی چه ښه خبره کول صدقه ده، د دوی دا تعلیق امام بخاری رحمه الله په کتاب الصلح او کتاب الجهاد کښې موصولاً نقل کړيدې - (۴)

قوله: ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّارَ فَنَعَوَّذُ مِنْهَا وَأَشَارَ بِوَجْهِهِ: رسول الله ﷺ د جهنم ذکر او کړو، نو دینه نې پناه طلب کړه او مخ نې واورولو گویا چه نبی کریم صلی الله دا وینی، او ددې د تاو نه د بچ کیدو دپاره نې مخ مبارک واورولو -

(۱) فتح الباری: ۵۴۹/۱۰

(۲) ارشاد الساری: ۴۸/۱۳، شرح ابن بطال: ۲۲۴/۱۹، فتح الباری: ۵۵۰/۱۰

(۳) شرح ابن بطال: ۲۲۴/۱۹، ارشاد الساری: ۴۸/۱۳، فتح الباری: ۵۵۰/۱۰

(۴) صحیح البخاری و کتاب الجهاد، باب فضل من حمل متاع صاحبه فی السفر (رقم الحدیث ۲۸۲۷)

۳۵=بَابُ الرَّفْقِ فِي الْأَمْرِ كَلِمَةً

[۵۷۴۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ دَخَلَ رَهْطٌ مِنَ الْيَهُودِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا السَّامُ عَلَيْكُمْ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَهْمَتُنَا فَقُلْتُ وَعَلَيْكُمْ السَّامُ وَاللَّعْنَةُ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَهْلًا يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ يُعِيبُ الرَّفْقَ فِي الْأَمْرِ كَلِمَةً فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قُلْتُ وَعَلَيْكُمْ [۲: ۲۷۷۷]

[۵۷۴۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ حَدَّثَنَا ثَابِتٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ أَعْرَابِيًّا بَاكَ فِي الْمَسْجِدِ فَقَامُوا إِلَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُزْرِمُوهُ ثُمَّ دَعَا بَدَلُومِينَ مَا عَصَبَ عَلَيْهِ [۲۲: ۲۲]

په هره معامله کښې نرمی کول پکار دی : رفیق (د راء په کسر ه او د فاء په سکون سره) نرمی ته وائی ، روایت دباب کښې دی چه د یهودو یو جماعت نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې ویل : السامعلیکم " (په تا دې مرگ نازل وی) حضرت عائشه فرمائی څه په دې پوه شوم نو ما

اووویل : "وعلیکم السامواللعنة" رسول الله ﷺ اوفرمانل : صبر عائشه الله جل شانہ په هره معامله کښې نرمی خوښوی ، ما عرض اوکړو ، اے د الله رسوله تاسو د دوی کلام واونه ریدلو ، رسول الله ﷺ اوفرمانل : ما خو هم "وعلیکم" اووویل -

د باب دویم روایت کښې دی چه یو باندیچی په جومات کښې متیازی کول شروع کړل ، خلق دده د بندلودپاره ور وړاندې شو ، نوحضور ﷺ اوفرمانل : دې د متیازو کولو نه مه بندوی ، بیا ئې یو ډولچه اوبه را اوغوښتلې اوبه دې ئې واړولې ، لاتزرموه : داد إلهام باب افعال نه دی - د إلهام معنی د معنی د قطع (بندولو) ده یقال : إلهام البول إذا انقطع ، واکرمته : قطعته

۳۶=بَابُ تَعَاوُنِ الْمُؤْمِنِينَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا

[۵۷۸۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ بَرِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ أَخْبَرَنِي جَدِّي أَبُو بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْأَنْبِيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُمُ بَعْضًا ثُمَّ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا إِذْ جَاءَ رَجُلٌ يَسْأَلُ أَوْطَالَ بَحَاةٍ أَقْبَلَ عَلَيْنَا يُوْجِّهُ فَقَالَ اسْقِعُوا فُلْتُوْجُرُوا وَلْيَقْضِ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ [۳۷: ۳۷]

رسول الله ﷺ فرمائی دی ، یو مؤمن د بل مؤمن دپاره په شان د عمارت دې چه د هغې یو حصه بلې حصې لره مضبوطی او دوی د (پوهولو دپاره) د یو لاس گوټې د بل لاس په گوټو کښې ورکړې -

"یشد بعضه بعضا - کنبی - بعضا - د - یشد - دپاره مفعول به دې ، خو علامه کرمانی فرماني :
دا منصوب په نزع د خافض دې ، آی یشد بعضه بعض - (۱)

علامه ابن بطال فرماني : " تعاون المؤمنین بعضهم بعضا فی أمور الدنیا و الآخرة مندوب الیه بهذا الحديث ، و ذلك من مکارم الأخلاق ، و قد جاء فی حدیث آخر عن النبی صلی الله علیه و سلم " الله فی عون العبد ، ما دام العبد فی عون أخیه " (۲)

یعنی ددې حدیث په بناء باندې د مسلمانانو د یو بل سره په دنیوی او په اخروی کارونو کنبې تعاون کول یو مندوب او مستحب امر دې او دا دینو اخلاقو یو حصه ده ، یو بل حدیث کنبې راغلې دی چه تر یو بنده د خپل رور په امداد او تعاون کنبې مصروف وی نو الله تعالی ددې بنده امداد کوی -

قوله : ثم شئت بین أصابعه : رسول الله ﷺ د یو لاس ګوتې د بل لاس په ګوتو کنبې واچولې - او وې فرمائیل مؤمنان د یو بل سره داسې لګیدلې او تړلې شویدی ..... دینه دا هم معلومه شوه چه کومه خبره کنبې مبالغه مقصود وی نو د دې د پوهولو دپاره په لاس وغیره سره اشاره او حرکت کولې شی دې دپاره چه اوریدونکی په دې ښه پوه شی ، حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي : " ويستفاد منه أن الذي يريد المبالغة في بيان أقواله يشتملها بحركاته ليكون أوقع في نفس السامع " (۳) و کان النبی صلی الله علیه و سلم چالسا إذ جاء رجل یسأل أو طالب حاجة ، أقبل علينا بوجهه ، فقال : اشفعوا .... (۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني دې عبارت کنبې اشکال دې ، ځکه چه مقصود په دې سره د رسول الله ﷺ دا معمول خودل دی چه کله به دوی ناست وو او یو سائل به راغلو نو دوی به فرمائیل ده دپاره سفارش او کړئ .... حال دا دې د دې عبارت نه دا د یو خل واقعہ معلومیږي .... حافظ فرماني چه کیدې شی چه اصل کنبې " کان إذا کان جالسا ... " وو (یعنی چه کله به هم دوی تشریف فرما وو) خو راوی " کان إذا " د اختصار د وجه نه حذف کړو - (۵)

ابونعیم روایت نقل کړېدې ، د ده الفاظ دی " کان رسول الله صلی الله علیه و سلم إذا جاء السائل أو طلبت الیه حاجة ، قال : اشفعوا توجروا " (۶)

(۱) شرح الکرمانی : ۱۷۹/۲۱

(۲) شرح ابن بطال : ۲۲۷/۹

(۳) فتح الباری : ۵۵۲/۱۰

(۴) فتح الباری : ۵۵۲/۱۰

(۵) فتح الباری : ۵۵۲/۱۰

(۶) صحيح البخاری ، کتاب الزکاة ، باب التحريض على الصدقة و الشفاعة فيها (رقم الحديث : ۴۶۷)

دا عبارت بالکل بې گرده او بې غباره دې
 د حدیث شریف حاصل دا دې چې رسول الله ﷺ ته به کله هم څوک سائل راغلو یا به ورته
 څوک حاجتمند راغلو نو دوی به حضرات اصحابو ته فرمائیل چې تاسو دده سفارش او کړي نو
 تاسو ته به هم (د دې سفارش کولو) اجر ملاو شی، برابره خبره ده چې د ستاسو سفارش
 قبول شی او که نه، بهر حال تاسو ته به د سفارش کولو اجر ملاویري -
 اشفعوا فلتجروا ..... دیکبې لږ، لږ لږ دې ای اشفعوا کي توجروا، فاء دیکبې زیاتې
 ده - (۱)

علامه کرمانی فرمائی چې دا فاء سببیه ده او د لږ کي په معنی دې او فاء سببیه او لږ کي
 دواړه جمع کیدې شی - (۲)

شارح د مشکاة علامه طیبی رحمه الله د دې په تشریح کبې فرمائی: یعنی إذا عرض صاحب
 الحاجة على اشفعوا له، فإنكم إذا شفعم له إلى أي إذا عرض المحتاج حاجته على فاشفعوا له إلى، حصل لكم بتلك
 الشفاعة أجر، سواء قبلت شفاعتكم أو لم تقبل، وقوله: "يقض الله على لسان رسوله" أي يجرى على لسان ما
 شاء الله، إن قضيت حاجة من شفاعتكم له، فهو بتقدير الله، وإن لم أقض فهو أيضًا بتقدير الله (۳)

یعنی چې کله هم یو حاجتمند خپل څه حاجت وړاندې کړی نو تاسو دده سفارش او کړي، د
 سفارش په وجه به تاسو ته اجر ملاویري، برابره خبره ده چې د ستاسو سفارش قبول شی او
 که نه، الله جل شانہ ځما په ژبه به هغه څه جاری کوی چې کوم د الله مشیت (اراده) وی، د
 ستاسو په سفارش که څه د چا څه ضرورت پوره کړم نو دا هم په تقدیر د الله تعالی سره او
 که اونکړم نو دا به هم د الله تعالی په تقدیر سره وي -

مقصد دا دې چې د سفارش قبلیدل او نه قبلیدل جدا خبره ده، صرف په سفارش کولو هم د
 اجر استحقاق حاصلیږي، د حضرت ابن عباس نه روایت دې چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي
 "من سألني عن حاجة فنفيت له أولم تقض غفر له" (۴) چې چا د خپل مسلمان ورور د حاجت
 او د ضرورت پوره کولو دپاره کوشش اوکړو، نو د ده به مغفرت اوشی، برابره خبره ده چې
 دده حاجت پوره شو او که او نشو -

حافظ ابن حجر د حدیث نه آداب مستنبط کوی او لیکي: "وفي الحديث العنصر على الخير بالفضل
 وبالتسبب إليه بكل وجه، والشفاعة إلى الكبرياء كشف كربة ومعونة ضعيف، إذ ليس كل أحد يقدر على
 الوصول إلى الرئيس، ولا يتمكن منه ليلد عليه أو يوضح له مراد لا يعرف حاله على وجهه، ولا فقد كان صلى الله

(۱) ارشاد الساری: ۵۱۱۳، فتح الباری: ۵۵۳۱۱۰

(۲) شرح البخاری للكرمانی: ۱۷۹۲۱

(۳) شرح الطیبی علی مشکاة المصابيح، كتاب الأدب، باب الشفاعة والرحمة على الخلق: ۱۷۱۹ (رقم

الحديث: ۴۹۵۶)

(۴) فتح الباری: ۵۵۳۱۱۰

علیه وسلم لا یتحجب^(۱)

یعنی دی حدیث کنبی نیکی کولو او ددی سبب جوړیدو ته ترغیب ورکړې شویدی . د چا بوج سپکولو یا د یو ضعیف سره امداد کولو دپاره چا لوی سړی ته د سفارش کولو هم ترغیب دی ، ځکه چه د هر سړی امیر ته رسیدل نه وی دا رنگه امیر ته تلل او د خپل مقصد صحیح بیان کول هم د هر کس کارنه دي ، گنی رسول الله ﷺ خو حاجب او دربان نه ساتلو .

قوله: وليقض الله على لسان نبیه: ليقض د لام سره هم دي او . ويقض د لام نه بغیر هم دي ، صحیح مسلم په روایت کنبی فلیقض دي^(۲) خود صحیح مسلم په روایت کنبی هم " وليقض د دي) علامه قرطبی رحمه الله فرمایي :

"لا يصح أن تكون هذه اللام لام الأمر، لأن الله لا يؤمر، ولا الأمر إلا أنه ثبت في الرواية، وليقض، بغیر یاء مد، ثم قال: يحتمل أن تكون بمعنى الدعاء: اللهم اقض أو الأمر هنا بمعنى الخبر^(۳)

یعنی " وليقض " کنبی لام ، لام امر نه شی کیدی ، ځکه چه که دا لام امر او څرځولې شی او د امر صیغه فرض کړې شی نو ترجمه به شي دا وی " الله لره پکار دی چه دي فیصله او کړی .... " او الله مامور نه شی کیدی ، او دا " لام کی " هم نه شی کیدی ځکه دي صورت کنبی شي څه مطلب نه جوړیږی ، خو روایت کنبی هم دارنگه ثابت دی ، خود امر په صورت کنبی دا په دعا حمل کیدی شي ، وليقض الله .... " د " اللهم اقض ... " په معنی کنبی به وی او دا احتمال هم شته چه امر د خبر په معنی کنبی شي .

۳۷= **بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا**

[النساء: ۸۵] **كَيْفَ نَصِيبٌ قَالَ أَبُو مُوسَى كَيْفَلَيْنِ [الحديد: ۲۸] أَجْرَيْنِ بِالْحَبِيبَةِ [۵۷۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا أَتَاهُ السَّائِلُ أَوْ صَاحِبُ الْحَاجَةِ قَالَ اشْفَعُوا فَلْتَوْجَرُوا وَلَيَقْضِيَ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ رَسُولِهِ مَا شَاءَ [ر: ۲۶۷]**

د سفارش دوه قسمونه دي يو سفارش حسنه او بل سفارش سيئه ، آيت كريمه كنبي دي چه

(۱) فتح الباری : ۵۵۳/۱۰

(۲) فتح الباری : ۵۵۳/۱۰ صحیح مسلم ، کتاب البر و الصلة و الآداب ، باب استحباب الشفاعة فیما

لیس بحرام : ۲۰۲۶/۴ (رقم الحديث : ۲۶۲۷)

(۳) فتح الباری : ۵۵۳/۱۰

کوم کس ښه سفارش اوکړی ، نو دده به دیکښې حصه وی ، او چه څوک بد سفارش اوکړی نو دده به هم دیکښې حصه وی -

شفاعت حسنه خو صورتونه دی ، په جائز او مباح امورو کښې د چا د نفع او د فائده دپاره سفارش کول ، د نیکۍ په کارونو کښې سفارش کول ، شفاعت حسنه دې ، او چا ته نقصان ورکولو دپاره سفارش کول ، په خلاف شرع کارونو کښې د چا دپاره سفارش کول په شفاعت سیئه کښې داخل دې - (۱)

بعضو ویلي دي چه مسلمانانو ته دعا کول شفاعت حسنه او دوی ته خیرې کول شفاعت سیئه ده - (۲)

حضرت حسن بصری او قتاده کفل معنی په گناه او په وزر سره کړیده (۳) او امام ددې معنی په "نصیب" (حصی) سره بیان کړیده ، دا د ابو عبیده تفسیر دې - (۴)

قوله: قال أبو موسى: كفلين: أجرين بالخشية: سورة حديد كنيدي

من رحمة) دې آیت کریمه کښې کفل د اجر په معنی دې ، حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه فرماني : چه د کفلین معنی په حبشی ژبه کښې د اجر ده ، ابن ابی حاتم دا تعلیق موصولا نقل کړیدې - (۵)

۳۸ = **بَابُ لَمْ يَكُنْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَجِّحًا**

[۵۸۲] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ سَمِعْتُ مَنْزُوقًا قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَهَمَّ وَهَمٌ وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ مَنْزُوقٍ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَجِئَ قَدِمَ مَعَ مَعَاوِيَةَ إِلَى الْكُوفَةِ فَذَكَرَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَمْ يَكُنْ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَجِّحًا وَقَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَخْبَرِكُمْ أَحْسَنَكُمْ خُلُقًا [۲۲۱۱:۲]

[۵۸۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ يَهُودَ أَتَوْا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا السَّامُ عَلَيْكُمْ فَقَالَتْ عَائِشَةُ عَلَيْكُمْ وَعَنْتُكُمْ اللَّهُ وَعَظِبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ قَالَ مَهْلًا يَا عَائِشَةُ عَلَيْكَ بِالرَّفْقِ وَإِيَّاكَ وَالْعَفْوَ وَالْفُحْشَ قَالَتْ أَوَلَمْ تَنْهَهُمْ مَا قَالُوا قَالَ أَوَلَمْ تَنْهَعِي مَا قُلْتَ رَدَدْتُ عَلَيْهِمْ فَيَسْتَجَابُ لِي فِيهِمْ وَلَا يَسْتَجَابُ لَهُمْ فَيُ

لِي فِيهِمْ وَلَا يَسْتَجَابُ لَهُمْ فَيُ [۲۷۷۷:۲]

(۱) اوگوري الجامع لاحكام القرآن للقرطبي : ۲۹۵/۵

(۲) الجامع لاحكام القرآن للقرطبي : ۲۹۵/۵ ، عمدة القاري : ۱۱۵/۲۲

(۳) الجامع لاحكام القرآن للقرطبي : ۲۹۵/۵ ، شرح ابن بطلان : ۲۲۸/۹ ، عمدة القاري : ۱۱۵/۲۲

(۴) فتح الباري : ۵۵۳/۱۰ ، عمدة القاري : ۱۱۵/۲۲

(۵) عمدة القاري : ۱۱۵/۲۲

رسول الله ﷺ ته نه د فحش خبرو کولو عادت وو او نه به دوی قصداً فحش خبرې کولې . فاحش هغه کس ته وائی چه فحش کلام کوی ، کوم یو عمل هم ، قول او وصف چه د خپل مقدار نه واورې نو دا بد لگي ، دپته فحش ویلې کیږي خو عموماً دا د کلام دپاره استعمالیږي ، داسې خبره چه د حد د اعتدال نه بهر وی نو دپته به فحش وائی ، متفحش باب د تفعل نه د اسم فاعل صیغه ده ، د باب تفعل یو خاصیت د تکلف دې ، متفحش یعنی په تکلف سره او په قصد سره فحش خبرې کوونکې - (۱)

[۵۸۳۸] (۱) حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنَا أَبُو يَمْعَى هُوَ قُلَيْبُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ هِلَالِ بْنِ أَصَامَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَّابًا وَلَا فَحَّاشًا وَلَا لَعَنًا تَاكَاكَانَ يَقُولُ لِأَحَدِنَا عِنْدَ الْمَغْتَبَةِ مَالَهُ تَرَبَّ جَبِينَهُ [ر: ۵۸۳۹]

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ کنخل کوونکې ، بدې خبرې کوونکې او لعنت کوونکې نه وو ، چه مونږ کښې به کله په یو کس غصه شو نو فرمائل به ئې ماله ترې جبینه (ده ته څه شوی دی ، دده تندې دې په خاورو ککړې شی)

مَغْتَبَةٌ (د میم په فتحه او د عین په سکون او د تا په فتحه او په کسره سره) ناراضگي ته وائی - (۲)

قوله: ماله ترې جبینه: د دې دوه مطلبه کیدې شی ، یو خو دا چه دا د خپرو دپاره دې او مطلب ئې دا دې چه دې را اوغورزیږي دې دپاره چه دده تندې د خاورو شی .... خو ددې حقیقی معنی مراد نه اخستی کیږي بلکه دا د غصه او د ناراضتیا په وخت دا جمله عموماً استعمالیږي -

او دا د عبادت دپاره په دعا هم محمول کیدې شی یعنی ده ته دې په کثرت سره د مونږونو کولو توفیق ملاو شی چه د هغې په نتیجه کښې به د ده تندې په خاورو ککړې وی - (۳)

خو رومې مطلب زیات قرین سیاق او راجع دې -

دا حدیث دلته امام بخاری رحمه الله په رومې خل ذکر کړیدې ، صحیح بخاری کښې دینه وړاندې دا چرته نه دې تیر شوې -

(۱) شرح الطیبی باب فی اخلاقه و شمائله صلی الله علیه و سلم . الفصل الثانی : ۱۱ \ ۳۶ (رقم الحدیث : ۵۸۲۰) عمدة القاری : ۱۱۶ \ ۲۲ . فتح الباری : ۵۵۵ \ ۱۰

(۲) ۵۶۸۴) هذا الحدیث من افراد الامام البخاری . عمدة القاری : ۱۱۷ \ ۲۲ . و اخرجه ایضاً فی کتاب الادب ، باب ما ینهی من السباب و اللعن : رقم الحدیث : ۵۶۹۹

(۳) عمدة القاری : ۱۱۷ \ ۲۲ ، ارشاد الساری : ۵۴ \ ۱۳ . فتح الباری : ۵۵۶ \ ۱۰

(۴) ارشاد الساری : ۵۴ \ ۱۳ . عمدة القاری : ۱۱۷ \ ۲۲ . فتح الباری : ۵۵۶ \ ۱۰

[۵۶۸۵] حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عَيْسَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ حَدَّثَنَا زَوْرُبُنُ الْقَاسِمِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ النُّكْدِرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَجُلًا اسْتَأْذَنَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَأَاهُ قَالَ بَلَسَ أَخُو الْعَشِيرَةِ وَبَلَسَ ابْنُ الْعَشِيرَةِ فَلَمَّا جَلَسَ تَطَلَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَجْهِهِ وَابْتَسَطَ إِلَيْهِ فَلَمَّا تَطَلَّقَ الرَّجُلُ قَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ حِينَ رَأَيْتَ الرَّجُلَ قُلْتَ لَهُ كَذَا وَكَذَا أَفَمُ تَطَلَّقْتَ فِي وَجْهِهِ وَابْتَسَطْتَ إِلَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَائِشَةُ مَتَى عَرِيتَنِي فَحَاشَا إِنْ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مِزْلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ انْتِفَاءً مِزْرَةً [ر: ۵۴۸۰-۵۴۸۱]

د عمرو بن عیسی کنیت ابو عثمان دی ، صحیح بخاری کنبی د دوی صرف دوه روایتونه دی یو دا او یو په مناقب کنبی تیر شوی دی - (۱)
د ده د شیخ محمد بن سواء هم په صحیح بخاری کنبی صرف دوه روایتونه دی یو دا او یو په مناقب کنبی تیر شوی دی - (۲)

روایت د باب کنبی حضرت عائشه فرمائی : چه یو سړی د رسول الله ﷺ نه د دننه راتللو اجازت واغوښتلو ، چه کله دوی ﷺ دې اولیدلو نو وې فرمائل دا د قبیلې بد روړ یا بد خړې دې - چه کله دې کښیناستو نو دوی ورسره په روڼې تندې او په روښانه مخ ملا شو ، چه کله دا سړی لاړو نو حضرت عائشه دوی نه تپوس اوکړو ، چه اے د الله رسوله چه کله تاسو دا سړی اولیدو نو داسې داسې مو اوفرمائل (چه دا د قبیلې خراب سړی دې) بیا تاسو ده سره په روڼې تندې او په روښانه مخ ملا شوئ ، نو رسول الله ﷺ اوفرمائل : اے عائشه تا څه کله فحش ویونکې لیدلې یم ، د قیامت په ورځ به د الله په نزد د درجې په اعتبار په خلقو کنبی بدترین هغه کس وی چه خلق ده لره د ده د شر په وجه پرېږدی -

قوله: ان رجلا استأذن... : ابن بطلان ، قاضی عیاض ، قرطبی او امام نووی وائی چه دا سړی غیینه بن حصن وو - (۳)
امام مالک د حضرت عائشه نه یو روایت رانقل کړیدی دیکنبی د دې تصریح ده - (۴)

(۱) ۵۶۸۵) الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الأدب ، باب ما يجوز من اغتياب أهل الفساد والريب (رقم الحديث : ۵۷۰۷) و أخرجه أيضا في كتاب الأدب ، باب المدارة مع الناس (رقم الحديث : ۵۷۸۰) و أخرجه مسلم في كتاب الفضائل ، باب مدارة من يتقي فحشه : ۴ / ۲۰۰۲ (رقم الحديث : ۲۵۹۱) و أخرجه الترمذي في كتاب البر والصلة ، باب ما جاء في المدارة : ۴ / ۳۵۹ (رقم الحديث : ۱۹۹۶) و أخرجه أبو داود في كتاب الأدب ، باب في حسن العشرة : ۴ / ۲۵۱ (رقم الحديث : ۴۷۹۱)

(۲) ارشاد الساري : ۱۳ / ۵۵ ، عمدة القاري : ۲۲ / ۱۱۷ ، فتح الباري : ۱۰ / ۵۵۶

(۳) ارشاد الساري : ۱۳ / ۵۵ ، عمدة القاري : ۲۲ / ۱۱۷ ، فتح الباري : ۱۰ / ۵۵۶

(۴) عمدة القاري : ۲۲ / ۱۱۷ ، فتح الباري : ۱۰ / ۵۵۶ ، ارشاد الساري : ۱۳ / ۵۵ ، شرح مسلم للنووي ،

كتاب البر والصلة ، باب مدارة من يتقي فحشه : ۲ / ۳۲۲

(۵) دا روایت امام مالک په خپل موطاء کنبی (کتاب حسن الخلق ، باب ما جاء... [بقیه بر صفحه آئنده...]

د حضرت عائشه یو بل روایت کښې دی چه دا سړې مخرمه بن نوفل وو ، دا په تعدد و واقعاتو سره محمول کیدې شی - (۱)

قوله: فلما جلس تطلق دباب د تفعل نه د واحد مذکر غائب صیغه ده آی اېدی له

طلاقة وجهه: (۲) یعنی دوی ﷺ ده ته خوشحالی او روڼې تندي والې ښکاره کړو -

حضرت عائشه رضی الله تعالی عنہا ته د رسول الله ﷺ په رویه تعجب اوشو چه دوی ﷺ خو ده ته د قبیلې بدتر سړې اووېلې ، او دینه پس په دوران د ملاقات کښې نې ورسره په خوشحالی او په خندا ملاقات اوکړو د مسند احمد په روایت کښې دی چه په دې موقعه یو بل سړې راغلو

نو دوی ﷺ اوفرمانل "نعم بن العشیة" (۳) (دا د قبیلې ښه سړې دې) خو چه کله دوی ﷺ

د ده سره ملاو شو نو د زیاتې خوشحالی اظهار نې اونکړو .... ځکه حضرت عائشه د

حضور نه تپوس اوکړو ، نو دوی اوفرمانل : عائشه تا څه کله فحش ویونکې لیدلې یم ؟

.... مقصد دا وو چه د سړې د خراب کیدو مطلب دا نه دې چه ده سره دې ملاقات کولو

کښې تریخوالي او د بې توجهی اظهار اوکړې شی -

د حدیث نه مستنبط فائده: دې حدیث نه یو خبره خو دا معلومه شوه چه که یو سړې بد

اخلاق او خراب وی نو چه د ده د خرابتیا نه د خلقو د خبرولو دپاره ده ته خراب اووېلې شی

نو دا د حرام غیبت په زمره کښې نه راځی په شرط د دې چه که دا یره وی چه که خلق په ده

خبر نه وی نو دې به په بې خبری کښې خلقو ته دهوکه ورکړی - (۴) دویمه خبره دا معلومه

شوه چه د یو خراب سړې د خرابی بیانولو نه پس ده سره د ملاقات په وخت د خوش اخلاقی

مظاهره کول په نفاق کښې داخل نه دې - (۵)

دریمه خبره دا معلومه شوه چه د بداخلاقه او د فاسق سړې د شر نه د محفوظ پاتې کیدو

دپاره او دې دین ته رانزدې کولو دپاره ظاهرا مدارات او د حسن اخلاق مظاهره کول پکار

دی په شرط د دې چه حد د مدهانت ته سړې اونه رسوی - (۶)

مدارات او مدهانت کښې فرق دا دې چه مدارات دیته وائی چه دنیا څه د دنیوی یا د دینی

فائده او د اصلاح دپاره استعمالول او مدهانت دیته وائی چه د دنیا دپاره دین پرپر دې ،

...بقیه از حاشیه گذشته] فی حسن الخلق: ۹۰۳/۲) کښې ذکر کړیدې خو دیکښې د نوم تصریح نشته دي

، خو حافظ ابن حجر د بلاغات امام مالک په حواله سره ددې تصریح کړیده فتح الباری: ۵۵۶/۱۰

(۱) فتح الباری: ۵۵۴/۱۰، عمدة القاری: ۱۱۷/۲۲

(۲) فتح الباری: ۵۵۷/۱۰

(۳) مسند الإمام أحمد بن حنبل، مسانید عائشه: ۱۵۸/۶

(۴) رد المختار علی الدر المختار، کتاب الحظر و الإباحة، فصل فی البیع: ۲۹۰/۱۵، فتح الباری: ۱۱۰/۵۵۷، عمدة القاری: ۱۱۸/۲۲

(۵) فتح الباری: ۵۵۷/۱۰، عمدة القاری: ۱۱۸/۲۲، شرح مسلم للنووی، کتاب البر والصلة، باب

مدارة من یتقی فحشه: ۳۲۲/۲

(۶) فتح الباری: ۵۵۷/۱۰

مدارات مباح او په بعض صورتونو کېې مستحب دي او مدهنت حرام او ناجائز دي - (۱)
علامه قرطبي د حديث د باب د واقعه په باره کېې ليکي :

والنبي ﷺ انما يبدل له من دنياه حسن عشراته ، و الفرق في مكالمته ، و مع ذلك فلم يمدحه بقول ، فلم يناقض قوله فيه فعله ، فإن قوله فيه قول حق ، و فعله معه حسن عشره (۲)

يعني رسول الله ﷺ ده سره حسن سلوک او په خبرو کېې د شفقت او د نرمۍ مظاهره او کره ، خو دې سره دوی ﷺ دده تعزيف په ژبه نه دي کړي ، نو دارنگه د ده قول او عمل کېې څه تناقض رانغلو ، د ده باره کېې زباني رائي او قول په خپل ځاني حق وو خو بيا هم د ملاقات په وخت دوی سره نرم رويه اوساتله چه گوم د حسن معاشرت د قبيلي نه وو -

قاضی عياض رحمه الله فرماني چه عيينه دغه وخته پورې اسلام نه وو قبول کړي ، دې وجه نه "بس احوال العشرة" ويل په غيبت کېې داخل نه دي يا نې اسلام قبول کړي وو خو دې په اسلام کېې کمزوري وو ، دوی ﷺ ددې باره کېې وضاحت او کړو چه هسې نه څوک د ده په مسلمان کيدوسره په دوهوکه کېې مبتلا نه شي ، لکه چه د رسول الله ﷺ په ژوند کېې او دوی نه پس ده نه به داسې کارونه صادریدل چه دده د اسلام په ضعف دليل وو - (۳)

۳۹ = بَابُ حُسْنِ الْخُلُقِ وَالسَّخَاءِ وَمَا يَكْرَهُ مِنَ الْبُخْلِ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ وَأَجْوَدُ مَا يَكُونُ فِي رَمَازَانَ [٢٠] وَقَالَ أَبُو ذَرٍّ لَمَّا بَلَغَهُ مَبْعَثُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأَخِيهِ أَزْكَبُ إِلَى هَذَا الْوَأَدَى فَاَسْمَعُ مِنْ قَوْلِهِ فَرَجَعَهُ فَقَالَ رَأَيْتُهُ يَأْمُرُ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ [٢١: ٣٦٨]

ترجمه الهاب کېې امام بخاري رحمه الله د درې جزو ذکر کړيدې ، يو د حسن خلق يعنی ښه اخلاق ، د اخلاقو نه مراد هغه اوصاف مراد دي چه هغې سره انسان د نورو سره معامله کوي ، دا ښه هم وي او بد هم لکه عفو ، صبر ، روڼو تندي ، سخاوت ، ..... دا اخلاق حسنه دي ، بخل ، ترش والي ظلم وغيره اخلاق قبيحه دي - (۴)

سخا ، سخاوت ته وائي يعنی بغير د څه د عوض نه خپل مال خړج کول ، بخل ددې ضد دي - " ما يكره من البخل " کېې امام بخاري رحمه الله اشاره اوکړه چه د بخل بعض صورتونه چه په هغې د بخل اطلاق کېږي هغه په مذموم بخل کېې داخل نه دي - (۵)

حضرت ابن عباس فرماني : چه رسول الله ﷺ په ټولو خلقو کېې زيات سخی وو ، او د رمضان په مياشت کېې به دوی نورهم زيات سخی کيدلو ، دا تعليق امام بخاري رحمه الله

(۱) فتح الباری : ۵۵۷/۱۰

(۲) فتح الباری : ۵۵۷/۱۰

(۳) فتح الباری : ۵۵۷/۱۰

(۴) فتح الباری : ۵۵۸/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۱۸/۲۲

(۵) فتح الباری : ۵۵۸/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۱۸/۲۲ ، ارشاد الساری : ۵۶/۱۳

په کتاب الایمان کښې موصولاً نقل کړېدې او هلته ددې تشریح هم تیره شویده - (۱)

قوله: وقال ابوذر لما بلغه مبعث النبي صلى الله عليه وسلم.....: حضرت ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ بیان دې چه کله ده ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د مبعوث کیدو خبر ملاو شو نو ده خپل رور ته اوویل: چه دغه وادی ته لاړ شه او دده خبرې واوره، نو چه کله دې واپس راغلو نو ده اوویل چه ما د ده نه د ښو اخلاقو حکم ورکول واوریدل او اومې لیدلو، دا تعلیق امام بخاری رحمه الله په تفصیل سره په "المبعث النبوی" کښې موصولاً نقل کړېدې - (۲)

مکارم: مکرمه (د راء په ضمه سره) جمع ده ښو اخلاقو ته وائی - (۳)

[۵۲۸۱] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا حَازِمُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَأَجْوَدَ النَّاسِ وَأَشَجَعَ النَّاسِ وَلَقَدْ فَزِعَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَأَنَاطَلِقَ النَّاسُ قَبْلَ الصَّوْتِ فَاسْتَقْبَلَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ سَقَى النَّاسَ إِلَى الصَّوْتِ وَهُوَ يَقُولُ لَنْ تُرَاعُوا لَنْ تُرَاعُوا وَهُوَ عَلَى قَرَسٍ لِأَبِي طَلْحَةَ عُرِي مَا عَلَيْهِ سَرَجٌ فِي عُنُقِهِ سَيْفٌ فَقَالَ لَقَدْ وَجَدْتُهُ بَحْرًا أَوْ لَيْلَةً [۲۳۸۳:ر]

حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو شپه (په څه اواز اوریدو سره) اهل مدینه اویریدل، خلق ددې اواز طرف ته روان شو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د خلقو استقبال اوکړو (څکه چه دوی صلی اللہ علیہ وسلم تحقیق اوکړو او واپس راروان وو او خلق اوس وتل) دوی صلی اللہ علیہ وسلم آواز طرف ته د خلقو نه وړاندې وتلې وو، وې فرمائل چه دیرې خبره نشته دې، دوی صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت ابو طلحه رضی اللہ عنہ په برینو اس بغیر د زینه سور وو، او په غاړه کښې ئې توره وه او فرمایل ئې ما دا سمندر بیا موندلو یا هغه سمندر دې -

قوله: لم تر أعوا لم تر أعوا: دیکښې "لم" د "لا" په معنی دې، نفی د نهی په معنی کښې

ده آی لا تر أعوا... د ابوذر نه علاوه په باقی نورو نسخو کښې "لن تر أعوا" دې - (۴)

عری (د عین په ضمه او د راء په سکون سهر) دا د فرس صفت دې، د بریندې ملا والا آس ماعلیه سراج دا ددې تفسیر دې -

قوله: لقد وجدته بحراً: دیکښې دوه احتماله دی یو دا چه ضمیر "صوت" ته راجع وی او مطلب به ئې دا وی چه دا آواز د سمندر وو، د دښمن آواز نه وو - (۵)

دویم دا چه ضمیر "فرس" ته راجع وی چه ما دا آس د سمندر په شان په تلو کښې فراخ او

(۱) صحیح البخاری کتاب بدء الوحی (رقم الحديث: ۶) د حدیث د تشریح دپاره کشف الباری باب بدء الوحی: ۴۶۱/۱ (اوگوری)

(۲) صحیح البخاری و باب اسلام ابی ذر رضی اللہ عنہ (رقم الحديث: ۳۸۶۱)

(۳) فتح الباری: ۵۶۰/۱۰، ارشاد الساری: ۵۶۱/۱۳

(۴) ارشاد الساری: ۵۷۱/۱۳

(۵) لم أجده فيما بين يدي من المصادر

وسیع بیا موندو - (۱)

[۵۷۸۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ مَا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَيْءٍ قَطُّ فَقَالَ لَا

قوله: ما سأل النبي صلى الله عليه وسلم عن شيء قط فقال: لا: یعنی رسول الله ﷺ نه چه کله هم خه دنیوی خیز طلب به کری شو نو دوی ﷺ لا (نه) کله هم نه ده ویلی، بلکه که ورکول به وو نو نعم (بیه) به نی اوویل او که د خه عذر د وجه به نی نه شو ورکولی نو خاموشی به نی اختیار کره، د ابن سعد یو روایت کبسی ددی تصریح ده (۲)

[۵۷۸۸] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي شَقِيقٌ عَنْ مَرْثُوقٍ قَالَ كُنَّا جُلُوسًا مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو يُحَدِّثُنَا إِذْ قَالَ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَحِّشًا وَإِنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِنَّ خِيَارَكُمْ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا [۳۳۲:۲]

[۵۷۸۹] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو عَاسَنَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزُودَةٍ فَقَالَ سَهْلٌ لِلْقَوْمِ أَنْذَرُونَ مَا الْبُزْدَةُ فَقَالَ الْقَوْمُ هِيَ الثَّمَلَةُ فَقَالَ سَهْلٌ هِيَ شَمْلَةٌ مَنْسُوجَةٌ فِيهَا أَحَاسِنُهَا فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكُنُوكَ هَذِهِ فَأَخَذَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْتَاجًا إِلَيْهَا فَلَيْسَ بِهَا فَرَأَاهَا عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنَ الصَّحَابَةِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَحْسَنَ هَذِهِ فَأَكْنِيهَا فَقَالَ نَعَمْ فَلَبَّيْنَا قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَهْ أَصْحَابُهُ قَالُوا مَا أَحْسَنَتْ جِئْتَ رَأَيْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَهَا مُحْتَاجًا إِلَيْهَا ثُمَّ سَأَلَتْهُ إِيَّاهَا وَقَدْ عَرَفْتَ أَنَّهُ لَا يُسَالُ شَيْئًا فَيَمْنَعُهُ فَقَالَ رَجَوْتُ بَرَكَتَهَا جِئْتُ لِبَيْسِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلِّي أَكْفُرُ فِيهَا [۱۳۱:۲]

حضرت سهل رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو بنخه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغله او دې د خان سره یو "برده" راوړه. سهل د خلقو نه تپوس اوکړو تاسو ته پته شته چه برده خه ته وائی؟ خلقو اوویل: دا شمله ده. سهل اوویل: برده هغه شمله (خادر) ته وائی چه په هغه حاشی (په غاړو گلکاری) جوړې شوې وی. دې بنخې عرض اوکړو، اے د الله رسوله، خه دا تا ته اغوستل غواړم. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د یو ضرورت مند کس په شان دا (ډیره په مینه) واخستو او وائی غوستو. حضرات اصحابو کبسی یو کس دا اولیدلو نو وې ویل: اے د الله رسوله! دا

(۱) التعليق الصبيح، باب في اخلاقه و شمائله صلى الله عليه وسلم: ۹۲/۷، شرح الطيبي، باب في اخلاق و شمائله صلى الله عليه وسلم، الفصل الاول: ۳۰/۱۱، عمدة القاري: ۱۱۹/۲۲، ارشاد الساري: ۵۷/۱۳ (۵۸۷) (۵۸۸) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الفضائل، باب ما سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم قط، فقال: لا، وكثرة عطائه: ۱۸۰/۵۴ (رقم الحديث: ۲۳۱۱) وأخرجه الترمذي في الشمائل، باب ما جاء في خلق رسول الله صلى الله عليه وسلم: ۲۴

(۲) ارشاد الساري: ۵۷/۱۳ وفتح الباري: ۵۶۱/۱۰

خومره بنیاسته دې ، تاسو دا ما ته راکړئ ، دوی ﷺ اوفرمانل : ښه ده ، نو چه کله رسول الله ﷺ پاڅیدو (او دننه ئې تشریف یوو) نو اصحابو دې ملامته کړو ، او ورته ئې اوویل : دا تا ښه اونکړل ، چه کله تا اولیدلو چه نبی کریم ﷺ دا خادر قبول کړو او دوی ﷺ ته ددې ضرورت هم وو خو تا سره د دې د دوی نه خادر اوغوښتلو ، حال دا دې چه تا ته معلومه هم ده چه حضور ﷺ نه چه کله څه څیز اوغوښتې شی نو دوی ﷺ انکار نه کوي ، دې صحابی عرض اوکړو چه کله رسول الله ﷺ دا واغوستو نو څه د دې د برکت امیدوار شوم ، چه کیدې شی دا څه خپل کفن جوړ کړم -

قوله: جاءت امرأة: حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه د دې ښځې نوم ما ته معلوم نه شو - (۱)

قوله: هي شملة منسوجة فيها حاشيتها: شمله خادر او پتو ته وائی ، اصل کښې شمله هر هغه جامې ته وائی چه هغه اغوستې کيږي خو بيا دا د خادر او د شپې دپاره استعمالیدل شروع شو ، يعنی دا داسې خادر وو چه دیکښې حاشيې جوړې شوي وې ، ددې حاشې نه وې پرې کړې شوې ، يا مطلب دا دې چه دا بغیر د زونلو نه وو تر اوسه پورې دیکښې زونډی نه وو جوړ شوې ، علامه قسطلانی رحمه الله لیکي :

“أى لم تقطع من ثوب فتكون بلا حاشية، أو أنها جديدة لم يقطع هديها، وفي تفسير البدة بالشملة تجوز لأن البدة كساء، والشملة ما يشتمل به، لكن لما كثرا استعمالهم لها، أطلقوا عليها اسمها” (۲)

قوله: فراها عليه رجل: دا سرې څوک وو ؟ په بعض روایتونو کښې دى چه دا حضرت عبد الرحمن بن عوف ؓ وو او بعضو کښې دى چه دا حضرت سعد بن ابى وقاص ؓ وو (۳)
 [۵۱۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَقَارَبُ الزَّمَانُ وَيَنْتَضُ الْعَمَلُ وَيُلْقَى الشَّعْرُ وَكَثُرَ الْهَرْجُ قَالُوا وَمَا الْهَرْجُ قَالَ الْقَتْلُ الْقَتْلُ [ر: ۶۲۶، وانظر: ۸۹۸، ۳۳۱۳]

رسول الله ﷺ فرماني ، زمانه به قریبه شی ، عمل (صالح) به کم شی ، بخل به زیات شی او د هرج به کثرت وی ، خلقو اوویل : هرج څه څیز دې وې فرمائل قتل قتل -
 د يتقارب الزمان مطلب : ① علامه توريشتی رحمه الله به شرح د مصابيح کښې فرماني چه د يتقارب الزمان نه د قیامت نزدیکت مراد دې يعنی د دنیا او د آخرت زمانه دیو بل سره به نژدې شی - (۴)

(۱) ارشاد الساری : ۵۸ \ ۱۳ ، فتح الباری . کتاب الجنائز . باب من استعد الکفن فی زمن النبی صلی الله علیه و سلم : ۱۴۳ \ ۱۳

(۲) ارشاد الساری : ۵۸ \ ۱۳

(۳) ارشاد الساری : ۵۸ \ ۱۳

(۴) مرقاة : کتاب الفتن . الفصل الأول : ۱۲۰ \ ۱۱۰ و شرح الطیبي : کتاب الفتن ... [بقیه برصغه آندده ...]

① ملا علی قاری رحمه الله فرمائی : د " یتقارب الرومان " دا معنی ہم کیدی شی چه شر او فساد کنبی به زمانه د یو بل سره نزدی شی ، فسادات به ډیر زیات وی او مسلسل به وی ، په مینځ کنبی به ئې بندیز ډیر کم راځی - (۱)

② بعض وایی چه دینه د خلقو د عمرونو کمی ته اشاره ده یعنی د اهل زمانه عمرونه به کم وی ، اوږده عمرونه به نه لری - (۲)

③ بعض وائی چه دینه د زمانې د برکت قلت ته اشاره ده چه د زمانې نه به برکت اوچت شی او وخت به ډیر زر تیریری - (۳)

د یو حدیث نه ددې تائید هم کیږی چه هغې کنبی دی چه د قیامت سره نزدی وخت به داسې بې برکته شی چه کال به په شان د میاشت ، او میاشت به په شان د هفتې او هفته به په شان د ورځ تیریری او محسوسیږی - (۴) په یتقارب الزمان سره دې بې برکتی ته اشاره ده -

④ قاضی عیاض رحمه الله فرمایي ددې مطلب دا دې چه ښارونه به په تیزی سره وړانیږی او صدی به په تیز رفتاری سره تیریری - (۵)

قوله: ويلقى الشح : شح بخل مع الحرص ته وائی ، یعنی بخل به د خلقو په زړونو کنبی واچولې شی ، عالم به خپل علم کنبی او دولتمند به خپل مال کنبی بخل شروع کړی - (۶)

قوله: ويكثر الهرج : د هرج تشریح دلته حدیث کنبی ښه قتل سره شویده ، صاحب قاموس لیکي چه د هرج الناس معنی دا ده وقوعات فتنه و قتل واختلاط ... (۷) دینه معلومه شوه چه هرج هر قتل ته نه وائی بلکه هغه قتل ته وائی چه د څه فتنې په وجه وی -

ابن فارس په معجم مقاییس اللغة کنبی د هرج معنی قتل او اختلاط بیان کړیدی ، علامه عینی او قسطلانی لیکلې دی چه ابن فارس ددې معنی د فتنې او د اختلاط کړیده ، خو معجم کنبی دوی ددې معنی د قتل او اختلاط سره کړې ده - (۸)

...بقیه ازحاشیه گذشته [الفصل الأول : ۵۶۱۱۰ (رقم الحديث : ۵۳۸۹)

(۱) مرقاة : كتاب الفتن . الفصل الأول : ۱۲۰۱۱۰

(۲) ارشاد الساری : ۵۹۱۱۳ . عمدة القاری : ۱۲۰۱۲۲ . مرقاة : كتاب الفتن . الفصل الأول : ۱۲۰۱۱۰

(۳) مرقاة : كتاب الفتن . الفصل الأول : ۱۲۰۱۱۰ . معالم السنن . كتاب الفتن : ۱۴۱۱۶ (رقم الحديث : ۴۰۸۸)

(۴) مسند الإمام أحمد بن حنبل ، مسانید أسماء بنت زید : ۴۵۹ ، ۴۵۴۱۶ . سنن ابن ماجه ، كتاب الفتن .

باب فتنة الدجال ... ۱۳۵۶۱۲ (رقم الحديث : ۴۰۷۵)

(۵) مرقاة : كتاب الفتن . الفصل الأول : ۱۲۰۱۱۰

(۶) مرقاة : كتاب الفتن . الفصل الأول : ۱۲۰۱۱۰

(۷) مرقاة : كتاب الفتن . الفصل الأول : ۱۲۰۱۱۰ ، القاموس المحيط ، فصل الهاء من باب لاجيم : ۱۱۵۱۲

(۸) عمدة القاری : ۱۲۰۱۲۲ . ارشاد الساری : ۵۹۱۱۳ ، معجم مقاییس اللغة : باب الهاء و الراء و ما

ثلثهما : ۴۹۱۶)

علامه خطابی رحمه الله فرمائی ہے ہرج د حبشی ژبې لفظ دې ، او ددې معنی د قتل او د فتنې ده - (۱)

د یلغی الشح په مناسبت سره امام دا حدیث دلته ذکر کړو ځکه چې د ترجمه الهاب جزء، ثالث و ما یکره من البخل دې -

[۵۱۹] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ سَمِعَ سَلَامَ بْنَ مَكِينٍ قَالَ سَمِعْتُ ثَابِتًا يَقُولُ حَدَّثَنَا أَنَسُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَدَمْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرِينَ سَنًا قَالَتْ لِي أُمِّي وَلَا يَمُصُّنَعْتُ وَلَا أَلْصَقْتُ [۲۱۱: ر]

قوله: خدمت النبي صلى الله عليه وسلم عشرين سنين: دلته د بخاری په روایت کښې لس او د صحیح مسلم په روایت کښې نه کاله ذکر دی - (۲)

خو دواړو کښې تطبیق کیدې شی چې ټوله مده د خدمت نه کاله او څو میاشتې دی ، په لسو والا روایت کښې ئې کسر پوره کړو او د نهو والا روایت کښې ئې کسر حذف کړو - (۳)
رسول الله ﷺ حضرت انس په دنیوی کارونو کښې کله هم نه دې رټلې او نه ئې ترینه دا تپوس کړیدې چې دا کار دې ولې او کړو او ولې دې اونکړو -
خو شرعی کارونو کښې به ئې د چشم پوشی او بې پرواهۍ نه کار نه اخستلو - (۴)

۳۰ = بَابُ كَيْفَ يَكُونُ الرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ

[۵۱۹۲] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ مَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ فِي أَهْلِهِ قَالَتْ كَانَ فِي مِهْنَةِ أَهْلِهِ فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ [۲۱۳: ر]

علامه عینی رحمه الله لیکي

• اى هذا باب يذكر فيه كيف يكون حال الرجل في اهله يعنى اذا كان الرجل في بيته بين اهله ، كيف يعمل من أعمال نفسه ، ومن أعمال البيت على ما يجي في حديث الهاب - (۵)

يعنى دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دا خبره بیان کړیده چې سرې څنگه به په خپل اهل کښې اوسې او څنگه به د کور او خپل کار کوی -
روایت د باب کښې دی چې اسود بن زید د حضرت عائشه نه تپوس او کړو چې رسول الله ﷺ

(۱) ارشاد الساری : ۵۹ / ۱۳ ، عمدة القاری : ۱۲۰ / ۲۲ ، معالم السنن : ۱۴۳۶ (رقم الحديث : ۴۰۸۸)

(۲) رواه مسلم في كتاب الفضائل ، باب كان رسول الله صلى الله عليه وسلم احسن الناس خلقا : ۴ / ۱۸۵۴ (رقم الحديث : ۲۳۵۹)

(۳) فتح الباری : ۵۶۴ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۵۹ / ۱۳

(۴) فتح الباری : ۵۶۵ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۶۰ / ۱۳

(۵) عمدة القاری : ۱۲۱ / ۲۲

به د خپل کور والا سره اوسیدلو نو څه به ئې کولو نو وې فرمانل چه دې به د خپل کور والا په کار وغیره کښې مصروف وو ، چه کله به وخت د مانځه شو نو مانځه دپاره به اودريدو - د مسند احمد په روايت کښې حضرت عائشه فرمائی " یخبط ثوبه ، و یخصف نعله ، و یعمل ما یعمل الرجال فی بیوتهم " (۱) خپلې جامې به ئې گندلې ، خپل پانزار به ئې گندلو او هغه کارونه به ئې کول چه خلق په کورونو کښې کوی -

ابن حبان په خپل صحیح کښې دا حدیث صحیح مگر خولې دې (۲) او هم مسند احمد کښې د حضرت عائشه یو بل روايت کښې دا الفاظ دی " ماکان إلا بشرا من البشر ، کان یغسل ثوبه ، ویحلب شاته ، ویغدم نفسه " (۳) د یفلې ثوبه لغوی معنی خو جامو کښې سپکې تلاش کول دی ، خو بل حدیث کښې دی چه د رسول الله ﷺ په جامو کښې به سپکې نه وې ، دې وجه نه دینه هم داسې د جامو کتل مراد دی - (۴)

حدیث د باب کتاب الصلاة کښې تیر شويدي - (۵)
 شارح بخاری علامه ابن بطال رحمه الله لیکي :

"أخلاق الأنبياء والموسلين عليهم السلام التواضع والتذلل في أفعالهم ، والبعد عن الترفه والتعجم ، فكانوا يتهمون أنفسهم فيما يعين لهم ليسنوا بذلك فيسلك سبيلهم وتقتفى آثارهم وقول عائشة : "كان في مهنة أهله" يدل على دوام ذلك من فعله متى عرض له ما يحتاج إلى إصلاحه ، لتلايخلد إلى الدعة والرفاهية التي ذمها الله وأخبر أنها من صات غير المؤمنين فقال تعالى (فذرني والمكذبين أئبل النعمة ومهمل قليلا) (۶)

یعنی د انبیاء په اخلاقو کښې تواضع او عاجزی او د تعیش او د تنعم نه لرې والې داخل وی ، لکه چه دوی ته به کوم ضروریات راپېښیدل نو دا به دوی په خپله پوره کول ، دې دپاره چه د دوی عمل د نورو دپاره سنت او نمونه جوړې شی ، چه خلق د دوی په طریقو روان شی ، او د دوی په آثارو او په نقش قدم تابعداري او کړي ، د حضرت عائشه قول "کان فی مهنة أهله" په دوام دلالت کوی ، چه حضور ﷺ ته به کله هم د څه څیز صحیح کولو او د جوړولو ضرورت راپېښ شو نو دوی به په خپله دا جوړولو ، دا دې دپاره چه ده به ځان د آرام او د اوزگارې نه ساتلو ، چه دهغې الله تعالی مښت کړیدی ، اودا ئې خودلې ده چه دا د مؤمنانو صفت نه دې ، ارشاد رباني دې "ته ما او انکار کوونکی خاوندان د مزو اخستو والا پرېږده او دوی ته څه لږ وخت دپاره مهلت ورکړه"

(۱) مسند الإمام أحمد بن حنبل فی مسانید عائشة : ۱۲۱/۶

(۲) عمدة القاری : ۱۲۱/۲۲

(۳) مسند الإمام أحمد بن حنبل فی مسانید عائشة : ۲۵۶/۶

(۴) التعليق الصحيح ، باب بدء الخلق و ذکر الانبياء : ۹۷/۷

(۵) أخرجه البخاری فی کتاب الصلاة ، باب من كان في حاجة أهله فأقيمت الصلاة ، فخرج (رقم الحديث : ۶۷۶)

(۶) شرح صحيح البخاری لابن بطال : ۲۳۴/۹

۳۱ = بَابُ الْمَقَّةِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى

[۵۱۳] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا نَادَى جَبْرِيْلَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فَلَانَا فَأَجَبَهُ فَبَعَثَهُ جَبْرِيْلَ فَيُنَادِي جَبْرِيْلَ فِي أَهْلِ السَّمَاءِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فَلَانَا فَيُحْيِيهِ أَهْلُ السَّمَاءِ ثُمَّ يُوَضُّعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي أَهْلِ الْأَرْضِ [۳۰۴:۲]

مقه په وزن د مدقه محبت ته وایي (۱) د الله تعالی د طرفه د یو بنده سره محبت شروع کیږي نو دا بنده په فرشتو کښې بیا په انسانانو کښې مقبول او محبوب جوړیږي "المقه من الله" دا د حدیث الفاظ دی چه کوم امام احمد او ابن ابی شیبه نقل کړیدی "المقه من الله، والعیت من السماء فإذا أحب الله عبدا...." (۲) (محبت د الله تعالی د طرفه او شهرت د اسمان د طرفه دې، چه کله الله تعالی د یو بنده سره محبت او کړي نو حضرت جبرائیل علیه السلام د ده د مقبولیت اعلان او کړی ....) دا روایت چه د امام بخاری رحمه الله په شرط نه وو، نو دې وجه نه دې یې په ترجمه الباب کښې ذکر نه کړو -

قوله: إذا أحب الله عبدا: د صحیح بخاری د کتاب الرقاق په روایت کښې د بنده سره د الله تعالی د محبت کولو سبب بیان کړیدی، دیکښې دی "لا يزال عبيد يَتَقَرَّبُ إِلَى اللَّهِ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أَحَبَّهُ" (۳) (خما بنده د نفلونو په ذریعه مسلسل ما ته نزدیکت حاصلو تر دې چه څه ده سره محبت شروع کړي) او مسند احمد کښې د حضرت ثوبان حدیث دې "إِنَّ الْعَبْدَ لِيَلْتَمِسَ مَرْضَاةَ اللَّهِ تَعَالَى، وَلَا يَزَالُ يَنْدُكُ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَجَبْرِيْلَ: إِنَّ فَلَانًا عَبْدٌ يَلْتَمِسُ أَنْ يَرْضِيَنِي، أَلَا وَإِنَّ رَحْمَتِي عَلَيْهِ....." (۴) (یو بنده مسلسل د الله تعالی د رضا په تلاش کښې وی، تر دې چه الله تعالی جبرائیل علیه السلام ته اوواڼی چه فلانې بنده خما د رضا په تلاش کښې دې، واوړه، په ده باندې خما رحمت خور دې)

قبول (د قاف په فتحه سره) مصدر دې، بعض اهل لغت لیکي چه په دې وزن د قاف په فتحه سره د "قبول" نه علاوه بل لفظ مونږ ته نه دې ملاو شوې، علامه ابن منظور افریقی په "لسان العرب" کښې د دې تصریح کړیده - (۵) خو ابن بری دا رد کړیدی او لیکي چه په دې وزن باندې څلور نور مصدرونه هم شته دې فرمائی: وَقَدْ جَاءَ الْوَضُّ، وَالطَّهْوَرُ، وَالْوُلُوعُ، وَ

(۱) النهاية لابن الاثير: ۳۴۸/۴

(۲) فتح الباری: ۵۶۶/۱۰

(۳) أخرجه البخاری فی کتاب الرقاق، باب من أحب لقاء الله أحب الله لقاءه (رقم الحديث: ۶۵۰۷)

(۴) مسند الإمام أحمد بن حنبل مسانيد ثوبان: ۲۷۹/۱۵

(۵) لسان العرب، مادة "قبل" ۴۴۰/۱۱.

الوقود، عدتها مع القبول خمسة) قرآن کریم کنبی دی (فتقبلها ربها بقبول حسن) (۱)

دمعتمر روایت کنبی د "قبول" په مخانی د "محبت" لفظ دې دیکنبي دی "فیوضع له المحبة" (۲)
حاصل دا چه کله الله تعالی د یو بنده سره د ده د اطاعت او د بندگۍ په وجه محبت کوی نو
مخلوق کنبی هم دا بنده د الله په حکم او په فیصله سره محبوب جوړ شی ، د الله د محبت
مطلب دا دې چه الله تعالی ده سره د خیر او د نیکی اراده او کړی ، د فرشتو محبت ده دپاره
د استغفار په صورت ښکاره کیږی ، او د خلقو محبت ، د عقیدت او د تعلق په صورت
وراندې راځی (۳) د قرآن کریم یو آیت دپته اشاره کوی (ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات سیجعل
لهم الرحمن وراثه) (۴)

د صحیح مسلم په روایت کنبی دا اضافه هم شته چه الله کله د یو بنده نه نفرت کوی نو
حضرت جبریل اوبلی او ده دپاره په اسمان والا او په زمکه والا کنبی د نفرت اعلان او کړې
شی "ثم توضع له البغضاء فی الأرض" (۵)
حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي :

"وحقیقة المحبة عند أهل المعرفة من المعلومات التي لا تحد، وإنما يعرفها من قامت به وجدانا لا یکن
التعبیر عنه، والحب على ثلاثة أقسام: إلهی وروحانی و طبعی، وحديث الباب یشتمل على هذه الأقسام
الثلاثة، فحب الله العبد حب إلهی، وحب جبریل والبلائكة له حب روحانی، وحب العباد له حب طبعی" (۶)
دې حاصل دا دې چه د محبت حقیقت یو وجدانی څیز دې ، په لفظونو کنبی ددې څه یو
متعین تعریف نه شی کیدې ، د محبت درې قسمه دی ، الهی ، روحانی او طبعی ، حدیث
د باب درې وارو باندې مشتمل دې د الله تعالی د بنده سره محبت کول محبت الهی : دې ، د
جبریل او د فرشتو ددې بنده سره محبت کول محبت روحانی دې او د خلقو ده سره محبت
کول محبت طبعی دې - خو د بندگانو هغه محبت معتبر دې چه کوم په اهل علم وفضل او
نیکانو کنبی موندې کیږی ، که کوم یو کس چه فاسق او فاجر وی هغه په خلقو کنبی
محبوب کیږی او د اهل علم او د فضل په نزد نه دې محبوب نو د دې محبت هیڅ اعتبار
نشته دې -

(۱) سورة آل عمران: (۳۷)

(۲) فتح الباری: ۵۶۷/۱۱۰

(۳) فتح الباری: ۵۶۷/۱۱۰، عمدة القاری: ۱۲۱/۲۲، ارشاد الباری: ۶۱/۱۳

(۴) سورة مريم: (۹۶)

(۵) صحیح مسلم، کتاب البر والصلة و الاداب، باب إذا أحب الله عبدا، حبه إلى عباده: ۲۰۳۰/۴ (رقم
الحديث: ۲۶۳۷)

(۶) فتح الباری: ۵۶۷/۱۱۰

۴۲=بَابُ الْحُبِّ فِي اللَّهِ

[۵۱۳] حَدَّثَنَا أَدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِدُ أَحَدٌ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُجِبُهُ إِلَّا لِلَّهِ وَحَتَّى أَنْ يَقْدَفَ فِي النَّارِ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ وَحَتَّى يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ سَائِرِ أَهْمَاءِ [۱: ۱۰]

د الله دپاره محبت کول او د الله تعالی دپاره بغض کول د ایمان په نحو کښې ده ، د حدیث د باب تشریح په کتاب الایمان کښې تیره شویده - (۱)

۴۳=بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ

قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ ۗ الآية: الحجرات: ۱۱

امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کښې د سورة الحجرات آیت کریمه ذکر کړې دې چه دیکښې د موټنانوسره الله تعالی خطاب کوی اودوی دبل پسې د خدا اود توقونه منع کوی -

د تمسخر معنی او ددې ممانعت : علامه قرطبی رحمه الله په تفسیر قرطبی کښې فرمائی چه تمسخر دپته وائی چه یو سړې د بل کس د تحقیر او دده د تذلیل او د توهین دپاره دده څه عیب داسې ذکر کړی چه خلق په ده پورې اوځاندي ، دا د ژبې نه علاوه د لاسونو پښو په اشارو هم کیږي (۲)

قرآن کریم د ښځو او د سرو بیل بیل ذکر اوکړو او دینه ئې منع اوکړې ، او په قرآن کریم کښې په عمومي احکامو کښې د ښځو خان له مستقل ذکر نه کیږي ، نو دلته چه ئې د دواړو جدا جدا ذکر اوکړو یو خو ددې ډیر بد والی ته په خاص طور توجه ورکول مقصود دی ، دویم دا مرض په ښځو کښې ډیر په کثرت سره وی ، دې وجه نه د ښځو ئې په صراحت سره ذکر اوکړو - (۲)

قرآن کریم کښې ئې سړي د سرو تمسخر کولو نه او ښځې د ښځو پسې د خدا کولو نه منع کړل - حال دا دې چه څنگه دا حرام او ممنوع دی نو داسې د یو سړي یوې ښځې پورې خدا کول او د یوې ښځې د سړي پورې خدا کول هم حرام او ناجائز دی -

خو شرعا چه د ښځو او د سرو ګلون ممنوع دي ، دې وجه نه د دې صورت ذکر ئې اونکړو ، دیکښې اشاره وه چه کله معاشره خالص په اسلامی بنیادونو جوړه شی نو دا صورت به خود بخود ناپید شی ، دې وجه نه په صراحت سره ئې د دې صورت ذکر اونکړو - (۴)

(۱) کشف الباری ، کتاب الایمان ، باب حلاوة الایمان : ۲۵۱۲

(۲) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي ، سورة الحجرات: ۱۱، ۱۶، ۳۲۵۱ دارنگه اوګوری روح المعانی: ۱۱۳/۱۵۲

(۳) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي ، سورة الحجرات : ۱۱ ، ۱۶ ، ۳۲۶۱ روح المعانی : ۱۳/۱۵۳

(۴) معارف القرآن للمفتی محمد شفیع : ۱۱۶/۸

و لا تلمزوا انفسکم معنی: د تمسخر سره نهی د "لمز" نه هم په (ولا تلمزوا انفسکم بویلو سره منع کرو - د لمز معنی ده چا کښې عیب راویستل یا چا ته د یو عیب پیغور ورکول - (۱)
علامه آلوسی رحمه الله فرمائی چې له لمز د چا عیبونه واضح کول یا د چا د عیبونو تلاش او ورپسې کیدو ته وائی ، او سخریه چې ده نو دا تحقیر او توهین ته وائی - (۲)

علامه عینی او علامه قسطلانی رحمهما الله فرمایي اللغو: الطعن، الضرب باللسان (۳) دې صورت کښې به د لا تلمزوا عطف په "لا یسخر" .... باندې عطف الخاص علی العام د قبیله وی - (۴)

د "لا تلمزوا نه پس" انفسکم "نهی او فرمائلو: علامه آلوسی رحمه الله لیکي: "ای لایعيب بعفکم بقول أو إشارة لأن المؤمنین کنفس واحدة، فبق عاب المؤمن المؤمن فكله عاب نفسه (۵) یعنی تا سو په یو بل باندې په اشاره یا په قول سره عیبونه مه لگوئ ځکه چې ټول مؤمنان په شان دي یو نفس دي، نوچه کله یو مؤمن په بل مؤمن عیب لگوئ نو گویا ده په خپل خان عیب اولگولو - علامه قسطلانی رحمه الله ددې یو بله توجیه هم لیکلې ده چې کوم کس په بل باندې عیب لگوئ ظاهره ده چې عیب لگوونکې د عیب نه پاک نه شی کیدي ، ده کښې به هم یقیناً څه نه څه عیب وي، دې وجه نه په جواب کښې به دغه کس په ده باندې ددې موجوده عیب طعن اوکړي ، نو داسې ده چې ده په بل عیب اولگولو نو ده د خپل خان هم عیب بیان کړو ، گویا دا عیب ده په خپله په خپل خان اولگولو ، "دې وجه نه په خپل خان عیب مه لگوئ" مطلب دا دې چې نه ورو ته پیغورونه مه ورکوی ځکه چې بیا به ته په خپله د دې نڅه جوړ شي (۶)

قوله: ولا تنابزوا باللقاب: یعنی یو بل په بدو القابو مه رابلئ، صاحب القاموس المحيط لیکلې دي التنايز: التعاير والتداعی باللقاب (۷) یعنی په بدو القابو سره چا ته شرم وراچول او ددره رابلل -

حافظ ابن جریر طبری د حضرت ابن عباس نه د تنايز تفسیر نقل کړيدې چې یو سړي په یو زمانه کښې بد کار او بد کردار وو ، ده توبه اوکړه او د نیکی په لاره راغلو نو اوس ده ته په تیرو شوو بدو باندې شرم وراچول تنايز دي - (۸)

امام رازی رحمه الله تفسیر کبیر کښې او علامه ابن کثیر په خپل تفسیر کښې او علامه

(۱) مجمع بحار الانوار: ۵۰۶/۴. النهاية لابن الاثير: ۴/۲۶۹

(۲) روح المعانی للأوسی: ۱۳/۱۵۳. الجزء ۲۵

(۳) عمدة القاری: ۲۲/۱۲۲. ارشاد الساری: ۱۳/۶۳

(۴) ۲۵ روح المعانی: ۱۳/۱۵۳. الجزء: ۲۵

(۵) روح المعانی للعلامة أوسى: ۱۳/۱۵۳. الجزء: ۲۵

(۶) ارشاد الساری: ۱۳/۶۳

(۷) القاموس المحيط، باب الزای، فصل الميم والنون: ۲/۲۰۰

(۸) تفسیر الطبری لابن جریر، سورة الحجرات: ۱۱، ۱۱/۱۳۳

قرطبی په تفسیر قرطبی کښې ددې آیت په شان نزول کښې داسې څو واقعات رانقل کړيدي (۱)

قوله: بئس الاسم الفسوق بعد الإيمان: علامه آلوسی رحمه الله په روح المعانی

کښې لیکي: "بئس الذکر المرتفع للمؤمنین بسبب ارتکاب التبايز أن يذكرها بالفسق بعد اتصافهم

بالإيمان، وهو ذم على اجتماع الفسق -- وهو ارتکاب التبايز -- والإيمان على معنى: لا ينبغي أن يجتمعوا في

الإيمان بل الفسق" (۲) یعنی په بدو القابو سره د مؤمنانو ذکر کول ډیر بد دی، داسې چه په

ایمان سره د متصف کیدو نه پس چه د دوی په فسق سره ذکر اوشی (دوی ته فاسق فاجر

یهودی یا نصرانی وغیره ویل) یو کس چه په حقیقی معنو کښې مؤمن وی نو دې به

مؤمنانو لره په بدو القابو د یادولو ارتکاب نه کوی ځکه چه دا ارتکاب فسق دې او ایمان

او فسق دواړه نه دی جمع کیدل پکار -

دا رنگه که یو سړې وړاندې کافر وو، بیا مسلمان شو یا فاسق فاجر وو، بیا نیک او صالح

شو، د ده پوخ مؤمن کیدو نه پس د ده د پخوانی کفر او فسق ذکر کول جائز نه دی -

حاصل دا چه ویونکې مؤمن دې نو دده د تبايز ارتکاب نه دی کول پکار چه دا فسق دې او

د ایمان راوړو نه پس د فسق ارتکاب نه دی کول پکار او چه د چا په باره کښې ویلې کیږي

هغه مؤمن دې نو په ایمان باندې د متصف کیدو نه پس په فسق سره د ده تذکره نه دی کول

پکار نو آیت د قائل او د مقول فیه دواړو سره متعلق دې -

اسم دلته د ذکر په معنی کښې دې، وائی طار ایسمه آی ذکره

[۳۹۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ

قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَضْحَكَ الرَّجُلُ مِمَّا يُخْرَجُ مِنَ الْأَنْفِ وَقَالَ يَمْ

يَضْرِبُ أَحَدُكُمْ أَمْرًا تَهْزُبُ الْفَحْلُ أَوِ الْعَبْدُ ثُمَّ لَعَلَّهُ يَغَارِقُهَا وَقَالَ التَّوْرِيُّ وَهَيْبٌ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ

عَنْ هِشَامٍ جَلَدَ الْعَبْدُ [۳۹۶]

حضرت عبد الله بن زمعه رضي الله عنه فرماني چه رسول الله ﷺ د بادو په خارج کیدو باندې د

خندلو نه منع کړیده (۳) او فرماني چه ولې تاسو کښې یو کس خپله ښځه د سانډ (خاور)

شان وهي حال دا دې چه دې به دې سره بیا ملایږی -

سفيان ثوى، ابومعويه، محمد بن حازم، او وهيب بن خالد د "ضرب الفحل" په ځاني

جلد العبد، ویلي دي د "جلد" معنی د کورو وهلو ده -

د سفيان روايت په کتاب النکاح کښې، د وهيب روايت په کتاب التفسير کښې موصولاً

(۱) التفسير الكبير للامام الفخر الرازي، سورة الحجرات: ۲۸ \ ۱۳۱، تفسير ابن كثير، سورة الحجرات: ۲۱ \ ۲۱۲، الجامع لأحكام القرآن للقرطبي: ۱۶ \ ۳۲۴

(۲) روح المعانی، سورة الحجرات: ۱۳ \ ۱۵۵ (الجزء: ۲۶)

(۳) لانه قد يكون بغير الاختيار، ولانه امر مشترك بين الكل، عمدة القاری: ۲۲ \ ۱۲۳، ارشاد الساری: ۱۳ \ ۶۳

تیر شویدی او د ابو معاویه روایت امام احمد موصولاً نقل کړیدی - (۱)
ترجمه الباب کښې د ذکر شوې آیت سره د مناسبت بیانولو کښې علامه عینی رحمه الله
لیکي - «المناسبة بين الحديث والآية الكريمة : هي أن ضحك الرجل مما يخرج من الأنفس فيه معنى
الاستهزاء والسخرية» (۲) یعنی د بادو د خارجیدو په وجه خندل هم یو قسم استهزاء او تمسخر
دې ، دې وجه نه ددې حدیث د دې آیت کریمه سره نې ذکر او کړو -

[۵۱۲۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ
عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْنَى
أَتَذَرُونَ أَيَّ يَوْمٍ هَذَا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ هَذَا يَوْمٌ حَرَامٌ أَتَقْتَدِرُونَ أَيُّ بَلَدٍ هَذَا قَالُوا
اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ بَلَدٌ حَرَامٌ أَتَذَرُونَ أَيُّ شَهْرٍ هَذَا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ شَهْرٌ حَرَامٌ
قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي
شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا [۱۲۵۵:۱]

علامه عینی رحمه الله لیکي : «وجه المناسبة بينه وبين الآية المذكورة من حيث إن فيه حرمة العرض
التي تتضمنها الآية الكريمة أيضا على ما لا يخفى على الفطن» (۳)

یعنی حدیث شریف کښې د عزت او د حرمت ذکر دې چه د چا عزت پانمال کول حرام دی او
آیت کریمه کښې هم ددې ذکر دې ، داسې په مینځ د حدیث اود آیت کښې مناسبت واضح دې
په حقیقت کښې حقونه دوه قسمه دی یو حقوق الله او بل حقوق العباد .... حقوق العباد بیا
په دوه قسمه دی یو هغه حقوق چه د انسان د جسم او د مال سره متعلق دی او دویم هغه
حقونه چه د انسان د عزت او د رتبې او د حیثیت سره متعلق دی ، په معاشرتی ژوند کښې
شریعت د دواړو قسمونو حقونو د لحاظ او د پاسدارۍ او د اداء کولو ډیر کلک تاکید
کړیدی . او د دوی پانمال کولو ته نې ناجائز او حرام ویلې دی . آیت کریمه کښې دوی
کښې د بعض صورتونو ذکر دې چه هغې کښې یو انسان د بل د حقونو د پانمال کولو او د
دد د عزت او د احترام تحقیر کولې شی -

روایت دیاب کښې «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ ..... د حقوق العباد د دواړو
قسمونو لحاظ نه کول او د دې پانمال کول نې حرام او ګرځول - (۴)

(۱) فتح الباری : ۵۶۹/۱۰ ، ارشاد الساری : ۶۳/۱۳

(۲) عمدة القاری : ۱۲۲/۲۲

(۳) عمدة القاری : ۱۲۳/۲۲

(۴) فتح الباری : ۵۲۹/۱۰

باب مَا يَنْهَى مِنَ السَّبَابِ وَاللَّعْنِ

[۵۱۹۷] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ يُحَدِّثُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ تَابِعَهُ عُذْرٌ عَنْ شُعْبَةَ [۳۸:۷]

یو مسلمان ته کنخل او په ده لعن او طعن ویل ممنوع دی ، حدیث د باب کښې دی چه مسلمان ته کنخل کول فسق او گناه ده او ده سره قتال کول کفر دی ، د کفر نه مراد یا کفران نعمت مراد دی یا حقیقی کفر مراد دی خو حقیقی کفر به د هغه کس په حق کښې وی چه هغه د مسلمان قتال حلال او جائز گڼي او یا دا په زجر او په توبیخ باندې محمول دي - (۱)

قوله: تابعه محمد بن جعفر عن شعبة یعنی د سلیمان بن حرب متابعت محمد بن جعفر غندر کړيدي ، د ده دا متابعت امام احمد رحمه الله موصولا نقل کړيدي - (۲)

[۵۱۹۸] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ يَعْمَرٍ أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ الدِّيلِيَّ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَرْمِي رَجُلٌ رَجُلًا بِالْفُسُوقِ وَلَا يَرْمِيهِ بِالْكُفْرِ إِلَّا ارْتَدَّتْ عَلَيْهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبَهُ كَذَلِكَ [۳۱۱:۷]

حضرت ابوذر غفاري رضي الله عنه فرماني چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلي دي چه فرمائل ئې : چه یو کس دې په چا د فسق الزام او نه لگوي او نه د کفر ، ځکه چه که دې د دې اهل نه وي نو دا (فسق او کفر) به دې الزام لگوونکی ته راوایس شی - چا ته د کافر یا د فاسق ویلو حکم :

قوله: إلا ارتدت عليه إن لم يكن صاحبه كذلك : یعنی دا کلمه د کفر به ده راوایس کیږی ، دیکښې څه تفصیل دي ، یو سړی بل کس ته فاسق یا کافر او ویلي او چه چا ته ئې ویلي دي هغه به حقیقت کښې کافر یا فاسق دي نو داسې صورت کښې به د ویونکي نیت ته کتلې کیږي که ده د خیر خواهي په جذبه سره یا په دې چه خلق د ده د حال نه خبر کړي ئې دا جمله ویلي وي نو جائز دی - (۳)

خو که دده مقصد په دې سړي طعن زنی (عیب لگول) وی او بغیر د ضرورت نه د ده د فسق او د کفر تشهیر کړي وی نو دا جائز نه ده ، ځکه چه شریعت د بدو د مشهورولو اجازت نه ورکوي ، د پردې او د پتولو حکم ورکوي ترمذی شریف کښې حدیث دي "من ستر علی مسلم ستره الله فی الدنیا و الاخرة"

(۱) فتح الباری : ۵۷۱/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۲۳/۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۳/۶۴

(۲) مسند الامام احمد بن حنبل ، مسانید عبد الله بن مسعود : ۳۸۵/۱

(۳) فتح الباری : ۵۷۱/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۲۴/۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۳/۶۵

او صحیح مسلم کنبی روایت دی: «من ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة»^(۱)
خو چه کوم سری ته ئی فاسق یا کافر او ویلی او دې په حقیقت کنبی فاسق یا کافر نه وی نو
دلته په روایت کنبی فرمانی چه دا کلمه به د تکفیر ویونکی (د کافر حکم لگوونکی) ته
راوایس کیږی، د دې مختلف مطالب بیان شویدي:

① ویونکی طرف ته د راوایس کیدو ظاهری مطلب خو دا دې چه دې به په خپله کافر شی،
حال دا دې چه مسلمان ته کافر ویلو سره سرې گناهگار خو خامخا دی خو کافر نه دې، دې
وجه نه یو خو دغه مشهور تاویل شویدي چه دا حکم د مستحل دپاره دې یعنی چه کوم
سرې مسلمان ته کنخل کول حلال او جائز گنړی نو دې کافر کیږی او دده په کافر کیدو
کنبی هیڅ کنبی شک نشته دې^(۲) خو د سیاق د کلام نه ددې مطلب تائید نه کیږی -

② دا په زجر او په توبیخ محمول دې، حقیقی معنی مراد نه ده -^(۳)
③ دا مطلب هم کیدې شی چه د دې جملې ویلو وبال په ده وی، لکه چه حافظ ابن حجر د
علامه قرطبی په حواله لیکي:

«والحاصل أن القول له، إن كان كافرًا كفرًا شرعيًا، فقد صدق القائل، وذهب بها القول له، وإن لم يكن،
رجعت للقائل معرفة ذلك القول وأثمة.... وهو من أعدل الأجوبة»^(۴)

یعنی چه کوم سری ته کافر ویلی شویدي که دې واقعی کافر وی، نو بیا خو ویونکې
رېښتوني دې، او چه د چا متعلق دا قول ویلی شویدي هغه ددې مستحق دې، خو که دې
کافر نه وی نو په ویونکې به د دې جملې ویلو وبال او گناه وی، دا د دې حدیث د ټولو نه
ښه توجیه ده -

دلعت متعلق هم داسې یو حدیث امام ابوداود رحمه الله د حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه نه
را نقل کړيدي، د دې الفاظ دی: «إن العبد إذا لعن شيئاً سعدت اللعنة إلى السماء، فتغلق أبواب السماء
ودورها، ثم تهبط إلى الأرض، فتأخذ بيئته ويسرة، فإن لم تجد مساعفاً، رجعت إلى الذي لعن، فإن كان أهلاً، وإلا
رجعت إلى قائلها»^(۵)

یعنی سرې چه کله به یو څیز باندي څه لعنت لیرې نو دا لعنت د اسمان په طرف ځی، د
آسمان دروازې ده ته بندې شی نو دا بیا زمکې ته راشی، هلته کنبې دې ښی طرف او گس
طرف ته گرځی راگرځی نو چه کله ده ته څه بل ځانې ملاو نه شی نو دې لارشی هغه څیز ته
چه په څه لعنت لیرې شویدي، نو که دې د دې اهل وی خو په ده پورې اونځلی گنی بیا

^(۱) الجامع الصحيح للترمذی، کتاب الحدود، باب ما جاء في الستر على المسلم: ۳۸۱/۴ (رقم الحديث: ۱۳۲۵).

^(۲) رواه مسلم، کتاب البر والصلة والأداب، باب تحريم الظلم: ۱۹۱۶/۴. (رقم الحديث: ۲۵۸۰).

^(۳) فتح الباری: ۵۷۱/۱۰، عمدة القاری: ۱۲۲/۲۲، ارشاد الساری: ۱۳/۶۴.

^(۴) فتح الباری: ۵۷۱/۱۰.

^(۵) فتح الباری: ۵۷۲/۱۰.

^(۶) سنن أبی داود، کتاب الأدب، باب في اللعن: ۲۷۷/۴ (رقم الحديث: ۴۹۰۵).

لعنت لیرونکی ته راو ايس شی -

[۵۷۹۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَيَّارٍ حَدَّثَنَا قُلَيْبُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا هِلَالُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاجِشًا وَلَا لَعَنًا وَلَا سَبَابًا كَانَ يَقُولُ عِنْدَ الْمُعْتَبَةِ مَا لَهُ تَرْبٌ حَبِيبُهُ [ر: ۵۷۸۳]

[۵۷۰۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمرٍ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ أَنَّ ثَابِتَ بْنَ الضَّحَّاكِ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ حَلَفَ عَلَى مِلَّةِ غَيْرِ الْإِسْلَامِ فَمُوكَّمًا قَالَ وَلَيْسَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَذْرٌ فِيمَا لَا يَمْلِكُ وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ فِي الدُّنْيَا عَذِبَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ لَعَنَ مُؤْمِنًا فَمُوكَّمًا قَتَلَهُ وَمَنْ قَذَفَ مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ فَمُوكَّمًا قَتَلَهُ [ر: ۱۲۹۷]

ثابت بن ضحاک چه کوم په اصحاب شجره (د اونې لاندې بعت کوونکو) کښې وو ، بیان کړېدې چه رسول الله ﷺ فرماني چه کوم سړی د اسلام نه ماسوا د یو بل ملت قسم اوخوړو نو هغه هم هغسې دې چه څنگه ده ویلې دی او په سړي باندې د هغه څیز متعلق نذر پوره کول ضروري نه دی چه دې د هغې مالک نه وی ، او چه چا په کوم څیز باندې (په ذریعه) په دنیا کښې خودکشی اوکړه نو قیامت کښې به ده لره هم دا څیز ذریعه د عذاب اوگرخولې شی او چه چا په یو مؤمن باندې د کفر تهمت اولگولو نو دا دده د قتل په شان دې -

قوله: من حلف على ملة غير الإسلام فهو كما قال: ملة موصوف او غيرالاسلام ددې صفت دې " علی " د " بآء " په معنی ده ، مثلاً چا قسم اوکړو چه که ده دا کار اوکړو نو دې به یهودی وی یا به نصرانی وی او ده دا کار اوکړو نو دې یهودی او نصرانی به شی ، دلته هم هغه خبرې شویدی چه د کومو ذکر اوس تیر شویدې ، چه دا خو یا په زجر او په توبیخ او په مبالغه فی الوعید محمول دې ، حقیقی معنی نه ده مراد ، یا د هغه سړي په باره کښې دې چه کوم یهودی یا د نصرانی کیدو اراده لری نو اراده د کفر کفر دې ، دې وجه نه داسې سړي به کافر وی ، خو که چا د محلوف علیه نه د خان ساتلو دپاره داسې قسم اوکړو نو دا شرعاً یعین نه دې ، دې وجه نه په ده به کفارو واجب نه وی ، خو چه حدیث کښې ترینه ممانعت راغلې دې نو دې وجه نه دې به گناهکار وی او په ده توبه کول لازم دی ، لکه علامه قسطلانی رحمه الله لیکي :

" و ظاهراً أنه يكفر ، أو هو محمول على من أراد أن يكون متصفاً بذلك ، إذا وقع المحلوف عليه ، لأن إرادة الكفر كفر ، فيكفر في الحال ، أو البراد التهديد و المبالغة في الوعيد ، لا الحكم ، وإن قصد تعييد نفسه عن الفعل ، فليس يمين ولا يكفر به " ( )

قوله: وليس على ابن آدم نذر فيما لا يملك: نذر او منت سړي صرف د خپل مملوك

خیز په باره کښې کولې شی ، چه د کوم خیز سرې مالک نه وی ، د دې نذر کول صحیح نه دی ، مثلاً څوک اووانی چه که څما خوې صحتمند شو نو څه به د زید کور صدقه کښې ورکوم - (۱)

قوله: ومن قتل نفسه بشي عفي الدنيا..... سرې چه دنیا کښې په کوم خیز سره خودکشی کړې وی ، آخرت کښې به هم په دې خیز په طور د سزا خپل خان قتل کوی لیکون الجزاء من جنس العمل، وان کان عذاب الآخرة أعظم (۲) (دې دپاره چه سزا ، د گناه د جنس نه شی ، اگر چه د آخرت عذاب به ډیر سخت وی)

قوله: ومن لعن مؤمناً فربو قتلته : په مؤمن لعنت کول د ده د قتل کولو په شان دې یعنی چه څنگه د مؤمن قتل کول حرام دی ، داسې په ده لعنت کول هم حرام دې یا چه څنگه د مؤمن قتل کول باعث د سزادې نوداسې په ده لعنت کول هم باعث د سزا اود عقاب دې (۳) [۱۰۷] حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي عِدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ صُرَدٍ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَغَضِبَ أَحَدُهُمَا فَاشْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى انْتَفَخَ وَجْهُهُ وَتَغَيَّرَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَا أَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَذْهَبَ عَنْهُ الَّذِي يَجِدُ قَانِطِلَوْ إِيَّاهُ الرَّجُلُ فَأَخْبِرَهُ يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ تَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَقَالَ أَتَرَى بِي بَأْسٌ أَتَجُنُّونَ أَنَا أَذْهَبَ [۳۱۰۸]

روایت کښې دی چه دوه سرو د رسول الله ﷺ وړاندې یو بل ته کنخل اوکړل ، دوی کښې یو کس ته ډیره سخته غصه ورغله ، تر دې چه دده مخ اوپرسیدو او رنگ نې بدل شو ، رسول الله ﷺ اوفرمانل ، ما ته یو داسې کلمه معلومه ده که دا سرې دا اووانی نو دده غصه به لاړه شی ، یو سرې ده ته ورغلو او ده ته نې د رسول الله ﷺ د دې ارشاد خبر ورکړو چه ته * اهوږ بالله..... اووايه ، نو ده اوویل : چه آیا ته په ما کښې څه خرابی وینې ؟ آیا څه لیونې یم ؟ څه اخوا شه -

قوله: استبَّ رجلان : حافظ ابن حجر فرمائی ما ته ددې دوه سرو نومونه معلوم نه شو (۴)

قوله: إِنِّي لَا أَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَذْهَبَ عَنْهُ الَّذِي يَجِدُ : دوی اوفرمانل چه ما ته یو داسې کلمه معلومه ده که دې سرې دا اوویلي نو دده غصه به ختمه شی ، صحیح مسلم په روایت

(۱) رد المحتار علی الدر المختار ، کتاب الايمان ، مطلب فی احکام النذر : ۳ / ۷۳۷ ، الفتاوی البزازیه ،

کتاب الايمان ، النوع الثالث فی النذر : ۴ / ۲۷۱

(۲) ارشاد الساری : ۱۳ / ۶۷ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۲۵

(۳) ارشاد الساری : ۱۳ / ۶۷

(۴) فتح الباری : ۱۰ / ۵۷۲

کنبی د دې کلمي تصريح راغلې ده . دیکنبې دی . لوقالها لذهب ذاعنه : أعوذ بالله من الشيطان الرجيم . (۱)

حضرت معاذ رضی الله عنه په روایت کنبې دی . لن لأعلم كلمة لوقالها لذهب عن ما يجد من الغضب فقال : ما هي يا رسول الله ؟ قال : يقول : اللهم إني أعوذ بك من الشيطان الرجيم . (۲) حضور ﷺ او فرمائل : ما ته داسې جمله معلومه ده چه که دا سرې نې او وائی نو ده ته به غصه لاره شی ، نو تپوس اوشو : هغه څه ده ؟ نو وې فرمائل : اللهم إني أعوذ بك من الشيطان الرجيم . ده)

قوله : فانطلق اليه الرجل : د سنن ابی داود په روایت کنبې دی چه خبر ورکونکې کس حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه وو . - (۳)

قوله : أترى بي بأس : تری د تاء په ضمه سره د " تظن " په معنی دې . بأس " مبتدا ، مؤخره او " بی " خبر مقدم دې ، بعض روایتونو کنبې " بأساً " منصوب دې ، د منصوب کیدو په صورت کنبې دا " تری " دپاره مفعول به به وی . حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله فرمائي دا صورت زیات مناسب دې - (۴) اذهب دا سرې یا خو منافق وویا کافرو و ، یا څوک دیهاتی مسلمان وو او ده ته معلومه نه وه چه د غصې په وخت تعوذ ویل پکار دی . د ده دا خیال وو چه تعوذ به صرف هغه کس وائی چه هغه پاگل یا لیونی وی ځکه چه زیاته غصه د شیطان اثر وی - (۵) دینه معلومه شوه چه د غصې په وخت تعوذ ویل پکار دی ، د سنن ابی داود روایت کنب دی إن الغضب من الشيطان . (۶)

[۵۷۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْقَفَّالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَالٍ قَالَ أُنْسَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الصَّامِتِ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُخَوِّرَ النَّاسَ بَلِيلَةَ الْقَدَرِ فَتَلَاخَى رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجْتُ لِأُخَوِّرَكُمْ فَتَلَاخَى فَلَانٌ وَفُلَانٌ وَإِنَّمَا رُفِعَتْ وَعَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لَكُمْ قَالَ لِمُوهَا فِي التَّاسِعَةِ وَالْثَّانِيَةِ [۲۰:۷]

قوله : فتلاخي رجلان من المسلمين : د تلاخي معنی د جنگ جگړې کولو ده . ددې جملې په مسابست سره امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته د " باب ما ينهي من

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۵۷۲

(۲) سنن ابی داود کتاب الأدب ، باب ما يقال عند الغضب : ۴ / ۲۴۸ (رقم الحديث : ۴۷۸۰)

(۳) سنن ابی داود کتاب الأدب ، باب ما يقال عند الغضب : ۴ / ۲۴۸ (رقم الحديث : ۴۷۸۰)

(۴) فتح الباری : ۱۰ / ۵۷۳ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۶۷

(۵) فتح الباری : ۱۰ / ۵۷۳ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۲۵ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۶۸

(۶) سنن ابی داود کتاب الأدب ، باب ما يقال عند الغضب : ۴ / ۲۴۹ (رقم الحديث : ۴۷۸۴)

السباب و اللعن * تر لاندې ذکر کړو ، ځکه چه جنگ جگره عموما د لعن د طعن او د کنځلو کولو سبب گرځي ، دا دوه سرې کعب بن مالک او عبد الله بن ابی حذر و - (۱) دا روایت کتاب الايمان کښې تیر شويدي (۲) دوی ﷺ د شب قدر خبر ورکولو دپاره راروان وو خو د دوه اصحابو د جنگ په وجه د دې تعین د دوی ﷺ د زړه نه اوچت کړې شو ، په دې باندې دوی ﷺ اوفرمانل : کيدې شی دېکښې به بهتری وی ، ځکه چه مبهم پاتې کيدو په صورت کښې خلق به ددې په تلاش کښې ټولو شپو کښې عبادتونه کوی ، او که دا شپه متعین کړې شوې وه نو د نورو شپو نه به د خلقو توجه اخوا شوې وه

[۵۴۰] حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ الْمَعْرُورِ هُوَ ابْنُ سُوَيْدٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ رَأَيْتُ عَلَيْهِ بُرْدًا وَعَلَى غَلَامِهِ بُرْدًا فَقُلْتُ لَوْ أَخَذْتَ هَذَا فَلَيْسَتْهُ كَأَنْتَ حَلَّةٌ وَأَعْطَيْتَهُ ثَوْبًا آخَرَ فَقَالَ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَ رَجُلٍ كَلَامٌ وَكَانَتْ أُمَةٌ عَجِيبَةٌ فَبَلَّتْ مِنْهَا فَذَكَرْتَنِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِي أَسَأَيْتَ فَلَا تَأْكُلْتَ نَعْمَ قَالَ أَفَبَلَّتْ مِنْ أُمَةٍ قُلْتُ نَعْمَ قَالَ إِنَّكَ أَمَرُؤُفِكَ جَاهِلِيَّةٌ قُلْتُ عَلَى حِينٍ سَاعَتِي هَذِهِ مِنْ كِبَرِ النَّبِيِّ قَالَ نَعْمَ هُمْ إِخْوَانُكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ جَعَلَ اللَّهُ أَحَاةَ تَحْتَ يَدَيْهِ فَلْيُطْعِمُهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيَلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلَا يَكْفِيَهُ مِنَ الْعَمَلِ مَا يَغْلِبُهُ فَإِنْ كَلَّفَهُ مَا يَغْلِبُهُ فَلْيُعْطِهِ عَلَيْهِ [۳۰]

دا روایت په کتاب الايمان کښې تیر شويدي (۱) د حضرت ابوذر غفاري رضی الله عنه د یو سرې سره څه ترڅې خبرې اوشوې ، د ده مور عجمی وه ، دوی ده ته بد رد اوويلې ، چه رسول الله ﷺ ته معلومه شوه نو دوی ﷺ ابوذر غفاري رضی الله عنه ته اوفرمانل : په تا کښې د جاهليت اثر باقی پاتې دي . حضرت ابوذر رضی الله عنه تپوس اوکړو چه آیا خدا په دې بوډا توب کښې هم ! ... نو حضور ﷺ اوفرمانل : " هو "

چه د کوم سرې سره تې ترڅې خبرې راغلي وې دا سرې حضرت بلال وو . د دوی د مور نوم حمامه وو - (۲) د جاهليت نه خویا مراد د اسلام نه وړاندې والا جاهليت مراد دې او یا د دې نه جهل مراد دي - (۳)

قوله: قُلْتُ: عَلَى حِينٍ سَاعَتِي: هَذِهِ مِنْ كِبَرِ النَّبِيِّ: یعنی دومره عمر زیاتیدو سره په ما کښې د جاهليت اثر شته دي . حضرت ابوذر غفاري رضی الله عنه مشر جلیل القدر صحابی وو . حضور ﷺ دوی ته غصه اوکړه دې دپاره چه بیا دپاره محتاط وی . علامه سلطانې رحمه الله لیکي و انما يؤخه بذلك مع عظم درجته تحذیرا له أن يفعل مثل ذلك مرة أخرى (۴)

(۱) فتح الباری : ۵۷۳/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۲۶/۲۲ ، ارشاد الساری : ۶۸/۱۳

(۲) صحيح البخاری کتاب الايمان ، باب خوف المومن أن يحبط عمله و هو لا يشعر (رقم الحديث : ۴۹)

(۳) صحيح البخاری ، کتاب الإیمان ، باب المعاصي من أمر الجاهلية .... (رقم الحديث : ۳۰)

(۴) عمدة القاری : ۱۲۶/۲۲ ، فتح الباری : ۵۷۳/۱۰

(۵) فتح الباری : ۵۷۳/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۲۶/۲۲

(۶) ارشاد الساری : ۶۹/۱۳

قوله: أفنلت من أمه.... یعنی آیا تا دده مور ته بدرد او ویلی -

د حدیث نه مستنبط فاندې: حافظ ابن حجر رحمه الله د حدیث نه خو فاندې مستنبط کړی او لیکي: "و یؤخذ منه بهالغفة ذم السبب واللحن لهما فيه من تحقیر المسلم، وقد جاء الشرح بالتسوية بين المسلمين في معظم الأحكام، وأن التفاضل الحقيقي بينهم إنما هو بالتقوى، فلا یغید الشریف النسب نفسه، إذ لم یکن من أهل التقوى، و ینتفع الوضیع النسب بالتقوى کما قال تعالی: (ان اکرمکم عند الله اتقاکم) (۱) دې حدیث نه یو خو د کنخلو او د لعنت شناعت معلوم شو خکه چه دیکنې د مسلمانانو تحقیر او توهین کیږي - دویم دا خبره معلومه شوه چه د یو مسلمان په بل مسلمان باندې د فضیلت او د فوقیت حاصلولو معیار تقوی ده، دې وجه نه د یو اوچت او د شریف نسب سره تعلق لرونکې یو سړې متقی نه وی نو صرف نسب ده ته هیڅ فائده نه شی ورکولې، دده په عکس یو سړې چه د لاندې نسب سره تعلق لری خو متقی دې نو دده مقام اوچت دې، قرآن کریم کښې هم دپته نې اشاره کړیده او ویلې دی (ان اکرمکم عند الله اتقاکم)

۳۵ = باب مَا يَجُوزُ مِنْ ذِكْرِ النَّاسِ نَحْوَ قَوْلِهِمُ الطَّوِيلُ وَالْقَصِيرُ

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ [۳۷۸: ر] وَمَا لَا يَرَادُ بِهِ شَيْنُ الرَّجُلِ [۵۴: ۳] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُرْمَلَةَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ صَلَّى بِنَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ قَامَ إِلَى خَشْبَةٍ فِي مَقْدَرِ الْمَسْجِدِ وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِمَا وَفِي الْقَوْمِ يَوْمَئِذٍ أَبُو بَكْرٍ وَغُرْمَلَةُ قَالَا أَنْ يَكَلِّمَاهُ وَخَرَجَ سَرْعَانَ النَّاسِ فَقَالُوا قَصُرَتِ الصَّلَاةُ فِي الْقَوْمِ رَجُلٌ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُوهُ ذَا الْيَدَيْنِ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَنْتَ أَمَرْتُمْ فَقَالَ لَمْ أُنْسَ وَلَمْ تَقْصُرْ قَالُوا بَلْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ صَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ ثُمَّ وَضَعَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ [۳۷۸: ر]

د ترجمه الباب مقصد: علامه عینی لیکي: اى هذا باب في بيان ما يجوز من ذكر أوصاف الناس نحو قوله: فلان طويل، وفلان قصير (۲)

د امام بخاری رحمه الله مقصد ددې باب نه دا دی چه بعض داسې جسماني اوصاف چه کوم عیب نه گنلې کیږي که د یو سړی دپاره دا استعمال کړې شی نو دا جائز دی، مثلاً طویل، قصیر وغیره په دې شرط چه د چا دپاره دا استعمالیږي هغه ته په دې تکلیف نه رسی، ترجمه الباب کښې و مالا یراد به شین الرجل سره دپته اشاره ده، د شین معنی د عیب ده، په خپله رسول الله ﷺ د یو صحابی دپاره د "ذو الیدین" لفظ استعمال کړې وو،

روایت دباب کنبی ددی تفصیل راغلی دی ، دا روایت په کتاب الصلاة کنبی تیر شویدي^(۱) د اعمش او د اعرج وغیره چه کوم اوصاف د بعض راویانو دپاره استعمالیږي اصولاً دا صحیح نه دی ، خو چه دا راویان په دې اوصافو سره دومره مشهور شويدي چه ددې اوصافو ذکر کولو نه بغیر د دوی پیژندگلو مشکله ده ، دې وجه نه دا د یو ضرورت نراندې محدثین ذکر کوی ، مقصود د دوی عیب بیانول نه وی بلکه تعارف کول وی ، بعض محدثینو دیکنې سختی کړیده او ویلې دی چه دا صحیح نه ده ، امام بخاری رحمه الله په "مالا یراد به شین الرجل" سره دې طرف ته اشاره کړیده - (۲)

۳۶ باب الغیبة وقول الله تعالى وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ [الحجرات: ۱۲]

[۴۰۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ الْأَعْمَشِ قَالَ سَمِعْتُ مُجَاهِدًا يُحَدِّثُ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَبْرَيْنِ فَقَالَ إِنَّمَا لَيَعْدَبَانِ وَمَا يَعْدَبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا هَذَا أَكَّانَ لَا يَسْتَرِي مَنْ بَوَّاهُ وَأَمَّا هَذَا فَكَانَ يَمْشِي بِالْأَيْمَةِ ثُمَّ دَعَا بِعَصِيبٍ رَطَبٍ فَشَقَّهُ بِأَثْنَيْنِ فَعَرَسَ عَلَى هَذَا وَاجِدًا وَعَلَى هَذَا وَاجِدًا ثُمَّ قَالَ لَعَلَّهُ يُحَقِّقُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَنْبَسَا [۲۱۳]

د غیبت متعلق خو خبرې په ذهن کنبي اوساتی

د غیبت تعریف ① رومبی خبره د غیبت د تعریف سره متعلق ده ، امام راغب د غیبت تعریف کړیدی : الغیبة أن ینکر الإنسان غیره بما فیہ من عیب من غیر أن أحوال ذکرة^(۳) (د یو بل سړی عیب بغیر د ضرورته بیانولو ته غیبت ویلې کیږی -

امام غزالی رحمه الله په "احیاء العلوم" کنبي غیبت تعریف کړیدی "الغیبة أن تذکر أحوالک بما ینکره لولبقه"^(۴)

علامه ابن اثیر په "النهاية فی غریب الحديث" کنبي د غیبت تعریف کړیدی "الغیبة وهی أن ینکر الإنسان فی غیبتة یسوء وإن کان فیہ"^(۵) ، علامه قرطبی رحمه الله په تفسیر قرطبی کنبي د غیبت

(۱) صحیح البخاری ، کتاب الصلاة ، باب تشبیه الأصابع فی المسجد وغیره (رقم الحديث : ۴۸۲)

(۲) (۶۵) عمدة القاری : ۱۲۷ / ۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۷۰ ، فتح الباری : ۱۰ / ۵۷۴

(۳) المفردات فی غرائب القرآن ، کتاب الغین و ما يتصل بها : (۳۶۷)

(۴) إحياء علوم الدين للإمام الغزالي كتاب آفات اللسان ، الآفة الخامسة عشرة الغيبة : ۱۴۳ / ۱

(۵) النهاية لابن الأثير : ۳۹۹ / ۳

تعریف کریدی "ہی ذکر العیب بظہر الغیب" (۱)

حاصل دا چہ دیو سری پہ داسی انداز سرہ د ہفہ پہ غیر موجودگی کنبی داسی تذکرہ کول چہ گہ دی دا اووری نو دہ تہ بہ دا بنہ نہ لگی ، غیبت دی -

بعض خلق وائی چہ غیبت مطلقاً د چا د بدی بیانولو نوم دی ، گہ ہفہ حاضر وی او گہ غائب وی .... خوراج دا دہ چہ شا پہ شا د چا بد بیان کرے نو دا غیبت دی خکہ چہ د لفظ د لغوی معنی پہ دی صورت کنبی رعایت کیڑی ، او چہ د چا پہ تعریفاتو کنبی د " غائب کیدو " قید نہ وی لگیدلی ، ہلتہ ہم دا قید محذوف منل پکار دی - (۲)

د غیبت حکم : غیبت بعض عالمانو پہ صفاترو یعنی ورو گناہونو کنبی شمار کریدی (۳)

خو د جمہورو عالمانو پہ نزد غیبت پہ کباترو کنبی دی ، علامہ قرطبی وغیرہ خو عالمانو پہ دی اجماع ہم نقل کریدہ ، (۴) خکہ چہ د غیبت متعلق پہ قرآن او حدیث کنبی دیر سخت وعیدونہ راغلی دی چہ کوم د دی پہ کبیرہ کیدو باندی واضح دلالت کوی -

حدیث د معراج کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ خہ خلقو لہ اولیدل چہ دوی پہ نوکونو خیل مخونہ شوکوی . د دوی بارہ کنبی نی معلومات او غوہنستل نو حضرت جبریل علیہ السلام اوفرمانل : " هؤلاء الذین یأکلون لحوم الناس ویقعون فی أعراضهم " (۵) یعنی دا ہفہ خلق دی چہ کوم د خلقو غوہنی خوری (یعنی غیبت کوی) او د دوی پہ عزت کنبی ورپر یوخی -

د سعید بن زید مرفوع روایت دی " إن من أربی الریا الاستطالة فی عرض المسلم بغیر حق " (۶) د یو مسلمان د عزت پہ بارہ کنبی پہ ناحقہ ژبہ خوزول د سود بدترین صورت دی)

د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ روایت کنبی دی : " من أكل لحم أخيه فی الدنیا ، قرب له یوم القیامة ، فیقال له : کله میتا ، کما أکلتہ حیا ، فیاکله ، ویکلم ویصیح " (۷) یعنی چہ کوم سری پہ دنیا کنبی د خیل دور غوہنہ اوخورہ یعنی غیبت نی اوکرو د قیامت پہ ورخ بہ دی ددہ قریب کرے شی او دہ تہ بہ اوویلی شی چہ دد لہ د مری پہ حالت کنبی اوخورہ چہ خنگہ تا دی د ژوند پہ حالت کنبی خوړلې وو نو دی بہ دد لہ خوری او د دہ طبیعت بہ تروش شی او چغی بہ وہی -

امام بخاری رحمہ اللہ پہ " الأدب المفرد " کنبی د حضرت جابر روایت رانقل کریدی ، ہفہ

(۱) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي . سورة العجرات : ۱۶ : (۳۳۵)

(۲) فتح الباری : ۱۰ : (۵۷۵)

(۳) فتح الباری : ۱۰ : ۵۷۶ ، ارشاد الساری : ۷۱۱۳

(۴) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي . سورة العجرات : ۱۶ : ۳۳۷ ، فتح الباری : ۱۰ : (۵۷۶)

(۵) أخرجه ابوداود فی کتاب الأدب . باب فی الغيبة : ۲۶۹۱۴ (رقم الحديث : ۴۸۷۸) و أخرجه البيهقي

فی شعب الإيمان ، باب فی تحريم أعراض الناس : ۲۹۹۱۵ (رقم الحديث : ۶۷۱۶)

(۶) أخرجه ابوداود فی کتاب الأدب . باب فی الغيبة : ۲۶۹۱۴ (رقم الحديث : ۴۸۷۸) و أخرجه البيهقي

فی شعب الإيمان ، باب فی تحريم أعراض الناس : ۲۹۹۱۵ (رقم الحديث : ۶۷۱۶) ....

(۷) تفسير ابن كثير ، سورة العجرات ک ۴ : (۲۱۶)

فرمانی: «کنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وارتفعت ریح غیبه منتمة، فقال أتدرون ما هذا؟ هذا ریح الذين یغتاثون المؤمنین» (۱) (حضرت جابر فرمانی: چه مونرد رسول الله ﷺ سره وو چه دیکنی یو بد بوداره هوا راغله، نو دوی ﷺ اوفرمانل، تاسو ته پته شته چه دا خه خیز دې؟ ... دا د هغه خلقو بدبو ده چه کوم د مؤمنانو غیبت کوی)

د غیبت په باره کنبی دې احادیثو کنبی چه کوم وعیدونه بیان شویدي، ددې په وجه عالمانو غیبت کول په کبائرو کنبی شمار کړيدي-

د غیبت نه د توبه کولو صورت: ⑤ د غیبت د گناه نه د توبه کولو خه صورت دې؟ د بعض عالمانو خیال دې چه الله تعالی ته دې توبه اوکړې شی یعنی ندامت سره دې استغفار اوکړې شی، او په زړه کنبی دې بیا دپاره دینه د بچ کیدو عزم وی، پس هم دا کافی ده (۲) بعض عالمانو لیکلي دي چه د چا غیبت شويدي، د هغه دپاره دې استغفار اوکړی نو دا به ددې تلافی شی - (۳)

خو جمهور عالمان فرمانی چه ده په غیبت کولو سره د بل حق وهلې دې، دې وجه نه چه ده د چا غیبت کړيدي د هغه نه معافی اونه غواړی او د حق وهل ترینه معاف نه کړی نو تر دغه وخته دا گناه نه معاف کیري خکه چه حق العبد صرف په توبه او په استغفار سره نه ادا کیري. چه تر څو اداء نه کړې شی یا معاف نه کړې شی - (۴)

ددې تائید د یو حدیث نه هم کیري، دوی ﷺ فرمانی: «من كانت له عند أخيه مظلمة في عرض أو مال، فليتحللها منه» (۵) (چه کوم سړي په خپل رور باندې د عزت یا د مال په باره کنبی ظلم کړې وی نو دا دې په ده سره معاف کړي)

د معاف کولو یو صورت دا دې چه لار شی او هغه ته صفا اووانی چه ما د ستا غیبت کړيدي، ته ما معاف کړه -

علامه شامی او علامه قرطبی فرمانی، چه دارنگه اظهار کول ضروری نه دی، مجمل او مبهم که اوویلې شی چه د ستا کومه حق تلفی ځما نه شوې وی نو دا راته معاف کړه او چه دې معافی اوکړی نو انشاء الله د غیبت گناه به معاف شی، - (۶) خو چه د کوم سړي غیبت

(۱) الأدب المفرد مع فضل الله الصمد، باب بلا ترجمة: ۱۹۴/۲

(۲) روح المعانی، سورة الحجرات، ۱۶۰/۱۳، الجزء: ۲۵

(۳) الجامع لأحكام القرآن، سورة الحجرات: ۱۶/۳۳۷

(۴) شرح الطیبي على مشکاة المصابيح، کتاب الادب، باب حفظ اللسان و الغيبة و الشتم: ۱۲۵/۱۰

(۵) مرقاة المفاتیح على مشکاة المصابيح، کتاب الادب، باب حفظ اللسان و الغيبة و الشتم: ۱۹۷/۹

(۶) أخرجه البخاری في كتاب المظالم و الغصب، باب من كانت له مظلمة عند الرجل ..... (رقم الحديث:

۲۴۴۹) وأخرجه الإمام أحمد في مسنده: ۱۶۱/۲

(۷) رد المحتار على الدر المختار، کتاب الحظر و الإباحة، فصل في البيع: ۲۹۰/۵، الجامع لأحكام

القرآن للقرطبي: ۳۳۹/۱۶، روح المعانی: ۱۶۱/۱۳

شويدې هغه ته د غيبت علم نه وي شوې نو بيا د ده نه د معافۍ په ځانې د الله تعالى نه ددې گناه معافۍ غوښتل کافي دی -

د چا غيبت کول جائز دی ؟ ⑤ که يو سرې مشهور فاسق او فاجر دې او دې علانيه د فسق او د گناه ارتکاب کوي ، نو د ده بد او فسق بيانول ممنوع غيبت کښې داخل نه دی - يو روايت کښې دی " من القى جلاب الحياء فلا غيبة له " (۱) ..... (چه کوم د حياء خادر لرې کړي د هغه غيبت حرام نه دي) او يو مرفوع حديث کښې دی " اذكروا الفاجر بها فيه يحدّره الناس " (۲) يعنی د فاسق بد بيان کړه چه خلق ترينه ځان اوساتلې شي -

د حضرت حسن بصری نه روايت دي : ثلاثة ليست لهم حرمة : صاحب الهوى ، والفاسق البعلن ، و الإمام الجائر (۳) يعنی د دريو کسانو غيبت حرام نه دي ، يو د خواهش او د هوا (بدعت) والا ، دويم د علانيه فسق کوونکي او دريم د ظالم حکمران ، دارنگه چه د چا عيب بيانول ديني يا دنيوی ضرورت وي ، نو دا غيبت هم ممنوع نه دي ، په راويانو چه کوم جرح کيږي نو دا هم يو ديني ضرورت دي وجه نه دا جائز دي - (۴) علامه شامی د حلال او د حرام غيبت مقامات په اشعارو کښې بيان کړيدي فرمائی :

بما يكره الإنسان يحرم ذكره   سوى عشرة حلت أتت تلو واحد

تظلم و شر و أجر و بين مجاهرا   بفسق و مجهولا و غشالقاصد

و عرف كذا استفت استعن غنذ راجر   كذلك اهتم حذر فحور معاند

دا رنگه او گوري فتح الباري ، کتاب الأدب ، باب ما يجوز من اغتياب أهل الفساد والريب : ۱۰/ ۵۸۷

قوله : أَكْبَحُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا : د غيبت مثال نې د مړي د غوښې سره ورکړو ، يو خو ددې وجه چه څنگه مړي ته پته نه لگي چه د ده غوښه څوک خوري داسې چه د چا غيبت کيږي ، هغه ته هم پته نشته دي چه د ده غيبت کيږي څنگه چه د مړي غوښه خوړل يو ناخوښه او بد عمل دي داسې غيبت کول هم شرعا قبيح او ناخوښه دي (۵)

د روايت د باب د ترجمة الباب سره مناسبت : روايت د باب ، طهارت ، کتاب الوضوء ، باب من الکياتر ان لا يستتر من بوله او جناز باب الجريد على القبر کښې تير شويدي ، ديکښي د غيبت ذکر نشته دي ، په ظاهره ددې د ترجمة الباب سره مناسبت نشته دي -

بعض شارحان وائی چه روايت کښې د نيمه يعنی د چغل خوري ذکر دي او چغل خوري او

(۱) أخرجه البيهقي في السنن الكبرى ، كتاب الفهادات ، باب الرجل من أهل الفقه .... : ۲۱۰/ ۱۰

(۲) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي ، سورة الحجرات : ۳۳۹/ ۱۶

(۳) ۸۵ الجامع لأحكام القرآن للقرطبي ، سورة الحجرات : ۳۳۹/ ۱۶

(۴) كتاب الحظر والإباحة ، فصل في البيع : ۲۹۰/ ۱۵

(۵) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي ، سورة الحجرات : ۳۳۵/ ۱۶

غیبت دواړه حرام کیدو کښې مشترک دی - (۱)

خو صحیح خبره دا ده چه د روایت د باب په بعض طرق کښې د " غیبت " ذکر شته دي ، لکه چه امام بخاری رحمه الله په " الادب المفرد " کښې د حضرت جابر رضی الله عنه روایت رانقل کړېدې چه د هغې الفاظ دا دي " أما أحدهما فكان يفتاب الناس ..... " (۲)
او امام احمد او طبرانی په صحیح سند سره د حضرت ابوبکره نه روایت رانقل کړېدې ، د دې الفاظ دي " إنها ليعذبن في الغيبة والبول " (۳) دارنگه مسند احمد او طبرانی کښې د یعلی بن شبابه روایت کښې دی " إن النبي صلى الله عليه وسلم مر على قبر يعذب صاحبه ، فقال : إن هذا كان يأكل لحوم الناس " (۴)

دې روایتونو کښې تصریح ده چه قبر کښې چا ته عذاب ورکیدلو د هغه د معتب کیدو یو وجه غیبت وو ، دا روایتونه چه د امام بخاری رحمه الله په شرطونو برابر نه وو ، دې وجه نه امام د نیمه والا روایت ذکر کړو او نورو روایتونو ته ئې اشاره کول کافی او کنترول - (۵)
روایت د باب کښې د " عسیب " لفظ راغلې دي ، ښاخ ته وائی -

۳۷ = باب قول النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ دُورِ الْأَنْصَارِ

[۵۷:۱] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ دُورِ الْأَنْصَارِ يَتُوالنَّجَارِ [۵۷:۱]

د باب مناسبت : رسول الله ﷺ فرمائی چه بنو نجار د انصارو په کورونو کښې د ټولو نه بهتر دي ، په ظاهره د دې باب د غیبت سره مناسبت نه معلومیري خو شارحانو مناسبت بیان کړېدې او هغه دا دي چه امام بخاری رحمه الله دې خبرې ته اشاره کول غواړي چه د یو کس تعریف اوشی او ده لره په نورو خلقو باندې ترجیح ورکړې ، نو ډیر کرته دا ترجیح چه په کومو خلقو ورکړې شوې وی هغه په دوی بده اولگي خو دا بد لگیدل په " ذکرك أحاك بها يكره " کښې نه ده داخل ، ځکه چه " ذکرك أحاك بها يكره " هغه وخت قابل د زجر او د تنبيه ده، چه کله په دې څه شرعی حکم مرتب نه وی ، بغير د څه شرعی حکم او د وجه نه ناخوښه خبره کول په ممنوع غیبت کښې داخل ده ، خو که د څه شرعی حکم او د مصلحت په وجه د چا متعلق څه ناخوښه خبره اوشی نو دا په غیبت کښې داخل نه ده - لکه چه حافظ ابن حجر

(۱) ارشاد الساری : ۸۱ \ ۱۳ عمدة القاری : ۱۲۲ \ ۱۲۸ ، فتح الباری : ۵۷۷ \ ۱۰

(۲) الادب المفرد مع فضل الله الصمد ، باب الغيبة و قول الله تعالى و قول الله تعالى : و لا یفتب بعضکم بعضا ۱۹۸ \ ۱۲ (رقم الحديث : ۷۳۵)

(۳) مسند الإمام أحمد بن حنبل ، مسانید أبی بکره : ۳۹ \ ۱۵ ، فتح الباری : ۵۷۷ \ ۱۰

(۴) فتح الباری : ۵۷۷ \ ۱۰

(۵) ارشاد الساری : ۷۳ \ ۱۳

او علامه قسطلانی لیکي : و مناسبت ایراد هذه الترجمة هنا ولم يذكر فيها شيء من الغيبة من جهة ان
المفضل عليهم يكرهون ذلك ، فيستثنى ذلك من عموم قوله : ذكرنا أعاك بما يكره ، إذ محل الرجز ، إذا لم
يعترب عليه حكم شرعي ، فإن ترتب ، فلا يكون غيبة ، ولو كرهه المحدث عنه (١)

٣٨ = باب ما يجوز من اغتياب أهل الفساد والريب

[٥٤٠٤] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ سَمِعْتُ ابْنَ الْبُكَدْرِ سَمِعَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ
أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ قَالَتْ اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ فَقَالَ الدُّنُوءُ لَهُ بَلَسَ أَخُو الْعَشِيرَةِ أَوْ ابْنُ الْعَشِيرَةِ فَلَمَّا دَخَلَ أَلَانَ لَهُ الْكَلَامَ قُلْتُ يَا
رَسُولَ اللَّهِ قُلْتُ الَّذِي قُلْتَ ثُمَّ أَلَنْتُ لَهُ الْكَلَامَ قَالَ أَيْ عَائِشَةُ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ مَنْ تَرَكَهُ
النَّاسُ أَوْ وَدَّعَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ خَشْيَةِ [٥٢٨٥]

ريب و ربه جمع تهمت ته واثي ، امام بخاری رحمه الله مقصد دا دی ، چه که یو کس
مشهور فاسق فاجر وی او ده فسق او فجور مشهور او معروف وی ، نو دده غیبت کول
جائز دی . چه د هغې تفصیل بیان کړې شويدي ، علامه انور شاه کشمیری رحمه الله لیکي :
"وقد ذكر الشاى فيها المستثنيات ، ملخصا يرجع عندي إلى كلمة واحدة ، وهي أن الغيبة هي التي كانت لتزيد
الصدور والتدن ذبيها ، وجعلها مشغلا ، أما إذا كان يصدد ذكر حوادث الأيام و صرفها ، فذكر فيها أشياء ، لا
يكون من الغيبة المحظورة ، ولذا اترجم البخاري : "باب ما يجوز من اغتياب أهل الفساد والريب

شما الوری بساوی الناس مشتغل مثل الذباب یراعی موضع العلل " (٢)

یعنی علامه شامی رحمه الله د غیبت مجرمه نه څه صورتونه مستثنی کړيدي خو څما په
نزد د ټولو حاصل دا دی چه که څوک د خوند اخستو دپاره غیبت باقاعده یو مشغولتیا
او گرځوی نو دا حرام او ناجائز دی خو که چا واقعات او حالات اورولو اورولو کبې د بعض
څیزونو ذکر او کړو (د بعض خلقو د بدی ذکر ضمنا راغلو) نو دا په ممنوع غیبت کبې
داخل نه دي . امام بخاری رحمه الله دا باب هم دي دپاره قائم کړيدي . یو عربی شاعر ډیر
ښه ویلي دي " بدتر دي هغه کس چه د خلقو په بدو بیانولو کبې مشغوله وی په شان د هغه
مچ همیشه په گنده خانې گرځي راگرځي " .

٣٩ = باب التيممة من الكبائر

[٥٤٠٨] حَدَّثَنَا ابْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا عُبَيْدَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ
ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَعْضِ حِطَّانٍ الْمَدِينَةِ فَمِعَهُ صَوْتُ

(١) ارشاد الساری : ١٣ / ٧٣

(٢) فيض الباري ، كتاب الأدب ، باب الغيبة : ٤ / ٣٨٩

إِنْسَانَيْنِ يُعَذِّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا فَقَالَ يُعَذِّبَانِ وَمَا يُعَذِّبَانِ فِي كَيْبَرٍ وَإِنَّهُ لَكَيْبَرُكَانَ
أُحَدِّثُكُمْ لَا يَسْتَبْرِهُنِ النَّبُولُ وَكَانَ الْآخِرُ مَشَى بِالنَّمِيمَةِ ثُمَّ دَعَا بِجَرِيدَةٍ فَكَسَرَهَا بِكَسَرَتَيْنِ
أَوْ ثَلَاثَتَيْنِ فَجَعَلَ كِسْرَةً فِي قَبْرِ هَذَا وَكِسْرَةً فِي قَبْرِ هَذَا فَقَالَ لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهَا مَا لَمْ
يَنْبَسَا [۲۱۳]

چغل خوری لویه گناه ده : نمیمه چغل خوری ته وائی ، بعض عالمان نمیمه او غیبت یو گرخوی
چه دې دواړو کښې څه فرق نشته دې - (۱)

خو راجح دا ده چه دواړو کښې فرق شته ، نمیمه یعنی چغل خوری دیته وائی چه یو سرې د
بل کس حالت یا د ده څه خبره بل کس ته په نیت د فساد د ده د رضامندی نه بغیر نقل کړی
. برابره خبره ده چه ده ته معلومه وی او که نه وی او غیبت دیته وائی چه د چا شا په شا د
ده بدی بیان کړې شی - (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله د دې دواړو په مینځ کښې نسبت د عموم خصوص من وجه بیان
کړېدې ، عموم خصوص من وجه درې مادې غواړی ، دوه افتراقی او یو اجتماعي ، که د
چا بدی د فساد په نیت سره بل کس ته د ده په موجودگي کښې بیان کړې شی نو دا نمیمه
ده غیبت نه دې .... او چه د چا بدی دده شا په شا بغیر د نیت د فساد بل کس ته بیان کړې
شی نو دا غیبت دې نمیمه نه ده ..... دا دواړه افتراقی مادې شوې . دینه علاوه باقی
صورتونه د اجتماعي مادې دی ، یعنی که د فساد نیت هم وی او مقول فيه موجود هم نه
وی نو دواړه په جمع شی ، لکه چه دې د مذکوره تفصیل بیانولو نه پس لیکي :

فامتازت النمیمه بقصد الإفساد ، ولا يشترط ذلك في الغيبة ، وامتازت الغيبة بكونها في غيبة المقول فيه و
اشتركتا في هذا ذلك* (۳)

۵. = بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ النَّمِيمَةِ وَقَوْلُهُ هَمَّا زِمَاشًا بِنَمِيمٍ (القول: ۱۱)

وَيُلْ كُلُّ هُمَزَةٍ لَمْزَةٍ [الهجرة: ۱] هُمَزٌ وَلَمْزٌ وَنَمِيمٌ وَاحِدٌ

[۱۰۰] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ هَمَّارٍ قَالَ كُنَّا مَعَ
حَدِيقَةَ تَقِيلُ لَهُ إِنَّ رَجُلًا يَرْفَعُ الْحَدِيثَ إِلَى عُثْمَانَ فَقَالَ لَهُ حَدِيقَةُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَاتٌ

(۴) امام بخاری رحمه الله دې باب سره اشاره کول غواړی چه چغل خوری بعض صورتونو

(۱) ارشاد الساری : ۷۷ / ۱۳ ، فتح الباری : ۵۸۰ / ۱۰

(۲) ارشاد الساری : ۷۷ / ۱۳ ، فتح الباری : ۵۸۰ / ۱۰

(۳) فتح الباری : ۵۸۰ / ۱۰

(۴) (۵۷۰۹) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الإيمان ، باب بيان غلط تحريم النميمه : ۱۰۱ / ۱ (رقم
الحديث : ۱۰۵) و أخرجه أبو داود في كتاب الأدب ، باب في القنات : ۲۶۸ / ۴ ... [بقية برصفحه آئندہ....]

کنبی جائز کبیری، مثلاً د جاسوسی په ذریعہ د کافرانو د حالاتو چغل خوری کول جائز دی^(۱)
قوله: هَمَّا زَمْشَاءَ بِنَمِيمٍ: دا سورة قلم کنبی دی هَمَّا زَمْشَاءَ صیغه د مبالغه ده، زیات طعن زنی
 (پیغور) کوونکې^(۲)

مَشَاءَ دَمْشَاءَ د مبالغه صیغه ده، د تللو په معنی، نَمِيم چغل خور ته وائی، اهل لغت
 لیکلې دی چه "نم" په اصل معنی کنبی د حرکت کولو او د خوزیدو دې^(۳)

قوله: وِلْ لَکْ هَمْزَةٌ لَمْزَةٌ: هَمْزَةٌ او لَمْزَةٌ دواړه د مبالغې صیغې دی، زیات پیغور
 ورکوونکې د عیبونو او زیات غیبت کوونکې -

بعض وائی لمز مخامخ عیب بیانوونکې ته وائی او همز شا په شا عیب بیانوونکې ته وائی
 ، بعضو د دې په عکس خبره کړیده

دلته امام بخاری رحمه الله د بهمز یلمز معنی د عیب بیانولو کړیده -
 بییهقی د ابن جریج نه نقل کړیدی چه د همز تعلق د سترگو، لاس وغیره سره دې او دلمز
 تعلق د ژبې سره دې^(۴)

په سند کنبی تمام راویان کوفیان دی: "إن رجلاً يرفع الحديث" حافظ ابن حجر رحمه الله
 فرمائی چه ددې سړی نوم ما ته معلوم نه شو^(۵)

لايدخل الجنة قتات..... قتات چغل خور ته وائی - ^(۶)

بعضو ویلې دی چه تمام هغه کس ته وائی چه کوم حاضر شی او خبره واورى او بیا ئې دینه
 پس د فساد خوړولو په نیت سره نقل کوی او قتات هغه ته وایی چه اوریدلې شوې خبره د
 فساد خوړولو په نیت سره نقل کوی - ^(۷)

...

...بقیه از حاشیه گذشته] (رقم الحديث: ۴۲۸۱) و أخرجه الترمذی فی کتاب البر و الصلة، باب ما جاء
 فی النمام: ۳۷۵\۴ (رقم الحديث: ۲۰۲۶) و أخرجه النسائی فی کتاب التفسیر، سورة القلم: ۴۹۶\۶
 (رقم الحديث: ۱۱۶۱۴)

^(۱) ارشاد الساری: ۷۶\۱۳ عمدة القاری: ۱۲۹\۲۲

^(۲) النهاية لابن الأثیر، مادة "همز": ۲۷۳\۵، مجمع بحار الأنوار: ۱۶۸\۵

^(۳) تاج العروس، مادة نم: ۸۵\۱۰، لسان العرب: ۵۹۲\۱۲

^(۴) أخرجه البيهقی فی شعب الإيمان، باب فی تحریم أعراض الناس: ۳۰۹\۵ (رقم الحديث: ۶۷۵۲)

^(۵) فتح الباری: ۵۷۹\۱۰

^(۶) مجمع بحار الأنوار: ۲۰۵\۴، النهاية لابن الأثیر، باب القاف مع التاء: ۱۱\۴

^(۷) فتح الباری: ۵۸۰\۱۰\۱۱، ارشاد الساری: ۷۶\۱۳ (۷۷)

۵۱= بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

[۵۱۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ عَنْ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ لَمَّ يَدُ غُرْقُولِ الزُّورِ وَالْعَمَلُ بِهِ وَالْجَهْلُ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ أَنْ يَدْعَ طَعَامَهُ وَيَسْأَلَهُ قَالَ أَحْمَدُ أَفْهَمَنِي رَجُلٌ [إِسْنَادُهُ: (۱۸۰۳)]

امام راغب اصفهانی رحمه الله فرمائی چه د زور معنی دروغ دی (۱) روایت کنی دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم سری دروغ ویل او د دی مطابق عمل کول او جهل پری نه خودلو نو الله تعالی ته دده د خوراک خبناک پریخودو هیخ حاجت نشته دی -

قوله: قال أحمد: أفهمني رجل **إسناده:** احمد بن یونس وانی چه یو سری خه د حدیث په سند پوه کړم ، مطلب دا دی چه کله دوی د خپل شیخ ابن ابی ذنب نه حدیث واوریدو نو په سند دوی پوه نه شو ، نو دوی سره یو بل سرې ناست وو دغه سری دی په سند پوه کړو -

امام ابوداود رحمه الله په سنن کنې دا روایت نقل کوی او بالکل ددی په عکس نی خبره نقل کړیده هلته د روایت په آخر کنې دی " وقال أحمد: فهت إسناده من بين أبي ذنب وأفهمني الحديث رجل ل جته، أراه ابن أخيه...." (۲)

د دی حاصل دا دی چه حدیث نی د بل سری نه او سند نی د ابن ابی ذنب نه ازده کړو او دلته د بخاری په روایت کنې دی چه حدیث نی د ابن ابی ذنب نه او سند نی د بل سری نه ازده کړو - ممکن ده چه دا حدیث په دواړه رنگه احمد بن یونس روایت کړې وی - (۳)

علامه کرمانی رحمه الله د أفهمني رجل إسناده مطلب دا بیان کړیدی چه ما نه دا سند هیر شوې وو ، یو بل سری ما ته دا سند یاد کړو - (۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا مطلب صحیح نه دی بلکه صحیح مطلب هم هغه دی چه کوم بره بیان کړې شو - (۵)

د حدیث شریف مطلب دا دی چه یو سری روژه خو اوساتله خو دروغ وانی او په دروغو عمل کوی نو الله تعالی ته د داسې روژې هیخ ضرورت نشته دی ، یعنی الله تعالی داسې روژه نه قبلوی (۶)

(۱) قال الإمام الراغب الأصفهاني: وقيل للكذب زور لكونه مانلا عن جهته، المفردات في غريب القرآن، كتاب الزاوي وما يتصل بها: (۲۱۷)

(۲) سنن أبي داود، كتاب الصوم، باب الغيبة للصائم: ۳۰۷۱۲ (رقم الحديث: ۲۳۶۲)

(۳) فتح الباری: ۵۸۱۱۱۰

(۴) شرح البخاری للكرمانی: ۱۹۷/۲۱

(۵) فتح الباری: ۵۸۱۱۱۰

(۶) فتح الباری: ۵۸۱۱۱۰

علامه تورپشتی، رحمه الله، په شرح د مشکات کښې لیکي: «ای لایال بعمله ذلك، لأنه أمسک عبا یس له فی غیر حین الصوم، ولم یسک عبا حرم علیه فی سائر الحالتین»^(۱)
(یعنی الله تعالی ته د ده د عمل پروا نشته دې ځکه چه ده د خوراک او د اوبو او د جماع نه خو خان بند کړو چه کوم د روژې نه علاوه په عام حالاتو کښې مباح دی خو د دروغو نه نې خان بند نه کړو چه کوم په تمامو وختونو کښې حرام دې -
حدیث د باب په کتاب الصوم کښې تیر شوی دې -^(۲)

۵۲=باب مَا قِيلَ فِي ذِي الْوَجْهِينَ

[۵۲] حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ ذَا الْوَجْهِينَ الَّذِي يَأْتِي هَوْلًا يَوْجُهُ وَهَوْلًا يَوْجُهُ [۱: ۶۵۷]
دې باب کښې د هغه کس چه دوه رخې اختیاروی مذمت کړې شوي دي، حدیث د باب کښې دی. چه د قیامت په ورځ به د الله تعالی په نزد ته هغه کس ډیر بد بیا مومي چه دوی ته په یو رخ سره راځی او هغوی ته په بل رخ سره راځی -
یعنی څه خلقو ته راشی هغوی ته وائی څه د ستاسو ملگری یم او د ستاسو حمایت گریم او د هغه نورو مخالف یم، بیا نورو ته لاړ شی هغوی ته خپل محبت ښکاره کوی ..... ظاهره ده چه دا نفاق دې -^(۳)

یو بل طریق کښې دی الذی یلک هؤلاء یحدیث هؤلاء، وهؤلاء یحدیث هؤلاء^(۴) یعنی د خلقو خبرې یو بل ته رسوی او اراده نې د فساد وی د داسې کس په باره کښې وعید راغلې دې -

۵۳=باب مَنْ أَخْبَرَ صَاحِبَهُ بِمَا يَقَالُ فِيهِ

[۵۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا سَفِيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتِمَةُ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ وَاللَّهِ مَا أَرَادَ مُحَمَّدٌ بِهَذَا وَجْهَ اللَّهِ فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ قَتِمَةَ وَجْهَهُ وَقَالَ رَجِمَ اللَّهُ مُوسَى لَقَدْ أَوْدَى بِأَكْثَرِ مَنْ هَذَا أَفْصَرَ [۲: ۲۹۸]
د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه یو سړې خپل ملگری ته د ده باره کښې ويلي شوې څه خبره او وائی نو دا جائز ده او په سنت کښې ددې اصل شته لکه چه روایت د باب کښې دی حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه و آله ته د خلقو هغه خبرې رانقل کړې

(۱) شرح الطیبي علی مشکاة المصابيح، کتاب الصوم، باب تنزیه الصوم: ۴/ ۱۵۷ (رقم الحدیث: ۱۹۹۹)

(۲) صحیح البخاری، کتاب الصوم، باب من لم یلع قول الزور و العمل به فی الصوم (رقم الحدیث: ۱۸۰۴)

(۳) ارشاد الساری: ۱۳/ ۷۸، فتح الباری: ۱۰/ ۵۸۲

(۴) فتح الباری: ۱۰/ ۵۸۲، ارشاد الساری: ۱۳/ ۷۷

چه دوی باره کنبی ویلی شوې وو او رسول الله ﷺ حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ته غصه نه شو او وی فرمائل چه دا تکلیف ورکونکې خبره ده خو دینه زیات تکلیف خما نه وړاندې موسی علیه السلام ته د ده امتیانو په دینه سختو خبرو ورکړې وو - (۱)

مولانا رشید احمد گنگوڅی رحمه الله په "لامع الدراری" کنبی فرمائی: "والفرق بینہ و بین

النمیمۃ أن المقصود ههنا الإصلاح ودفع الشر، ولی النمیمۃ الإفساد وإثارة الشر، فجاز ذلك دونها" (۲)

یعنی دې صورت کنبی هم د خلقو خبره رانقل کیږي خو دا په چغل خوزی کنبی داخل نه ده . ځکه چه چغلخوړی کنبی نیت د اصلاح نه وی ، بلکه د فساد او د شر د خوړولو اراده وی او دلته د اصلاح او د دفع د شر نیت وی ... علامه قسطلانی رحمه الله د حدیث د باب په باره کنبی فرمائی: "و يفهم منه أن الکبراء من الخواص قد یعز عليهم ما یتقال من الباطل لمالی فطر البش،

إلا أن أهل الفضل یتلقون ذلك بالصبر الجلیل اقتداء بالسلف لیتأی بهم الخلف"

یعنی دینه داخبره معلومېږي چه په خواصو باندې هم بعض خبرې سختې لگی او دا سختې لگیدل د انسان په فطرت کنبی داخل دی خو دوي صبر کوی دې دپاره چه روستو راتلونکې خلق د دوی تقلید اوکړي (۳) حدیث کنبی دی تمر و جهه یعنی د دوی مخ رنگ بدل شو -

۵۳ = باب مَا يَكْرَهُ مِنَ التَّمَادُّجِ

[۵۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَاءَ حَدَّثَنَا بَرِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلَايَتَيْنِ عَلَى رَجُلٍ وَيُطْرِيهِ فِي الْبِدْحَةِ فَقَالَ أَهْلَكْتُمْ أَوْ قَطَعْتُمْ ظَهْرَ الرَّجُلِ [رو: ۲۰۰]

[۵۳] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَجُلًا ذَكَرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتْنَى عَلَيْهِ رَجُلٌ خَيْرًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحَكَّ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ يَقُولُهُ مِرَارًا إِنْ كَانَ أَحَدُكُمْ مَادِحًا لَا مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ أَحِبِّ كَذَا وَكَذَا إِنْ كَانَ يُرَى أَنَّهُ كَذَلِكَ وَحَسْبِي اللَّهُ وَلَا يَزُكِّي عَلَى اللَّهِ أَحَدًا قَالَ وَهَيْبٌ عَنْ خَالِدٍ وَبَلَدٌ [رو: ۲۵۸]

تمادح مصدر دې د باب د تفاعل . یعنی د یو بل تعریف کول -

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا دواړو صورتونو ته عام دې . برابره خبره ده چه دواړه د یو بل تعریف (صفت ، ثناء) اوکړي . یا د یو طرف نه تعریف وی لکه چه حدیث د باب کنبی د یو جانب نه په تعریف کولو باندې دوی منع او فرمائله - (۴)

(۱) الابواب والتراجم: ۱۱۵/۲ . ارشاد الساری: ۷۹۱/۱۳

(۲) لامع الدراری علی جامع البخاری: ۲۲۱/۱۰

(۳) ارشاد الساری: ۷۹۱/۱۳

(۴) فتح الباری: ۵۸۳/۱۱۰

خو علامه عینی رحمہ اللہ د دوی تردید کړېدې ، هغه فرمائی چې د ترجمه الباب مقصد دا دې چې په تعریف کښې دې د حد نه زیاته مبالغه او تجاوز اونکړې شي چې دا مکروه دی لکه چې حدیث د باب کښې دی ، د یو بل تعریف کول مراد نه دی ځکه چې هغه باب د مباحثه یعنې باب د مفاعله سره مستعمل دې او دلته تبادح باب د تفاعل دې ، هغه فرمائی :

« هذا باب في بيان ما يكره من التبادح بين الناس الذي فيه الإطراء ومجاوزة الحد ، وهو المراد من الترجمة ، لأن الحديث يدل على هذا ، قال بعضهم : هو مدح كل من الشخصين الآخر ، قلت : ليس كذلك ، هذا الذي قاله باب المفاعلة ، وهذا من باب التفاعل لبشاركة القوم ، ومن له أحد مسكة من الصرف يعرف هذا »^(۱) د چا په تعریف کښې مبالغه کول صحیح نه دی ، د دې څو خرابۍ دی ، اول خو مبالغه د حقیقت خلاف ده ، دویم دې سره سړی کښې عجب او ځان ته خوښوالې پیدا کیدو یره ده ، هغه به دا مبالغه حقیقت اونکړې او د خپل ځان باره کښې به په غلط فهمۍ کښې مبتلا شي^(۲) .

خو که د یو سړی داسې تعریف اوشی چې دې د هغې مستحق او غالب گمان دا وي چې دا کس به په عجب او ځانته خوښۍ کښې مبتلا نه شي نو داسې تعریف جائز دې^(۳) . یو مرفوع حدیث کښې رسول الله ﷺ فرمائی « أحسوا التبادح في وجوه المداحين »^(۴) (د تعریف کوونکو په مخ باندې خاوره اولۍ) .... خو عالمانو لیکلې دی چې دا د هغه مداحینو په باره کښې دی چې کوم غلط او د دروغو تعریفونه کوي^(۵) . ځکه چې په خپله د رسول الله ﷺ په اشعارو او په خطبو کښې تعریف شويدي ، او دوی په دې څه بد نه دی گنړلې ، د حضرت حسان بن ثابت او د کعب بن زهیر قصائد او اشعار مشهور دي^(۶) .

قوله: يطره في المدح : اطراء په تعریف کښې د مبالغه کولو په معنی ده ، مذبحة (د میم په کسره او دال په سکون سره) تعریف ته وائی - حافظ ابن حجر رحمہ الله فرمایي چې ددې

(۱) عمدة القاری : ۱۳۲ / ۲۲

(۲) فتح الباری : ۵۸۳ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۵۸۴ ، ارشاد الساری : ۸۰ / ۱۳

(۳) فتح الباری : ۵۸۷ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۸۱ / ۱۳

(۴) الأدب المفرد مع فضل الله الصمد ، باب یحیی فی وجوه المداحین : ۴۳۳ / ۱ (رقم الحدیث : ۳۴۱) أخرجه مسلم فی کتاب الزهد ، باب النهی عن المدح إذا کان فیہ إفراط : ۲۲۹ / ۴ (رقم الحدیث : ۳۰۰۲) وأخرجه الترمذی فی کتاب الزهد ، باب ما جاء فی کراهیة المدح والمداحین : ۵۹۹ / ۴ (رقم الحدیث : ۲۳۹۳) وأخرجه أبوداود فی کتاب الأدب ، باب فی کراهیة التماذج : ۲۵۴ / ۴ (رقم الحدیث : ۴۸۰۴) وأخرجه الإمام أحمد فی مسانید المقداد بن الأسود : ۵۱۶) ....

(۵) عمدة القاری : ۱۳۲ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۸۵ / ۱۰

(۶) عمدة القاری : ۱۲۳ / ۲۲

دواړو سړو نومونه ما ته په صراحت معلوم نه شو ، خو د امام بخاری رحمه الله د "الادب المفرد" د یو روایت نه معلومېږي چه تعريف کوونکي دا سړي محجن بن الدرع وو او چه د چا نې تعريف کولو نو غالبا دا عبدالله ذو البجادین مزنی وو - (۱)

قوله: قال وهيب عن خالد: ويحك : شعبه خو د خالد بن مهران نه "ويحك" نقل کړېدې ، خو وهيب بن خالد ويلىک نقل کړېدې ، دا تعليق نه دې ، دا د ماقبل سند سره متصل دې -

دې حديث کښې د تعريف کولو يو ادب بيان کړې شويدي چه تعريف کولو کښې د احتياط تقاضا هم دا ده چه سړي اووانی خما خيال کښې دې داسې دې .... ځکه چه ممکن ده چه دې کوم تعريف کوی حقيقت کښې دا سړي دې مستحق نه وی او د ده خيال د حقيقت سره مطابقت نه خوری -

حديث د باب په شهادات کښې تير شويدي - (۲)

۵۵=بَابُ مَنْ أَتْنِي عَلَى أَخِيهِ بِمَا يَعْلَمُ

وَقَالَ سَعْدُ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِأَخِي يَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [الْعَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: ۳۰۱]

[۵۵هـ] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئَ دُكْرَ فِي الْإِزَارِ مَا دُكْرَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ إِيَّايَ يُقَطُّ مِنْ أَحَدٍ شَيْئٌ قَالَ إِنَّكَ لَسْتَ مِنْهُمْ [۳۰۱هـ: ۳۰۲هـ]

دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دا واضحه کړېده چه که په کوم مسلمان ورور کښې دې واقعی یو صفت وی او سړی ته د دې علم وی نو دا صفت بیانول "تمادح مکروه" کښې داخل نه دې بلکه دا جائز دی (۳)، امام بخاری رحمه الله د حضرت سعد بن ابی وقاص قول نقل کړېدې چه کوم موصولا په کتاب المناقب ، باب مناقب عبد الله بن سلام رضی الله عنه کښې تیر شويدي. هغه فرماني چه ما د یوکس باره کښې هم چه دې د زمکې دپاسه گرځي د رسول الله ﷺ نه دا نه دی اوریدلې چه دې جنتی دې ماسوا د عبد الله بن سلام رضی الله عنه په باره کښې..... خپله حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه په عشره میشره کښې وو ، خو دوی د خپل خان باره کښې د رسول الله ﷺ نه په خپله دا به نه وو اوریدلې - (۴)

(۱) أخرجه مسلم في كتاب الزهد ، باب النهي عن المدح إذا كان فيه إفراط ..... (رقم الحديث : ۳۰۰۲) و أخرجه الترمذي في كتاب الزهد ، باب ما جاء في كراهية المدح والمداحين : ۵۹۹ ۱ ۴ (رقم الحديث : ۲۳۹۳) وأخرجه أبو داود في كتاب الأدب ، باب في كراهية التمدح : ۲۵۴ ۱ ۴ (رقم الحديث : ۴۸۰۴) و أخرجه الإمام أحمد في مسانيد المقداد بن الأسود : ۵۱۶

(۲) صحيح البخاری ، كتاب الشهادات ، باب ما يكره من الإطمان في لمدح .... (رقم الحديث : ۲۵۲۰)

(۳) فتح الباری ۱۰/۵۸۷ ، ارشاد الساری ۱۳/۸۱

(۴) ارشاد الساری : ۱۳ ، عمدة القاری : ۲۲/۱۳۳

دویم روایت کتاب اللہاس، باب قول اللہ تعالیٰ (قل من حرم زینۃ اللہ ...) کنبی تیر شویدی . دوی حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ته او فرمائل : «انک لست منهم» ... (ته په متکبرینو کنبی نه نی) دې دواړو روایتونو کنبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت عبد اللہ بن سلام او د حضرت صدیق اکبر صفت بیان کړیدی ، معلومه شوه چه د یو مسلمان صفت بیانول ممنوع نه دې -

۵۶=باب قول اللہ تعالیٰ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ [النحل: ۹۰]

وَقَوْلِهِ إِنَّمَا بُعِثْتُكُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ [يونس: ۲۳]
 ثُمَّ رُفِعَ عَلَيْهِ لِتَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ [۱۰] وَتَرَكَ إِثَارَةَ الشَّرِّ عَلَىٰ مُسْلِمٍ أَوْ كَافِرٍ
 [۵۴] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ مَكَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَا وَكَذَا حَتَّىٰ جُعِلَ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَأْتِي أَهْلَهُ وَلَا يَأْتِي قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَالَ لِي ذَاتَ يَوْمٍ يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ أَفْتَانِي فِي أَمْرِ اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ أَتَأْتِي رَجُلَانِ فَيُجْلِسُ أَحَدَهُمَا عِنْدَ رِجْلِي وَالْآخَرَ عِنْدَ رَأْسِي فَقَالَ الَّذِي عِنْدَ رِجْلِي لِلَّذِي عِنْدَ رَأْسِي مَا بَالُ الرَّجُلِ قَالَ مَطْبُوبٌ يَعْنِي مَحْجُورًا قَالَ وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ لَيْدُبُنُ أَعَصَمَ قَالَ وَفِيمَ قَالَ فِي جُفٍ طَلْعَةٍ ذَكَرَ فِي مُشْطٍ وَمُشَاقَّةٍ تَحْتَ رَعُوفَةٍ فِي بِلْدَرُزَوَانَ فُجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ هَذِهِ الْبَيْتُ الَّتِي أُرْتَبَاهَا كَأَنَّ رُعُوسَ تَخْلِبُهَا رُعُوسُ الشَّيَاطِينِ وَكَأَنَّ مَاءَهَا نَقَاعَةُ الْجَنَاءِ فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأُخْرِجَ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَبَلَا تَعْنِي تَنْشَرَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا اللَّهُ فَقَدْ شَفَانِي وَأَمَّا أَنَا فَأَكْرَهُ أَنْ أُبَيَّرَ عَلَى النَّاسِ شَرًّا قَالَتْ وَلَيْدُبُنُ أَعَصَمَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي زُرَيْقٍ حَلِيفٌ لِيَهُودَ [ر: ۳۰۰۳]

امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کنبی د قرآن کریم د درې آیتونو ذکر او فرمائلو ،
 رومې آیت د سورة نحل دې (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ)

مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله لیکي دیکنبی د عدل او د احسان او د رشته دارانو د حقونو اداء کولو حکم ورکړي شویدی - قرآن ته ټیپانالکل شوې ويلي شویدی - دا آیت د دې یو نمونه ده - ابن مسعود فرماني چه الله تعالی د هر یو خیز د خیر او د شر بیان په دې آیت کنبی راجمع کړو - گوپا هیخ پو عقیده ، خوي ، نیت ، عمل ، معامله ښه وی او که بد داسې نشته دې چه امر یا نهیا ددې تر لاندې داخل نه وی - بعض عالمان لیکي چه که قرآن کریم کنبی بل آیت نه وي نو یواخي دا آیت هم "ټیپانالکل شوې" د ثبوت دپاره کافی وو - شاید دې وجه نه خلیفه راشد حضرت عمر بن عبد العزیز د جمعی په خطبه کنبی دا درج

کړو او د امت دپاره ئې اسوه حسنه قائم کړه - آیت کښې د درې څیزونو ئې امر فرمائلي دي - عدل ، احسان ، ايتاء ذی القربى ... د * عدل * مطلب دا دي چه د سرې تمام عقائد ، اعمال ، اخلاق ، معاملات ، جذبات د اعتدال او د انصاف په تله تللي شوي وي . د افراط او د تفريط په وجه يو چابېړي د تلې هم نه څکته وي او نه بره - د سخت نه سخت دښمن سره چه هم معامله کوي نو چه انصاف لمن پرې نږدي ، د ده ظاهر او باطن يو شان وي چه کومه خبره د خپل ځان دپاره نه خوښه وي هغه د خپل ورور دپاره هم نه خوښوي - د * احسان * معنی دا ده چه انسان په خپله د نيکي او د ښو مجسم نمونه شی او د نورو ښه غواړي . د مقام د عدل او د انصاف نه لږ اوچت شی د فضل او د عفو او د لطف او د رحمت خوښي اختيار کړي ، د فرض د اداء کولو نه پس تطوع او تبرع طرف ته قدمونه اوچت کړي . د انصاف سره مروت اوساتي او دا يقين اولري چه څه نيکي کوي الله تعالی هغه وښي - د هلته نه به د نيکي جواب ضرور په نيکي ملاوړي - دا دواړه خوښه (يعني عدل او احسان يا په نورو الفاظو سره انصاف او سړيتوب) خو د خپل نفس او د هر يو خپل او پردي او د دوست او د دښمن سره متعلق وو ، خو د رشته دارانو حق د پردو نه لږ زيات دي چه تعلقات د رشته دارئ قدرت يو بل پورې تړلې دي نو د دي خيال پريخودل نه دي پکار بلکه د رشته دارانو سره همدردی او دوی سره مروت او احسان کول د پردو په نسبت زيات کول پکار دی - صله رحمی يو مستقل نيکي ده چه کوم د رشته دارانو او د ذور الارحامو دپاره درجه په درجه استعمالول پکار دی - گویا د احسان نه پس ئې د ذوی القربى په تخصيص سره ذکر اوکړو په دي ئې خبرداري ورکړو چه عدل او انصاف او خوښي د ټولو دپاره يو شان دي خو د مروت او د احسان کولو په وخت بعض ځايونو کښې د بعضو سره زيات رعايت او اهتمام کول پکار دی . د مراتبو فرق هيرول يو قسم د قدرت د قائم کړې قوانينو نه انحراف کول دی . اوس چه د دي درې واړو لفظونو په جامعيت باندې نظر اوساتي نو پوه انسان فيصله کولې شی چه هغه کوم داسي فطري ښه خوئ او نيکي او صفت په دنيا کښې پاتې دي چه هغه د دي درې فطري اصولو د احاطې نه بهر دی -

دي آيت گریمه کښې ئې منع هم د درې څیزونو نه کړيده ، فحشاء ، منکر ، بغی . ځکه چه انسان کښې درې قوتونه دی چه د هغې پر خايه او په غلط استعمال سره ټولې خرابي او بدئ پيدا کيږي ، قوت بهيميه شهواني ، قوت وهميه شيطانيه ، قوت غضبيه سبعيه ، غالبا په * فحشاء * سره هغه د بي حیاني خبرې مراد دی چه د کوم منشاء د شهوت او د بهيميت افراط وي او * منکر * د معروف ضد دي يعنی د نامعقول کار چه د هغې نه فطرت سليمه او صحيح عقل انکار کوي - گویا د قوت وهميه شيطانيه په غلبې سره د قوت عقليه ملکيه دباوړي - دريم څيز * بغی * دي يعنی سرکشی کول او د حد نه وتل ظلم او زياني ته ملا تړل د درندگانو په شان خوړلو او خبرې کولو ته ورمونده وهل او د نورو د ځان او د مال او د عزت ناموس وغيره اخستو دپاره ناحق دست درازی کول ، دا قسم ټول چرکتونه کول د قوت سبعيه غضبيه په بي خايه استعمال سره پيدا کيږي ، حاصل دا چه په آيت کښې ئې تنبيه ورکړيده چه انسان تر کومې دغه درې قوتونه په قابو کښې او نه ساتي او قوت عقليه ملکيه د دي ټولو حاکم نه کړي نو دي مهذب او پاک نه شی کيدې -

اکثم بن صفی چه دا آیت کریمه واوریدو نو ده خپل قوم ته اوویل "خه وینم چه دا پیغمبر د
تعامو بنو او د اعلی اخلاقو تعلیم ورکوی او د بدو اخلاقو او اعمالو نه منع کول کوی . نو
تاسو دده په منلو کښې تندی او کړی ، فکونوالی هذا الأمر دسوا لا تکنوا فیه اذناها (یعنی تاسو
دې سلسله کښې سر جوړ شی او تاسو لکئ مه جوړیږئ) حضرت عثمان بن مظعون فرماني
چه هم دا آیت کریمه ما واوریدلو نو خما زړه کښې ایمان مضبوط شو او د محمد ﷺ
محبت مې په زړه کښې ځانې اونیولو " (۱)

دویم آیت د سوره یونس دې (إنا بیغیمک علی أنفسکم) یعنی د ستاسو بغاوت او سرکشی به په
خپله د ستاسو دپاره وبال او عذاب جوړ شی ، او دریم آیت کریمه د سوره حج دې (ثم یغنی علیه
لینصره الله) یعنی که د چا سره ظلم شوې وی د هغه به الله تعالی مدد او نصرت اوکړي .

قوله : وترک إثارة الشر علی مسلم أو کافر : إثارة په معنی د رااوچتولو او د رابرخیره کولو
دې یعنی د یو مسلم او د کافر خلاف شر رابرخیره کول پریخودل امام بخاری رحمه الله په
دې باب کښې بیان کړېدې .

د باب لاندې امام بخاری رحمه الله هغه حدیث ذکر کړېدې چه هغې کښې په رسول الله ﷺ
د جادو کیدو واقعه ذکر شویده ، د دې تفصیل کتاب الطب ، باب " سحر " و باب هل
یستخرج السحر کښې تیر شویدې . (۲)

د حدیث د آیاتونو سره مناسبت : د حدیث د آیتونو سره بیانولو کښې شارحین لیکي چه دې
آیتونو کښې الله تعالی د بغی او د ظلم نه منع کړیده او دا ئې خودلې ده چه د سرکشی
نقصان خپله سرکشی او ظلم کوونکي ته واپس کیږي او دا چه د مظلوم به الله جل شانہ
امداد کوی ..... د الله تعالی د طرفه د مظلوم دپاره د مدد او د نصرت راتلل تقاضا کوی
چه د الله په دې احسان او فضل باندې شکر ادا کړې شی ، او د دې شکر یو صورت دا دې
چه دا ظالم معاف کړې ، لکه چه روایت کښې رسول الله ﷺ جادو کوونکي کس معاف کړو
او ورته ئې وفرمائل " أما أنا فاکره أن أثیر علی الناس شراً " (په خلقو کښې شر رااوچتول ما نه
خوښ نه دی)

حاصل دا دې چه آیتونو کښې د فضل او د احسان او د الله تعالی د امداد ذکر دې چه د
هغې تقاضا شکر دې او د مظلوم د ظالم نه بدله نه اخستل هم د دې شکر یو صورت دې (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله یو بل مناسبت بیان کړېدې هغه لیکي :

ویحتمل أن تكون مطابقة الترجمة للآیات والحديث من جهة أنه ترك استغراب السحر خشية أن يشور علی
الناس منه شر ، فسلک مسلک العدل فی أن لا یحصل لمن لم یعتاط السحر شیء من أثر الضرر الناشئ عن

(۱) تفسیر عثمانی : ۳۶۷ ، سورة النحل : الآیة : ۹۰)

(۲) ۱۸ کشف الباری : باب السحر : ۱۰۴ ، ۱۱۰)

(۳) فتح الباری : ۵۸۸ ، ۱۱۰ ، ارشاد الساری : ۸۳ ، ۱۳ ، عدة القاری : ۱۳۴ ، ۲۲)

المحشر، وسلك مسلك الإحسان بل ترك عقوبة الجان (۱) د دې حاصل دا دې چه آیت کریمه کښې د عدل او احسان ذکر دې او رسول الله ﷺ هم د جادو په دې واقعه کښې په عدل او په احسان دواړو عمل کړیدې ، په عدل داسې چه د جادو دا واقعه دوی مشهوره نه کړه دې دپاره چه کوم خلق دوی کښې شریک نه دی چه دوی کښې شر او فساد خور نه شی ، ځکه چه که دوی د سحر کوونکو یهودیانو نومونه خودلې وې نو مسلمانانو به د دوی خلاف کارروانی کوله نو دا معامله به نزاع او جنگ او جدل ته رسیدلې وه ... دې وجه نه دا معامله دوی دباو کړه او د عدل او د انصاف لازمې اختیار کړه ، بل طرف ته نې د جادو کولو مجرم معاف کړو په احسان نې عمل اوکړو داسې په آیت کریمه کښې چه د کوم عدل او احسان حکم دې په دې باندې دوی عمل اوکړو -

هـ = بَاب مَا يَنْهَى عَنْ التَّحَاْسُدِ وَالتَّدَابُرِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ [۵۷۱]

[۵۷۱] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَحْسَدُوا وَلَا تَحْسَدُوا وَلَا تَدَابُرُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا [۳۸۹۹]

[۵۷۱] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو النِّعَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحْسَدُوا وَلَا تَدَابُرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلَا يَجْعَلُ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ [۵۷۲۱]

دې باب کښې امام بخاری رحمه الله د دوه څیزونو ممانعت بیان کړیدې ، یو د حسد او بل د تدابر -

د حسد معنی او ددې علاج : د حسد معنی ده چه څوک په نعمت او په خوشحالیو کښې اووینې او د دې د زوال تمنا اوکړې ، دا جائز نه ده (۲)

خو که څوک دې په نعمت کښې اولیدلو او دې سره دې دا جذبه او تمنا پیدا شی چه ما سره دې هم داسې نعمت وی نو دېته غېطه وائی او دا جائز دې - (۳)

حسد یو مهلکه باطنی بیماری ده ، د دې په وجه انسان هیڅ بې هیڅه چه د خلقو سره د الله

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۵۸۸

(۲) (۵۷۱۸) الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الأدب ، باب الهجرة (رقم الحديث ۵۷۲۶) وأخرجه مسلم في كتاب البر والصلة والآداب ، باب تحريم التحاسد والتباغض والتدابير : ۴ / ۱۹۸۳ (رقم الحديث : ۲۵۵۹)

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۵۹۱ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۳۶ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۸۳

(۴) فتح الباری ، کتاب العلم ، باب الإغتياب في العلم والحكمة : ۱ / ۱۶۷ ، عمدة القاری ، کتاب العلم باب الإغتياب في العلم والحكمة : ۲ / ۵۷ ، معارف القرآن : ۸ / ۸۴۹

نعالی نعمتونه اووینی نو دې سوزی او ویلې کیږی -

صوفیان حضرات د حسد علاج دا ذکر کوی چه حاسد دې په زړه باندې جبر اوکړی او خو
خله دې په مختلفو مجلسونو کښې د محسود تعریف دې اوکړی ، او ده دپاره دې دعا
اوغواړی نو داسې به رو رو د ده حسد ختمیږی - (۱)

په قرآن کریم کښې د حاسد د حسد د شر نه پناه غوستې شویده (ومن شر حاسد اذا حسد) اذا
حسد - معنی ده اذا اظهار حسده و عمل بهقتضا یعنی چه حاسد کله خپل حسد ظاهر کړی او ددې
مطابق د محسود خلاف د دښمنۍ شروع اوکړی ، ځکه چه د اظهار د حسد نه وړاندې
محسود ته د حاسد د شر نه څه نقصان نه شی رسیدې - (۲)

د تدابر معنی علامه ابن اثیر لیکلې ده : التدابر: هو ان يعطى كل واحد من الناس اخاه دبره و تقاه،
فیعرض عنه و یهجره (۳)

یعنی چه سرې خپل رور ته شا وړوی او ده نه اعراض اوکړی او دې پرېږدی -

علامه هروی د تدابر ترجمه په تقاطع سره کړیده ، وائی : تدابر القوم أى أدبر كل واحد عن صاحبه
یعنی چه قطع تعلق اوکړې شی (۴) امام مالک رحمه الله په موطاء کښې فرمائی احسب
التدابیر الا اعراض عن المسلم يدبر عنك بوجهه فتدبر عنه بوجهك (۵) یعنی د تدابر معنی دا ده چه د
مسلمان نه اعراض اوکړې او مخ واپولې شی -

قوله: حدثنا بشر بن محمد.....: حضور اکرم ﷺ فرمائی چه تاسو د بدگمانۍ نه بچ شی
ځکه چه بدگمانی د ټولو نه زیاته دروغ ژنه خبره ده او مه د چا عیبونه تلاش کړې او مه
تجسس کوئ او مه د یو بل سره حسد کوئ او مه د یو بل سره قطع تعلق کوئ او مه د یو بل
سره بغض ساتئ اے د الله بندگانو خپلو کښې رونه شی -

قوله: إياكم والظن: د ظن نه بدگمانی مراد ده یعنی صرف د گمان په بنیاد په چا
تهمت مه لگوئ - حدیث کښې ئې " ظن - ته " اکذب الحديث " ویلي دي ، حال دا دې چه
کذب او صدق د قول صفت دې او د " ظن " تعلق د قول سره نه دې -
د دې جواب دا ورکړې شویږی چه دلته د کذب نه خلاف واقع مراد دې ، برابره خبره ده چه
دا قول وی او که فعل وی - (۶)

(۱) بهشتی زیور ، حصه هفتم ، ۴۱ ، دارنگه اوگورۍ تربیت السالک : ۳۲۸/۱

(۲) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي ، سورة الفلق : ۲۵۹/۲ ، روح المعانی ، سورة الفلق : ۳۲۷/۱۵

(۳) النهاية لابن الأثير ، مادة " دبر " : ۹۷/۲

(۴) عمدة القاری : ۱۳۶/۲۲ ، فتح الباری : ۵۹۲/۱۰ ، ارشاد الساری : ۸۵/۱۳

(۵) الموطاء للإمام مالك ، كتاب الجامع ، باب ما جاء في المهاجرة : ۷۰۶

(۶) عمدة القاری : ۱۳۶/۲۲ ، فتح الباری : ۵۹۱/۱۰ ، ارشاد الساری : ۸۵/۱۳ ، شرح الکرمانی : ۲۰۲/۲۱

او دا هم ویلې شې چې د ظن نه مراد ، د ظن نه پیدا کیدونکې قول دې مجازا دېته نې ظن ویلې دې (۱)

قوله: ولا تحسبوا ولا تجسسوا: علامه کرمانی رحمه الله فرمایي چې تحسس او تجسس دواړه په یو معنی دي - (۲)

د ابراهیم حربی او د ابن الانباری هم دا خیال دي - (۳)
د تحسس او د تجسس په مینځ کښې فرق: خو علامه عینی رحمه الله فرمائی چې د دواړو په مینځ کښې فرق دې: ① یو فرق دا بیان شویږي چې تجسس (په جیم سره) عیبونو تلاش کولو ته وائی او تحسس د یو قوم خبرو اوریدو ته وائی - (۴)

② بعضې وائی چې تجسس د باطنی امورو په باره کښې تحقیق او تلاش ته وائی او عموما د شر دپاره استعمالیږي او تحسس د هغه څیزونو متعلق جستجو او تلاش ته وائی چې د هغې د ادراک تعلق د سترگو او د غوږونو سره وي ، علامه قرطبی رحمه الله دېته ترجیح ورکړیده او تفسیر قرطبی کښې دوی دا اعرف گرځولې دې - (۵)

③ بعضې وائی تجسس وائی دېته چې د یو سړي تتبع د غیر په وجه کول او تحسس دېته وائی چې د یو سړي تتبع د خپل ځان دپاره کول دي د نحو مشهور امام ثعلب هم دا اختیار کړېدې - (۶)

قوله: وكونوا عباد الله إخواناً: دیکښې "إخواناً" د "کونو" خبر دې او "عباد الله" منادی دې ، حرف نداء محذوف دې ..... آی کونوا إخواناً یا عباد الله او دا د عباد الله نه بدل یا د کونوا دپاره خیر ثانی هم گرځولې شې - (۷)

دې حدیث کښې نې د حسد ، بغض ، قطع تعلق او د بدگمانۍ نه منع کړیده ، مصنف عبد الرزاق کښې یو روایت نقل شویږي حضور اکرم ﷺ فرمائی "ثلاث لا یعجزهن ابن آدم: الطیرة، وسؤ الظن، والحسد، قال: فینحیک من الطیرة ألا تعمل بها، وینحیک من سؤ الظن ألا تتکلم به، وینحیک من الحسد ألا تهیأ أخاک سو" (۸)

① فتح الباری: ۵۹۱/۱۰، ارشاد الساری: ۸۵/۱۳

② شرح الکرماني: ۲۰۲/۲۱

③ عمدة القاری: ۱۳۶/۲۲، فتح الباری: ۵۹۱/۱۰، ارشاد الساری: ۸۵/۱۳

④ عمدة القاری: ۱۳۶/۲۲، فتح الباری: ۵۹۱/۱۰، ارشاد الساری: ۸۵/۱۳

⑤ عمدة القاری: ۱۳۶/۲۲، فتح الباری: ۵۹۱/۱۰، ارشاد الساری: ۸۵/۱۳، الجامع لاحکام القرآن

للقرطبی سورة الحجرات: ۱۶/۳۳۳

⑥ عمدة القاری: ۱۳۶/۲۲، فتح الباری: ۵۹۱/۱۰

⑦ ارشاد الساری: ۸۵/۱۳

⑧ المصنف للحافظ عبد الرزاق، باب الطیرة: ۴۰۳/۱۰ (رقم الحدیث: ۱۹۵۰۴)

درې څیزونه ابن آدم لره نه شی عاجز (سترې) کولې، یو بدشگونې کول، دویم بدگمانی کول دریم حسد، د بد شگونې نه نجات داسې حاصلیدی شي چه په دې عمل اونکړې شي، د بد گمانې نه د نجات د حاصلیدو طریقه دا ده چه ددې په ژبه سره اظهار او نه کړې شي، او د حسد نه نجات داسې حاصلیدی شي چه دخپل رور بدی تلاش نه کړې شي - علامه قرطبی هم د امام ابوداود په حواله سره د دې مفهوم یو حدیث نقل کړیدی - (۱)

د باب دویم حدیث کښې هم دا خبرې ذکر شویدی، خو دیکښې دا اضافه هم ده لا یحل بسلم ان یهجر اعهافوق ثلاثة ایام - یعنی یو مسلمان لره نه دی جائز چه دې د خپل مسلمان رور سره قطع تعلق او کړي او د درې ورځو نه زیات نې پرېږدی، دلته څو خبرې ذهن نشین کړئ: د درې ورځو نه زیات ترک تعلق جائز نه دي

① لکه چه حدیث کښې دی چه د درې ورځو نه زیات د خپل مسلمان رور سره قطع تعلق او اعراض کول جائز نه دی ..... معلومه شوه چه د درې ورځو نه د کمې مدي دپاره قطع تعلق کولو جواز شته - (۲)

حکیم الامت تهانوی رحمه الله او نورو بعضو محدثینو ددې وجه دا لیکلې ده چه د تریخوالی او د ترڅو خبرو او دغصې په وجه کله قطع تعلق کول راځی، خو د درې ورځو مده دومره ده چه دیکښې د سړی غصه په خپله ختمیږي، دې وجه نه ده دپاره اوس جائز نه دی چه قطع تعلق لره برقرار اوساتی - (۳)

د فاسق سره قطع تعلق کولې شي: ⑤ دا حکم د هغه خلقو په باره کښې دي، چه کوم باند د صوم او د شریعت وی خو که څوک فاسق او فاجر دي یا چا څه شرعی حکم مات کړې وي، د دې په بنیاد دوی سره قطع تعلق د درې ورځو نه زیات هم کیدی شي -

په خپله رسول الله ﷺ په غزه تېوک کښې د درې اصحابو سره د پنځوستو ورځو پورې قطع تعلق کړې وو. دارنگه د ازواج مطهرات نه د یوې میاشتې دپاره په کور کښې جدا شوې وو (۴)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه د "أثم" نې ذکر کولو سره د دې حکم علت طرف ته اشاره کول دی چه ترکومي د اخوت تعلق او دا نسبت برقرار دي، تر هغې دا حکم دي خو که چا د دې نسبت په خپله خیال او نه ساتلو، او دا رابطه نې ماته کړه نو دده حق کښې به دا حکم لاگو نه وي، نو د خواهش پرستو او د بدعتیانو سره همیشه دپاره ترک تعلق کول جائز دي، چه تر څو دې توبه او حق ته رجوع اونکړی، لکه چه دي لیکي:

(۱) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی سورة الحجرات: ۱۶/۳۳۲

(۲) فتح الباری، کتاب الأدب، باب الهجرة: ۱۰/۶۰۳، ارشاد الساری: ۱۳/۹۳

(۳) فتح الباری: ۱۰/۶۰۸، المرقاة شرح المشکاة، کتاب الأدب، باب ما ینهی عنه من التهاجر ۱۹

۲۶۲، ارشاد الساری: ۱۳/۹۳

(۴) شرح الطیبی علی مشکاة المصابیح، شرح المشکاة، کتاب الأدب، باب ما ینهی عنه من التهاجر ۱۹

۲۰۸ (رقم الحدیث: ۵۰۲۷) المرقاة شرح المشکاة، شرح المشکاة، کتاب الأدب، باب ما ینهی عنه من

التهاجر .... ۱۹/۲۶۲، عمدة القاری: ۲۲/۱۳۷

یعنی مونږ په یو داسې دور کېږي وو چه دیکېښي د چا متعلق بد گمان کول حرام وو او اوس خو د ستاسو زمانه داسې ده چه دیکېښي خپل کار او کړه او چپ شه او د خلقو متعلق هر قسم گمان کیدې شي (ځکه چه فاسقان او بد خلق ډیر شويدي)

د خلقو عیبونه تلاش کول صحیح نه دی . بغیر د څه دلیل او د څه قرینې نه هیڅ بې هیڅه په چا بد گمان کول د خلقو عیبونه تلاش کول او د دوی د کمزورو تجسس کول شرعا ممنوع او ناجائز دی او دې سره ډیرې معاشرتي خرابۍ او بې قاعدگۍ پیدا کیږي . ظاهره ده چه هر انسان کېږي څه نا څه بدی او کمزوری به وی . که په تلاش او په جستجو کېږي څوک اولگي نو یقینا د هر انسان په باره کېږي به عیب او کمزوری درته په نظر راشي او داسې کس ته به ما سوا د خپل خان نه بل څوک خاوند د نیکی او ښو په نظر نه راځي . رسول الله ﷺ دې حقیقت ته اشاره کړی او فرماني "ان اتبع عورات الناس ، افسدتمهم او کدت ان تفسدهم" (۱) (که تہ د خلقو په عیبونو په تلاش کېږي اولگي نو ټولو خلقو لږه به خراب او فاسد کړي)

یو بل روایت کېږي دی ، چه دوی ﷺ فرماني دي "ان الامم اذا ابتغى الریقة فی الناس افسدهم" (۲) (یعنی که امیر په خلقو کېږي تهمتونه او عیبونه تلاش کوی نو دې به دوی لږه خراب کړي) اود حضرت ابو بزره رضی الله عنه روایت دي ، چه رسول الله ﷺ فرماني دي "یا معشر! من آمن بلسانه ، ولم یدخل الایمان قلبه ، لا تغتابوا المسلمین ، ولا تتبعوا عوراتهم ، فان من اتبع عوراتهم یتهم الله عورته و من یتهم الله عورته یفضحہ فی بینه" (۳) (دوی ﷺ منافقانو ته خطاب او کړو او وې فرمائیل چه اے هغه خلقو چه دوی په ژبه اسلام قبول کړيدي خو ایمان د دوی په زړونو کېږي ځانې نه دي نیولې ، د مسلمانانو غیبت مه کوئ او ددوی عیبونه مه تلاش کوئ ځکه چه څوک د مسلمانانو په عیبونو پسې اولگي الله تعالی به دده په عیبونو پسې اولگي او الله تعالی چه د چا په عیبونو پسې اولگي نو ده لږه به په کور دننه رسوا کړي) د دې احادیثو نه دا خبره صفا معلومېږي چه چا پسې لگیدل او د هغه عیبونه تلاش کول او بې د څه قرینې او د دلیل بد گمانی کول صحیح نه دی .

د لاتناجشوا معنی : روایت د باب دینه وړاندې باب کېږي هم تیر شويدي ، خو دلته د یو جملې د "ولا تناجشوا" اضافه ده ، تناجش د هوکې ته وائی ، ددې صورت دا کیږي چه یو څیز اخستل دي مقصود نه وی ، خو د نورو خلقو دې طرف ته توجه پیدا کولو دپاره د دې قیمت زیات بیان کړې شي او خلقو ته دا تاثر ورکړي چه دې په دې قیمت اخستو ته تیار دي ، حال دا دي چه مقصود ئې په خپل اخستل نه وی ، بل په اخستلو تیارول وی - (۴)

(۱) سنن أبی داود ، کتاب الأدب ، باب فی النهی عن التجسس : ۴ / ۲۷۲ (رقم الحديث : ۴۸۸۸) (....)
سنن أبی داود ، کتاب الأدب ، باب فی النهی عن التجسس : ۴ / ۲۷۲ (رقم الحديث : ۴۸۸۸) (....) سنن
أبی داود ، کتاب الأدب ، باب فی النهی عن التجسس : ۴ / ۲۷۲ (رقم الحديث : ۴۸۸۸) (....)

(۲) سنن أبی داود ، کتاب الأدب ، باب فی النهی عن التجسس : ۴ / ۲۷۲ (رقم الحديث : ۴۸۸۹)

(۳) سنن أبی داود ، کتاب الأدب ، باب الغيبة : ۴ / ۲۷۰ (رقم الحديث : ۴۸۸۰) (.....)

(۴) مجمع بحار الانوار : ۴ / ۶۶۶۲ ، النهاية لابن الاثير : ۵ / ۲۱

شارحینو او اهل لغتو د نجش تعریف کړیدی. هوان ییدی فی السلعة وهولاییدی شراعاها، بل لیوقم غیرها فیها^(۱)

۵۹=بَاب مَا يَجُوزُ مِنَ الظَّنِّ

[۵۹۰] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفْرِ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عَقِيلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَظُنُّ فُلَانًا وَفُلَانًا يَعْرِفَانِ مِنْ دِينِنَا شَيْئًا قَالَ اللَّيْثُ كَانَ رَجُلَيْنِ مِنَ الْمُنَافِقِينَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بِهَذَا وَقَالَتْ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا وَقَالَ يَا عَائِشَةُ مَا أَظُنُّ فُلَانًا وَفُلَانًا يَعْرِفَانِ دِينِنَا الَّذِي نَحْنُ عَلَيْهِ

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه روایت دې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرماني دې ما ته پته نشته چه فلاني فلاني سړې څومونږ د دين باره كېنې څه خبره هم ورته معلومه ده ، ليث بن سعد فرماني چه دا دواړه منافقان وو -

دويم روایت كېنې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرماني رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ما ته راغلو او وې فرمائل : " څه د فلاني فلاني سړې گمان نه كوم چه مونږ په كوم دين يو چه دوى ته د دې متعلق څه معلوم هم دى " -

د ترجمه الباب مقصد : حضرت گنگوهی رحمه الله د دې باب متعلق فرماني : " هذا باب بیان جواز اظهار ما فی ظن الرجل ، أو المعنى : باب ما یكون فی الظن من جواز أو کراهة ، أو حرمة ، فالظن الظاهر دلیله جائز کما هو ظاهر الحديث ، والظن الذى ليس عليه قرينة وفيه إساءة ظن بالآخر لا يجوز " ^(۲)

یعنی دې باب كېنې ئې د ظن د اظهار جائز صورت خودلې دې یا دې اوويلې شى چه د ظن يو صورت د جواز او دويم د كراهت او د حرمت دې ، چه د كوم ظن بنياد بالكل په واضح دليل وى نو هغه جائز دې لكه چه حديث د باب كېنې دې ، خو هغه بدگمانى چه په هغې څه قرينه او دليل نه وى نو دا جائز نه ده -

شيخ الحديث مولانا محمد زكريا رحمه الله فرماني چه دا باب د سابقه باب نه په منزله د استثناء دې ^(۳) ، يعنى په سابقه باب كېنې د ظن نه ممانعت راغلې وو او دې باب كېنې ئې د جواز او د استثناء صورت بيان كړو -

علامه كرماني رحمه الله ليكي : " فإن قلت : ترجم بوجود الظن ، وفي الحديث نفى الظن ، قلت : العرف في قول القائل : ما أظن زيداً في الدار : أظنه ليس في الدار " ^(۴)

(۱) عمدة القاری : ۱۳۷ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۹۴ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۸۶ / ۱۳

(۲) لامع الدراری علی جامع البخاری : ۲۳ / ۱۰

(۳) لامع الدراری علی جامع البخاری : ۲۳ / ۱۰

(۴) شرح الکرمانی : ۲۰۳ / ۲

او علامه قسطلانی رحمه الله لیکی :

«فالتفتی للحديث لظن النفي، لالتفت للظن، وفي الترجمة إثبات الظن، فالتفتي بينه وبين الترجمة»^(۱)

حاصل دا دې چه ترجمه الهاب کښې د ظن اثبات دې او په حديث کښې ئې " ما اظن ... اوويلي نو حضور ﷺ نفی اوکړه نو د حديث نه به ترجمه الهاب څنگه ثابتېږي - د دې جواب دا دې چه حديث کښې د ظن نفی نشته دې بلکه نفی د ظن يعنی د منفي ظن ذکر دې، ظن د يو کار د کيدو متعلق هم کيدې شی او د يو کار دنه کيدو متعلق هم کيدې شی . حديث د باب کښې د دې دويم صورت ذکر دې او دا د ترجمه الهاب منافی نه دې . علامه کرمانی په دې د پوهيدو دپاره يو مثال ذکر کړيدې چه يو سړې وائی ما اظن زيدا ل الدار (د زيد متعلق څما خيال نه دې چه دې په کور کښې دې) نو دې جمله کښې په حقيقت کښې د ظن نفی نه ده بلکه د منفي ظن ذکر دې او مطلب ئې دا دې چه اظنه ليس في الدار يعنی څما خيال دې چه دې په کور کښې نشته دې - روايت د باب کښې چه د کومو دوه سرو متعلق حضور اکرم ﷺ او فرمايل چه دوی څمونږ د دين نه ناڅېره دی . حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ما ته ددې دواړو نومونه معلوم نه شو - (۲)

۶۰= بَابُ سِتْرِ الْمُؤْمِنِ عَلَى نَفْسِهِ

[۵۴۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ ابْنِ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ كُلُّ أُمَّتِي مُعَافَى إِلَّا الْمُجَاهِرِينَ وَإِنَّ مِنَ الْمَجَاهِرَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلًا ثُمَّ يُصْبِحَ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فَيَقُولُ يَا فُلَانُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا وَقَدْ بَاتَ يَسْتَرُهُ رَبِّي وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ

[۵۴۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ كَيْفَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي التَّجْوِي قَالَ يَذْنُو أَحَدُكُمْ مِنْ رَبِّهِ حَتَّى يَضَعَ كَفَّهُ عَلَيْهِ فَيَقُولُ عَمِلْتُ كَذَا وَكَذَا فَيَقُولُ نَعَمْ وَيَقُولُ عَمِلْتُ كَذَا وَكَذَا فَيَقُولُ نَعَمْ فَيَقْرَأُ ثُمَّ يَقُولُ إِنِّي سَتَرْتُ عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا فَأَنَا أَغْفِرُ هَذَا لَكَ الْيَوْمَ [rr:۹]

امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د مؤمن نه گناه کيږي خو د دې ښکاره او خورول نه

(۱) ارشاد الساری : ۱۳ / ۸۷

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۵۹۵

(۳) ۵۷۲۱) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الزهد والرقائق . باب النهي عن هتك الإنسان ستر نفسه : ۱۴

(۲۲۹۱) (رقم الحديث : ۲۹۹۰)

دی پکار ، په ښکاره کولو او په خورولو د معصیت سره په معاشره کېښې گناه خوړېږي او ددې بد والې د خلقو د زړه نه اوځي -

حدیث د باب کېښې رسول الله ﷺ فرماني: چه خدا د تمام امت گناهونه به معاف شي . خو د هغه خلقو چه کوم علانيه گناه کوي (دوی ته به معافي نه ملاوېږي) بې شک دا ډیره د بې حیاتي خبره ده چه یو سړې د شېبې یو د بدې کار او کړې او الله تعالی په ده پرده واچوی خو سحر کیدو باندې دا سړې په خپله اوواني (ښکاره نه کړي) ، اے فلانی ما د شېبې دا حرکت کړې وو ، حال دا دې چه ده دا شېبه په داسې حالت کېښې تیره کړه چه الله تعالی په ده باندې پرده اچولې وه ، خو ده په سحر کیدو سره د الله تعالی پرده اوچته کړه -

قوله: کل أمتي معافي: معافی د باب مفاعله نه د اسم مفعول صیغه ده . په میم پیش دې یعنی خدا ټول امت به معاف کړې شي - (۱)

قوله: إلا المجاهرون: د مجاهر تعریف دې هو الذی جاهر بمعصيته وأظهرها (۲) یعنی چه کوم علانيه گناه کوونکې وی -

"المجاهر" په حالت نصبی سره د اکثرو روایت دې ، (۳) او په ترکیب کېښې مستثنی متصل واقع کېږي ، مستثنی متصل منصوب وی -

په بعض روایتونو کېښې "المجاهرون" په حالت رفعی سره راغلې دې (۴) دې صورت کېښې د کوفیانو په مسلک خو هیڅ اشکال نشته دې ځکه چه د دوی په نزد دا استثناء منقطع ده..... او "إلا" د لکن په معنی دې ، "المجاهرون" د مبتداء کیدو په وجه مرفوع دې او ددې خبر د "لا یعافون" محذوف دې ، تقدیر د عبارت دا دې "لکن المجاهرون بالاعاص لا یعافون...." (۵)

قوله: وان من المجاناة مجاة: د میم په فتحه سره بې باکي ، بې حیاتي او بې پرواهۍ ته وائي - (۶)

د باب بل روایت کېښې دی چه یو سړی د حضرت ابن عمر نه تپوس او کړو چه تا د رسول الله ﷺ نه (د بنده او د رب په مینځ) د سرگوشي (راز خبرې کول) متعلق څنگه اوریدلې دی نو دوی اوویل : رسول الله ﷺ فرماني چه تاسو کېښې به یو سړی خپل رب ته نزدې وی تر دې چه الله تعالی به په ده خپله پرده واچوی او ده نه به تپوس او کړي چه تا دا کار کړیدې

(۱) فتح الباری : ۵۹۵/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۳۸/۲۲

(۲) عمدة القاری : ۱۳۹/۲۲

(۳) عمدة القاری : ۱۳۹/۲۲

(۴) عمدة القاری : ۱۳۹/۲۲

(۵) فتح الباری : ۵۹۶/۱۰

(۶) عمدة القاری : ۱۳۹/۲۲ ، ارشاد الساری : ۸۸/۱۳

؟ سرې به اووانی - هو جی - بیا به الله تعالی تپوس اوکړی چه تا دا دا کار کړیدی ؟ نو دی به اووانی : هو جی - الله تعالی به دده نه اقرار واخلی بیا به ده ته اووانی چه ما په تا په دنیا کښې پرده اچولې وه نن هم خه د ستا دغه گناهونه معاف کوم -

یدنو : دا دوتنه دې : نزدې کیدل ، علامه عینی رحمه الله فرمائی : دینه قرب مکانی نه دې مراد ، قرب رتبی مراد دې - (۱)

کنفه : گتف (د کاف او د نون په فتحه سره) پردې ته وانی - (۲)
فیقره : آی یجعله مقرء اهدک یعنی الله تعالی د ده نه به اقرار واخلی -

۶۱ = باب الکبر

وَقَالَ مُجَاهِدٌ ثَانِي عَظْفِهِ [الحج: ٥] مُسْتَكْبِرٌ فِي نَفْسِهِ عَظْفُهُ رَقَبَتُهُ

[۵۴۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مَعْبُدُ بْنُ خَالِدٍ الْقَيْسِيُّ عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهَبٍ الْخَزَاعِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ كُلِّ ضَعِيفٍ مُتَضَاعِفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَأَبْرَأَ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ كُلِّ عَثَلٍ جَوَاطِمُ مُسْتَكْبِرِينَ [ر: ۴۳۳]
[۵۴۳] وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ الطَّوِيلُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ إِنْ كَانَتْ الْأُمَّةُ مِنْ إِمَاءٍ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَتَأْخُذَ بِيَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَنْطَلِقَ بِهِ حَيْثُ شَاءَتْ (۳)

علامه عینی رحمه الله لیکي : "أی هذا باب فی بیان ذم الکبر (بکس) الکاف و سکون الباء) و هو شره العجب و قد هلك بها کثیر من العلماء و الزهاد ، و الکبر و التکبر و الإستکبار متقارب ، و التکبر هو الحالة التي يتخص بها الإنسان من إعجابه بنفسه ، و ذلك أن يرى نفسه أكبر من غيره ، و أعظم ذلك أن يتكبر على ربه بأن يستعصم من قبول الحق و الإذعان له بالتوحيد و الطاعة (۴)

یعنی دا باب د کبر دمذمت په باره کښې دی د کبر او د تکبر د دواړو یو معنی ده ، دا د عجب نتیجه وی چه انسان خپل ځان د نورو نه لوی او نورو لږه سپک گنځي ، د تکبر یو خطرناک صورت دا دې چه انسان د خپل رب په مقابله کښې تکبر اختیار کړی داسې چه د حق د قبولولو نه او د الله تعالی د توحید او د اطاعت نه او ده ته د سر خکته کولو نه انکار او کړی -
قوله : وقال مجاهد : ثاني عطفه : مستکبر فی نفسه - عطفه : رقبته : د سورة حج آیت

(۱) عمدة القاری : ۱۳۹ / ۲۲

(۲) عمدة القاری : ۱۳۹ / ۲۲ ، فتح الباری : ۵۹۸ / ۱۰

(۳) ۵۷۲۴) هذا الحديث من إفراد الإمام البخاری ، عمدة القاری : ۱۴۱ / ۲۲

(۴) عمدة القاری : ۱۴۰ / ۲۲

کریمه کنبی دی (قَالَ عَطَفَهُ لِيُحْمَلَ عَنْ سَيْبِلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خَيْرٌ وَلَيْفَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابُ الْحَرِيقِ) (۱)
مجاهد فرمائی چه دی آیت کریمه کنبی د "ثانی عطفه" نه هغه کس مراد دی چه کوم په
زړه کنبی خپل ځان لوې گنری - (۲)

د عطف ترجمه ئې په رقبه یعن څټ سره کړیده ، د مجاهد دا تعلیق فریابی موصولا نقل
کړیدی - (۳)

قوله: کل ضعیف متضاعف: د ضعیف نه ضعیف الحال مراد دی ، ضعیف البدن مراد
نه دی او د متضاعف نه متواضع مراد دی - (۴)

قوله: کل عتل جواظ: د عتل څو معانی بیان شویدی چه د یو بل سره نژدې دی: الجانی
الشديد في كفره ، الشديد الخصومة بالنابل ، الأكل الشراب القوى الشديد ، الفاحش سوء الخلق (۵)
حاصل ددې ټولو دا دي چه داسي سړې چه اړت ناغیجه وی مضبوط وی په باطل
انختونکې بد اخلاقه کمینه وی نو ده ته عتل وائی -

جواظ: چه ډیر زیات بخیل ، متکبر او په تکبر تلل کوی په یو حدیث کنبی د رسول الله ﷺ
نه د جواظ تشریح منقول ده ، دوی فرمائی "الجواظ الذی جمع ومنع" یعنی جواظ هغه کس
دی چه کوم مال جمع کوی او د دې واجب حقوق نه اداء کوی یو بل روایت کنبی دوی
فرمائل "الجمام المنام" (۶)

قوله: وقال محمد بن عيسى.....: محمد بن عيسى د "ابن الطباع" په نوم مشهور
دی ، امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه دوی ته څلویښت زره احادیث حفظ وو خو تدلیس
ئې کولو ، سن ۲۲۴ هجری کنبی وفات شویدی (۷) علامه مزی په تهذیب الکمال کنبی
لیکلی دی چه امام بخاری رحمه الله دوی نه تعلیقا روایت نقل کوی - (۸)
په انمه د جرح او تعدیل کنبی امام ابوداود ، ابوحاتم ، امام نسائی او علی مدینی د دوی
توثیق کړیدی - (۹)

(۱) سورة الحج : (۹۱)

(۲) شرح ابن بطل لصحيح البخارى : ۹ / ۲۶۵ ، عمدة القارى : ۲۲ / ۱۴۰ ، فتح البارى : ۱۰ / ۶۰۰ ،

ارشاد السارى : ۱۳ / ۹۰

(۳) عمدة القارى : ۲۲ / ۱۴۰ ، فتح البارى : ۱۰ / ۶۰۰ ، ارشاد السارى : ۱۳ / ۹۰

(۴) عمدة القارى : ۲۲ / ۱۴۰ ، ارشاد السارى : ۱۳ / ۹۰

(۵) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي : ۱۸ / ۲۳۳

(۶) مسند الإمام أحمد بن حنبل فى مسانيد أنس بن مالك : ۱۳ / ۱۴۵

(۷) تهذيب الكمال : ۲۶ / ۲۶۰ (رقم الترجمة : ۵۵۳۴)

(۸) تهذيب الكمال : ۲۶ / ۲۶۰ (رقم الترجمة : ۵۵۳۴)

(۹) تهذيب الكمال : ۲۶ / ۲۶۰ (رقم الترجمة : ۵۵۳۴)

ابن حبان په کتاب الثقات کښي د دوی ذکر کړېدی - (۱)
په اصحابو د صحاح سته کښي امام ترمذی ، نسائی ، او ابن ماجه د دوی روایتونه نقل کړېدی - (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني : لم أر له في البخاري سوى هذا الموضع* (۳)

خو علامه عینی رحمه الله فرماني : قلت : قال الذي جمع رجال الصحيحين روى عنه البخاري في آخر الحج والأدب ، وقال في الموضعين : قال محمد بن عيسى* (۴) علامه عینی رحمه الله فرماني چه د صحيح بخاری او د صحيح مسلم رجال جمع کوونکو دا تصريح کړېده چه امام بخاری رحمه الله د محمد بن عيسى نه د کتاب الحج په آخر کښي او کتاب الادب کښي روایت نقل کړېدی او دواړو ځایونو کښي* قال محمد بن عيسى* الفاظ ذکر کړېدی دینه معلومه شوه چه د کتاب الادب نه علاوه په کتاب الحج کښي هم ددوی روایت امام بخاری رانقل کړېدی. حدیث کښي دی چه د مدینې منورې یوه وینځه رسول الله ﷺ ایساروی او چه کوم خوانې غواړي اخوانې بوځي ... دینه د رسول الله ﷺ د تواضع د اوچت مقام اندازه لگیدې شی چه دوی ﷺ د هر قسم تکبر نه بری پاک او صفا وو -

۶۲ = بَابُ الْهَجْرَةِ

وَقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ [۵۲۸هـ] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَوْفُ بْنُ مَالِكٍ بْنُ الطَّفِيلِ هُوَ ابْنُ الْحَارِثِ وَهُوَ ابْنُ أَخِي عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأُمِّهَا أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ قَالَ فِي بَيْعِ أَوْعَظَاءَ أَعْطَتْهُ عَائِشَةُ وَاللَّهُ لَتَنْتَهَبَنَّ عَائِشَةُ أَوْ لَا تَهْجُرَنَّ عَلَيْهَا فَقَالَتْ أَهْوُ قَالَ هَذَا قَالُوا نَعَمْ قَالَتْ هُوَ لِلَّهِ عَلَيَّ نَذْرٌ أَنْ لَا أَكَلِمَ ابْنَ الزُّبَيْرِ أَبَدًا فَأَسْتَفْتِعُ ابْنَ الزُّبَيْرِ إِلَيْهَا حِينَ طَالَتِ الْهَجْرَةُ فَقَالَتْ لَا وَاللَّهِ لَا أَشْفَعُ فِيهِ أَبَدًا وَلَا أَتَحَنَّنُ إِلَى نَذْرِي فَلَمَّا طَالَ ذَلِكَ عَلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ كَلِمَ الْمُسَوِّرُ بْنُ مَخْرَمَةَ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْأَسَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ وَهُمَا مِنْ بَنِي زُهْرَةَ وَقَالَ لَهَا أَنُذِرْكُمَا بِاللَّهِ لَمَّا أَدْخَلْتُمَنِي عَلَى عَائِشَةَ فَأَتَيْنَا لَا يَجِلُّ لَهَا أَنْ تَنْذِرَ قَطِيعَتِي فَأَقْبَلَ بِهِ الْمُسَوِّرُ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ مُتَمَلِّينَ بِأُذُنَيْهِمَا حَتَّى اسْتَأْذَنَّا عَلَى عَائِشَةَ فَقَالَا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ أَنْذَخْلُ قَالَتْ عَائِشَةُ ادْخُلُوا قَالَوا كُنَّا قَالَتْ نَعَمْ ادْخُلُوا كُلُّكُمْ وَلَا تَعْلَمَنَّ أَنَّ مَعَهُمَا ابْنَ الزُّبَيْرِ فَلَمَّا ادْخُلُوا دَخَلَ ابْنُ الزُّبَيْرِ الْحِجَابَ فَأَعْتَقَ عَائِشَةَ وَطَفِقَ يَنْشِئُهَا وَيَبْكِي وَطَفِقَ الْمُسَوِّرُ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ يَنْشِئُهَا إِلَّا مَا

(۱) کتاب الثقات لابن حبان : ۴۱۹

(۲) تهذيب الكمال : ۲۶ : ۰۱۲۶ (رقم الترجمة : ۵۵۳۴)

(۳) فتح الباری : ۶۰۱۱۰

(۴) عمدة القاری : ۱۴۰ : ۱۴۱

كَأَنَّهُمْ وَقِيلَتْ مِنْهُ وَيَقُولَانِ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْمَا قَدْ عَلِمْتَ مِنَ الْهَجْرَةِ فَإِنَّهُ لَا يَجِلُّ لِيُسْلِمَ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ فَلَمَّا أَكْثَرُوا عَلَى عَائِشَةَ مِنَ التَّذْكَرَةِ وَالْفُحْشِ طَلَفَتْ تَذْكَرُهُمَا نَذْرَهَا وَتَبْكِي وَتَقُولُ إِنِّي نَذَرْتُ وَالتَّذْرُ شَدِيدٌ فَلَمْ يَزَالَا يَهْمَا حَتَّى كَانَتْ ابْنُ الزُّبَيْرِ وَأَعْتَقَتْ فِي نَذْرِهَا ذَلِكَ أَرْبَعِينَ رَقَبَةً وَكَانَتْ تَذْكَرُ نَذْرَهَا بَعْدَ ذَلِكَ فَتَبْكِي حَتَّى تَبُلَ دُمُوعُهَا خِمَارَهَا [ر: ۴۳۳]

[۵۴۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحْسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلَا يَجِلُّ لِيُسْلِمَ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ [ر: ۵۴۱]

[۵۴۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ النَّبَشِيِّ عَنْ أَبِي أُيُوبَ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَجِلُّ لِيُجِلَّ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ [ر: ۵۴۲]

د یو مسلمان سره د ترك تعلقات متعلق تفصیلی خبرې خو بابہ وړاندې اوشوې (باب ما ينهى من التحاسد والتدابير ...) ، امام بخاری رحمه الله دلته د حضرت عبد الله بن زبیر - رضی الله عنه - په کوم رومې روایت ذکر کړیدی ، هغه امام په مناقب د قریش کبې دوه خایه ذکر کړیدی (۲) خو هلته ئې نسبتاً مختصر ذکر کړیدی او دلته ئې تفصیل سره -

د حضرت عبد الله بن زبیر نه د حضرت عائشه د ناراضتیا واقعه : عوف بن مالک چه د حضرت عائشه وراره دې ، نقل کوی چه دوی ته دا خبره اوشوه چه عبد الله بن زبیر د خه پیع یا د خه عطیه متعلق چه کومه حضرت عائشه ته ورکړې وه اوویل چه والله ! عائشه ! که د داسې عطیاتو ورکولو نه) منع نه شوه نو خه به په دې پابندی اولگوم ، حضرت عائشه تپوس اوکړو ، آیا واقعی ده داسې ویلې دی ؟ نو خلقو اوویل هو ، حضرت عائشه اوویل : هو الله علی

نذران لا اکلم ابن الزبیر أبداً (د الله تعالی دپاره په ما دا نذر واجب دې چه خه به د ابن زبیر سره کله هم خبرې نه کوم) -

چه کله ددې جدایی ډیره زمانه تیره شوه نو ابن زبیر سفارشونه شروع کړل ، حضرت عائشه اوویل چه خه به د چا سفارش هم نه قبولم ، او نه خپل قسم ماتوم ..... بیا چه کله ابن زبیر

(۱) ۵۷۲۷) الحديث أخرجه البخاری أيضا في كتاب الاستئذان ، باب السلام للمعرفة و غير المعرفة (رقم الحديث : ۵۸۸۳) و أخرجه مسلم في كتاب البر و الصلة و الأداب ، باب تحريم الهجر فوق ثلاث بلا عذر شرعي : ۱۹۸۴ / ۴ (رقم الحديث : ۲۵۶۰) و أخرجه الترمذی في كتاب البر و الصلة ، باب ما جاء في كراهية الهجر للمسلم : ۳۲۷ / ۴ (رقم الحديث : ۱۹۳۲) و أخرجه أبو داود في كتاب الأدب ، باب فيمن يهجر أخاه المسلم : ۲۷۸۱۴ (رقم الحديث : ۴۹۱۱)

(۲) صحيح البخاری ، أبواب المناقب ، باب مناقب قریش (رقم الحديث : ۳۵۰۳ - ۳۵۰۵)

باندې دا خبره ډیره سخته شوه نو دوی مسور بن مخرمه او عبد الرحمن بن الاسود ته (چه د قبيله بنی زهره وو) اوويل چه څه تاسو ته د الله تعالى واسطه درکوم چه ما حضرت عائشه ته بوځي، ځکه چه دوی دپاره جائز نه ده چه ماسره قطع تعلق دپاره قسم برقرار اوساتي ... نو مسور او عبد الرحمن خپل خپل څادرونه ځان نه تاو کړل او ابن زبیر نې د ځان سره واخستو، دواړو د حضرت عائشه نه د ننوتلو اجازت اوغوښتلو او وې ويل: السلامعليک و

رحمة الله وبرکاته آیا مونږ در ننوځو؟ ..... "نو حضرت عائشه اوفرمائل: هو، دوی تپوس اوکړو: ټول درشو؟ وې فرمائل: هو ټول راځي، دوی ته معلومه نه وه چه دوی سره ابن زبیر هم دي، نو چه کله دوی دننه شو نو ابن زبیر پردې ته دننه لاړو او حضرت عائشه ته ورترغاړه وتلو او دوی ته نې د الله تعالى خاطر واچولو او په ژړا شو، مسور او عبد الرحمن هم دوی ته د الله تعالى خاطر واچولو چه ده سره خبرې اوکړي او ددوی عذر قبول کړي .... دواړو دا هم ويلي چه تاسو ته پته ده چه رسول الله ﷺ د قطع تعلق نه منع کړيده، چه د چا مسلمان دپاره جائز نه دی چه دخپل رور نه د درې شپو نه زیات جدائی اختیار کړي (او ترك تعلق اوکړي)

چه کله دې خلقو ډیر زیات حضرت عائشه ته نصیحت او اصرار اوکړو نو دا هم په ژړا شوه چه ما نذر منلې دې او د نذر معامله ډیره سخته ده ..... خو دې دواړو مسلسل اصرار کولو تر دې چه دوی ابن زبیر سره خبرې اوکړې او ددې نذر په کفارو کښې دوی څلوینت غلامان ازاد کړل ..... او دینه پس به چه کله هم دوی ته دا نذر رایاد شو نو دوی به دومره ژړل چه د دوی لویته به لونده شوه په اوبښکو -

یاد اوساتي چه دې حدیث کښې چه د حضرت عبد الله بن زبیر کومه واقعه ذکر ده نو دا د هغه وخت ده چه کله حضرت عبد الله بن الزبیر لا حکمران شوې نه وو - ځکه چه د حضرت عائشه وفات په سن ۵۷ هجری کښې د حضرت معاویه په دور کښې شويدي، او د حضرت عبد الله بن زبیر دور د خلافت روستو شروع کيږي - (۱)

دسند وضاحت: حدیثی عوف بن مالک بن الطفیل هوابن الحارث دهوابن اخی عائشه لاهما

① دلته سند کښې لږ غونډه اختلاف دي، یو روایت کښې دی عوف بن مالک بن طفیل بن الحارث دي -

② د صالح بن کیسان د روایت په طریق کښې دی عوف بن طفیل بن الحارث -

③ یو بل روایت کښې دی عوف بن الحارث بن الطفیل، دپته علی ابن المدینی صحیح ويلي دي - (۲)

یعنی د عوف په نوم کښې خو اختلاف نشته دي، د دوی د والد په نوم کښې اختلاف دي، په بعضو کښې طفیل بن الحارث دي، په بعضو کښې مالک بن الطفیل دي او په بعض روایتونو کښې حارث بن طفیل دي -

ابراہیم حربی ددی تفصیل لیکلې دې چه د طفیل پلار د حضرت ام رومان سره واده کړې ، ده د یمن قبیلې ازد سره تعلق لرلو ، د هلته نه مکې مکرّمې ته راغلو ، ام رومان نه د دوی یو بچي طفیل پیدا شو د دوی د مرگ نه پس ام رومان سره حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ واده اوکړ او دوی نه حضرت عائشه او حضرت عبد الرحمن پیدا شو نو طفیل د حضرت عائشه د مور د طرفه رور شو (۱) او علامه ذهبی فرمائی چه دې صحابي وو (۲) ابن عبد البر په الاستیعاب کښې دوی د اصحابویه فهرست کښې شامل کړيدي ، (۳) د ده خوي د حضرت عائشه ورازه شو یعنی د دوی د مور د طرفه د رور خوي وو -

قوله: أن عائشة حذّثت: حذّثت صیغه د مجهول ده ، یعنی حضرت عائشه ته دا خبره بیان کړې شوه ، د اوزاعي په روایت کښې دی " أن عائشة بلغها ... " (۴)

قوله: فبیع أو عطاء أعطته عائشة: یعنی دا خو یا د بیع څه معامله وه یا څه عطیه حضرت عائشه ورکړې وه ، د اوزاعي په روایت کښې دی چه حضرت عائشه خپل یو کور خرڅ کړې وو ، چه په هغې حضرت ابن زبیر غصه شوې وو - (۵)

قوله: أولأحجرن علیها: دیکښې " أو " په معنی د " إلی " دې او دینه پس " أن " مقدر دې یعنی دا د " لأزمنک أو تعطينی حق " د قبیلې نه دې ، یعنی حضرت عائشه دې منع شی گنی څه به په دې پابندی اولگوم - (۶)

قوله: هو لله علی نذر أن لا أکلم ابن الزبیر: ابن التین فرمائی " أن لا اکلم " تقدیر د عبارت دې " علی نذر أن کلّمته " (۷) په مناقبو د قریش کښې چه کوم روایت تیر شويدي هغې کښې هم دی " لله علی نذر ، إن کلّمته ،

په بعض روایتونو کښې دې " لله علی نذر ، إن اکلم ابن الزبیر " (۸) د شرط او جزاء په صورت کښې جمله شرطیه ده نو ددې روایت مطابق به دا نذر معلق شی -

(۱) فتح الباری : ۶۰۳/۱۰ ، ذکر هذا فی عمدة القاری من الواقدي : ۱۴۲/۲۲ ، و کذا فی تهذیب الکمال :

۳۹۰/۱۳ (رقم الترجمة : ۲۹۶۶)

(۲) عمدة القاری : ۱۴۲/۲۲

(۳) الاستیعاب علی هامش الإصابة ، باب الطاء : ۱۱۵/۴

(۴) ارشاد الساری : ۹۲/۱۳ ، فتح الباری : ۶۰۴/۱۰

(۵) فتح الباری : ۶۰۵/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۴۲/۲۲ ، ارشاد الساری : ۹۲/۱۳

(۶) عمدة القاری : ۱۴۲/۲۲

(۷) عمدة القاری : ۱۴۲/۲۲ ، فتح الباری : ۶۰۵/۱۰ ، ارشاد الساری : ۹۲/۱۳

(۸) عمدة القاری : ۱۴۲/۲۲ ، فتح الباری : ۶۰۵/۱۰ ، شرح الکرماني : ۲۰۶/۲۱ ، أخرجه البخاری فی

کتاب المناقب ، باب فی مناقب قریش (رقم الحديث : ۳۵۰۵)

قوله: فاستشف ابن الزبير حين طالت الهجرة: یعنی چه کله د حضرت عائشه د طرفه دا جدائی اوږده شوه ، نو حضرت عبدالله بن الزبير دوی ته سفارشونه شروع کړل چه دا راضی شی ، د اوزاعی په روایت کښې دی " طالت هجرتها لیاة ، فتحه الله بذلك لی امره کله فاستشف لکل جدیراتها تقبل علیه ....^(۱) یعنی د حضرت عائشه د قطع تعلق زمانه چه اوږده شوه نو د حضرت ابن زبیر په تمام معاملاتو کښې د قدرت د طرفه نقصان شروع شو نو دوی په هر مناسب ذریعه سره سفارشونه شروع کړل چه حضرت عائشه ده ته متوجه شی او ده نه راضی شی -

قوله: فقالت: لا والله لأشقیع فيه أحدا: شقیع د باب تفعیل نه دې د دې معنی د سفارش قبولولو راځی - لاأحتش ډل نذر یعنی څه په خپل نذر کښې به نه حاشه کیرم ، د معمر په روایت کښې دی " لاأحتش نذری " (۲)

قوله: وهما من بنی زهرة: بنو زهره چه د رسول الله ﷺ ماماگان لگیدل (۳) د مور د طرفه ئې رسته داران وو نو د دې رشتې به حضرت عائشه رعایت کولو ، نو حضرت عبدالله بن زبیر د سفارش دپاره مسور او عبد الرحمن راوستل ځکه چه دوی دواړو د بنو زهره سره تعلق لرلو -

قوله: أنشد كما بالله لئما أدخلتاني: لئما د میم په تشدید او په تخفیف دواړو سره صحیح دې ، دا د " لا " حرف استثناء په معنی کښې دې لکه په قرآن کریم کښې إن کل نفس لبعلیها حافظ " لئما " د " لا " په معنی دې ، یعنی څه تاسو دواړو ته د الله تعالی خاطر اچوم چه ما عائشه ته بوځی ، د اوزاعی روایت کښې دا هم دی چه ده دوی ته اوویل : تاسو ما ته خپل خادر واغوندی -

قوله: من التذكرة والتحريم: د تذکره نه تذکیر مراد دې یعنی د صله رحمی د فضیلت او د اهویت یادول ئې ورته اوکړه ، د تخریج معنی ده چا لره په حرج کښې اچول یعنی دوی حضرت عائشه باندې اصرار اوکړو چه کله دوی ښه تنگول اوکړو نو حضرت عائشه خبرې اوکړې او په طور د کفارې ئې څلولیبت غلامان ازاد کړل -

یو اشکال او ددې جواب : په ظاهره دلته اشکال کیږی چه د درې ورځو نه زیات د یو مسلمان سره قطع تعلق کول جائز نه دی نو حضرت عائشه داسې ولې اوکړل ؟
ددې جواب وړاندې تیر شوی دې چه دڅه دینی مصلحت په وجه یا د څه نافرمانی او د معصیت په وجه ترک د تعلق اوکړې شی نو د دې جواز شته ، لکه چه امام بخاری په

(۱) فتح الباری : ۶۰۵/۱۰

(۲) عمدة القاری : ۱۴۲/۲۲ . فتح الباری : ۶۰۵/۱۰

(۳) فتح الباری : ۶۰۵/۱۰

راتلونکی باب "باب مايجوز الهجران لمن عصى" سره دا ثابت کړېده -

د حضرت عبد الله بن زبیر سره د حضرت عائشه ډیر محبت وو (۱) او ده به د دوی ډیر خیال هم ساتلو ، نو چه کله د ده د طرفه داسې سخته جمله اووېلي شوه ، نو دا یو قسم نافرمانی وه ، د محبوب خورنۍ د طرفه دا جمله دوی ته ډیره سخته اولگیدله او دده د تادیب دپاره ده سره ترك تعلق اوکړو - (۲)

۳۳ = باب مايجوز من الهجران لمن عصى

وَقَالَ كَعْبُ جَيْنَ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَمَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ غَلَامِنَا وَذَكَرَ تَحْسِينُ لَيْلَةَ [۳۵۰:۱]

[۳۵۰:۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِي لَا تُعْرِفُ عَصِيكَ وَرِضَاكَ قَالَتْ قُلْتُ وَكَيْفَ تَعْرِفُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِنَّكَ إِذَا كُنْتَ رَاضِيَةً قُلْتُ بَلَى وَرَبِّ مُحَمَّدٍ وَإِذَا كُنْتَ سَاخِطَةً قُلْتُ لَا وَرَبِّ إِبْرَاهِيمَ قَالَتْ قُلْتُ أَجَلٌ لَسْتُ أَهَاجِرُ إِلَّا أَسْمَكَ [۳۵۰:۲]

د معصيت په وجه که د چا سره تعلق پریخودې شی نو د دې جواز شته او د سلف نه داسي ترك تعلق منقول دې ، مهلب فرمانی :

غرض البخاری فی هذا الباب أن یبین صفة الهجران الجائز وأنه یتقوم بقدر الجرم، فمن كان من أهل العصيان يستحق الهجران بترك المكالمة، كما فی قصة كعب وصاحبيه، وما كان من المفاضة بين الأهل والإخوان، فيجوز الهجر فيه بترك التسمية مثلاً، أو بترك بسط الوجه مع عدم هجر السلام والكلام* (۳)

یعنی امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې د ترك تعلق د جواز صورت بیانول غواړی ، د جرم په اعتبار سره د مختلف قسم ترك تعلق کیدې شی ، که څوک نافرمانی کوونکې وی نو ده سره خبرې پریخودې شی او ترك د تعلق ورسره کیدې شی لکه چه د حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه په قصه کښې ترك د کلام شوې وو - دارنگه د رور او د اهل و عیال سره د ناراضگۍ صورت کښې ترك تعلق داسي کیدې شی چه د ده نوم وانه خستې شی چه د چا سره ترك تعلق شویډې نور ده سره سلام کلام خو کیږی خو په روڼې تندۍ او په خندا خوشحالی ورسره ملاویدل پریخودې شی -

(۱) لکه چه د بخاری په یو روایت کښې د دې تصریح ده "عن عروة بن الزبير قال : كان عبد الله بن الزبير أحب البشر إلى عائشة بعد النبي صلى الله عليه وسلم وأبي بكر ، و كان أبر الناس بها ، و كانت لاتسك شيئا مما جاءها من رزق الله تصدقت ..... صحيح البخاری ، كتاب المناقب ، باب مناقب قريش)

رقم الحديث : (۳۵۰۵)

(۲) فتح الباری : ۶۰۸ / ۱۰ ، ارشاد الساری : ۹۳ / ۱۳ ، شرح صحيح البخاری لابن البطال : ۲۷۱ / ۹

(۳) فتح الباری : ۶۱۰ / ۱۰ ، عمدة القاری : ۱۴۴ / ۲۲ ، ابن بطال هم ددې ترجمه دا مقصد بیان کړيدي

شرح ابن بطال : ۲۷۲ / ۹

یو اشکال او ددې جوابونه: دلته یو اشکال کیږي د مسلمان فاسق او فاجر سره ترک خو جائز دې خو کافر لره پریخودل جائز نه دی، حال دا دې چه کافر د مسلمان فاسق په مقابله کښې زیات سخت دې؟

① د دې یو جواب خو دا ورکړې شویدې، یو هجران بالقلب دې او بل هجران باللسان دې، د مسلمان سره هجران باللسان کیږي او د کافر سره هجران بالقلب وی اگر چه د ژبې خبرې اترې ده سره جاری وی خو د زړه محبت ورسره نه وی - (۱)

② شارح د بخاری ابن بطلال رحمه الله رجحان دې طرف ته دې چه دا د الله حکم دې او بنده د الله د حکم پابند دې، د الله په احکامو کښې مختلف مصلحتونه وی او الله تعالی ته دا مصلحتونه په بهتر طریقو معلوم دی (۲) گویا دې دا یو امر تعبدی گرځوی -

۶۳=باب هَلْ يَزُورُ صَاحِبَهُ كُلَّ يَوْمٍ أَوْ بَكْرَةً وَعَشِيًّا

[۵۷۹] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ عَنْ مَعْمَرٍ وَقَالَ الثَّيْبُ حَدَّثَنِي عَقِيلٌ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ ابْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ لَمْ أَغْفَلْ أَبَوَيَّ إِلَّا وَهُمَا يَدِينَانِ الدِّينَ وَلَمْ يَمُرَّ عَلَيْهِمَا يَوْمٌ إِلَّا يَأْتِيَانِي فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَرَفِي النَّهَارِ بَكْرَةً وَعَشِيَّةً فَبَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ فِي نَحْوِ الظُّهْرِ قَالَ قَائِلٌ هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَاعَةٍ لَمْ يَكُنْ يَأْتِيَانِي فِيهَا قَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا جَاءَ بِهِ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ إِلَّا أَمْرٌ قَالَ إِنِّي قَدْ أَذِنُ لِي بِالْخُرُوجِ [۳۶۳]

د ترجمه الباب مقصد: د دې باب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه که یو سړې روزانه د خپل دوست او د متعلق کور ته ورځی نو دې کښې څه حرج نشته دې، په حدیث کښې ددې اصل شته دې، روایت د باب کښې دی چه رسول الله ﷺ به د حضرت صدیق اکبر کورته د ورځ په شروع کښې یا د دې په آخره حصه کښې تشریف راوړو -

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دا باب قائم کړو شاید ددې مشهور حدیث ضعف ته اشاره کوی، چه هغې کښې دی "زما عاتود دحما" یعنی د یو ورځ په ناغه سره ملاقات کوه نو یو بل سره محبت کښې به مو اضافه راځی، حافظ وائی چه دا حدیث اگر چه په مختلف طریقو سره روایت دې خو یو طریق هم د ضعف او د کلام نه خالی نه ده - (۳)

خو علامه عینی رحمه الله د حافظ تردید کړیدې او فرمائی چه "هذا تخمين في حق البخاري لأنه حديث مشهور" (۴) یعنی د امام بخاری رحمه الله په باره کښې دا ویل چه دوی د یو مشهور

(۱) فتح الباری: ۶۰/۱۱۰، ارشاد الساری: ۹۵/۱۳

(۲) شرح صحيح البخاری لابن بطلال: ۲۷۳/۱۹

(۳) فتح الباری: ۶۱/۱۱۰

(۴) عمدة القاری: ۱۴۵/۲۲

حدیث ضعف ته اشاره کرده ، نو دا د خپل خان د طرفه د هغه په حق کښې اندازه کول او د اټکل خبره ده ، د حقیقت سره د دې هیڅ تعلق نشته دې ، مشهور حدیث ته هغه څنگه ضعیف ویلې شی -

دا حدیث واقعاً مشهور دې او د حضرت ابوهریره نه علاوه د نورو څو اصحابو نه هم منقول دې (۱) ابو نعیم ددې تمام طرق راجع کړیدی ، حافظ ابن حجر فرمائی و قد جمعها فی جزء مفرد (۲)

او په دواړو حدیثونو کښې څه تضاد نشته دې ، که دوست او ملګري یې تکلفه وی او خپل مینځ کښې نې محبت او خصوصی تعلق بالکل یې غباره وی نو داسې صورت کښې روزانه ملاقات کیدې شی خو که تعلق او محبت زیات نه وی نو بیا کله کله ملاقات زیات بهتر او باعث د زیات والی د محبت دې - (۳)

حدیث د باب دینه وړاندې څو ځایه تیر شوی دې او تفصیل سره په باب الهجرة کښې تیر شوی دې -

یو شېبه او ددې جواب : د چا په ذهن کښې دا شېبه راتلې شی چه حضور اکرم ﷺ به حضرت صدیق اکبر کره روزانه تلو ، حال دا دې چه حضرت صدیق اکبر هم راتلې شو ؟ چه که دې راتلې نو شاید د دوی تلو ته به ضرورت نه راپېښیدو ؟

د دې جواب دا دې چه حضرت صدیق اکبر به هم یقیناً راتللو ، دلته روایت کښې د دې ذکر نشته دې ، دلته د حضرت صدیق اکبر سره د محبت او د خصوصی تعلق په بناء د رسول الله ﷺ معمول نقل کړې شو - (۴) ابن التین هم ددې یو جواب ورکړیدی خو دا جواب تسلی بخش نه دې - (۵)

۶۵ = بَابُ الزِّيَارَةِ

وَمَنْ زَارَ قَوْمًا قَطَعِمَ عَنْهُمْ وَزَارَ سُلَمَانُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فِي عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكَلَ عَنْهُمْ [۱۷۱:۱۷۲]

[۵۴۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ عَنْ خَالِدِ بْنِ الْحَدَّادِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَارَ أَهْلَ بَيْتِ مِنْ الْأَنْصَارِ قَطَعِمَ عَنْهُمْ طَعَامًا فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يُخْرِجَهُمْ أَمَرَ بِمَكَانٍ مِنَ الْبَيْتِ فَنَضَحَ لَهُ عَلَى بَاطِلِ

(۱) عمدة القاری : ۱۴۵ / ۲۲

(۲) فتح الباری : ۶۱۱ / ۱۰

(۳) فتح الباری : ۱۲۱۰ / ۱۳ ، ۹۶ / ۱۳ ، عمدة القاری : ۱۴۵ / ۲۲ ، شرح ابن بطلال : ۲۷۴ / ۱۹

(۴) فتح الباری : ۶۱۱ / ۱۰

(۵) فتح الباری : ۶۱۱ / ۱۰ و آجابه ابن التین بانه لم يكن يجيء إلى أبي بكر لمجرد الزيارة بل لما يتزايد عنه من علم الله ، قال ابن حجر : و لم يتضح لي هذا الجواب ، و يحتمل أن يكون منزل أبي بكر كان بين بيت النبي صلى الله عليه وسلم و بين المسجد ، فكان يمر به ، و المقصود المسجد ، و كان يشهده ، كلما مر به (

فَصَلَّى عَلَيْهِ وَدَعَا لَهُمْ [ر: ۱۳۹]

د ملاقات دپاره د راتلونکو په خدمت کښې طعام دې پېش کړې شی: د چا د ملاقات دپاره چه تلل اوشی او هلته د خوراک کولو موقع ملاو شی نو خوراک کول صحیح دی او سنت کښې د دې اصل شته، اصحاب حضرات به د یو بل کور ته تلل او هلته به ئې خوراک کولو لکه چه دلته ترجمه الباب کښې دی چه حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه د حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه د ملاقات دپاره تشریف یوو او دوی سره ئې خوراک اوکړو، د زیارت کوونکې او د ملاقات کوونکې په خدمت کښې چه څه حاضر وی هغه پېش کول د اسلام په آدابو کښې یو ادب دی او خپل مینځ کښې د محبت د زیاتیدو یو موثر ذریعه ده، علامه ابن بطل رحمہ الله لیکي: - "من تمام البیارة اطعام الزائر ماحضر واتحافه بها تیس، وذلك من کریم الأخلاق، وهو مایشت المودة ویؤكد المحبة" (۱)

روایت د باب کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله د یو انصاری کور ته د ملاقات دپاره تشریف یوو (دا د عتبان بن مالک کورنی وه) هلته ئې خوراک اوکړو، چه کله راوتلو نو وې فرمانل د کور یو حصه دې صفا کړې شی، نو هلته ئې اوبه چرکاو کړې او یو پوزې ئې خور کړو، په دې ئې مونځ اوکړو، او د دې خلقو دپاره ئې دعاء اوکړه فنضح له علی بساط: د نضح معنی ده اوبه چرکاول، یعنی اوبه ئې چرکاو کړې او یو پوزې وغیره ئې خور کړو - ددې حدیث نه یو ادب دا معلوم شو چه کله د چا سره خوراک اوکړې شی نو دوی ته دعا کول د خوراک نه پس سنت دې - (۲) او رسول الله صلی الله علیه و آله به په داسې موقعو باندې د دغه کور والا دپاره د برکت دعاء کوله

د مسلمان د زیارت او د ملاقات کولو فضائل: د چا د ملاقات او د زیارت دپاره د تلو باره کښې په احادیثو کښې ډیر فضیلت راغلې دې، امام ترمذی رحمہ الله د حضرت ابوهریره - رضی الله عنه نه روایت نقل کړې دې، څه حضور فرمائې دی "من عاد مریضا أو زارا أعالده فی الله، ناداه مناد: أن طه وطاب ممشاك وتبوأت من الجنة منزلا" (۳) (چه کوم سړې د یو مریض تپوس کوی یا د یو رور ملاقات دپاره ځی نو یو اواز کوونکې آواز کوی "ته دې ښه ئې او د ستا د تلل دې ښه وی او د ستا منزل دې جنت وی" -)

امام مالک رحمہ الله هم د حضرت معاذ بن جبل نه یو حدیث قدسی نه نقل کړې دې چه حضور صلی الله علیه و آله فرمائې دی "وجهت محقق للمتحابین فی، والتجاسیر فی وللمتواورین فی والمتباذلین فی" (۴) (څما محبت د هغه خلقو دپاره ثابت دې چه کوم څما په وجه د یو بل سره محبت لری او د یو بل سره کښینی او یو بل سره ملاقات کوی او په یو بل خرچ کوی)

(۱) شرح ابن بطل: ۲۷۵/۹

(۲) فتح الباری: ۶۱۳/۱۰، شرح ابن بطل: ۲۷۵/۹

(۳) أخرجه الترمذی فی کتاب البر والصلة، باب ما جاء فی زیارة الإخوان: ۳۶۵/۴ (رقم الحدیث: ۲۰۰۸)

(۴) الموطاء للإمام مالک رحمہ الله فی کتاب الشعر، باب ما جاء فی المتحابین فی الله: ۹۵۴/۲ ....

او امام احمد رحمه الله یو روایت د عتبان بن مالک نه را نقل کړېدې ، د دې الفاظ دی : من زار اهلای المؤمن غاضی فی الرصة حتی یرجع^(۱) (چه کوم کس د خپل مومن رور ملاقات کوی نو دې د واپس راتلو وخته پورې د الله تعالی د رحمت په غیبه کېږي وی -)

۶۶ = بَابُ مَنْ تَجَمَّلَ لِلْفُؤُودِ

[۵۴۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَمِيدِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي اسْحَاقَ قَالَ قَالَ لِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ مَا اسْتَبْرَأْتُ قُلْتُ مَا غَلِظَ مِنَ الدِّيَارِ وَخَشَنَ مِنْهُ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ يَقُولُ رَأَى عُمَرَ عَلَى رَجُلٍ حُلَّةً مِنْ اسْتَبْرَأْتُ فَأَتَى بِهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اشْتَرِ هَذِهِ فَأَلْبَسَهَا يُؤْفِدُ النَّاسَ إِذَا قَدِمُوا عَلَيْكَ فَقَالَ إِنْهَا يَلْبَسُ الْحَوِيرُ مَنْ لَا خَلَاقَ لَهُ فَمَضَى مِنْ ذَلِكَ مَا مَضَى ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ إِلَيْهِ بِحُلَّةٍ فَأَتَى بِهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ بَعَثْتُ إِلَيْكَ بِهَذِهِ وَقَدْ قُلْتُ فِي مِثْلِهَا مَا قُلْتُ قَالَ إِنْهَا بَعَثْتُ إِلَيْكَ لِتَصِيبَ بِهَا مَالًا فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَكْرَهُ الْعَلَمَ فِي التَّوْبِ لِهَذَا الْحَدِيثِ [۵۴۱]

د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د بهر راتلونکو وفدونو د ملاویدو دپاره د خپل عادت نه لږ زیات زيب و زینت اختیار کړي شی نو دا جائز دې اوسنت کېږي ددې اصل شته. علامه انور شاه کشمیری رحمه الله د صاحب د فتح القدر په حواله سره په فیض الباری کېږي لیکي :

«إن الجبال غير الرينة، فإن الرينة يكون من الأوصاف الرديئة، بخلاف الجبال، فإنه من الخصال الحميدة، ثم فرق أن الرينة هو جلب الحسن و التطرية، ليكون له منظرا حسنا عند الخلائق، بخلاف الجبال، فإنه : اكتساب الحسن لثلاث يكون قبيح المنظر، مشارا إليه بالأصابع يضرب به مثل بين الناس»^(۲)

د دې حاصل دا دې چه په زینت او په جمال کېږي فرق دې زینت کول ښه عادت نه دې خو جمال ښه خصلت دې ، زینت او جمال کېږي فرق دا دې چه زینت خپل خان په تکلف سره خوبصورت کولو او د ښائسته کولو نوم دې دې دپاره چه خلقو کېږي ښائسته په نظر راشم او د جمال معنی دا ده چه سړي هغه بې ډوله طریقې پرېږدي چه هسې نه بې ډبه ښکاره شی او په خلقو کېږي مستخره جوړ شی او ده پورې خندا گانې شروع شی ، نو داسې بې دولتیا ختمولو ته جمال وانی او دا ممدوح هم دې او مقصود هم دې -

(۱) فتح الباری : ۶۱۰/۱۱۰

(۲) فیض الباری : ۳۹۱/۴

۶۷=بَابُ الْإِخَاءِ وَالْحِلْفِ

وَقَالَ أَبُو جُحَيْفَةَ أَخَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ سَلْمَانَ وَأَبِي الدَّرْدَاءِ [ر: ۱۸۶۷]
وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ لَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ أَخَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ
وَبَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ [ر: ۱۹۳۳]

[۵۴۳۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ عَلَيْنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ
فَأَخَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ أَوْلِمُوا لَوْ بَشَاءَ [ر: ۱۹۳۳]

[۵۴۳۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَاءَ حَدَّثَنَا حَمَاصٌ قَالَ قُلْتُ
لَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَبْلَغَكَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا حِلْفَ فِي الْإِسْلَامِ فَقَالَ قَدْ
خَالَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ قُرَيْشٍ وَالْأَنْصَارِ فِي دَارِي [ر: ۲۱۴۲]

إخاء و رورولی ته وانی او حلف د حاء په کسره سره او د لام په سکون سره معاهدې ته وانی (۱)
نبی کریم ﷺ مدینې ته د هجرت په ابتدائي ورځو کښې د اصحابو په مینځ کښې رورولی
قائم کړې وه - د ابوجحیفه (د جیم په ضمه او د حاء په فتحه سره) نوم وهب بن عبد الله
دې، د حضرت ابو الدرداء نوم "عویمر" دې (۲) د ابوجحیفه دا تعلیق د حدیث موصول
حصه ده چه کوم امام بخاری په باب الهجرة إلى المدينة کښې ذکر کړیدې - (۳)

دارنگه د عبد الرحمن بن عوف او د سعد بن الربیع په مینځ کښې مواخاة قائم کړې وو، د
حدیث هم موصولا په کتاب الیوم، باب ما جاء فی قول الله تعالی (فإذا قضیت الصلوة.....) کښې تیر
شویدې -

د باب بل روایت کښې دی چه د حضرت انس رضی الله عنه نه چا تپوس او کړو چه د رسول الله ﷺ دا
حدیث تا ته رارسیدلې دې لا حلف فی الاسلام نو دوی اوویل چه رسول الله ﷺ د قریشو او د
انصارو په مینځ کښې څما په کور کښې معاهده کړې وه، دینه د رورولی معاهده مراد ده -
دیکښې چه د کوم حدیث حواله ورکړې شویده، دا امام مسلم رحمه الله رانقل کړیدې لا
حلف فی الاسلام، وایا حلف کان فی الجاهلیة، لم یزده الاسلام الا شدة (۴)

حاصل دا دې چه زمانه د جاهلیت کښې به خلقو به د یو بل سره ملگرتیا کولو او امداد

(۱) عمدة القاری: ۱۴۸/۲۲، ارشاد الساری: ۹۹/۱۳

(۲) ارشاد الساری: ۹۹/۱۳.....

(۳) أخرجه البخاری فی کتاب الصوم. باب من أقسم علی أخیه لیفطر فی التطوع (رقم الحدیث: ۱۹۶۸)

(۴) أخرجه مسلم فی کتاب فضائل الصحابة، باب مواخاة النبی صلی الله علیه و سلم بین أصحابه رضی الله
عنه: ۱۹۶۰/۴ (رقم الحدیث: ۲۵۳۰)

کولو دپاره معاهده کوله ، بیا د ده حلیف قبیلې به د ده امداد او حمایت کولو اگر چه دې به په ناجائزه او په باطله وو .... رسول الله ﷺ د داسې معاهدو رد او کړو او وې فرمانل لا حلف فی الاسلام-

او داسې معاهده او میثاق چه د نیکو کارونو دپاره یا د څه امر د خیر دپاره وی نو دې باره کښې دوی ﷺ فرماتلې دی لم یوده الاسلام إلا شدة یعنی اسلام داسې معاهدې ته نور هم مضبوط والې ورکوی -

امام نووی رحمه الله فرمائی " المنفی حلف التوارث و ما یمنع منه الشهم ، أما التحالف علی طاعة الله و نصر المظلوم و المؤاخاة فی الله تعالی فهو امر مرغب فیه " (۱) یعنی میراث او خلاف شرع امور و کښې خو حلف او معاهده ممنوع ده او د الله تعالی په اطاعت کښې او د مظلوم په نصرت او د ورورولې دپاره که په خپل مینځ کښې معاهده اوشی نو د دې ترغیب ورکړې شویږې او دا ممنوع نه ده -

د حضرت انس رضی الله عنه په حدیث کښې دی " قد حالف النبی صلی الله علیه و سلم بین قریش و الأنصار فی داری " سفیان بن عیینه وایی چه دیکښې د حالف نه مراد مؤاخاة دې - (۲)
خو حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي :

لکن سیاق عاصم عنه یقتضی أنه أراد المحالفة حقیقة ، .... و ترجمة البخاری ظاهرة فی المغایرة بینهما " (۳)
یعنی دینه ورورولی نه ده مراد بلکه حقیقتاً حلف او معاهده مراد ده ، امام بخاری رحمه الله هم ترجمة الهاب کښې دواړه جدا کړیدی -

۶۸ = بَابُ التَّبَسُّمِ وَالضَّحِكِ

وَقَالَتْ قَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ أَسْرَأَ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَحِكْتُ [ر: ۳۳۲]

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى [ر: ۳۳۳]

[۳۳۲] حَدَّثَنَا جَبْرِ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ بْنُ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيُّ طَلَّقَ أَمْرًا فَبَيَّتَ طَلَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا بَعْدَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الزُّبَيْرِ فَبَاغَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا كَانَتْ عِنْدَ رِفَاعَةَ فَطَلَّقَهَا آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتٍ فَتَزَوَّجَهَا بَعْدَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَإِنَّهُ وَاللَّهِ مَا مَعَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلَّا مِثْلُ هَذِهِ الْهُدْبَةِ لَهْدْبَةٍ أَخَذْتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا قَالِ وَأَبُو بَكْرٍ جَالِسٌ عِنْدَ

(۱) فتح الباری : ۶۱۶۱۱۰ ، شرح مسلم للنووی ، کتاب فضائل الصحابة ، باب مؤاخاة النبی صلی الله علیه و سلم بین أصحابه : ۳۰۸۱۲

(۲) فتح الباری : ۶۱۵۱۱۰

(۳) فتح الباری : ۶۱۴۱۱۰

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبْنُ سَعِيدٍ بْنُ الْعَاصِ جَالِسٌ بِبَابِ الْحُجْرَةِ لِيُؤَدِّنَ لَهُ قُطْفُوقَ خَالِدٍ يَتَادَى أَبَا بَكْرٍ يَا أَبَا بَكْرٍ أَلَا تَزَجُرْ هَذِهِ عَنَّا نَجْهَرُ بِهِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا يَرِيدُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى التَّبَسُّمِ ثُمَّ قَالَ لَعَلَّكَ تُرِيدِينَ أَنْ تُرْجِعِي إِلَى رِقَاعَةٍ لَا حَتَّى تَدُوقِي عَسَلَتَهُ وَتَدُوقِي عَسَلَتَكَ [١٣٤٨: ر]

[٥٢٥هـ] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ اسْتَأْذَنَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ نِسْوَةٌ مِنْ فُرَيْشٍ يَسْأَلْنَهُ وَيَسْتَكَفِّرُنَهُ عَالِيَةً أَصْوَاهُمْ عَلَى صَوْتِهِ فَلَمَّا اسْتَأْذَنَ عُمَرُ تَبَادَرَنَ الْحِجَابَ فَأَذِنَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضْحَكُ فَقَالَ أَضْحَكَ اللَّهُ سِنَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي فَقَالَ عَجِبْتُ مِنْ هَذَا لَأَنِّي كُنْتُ عِنْدِي لَمَّا سَمِعْتُ صَوْتَكَ تَبَادَرَنَ الْحِجَابَ فَقَالَ أَنْتَ أَحَقُّ أَنْ يَهْبَنَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا عَدَوَاتِ أَنْفُسِهِنَّ أَتَهَيَّبُنِي وَلَمْ تَهْبَنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَ إِنَّكَ أَقْظُ وَأَعْلَى مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيهَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَيْفَكَ الشَّيْطَانُ سَالِكًا فِتْنًا إِلَّا سَلَكَ فِتْنًا غَيْرَ فِتْنِكَ [١٣٤٩: ر]

[٥٢٦هـ] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ عُمَرُو عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ لَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالطَّيَافِ قَالَ إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَقَالَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَزِرُكُمْ أَوْ تَفْتَحَهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاغْدُوا عَلَى الْقِتَالِ قَالَ فَقَدُوا فَقَاتَلُوهُمْ قِتَالًا شَدِيدًا وَكَثُرَ فِيهِمُ الْجِرَاحَاتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ فَكُنُوا فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ بِالْحَدِيثِ كَلِمَةً [١٣٥٠: ر]

[٥٢٧هـ] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَخْبَرَنَا ابْنُ شَهَابٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَمَرْتُ رَجُلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ هَلَكْتُ وَقَعْتُ عَلَى أَهْلِي فِي رَمَضَانَ قَالَ أَغْفِرُ رَقَبَةً قَالَ لَيْسَ لِي قَالَ فَصُمُّ شَهْرَيْنِ مُتَابِعَيْنِ قَالَ لَا اسْتَطِيعُ قَالَ فَأَطْعِمُ سِتِّينَ مِنْكُمَا قَالَ لَا أَجِدُ قَاتِيًا يَعْرِفُ فِيهِ عُمَرَ قَالَ إِبْرَاهِيمُ الْعَرُوفُ الْبَكْتُلُ فَقَالَ أَبُو السَّاهِلِ تَصَدَّقْ بِهَا قَالَ عَلَى أَفْقَرِ مَتْنِي وَاللَّهِ مَا بَيْنَ لَا يَتَكَمَّهَا أَهْلُ بَيْتِ أَفْقَرِ مِنَّا فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ تَوَاجِدُهُ قَالَ فَأَنْتُمْ [١٣٥١: ر]

[٥٢٨هـ] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَوْسِيُّ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كُنْتُ أَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

وَعَلَيْهِ بَرْدٌ نَجْرَانِيٌّ غَلِيظٌ الْحَاشِيَةِ فَأَذْرَكُهُ أَعْرَابِيٌّ مُجَبَّدٌ يَرِدَ بِهِ جَبْدَةٌ شَدِيدَةٌ قَالَ أَنَسٌ قَتَنَظَرْتُ إِلَى صَفْحَةٍ عَاتِقِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ أَكْرَثَ بِهَا حَاشِيَةَ الرِّدَاءِ مِنْ شِدَّةِ جَبْدِهِ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ مُرُّ لِي مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي عِنْدَكَ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ فَضَحِكَ ثُمَّ أَمَرَهُ بِقِطَاعٍ [۲۸۸: ر]

[۲۸۹: ر] حَدَّثَنَا ابْنُ مُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ قَبِيصٍ عَنْ جَبْرِ قَالَ مَا تَحْبِبُنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْذُ اسْلَمْتُ وَلَا رَأَيْتُ إِلَّا تَسَمَّرَ فِي وَجْهِهِ وَلَقَدْ شَكَّوْتُ إِلَيْهِ أَنِّي لَا أَكُونُ عَلَى الْخَيْلِ فَضَرَبَ يَدَيْهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ بَنِيهِ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًا [۲۸۹: ر]

[۲۹۰: ر] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْبُتَيْشِ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ أُمَّ سَلِيمٍ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ هَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ غُلٌّ إِذَا احْتَلَمَتْ قَالَ نَعَمْ إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ فَضَحِكْتَ أُمُّ سَلَمَةَ فَقَالَتْ أَتَحْتَلِمُ الْمَرْأَةُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِيمَ شَبِّهِ الْوَلَدِ [۳۰: ر]

[۳۱: ر] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي النَّضْرِ حَدَّثَهُ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَجَبِّعًا قَطُّ صَاحِبًا حَتَّى أَرَى مِنْهُ لَهَوَاتِهِ إِنَّمَا كَانَ يَتَسَمَّرُ [۲۸۸: ر]

[۳۲: ر] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قُحُوبٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَوَى قَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَهُوَ يَخْطُبُ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ قَطَطَ الْمَطَرُ فَاسْتَقَى رَيْكَ فَتَنَظَّرَ إِلَى السَّمَاءِ وَمَا تَرَى مِنْ سَحَابٍ فَاسْتَقَى فَنَشَأَ السَّحَابُ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ ثُمَّ مَطَرُوا حَتَّى سَأَلَتْ مَنَاعِبُ الْمَدِينَةِ فَمَا زَالَتْ إِلَى الْجُمُعَةِ الْمُقْبِلَةِ مَا تَقْلِيلُ ثُمَّ قَامَ ذَلِكَ الرَّجُلُ أَوْغَيْرُهُ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فَقَالَ عَرَفْنَا قَادِرَ رَيْكَ يَحْسِبُهَا عَنَّا فَضَحِكَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا مَرَاتِينَ أَوْ ثَلَاثًا فَجَعَلَ السَّحَابُ يَتَصَدَّرُ عَنِ الْمَدِينَةِ يَمِينًا وَيَسْمَالًا يَمْطُرُ مَا حَوَالَيْنَا وَلَا يَمْطُرُ مِنْهَا شَيْءٌ غَيْرَ يَهْمُ اللَّهُ كَرَامَةَ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاجَابَةً دَعْوَتِهِ [۲۸۰: ر]

علامه عینی او علامہ قسطلانی فرمائی: "ہذا باب فی إباحة التسمم والضحک" (۱) تبسم مسکے کیدلو ته وانی، ضحك داسې خندا ته وانی چه دیکبې اواز ډیر نرې وی چه نزدې سرې نې هم واونه ری، او که اواز دومره اوچت وی چه ټول نې واوری نو دېته فقهه وانی -

د حضور د خندلو کیفیت: رسول الله ﷺ به په عام حالاتو کې تبسم کولو، کله کله به نې ضحك کولو - (۲) علامه شامی او نورو فقهاو د تبسم تعریف کړېدې چه کوم بغیر د اوازه دې چه هغی ته مسکاوانی، ضحك هغه دې چه دیکبې دې په خپله اواز واوری، او فقهه

(۱) ارشاد الساری: ۱۱۳، ۱۰۰، عمدة القاری: ۱۴۷/۲۲

(۲) زاد المعاد، فصل فی هدیه صلی الله علیه و سلم فی کلامه و سکونه و ضحکه و بکانه: ۱۸۲/۱

دا ده چه ديکښې په خوا کښې خلق اواز واورى - (١)

علامه بن قيم رحمه الله په زاد المعاد کښې فرماني "وكان رجل ضحكه التسم، بل كله التسم، فكان نهاية ضحكه أن تهدو نواجذه..... لم يكن ضحكه بقهقهة" (٢)

(د رسول الله ﷺ خدا به پس تسم وو، د دوى د خدا انتهاء به دا وه چه د دوى غاښونه مبارك به ښکاره شو، په قهقهه به دوى کله هم نه خندل)

د رسول الله ﷺ د زيات نه زيات خدا چه کوم کيفيت په روايتونو کښې منقول دى، نو هغه په الفاظو د "حق بدت نواجذه.... سره منقول دې، لکه دې باب کښې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت کښې دى..... دينه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ کله هم قهقهه نه ده کړې، لکه چه وړاندې د حضرت عائشه رضي الله عنها روايت راځي، مارايت رسول الله صلى الله عليه وسلم مستجعاً ضاحكاً - (ما کله هم رسول الله ﷺ په پوره خدا نه دې ليدلې -)

خو بعض فقهاء حضراتو د "بدت نواجذه" والا کيفيت په قهقهه کښې شامل کړيدې او ويلې دى چه دې کيفيت سره په مانځه کښې څوک اوځاندى نو د مانځه سره نې اودس هم ماتيږي (٣) ددې تفسير مطابق د رسول الله ﷺ نه قهقهه ثابته ده، خو جمهور د قهقهه دا تعريف نه کوي - (٤)

د باب تر لاندې امام بخارى رحمه الله اته حديثونه رانقل کړيدي او ديکښې هر يو کښې د ضحك او د تسم ذکر شته دې -

د دريم حديث په آخر کښې دى، قال الحميدى: حدثنا سفيان: بالخبر كله - حميدى د امام بخارى رحمه الله شيخ دې او د ده نوم عبد الله بن الزبير دې، فرماني چه سفيان بن عيينه دا حديث ماته په صيغه د اخبار سره اورولې دې چر ته هم په کښې عنعنه نشته دې -

قوله: مارايت رسول الله صلى الله عليه وسلم مستجعاً ضاحكاً: حضرت عائشه رضي الله عنها فرماني، چه رسول الله ﷺ ما کله هم په پوره خدا نه دې ليدلې، داسې چه د دوى تالو په نظر راغلې وى. كهوات: د لهاة جمع ده تالو ته وائى - (٥)

(١) رد المختار على الدر المختار، كتاب الطهارة، مطلب نوم الأنبياء غير ناقض: (١٠٧١١)

(٢) زاد المعاد، فصل فى هديه صلى الله عليه وسلم فى كلامه و سكونه و ضحكه، و بكانه: (١٨٢١١)

(٣) رد المختار على الدر المختار، كتاب الطهارة، مطلب نوم الأنبياء غير ناقض: (١٠٧١١).....

(٤) مجمع بحار الأنوار مادة "لها" ٤: ٥٢٠، النهاية لابن الأثير: "باب اللام مع الهاء": (٢٨٣٤)

(٥) عمدة القارى: ١٥٢٢، ارشاد السارى: (١٠٨١٣)

۶۹= بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا

مَعَ الصَّادِقِينَ [التوبة: ۱۱۹] وَمَا يَنْهَى عَنْ الْكُذِبِ

[۵۴۳] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَابِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنْ الصِّدْقُ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنْ الْبِرُّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا وَإِنَّ الْكُذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا [۵۴۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِي سُهَيْلٍ نَافِعِ بْنِ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا أُؤْتِيَ خَانَ [۳۳: ر]

[۵۴۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ عَنْ سَمُورَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أَتْيَانِي قَالَا الَّذِي رَأَيْتَهُ يُشْقِي شِدْقَهُ فَكَذَّابٌ يَكْذِبُ بِالْكَذِبَةِ تُحْمَلُ عَنْهُ حَتَّى تَبْلُغَ الْأَفَاقَ فَيُصْنَعُ بِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ [۸۹: ر]

د صدق او د رښتيا اهميت : امام بخاری رحمه الله چه دې ابواب کښې د ژوند آداب بیانوي دې وجه نه ئې مختلف اسلامي آدابو او احکامو باندې ابواب قائم کړل ، دا باب د صدق او د رښتیا د احمیت او د دروغو په ممانعت قائم شويدي -

سورة توبة آیت کریمه ئې نقل کړيدي چه هغې کښې الله تعالی د رښتونو سره د کیدو حکم ورکوي . یعنی هغه خلق چه کوم په خپل ایمان ، عمل او اقوالو کښې رښتونې دی دروغ ژن او منافقان نه دي (۲)

د باب رومبي حدیث د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دي ، فرماني چه صدق او رښتیا نیکی ته هدايت کوي ، اونیکي جنت ته هدايت کوي ، سړې رښتیا وانی ، تر دې چه " صدیق " جوړ شی ، او دروغ فسق او فجور ته بوتلل کوي او فسق جهنم ته بوتلل کوي او سړې دروغ وانی واني تر دې چه د الله تعالی په نزد دې " کذاب " اولیکلې شی - دا روایت امام بخاری رحمه الله دلته په رومبي خل ذکر کړيدي -

(۱) ۵۷۴۳ (الحديث أخرجه مسلم في كتاب البر والصلة والآداب . باب قبح الكذب وحسن الصدق : ۴

۲۰۱۲ (رقم الحديث : ۲۶۰۷) وأخرجه أبو داود في كتاب الأدب . باب في التشديد في الكذب : ۴ / ۲۹۷

(رقم الحديث : ۴۹۸۹) وأخرجه الترمذي في كتاب البر والصلة ، باب ما جاء في الصدق والكذب : ۴ / ۳۴۷

(رقم الحديث : ۱۹۷۱)

(۲) عمدة القاری : ۲۲ / ۱۵۲ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۰۸

د دروغو نقصان:

قوله: حتی یکتب عند الله کذاباً: حضرت عبد الله بن مسعود په یو بل روایت کښې د دې تفصیل راغلې دې ددې الفاظ دی "لا يزال العهد یکذب وتنتک في قلبه دکتة سودا حق یسود قلبه ، فیکتب عند الله من الکاذبین" (۱) (سړې دروغ وانی نو د ده په زړه کښې یو تور داغ لگي تر دې چه د ده زړه پوره تور شی او د الله تعالی په نزد دې په دروغونو کښې اولیکلې شی) امام غزالی رحمه الله فرماني چه کذب قبیح لعینه نه دی ، بلکه دیکښې چه د نورو خلقو ضرر دې نو دې وجه نه دا قبیح دی ، (۲) بعض عالمان دیته قبیح لعینه وانی ځکه چه دا خلاف واقع او خلاف حقیقت خبره اگر چه د چا دپاره مضر نه وی فی نفسه هم قبیح ده - په بعضې خاص صورتونو کښې د کذب اجازت په خپله احادیثو کښې هم نقل دې ، مثلاً د دوه سړو په مینځ کښې د صلح کولو په غرض سره که د دروغو ضرورت راپیښ شی نو د دې جواز شته ، د ښځې سره په مخصوص صورتونو کښې د دروغو ویلو او په جنگ کښې کافرانو ته د نقصان رسولو په غرض سره د کذب جواز شته دې - (۳)

د باب دویم روایت په تفصیل سره په کشف الباری کتاب الایمان کښې تیر شویدي - (۴)
د کذب په مقابله کښې صدق دې ، صدق فی القول ، صدق فی العمل ، صدق فی العزم او صدق فی الایمان ، دا ټول مطلوب او محبوب دی -

د باب آخری روایت کښې دی ، رسول الله ﷺ فرماني ، چه ما اولیدل چه ما ته دوه سړي راغلل (دوی نه مراد حضرت جبرائیل علیه السلام او حضرت میکائیل علیه السلام دی) (۵) او دې دواړو ما ته اوویل ، چه کوم سړي تا اولیدلو چه د ده وځکي شلولې کیږي ، دې کذاب وو ، بخاری ، کتاب الجنائز کښې دی : ده به د دروغو خبرې داسې خورولې چه د دنیا په ټولو گوتونو کښې به خوریدلې ، د قیامت ورځې پورې به ده سره داسې کیږي ، دلته په روایت کښې اختصار دې ، په جنائز کښې دا روایت په تفصیل سره تیر شویدي ، هلته الفاظ دی :

"رأيت الليلة رجلين أتيان فأخذا بيدي وأخرجان إلى أرض مقدسة ، فإذا رجل جالس ، ورجل قائم ، يبدآن كلوب من حديد يدخله في شدة حق يملأ قفاه ، ثم يفعل بشدة الآخر مثل ذلك ويلتئم شدة هذا ، فيعود ، فيصنم مثله ، فقلت : ما هذا ؟ قال : ..... " (۶) یعنی ما اولیدل چه د شپې ما ته دوه کسان راغلل څه دوی مقدس زمکې ته بوتلم ، ما یو سړي اولیدو چه ولاړ دې او دده په لاس کښې د

(۱) المؤطاء للإمام مالك ، كتاب الجامع ، باب ما جاء في الصدق والكذب : ۷۳۲ ؛

(۲) فتح الباری : ۶۲۲/۱۰

(۳) رد المحتار ، كتاب الحظر والإباحة ، فصل في البيع : ۳۰۳/۵

(۴) كشف الباری ، كتاب الإيمان ، باب علامة المنافق : ۲۷۰/۱۲ (رقم الحديث : ۳۳)

(۵) لکه چه هم د بخاری په یو روایت کښې د دې دواړو فرشتو نومونه ذکر دی - كتاب الجنائز ، باب بلا ترجمة (رقم الحديث : ۱۳۲۰)

(۶) أخرجه البخاری في كتاب الجنائز ، باب بلا ترجمة (رقم الحديث : ۱۳۸۶)

اوسپنی کونله ده چه د یو ناست سری په وخکي کښې نهې ورننه باسی او تر خته پورې نهې راکاږی بیا د بل طرف وخکي سره داسې اوکړې ، او دې وخته پورې رومېې وخکې نهې ورغلې دی ، بیا دې ورغلې وخکي سره دا عمل په دوباره اوکړی ، ما تپوس اوکړو داخه دې نو دوی اوویل (دې کذاب دې)

۷۰ = باب فی الهدی الصالح

[۷۷۹] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي أَسَامَةَ أَحَدَكُمْ الْأَغْمَشُ سَمِعْتُ شَقِيقًا قَالَ سَمِعْتُ حَدِيثَهُ يَقُولُ إِنَّ أَشْبَهَ النَّاسِ ذُلًّا وَسَمًا وَهَذَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا بُدَّ أَمْرٍ عَبْدٍ مِنْ حَيْثُ نَجَّوْهُ مِنْ بَيْتِهِ إِلَى أَنْ يَرْجِعَ إِلَيْهِ لَا نَذْرِي مَا يَصْنَعُ فِي أَهْلِهِ إِذَا خَلَا [۷۵۵:ر]

[۷۷۹] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُخَارِقٍ سَمِعْتُ طَارِقًا قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ إِنَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَأَحْسَنَ الْهُدَى هُدَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۷۸۹:ر]

هدی (د هـ ، په فتحه او دال په سکون سره) طریقه ته وائی (۲) ، امام بخاری رحمه الله د حدیث په الفاظو سره دا ترجمه قائم کړیده ، امام بخاری رحمه الله په " الادب المفرد " او امام ابوداود په خپل سنن کښې دا حدیث رانقل کړیدې " إن الهدى الصالح والست الصالح والاقتصاد جزء من خمسة وعشرين جزء من النبوة " (۳) (ښه طریقه ، نیک عادت او میان ته روى د نبوت په پنځو شتو اجزاءو کښې یو جزء ، او یو حصه ده -)

رومېې روایت کښې حضرت حذیفه رضی الله عنه فرمائی ، خلقو کښې د رسول الله ﷺ د عادتونو طور او طریقو او خصلتونو کښې زیات مشابه ابن ام عبد (حضرت عبد الله بن مسعود) دې ، د کور نه وتلو نه واخله واپس کیدو پورې (چه مونږ ته د دوی د ژوند دا معجولات په نظر راځي ، اوس چه کور ته لاړ شی هلته څه کوی هغه مونږ ته نه دی معلوم ځکه چه د کور ژوندون خو صرف کور والا ته معلومیدي شی)

په حدیث کښې درې لفظونه استعمال شويدي دل (د دال په فتحه سره) ترجمه ده حسن الحركة فی المشی والحديث وغيرهما (۴) یعنی د انسان د حرکاتو او سکاناتو ښائست ته دل وائی - سمت (د سین په فتحه او د میم په سکون سره) ښه منظر ته هم وایی او طور طریقو ته هم وائی - (۵)

(۱) ۵۷۴۷ الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الإعتصام بالكتاب و السنة ، باب الاقتداء بسنن رسول الله صلى الله عليه وسلم (رقم الحديث : ۶۸۴۹)

(۲) مجمع بحار الأنوار " مادة هدى " ۱۴۵/۵ ، النهاية لابن الأثير : ۳۵۳/۵

(۳) أخرجه أبو داود في كتاب الأدب ، باب في الوقار : ۲۴۷/۴ (رقم الحديث : ۴۷۷۶) ، الادب المفرد

مع فضل الله الصمد ، باب الهدى و السمت الحسن : ۲۶۰/۲ (رقم الحديث : ۷۹۱)

(۴) ارشاد الساري : ۱۱۱/۱۳

(۵) مجمع بحار الأنوار " مادة سمت " ۱۱۳/۳ ، النهاية لابن الأثير : ۳۹۷/۲

هَذِي طُورَ طَرِيقِهِ سَكِينَتِ او وقار ته وائی ، هَدِي او دل قریب المعنی دی - (۱)
 ددې حدیث په سند کښې اسحاق بن ابراهیم وائی ، ما ابو اسامه (حماد بن اسامه) نه
 تپوس او کړو چه اعمش دا حدیث تا ته بیان کړېدې ، نو دوی په هُو یا په نه سره جواب
 رانکړو ، بلکه وړاندې ئې سند نقل کړو او وې ویل : سَعَتٌ شَقِيقَاتُ سَعَتِ حَذِيفَةَ...
 شارحین لیکي چه د دوی دا خاموشی او جواب نه ورکول د دوی تصدیق او د " هُو " د
 جواب ورکولو قائم مقام وو (۲) چه د دې حاصل دادې چه د ابواسامه شیخ اعمش دې او دې
 فرمائی چه ما د شقیق بن سلمه نه اوریدلې دې -

د باب دویم حدیث هم د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه دې ، او امام بخاری رحمه الله په
 رومی خل دلته رانقل کړېدې ، هغه فرمائی ، چه د ټولو نه ښائسته کلام کتاب الله دې او
 د ټولو نه ښائسته طریقه او سیرت د نبی کریم صلی الله علیه و آله طریقه او سیرت دې -

دا حدیث دلته موقوف روایت دې په بعض طریقو کښې مرفوع هم راغلې دې (۳) او د عبد
 الله بن مسعود په بعض طرق کښې دا اضافه هم شته " وشر الأمور محدثاتها ، وإن ماتوا بعدون لانت "

، وما ألتهم بعجزين " (۴) اصحاب السنن دا حدیث په مختلف الفاظو سره نقل کړېدې - (۵)
 فائده : دلته د باب په روایت کښې دی چه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه په طور طریقو
 کښې د رسول الله صلی الله علیه و آله سره د ټولو نه زیات مشابه وو .... خو بعض روایتونو کښې دا
 حضرت فاروق اعظم ، او د حضرت فاطمه او د حضرت عمرو بن الاسود په باره کښې
 راغلې دی ، چه دوی د حضور صلی الله علیه و آله سره د ټولو نه زیات مشابه وو - (۶)

د دې جواب دا ورکولې کیدې شی چه دا د مختلفو اصحابو خپله خپله مشاهده وه ، چا ته
 په یو کښې او چا ته په بل کښې د حضور صلی الله علیه و آله سره زیات مشابهت په نظر راغلو -
 حافظ ابن حجر د دې نور جوابونه هم ذکر کړيدي ، خو راجح هم دا خبره معلومېږي چه کوم
 مونږ ذکر کړه (۷)

(۱) عمدة القاری : ۱۵۴ / ۲۲ ، شرح الکرامی : ۲۲۲ / ۲۱ ، فتح الباری : ۶۲۵ / ۱۰

(۲) عمدة القاری : ۱۵۴ / ۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۱۱ / ۱۳

(۳) امام احمد رحمه الله دا د حضرت جابر رضی الله عنه نه مرفوع نقل کړېدې د " شر الأمور محدثاتها "
 اضافې سره (مسند الإمام أحمد بن حنبل فی مسانید جابر بن عبد الله : ۳۱۹ / ۳)

(۴) أخرجه البخاری فی کتاب الإعتصام بالکتاب و السنة ، باب الإقتداء بسنن رسول الله صلی الله علیه و
 سلم (رقم الحدیث : ۷۲۷۷)

(۵) فتح الباری : ۶۲۶ / ۱۰

(۶) فتح الباری : ۶۲۵ / ۱۰

(۷) لکه چه حافظ ابن حجر فرمائی " و یحتمل أن تكون مقالة حذيفة وقعت بعد موت عمر " او چه
 کوم روایت کښې د حضرت فاطمه رضی الله عنها ذکر دې چه د دې د رسول الله صلی الله علیه و سلم
 سره زیات مشابهت وو نو دې باره کښې حافظ فرمائی : " قلت : و یجمع بالعمل فی هذا علی نساء "
 او د حضرت عمرو بن الاسود د زیاتوالی د مشابهت په باره کښې فرمائی : [بقیه بر صفحه آتنده..]

۷۱- باب: الصبر علی الأذى

وقوله الله تعالى: إِنَّمَا يُؤَمِّرُ الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (الزمر: ۱۰)
 [۵۷۴۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي الْأَعْمَشُ عَنْ
 سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ أَحَدٌ أَوْلَى لِنَفْسِهِ مِنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 لَيْدَعُونَ لَهُ وَلَدًا وَإِنَّهُ لَيُعَافِيهِمْ وَيُرْزُقُهُمْ [۱۴۳۳]

[۴۴۹] حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ سَمِعْتُ شَقِيقًا يَقُولُ قَالَ
 عَبْدُ اللَّهِ قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَسَمَةً كَبِيرَةً مَا كَانَ يَفْعَمُ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ
 الْأَنْصَارِ وَاللَّهِ إِنِّي لَقَسَمُهُ مَا أُرِيدُ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ قُلْتُ أَمَا أَنَا لَأَقُولَنَّ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 فَأَتَيْتُهُ وَهُوَ فِي أَصْحَابِهِ فَسَارَرْتُهُ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَقَرَّبَ وَجْهَهُ وَغَضِبَ
 حَتَّى وَدِدْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَخْبَرْتُهُ ثُمَّ قَالَ قَدْ أَوْدَى مُوسَى بِأَكْثَرِ مِنْ ذَلِكَ قَصِيرًا [۴۴۹]

د صبر لغوی او اصطلاحی معنی او قسمونه: د صبر لغوی معنی د بندیدو، ایساریدو راځي او
 اصطلاح کښې صبر په دري معنی مشهور دي، یو: صبرعلی المعیبة * دویم: صبرعلی الطاعة او
 دریم: صبرعن المعصية -

صبرعلی المعیبة معنی دا ده چه انسان په کوم آزمائش او تکلیف کښې مبتلا وي په هغې د
 الله تعالی نه هیڅ قسم شکوه او شکایت او د ناراضګۍ اظهار او نګړي، او ددې په وجه د
 الله تعالی په اطاعت او عبادت کښې هیڅ قسم فرق رانه ولی، بلکه استقامت سره رضاء
 بالقضاء باندې عمل کوی ..... (۱) دپته " صبرعلی المعیبة " ..... وائي، قرآن کریم کښې صبر
 په دې معنی سره ډیر استعمال دي، او صبر هم په دې معنی د ټولو نه زیات مشهور دي -
 دلته دې دا خبره یاده وي چه د مصیبت په وخت شکوه شکایت نه کول او راضی بالقضاء
 اوسیدو اصل اعتبار په ابتدائي وخت کښې دي، حدیث کښې دی، الصبر عند صدمة الأولى (۲)
 روستو چه وخت تیرېږي نو صبر خو خود راځي -

دویم قسم صبرعلی الطاعة دي چه د هغې حاصل دا دي چه د الله تعالی په اطاعت او په عبادت
 باندي سرې په استقامت سره اوسی - (۳)

دریم قسم صبرعن المعصية دي یعنی د الله تعالی د نافرمانۍ او د معصیت نه انسان خپل

...بقیه از حاشیه گذشته] " قلت: و یجمع بالحمل علی من بعد الصحابة " فتح الباری: ۱۰/ ۶۲۵۱

(۱) معارف القرآن، سورة البقرة: ۱۱/ ۳۹۴، الجامع لأحكام القرآن للقرطبي: ۱۲/ ۱۷۳

(۲) أخرجه البخاری فی کتاب الجنائز، باب الصبر عند الصدمة الأولى (رقم الحديث: ۱۳۰۲) .....

(۳) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي: ۲/ ۱۷۴، معارف القرآن، سورة البقرة: ۱۱/ ۳۹۴

خان بند اوساتی - (۱)
قرآن کریم د صابرینو ډیر لوی فضیلت بیان کړېدې ، او په قرآن کښې صبر تقریباً په پنځه نوی ځایونو کښې ذکر شویډې - (۲)
د باب رومې روایت کښې حضرت ابوموسی اشعری رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمانلې دی ، چه هېڅ یو سړې هم په تکلیف ده خبره اوریدو کښې د الله تعالی نه زیات صابر نشته دې چه خلق ده دپاره خوې وائی او دې (سره د دې په دنیا) ده لره معاف کوی او ده ته رزق ورکوی -

لیس احد او لیس شپه کښې راوی ته شک دې چه کوم لفظ ئې استعمال کړېډې -
قوله: أصبر على أذى سمعه من الله: د " من الله " تعلق د أصبر سره دې " من " ... د " أصبر " صله ده ، اذی موصوف او سمعه ئې صفت دې تقدیر د عبارت دې .... " لیس احد أصبر من الله على أذى سمعه ..... " د باب دویم حدیث کښې هم د صبر ذکر دې -
د امام بخاری رحمه الله مقصد په دې باب کښې د خلقو په اذیت ملاویدو باندې د صبر کولو بیانول دی ، امام ابن ماجه په خپل سنن کښې یو روایت نقل کړېډې ، چه دا د امام بخاری رحمه الله په شرط نه دې ، دې وجه نه امام د دې ذکر اونکړو ، د هغې الفاظ دی :
المؤمن الذي يخالط الناس ويصبر على أذاهم أعظم أجراً من المؤمن الذي لا يخالط الناس ولا يصبر على أذاهم
(۳) یعنی چه کوم سړې د خلقو سره اوسپړی او د دوی په اذیتونو صبر کوی نو دده ثوابونه د هغه سړې په مقابله کښې زیات دی چه کوم د خلقو سره نه اوسپړی او د دوی په اذیتونو ورکولو صبر نه کوی -

۷۲ = باب من لم يواجه الناس بالعتاب

[۷۵هـ] (۱) حَدَّثَنَا عُثْرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَتْ عَائِشَةُ صَاحِبَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئاً قَرَّخَصَ فِيهِ فَتَنَزَّ عَنْهُ قَوْمٌ قَبِلَهُ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَطَّبَ فَقَبِلَهُ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَنَزَّهُونَ عَنِ الشَّيْءِ أَصْنَعُهُ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَعْلَمُهُم بِاللَّهِ وَأَشَدُّهُمْ لَهُ خَشْيَةً [۱۸۷: ۱۸۷هـ]
[۷۵هـ] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ هُوَ ابْنُ أَبِي عَتَبَةَ

(۱) (معارف القرآن : ۱۱ / ۳۹۴)

(۲) (ارشاد الساری : ۱۱۲ / ۱۱۳)

(۳) سنن ابن ماجه ، کتاب الفتن ، باب الصبر علی البلاء : ۱۳۳۸ / ۲ (رقم الحديث : ۴۰۳۲)

(۴) (۵۷۵۰) الحديث أخرجه البخاری أيضا في كتاب الاعتصام بالكتاب والسنة (رقم الحديث : ۶۸۷۱) و أخرجه مسلم في الفضائل ، باب علمه صلى الله عليه وسلم بالله تعالى و شدة خشيته : ۱۸۲۹ / ۴ (رقم الحديث : ۲۳۵۶)

مَوْلَى أَنَسٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِذْرِهَا فَإِذَا رَأَى شَيْئًا يَكْرَهُهُ عَرَفْتُهُ فِي وَجْهِهِ [ر: ۳۷۱]

د رسول الله ﷺ یو عادت مبارکه دا وو چه دوی ته به د چا خبره بده اولگیده نو خاص ده ته به نه په تعین سره خطاب د عتاب (زورنی) ورکولو نه کولو ، بلکه که چا ته به دوی په یو خبره د عتاب ورکولو ضرورت محسوسولو نو عمومی خطاب کښي به نه عتاب بیان کړو - د حياء د غلبې په وجه به دوی په تعین سره یو خاص کس ته عتاب نه ورکولو ، لکه امام ابوداود رحمه الله د حضرت عائشه رضی الله عنها روایت رانقل کړیدی * کان النبی صلی الله علیه و

سلم إذا بلغه عن الرجل الشئ لم يقل : ما بال فلان يقول ، ولكن يقول : ما بال أقوام يقولون كذا وكذا (۱) لکه چه د باب په رومبی روایت کښي دی ، رسول الله ﷺ یو کار اوکړو او دیکښي نه رخصت هم ورکړو خو خلقو به دینه خان ساتلو ، نو رسول الله ﷺ ته چه کله معلومه شوه نو دوی خطبه کښي ارشاد اوکړو ، په خلقو څه شويدي چه ما یو کار اوکړو خو خلق دینه بیا هم خان ساتي ، د الله قسم دي چه څه د خلقو نه الله تعالی زیات پیژنم او ده ته زیات پیریم - دي حدیث کښي چه د کوم کار ذکر دي شارحین د بخاری دینه لا علمی ښکاره کوی - (۲)

دیکښي رسول الله ﷺ ما بال أقوام په خطبه کښي ارشاد کړو او نه نه خوک متعین کړو او نه نه چا ته په شخصی طور خطاب اوکړو -

د مسلم شریف په روایت کښي دومره اضافه هم ده * فهدل ذلك النبي صلی الله علیه وسلم ، فغضب حتى بان الغضب في وجهه (۳)

قوله: عن الشيء أصغره: دشم نه مراد کار دي لکه چه د جریر په روایت کښي دی * بلغهم عني أمر ترخصت فيه فكهوا وتزهوا عنه (۴) او د ابومعاوية په روایت کښي دی * يرغبون عما رخصت فيه (۵) یعنی چه کوم کار کښي رخصت ورکړي شويدي ، خلقو دي رخصت نه اعراض اوکړو او ددي په کولو شرمېږي ، د شعبي مشهور قول دي ، إن الله يحب أن يعمل برخصه كما يحب أن يعمل بعزائمه (۶) یعنی الله تعالی بلاچه څنگه په عزیمت باندې عمل خوښ

(۱) سنن أبي داود ، كتاب الأدب ، باب في حسن العشرة : ۲۵۰ / ۱۴ (رقم الحديث : ۴۷۸۸) د ابوداود یو بل روایت کښي دی " کان رسول الله صلی الله علیه وسلم قلما يواجه رجلا في وجهه بشيء يكرهه (سنن أبي داود ، كتاب الأدب ، باب في حسن العشرة : ۲۵۰ / ۱۴) (رقم الحديث : ۴۷۸۹)

(۲) ارشاد الساری : ۱۱۳ / ۱۱۴

(۳) رواه مسلم في كتاب الفضائل ، باب علمه صلی الله علیه وسلم وشدة خشية : ۱۸۲۹ (رقم الحديث : ۲۳۵۶)

(۴) ورواية جرير أخرجه مسلم في كتاب الفضائل ، باب علمه صلی الله علیه وسلم وشدة خشية : ۱۴

(۵) (رقم الحديث : ۲۳۵۶)

(۶) ورواية أبي معاوية أيضا في مسلم في كتاب الفضائل ، باب علمه صلی الله علیه وسلم وشدة خشية : ۴

(۱۸۲۹) (رقم الحديث : ۲۳۵۶)

(۷) شرح صحيح البخاری لابن بطال : ۲۸۷ / ۹

دې نو داسې ورته په رخصتونو هم عمل کول خوښ دي -
د باب دویم روایت کښې دی ، رسول الله ﷺ د پرده دارې پیغلې جینۍ نه هم زیات حیاء دار وو ..... عذراء ، پیغلې جینۍ ته وائی ، خدر : پردې ته وائی ، علامه عینی رحمه الله ترجمه الهاب سره د حدیث مناسبت بیانولو کښې لیکي :

• مطابقتها للترجمة من حیث إنه لشدة حیائه لا یعاتب أحدًا ولا وجهه (۱) یعنی دوی ﷺ کښې چه حیاء ډیره زیاته وه نو دې وجه نه دوی یو خاص کس مخاطب کړې او زورلې نه دي -

۳۲ = باب مَنْ أَكْفَرَ أَخَاهُ بِغَيْرِ تَأْوِيلٍ فَهُوَ كَمَا قَالَ

[۵۴۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ وَأَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَا حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُثْرَةَ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِأَخِيهِ يَا كَافِرٌ فَقَدْ بَاءَ بِهِ أَحَدُهُمَا وَقَالَ عِكْرِمَةُ بْنُ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدٍ سَمِعَ أَبَا سَلَمَةَ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۵۴۳] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَيْمَانُ رَجُلٍ قَالَ لِأَخِيهِ يَا كَافِرٌ فَقَدْ بَاءَ بِهِمَا أَحَدُهُمَا

[۵۴۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ ثَابِتِ بْنِ الضَّحَّاكِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ حَلَفَ بِمِلَّةِ غَيْرِ الْإِسْلَامِ كَذِبًا فَهُوَ كَمَا قَالَ وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عَذِيبٍ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَلَعَنَ الْمُؤْمِنُونَ كَقَتْلِهِ وَمَنْ رَمَى مُؤْمِنًا بِكَفَرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ [۱۲۴: ر]

دامام بخاری رحمه الله مقصد دا دي چه كه يو مسلمان بل مسلمان بغير د خه قرینې او د دليله او د تاويله تكفير او كړې نو دې په خپله كافر كېږي ، بغير د تاويله قيد نهې خكه اولكوله چه كه د تاويل او د دليل د وجه نه د ده تكفير او كړې ، نو بيا دې معذور دي - (۲)
لكه چه په را روان باب كښې راځي -

د باب لاندې چه كوم احاديث راغلې دي په دې باندې خبرې خو بابه وړاندې باب ما ينهي من السباب واللعن كښې شوي دي ، د "فهو كما قال" يو تاويل ابن بطال كړيدې ، هغه فرمائي ، ما د مهلب نه دې باره كښې تپوس او كړو دوی په مختلف تعبيرونو كښې هم يو جواب راكړو ، او وې ويل چه د فهو كما قال مطلب دا دي چه دې دروغژن دي ، كافر نه دي

(۱) عمدة القاری : ۲۲ / ۱۵۶

(۲) ۵۷۵۲ هذا الحديث من أفراد الإمام البخاری ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۵۷

(۳) عمدة القاری : ۲۲ / ۱۵۷

یعنی چه خنجه په نورو باندې د دروغو فتوی لکوي ، داسي دي په خپله دروغون دي (۱)
د عکرمه بن عمار تعلیق ابو نعیم او حارث بن ابی سلمه موصولاً نقل کړې دي - (۲)

۴۳ = باب مَنْ لَمْ يَرِ الْكَفَّارَ مَنْ قَالَ ذَلِكَ مُتَأَوِّلاً أَوْ جَاهِلًا

وَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ إِنَّهُ مُنَافِقٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا يَذْرُوكُ
لَعَلَّ اللَّهَ فَذَاطَّلَعَ إِلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ قَدْ عَفَرْتُ لَكُمْ [۲۶۸:ر]

[۵۵۵هـ] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُزَيْدُ أَخْبَرَنَا سَلِيمٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ يَأْتِي قَوْمَهُ فَيُصَلِّي بِهِمُ الصَّلَاةَ فَقَرَأَ بِهِمُ الْبَقْرَةَ قَالَ فَتَجَوَّزَ رَجُلٌ فَصَلَّى صَلَاةً خَفِيفَةً قَبْلَهُ ذَلِكَ مُعَاذًا فَقَالَ إِنَّهُ مُنَافِقٌ قَبْلَهُ ذَلِكَ الرَّجُلُ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا قَوْمٌ نَعْمَلُ بِأَيْدِينَا وَلَنُفْسِي بِنَوَاضِحِنَا وَإِنْ مُعَاذًا صَلَّيْنَا الْبَقْرَةَ فَتَجَوَّزْتَ فَرَعَمْنَا مُنَافِقٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مُعَاذُ أَفَتَأْنِ أُنْتُ ثَلَاثًا أَفَرًا وَالشَّمْسُ وَضَعَهَا وَسَيَرُ اسْمُكَ الْأَعْلَى وَنَحْوَهَا [۲۶۸:ر]

[۵۵۶هـ] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ حَدَّثَنَا الْأَوْدَاعِيُّ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ خَلَفَ مِنْكُمْ فَقَالَ فِي حَلْفِهِ بِاللَّاتِ وَالْعَزَى فَلْيُقِلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ نَعَالَ أَقَامِرَكَ فَلْيَتَصَدَّقْ [۳۵۴:ر]

[۵۵۷هـ] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ أَذْرَكَ عَمْرُوبَ الْخَطَّابِ فِي رَكْعٍ وَهُوَ يُخَلِّفُ بِأُيُوبَ فَإِنَادَاهُمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تُخَلِّفُوا بِأَبَابِكُمْ فَمَنْ كَانَ خَالِفًا فَلْيُخَلِّفْ بِاللَّهِ وَلَا فَلْيَصْمُتْ [۳۵۴:ر]

د ترجمه الباب مقصد : دې باب کېني امام بخاري رحمه الله د هغه خلقو دليل بيان کړې دي
چه کوم د جهالت يا د تاويل په بناء باندې د چا تکفير کوونکی ته کافر نه وائي لکه چه مهلب فرمائي :

”معنى هذا الباب أن المتأول معدوم غير مأثور، ألا ترى أن عبرين الخطاب قال لحاطب، لما كتب البشركين
بخير النبي : إنه منافق، فعذر النبي عليه السلام عبر لما نسب إليه إلى النفاق -- وهو أسوأ الكفر -- ولم يكفر عبر
بذلك من أجل ما جناه حاطب، وكذلك عذر عليه السلام معاذ حين قال للنبي خفف الصلاة وقطعها خلفه :

إنه منافق، لأنه كان متأولاً، فلم يكفر معاذ بذلك” (۱) يعنى د امام بخاري رحمه الله مقصد دا دي
چه د عذر او د تاويل په وجه كه خوك چا ته كافر او وائي نو دي كنهگار نه دي ، لكه چه

(۱) شرح صحيح البخاري لابن بطال : ۲۸۹/۹

(۲) فتح الباري : ۶۳۱/۱۰

(۳) شرح ابن بطال : ۲۹۱/۹

حضرت فاروق اعظم حضرت حاطب ته منافق اوویلی خو رسول الله ﷺ دوی معذور اوگرخولو خکه چه حضرت فاروق اعظم ده ته د خط لیکلو د جرم په وجه منافق ویلی وو ، دارنگه حضرت معاذ بن جبل د مونخ نه تلونکی سړي ته منافق اوویلی ، حضور دې هم معذور اوگرخولو ، خکه چه ده سره هم د خپلې خبرې تاویل او دلیل وو -

① د شارحینو د کلام حاصل دا دې چه رومی باب کښې امام بخاری رحمه الله دا بیان اوکړو چه بغیر د تاویله تکفیر کول باعث د کفر دې او دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دا بیانوی چه د تاویل او د عدم واقفیت په بنیاد باندې تکفیر کوونکې معذور دې - (۱)

② شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله یو بله خبره لیکلې ده ، هغه په "الابواب و التراجم" کښې لیکي :

ما یخطر بالبال -- و الله أعلم بحقیقة الحال -- أنها مسألتان مختلفتان ، فالهاب الأول كما قال الشراح حق من قال للآخر : يا كافر ، بغیر تاویل فی هذا القول ، و أما الهاب الثاني فمؤداه عندی مسألة أخرى ، وهي تكفير من قال كلمة الكفر ، أو فعل فعلا يوجب الكفر ، جاهلا أو متأولا ، فمتعلق التأويل ههنا فعل القول فيه ، لا فعل القائل ، بخلاف الترجمة السابقة ، فإنها على عكس ذلك ، وعلى هذا لا يلزم التكرار ، فتأمل ، فإنه لطيف مناسب لدقائق تراجم البخاری ، و مطابقة حديث الهاب أعنى قصة حاطب أما على قول الشراح ، ففي قول عمر : إنه منافق ، فإنما قال عمر ما قاله متأولا ، و أما على ما اخترته في معنى الترجمة ، فالمطابقة في فعل حاطب ، فإنه فعل ما فعله متأولا ، والله أعلم (۲)

حضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله د ویلو حاصل دا دې چه د تیر شوې ترجمة الباب مقصد هم هغه مقصد دې چه کوم شارحینو بیان کړیدې ، چه بغیر د تاویله د چا تکفیر کول جائز نه دی او موجب د کفر دی ، خو ددې باب نه د امام بخاری رحمه الله غرض د تاویل په وجه د تکفیر کوونکی حکم بیانول مقصد نه دې بلکه د هغه سړی دپاره د جواز بیان کول مقصد دې ، چه هغه د تاویل یا د جهالت په وجه څه کافرانه قول یا عمل اختیار کړو نو رومی باب د قائل سره متعلق دې یعنی چه نورو ته کافر وائی او دا باب د مقول فیه سره متعلق دې یعنی چه کوم سړی ته کافر اوویلی د ده باره کښې دې چه ګه ده د کفر والا کار د څه تاویل د وجه نه کړې وی نو دې معذور دې لکه چه حضرت حاطب د خط لیکلو تاویل بیان کړو چه ما ته معلومه وه چه مسلمانانو ته به په دې سره څه نقصان نه رسی ، خو ما ته به دا فائده اوشی چه څما اهل و عیال به محفوظ شی -

قوله: من حلف منكم فقال في حلفه .....: د دې حدیث مناسبت د ترجمة الهاب د دویم جز ، "جاهلا" سره دې چه چا د جهالت په وجه د لات او د عزی قسم اوکړو نو دې دې کلمه د توحید اووائی ، خو چه دغه وخت خلق د زمانه د جاهلیت سره نزدې وو او د جاهلیت

① عمدة القاری : ۱۵۸/۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۱۶/۱۳ ، الابواب و التراجم : ۱۱۶/۲

② الابواب و التراجم : ۱۱۶/۲

د زمانی الفاظ او تعبيرات او کلمات د دوی په ژبو پراته وو ، دې وجه نه حضور اکرم ﷺ د جهالت او د غلطۍ په وجه داسې حلف کوونکې معذور او وگرځولو - (۱)

۷۵ = بَاب مَا يَجُوزُ مِنَ الْغَضَبِ وَالشَّدَّةِ لِأَمْرِ اللَّهِ

وَقَالَ اللَّهُ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ [التوبة: ۷۴]

[۷۵هـ] حَدَّثَنَا يَسْرَةُ بْنُ صَفْوَانَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْبَيْتِ قِرَامٌ فِيهِ صُورٌ قَتَلَتْ وَجْهَهُ ثُمَّ تَنَاوَلَ السِّتْرَ فَهَتَكَهُ وَقَالَتْ قَالِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يَصُورُونَ هَذِهِ الصُّورَ [ر: ۳۳۷]

[۷۶هـ] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي مُسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَمَى رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنْ لَأَنْتَ أَخْرَعُنِي صَلَاةَ الْغَدَاةِ مِنْ أَجْلِ فَلَانٍ مِمَّا يُطِيلُ بِنَا قَالَ قَمَا رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطُّ أَشَدَّ غَضَبًا فِي مَوْعِظَةٍ مِنْهُ يَوْمَئِذٍ قَالَ قَالِ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ مِنْكُمْ مُتَقَرِّينَ فَأَبْكُكُمْ مَا صَلَّيْ بِالنَّاسِ فَلْيَتَحَوَّزُوا فَإِنَّ فِيهِمْ الْفَرِيسَ وَالْكَبِيرُودَ الْحَاجِبَةَ [ر: ۷۰]

[۷۷هـ] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ ثَابِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي رَأَى فِي قِبْلَةِ الْمَسْجِدِ نَحَامَةً فَحَكَّهَا بِيَدِهِ فَتَقَبَّضَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا كَانَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ اللَّهَ حَيَّالٌ وَجْهَهُ فَلَا يَتَخَسَّنُ حَيَّالٌ وَجْهَهُ فِي الصَّلَاةِ [ر: ۳۹۸]

[۷۸هـ] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا رِبْعَةُ بْنُ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ زَيْدِ بْنِ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجَنْبِيِّ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ اللَّقْظَةِ فَقَالَ عَرَفْتُهَا سَنَةً ثُمَّ اغْرَفَ وَكَأَنَّهَا وَعِصَاهَا ثُمَّ اسْتَنْفَقَ بِهَا فَإِنْ جَاءَ رُبَّمَا فَأَذَاهَا إِلَيْهِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَضَالَةٌ الْغَنَمِ قَالَ خُذْهَا فَإِنَّهَا هِيَ لَكَ أَوْلَى حَيْكُ أَوْلَى لَدَّبُ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَضَالَةٌ الْوَيْلِ قَالَ قَفْضُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى ائْتَمَرَتْ وَجَبَتْهَا أَوْ ائْتَمَرَتْ وَجْهَهُ ثُمَّ قَالَ مَا لَكَ وَلَهَا مَعَاجِزًا أَوْهَا وَسِقَاهَا حَتَّى يَلْقَاهَا رَبُّهَا [ر: ۹۱]

د ترجمه الباب مقصد: د امام بخاری رحمه الله مقصد ترجمه الباب نه دا دې چه رسول الله ﷺ به د خلقو په اذیت ورکولو صبر کولو او د خپل ذات دپاره به نه د دوی نه انتقام نه اخستلو او دوی سره د شفقت او د نرمۍ سلوک کول اگر چه د دوی اخلاق کریمه کښې داخل وو خود دین اود شریعت اود الله تعالی د احکامو په معامله کښې به دوی رعایت نه کولو (۱)

(۱) عمدة القاری: ۱۵۹/۲۲، شرح ابن بطلال: ۲۹۲/۱۹

(۲) فتح الباری: ۶۳۴/۱۰، عمدة القاری: ۱۶۰/۲۲

بلکه الله جل شانہ په قرآن کریم کښې د الله د دښمنانو کافرانو سره د سخت برتاو حکم کړیدی، ارشاد دي (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ) (۱) دا رنگه باب کښې دننه امام بخاری رحمه الله چه کوم روایتونه رانقل کړیدی، دیکښې د رسول الله ﷺ د غضب او دغصه ذکر دي -

د باب رومې روایت په کتاب اللباس باب ما وطن من التصاوير کښې تیر شويدي - چه کور کښې نې تصويرونه اوليدل نو دوی غصه شو او د مخ مبارک رنگ نې بدل شو -
دويم روایت کښې دی چه اوږد مونځ ورکونکی ته دوی ﷺ غصه شو، دا روایت هم په کتاب الصلاة کښې تیر شويدي - (۲)

دریم روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ مونځ کولو نو د قبلي په طرف د سجدې کولو په ځانې کښې توك (بلغم يا خړینګ) اوليدلو نو دا نې په خپل لاس سره صفا کړو او غصه شو. او وي فرمائل چه تاسو کښې کله يو کس په مانځه کښې وی نو الله تعالی دده مخامخ وی، دې وجه په مانځه کښې خپلې مخې ته د پوزې وغيره رطوبت مه غورزوئ -

ثخامة (د میم په ضمه سره) د پوزې وغيره نه چه کوم رطوبت اوځی هغې ته وائی، خیال وجهه: خیال (د حاء په کسره سره) د مخامخ په معنی دي - (ح) ای مقابل وجهه، یو روایت کښې "قبل وجهه" دي (۳)

د باب څلورم حدیث کښې هم د دوی د غصې ذکر دي، دیکښې دی فقضب رسول الله صلى الله عليه وسلم حق اصرمت وچنتاشه.... وجهه ننګی ته وائی، وکاء: تار (د تړلو تار) ته وائی - عقاص (د عین په کسره سره) گوټی ته وائی - لايتنجن: دباب تفعلیل د تنجمن معنی ده پوزه خونړ کول - (۴) دا حدیث کتاب النقطة، باب ضالة الإبل کښې تیر شويدي -

[۵۷۳] وَقَالَ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ أَبِي النَّظْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ سَعِيدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اخْتَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرَةَ مُحَضَّصَةِ أَوْ حَصِيرًا فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِيهَا فَتَبِعَهُ إِلَيْهِ رَجُلٌ وَجَاءُوا

(۱) سورة التحريم: (۹)

(۲) أخرجه البخاری فی کتاب الصلاة، باب تخفيف الإمام فی القيام، وإتمام الركوع والسجود (رقم الحديث: ۷۰۲)

(۳) فتح الباری: ۶۳۴/۱۰، ارشاد الساری: ۱۲۰/۱۳، عمدة القاری: ۱۶۱/۲۲

(۴) أخرجه البخاری فی کتاب الصلوة، باب حک الزق باليد فی المسجد (رقم الحديث: ۴۰۶) و أخرجه مسلم فی کتاب المساجد ومواضع الصلوة، باب النهی عن البصاق فی المسجد ... ۳۸۸/۱ (رقم الحديث: ۵۴۷)

(۵) مجمع بحار الانوار: ۶۷۶/۴

يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ ثُمَّ جَاءُوا إِلَيْهَا فَخَصَرُوا وَأَبْطَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُمْ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ
فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ وَخَصَبُوا الْبَابَ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ مُقْصِبًا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا
زَالَ بِكُمْ صَنِيعُكُمْ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيَكْتُبُ عَلَيْكُمْ بِالصَّلَاةِ فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنِ
خَرَجَ صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الصَّلَاةُ الْكُتُوبَةُ [٢١٨]

د باب آخری روایت د مکی بن ابراهیم دې ، مکی د ده نوم دې دا مکه ته نسبت نه دې ،
علامه مزی او انمه رجال ددې تصریح کړیده - (١)

محمد بن زیاد : د محمد بن زیاد ذکر دلته په رومې ځل راغلي دې ، صحیح بخاری کښې
د ده صرف هم دا یو حدیث دې (٢) ابن حبان په کتاب الثقات کښې د ده ذکر کړېدې - (٣)
ابن عساکر فرمائی : روى عنه البخاری کالمقرون * (٤) ابن منده ده ته ضعیف ویلې دې (٥)
حافظ ابن حجر په " تقریب " کښې فرمائی " صدوق یخطی " * (٦) په دوه سوه او پنځوسمه
هجری کال کښې د ده وفات شوې وو - (٧)

قوله: احتج رسول الله صلى الله عليه وسلم حُجْرَةَ مُحْصَفَةٍ أَوْ حَصِيرًا: د احتجر معنی

ده په زمکه باندې نخه او علامه وغیره لگول چه څوک په دې کښینه نى ، حُجْرَةَ په تصغیر
سره هم دې او حُجْرَةَ (د حاء په فتحه او جیم په کسره سره) هم دې ، بیل او خالنه ځانې ته
وانى - مُحْصَفَةٌ : د باب تفعیل نه صیغه د اسم مفعول ده - خصفه نه جوړ شويدي ، امام
نوی فرمائی خصفه او حصیر دواړه په یو معنی دی ، والمعنی احتجر حجرة أى حوط موضعا من
السجد بصدر يستقره ليصل فيه ولا يبر عليه أحد ويتوفر عليه فراغ القلب (٨)

یعنی رسول الله ﷺ یو ځانلا ځانې د کچورو د ښاخونو یا دپوزو نه جوړ کړې وو دې دپاره
چه دیکښې په سکون سره مونځ او کړې شی -

قوله: و حصبوا الباب: په دروازه کُتکانې ویشتل - حصبوا: أى رموه بالحصباء، حصباء
کُتکانو ته وانى - (٩)

(١) علامه مزی فرمائی : " ذكره الخليفة بن خياط فى الطبقة الخامسة من أهل خراسان " او وړاندې
فرمائی : " وقال الحافظ ابوبكر الخطيب : إن مكي بن ابراهيم رواه هكذا بالري وهو جاني من خراسان
يريد الحج .... تهذيب الكمال : ٢٨ \ ٤٧٩ ، ٤٨٠ ، (رقم الترجمة : ٦١٧٠) و تاريخ الخطيب : ١٣ \ ١١٧١)

(٢) فتح الباری : ١٠ \ ٦٣٤ وارشاد الساری : ١٣ \ ١٢٢)

(٣) كتاب الثقات لابن الحبان : ١٩ \ ١١٤)

(٤) تهذيب الكمال : ٢٥ \ ٢١٦ (رقم الترجمة : ٥٢٢١)

(٥) تقريب التهذيب ك ٤٧٨ (رقم الترجمة : ٥٨٨٧)

(٦) تهذيب الكمال : ٢٥ \ ٢١٧ (رقم الترجمة : ٥٢٢١)

(٧) تهذيب الكمال : ٢٥ \ ٢١٧ (رقم الترجمة : ٥٢٢١)

(٨) شرح مسلم للنووي ، كتاب صلوة المسافرين ، باب استحباب صلوة النافلة فى بيته .... : ١ \ ٢٦٦)

(٩) عمدة القارى : ٢٢ \ ١٦٢)

د روایت حاصل دا دې چه رسول الله ﷺ د مانځه دپاره کوم بیل خانې جوړ کړې وو ، دیکنې نې یو شپه مونځ اوکړو ، خلقو هم دیکنې مونځ کول شروع کړل ، په بله ورځ خلق راغلل ، دوی ﷺ راغفلو نو خلقو شور جوړ کړو او په دروازه نې کتکانې ویشتل شروع کړل ، رسول الله ﷺ د غصې په حالت کښې د کوره رااووتلو او وې فرماتل چه څه دې دپاره را اونه وتلم چه څه یریدم چه هسې نه تاسو باندي دا مونځ فرض کړې شی - رسول الله ﷺ په دې موقع ولې غصه شو حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي :

« و الظاهر أن غضبه لكونهم اجتمعوا بغیر امرأة فلم یکتفوا بالإشارة منه لكونه لم یخبرهم علیهم بل بالافصاح بما به أَوْغض لكونه تأخر إشفاتاً علیهم لثلاث فرض علیهم ، وهم یظنون غیر ذلك » (۱)

یعنی رسول الله ﷺ یا خو ددې وجه نه غصه شو چه دغلته موجود خلق په دې اشاره پوه نه شو چه دوی راونه وتل بلکه دوی د کور په دروازه کتکانې ویشتل شروع کړل نو دوی ﷺ نه دا طریقه ناخوښه شوه او غصه شو -

یا ددې وجه نه غصه شو چه د رسول الله ﷺ تاخیر کول په وجه د شفقت وو چه هسې نه دا مونځ په دوی فرض نه شی دې وجه نه دوی راونه وتل ، او خلقو نور څه اوگنړل -

علامه کرمانی رحمه الله د دوی د غصه کیدو یو بله وجه هم لیکلې ده چه خلقو د دوی د اجازت نه بغیر د دوی په جوړ شوی مخصوص خانې باندي مونځ اوکړو ، دې وجه نه دوی ﷺ غصه شو - (۲)

خو حافظ ابن حجر دا بعید ګرځولې ده (۳) علامه عینی رحمه الله په حافظ باندي تنقید کړېدې او فرماني چه دا څه بعید خبره نه ده (۴) دا روایت په کتاب الصلوة کښې تیر شويدي (۵)

٤٦ = بَابُ الْحَذَرِ مِنَ الْغَضَبِ

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ كِبَارَ الْأُمَمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ [الشورى: ٢٤]

وَقَوْلِهِ الَّذِينَ يُتَّقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ [ر: آل عمران: ١٣٣]

[٥٧٢٣] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ الشَّدِيدُ بِدَب

(۱) فتح الباری : ۶۳۵۱۱۰

(۲) شرح البخاری للکرمانی : ۲۳۲۱۲۱

(۳) فتح الباری : ۶۳۵۱۱۰

(۴) عمدة القاری : ۱۶۵۱۲۲

(۵) صحیح البخاری کتاب الصلوة ، باب شرب الناس و الدواب من الأنهار (رقم الحديث : ۲۳۷۲)

(۶) (۵۷۶۳) الحديث أخرجه مسلم في كتاب البر و الصلة و الأداب ، باب فضل... [يقفه برصفحه آئنده....

الْعُرْعَةُ إِنَّمَا الشَّيْءُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ

[۵۷۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ صُرَيْدٍ قَالَ اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحَنَّنَ عِنْدَهُ جُلُوسٌ وَاحِدُهُمَا يَسُبُّ صَاحِبَهُ مُغَضَّبًا قَدْ ائْتَمَرُوا وَجْهَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَا أَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَدَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُ لَوْ قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ فَقَالُوا لِلرَّجُلِ أَلَا تَتَنَبَّهُ مَا يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنِّي لَسْتُ بِمَجْنُونٍ [ر: ۳۱۰۸]

[۵۷۴] (۱) حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ هُوَانُ بْنُ عِيَّاشٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصِنِي قَالَ لَا تَغْضَبُ قَرْدًا دَمِيرًا أَوَّالًا لَا تَغْضَبُ

دینه د وړاندینې باب حاصل دا وو چه د دیني او شرعي امورو او د الله تعالی د احکامو په سلسله کښې د غصه او د غضبناک کیدو جواز شته ، د دې باب مقصد دا دې چه د الله تعالی د حکم نه علاوه په عام معاشرتي رویو کښې د غصې او د غضب نه حتی الامکان خان ساتل پکار دی (۲)

ترجه الباب کښې امام بخاری رحمه الله دوه آیتونه ذکر کړيدي ، دواړو آیتونو کښې د مؤمنانو صفت بیان کړې شويدي چه دوی غصه خوری ، د غصې د تقاضو مطابق عمل کولو په ځانې معاف کول کوی او دارنگه د غصې د بدو نتانجو نه محفوظ پاتې کيږي ، یو د سورة شوری آیت کریمه دې چه دیکښې دی (وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ) د غصې په وخت معاف کول د غصې نه بچ کیدل دی -

دویم آیت د سورة آل عمران دې چه هغې کښې دی (وَالكَافِلِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ) د باب رومې روایت کښې دی چه پهلوان هغه کس نه دې چه کوم زیات راپرزول کوی بلکه پهلوان هغه کس دې چه د غصې په وخت په خپل نفس قابو اوساتي -
مُؤَمَّة د صاد په ضمه او د راء په فتحه سره پهلوان ته وائی ، دا د قُفْلَة وزن د مبالغې صیغه ده لکه چه حَقْلَة او مُحْكَلَة دې یعنی هغه کس چه ډیر راپرزول کوی - (۳)

...بقیه از حاشیه گذشته [من یملک نفسه عند الغضب : ۱۴ / ۲۰ (رقم الحديث : ۲۶۰۹) و أخرجه النسائي في كتاب عمل اليوم والليلة : ۱۰۵ / ۱۶ (رقم الحديث : ۱۰۲۲۶) (۱) (۵۷۶۵) الحديث أخرجه الترمذی فی کتاب البر و الفضل ، باب ما جاء فی كثرة الغضب : ۳۷۱ / ۴ (رقم الحديث : ۲۰۲۰)

(۲) عمدة القاری : ۱۶۳ / ۲۲

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۶۳۶ ، شرح الکرمانی : ۲۱ / ۲۳۳ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۶۳ ، وقال ابن الأثير : " الصُّرْعَة بضم الصاد و فتح الراء : المبالغة في الصراع الذي لا يُقْلَب ، فنقله إلى الذي... [بقیه بر صفحه آئنده....]

د باب آخری روایت کنبی دی چه یو سړي رسول الله ﷺ ته درخواست اوکړو چه ما ته وصیت اوکړئ ، نو دوی ﷺ اوفرمانل : " غصه مه کوه " درې ځله دوی دا ارشاد اوکړو ، د مسند احمد او د صحیح ابن حبان په روایت کنبی د ده نوم جاریه بن قدامه راغلې دې - (۱)
د لانتغصب دا معنی هم کیدې شی چه د غصې او د غضب اسباب مه اختیاروه ځکه چه غصه خو یو طبعی څیز دې دینه نهی نه صحیح کپړی خو اسباب د غضب اختیاری دی ، علامه خطابی رحمه الله هم دا معنی اخستی ده - (۲)
او دا مطلب هم کیدې شی چه د غصې په تقاضو عمل مه کوه یعنی د غصې په حالت کنبی چه دې زړه څه ویل او څه کول غواړي دینه خپل ځان بند کړه - (۳)
درې ځله دوی د تاکید دپاره اوفرمانل ، چه کله به هم د دوی ﷺ دیو خبرې تاکید مقصود وو نو دوی به درې ځله ارشاد فرمائلو - (۴)
او دا وجه هم کیدې شی چه سائل کنبی غصه زیاته وه ، دې وجه نه دوی ﷺ په ده د قایو ساتلو دپاره دا درې ځله ویلې وی - (۵)

==باب الحیاء

[۵۷۱۱] حَدَّثَنَا أَدُمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي السَّوَّارِ الْعَدَوِيِّ قَالَ سَمِعْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ فَقَالَ بَشِيرُ بْنُ كَعْبٍ مَكْتُوبٌ فِي الْحِكْمَةِ إِنَّ مِنَ الْحَيَاءِ وَقَارًا وَإِنَّ مِنَ الْحَيَاءِ سَكِينَةً فَقَالَ لَهُ عِمْرَانُ أَحَدُكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحَدَّثَنِي عَنْ صَاحِبَيْكَ
[۵۷۱۲] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ شَهَابٍ عَنْ سَالِمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يَغْتَابُ

...بقیه از حاشیه گذشته] یغلب نفسه عند الغضب و یقهرها ، فانه إذا ملکها کان قد قهر أقوى أعدائه و شر خصومه ، و لذلك قال : " أعدی عدو لک نفسك التي بین جنبيک " النہیة : ۳ / ۲۴ ، مجمع بحار الأنوار : (۳۱۳۱۳)

(۱) مسند الإمام أحمد بن حنبل فی مسانید جاریه ابن قدامه : ۵ / ۳۴ ، لا احسان بترتیب صحیح ابن حبان ، کتاب الحظر و الإباحة ، باب الاستماع المکروه ، و سوء الظن ، و الغضب ، و الفحش : ۸ / ۴۷۹ (رقم الحديث : ۵۶۶۰ ، ۵۶۶۱)

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۶۳۷ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۶۴ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۲۶)

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۶۳۷ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۶۴ ، شرح الکرمانی : ۲۱ / ۲۳۴)

(۴) لکه چه د حضرت انس روایت دې : " عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم ، أنه كان إذا تكلم بكلمة ، أعادها ثلاثاً حتى تفهم عنه ... " صحیح البخاری ، کتاب العلم ، باب من أعاد الحديث ثلاثاً ليفهم عن رقم الحديث : ۹۵)

(۵) فتح الباری : ۱۰ / ۶۳۷)

أَحْيَاءُ فِي الْحَيَاءِ يَقُولُ إِنَّكَ لَتَسْمَعُنِي حَتَّى كَأَنَّهُ يَقُولُ قَدْ أَصْرَبَكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَاهُ قَالَ الْحَيَاءُ عَمَّنْ الْإِيمَانِ [۳: ۲۳]

[۴۷۸هـ] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ مَوْلَى أَنَسٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ائِمُّهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي عُتْبَةَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ يَقُولُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ حَيَاءً مِنْ الْقَدَرَاءِ فِي خِدْرِهَا [۳: ۳۱۹]

حیاء په انسان کښې یو داسې صفت دی چه د ډیرو بدو نه د انسان په بندولو موثر کردار کوی ، امام بخاری رحمه الله چه اخلاق او اداب بیانوی نو دې وجه نه دلته نې د حياء متعلق درې باب په قائم کړل - د حياء متعلق تفصیل کتاب الایمان ، باب الحياء من الایمان کښې تیر شویډي - دلته خو خبرې په دوباره اوگوری :

د حياء لغوی او اصطلاحی معنی : لغت کښې حياء د ماتیدلو او د انکسار په معنی ده ، ابن دقیق العید فرمائی چه حياء په اصل کښې په معنی د امتناع یعنی د بندیدو راخی ، بیا دا د انقباض په معنی کښې استعمال شوه - (۱)

او په اصطلاح کښې امام راغب د حياء تعریف کړیدی " خلق یبعث علی اجتناب القبیح و یمنع عن التخصیر فی حق ذی الحق " (۲)

او د بعض عالمانو نه دا تعریف منقول دي " الحياء حالة تتولد من رؤية النعماء ورؤية التخصير " (۳) (یعنی حياء د هغه حالت او کیفیت نوم دي چه کوم د الله تعالی په بې شماره نعمتونو کښې او په خپلو کوتاهو کښې د غور کولو نه راپیدا کیږی -)

بعض عالمانو حياء په شرعی ، عرفی او په عقلی خانو کښې تقسیم کړیده ، ځکه چه اسباب د حياء شرع ، عقل او عرف درې واړه کیدې شی ، دې وجه نه چه کوم سبب هم بیا موندې شو ، نو دیته به د حياء نسبت کیږی - (۴)

علامه انور شاه کشمیری رحمه الله په فیض الباری کښې فرمائی چه خیز هم یو دي خو د سبب په نسبت سره ئې نوم کښې فرق راخی - (۵)

بعض امور عرف کښې باعث د شرم جوړیږی ، اصل حياء شرعی ده ، حياء عرفی محمود ده ، خو هله چه کله د شریعت سره متصادم نه وی (۶) مثلاً بعض قومونو کښې طلاق باعث

(۱) شرح الطیبي ، کتاب الإیمان ، الفصل الأول : ۱۱۳/۱ (رقم الحديث : ۵) المرقاة شرح المشكاة ، کتاب الإیمان ، الفصل الأول : ۷۰/۱ ، النهاية لابن الأثير : ۴۷۲/۱

(۲) شرح الطیبي ، کتاب الإیمان ، الفصل الأول : ۱۱۳/۱ (رقم الحديث : ۵) المرقاة شرح المشكاة ، کتاب الإیمان ، و قول النبي صلى الله عليه وسلم : بني الإسلام على خمس : (۱۲۹/۱)

(۳) أشعة اللغات : ۶۳/۱ ، عمدة القاری ، کتاب الإیمان ، باب الإیمان و قول النبي صلى الله عليه وسلم بني الإسلام على خمس : ۶۳۹/۱ ...

(۴) فضل الباری : ۳۲۲/۱

(۵) فیض الباری ، کتاب الایمان باب امور الایمان : ۷۹/۱

(۶) فضل الباری : ۳۲۳ ، ۳۲۲/۱

د عار او باعث د شرم دې ، دې وجه نه دې عرفی حیاء د وجه نه څه خلق د ظلم داسې ارتکاب هم کوی چه ښځې ته طلاق هم نه ورکوی او ددې حقوق هم قطعاً نه اداء کوی ، نتیجه ئې د ظلم په صورت کښې رااوځی او دا ظلم د عرفی حیاء نتیجه ده ، نو داسې عرفی حیاء محمود نه ده چه کومه د شریعت سره متصادم وی ... دارنگه د پټو مسئلو نه د عرفی حیاء د وجه جاهل پاتې کیدل هم صحیح نه دی ، حضرت عائشه رضی الله عنها د انصارو د ښځو تعریف او کړو او فرمانلې وو "نعم النساء لساء الأنصار ، لم یکن یمنعهن الحیاء أن یتفقهن علی الدین" ^(۱) (د انصارو ښځې ډیرې ښې دی د دین په مسئلو ځان پوهولو کښې نه شرمیږی - دلته د باب رومېې روایت د حضرت عمران بن حصین رضی الله عنه دې ، رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی چه حیاء نیکی راولی ، بشیر بن کعب وائی چه د حکمت په کتابونو کښې ئې لیکلې دی ، چه حیاء د وقار او د سکون سبب دې .... عمران بن حصین رضی الله عنه چه دا اوریدل نو خفه شو او وې فرمانل چه څه تا ته د رسول الله صلی الله علیه و آله حدیث بیانوم او ته ما ته د خپل کتاب نه خبرې اوروې -

چه حضرت عمران بن حصین رضی الله عنه حدیث د رسول بیان کړو او بشیر بن کعب د دې په تائید کښې د حکمت د کتابونو نه د حیاء متعلق خبره رانقل کړه ، نو حضرت عمران بن حصین ته دا تقابل ښه اونه لگیدو ، دا رنگه دې کښې د حدیث د رسول او د یو عام قول د گډیدو هم یره کیده ، نو دې وجه نه دا په دوی بده اولگیده - ^(۲)

د باب دویم حدیث کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله د یو سړی په خوا کښې تیریدو ، ده خپل رور ..... چه ډیر شرمیدونکې وو ..... رتلو او ورته ئې ویل چه ته دومره حیاء کوی ؟ گویا ده دا ویل چه تا ته به د دینه نقصان ملأو شی ، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمایل دې پرېږده ، ځکه چه حیاء د ایمان حصه ده - حافظ ابن حجر فرمائی چه ددې سړی او دده د رور نوم ما نه معلوم نه شو - ^(۳)

د حیاء طبعی په وجه انسان چه د ډیرو زیاتو مصیبتونو او گناهونو نه بچ کیږی ، دې وجه نه حضور صلی الله علیه و آله او فرمانل : چه دا د ایمانه ده ، یو حدیث کښې ئې حیاء د ایمان شعبو نه یو شعبه گرځولې ده - ^(۴)

^(۱) أخرجه مسلم فی کتاب الحیض ، باب استحباب استعمال المغتسله من الحیض : ۲۶۱ / ۱ (رقم الحدیث : ۳۳۲)

^(۲) فتح الباری : ۶۳۹ / ۱۰ ، ۶۴۰ ، ارشاد الساری : ۱۲۸ / ۱۳

^(۳) فتح الباری : ۶۴۰ / ۱۰

^(۴) عن أبی هريرة عن النبی صلی الله علیه و سلم قال : الإیمان بضع و سبعون شعبه و الحیاء من الإیمان ، أخرجه البخاری فی کتاب الإیمان ، باب أمور الإیمان (رقم الحدیث : ۹) و أخرجه مسلم فی کتاب الإیمان ، باب بیان عدد شعب الإیمان : ۶۳۱ (رقم الحدیث : ۳۵)

۷۸ = بَاب إِذَا لَمْ تُسَئَلْ فَأَصْنَعْ مَا شِئْتَ

[۷۸۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ جِرَاشٍ حَدَّثَنَا أَبُو مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِوةِ الْأُولَى إِذَا لَمْ تُسَئَلْ فَأَصْنَعْ مَا شِئْتَ [۳۲۷:ر]

فارسی کنبی ددی ترجمه شویده چه کومه محاوره جوړه شویده چه ..... به حیا، باش و هر چه خواهی کن. حیا، چه دې د سترگو نه لاره شی او د بې حیانی مرض راپیدا شی نو بیا د معاصی او د گناهونو سلسله نه بندیری -

۷۹ = بَاب مَا لَا يُسْتَحْيَا مِنَ الْحَقِّ لِلتَّفَقُّهِ فِي الدِّينِ

[۷۹۰] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَتْ أُمُّ سَلَمَةَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ قَهْلَ عَلَى الْمَرْأَةِ عَمَلٌ إِذَا اخْتَلَمَتْ فَقَالَ نَعَمْ إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ [۱۳۰:ر]

[۷۹۱] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دِنَارٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ شَجَرَةٍ خَضِرَاءَ لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا وَلَا يَبْحَثُ فَقَالَ الْقَوْمُ هِيَ شَجَرَةٌ كَذَا هِيَ شَجَرَةٌ كَذَا فَأَرَدْتُ أَنْ أَقُولَ هِيَ النَّخْلَةُ وَأَنَا غَلَامٌ مَشَابٌ فَاسْتَحْيَيْتُ فَقَالَ هِيَ النَّخْلَةُ وَعَنْ شُعْبَةَ حَدَّثَنَا خَبِيبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ مِثْلَهُ وَزَادَ حَدَّثْتُ بِهِ عُمَرَ فَقَالَ لَوْ كُنْتُ قُلْتُهَا لَيْكَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ كَذَا وَكَذَا [۷۹۲:ر]

[۷۹۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا مَرْحُومٌ سَمِعْتُ ثَابِتًا أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْرِضُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا فَقَالَتْ هَلْ لَكَ حَاجَةٌ فَرَأَتْ ابْنَتَهُ مَا أَقْلَ حَيَاءَهَا فَقَالَ هِيَ خَيْرٌ مِنْكَ عَرَضْتَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفْسَهَا [۳۸۸:ر]

امام بخاری رحمه الله د دې باب سره مقصد واضح دې چه حیا، اگر چه یو محمود وصف دې خو د دین حکم معلومولو دپاره حیا، مانع کیدل نه دی پکار لکه چه به باب کنبی د ذکر شوې روایتونو نه معلومیږي -

دویم روایت کنبی حضرت ابن عمر رسول الله ﷺ ته د سوال جواب ورنکړې شو حال دا وو چه ده ته جواب ورتلو، حضرت فاروق اعظم د دوی په نه حودلو باندې افسوس ښکاره کړو چه دینه معلومه شوه چه د دین په معاملاتو کنبی حیا، نه دی کول پکار، هم د دې په مناسبت سره دا حدیث امام بخاری رحمه الله دلته ذکر کړیدی ..... لکه چه علامه عینی رحمه الله لیکي: قيل: لا مطابقة هنا بين الحديث والترجمة، لأن الترجمة فيها لا يستحياء والى الحديث

استحق یعنی عبد الله، قلت: تفهم البطاہلی من کلام عربیان عبد الله کان صغیراً فاستحقی أن یتکلم عند الأكابر، وقول عمر رضی اللہ عنہ يدل علی أن سکوتہ غیر حسن، لأنه لو کان حسناً، لقال له: أصبت، فبالنظر لکلام عمر يدل علی: "باب ما لا یستحیا" (۱)

د باب دریم روایت کنبی دی فقالت ابنته: ما أفل حیاءها
د حضرت انس لور اوویل: چه کومی بنحی خیل خان دوی رضی اللہ عنہ ته پیش کری وو دا خومره
کمی حیاء والا وه. نو حضرت انس لور ته اوویل: دا د ستا نه بهتره وه خککه چه دی خان
رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته پیش کری وو (او ظاهره ده چه دا نی حضور د ذات سره عقیدت او
محبت وو)

حافظ ابن حجر د دوی ددی لور نوم "أمینة" لیکلې دی (۲)
ددی حدیث ترجمه الباب سره مناسبت بیانولو کنبی علامه عینی رحمه الله لیکي:
مطابقته للترجمة من حیث إن البراءة المذكورة لم تستحق فیها سألته، لأن سؤالها کان للتقرّب إلی رسول الله
صلی الله علیه وسلم، وتصیر من أمهات المؤمنین المتضمنة لسعادات الدارين (۳)

یعنی مذکوره بنحی چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کنبی کوم درخواست کری وو، دیکنې
دا خککه نه وه شرمیدلې چه د دی مقصد حضور صلی اللہ علیہ وسلم نزدیکی حاصلول وو او په امهات
المؤمنین کنبی خیل نوم شاملول وو چه دی سره به دیته د دنیا او د آخرت دواړه سعادتونه
نسیب شی!

۸۰=باب قول النبی صلی الله علیه وسلم یسرّوا ولا تُعسرّوا

وَكَانَ يُحِبُّ التَّخْفِيفَ وَالْيُسْرَ عَلَى النَّاسِ

[۵۷۷۳] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ
قَالَ لَمَّا بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَاذُ بَنِي جَبَلٍ قَالَ هَذَا يَسِّرٌ وَلَا تُعَسِّرُوا وَيَسِّرَا
وَلَا تُثَقِّرُوا وَتَقَاوَعَا قَالَ أَبُو مُوسَى يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا بِأَرْضٍ يُصْنَعُ فِيهَا شَرَابٌ مِنَ الْعُحْلِ يُقَالُ
لَهُ الْهِنَمُ وَشَرَابٌ مِنَ الشَّعِيرِ يُقَالُ لَهُ الْبِزْرُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّ مَنْ كَرِهَ
حَرَامًا [۲۸۷۳: ر]

[۵۷۷۳] حَدَّثَنَا آدمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي التَّيَّارِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا وَسَكِّنُوا وَلَا تُثَقِّرُوا [۱۱: ر]

(۱) عمدة القاری: ۱۶۶/۲۲

(۲) فتح الباری: ۶۳۲/۱۰

(۳) عمدة القاری: ۱۶۷/۲۲

[۵۷۷هـ] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ مَا خَيْرَ رَسُولٍ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَمْرٍ قَطُّ إِلَّا أَخَذَ أُتْرَهُمَا مَا لَمْ يَكُنْ إِنْمَا فَإِنْ كَانَ إِنْمَا كَانَ أَعَدَّ النَّاسَ مِنْهُ وَمَا التَّقَرُّرُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا أَنْ تُنْتَكَرَ حُرْمَةُ اللَّهِ فَيَنْتَقِمَ بِهَا لِلَّهِ [۳۲۷:۲]

[۵۷۸هـ] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ الْأَزْهَرِيِّ بْنِ قَبِيصٍ قَالَ كُنَّا عَلَى شَاطِئِ نَهْرٍ بِالْأَهْوَازِ قَدْ نَضَبَ عَنْهُ الْمَاءُ فَجَاءَ أَبُو بَرَزَةَ الْأَسْلَمِيُّ عَلَى قَرِيسٍ فَقَصَلْنِي وَخَلَّى قَرَسَهُ فَأَتَظَلَّقْتُ الْقَرِيسَ فَتَرَكَ صَلَاتَهُ وَتَبِعَهَا حَتَّى أَذْرَكَهَا فَأَخَذَهَا ثُمَّ جَاءَ فَقَضَى صَلَاتَهُ وَفِينَا رَجُلٌ لَهُ رَأْيٌ فَأَقْبَلَ يَقُولُ انْظُرُوا إِلَى هَذَا الشَّيْخِ تَرَكَ صَلَاتَهُ مِنْ أَجْلِ قَرِيسٍ فَأَقْبَلَ فَقَالَ مَا عَنَنْتَنِي أَحَدٌ مُنْذُ فَارَقْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ إِنَّ مَنَازِلِي مُتَرَاوِجٌ فَلَوْ صَلَّيْتُ وَتَرَكَتُهُ لَمْ آتِ أَهْلِي إِلَى اللَّيْلِ وَذَكَرَ أَنَّهُ قَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَى مِنْ تَبْيِيرِهِ [۱۱۵:۲]

[۵۷۹هـ] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَعْرَابِيًّا يَأْكُلُ فِي الْمَسْجِدِ فَتَنَّا إِلَيْهِ النَّاسُ لِيَقْعُوا بِهِ فَقَالَ هُمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَوْهُ وَأَهْرَقُوا عَلَى بَوْلِهِ دَنُوبًا مِنْ مَاءٍ أَوْ سَجَلًا مِنْ مَاءٍ فَأَتَمَّاعْتُمُ مُبْسِرِينَ وَلَمْ تُبْعَثُوا مُعْرِينَ [۲۱۷:۲]

بی خایه سختی به شریعت کنبی محبوب نه ده : د دین په معامله او په دینی امورو کنبی سختی او خامخا بی خایه شدت په شریعت کنبی خویش عمل نه دی ، بلکه چه کوم خانې شریعت وسعت او رخصت ورکړیدی ، هلته دینه استفاده کول پکار دی .... د خپل خان دپاره خو بیله خبره ده ، که څوک صاحب عزیمت وی او د خپل مضبوط ایمان په وجه خان دپاره اوچت معیار قائموی نو دا بیله خبره ده خو د عامو خلکو دپاره د عزیمت هم دغه معیار نه شی قائمولی ، ځکه چه عام خلق په دې عمل نه شی کولې -
په باب کنبی ذکر شوی ټول روایتونه وړاندې تیر شویدی او دیککبې د اسانو او د رخصت ذکر دې -

نَضَبَ عَنْهُ الْمَاءُ : د دې اوبه اوچې شوې وې ، د نَضَبَ معنی د اوچیدو راځی -

قوله: وفینا رجل له رأي: مونږ کنبی یو سړی وو هغه یو فاسده راڼي لرله "له رأي" کنبی تنوین د تحقیر دپاره دې : ای له رأي فاسد ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی : چه د رای نه د خوارج رای مراد ده ، لکه چه کتاب الصلاة ، باب إذا انفلتت الدابة فی الصلوة په روایت کنبی دی " فجعل رجل من الخوارج يقول " (۱)

قوله: ليقعوا به: وقع به: تكليف وركول، اذيت وركول، ذنوب (د ذال په فتحه سره) دولچې ته وائی (١)

حافظ ابن حجر رحمه الله ليكي: "وفي هذه الأحاديث أن الغلو ومجاوزة القصد في العبادة وغيرها مذموم، وأن المبحود من جميع ذلك ما أمكنت المواظبة معه، وأمن صاحبه العجب وغيرها من المهلكات" (٢)
يعنى دې احاديثو نه معلومه شوه چه عبادت كښې غلو او د ميانه روى نه تجاوز كول مذموم دى، چه په كومه اندازه د عبادت مواظبت او دوام كيدي او انسان د عجب وغيره مهلكو باطنى مرضونو نه محفوظ پاتې كيدي شي هم دا محمود او خوښ دې -

٨١ = باب الانيساط إلى الناس

وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ خَالِطُ النَّاسِ وَدِينُكَ لَا تَكْلِبْنَهُ وَالْدُّعَايَةُ مَعَ الْأَهْلِ [٤٤٤هـ] (٣) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ شُعْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو التَّيَّارِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ إِنَّ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُعَايِظُنَا حَتَّى يَقُولَ لِأَخِي صَغِيرًا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النَّفْعِيُّ [ر: ٤٤٤هـ]

[٤٤٤هـ] (٣) حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ لِي صَوَاجِبٌ يَلْعَبْنَ مَعِيَ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ يَتَقَبَّعْنَ مِنْهُ فَيَسْرِهُنَّ إِلَى قَيْلَعَيْنِ مَعِيَ

د خلقو سره په روڼې تندى او په روښانه مخ ملاويدل او دوى ته مخامخ راتلو باره كښې امام بخارى رحمه الله دا باب قائم كړيدي .... ترجمه الهاب كښې د حضرت عبد الله بن مسعود قول نقل كړيدي چه دا طبراني په "معجم كبير" كښې موصولا نقل كړيدي (٥)

(١) مجمع بحار الانوار: ١٢/ ٢٥٠، النهاية لابن الاثير: ١٧١/ ٧٢

(٢) فتح الباري: ١٠/ ٦٤٤

(٣) (٥٧٨) الحديث أخرجه البخارى أيضاً فى كتاب الأدب، باب الكنية للصبي وقبل أن يولد للرجل (رقم الحديث: ٥٨٥٠) وأخرجه الترمذى فى كتاب البر والصلة، باب ما جاء فى المزاح: ٤/ ٣٥٧ (رقم الحديث: ١٩٧٩) وأخرجه مسلم فى الآداب، باب استحباب تحنيك المولود عند ولادته وحمله إلى صالح يعنكه ..... ١٣/ ١٦٩٣ (رقم الحديث: ٢١٥٠) وأخرجه أبوداود فى كتاب الأدب، باب ما جاء فى الرجل يتكنى وليس له ولد: ٤/ ٢٩٣ (رقم الحديث: ٤٩٦٩) وأخرجه ابن ماجه فى كتاب الأدب، باب المزاح: ١٢/ ١٢٢٤ (رقم الحديث: ٣٧١٦)

(٤) (٥٧٧٩) الحديث أخرجه مسلم فى كتاب فضائل الصحابة، باب فى فضل عائشة رضى الله عنها: ٤/ ١٨٩٠ (رقم الحديث: ٢٤٤٠)

(٥) معجم كبير للطبراني، مرويات عبد الله بن مسعود رضى الله عنه: ١٩/ ٣٥٣... [بقية برصفحه آتند...

چه د خلقو سره ملاوېږئ او گهڼون ساتئ خو خپل دین مه زخمی کوی -

وَلْيَكُنْ لَهُ: د باب ضرب نه د نهی بانون ثقیله صیغه ده ، کَلَمْ یُکَلِّمْ -- کَلَّمَا : زخمی کول -

قوله: الدُّعَابَةُ مَعَ الْأَهْلِ: دُعَابَةُ (د دال په ضمه سره) مزاح او لطافت او ظرافت (توقې)

ته وائی ، اهل لغتو ددې ترجمه کړېده الملاطفة في القول بالمزاح (۱)

د کور والا سره ، دارنگه د ملگرو او د متعلقینو سره داسې مزاح کول چه هغې کښې د شرعی حدودو رعایت وی ، نه صرف جائز بلکه مستحب ده ، په خپله رسول الله ﷺ نه داسې مزاح کول ثابت دی - (۲) خو مزاح معمول او مشغله جوړول ناخوښه عمل دی - (۳)

د باب رومې روایت کښې حضرت انس فرمائی چه رسول الله ﷺ به مونږ سره گپ شپ کولو ، تر دې چه خما یو کشر روز ته به ئې ویلې اے ابو عمیر: بغیر باندې څه اوشو -

د حضرت انس د مور د طرفه یو کشر رور وو ، چه د حضرت ابوطلحه خوې وو ، د دوی نوم " عمر " وو ، رسول الله ﷺ به ده سره خوش طبعی کوله (۴) ، ده د بغیر نومې یو مارغه ساتلې وو چه دیته په پښتو کښې بلبل وائی (۵) دا ئې مړه شوې وه یا چرته روکه شوې نو دوی به فرمائل: ابو عمیر! په بلبل څه اوشو ؟

د حدیث نه مستنبط فائده: د دې مختصر غونډه حدیث نه عالمانو تقریباً سلو ته نزدې نزدې مسئلې مستنبط کړېدې ، امام نووی رحمه الله بعضو ته اشاره کوی او لیکي :

"وفي الحديث جواز تكتية من لم يولد له، وتكتية الطفل، وأنه ليس كذبا، وجواز المزاح فيما ليس بإثم، وجواز السجع في الكلام الحسن بلا كلفة، وملاطفة الصبيان وتأنيسهم، وبيان ما كان عليه النبي صلى الله عليه وسلم

من حسن الخلق وكرم الشائل والتواضع" (۶)

① دې حدیث نه معلومه شوه چه د چا اولاد نه وی شوې ، هغه هم کنیت ایخودې شی ، د ماشوم کنیت هم ایخودې شی ، ده ته " ابو فلان " ویلې شی دا به په دروغو کښې شمار نه وی - ② مزاح کول جائز دی - ③ کلام کښې بې تکلفه سبع جائز ده -

④ د ماشومانو سره توقې کول جائز دی -

⑤ دې حدیث نه د نبی کریم ﷺ د مبارک اخلاقو یو نمونه مخې ته راځی -

...بقیه از حاشیه گذشته] (رقم الحدیث: ۹۷۵۷، پوره روایت طبرانی کښې دارنگه دې: عن عبد الله بن باباه عن ابن مسعود قال: خاطبوا الناس و صافوهم مما يشتهون و دينكم فلا تكلمنه -)

(۱) النهاية لابن الأثير: ۱۱۸/۲ ، مجمع بحار الأنوار: ۱۷۴/۲ ، فتح الباری: ۱۰/۶۴۵ ، ارشاد الساری: ۱۳/۱۳۵

(۲) فتح الباری: ۱۰/۶۴۵ ، عمدة القاری: ۱۲۲/۱۲۹

(۳) قال الإمام الغزالي: من الغلط أن يتخذ المزاح حرفة ، فتح الباری: ۱۰/۱۵۴

(۴) عمدة القاری: ۱۲۲/۱۷۰

(۵) القاموس الوحيد: ۱۶۷۶

(۶) شرح مسلم للنووی ، کتاب الأدب ، باب جواز تكتية من لم يولد له .....: ۲/۲۱۰

د باب دوم حدیث کنبی حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم کره د گویانو لوبی کولی، خما ملگرو به ماسره لوبی کولی، چه کله به دوی صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راورلو نو دوی به پتی شوی، دوی صلی اللہ علیہ وسلم به دوی رااوغوینتلی او ما ته به ئی راوستی، ما به بیا دوی سره لوبی شروع کړې -

قوله: کنت ألعب بالبنات: د بنات نه دلته گویانې مراد دی، ماشومانې د جامو وغیره نه وړې وړې گویانې جوړوی بیا دې سره لوبې کوی -

بعض خلقو ویلې دی چه "بنات" نه ملگرې مراد دی، او "باء" په معنی د "مع" سره ده یعنی ما د خپلو ملگرو سره لوبې کولی - (۱)

خو دا صحیح نه ده ځکه چه دې پسې جمله: "وکان لی صواحب .... کنبی د ملگرو ذکر راځی - بلکه د جریر عن هشام په روایت کنبی تصریح ده چه د بنات نه گویانې مراد دی، دیکنبی دی "کنت ألعب بالبنات وهن اللعب" (۲)

بلکه د سنن ابی داود او د سنن نسائی په یو روایت کنبی ددې تفصیل هم شته چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم یوخل گویانې اولیدلې نو حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه ئې تپوس او کړو "ما هذا یا عائشة؟ قالت: بنات، قالت: وراى فرسا مربوطا له جناحان، فقال: ما هذا؟ قلت: فرس، قال: فرس له جناحان؟ قلت: ألم تسمع أنه كان سليمان خيل لها أجنحة فضحك" (۳)

قوله: يَتَقَمَّرُ مِنْهُ قَيْسَرٌ مَلِكٌ: تَقَمَّرُ معنی دپتیدو راځی، چه کله میوه په خپله خوشه او پلې کنبی دننه وی نو ویلې کیږی تَقَمَّرُ الثمرة - یسرهېن: دا د تسیب نه دې اى یعشهن و یوسلهن یعنی دوی صلی اللہ علیہ وسلم به دوی لره خما طرفته رااولیږلې - (۴)

دې حدیث نه استدلال کوی او جمهور عالمان فرمائی چه ماشومان که د گویانو سره لوبې کوی نو جائز ده - (۵) خو گویانو لره به باقاعده سترگو جوړولو نه او د پوزې جوړولو نه او د ځلې جوړولو چه باقاعده ورته د بت شکل ورکړې شی خان ساتل پکار دی -

بعض عالمانو دې حدیث ته منسوخ ویلې دې او لیکلې دی چه دا د تصویرونو د حرمت نه وړاندې واقع ده خو دوی سره د تنسیخ دپاره څه دلیل نشته دې او دې دپاره دلیل ضروری دې - (۶)

(۱) فتح الباری: ۶۳۶/۱۰، عمدة القاری: ۱۷۰/۱۲۲

(۲) فتح الباری: ۶۴۶/۱۰، عمدة القاری: ۱۳۹/۱۲۲

(۳) سنن ابی داود، کتاب الأدب، باب فی اللعب بالبنات: ۲۸۳/۴ (رقم الحدیث: ۴۹۳۲) و آخره النسائی فی السنن الکبری، کتاب عشرة النساء، باب إباحة الرجل اللعب لزوجه بالبنات: ۳۰۵/۵ (رقم الحدیث: ۸۹۵۰)

(۴) ارشاد الساری: ۱۳۶/۱۳

(۵) عمدة القاری: ۱۷۰/۱۲۲، ارشاد الساری: ۱۳۶/۱۳، فتح الباری: ۶۳۶/۱۰

(۶) عمدة القاری: ۱۷۰/۱۲۲، فتح الباری: ۶۳۶/۱۰

۸۳ = بَابُ الْمَدَارَةِ مَعَ النَّاسِ

وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ إِذَا لَنَاسٍ فِي وَجْهِهِ أَقْوَامٌ وَإِنْ قُلُوبُهُمَا لَتَلْعَنَهُمْ [۵۸۰هـ] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ ابْنِ الْمُنْكَدِيرِ حَدَّثَهُ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا سَأَلَتْ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا فَقَالَ الذُّنُوبُ لَهُ قَبَسٌ ابْنُ الْعَشِيرَةِ أَوْ بَلَسٌ أَخُو الْعَشِيرَةِ فَلَمَّا دَخَلَ الْأَنْ لَهَا الْكَلَامَ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قُلْتُ مَا قُلْتَ ثُمَّ أَلَيْسَ لَهُ فِي الْقَوْلِ فَقَالَ أَيْ عَائِشَةُ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ مَنْزِلَةُ عِنْدَ اللَّهِ مَنْ تَرَكَهُ أَوْ دَعَاهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ خُشْيِهِ [ر: ۵۸۸هـ]

[۵۸۹هـ] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْدَيْتَ لَهُ أَفْبِيَةً مِنْ دِيَّاسٍ مَزْرُوعَةٍ بِالذَّهَبِ فَقَامَهَا فِي نَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ وَعَزَلَ مِنْهَا وَاحِدًا يَمْرُومَةً فَلَمَّا جَاءَ قَالَ قَدْ خَيَّبْتُ هَذَا لَكَ قَالَ أَيُّوبُ بِشُؤْبِهِ وَأَنَّهُ يُرِيهِ إِثَاءً وَكَانَ فِي خُلُقِهِ شَيْءٌ رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ وَقَالَ حَاتِمُ بْنُ وَرْدَانَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ السُّوَيْدِيِّ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْبِيَةً [ر: ۳۵۹هـ]

د خاطر مدارت فضیلت : د خلقو سره په نرمي سره ملاویدو ته مدارات وائی ، ابن عدی په الکامل کښې او طبرانی په معجم اوسط کښې د حضرت جابر رضی الله عنه نه یو مرفوع روایت رانقل کړېدې دیکښې دی " مداراة الناس صدقة " (۱) دې سند کښې یوسف بن محمد یو راوی دی - چه دې محدثینو ضعیف ګرځولې دې خو ابن عدی فرمائی : أرجو لا یلس به (۲)

بزار هم په ضعیف سند سره د حضرت ابوهریره یو روایت رانقل کړېدې " رأس العقل بعد الإیمان بالله مداراة الناس " (۳) یعنی د ایمان راوړو نه پس د ټولو نه لویه عقل مندی د خلقو سره نرم رویه او مدارات اختیارول دی - ابن بطلال فرمائی :

" المداراة من أخلاق المؤمنین ، وهی خفض الجناح للناس ، ولین الکلمة ، وترك الإغلاظ لهم فی القول ، وذلك من أقوى أسباب الألفة " (۴) یعنی خاطر مدارات د مؤمنانو اخلاق دی ، مدارات د خلقو سره عاجزی ، خبرو اترو کښې نرمی اختیارول ، او تریخ والې پریخودلو ته وائی ، چه کوم په خپل مینځ کښې د الفت او د محبت پیدا کولو یو قوی تر سبب دې -

(۱) الکامل فی ضعفاء الرجال لابن عدی : ۱۵۶/۷ (رقم الترجمة : ۲۰۶۵/۱۲)

(۲) ارشاد الساری : ۱۷۸/۱۳ ، فتح الباری : ۶۳۷/۱۰

(۳) فتح الباری : ۶۴۷/۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۳۸/۱۳

(۴) شرح صحیح البخاری لابن البطال : ۳۰۵/۹

په مدارات او په مدهانت کښې دا فرق دې چې په مدهانت کښې په یو بد کار سره د قدرت لرلو سکوت اختیار کړې شی ، اگر چه دا د زړه نه نه وی او مدارات نرم رویه اختیارولو ته

واځي - (پوښ کړمن اې الدرداء : انالنگشافي وجوه اقوام وان قلوبنا لتلعتهم حضرت ابوالدرداء فرمائي چه مونږ بعض خلقو سره په خندا ملاويږو حال دا دې چه دننه څمونږ زړونه په دوی لعنت وائي ، کشر .... د باب د ضرب نه دې ، غاښونه ښکاره کولو او د مسکې کيدو په معنی راځي (۱)

ابن ابی الدنيا او ابراهيم حربي دا تعليق موصولاً نقل کړيدې - (۲)
د حضرت ابوالدرداء (رضي الله عنه) مطلب دا دې چه بعض خلق د بدکردارۍ په وجه مونږ ته ښه نه لگي او څمونږ زړونو کښې دوی دپاره ماسوا د نفرت بل څه نه وي خو د ملاويدو په وخت مونږ دوی ته اظهار د خوشحالي او د خندا کوو ، دپته مدارات وائي
مُؤرَّبة بالذهب .... يعنی دیکښې د سرو زرو تنږې لگيدلې وې -

قوله: قال أيوب بثوبه وأنه يريه إياها: شارحينو د دې معنی ليکلې ده " والمعنى: أشار أيوب بثوبه ليرى الحاضرين كيفية ما فعل النبي صلى الله عليه وسلم عند كلامه مع مخرمة ، ولفظ القول يطلق ، يراده الفعل "

يعنی راوی د حديث ايوب د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د جامې ورکولو په کیفیت پوهولو دپاره خپله جامه داسې رااوويستله او وې خوله .... قال ايوب د "فعل ايوب" په معنی کښې دې ، قول د فعل په معنی هم کله کله استعمالیږي

قوله: وكان في خلقه شيء ع: يعنی د مخرمة په اخلاقو کښې څه سختي او تيزي وه ، رومي حديث کښې حضور (صلى الله عليه وسلم) د يو سړي په باره کښې " بئس أخوال العشرة " فرمائي وو خو روايت کښې د دې سړي څه تعيين نشته دې بعضو ويلې دي چه دا مخرمة وو (۴)
امام بخاري رحمه الله دويم حديث دينه پس ذکر کړيدې چه هغې کښې د مخرمة ذکر دې ، غالباً دې خبرې ته اشاره کولو دپاره چه رومي روايت کښې د " رجل مبهم " نه مخرمة مراد دې - (۵)

قوله: وقال حاتم بن وردان: حدثنا أيوب .....: امام بخاري رحمه الله چه کوم موصول روايت ذکر کړيدې دیکښې د صحابي ذکر نشته دې يعنی دا مرسل دې ، چه دا تعليق ئې راوړلو نو امام په دې سره د دې موصول کيدو ته اشاره اوکړه ، دیکښې د " مسور

(۱) فتح الباری: ۶۴۷/۱۰، عمدة القاری: ۱۷۱/۲۲، ارشاد الساری: ۱۳۶/۱۳

(۲) النهاية لابن الأثير: ۱۷۶/۴، مجمع بحار الانوار: ۴۰۴/۴

(۳) فتح الباری: ۶۴۷/۱۰، عمدة القاری: ۱۷۱/۲۲

(۴) ارشاد الساری: ۱۳۸/۱۳، عمدة القاری: ۱۷۲/۲۲

(۵) فتح الباری: ۶۳۸/۱۰

بن مخرمه * صحابی تذکرہ - دا تعلیق امام پہ شہادات * کنبی موصلاً ذکر کریدی (۱)

۸۳ = بَابُ لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرْتَيْنِ

وَقَالَ مُعَاوِيَةُ لَا حَكِيمَ إِلَّا ذُو تَجْرِبَةٍ

[۵۸۲] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عَقِيلٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ رسول الله ﷺ فرمائی چہ مؤمن نہ د یو سوری نہ دوه خلہ تک نہ ورکولې کبری ، مطلب دا چہ مؤمن دوه خلہ دھوکہ نہ خوری ، یو خل چہ دہ سرہ دھوکہ اوشی نو دې محتاط کیږی او په دوباره د دھوکې نخه نہ گرخی -

د حدیث سبب د ورود : د دې حدیث سبب د ورود دا دې چہ رسول الله ﷺ د غزوہ بدر په موقع باندې مشهور شاعر ابو عزه گرفتار کړو ، خلقو دده سفارش اوکړو نو دوی ﷺ په ده احسان اوکړو او دې ئې آزاد کړو ، خو دا عهد ئې ترینه واخستو چہ بیا به دې د اسلام خلاف او د رسول الله ﷺ په مخالفت کنبی اشعار نہ وائی ... ده د آزادیدو نه پس دا وعده ماته کړه او د پخوا په شان ئې هجویه اشعار ویلې د غزوہ احد په موقع په دوباره گیر شو ، بیا څه خلقو د ده سفارش اوکړو خو رسول الله ﷺ په دې موقع افرمائیل : چہ مؤمن د یو سوری نہ دوه خلہ تک نہ خوری - (۲) لَا يُلْدَغُ د مجهول صیغه ده او دیکنې د مؤمن د یو وصف خبر ورکړې شویږې ، خو بیا هم شارحینو لیکلی دی چہ دا د نهی په معنی کنبی دې - نهی په صورت د خبر ده او مطلب دا دې چہ مؤمن دپاره محتاط او بیدار اوسیدل پکار دی چہ دې بیا بیا دھوکہ اونه خوری - (۳)

قوله: وقال معاوية: لا حكيم الا ذو تجربه : حضرت معاویه رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ہم تجربه

کار سرې حکیم دې ، بعض روایتو نو کنبی دی * لا حليم الا ذو تجربه * (۵) ، حليم بردبار او باوقار ته وائی ، مطلب دا دې چہ حکمت او پوهه او حلم او بردباری انسان کنبی په تجربو کولو سره پیدا کیږی او مضبوطیږی ، څه کوم کس تجربه کار نه وی او د زمانې نرمې او سختې ئې نه وی لیدلې ، ده کنبی حلم او بردباری ، صبر او تحمل او حکمت او پوهه نه ښکاره کیږی .... د حدیث سره د دې اثر مناسبت بیانولو کنبی علامه عینی رحمه الله لیکي :
* ومناسبة ذكر أثر للحديث الذي هو الترجمة : هي أن الحليم الذي ليس له تجربة قديمة في أمر ما بعد

(۱) صحيح البخارى ، كتاب الشهادات ، باب شهادة الأعمى ..... (رقم الحديث : ۲۶۵۷)

(۲) (۵۸۲) الحديث أخرجه مسلم فى كتاب الزهد والرقائق ، باب لا يلدغ المؤمن من جحر مرتين : ۱۴
۳۲۹۵ (رقم الحديث : ۲۹۹۸) وأخرجه أبو داود فى كتاب الأدب ، باب فى العذر من الناس

(۳) فتح البارى : ۶۵۰ / ۱۱۰ ، عمدة القارى : ۱۷۳ / ۲۲ ، ارشاد السارى : ۱۴۰ / ۱۱۳

(۴) فتح البارى : ۶۵۰ / ۱۱۰ ، عمدة القارى : ۱۷۳ / ۲۲ ، ارشاد السارى : ۱۳۹ / ۱۱۳

(۵) فتح البارى : ۶۴۹ / ۱۱۰ ، عمدة القارى : ۱۷۳ / ۲۲ ، ارشاد السارى : ۱۳۹ / ۱۱۳

أخرى فلذلك قيد الحليم بهذا التجربة (١)

يعنى چه د کوم سړى تجربه نه وى هغه به بيا بيا غلطى کوى او د هوکه به خورى ، خو صاحب د تجربه چه حليم دې هغه به داسې نه وى -

امام بخارى رحمه الله په الادب المفرد کښې دا اثر موصولا نقل کړيدې (٢) او امام احمد او ابن حبان دا مرفوعا نقل کړيدې (٣)

٨٣ = بَابُ حَقِّ الضَّيْفِ

[٤٨٣هـ] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَلَمْ أَخْبِرْكَ تَقَوْمُ اللَّيْلِ وَتَصُومُوا النَّهَارَ قُلْتُ بَلَى قَالَ فَلَا تَقْعَلْ قُمْ وَنَمْ وَصُمْ وَأَفِطِرْ فَإِنَّ لِسَدِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِرِزْوَجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّكَ عَسَى أَنْ يَطُولَ بِكَ عُمْرُ وَإِنَّ مِنْ حَسَبِكَ أَنْ تَصُومَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَإِنَّ بِكُلِّ حَسَنَةٍ عَشْرًا أَمْثَلَهَا قَدْ لَكَ الدَّهْرُ كُلُّهُ قَالَ فَشَدَّدْتُ فَشَدَّدَ عَلَيَّ فَقُلْتُ فَإِنِّي أَطِيقُ غَيْرَ ذَلِكَ قَالَ فَصُمْ مِنْ كُلِّ جُمُعَةٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ قَالَ فَشَدَّدْتُ فَشَدَّدَ عَلَيَّ قُلْتُ أَطِيقُ غَيْرَ ذَلِكَ قَالَ فَصُمْ صَوْمَ نَبِيِّ اللَّهِ دَاوُدَ قُلْتُ وَمَا صَوْمُ نَبِيِّ اللَّهِ دَاوُدَ قَالَ يَصُومُ الدَّهْرَ [١٠٤٩: ر]

د میلستیا ورکولو حکم : د میلمه حق دې چه په قدر د وس د ده میلستیا اوشی ، میلستیا ورکړو د جمهورو عالمانو په نزد مسنون او مستحب ده ، او د امام احمد رحمه الله په نزد واجب ده - (٤)

د بعض عالمانو په نزد په کلی والو باندې واجب ده ، او په ښار والا باندې نه ده واجب ځکه چه کلی کښې د خوراک وغیره څه انتظام نه وى او په ښار کښې هوټل وغیره وى او خوراک په اسانه ملاوېږي - (٥)

قوله: فَشَدَّدْتُ فَشَدَّدَ عَلَيَّ: يعنى ما د سختۍ او د قوت مظاهره او کره چه څه زیاتې روژې ساتلې شم نو د رسول الله ﷺ د طرفه هم سختی او کرې شوه او دوى ﷺ او فرماڼل چه يو ورځ روژه او بله ورځ کوژه کوه گنې شروع کښې رسول الله ﷺ په میاشت کښې صرف د

(١) عمدة القاری : ١٧٢/٢٢

(٢) فتح الباری : ٤٤٦/١٠

(٣) مسند احمد فی مسانید ابی سعید : ٦٩/٣

(٤) عمدة القاری : ١٧٣/٢٢ ، مرقاة المفاتیح ، کتاب الأطعمة ، باب القیامة : ٢٠٣/٨ ، الجامع لأحكام القرآن للقرطبی ، سورة هود : ٦٤/٩ ، شرح صحیح البخاری لابن البطال : ٣١٠/٩

(٥) عمدة القاری : ١٧٣/٢٢

درې ورځو روژو نیولو دپاره ويلي وو -

حديث د باب کښې دباب کښې دی ان لږ وړک عليك حقاً، دؤر ميلمه ته وانی -

۸۵ = باب إكْرَامِ الضَّيْفِ وَخِدْمَتِهِ إِيَّاهُ بِنَفْسِهِ

وَقَوْلِهِ ضَيْفُ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ [الذاريات: ۲۳]

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ يُقَالُ هُوَ زَوْرٌ وَهَؤُلَاءِ زَوْرٌ وَضَيْفٌ وَمَعْنَاهُ أَضْيَافُهُ وَزَوَارُهُ لِأَنَّهَا مَصْدَرٌ مِثْلُ قَوْمٍ رَضًا وَعَذَلٌ يُقَالُ مَاءٌ غَوْرٌ وَيُزْعَرُ غَوْرٌ وَمَاءٌ عَرَبِيٌّ غَوْرٌ وَمِثْلُ غَوْرٍ وَمِثْلُ غَوْرٍ يُقَالُ الْغَوْرُ الْغَابِرُ لَا تَنَالُهُ الدَّلَاحُ كُلُّ شَيْءٍ عَوْرَتٌ فِيهِ فَيَوْمُ مَعَارِزَةِ تَزَاوٍ [الكهف: ۷۷] تَحْمِيلٌ مِنَ الزَّوْرِ وَالْأَزْوَادِ الْأُمَمِلُ

[۵۷۸۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ التَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ جَابِزَتُهُ يَوْمَ وَلِيلَتُهُ وَالضَّيَافَةُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَمَا بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ وَلَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَتَوَيَّعَ عَنْهُ حَتَّى يُخْرِجَهُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَذَا مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقِلْ خَيْرًا أَوْلَيْضُمْتُ [۵۷۸۳: ر]

[۵۷۸۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُوْذِ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقِلْ خَيْرًا أَوْلَيْضُمْتُ [۷۱۵۳: ر]

[۵۷۸۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُفَيْهِ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ تَبْعُنَا قَتْلُ بَقُورٍ فَلَا يَقْرَؤُنَا فَمَا تَرَى فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ نَزَلْتُمْ بِقُورٍ فَأَمْرُوا الْكُفْرَ بِمَا يَنْبَغِي لِلضَّيْفِ فَأَقْبَلُوا فَإِنْ لَمْ يَقْعَلُوا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ حَقَّ الضَّيْفِ الَّذِي يَنْبَغِي لَهُمْ [۲۲۸: ر]

[۵۷۸۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْنَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقِلْ رَحْمَةً وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقِلْ خَيْرًا أَوْلَيْضُمْتُ [۷۱۵۳: ر]

د ترجمه الباب وضاحت: د ترجمه الباب دوه جزء دی:

① رومي جزې د [اکرام الضيف وخدمته لیاة بنفسه] یعنی د میلمه عزت کول او دده په خپله خدمت کول ..... یو صورت خو نې دا دي چه د میلمه د خدمت دپاره چا ته اوويلي شی ، او دي د ده میلمستیا اوکړي ، دویم صورت دا دي چه انسان په خپله د ده خدمت اوکړي .... دینه پس نې د قرآن کریم آیت (ضیف ابراهیم المکرمین) ذکر کړو امام بخاری رحمه

الله غالباً دیتہ اشارہ کریدہ چہ ابراہیم علیہ السلام پہ خپله د خپلو میلمنو خدمت کولو، لکه چہ قرآن کریم کښې دی (و جاء بعجل حنيد) (۱)
په بعض روایتونو کښې دی چہ د میلستمیا طریقه د ټولو نه رومېې ابراہیم علیہ السلام جاری کریدہ، دوی به بغیر د میلمنو نه خوراک نه کولو - (۲)

(۲) امام بخاری رحمه الله د ترجمۃ الہاب د دویم جزء په طور د سورۃ حجرات آیت کریمہ ذکر کړو (ضیف ابراہیم البکر مین، البکر مین، د " ضیف " صفت دې، ضیف د مفرد او د جمع دواړو دپاره استعمالیږي، دلته د جمع دپاره دې، دې دپاره ددې صفت " المکر مین " جمع راوړیدہ - د ضیف جمع قلت أضياف او جمع کثرت نې ضیوف او ضیفان راځي (۳)
وراندې امام بخاری رحمه الله د لفظ د ضیف په شان درې نور الفاظ هم ذکر کړيدي چہ کوم مفرد او جمع په دواړو طریقو استعمالیږي، لکه چہ دې فرماني:

قوله: قال أبو عبد الله: يقول: هو زور و ضيف، ومعناً: أضيافه و زواره: یعنی زور او ضیف دواړه مفرد ویلې کیږي خو مراد ترینه جمع اخستې کیږي، ابو عبد الله نه په خپله امام بخاری رحمه الله مراد دې ..... دلیل نې دا ذکر کړيدي چہ دا مصدر دې او مصدر مفرد جمع دواړو دپاره استعمالیږي، مثلاً ویلې کیږي، قوم رضا او قوم عدل ... دیکښې رضا او عدل دواړه مصدر دي د جمع دپاره استعمال شويدي -

دارنگه ویلې کیږي ماع غور، مبرغور، ممان غور، میاه غور ..... غور مصدر دې او د مفرد، تشبیه او د جمع دپاره استعمالیږي ..... دا تفصیل په اصل کښې امام فراء په " معان القرآن " کښې لیکلې دې او امام بخاری رحمه الله د ده نه اخذ کړيدي، دوی د قرآن کریم آیت (قل أرايتم ان اسبحم ماع کم غورا) (۴) تر لاندې لیکلې دی چہ " غورا " جمع نه استعمالیږي - (۵)

قوله: ويقال: الغور الغائر لا تناله الدلاء، كل شيء غور فيه فهو مغارة: دا د ابو عبیدہ کلام دې چہ غور د غائر په معنی کښې دې یعنی مصدر د اسم فاعل په معنی دې، اوبه کمې شی یا اوچې شی، او په ډولچہ کښې راوونه څی نو دغه وخت ویلې کیږي ماء غور .... دلاء، ډولچې ته وائی، وړاندې فرماني هر هغه څیز چہ دیکښې ته روان نې دیتہ مغارة " وائی او دیتہ غار هم وائی - (۶)

قوله: تزاور: تميل من الزور، والأزور، الأميل: امام بخاری رحمه الله د خپل عادت

(۱) سورة هود: ۶۹

(۲) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي، سورة البقرة (الآية: ۱۲۴) ۹۸۲

(۳) عمدة القاری: ۱۷۳/۲۲

(۴) سورة الملک: ۳۰

(۵) الجامع لأحكام القرآن للقرطبي: ۴۰۹/۱۱۰

(۶) عمدة القاری: ۱۷۳/۲۲

مطابق د لفظی مناسبت سره د سورة کشف آیت تفسیر ته منتقل شو ، سورة کشف کښې دې (۱) ترالشیس (۱) اذا طلعت تزاوړ عن کهم ذات الیون (۱) فرمائی دیکښې تزاوړ د " تمیل " په معنی کښې دې یعنی نمر مائله کیږی ، فرمائی دا د " زور " نه ماحوژ دې ، د زور معنی کوږ والی او میلان دې ، د آوړ معنی امیل دې یعنی زیات مائله کیدل ، دا تشریح د ابو عبیده د کلام نه امام رانقل کړیده - (۲)

قوله: فلیکرم ضیفه جائزته یوموليلة ووالضیافة ثلاثة ایام فما بعد ذلك فهو صدقة: جائزته په ترکیب کښې د " ضیفه " نه بدل اشتمال هم کیدې شی ، دې صورت کښې به دا منصوب وی ځکه چه دده متبوع " ضیفه " د " لیکرم " دپاره مفعول به کیدو په بناء منصوب دې ، او دا مبتداء هم کیدې شی " یوموليلة " دې دپاره خبر دې ، دې صورت کښې به دا مرفوع وی - (۳)

د میلستیا مده : دینه پس ئې او فرمائیل چه میلستیا درې ورځې ده ، دینه پس چه څه ورکړې شی دا صدقه ده ،

علامه خطابی او نورو څو محدثینو ددې تشریح داسې کړیده چه ټوله مده د میلستیا درې ورځې ، دیکښې په رومی ورځ خو دې ښه اکرام اوکړې شی او د ماحضر او معمول نه دې زیات اهتمام اوکړې شی ، په دویمه او په دریمه ورځ دې د ماحضر او معمول مطابق خدمت اوکړې شی .... دې درې ورځو نه پس چه څه ورکړې شی ، دا " حق د ضیافت " نه دې بلکه صدقه ده - (۴) د جائزه معنی عطاء ، تحفه ، هدیه او د بخشش ده - (۵)

ابن بطال رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ میلستیا په درې حصو تقسیم کړه ، رومی ورځ خو دده خدمت کښې دې هدیه او تحفه وړاندې کړې شی ، په دویمه ورځ دې معمول نه لږ زیات په خوراک کښې تکلف اوکړې شی او په دریمه ورځ دې ماحضر حاضر کړې شی ، دینه پس کوربه ته اختیار دې ، چه د ده خدمت کوی او که نه کوی لکه چه څنگه نفلی صدقه کښې اختیار وی - (۶) د علامه خطابی او د ابن بطال د دواړو د تشریح حاصل هم دا دې چه ټوله مده د میلستیا درې ورځې ده -

بعضو عالمانو " یوم الجائزة " بیله شمار کړیده ، د دوی په نزد د ضیافت درې ورځې او یو

(۱) سورة الکشف : ۱۷

(۲) عمدة القاری : ۱۷۳ / ۲۲

(۳) ارشاد الساری : ۱۴۳ / ۱۳ ، عمدة القاری : ۱۷۳ / ۲۲

(۴) عمدة القاری : ۱۷۵ / ۲۲ ، فتح الباری : ۶۵۳ / ۱۰

(۵) عمدة القاری : ۱۷۳ / ۲۲ ، مجمع بحار الانوار ، مادة " جوز " : ۴۱۱ / ۱ ، النهاية لابن الأثیر ، مادة " جوز " : ۳۱۴ / ۱

(۶) شرح صحیح البخاری لابن بطال : ۳۰۹ / ۹

ورخ د "جائزه" ده (۱) نو دارنگه ټولې ورځې څلور جوړېږي ، د دې تائید د مسلم شریف د یو روایت نه هم کیږي ، دیکنبې دی "الضيافة ثلاثة أيام و جائزته يوم و ليلة" (۲) دینه دا هم معلومېږي چه د "جائزه" د ضیافت نه روستو ده ، ددې حاصل دا رااووتلو چه د میلمه دې درې ورځو پورې میلستیا اوکړې شی چه دا د ده حق دې او دینه پس چه په کومه ورځ دې تلو والا وی نو د ده په خدمت کنبې دې څه هدیه او تحفه هم وړاندې کړې شی (۳) او د وړاندیني منزل ته تللو دپاره دې ده ته زاد راه (د لارې خرچه) هم ورکړې شی ، دپته "جیزه" وائی ، یو بل حدیث کنبې دپته اشاره شته "أجيز الوفد بنحو ما كنت أجيزهم" (۴)

د "جائزته" یو بله تشریح حافظ ابن حجر رحمه الله کړیده ، هغه لیکي : "ويحتمل أن يكون المراد بقوله : "وجائزته" بياناً لحالة أخرى ، وهي أن السافر تارة يقيم عند من يثقل عليه ، فهذا لا يزداد على

الثلاث يتفصيلها ، وتارة لا يقيم ، فهذا يعطى ما يجوز به قدر تكافئته يوماً وليلة ، وهذا أعدل الوجه" (۵)
د دې حاصل دا دې چه میلمه په دوه قسمه دې ، یو خو هغه میلمه دې چه د کوربه سره درې ورځو پورې اوسېږي ، د ده دپاره خو هم هغه تفصیل دې چه کوم تیر شو چه په رومېن ورځ دې ورته ښه اکرام اوکړي ، په دویمه ورځ دې د معمول نه لږ زیات اوکړې شی ، او په دریمه ورځ دې د معمول مطابق ماحضر وړاندې کړي ، دویم هغه میلمه دې چه د هغه اراده د اوسیدو نه وی ، د ده د رخصتیدو په وخت دې ده ته دې د لارې دپاره دومره خرچه ورکړي چه دده د یو ورځ او د یو شپې دپاره کافی وی ، خلاصه دا ده چه د "میلستیا" تعلق د درې ورځو پورې اوسیدونکي میلمه سره دې او د "جائزه" تعلق د هغه میلمه سره دې چه کوم د قیام اراده نه لري ، بلکه چه څه لږ ساعت دپاره راغلې وی -

چه کوم حضرات ضیافت او میلستیا ته واجب وائی ، هغوی د حدیث د باب نه استدلال کوي چه "فما بعد ذلك فهو صدقة" نه معلومېږي چه دینه وړاندې ضیافت صدقه نه ده ، بلکه واجب ده - (۶)

خو چه کوم حضرات د وجوب قائل نه دی هغوی وائی چه د صدقه لفظ دلته دې دپاره استعمال شويدي چه د درې ورځو نه زیات څوک په ضیافت باندې مکلف نه کړې شی ،

(۱) ۱۱۷ مرقاة المفاتیح ، کتاب الأطعمة ، باب الضیافة : ۲۰۲/۹ ، شرح الطیبي ، کتاب الأذعة ، باب الضیافة : ۱۷۲/۸ (رقم الحدیث : ۴۲۴۴)

(۲) رواء مسلم فی کتاب اللقطة ، باب الضیافة و نحوها : ۱۳۵۳/۳ (رقم الحدیث : ۱۷۲۶)

(۳) فتح الباری : ۶۵۳/۱۰ ، شرح الطیبي ، کتاب الأطعمة ، باب الضیافة : ۱۷۲/۸ (رقم الحدیث : ۴۲۴۴)
(مرقاة المصابیح ، کتاب الأطعمة ، باب الضیافة : ۲۰۲/۸) ....

(۴) سنن أبی داود ، کتاب الخراج و الإمارة و الفی ، باب فی إخراج اليهود من جزيرة العرب : ۱۶۵/۳ (رقم الحدیث : ۳۰۲۹)

(۵) فتح الباری : ۶۵۳/۱۰

(۶) ۱۲۲ فتح الباری : ۶۵۳/۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۴۴/۱۳

خکه چه دیر خلق ، خالصکر دولت مند خلق د صدقې د خوراک نه اعراض کوی - (۱)

قوله: وَلَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَثْوَى عِنْدَهُ حَتَّى يُخْرِجَهُ: د يو ميلمه دپاره دا جائز نه دی چه د کوربه سره دومره ایسار شی چه دې په حرج ، په تنگسیا او په تکلیف کښې مبتلاء کړی ، پوره د باب د افعال نه دې ، احرار په معنی د تنگی او په حرج کښې د اچولو دې -

د صحیح مسلم په یو روایت کښې دی: **«حَقُّ يَوْثِمَةَ»** (۱) **أَيُّ يَوْثِمَةَ فِي الْإِسْمِ.....** امام نورې رحمه الله فرمائی چه دومره دې ایسار نه شی چه کوربه لره په گناه کښې مبتلاء کړی خکه چه د زیات اوسیدو په وجه ممکن ده چه کوربه د ده غیبت شروع کړی یا ده ته خه تکلیف ورکړی یا خه بد گمانی پرې او کړی نو دارنگه به کوربه په گناه کښې مبتلاء شی - (۲)
خو دا حکم هغه وخت دې چه کله د میلمه په زیات اوسیدو سره کوربه په حرج او تکلیف کښې مبتلاء کښې ، که د میلمه په اوسیدو سره کوربه ته خه حرج او تکلیف نه وی ، ظاهره ده چه داسې صورت کښې د عدم جواز دا حکم نه دې - (۳)

قوله: فَخَذُّوا مِنْهُمْ حَقَّ الضَّيْفِ الَّذِي يَنْبَغِي لَهُمْ: په زبردستی د چا مال د ده د رضامندی نه بغیر اخستل په عام حالاتو کښې بالاتفاق ناجائز دې ، اگر چه د ضیافت دپاره ولې نه وی ، دې وجه نه ددې جملې مختلف مطلبونه بیان کړې شويدي -
① دا په حالت اضطرار باندې محمول دې ، یعنی چه کوم میلمه حالت د اضطرار ته اورسی ، او خلق د ده ضیافت نه کوی نو داسې صورت کښې دې دا په زبردستی سره د خپل خان د بچ کولو دپاره اخستې شی (۴)

الضرورة تبیح المحظورة: ② دا د هغه مخصوص خلقو متعلق وبلې شويدي چه د هغوی سره معاهده شوې وه چه که د مسلمانانو لښکر په دغه خانې تیرېږي نو دوی به نې میلستیا کوی ، او په معاهده عمل کول واجب دی ، دې وجه نه دوی ته په زبردستی حق د ضیافت وصولولو اجازت ورکړې شو - (۵)

۸۶ = بَابُ صُنْعِ الطَّعَامِ وَالتَّكْلِيفِ لِلضَّيْفِ

[۸۶] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْعَمَيْسِ عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَخَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ سَلْمَانَ وَأَبِي الدَّرْدَاءِ قَرَارًا

(۱) فتح الباری: ۶۵۳/۱۱۰، ارشاد الساری: ۱۴۴/۱۳

(۲) رواه مسلم فی کتاب اللقطة، باب الضیافة ونحوها: ۱۳۵۳/۱۳، (رقم الحدیث: ۱۷۲۶)

(۳) شرح مسلم للنووی، کتاب اللقطة، باب الضیافة ونحوها: ۸۰/۱۲

(۴) فتح الباری: ۶۵۴/۱۱۰

(۵) عمدة القاری: ۱۷۶/۲۲

(۶) ارشاد الساری: ۱۴۶/۱۳

سَلَمَانُ أَبَا الدَّرْدَاءِ قَرَأَ أَمْرَ الدَّرْدَاءِ مُتَبَدِّلَةً فَقَالَ لَهَا مَا شَأْنُكَ قَالَتْ أَخُوكَ أَبُو الدَّرْدَاءِ لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ فِي الدُّنْيَا فَجَاءَ أَبُو الدَّرْدَاءِ فَصَنَعَ لَهُ طَعَامًا فَقَالَ كُلْ فَإِنِّي صَابِمٌ قَالَ مَا أَنَا بِأَكِلٍ حَتَّى تَأْكُلَ فَأَكَلَ فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ ذَهَبَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يَقُومُ فَقَالَ نَمُ قِنَامُ ثُمَّ ذَهَبَ يَقُومُ فَقَالَ نَمُ فَلَمَّا كَانَ آخِرُ اللَّيْلِ قَالَ سَلَمَانُ قُمْ الْآنَ قَالَ فَصَلِّيًا فَقَالَ لَهُ سَلَمَانُ إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا فَأَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ سَلَمَانُ أَبُو جَحِيْفَةَ وَهَبُ السَّوَابِي يَقَالُ وَهَبُ الْخَيْرِ [ر: ۱۸۶۷]

په میلستیا کښې تکلف کول : د میلمه دپاره په قدر د استطاعت دپاره د معمول نه لږ بدل خوراک تیارول پکار دی او په خوراک کښې ورته تکلف کول پکار دی ، دا په اسراف یا په تبذیر کښې نه راځي دا د سلف صالحین معمول پاتې شويدي امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې هم دا بیانول غواړي -

خو دیکښې د خپل استطاعت مطابق د تکلف اهتمام کول پکار دی ، د وس نه زیات تکلف کولو کښې نور ډیر زیات حقوق العباد متاثر کیږي ، .... بعض خلق مقروض وی خو د میلمنو د میلستیا کولو دپاره د نورو قرضونو اخستو اهتمام کوی ، نو دا صحیح نه ده ، ځکه چه قرض اداء کول واجب او میلستیا کول مستحب دی ، د مستحب د اداء کولو خو دې اهتمام وی او فرض او واجب دې شا ته او غورزولې شی ، دا شرعاً غلطه ده -

حدیث د باب کښې دی چه حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه د حضرت ابو الدرداء میلمه شو ، د شپې هلته پاتې شو ، حضرت ابو الدرداء دوی دپاره خوراک تیار کړو " فصنع له طعاماً ...." سره امام ترجمه الباب ثابت کړيدي -

قوله: قَرَأَ أَمْرَ الدَّرْدَاءِ مُتَبَدِّلَةً : حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه حضرت ابو الدرداء ښځه ام الدرداء اولیدله چه دې بالکل ساده جامې اغوستې دي چه کومې عموماً د کار کولو په وخت په کور کښې استعمالیږي ، حضرت سلمان اوویل چه ته دې حالت کښې ولې نې ؟ نو دې جواب ورکړو چه د ابو الدرداء مونږه ته څه رغبت نشته دي ، بیا د چا دپاره اهتمام اوکړې شی ؟ د ام الدرداء نوم خَيْرَةُ بنت ابی عذرة دي - (۱)

مُتَبَدِّلَةً د باب تفعل نه د اسم فاعل مونث صیغه ده ای لایسته ثياب البهلة -

قوله: صَدَقَ سَلَمَانُ : حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه ته چه کوم نصیحت کړې وو ، رسول الله ﷺ د دې توثیق او تصدیق اوکړو ، د طبرانی په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ دوی ته اوویل " عیبر! سلمان أقره منك " (۲)

(۱) ۱ شاد الساری : ۱۳ / ۱۴۷ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۷۶ ، والإصابة فی تمييز الصحابة : ۴ / ۴۸ (رقم

الترجمة : ۱۲۵۶)

(۲) ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۴۸

قوله: أبو جُحَيْفَةَ وَهَبُ السَّوَّائِي، يقال له وهب الخير: يعني جحيفه ته وهب الخيرهم وائى.
 و ترجمه الباب سره مناسبت: د ترجمه الباب رومبې جزء: "سنع طعام" ذکر خو په حدیث کښې
 صراحتاً موجود خو د دویم جزء: "التكلف للضيف" ذکر نشته، مولانا رشید احمد گنگوښی
 رحمه الله په "لامع الدراری" کښې فرمائی: ولعله قصد إثبات الجزء الثانى بقوله: "كُلْ فُلان صائم"، فإنهم لما كانت عاداتهم الصوم والتهدل، فإظهارهم لم
 يكونوا يصنعون طعاماً بالانتهار، وكانوا يكتفون بطعام الليل، فكان صنم الطعام الجديد له تكلفاً ولا يعد أن
 يستطع التكلف من قوله: "فأكل"، فمنه لما اعتاد الصوم والتزومه، كان الإفطار لأهل اضياف احتمالاً للتكلفة
 من غير شك^(۱)

د دې حاصل دا دې چه امام بخارى رحمه الله د ترجمه الباب د دویم جزء ثابتول په حدیث
 کښې واقع په "كُلْ فُلان صائم" سره غواړي، حضرت ابو الدرداء رضي الله عنه او د دوى د كور والا
 عادت چه د روژې ساتلو وو، دې وجه نه ظاهر هم دا ده چه دې خلقو به د ورځې خوراك نه
 تيارولو صرف د شېې به ئې د خوراك انتظام كولو، نو په دې موقع د دوى د ورځې د
 خوراك انتظام كول د ميلمه دپاره په طور د تكلف وو، دارنگه د ترجمه الباب دویم جزء:
 التكلف للضيف "دې سره ثابتېږي، او دا هم ممكن ده چه د ترجمه الباب دا دویم جزء د حدیث
 په لفظ "فأكل" سره ثابت كړې شى، د حضرت ابو الدرداء رضي الله عنه عادت د روژې ساتلو وو خو
 دوى د ميلمه په خاطر افطار او كړو، دا افطار كول د ميلمه دپاره په طور د تكلف وه -
 حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخارى رحمه الله "التكلف للضيف" سره د
 حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه دې روايت ته اشاره كړيده، چه هغه امام احمد په خپل مسند
 كښې نقل كړيدي، چه ديكښې دى "نهانا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن تكلف للضيف"^(۲)
 دواړو كښې تطبيق داسې كيدې شى چه د وس په صورت كښې خو اهتمام او تكلف كول
 پكار دى او د عدم استطاعت په صورت كښې تكلف صحيح نه دې، د ممانعت والا روايت
 د عدم استطاعت په صورت محمول دې -^(۳)

دا حدیث د باب په کتاب الصوم کښې "باب من اقسم على اعيه ليقطر" کښې تیر شويدي -

...

(۱) لامع الدراری: ۳۱۱۰، والأبواب والتراجم: ۱۱۷۱۲

(۲) و فی لفظ مسند الإمام أحمد بن حنبل فی مسانيد سلمان: أن سلمان دخل عليه رجل، فدعا له بما كان عنده فقال: لو لا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهانا أو لولا أننا نهينا أن يتكلف أحدنا لصاحبه لتكلفنا لك: ۴۴۱۵، وكذا ذكر الهيثمي في مجمع الزوائد، كتاب البر والصلة، باب النهي عن التكلف: ۱۷۹۸

(۳) لامع الدراری: ۳۱۱۰، والأبواب والتراجم: ۱۱۷۱۲

٨٤ = بَاب مَا يُكْرَهُ مِنَ الْعَصَبِ وَالْجَزَعِ عِنْدَ الضَّيْفِ

[٨٤هـ] حَدَّثَنَا عِيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْجُبَيْرِيُّ عَنْ أَبِي عُمَرَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ أَبَا بَكْرٍ تَضَيَّفَ رَهْطًا فَقَالَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ دُونَكَ أَضْيَافُكَ فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْرُءُ مِنْ قِرَائِمِهِمْ قَبْلَ أَنْ أَجِيءَ فَأَنْطَلِقَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَأَتَاهُمُ بِمَا عِنْدَهُ فَقَالَ اطْعَمُوا فَقَالُوا أَيْنَ رَبُّ مَنْزِلِنَا قَالَ اطْعَمُوا قَالُوا مَا نَحْنُ بِأَكْبَرِينَ حَتَّى يَجِيءَ رَبُّ مَنْزِلِنَا قَالَ أَفَبَلَاغًا قَرَأْتُمْ فَإِنَّهُ جَاءَ وَلَمْ تَطْعَمُوا لِلتَّقِيَّةِ مِنْهُ فَأَبُوا أَفَقَرْتُ أَنَّهُ يَجِدُ عَلَيَّ فَلَمَّا جَاءَ تَضَيَّفَ عَنْهُ فَقَالَ مَا صَلَاحُكُمْ فَأُخْبِرُوهُ فَقَالَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَكَيْتَ لَمْ قَالَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَكَيْتَ فَقَالَ يَا غَنَرًا أَفَمَتُ عَلَيْكَ إِنْ كُنْتَ تَتَمَرُّ صَوْتِي لَمَّا جِئْتُ فَخَرَجْتُ فَقُلْتُ سَلْ أَضْيَافَكَ فَقَالُوا صَدَقَ أَتَانَا بِهِ قَالَ فَإِنَّمَا أَنْتَ تَنْظُرُ تُمَوِّنِي وَاللَّهِ لَا أَطْعَمُهُ الْيَلَّةَ فَقَالَ الْآخَرُونَ وَاللَّهِ لَا نَطْعَمُهُ حَتَّى تَطْعَمَهُ قَالَ لَمْ أَرُ فِي الشَّرِكَةِ الْيَلَّةَ وَبَلَّغْتُمْ مَا أَنْتُمْ لَمْ لَا تَقْبَلُونَ عَنَّا قِرَاءَتَكُمْ هَاتِ طَعَامَكَ فَجَاءَهُ قَوْصَةٌ يَدُهُ فَقَالَ بِاسْمِ اللَّهِ الْأَوَّلَى لِلشَّيْطَانِ فَأَكَلَ وَأَكَلُوا [٨٤هـ]

د حضرت عبد الرحمن بن ابی بکر رضی اللہ عنہ نہ روایت دی ہے حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ دیوے دلی میلستیا اوکری، او عبد الرحمن ته نہی اوویل چه خه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خدمت ته ورخم، ته دا میلمانه بوخه او خما هر واپس کیدو نه پری وړاندې وړاندې په دوی خوراک اوکری او دینه خان فارغ کری، عبد الرحمن د حکم مطابق لارو او چه خه حاضر وو هغه نهی میلمنو ته کیخودل او ورته نهی اوویل چه خورئ، دوی اوویل، د کور مالک (حضرت صدیق اکبر) کوم خانې دی، عبد الرحمن اوویل: تاسو خوراک اوکړئ، دوی اوویل: چه تر خو د کور مالک نه وی راغلې مونږ به خوراک نه کوو، عبد الرحمن اوویل: تاسو څمونږ د طرفه دا ضیافت قبول کړئ که تاسو خوراک اونکړو او دوی واپس راغلل نومونږ ته به غصه وی، خو میلمنو د خوراک نه انکار اوکړو، خه پوه شوم چه اوس به دوی په ما خامخا خفه کیږی، چه کله دوی راغلل نو خه اړخ ته شوم، دوی تپوس اوکړو چه تا څه خه اوکړل؟ نو میلمنو ورته ټول حال بیان کړو، دوی ما ته اواز راکړو، اے عبد الرحمن! څه چپ پاتې شوم، دوی بیا اواز راکړو، اے عبد الرحمن! په دې هم څه خاموش پاتې شوم، بیا نهی اوویل: اے جاهله، څه تا ته قسم درکوم چه که ته خما اواز اورې نو ته ما ته ولې نه رابهر کیږې؟ نو خه راووتلم او ما اوویل: چه ته دې د خپلو میلمنو نه تپوس اوکړه، نو دوی اوویل: دې صحیح وائی، ده مونږه ته خوراک راوړې وو، حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ اوویل: تاسو څما انتظار اوکړو په خدائې مې دې قسم وی څه به نن خوراک نه کوم، دې میلمنو اوویل: په خدائې مو دې قسم وی چه مونږ به هم خوراک نه کوو، چه تر څو تا نه وی خوړلې، حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ اوویل ما د نننۍ شپې په شان خرابه شپه نه ده لیدلې، افسوس دې په تاسو، تاسو څمونږ میلستیا ولې نه قبولئ؟ بیا نهی اوویل: خوراک راوړئ، عبد الرحمن خوراک راوړو، نو ده بسم الله اوویلې

او خوراک کنبی نی لاس و اچولو ، او وې ویل : رومېې حالت د شیطان د وجه وو ، نو دوی خوراک اوکړو ، او خلقو هم خوراک اوکړو-

د حدیث د باب سره مناسبت : حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه باب کنبی دننه امام بخاری رحمه الله حضرت ابوبکر صدیق ته د میلمنو راتلو قصه ذکر کړه ، دیکنبی د

حضرت عبد الرحمن بن ابی بکر دا قول هم دي " فَعَرَفْتُ أَنَّهُ يَجِدُ عَلِيًّا وَيَجِدُ مَعْنَى دَلْتَهُ د غصه کولو ده ، امام بخاری رحمه الله په راوان باب کنبی دا په بل طریق سره نقل کړيدي ، دیکنبی د " فَعَضَبَ ابُوبَكْرٌ " تصریح هم ده -

شیخ الحدیث قولانا محمد زکریا رحمه الله په دي تنقید کړيدي او فرماني چه د غضب اثبات مقصود نه دي بلکه د دي نفی او کراهت بیانول مقصود دی - (۱) خکه چه امام په ترجمه الهاب کنبی " مَا يَكْرَهُ مِنَ الْغَضَبِ " ویلي دي -

قطب عالم حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمه الله د حدیث د ترجمه الهاب سره مناسبت بیانولو کنبی په " لامع الدراری " کنبی لیکي :

" دَلَّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ : لَمْ أَرَى الشَّيْءَ كَاللَّيْلَةِ ، وَقَوْلُهُ : " الْأَوَّلُ مِنَ الشَّيْطَانِ " ، فَإِنَّ مَقَالَتَهُ هَذِهِ دَلَّتْ عَلَى أَنَّهُ مَدَّغْضَهُ وَحَلَفَهُ وَجَبَّحَ مَا جَرَى شَرُّهُ ، وَمِنْ أَمْرِ الشَّيْطَانِ " (۲)

يعني حضرت صدیق اکبر رضي الله عنه افرمائل " لم أَرَى الشَّيْءَ كَاللَّيْلَةِ " او خپله غصه وغيره نی د شیطان امر اوگرخولو ، نو ددي کلام نه معلومه شوه چه د دوی غصه کيدل ، حلف اوچتول او د میلمنو قسم کول دا ټول شر او د شیطان د طرفه وو ، دینه " مَا يَكْرَهُ مِنَ الْغَضَبِ " يعني د غصه کراهت ثابتیږي -

مولانا محمد زکریا رحمه الله د لامع الدراری په حاشیه او په الابواب والتراجم کنبی دا توجیه وجیه گرخولي ده - (۳)

۸۸=بَابُ قَوْلِ الضَّيْفِ لِصَاحِبِهِ لَا أَكُلُ حَتَّى تَأْكُلَ

فِيهِ حَدِيثُ أَبِي مُخَيْمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۱۱۷۲]

[۵۰۰] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي عُمَانَ قَالَ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَاءَ أَبُو بَكْرٍ بِضَيْفٍ لَهُ أَوْ بِأَضْيَافٍ لَهُ فَأَمْسَى عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا جَاءَ قَالَتْ لَهُ أُمِّي اخْتَسَتْ عَنْ ضَيْفِكَ أَوْ عَنْ أَضْيَافِكَ اللَّيْلَةَ قَالَ مَا عَشَيْتُمْ فَقَالَتْ عَرَضْنَا عَلَيْهِ أَوْ عَلَيْنَاهُمْ فَأَبَوْا أَوْ فَأَبَى فَعَضَبَ أَبُو بَكْرٍ فَسَبَّ وَجَدَّعَ وَحَلَفَ لَا يَطْعُمُهُ فَأَخْبَتْنَا أَنَا فَقَالَ يَا عَنَّتْ فَحَلَفْتَ الْمَرْأَةُ لَا تَطْعُمُهُ حَتَّى يَطْعُمَهُ فَحَلَفَ الضَّيْفُ أَوْ الْأَضْيَافُ

(۱) الابواب والتراجم : ۱۱۷۲

(۲) لامع الدراری : ۳۲۱۱۰ ، الابواب والتراجم : ۱۱۷۲

(۳) تعليقات لامع الدراری : ۳۲۱۱۰ ، الابواب والتراجم : ۱۱۷۲

أَنْ لَا يَطْعَمَهُ أَوْ يَطْعَمُوهُ حَتَّى يَطْعَمَهُ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ كَانَ هَذَا مِنَ الشَّيْطَانِ قَدْ عَابَ بِالطَّلَامِ
فَأَكَلَ وَأَكَلُوا فَعَمِلُوا لَا يَزْفَعُونَ ثَمَّةً إِلَّا زَيَّامِينَ أَسْفَلَهَا أَكْثَرُ مِنْهَا فَقَالَ يَا اخْتَنِي فَوَاسِ
مَا هَذَا فَقَالَتْ وَفَرَّةٌ عَيْنِي إِنَّمَا الْآنَ لَأَكْثَرُ قَبْلَ أَنْ نَأْكُلَ فَأَكَلُوا وَبَعَثَ بِهَا إِلَى النَّبِيِّ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَرَّاهُ أَكَلَ مِنْهَا [ر: ۷۷]

د ابوذر په نسخه کښې دا ترجمه الهاب نشته دي ، بلکه دا حدیث نې د رومې حدیث سره
بغیر د ترجمه الباب نه رانقل کړې دي - (۱)

عبد الرحمن بن ابی بکر په روایت کښې وائي چه حضرت ابوبکر یو یا یو څو میلمانه کورته
راوستل او په خپله د ماښام په وخت رسول الله ﷺ ته ورغلو ، چه کله واپس شو نو څما مور
د ده نه تپوس اوکړو او ورته نې اوویل چه تا میلمانه پریخودل په خپله چرته ایسار شوې وې
، دوی تپوس اوکړو ، تا په دې خلقو خوراک اونکړو ؟ نو څما مور ورته اوویل : مونږ څو
خوراک د دوی وړاندې پیش کړو خو دوی انکار اوکړو ، حضرت صدیق اکبر سخت خفه شو
، بد رد نې اوویلې او قسم نې اوکړو چه خوراک به نه کوم ، د عبد الرحمن بیان دې چه څه
پټ ولاړ ووم ، دوی اواز راکړو : " اے جاهله " ښځې یعنی څما مور هم قسم اوکړو چه څه به
هم خوراک نه کوم چه ترڅو دې خوراک اونکړی ، میلمنو هم قسم اوکړو چه دوی به هم
خوراک نه کوی ..... حضرت ابوبکر ﷺ اوویل ، دا د شیطان د طرفه وو ، بیا نې خوراک
رااوښتو ، او په خپله نې هم اوخوړلو او په دې خلقو نې هم اوخوړلو ، خلقو به چه کومه
نمری هم اوچتوله د دې لاندې به نوره هم زیاتیدله ، چه حضرت ابوبکر دا اولیدل نو
خپلې بی بی حضرت ام رومان ته نې) وې ویل : اے د بنی فراس خور ۱ دا څه چل دې ؟
نودې اوویل : څما دې قسم وی د خپلو سترگو په یخوالی ، اوس خو د هغې نه هم زیات شو
چه کوم څمونږ د خوراک نه وړاندې وو ، نو چه ټولو خلقو اوخوړله بیا نې دا د رسول الله ﷺ
خدمت ته هم اولیرله ، د عبد الرحمن بیان دې چه رسول الله ﷺ هم دینه خوراک اوکړو -

د ترجمه الباب مقصد : شارحینو د دې ترجمه الهاب په مقصد هیڅ کلام نه دې کړې ، امام
بخاری رحمه الله کیدې شی دې خبرې ته اشاره کول غواړی چه که کوربه څه سخته خبره
اوکړی او میلمه ته دا ښه نه ښکاری نو میلمه هم داسي خبره په جواب کښې ویلې شی او
شرعا د دې جواز شته دي -

قوله: فغضب أبو بکر، فسبَّ وجذَّع: جذم یعنی دوی هم "یا مجدوم الذین" اوویلې او په طور
د خبرو نې ورته اواز اوکړو (۲)

یافتن: د غنثر معنی د جاهل ، کمینه او د ثقیل (ناپوه) راځی ، د غین په ضمه ، د نون
په سکون او د ثاء په فتحه سره دې (درېا من أسفلها) درېا معنی د زیاتیدو ده -

(۱) عمدة القاری: ۱۷۸/۲۲، فتح الباری: ۶۵۶/۱۰

(۲) عمدة القاری: ۱۷۸/۲۲

(۳) ارشاد الساری: ۱۵۰/۱۳، قال ابن الأثیر: قيل: هو الثقیل الوحيم.... [بقیه بر صفحه آنند....]

قوله: یا أخت بنی فراس: (د فاء د کسرې سره) نه د غنم بن مالک خوې مراد دې ، د ده د ورور نوم حارث بن غنم دې ، حضرت ام رومان د حارث په اولاد کښې وه ، یعنی د غنم دوه خامن دی ، یو فراس او دویم حارث ، حضرت ام رومان د حارث په اولاد کښې ده خو چه د بنو حارث په مقابله کښې چه بنو فراس زیات مشهور دی ، دې وجه نه حضرت صديق اکبر د دوی نسبت بنو فراس ته اوکړو او وې ويل "یا أخت بنی فراس" فالبعی: یا أخت القوم المتسببین لی بقی فراس

قوله: وقرعة عینی: دیکښې واو قسمیه دې یعنی خدا د خپلو سترگو په ښځ والی قسم ، دینه رسول الله ﷺ مراد دې ، په غیر الله قسم کول ناجائز دی ، غالباً دا د نهی نه مخکښې واقع ده -

۸۹ = بَابُ إِكْرَامِ الْكَبِيرِ وَيَبْدَأُ الْأَكْبَرُ بِالْكَلامِ وَالسُّؤَالِ

د خبرو کولو حق مشر ته دې: د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د مشرانو اکرام او احترام کول پکار دی ، دارنگه خبرو کښې ، تپوس کښې او په مجلس کښې د خبرو کولو ابتداء د مشر کول پکار دی چه دا د ده حق دې ، خو دا په هغه صورت کښې چه کله عمر کښې مشر او علم او فضل کښې برابر وی ، او که یو کس په عمر کښې کم او علم او فضل کښې زیات وی نو بیا دده حق وړاندې دې - (۱)

[۵۹هـ] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ هَوَّابُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَافٍ مَوْلَى الْأَنْصَارِ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ وَهَمْلُ بْنُ أَبِي حَتْمَةَ أَنَّهُمَا حَدَّثَا أَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَهْلٍ وَمُحَبِّصَةُ بْنُ مَسْعُودٍ أَتَيَا خَبِيرَ فَتَفَرَّقَا فِي الْأَثَلِ فَقَتِلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَهْلٍ فَجَاءَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَهْلٍ وَحَوْبَصَةُ وَمُحَبِّصَةُ ابْنَا مَسْعُودٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَكَلَّمُوا فِي أَمْرِ صَاحِبِهِمْ فَبَدَأَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَكَانَ أَصْغَرَ الْقَوْمِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ الْكَبِيرُ قَالَ يَحْيَى لِيَلِيَ الْكَلَامَ الْأَكْبَرُ فَتَكَلَّمُوا فِي أَمْرِ صَاحِبِهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَسْتَعْقُونَ قَتِيلَكُمْ أَوْ قَالَ صَاحِبَكُمْ بِأَيْمَانٍ ثَمِينٍ مِنْكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْرُكَ نَزْرَةٌ قَالَ فَتُبْرِكُكُمْ يَهُودُ فِي أَيْمَانٍ ثَمِينٍ مِنْهُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَوْمُ كُفَّارٍ قَوْمُ أَهْمٍ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَبْلِهِ قَالَ سَهْلٌ فَأَذْرَكْتَ نَاقَةً مِنْ تِلْكَ الْأَيْلِ فَقَدْ خَلَّتْ مِرْبَدًا أَهْمٌ فَوَرَّكَضَتْنِي بِرَجُلٍ قَالَ أَلَيْسَ حَدَّثَنِي يَحْيَى عَنْ بُشَيْرٍ عَنْ سَهْلٍ قَالَ يَحْيَى حَبِيبْتُ أَنَّهُ قَالَ مَعَ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ وَكَانَ ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ بُشَيْرٍ عَنْ

...بقیه از حاشیه گذشته او قيل: الجاهل، من الغفارة: الجهل، و النون زائدة، النهاية: ۳/۳۸۹

(۱) شرح صحيح البخاری لابن بطال: ۳۱۷/۹، فتح الباری: ۱۰/۶۵۷، ارشاد الساری: ۱۳/۱۵۱، عمدة

القاری: ۲۲/۱۷۹

تَهْمِلُ وَحَدَّثَهُ (۱: ۲۵۵۵)

بشیر بن یسار (د انصارو ازاد کړې غلام) د رافع بن خدیج او د سهل بن ابی حصمه دواړو نه روایت کوي، دې دواړو بیان کړيدي چې عبد الله بن سهل او محیصه بن مسعود د خیبره راغلل او د کهجورو په باغ کښې د یو بل نه جدا شو، عبد الله بن سهل لږه چا قتل کړو نو عبد الرحمن بن سهل او حویصه بن مسعود او محیصه بن مسعود د رسول الله ﷺ خدمت ته حاضر شو او د خپل ملگری (د قتل) په معامله کښې ئې خبرې شروع کړې عبد الرحمن خبره شروع کړه چې کوم په دې کسانو کښې د ټولو نه کشر وو، نو رسول الله ﷺ اوفرمانل لوي سړې دې خبره اوکړې، نو دې خلقو د خپل ملگری د قتل په معامله کښې خبرې اترې اوکړې، نو رسول الله ﷺ اوفرمانل: آیا تاسو د خپل ملگری د دیت حقدار ئې، یا ئې اوفرمانل یا تاسو پنځوست قسمونه به خورئ (نو د دیت به مستحق شی) نو خلقو عرض اوکړو: اے د الله رسوله دا خو داسې څیز دې چې مونږ خلقو په خپلو سترگو نه دې لیدلې، نو دوی ﷺ اوفرمانل: بیا به یهود پنځوست قسمونه اوخوری او بری به شی، نو دې خلقو عرض اوکړو: اے د الله رسوله دا خلق خو کافران دی (یعنی د دروغو قسمونه به اوخوری) نو بیا رسول الله ﷺ دې خلقو ته د خپل خان نه دیت ورکړو -

دباب په دې رومي روایت به تفصیلی کلام روستو په قسامه کښې راشی، دلته امام بخاری رحمه الله دا روایت ځکه ذکر کړيدي چې دیکښې حضور اکرم ﷺ اوفرمانل: کټو الکبیر - يحي بن سعيد راوی د حدیث د دې تشریح کړیده "لیل الکلام الاکبر" - یعنی چې کوم لوی دې هغه دې د کلام او د خبرو ذمه داری واخلی، علامه قسطلانی رحمه الله د کټو الکبیر ترجمه کړیده ای قدیر الاکبر سناللتکم (۱)

د روایت په آخر کښې حضرت سهل فرمائی چې د دیت په اوبنانو کښې ما ته یو اوبن ملا شو، دې چې کله ما بارې (د څاروو غوږل) ته داخل کړو نو ده څه په لټه اووهلم، مړید (د میم په کسره او د راء په سکون سره او د باء په فتحه سره) بارې ته وائی سهل دا جمله د اهتمام سره چې ذکر کړیده نو د حدیث د پوره یاد ساتلو دپاره ئې ذکر کړیده، علامه عینی رحمه الله لیکي: وأراد بهذا الكلام ضبط الحديث وحفظه حفظاً بليفاً (۲)

قوله: قال الليث: حدثني يحي عن بشير عن سهل، قال يحي: حسبته أنه قال مع رافع بن خديج: د ليث دا تعليق امام مسلم او ترمذی موصولا نقل کړيدي (۳)
دیکښې يحي وایی چې څما خیال دې چې بشیر د سهل نه چې کوم روایت نقل کړيدي نو

(۱) ارشاد الساری: ۱۳/ ۱۵۲

(۲) عمدة القاری: ۲۲/ ۱۸۰

(۳) صحيح مسلم، کتاب القسامة، باب القسامة: ۱۲۹۱/ ۳ (رقم الحديث: ۱۶۶۹). سنن الترمذی، کتاب الديات، باب ما جاء فی القسامة: ۳۱۴ (رقم الحديث: ۱۴۲۲)

دوی د رافع بن خدیج معیت ذکر کړې وو ، یعنی بره چه کوم موصول روایت دې دا رافع بن خدیج او سهل دې ، د لیث په طریق کښې "عن سهل" دې او د "رافع بن خدیج" په باره کښې دوی "حسبت" اوویل چه دې هم وو -

قوله: وقال ابن عیینة: حدثنا يحيى عن بشير عن سهل وحده: سفيان بن عیینة
دا تعلیق امام مسلم او نسائی موصولاً نقل کړیدی (۱) دا روایت صرف د سهل نه دې -
حاصل دا چه حماد بن زید روایت چه کوم دلته امام بخاری موصولاً نقل کړیدی ، دا د رافع بن خدیج او د سهل د دواړو نه دې ، د لیث روایت کښې د "رافع" په باره کښې یو قسم شک دې او د سفيان بن عیینة روایت صرف د سهل نه دې -

[۵۰۹۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ حَدَّثَنِی نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمرَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرُونِي بِشَجَرَةٍ مِثْلَهَا مِثْلُ الْمُسْلِمِ تَوْتِي أَكَلَهَا كُلَّ حِينٍ يَأْذَنُ رَبِّهَا وَلَا تَحْتُ وَرَفَهَا قَوْمٌ فِي نَفْسِي أَنَّهُمَا النَّخْلَةُ فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ وَتَمَّ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فَلَمَّا لَمْ يَتَكَلَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هِيَ النَّخْلَةُ فَلَمَّا خَرَجْتُ مَعَ أَبِي فَلْتُ يَا أَبَتَاهُ وَقَعُ فِي نَفْسِي أَنَّهُمَا النَّخْلَةُ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَقُولَهَا لَوْ كُنْتَ فَلْتَهَا كَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ كَذَا وَكَذَا قَالَ مَا مَنَعَنِي إِلَّا أَنِّي لَمْ أَرَكَ وَلَا أَبَا بَكْرٍ تَكَلَّمَا فَكَرِهْتُ [ر: ۱۱]

د حدیث د باب ذکر کولو وجه : د باب دا دویم حدیث رومبې په کتاب العلم ، باب قول الحدیث : حدیثاً او أخبرنا واثبنا تر لاندې تیر شويدي ، دلته ددې د ذکر کولو حافظ بن حجر وجه لیکي او دده اتباع کښې علامه قسطلانی لیکي

"وكان البخاری أشار بإيراد هذا الحديث هنا إلى تقديم ما لكبير حيث يقع التساوي ، أما لو كان عند الصغير ما ليس عند الكبير ، فلا يمتنع من الكلام بحضرة الكبير ، لأن عبرتأسف حيث لم يتكلم ولداه مع أنه اعتذر له ، بكونه بحضوره وحضور أبي بكر ومع ذلك تأسف على كونه لم يتكلم" (۲)

یعنی د دې باب لاندې دا حدیث ټپي راوړو په دې سره امام بخاری رحمه الله دې خبرې ته اشاره کول غواړي چه مشر به هغه وخت مقدم کول پکار وي چه کله دي په علم او فضل کښې هم مشر وی یا د کشرانو سره برابر وی ، خو که یو کس چه په عمر کښې کشر وی خو په علم او فضل کښې زیات وی نو داسي صورت کښې د لویو په وجود کښې ده لره د خبرو کولو نه بندولې نه شي ، حضرت ابن عمر ته جواب معلوم وو خو دوی د خپل پلار فاروق اعظم او د حضرت صديق اکبر په وجود کښې کلام کول مناسب او نه گنرل نو حضرت فاروق اعظم د ده په چپ پاتې کیدو د افسوس اظهار اوکړو -

(۱) صحيح مسلم . كتاب القسامة . باب القسامة : ۱۲۹۱ / ۳ (رقم الحديث : ۱۶۶۹) . سنن النسائي ،

كتاب القسامة . باب القسامة : ۲۱۱ / ۴ (رقم الحديث : ۲۹۱۹)

(۲) فتح الباری : ۱۰ ، ۶۵۷۸ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۵۳

۹۰ = بَاب مَا يَجُوزُ مِنَ الشَّعْرِ وَالرَّجَزِ وَالْحَدَاءِ وَمَا يُكْرَهُ مِنْهُ

وَقَوْلِهِ وَالشَّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْفَأْوَنُ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ
[الَّذِينَ] آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ [الشعراء: ۲۲۲-۲۲۴]

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِي كُلِّ لَفْظٍ يُخَوِّضُونَ
[۴۳۷هـ] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ
أَنَّ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْأَسْوَدَيْنِ عَبْدُ يَكُوثٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبِي بْنَ
كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمَةً

د شعر تعريف دي: * الكلام البقي الموزون قصداً (۲) یعنی شعر هغه كلام ته وائی چه کوم په
قصدا سره په قافیه او په وزن جوړ شوي وی ، د قصداً په قید لگولو سره هغه کلام اووتلو
چه کوم په اتفاق سره په وزن برابر شوي وی -

رَجَز (د راء او د جیم په فتحه سره) د اکثرو په نزد داد شعر یو خاص قسم دي - (۳) دي
صورت کښې به په * الشعر * ددي عطف د * عطف الخاص علی العام * د قبیله وی ، او
بعض وائی چه دا شعر نه دي بلکه د کلام یو مستقل نوع ده ، د دوی دلیل دا دي چه ددي
ویونکی ته راجز وائی شاعر نه وائی - (۴)

د رجز معنی د حرکت کولو او د نزدې نزدې قدم ایخودو راخی ، رجز البعیر هغه وخت ویلې
کیږي چه کله اوبښ نزدې نزدې قدم اړدي او روان وی نو چه د رجز اجزاء د یوبل سره نزدې
وي دي وجه نه رجزد ویلوي وخت ژبه متحرک اومضطرب وي، دي وجه نه دپته رجز وائی (۵)
حداء (د حاء په ضمه سره) حدی ته وائی ، د اوبښانو د رفتار تیزولو دپاره چه کوم رجز یا
شعر په مخصوص سړ کښې ویلې کیږي ، دپته حدی وائی - (۶)
علامه ابن عبدالبر د حدی په جواز باندې اجماع رانقل کړیده - (۷)

د اشعارو جوړولو او د ویلو حکم: د شعر په باره کښې بعض عالمانو د مطلق کراهت قول

(۱) (۵۷۹۳) الحديث أخرجه الترمذي. في كتاب الأدب. باب ما جاء إن من الشعر حكمة: ۱۳۷/۵ (رقم الحديث: ۲۸۴۴) و أخرجه أبو داود في كتاب الأدب. باب ما جاء في الشعر: ۳۰۳/۴ (رقم الحديث: ۵۰۱۰) و أخرجه ابن ماجه في كتاب الأدب. باب الشعر: ۱۲/۱۳۳۵ (رقم الحديث: ۷۵۵)

(۲) فتح الباری: ۱۰/۶۵۹، ارشاد الساری: ۱۳/۱۵۳، عمدة القاری: ۲۲/۱۸۰، شرح الکرمانی: ۲۱/۱۸۱

(۳) فتح الباری: ۱۰/۶۵۹، ارشاد الساری: ۱۳/۱۵۳، عمدة القاری: ۲۲/۱۸۰

(۴) فتح الباری: ۱۰/۶۵۹، ارشاد الساری: ۱۳/۱۵۴، عمدة القاری: ۲۲/۱۸۰

(۵) فتح الباری: ۱۰/۶۵۹، ارشاد الساری: ۱۳/۱۵۴

(۶) فتح الباری: ۱۰/۶۵۹، ارشاد الساری: ۱۳/۱۵۴

(۷) فتح الباری: ۱۰/۶۶۰

اختیار کریدی ، دوی خو یو د حضرت ابن مسعود د قول نه استدلال کوی ، چه " الشعر مزامیر الشیطان " (۱) (شعر د شیطان د موسیقی یو آله ده -) دارنگه د مسروق نه روایت دې چه دوی یو مصرعه اووایله او بیا خاموش شو ، د دوی نه د خاموشۍ په باره کښې تپوس اوشو نو دوی اوویل " أخاف أن أجدني صليقي شعرا " (۲) (خه په دې خبره یریریم چه هسې نه خه په خپله عملنامه کښې یو شعر بیا مومم -) دارنگه د ابوامامه نه یو مرفوع حدیث منقول دې ، چه ابلیس چه کله په زمکه راکوز کړې شو نو ده اوویل ، اجعل لی قرآنا ..... (خما د لوستلو دپاره خه خیز مقرر کړه) نو الله تعالی اوفرمانل الشعر (۳) خو دا ټول روایتونه خلاف اصل او ضعیف دی (۴) هو راتلونکې باب کښې باب مایکه " أن يكون الغالب على الإنسان الشعر .... امام بخاری رحمه الله یو صحیح روایت رانقل کړیدی دیکښې دی " لأن یبتلی جوف رجل قیحا حق یریه عیله من أن یبتلی شعرا " (تاسو کښې چه د چا خپته د پیپه ډکه شی تر دې چه ده لره خراب کړی نو دا ده لره بهتر دې د دینه چه د ده خپته د شعر نه ډکه شی) دا روایت اگر چه صحیح دې خو دینه هغه اشعار مراد دی چه هغې کښې دروغ او فحاشی وی ، یا دا د هغه سړي په باره کښې دی ، چه دې شعر د خپل ژوند داسې مقصد او مشغله اوگرخی چه نور واجبات او د فرائضو په اداء کولو کښې دا مخل وی - تر کومې چه د عامو اشعارو تعلق دې نو ددې په اباحت کښې کلام نشته دي ، امام بخاری رحمه الله په " الادب المفرد " کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها روایت رانقل کړیدی چه دوی فرمائی " الشعر منه حسن ، و منه قبیح ، غذ الحسن ، و دم القبیح ، ولقد رویت من شعر کعب بن مالک اشعار منها القصیده فیها أربعون بیتا " (۵) یعنی په اشعارو کښې ښه او بد دواړه قسمونه شته دي ، ما د کعب بن مالک خه اشعار رانقل کړیدی چه دیکښې یو قصیده په څلویښتو اشعارو مشتمل وه - حافظ ابن حجر فرمائی چه ددې روایت سند حسن دې - (۶) امام بخاری رحمه الله چه دلته په باب کښې کوم روایتونه ذکر کړیدی نو هغه د اشعارو د ویلو په جواز دلالت کوی -

(۱) فتح الباری : ۱۰ : ۶۶۲

(۲) فتح الباری : ۱۰ : ۶۶۲

(۳) فتح الباری : ۱۰ : ۶۶۲ ، و مجمع الزوائد للهيثمی ، کتاب الأدب ، باب ما جاء فی الشعر والشعراء : ۸ : ۱۱۹

(۴) ۲۷ فتح الباری : ۱۰ : ۶۶۲

(۵) فضل الله الصمد ، باب الشعر حسن كحسن الكلام و منه قبيح : ۳۱۵ ، ۱۲ (رقم الحديث : ۸۶۶) و فی مجمع الزوائد للهيثمی ، " سنل رسول الله صلى الله عليه و سلم عن الشعر ، فقال : هو كلام ، فحسنه حسن و قبيح قبيح . كتاب الأدب ، باب الشعر فی الكلام : ۱۲۲ ، ۸)

(۶) فتح الباری : ۱۰ : ۶۶۰

امام مسلم رحمه الله د شريد بن سويد ثقفي رضي الله عنه روايت نقل كريدې هغه فرماني :

" ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما ، فقال : هل معك من شعر أمية بن أبي الصلت شيئا ، قلت : نعم ،

قال : هيه ، فأنشدته بيتا ، فقال : هيه ، ثم أنشدته بيتا ، فقال : هيه حق أنشدته مائة بيت " (١)

حضرت شريد بن سويد ثقفي رضي الله عنه فرماني چه څه رسول الله ﷺ پسې يو ورځ سور ووم ،

دوى ﷺ اوفرمانل : " تا ته د اميه بن ابى الصلت څه اشعار ياد دي ؟ ما اوويل " هو " دوى

ﷺ اوفرمانل : ته واوروه ، ما يو شعر واورولو ، دوى اوفرمانل : " نور هم واوروه " ما بل

شعر هم واورولو ، داسې ما سل شعرونه دوى ﷺ ته واورول -

امام ترمذى او امام احمد د حضرت جابر بن سمره رضي الله عنه نه روايت نقل كريدې ، هغه فرماني

" كان أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يتذاكرون الشعر وحديث الجاهلية عند رسول الله صلى الله عليه

وسلم فلا ينهاهم ، وربما يتسم " (٢) (اصحابو به د رسول الله ﷺ وړاندې اشعار او د جاهليت

خبرې كولې ، حضور ﷺ به دوى نه منع كول بلكه كله كله به مسكې هم شو)

دې وجه نه ددې احاديثو په وجود كېنې اشعارو ته مطلقا مكروه ويل صحيح نه دي ، خو

ديكېنې د شرعى حدونو رعايت كول ضرورى دي ، ډير زيات ددې شغل نه دى ساتل پكار

، او چه ديكېنې د چا هجو نه وي ، د چا په تعريف كېنې مبالغې نه كار نه وي اخستې

شوي ، ديو خاص متعين ښځې ذكر نه وي ، شعر كېنې د دې امورو كې رعايت اوشى نو دا

بلا كراحت جائز دي ، بلكه ابن عبد البر د دې په جواز اجماع نقل كړيده ، لكه چه حافظ

ابن حجر رحمه الله ليكي : " والذى يتحصل من كلام العلماء فى حد الشعر الجائر أنه إذا لم يكثر منه فى

المسجد ، وخلا من هجو ، وعن الإغراق فى المدح والكذب المحض ، والتقول بمعين لا يحل ، وقد نقل ابن عبد

البر الإجماع على جوازها ، إذا كان كذلك " (٣)

امام بخارى رحمه الله په ترجمه الهاب كېنې د سورة شعراء آيت كريمه (والشعراء يتبعهم الغاؤون

...) ذكر كريدې يعنى د شاعرانو اتباع خو گمراه خلق كوى ، آيا تا نه دى ليدلې دوى لره

چه دوى په هر ميدان كېنې سرگردانه گرځي او دوى چه څه واني هغه نه گوى ، خو (د دې

حكم نه هغه شاعران مستثنى دي) چه كومو ايمان راوړيدې او صالح عمل ئې اختيار

(١) رواه مسلم ، كتاب الشعر : ١٧٦٧ / ٤ (رقم الحديث : ٢٢٥٥) .

(٢) و فى لفظ مسند الإمام أحمد بن حنبل فى مسانيد جابر بن سمرى : أ كنت تجالس رسول الله صلى الله

عليه وسلم : قال : نعم فكان طويل الصمت ، قليل الضحك ، وكان أصحابه يذكرون عنده الشعر وأشياء

من أمورهم ، فيضحكون وربما تبسم (٨٦ / ٥) و فى الجامع الصحيح للإمام الترمذى عن جابر بن سمره قال :

جالت النبى صلى الله عليه وسلم أكثر من مائة مرة ، فكان أصحابه يتناشدون الشعر ، ويتذاكرون أشياء

من أمر الجاهلية ، وهو ساكت ، فربما تبسم معهم ، كتاب الأدب ، باب ما جاء فى إنشاد الشعر : ١٤٠ / ٥

(رقم الحديث : ٢٨٥٠) .....
(٣) فتح البارى : ٦٦٠ / ١٠

کریدی او د الله تعالی په کثرت سره ذکر نه اوکړو او د ظلم نه پس نه بدله واخستله (یعنی د چا هجو نه هله اوکړه چه کله رومیې والې بل چا اوکړو ، داسې صورت کښې د دوی جوابی هجو مورد د عتاب نه ده) او ظالمانو ته به زر معلومه شی چه د دوی واپسی کوم ځانې ته ده -

مفسرینو او شارحینو د بخاری لیکلې دی ، چه دا آیت کریمه چه کله نازل شو نو په اصحابو کښې درې مشهور شاعران حضرت عبدالله بن رواحه ، حضرت حسان بن ثابت او حضرت کعب بن مالک رضی الله عنهم د رسول الله صلی الله علیه و آله خدمت کښې حاضر شو او وې ویل : مونږ خو شعر وایو ؟ نو دوی رضی الله عنهم او فرمائیل : چه روستو ورپسې (إلا الذین آمنوا....) خو هم اولولئ چه دینه نه هغه شاعران مستثنی کړیدی چه کوم مؤمنان او نیک عمله دی ، نو بیا دوی مطمئن شو (۱)

د دریو د نومونو سره د حضرت کعب بن زهیر رضی الله عنه نوم هم قرطبی وغیره ذکر کړیدی - (۲)
آیت کریمه کښې دی چه د اکثر و شاعرانو اتباع کوونکي گمراه وی ، دینه په خپله د شاعرانو گمراهي هم ثابتیږي ځکه چه د چا متبعین گمراه وی نو هغه په خپله هم گمراه وی - (۳)
حضرت تهانوی رحمه الله فرمائی چه دا خبره مطلق نه ده ، بلکه دا هله ده چه کله د متبعینو په گمراه کیدو کښې د متبوع د قول او د عمل دخل وی ، خو که د دوی په گمراه کیدو کښې د متبوع څه دخل نه وی نو بیا د متبعینو گمراه کیدل د متبوع گمراه کیدل نه شی گرځولې کیدی - (۴)

قوله: فی کل وادی یهيمون..... یعنی چه څنگه په هره وادی کښې سرگردانه گرځیدل ډیر کرتې د حسی هلاکت ذریعه گرځي ، دارنگه هر قسم اشعار ویل او فاسد اقوال ویل هم ډیر کرته د معنوی هلاکت سبب گرځي ، "فی کل واد" کښې "کل" د اکثر په معنی کښې دي او دا په "کل" استغراقی باندې محمول کیدی شی مفسرین لیکي :

"والمراد فی کل واد من أودية القول الفاسد، وجه الاستعارة مظان الهلاك، فكأن الوادی مظنة الهلاك الحسی ، كذلك الأقوال الفاسدة مظنة الهلاك المعنوی ، والجامع مطلق مظنة الهلاك ، والكل فی مثل هذا یعنی الأكثر، ولك أن تقول: إن الاستغراق عربی" (۵)

قوله: قال ابن عباس: فی کل لغو یخوضون: حضرت ابن عباس (رضی الله عنهما) دا ترجمه لیکل لغو او د (یهیمون) ترجمه په یخوضون سره کړیده - دا تعلیق ابن ابی حاتم او طبری

(۱) فتح الباری: ۱۰/۶۶۰، عمدة القاری: ۱۲۲/۱۸۱، ارشاد الساری: ۱۳/۱۵۴، شرح الکرمانی: ۲۱/۱۸۱

(۲) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی: ۱۳/۱۵۱

(۳) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی: ۱۳/۱۴۵

(۴) معارف القرآن: ۵۵۵/۶

(۵) فضل الله الصمد علی الأدب المفرد: ۲/۳۲۰

موصولاً نقل کریدی - (۱)

قوله: إن من الشعر حكمة: بعض اشعار د حکمت او دهنیبارتیا نه ډک وی ، امام ابوداود رحمه الله دا روایت نقل کریدی - دیکنبې دی "إن من البیان سحراً، وإن من العلم جهلاً، وإن من الشعر حکماً، وإن من القول عیاناً" (۲) (بې شک بعض بیان جادو دي ، او بعض علم جهل او بعض شعر حکمت ، او بعض کلام د مراد بیانولو نه عاجز وی) ډیرې د حکمت او نصیحت خبرې دنثر په مقابله کنبې په شعر کنبې زیاتې موثرې وی ، شارح بخاری ابن بطال رحمه الله فرمائی :

" ما كان في الشعر والرجز ذكر الله تعالى ، و تعظيم له و وحدانيته و قدرته و إظهار طاعته و تصغير الدنيا و الإستسلام له ، فهو حسن مرغّب فيه ، وهو البراد في الحديث بأنه حكمة ، وما كان كذباً و فحشاً ، فهو مذموم " (۳)
یعنی شعر او رجز کنبې که د الله تعالی ذکر ، او دده تعظیم او د ده د وحدانیت او د قدرت او د ده اطاعت او د دنیا تحقیر بیان کړې شی نو داسې شعر خو قابل د رغبت او د مینې دي او صحیح دي ، خو که په کنبې دروغ او فحاشی ذکر وی نو بیا مذموم دي -

[۴۷۳هـ] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ الْأَسْوَدِ بْنِ قَبِيْسٍ سَمِعْتُ جُنْدَبًا يَقُولُ يَتِمُّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخْمَشٍ إِذَا أَصَابَهُ حَجَرٌ فَعَرَفَ دَمِيَّتَ إِصْبَعُهُ فَقَالَ هَلْ أَنْتَ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيَّتَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتَ [۳۷۸:ر]

حضرت جندب رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ یو ځل (د جهاد دپاره) تشریف اوړلو چه یو کانړې په دوی اولگیدلو نو دوی اوخویدل او د دوی ﷺ د گوتې نه وینه اوبهیدله نو دوی ﷺ اوفرمانل :

هل أنت إلا إصبع دميت وفي سبيل الله ما لقيت

یعنی ستا خو صرف یو گوته ده چه وینې شوې ده او چه کوم تا ته در رسیدلې دي نو دا درته د الله تعالی په لاره کنبې رسیدلې دي -

دیکنبې اختلاف دي چه دا د رسول الله ﷺ خپل کلام دي یا د چا بل چا دي او دوی ﷺ دا په طور د تمثیل بیان کړو په دي موقع -

د امام طبري او د ابن التين وغيره راي ده چه دا د رسول الله ﷺ کلام نه دي ، ابن التين وائی چه دا د عبد الله بن رواحه شعر دي - (۴)

خو د نورو محدثينو حضراتو خيال دي چه دا د رسول الله ﷺ خپل کلام دي - (۵) او دا د دو

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۰ . ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۵۵ . عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۱

(۲) سنن أبی داود ، کتاب الأدب ، باب ما جاء في الشعر " : ۴ / ۳۰۳ (رقم الحديث : ۵۰۱۲)

(۳) شرح صحيح البخاری لابن بطال : ۱۹ / ۳۱۹

(۴) فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۳ . عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۲

(۵) فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۳ . ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۵۶ . عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۲

ما انت بشاعر، منافی نه دی، خکه چه د شعر تعریف په دې نه صادقیری، شعر ویلې کیږی هغه کلام ته چه کوم په قصد سره ورته وزن ورکړې شی او حضور ﷺ دا الفاظ نهې سمدست اویلی بغیر د ارادې د شعره

[۴۰۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سَعِيدَانُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةُ لَيْبِدٍ الْأَكْلُ شَيْءٌ مَّا خَلَا اللَّهُ بِأَطْلٍ وَكَأَدُ أُمَيَّةَ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ أَنْ يُسْلِمَ [۳۲۸:۳]

رسول الله ﷺ فرماني دي چه د ټولو نه زيات رښتوني کلمه او مصرعه لبيد ویلې ده :

أكل شيء ما خلا الله باطل مشهور شاعر لبيد بن ربيعة

لبيد د عربی ژبې مشهور شاعر دي، د امام شافعي رحمه الله يو شعر ډير مشهور دي :

لولا الشعر بالعلماء يزورى لکنک اشعر من لبيد

(۱) (که شعر د عالمانو دپاره د عيب باعث نه وي نو څه به د لبيد نه لوي شاعر ووم)
لبيد بن ربيعة بن مالک عامري ؓ زمانه د اسلام او د جاهليت دواړه بيا موندلې وه، د ده کنيت "ابوعقيل" دي، د دوی ډير زيات عمر وو، يو سل او شل کاله يو سل او ديرش کاله او يو سل او څلوېښت کاله مختلف روايتونه دي (۲) دوی د خپل اوږد شکايت په يو خپل شعر کښې داسې کړيدي -

ولقد سئيت من الحياة وطولها وسؤال هذه الناس: كيف لبيد(۳)

(په الله مې دې قسم وي چه څه په اوږد ژوند او د خلقو په دې سوال تنگ شوم چه د لبيد حالت څنگه دي؟)

د اسلام د قبلولو نه پس دوی شعر ويل پريخودې وو، حضرت فاروق اعظم ؓ دوی نه تپوس او کړو نو دوی اوويل سورة بقره او سورة آل عمران الله تعالی ما دپاره د شعر نعم البذل گرځولې دي، دې وجه نه څما اوس شعر ويلو ته څه حاجت نشته دي - (۴) ویلې کیږی ښه د اسلام د قبلولو نه پس دوی صرف يو شعر ویلې دی او هغه دا دي :

ما عاتب البرم الکريم کنفسه والبرم يصلحه الجليس الصالح

شریف کس دپاره د ده د خپل ځان نه زيات ملامت کوونکي څوک هم نشته دي او د هر کس اصلاح د هغه نیک دوست کوی)
يا دا شعر :

(۱) الفوائد الضيائية المعروف شرح الجامي، حذف المبتداء أو الخبر جوازاً و وجوباً: ص: ۱۰۸)

(۲) الإصابة في تمييز الصحابة: ۳۶۲ - ۳۶۷ (رقم الترجمة: ۷۵۴۱)

(۳) الشعر والشعراء لابن قتيبة: ۱۲۳، الاستيعاب لابن عبد البر على هامش الإصابة: ۳/ ۳۲۸، و فتح

الباري، كتاب مناقب الأبصار، باب أيام الجاهلية: ۱۵۳/۷)

(۴) (المصابة في تمييز الصحابة: ۳/ ۳۲۶)

الحمد لله اذ لم يأتني اهل
حق كسان من الاسلام سريلا^(۱)
(توله ثناء خاص الله دپاره ده چه ده ماته د مرگ نه وړاندې د اسلام لباس راكړو)

بهر حال حضور اكرم ﷺ د دوی د شعر يو مصرعه ته "أصدق الكلمة" فرمانلې ده - دا د
دوی د يو قصيدې مصرعه ده ، د دې قصيدې خواشعار دا دې :

وكل نعيم لا محالة زائل	ألا كل شيء ما خلا الله باطل
قطي عيلا ، والبر ما عاش أمل	إذا البرم أسرى ليلة ظن أنه
ألبا يعظك الدهر؟ أمك هابل	فقول له وإن كان يقسم أمره
لعلك تهديك القرون الأوائل	فإن أنت لم تصدقك نفسك فاتتسب
إذا كشفت عند الإله المحاصل ^(۲)	و كل أمرى يوما سيعلم سعيه

- ① پوهه شه چه د الله تعالى نه ماسوا هر خيز پناه كيدونكي دې
- ② چه كله سړې د يو شپې سفر كړى نو د ده خيال وى چه ده يو كار سر ته اورسولو ، حال دا دې چه هر سړې پوره ژوند په اميدونو كېنې تيروي
- ③ پس تاسو ده ته اووانې اكر چه ده كار تقسيم كړې وې آيا تا تر اوسه د زمانې نه عبرت نه دې اخستې ؟ د ستا مور دې پوره شى
- ④ كه د ستا نفس د ستا نه منى نو ته خپل نسب بيان كړه كيدې شى چه تير شوى خلق تا ته هدايت او كړې -

⑤ او د هر سړې محنت نژدې ده چه په هغه ورځ ښكاره شى چه كله د الله تعالى وړاندې د ده د كړو نتيجه ظاهر شى
ليد دا قصيده د اسلام راوړو نه وړاندې په زمانه د جاهليت كېنې ويلې وه ، اكر چه بعضې حضرات داوانى چه دا ده د اسلام راوړو نه پس ويلې ده خو پرمې قول صحيح دې^(۳)
قوله: أمية بن أبي الصلت ، وكاد أمية بن أبي الصلت أن يسلم: أمية بن أبي الصلت د زمانې د جاهليت مشهور شاعر وو ، د ابو الصلت نوم رييعه دې او د عربو د مشهورې قبيلې ثقيف سره نې تعلق لرلو ، ده زمانه د اسلام موندلې وه خو اسلام نې نه وو قبول كړې ، د پخوانو اسماني كتابونو او د پيغمبرانو د قصو مطالعه نې كوله -^(۴)
حضور ﷺ د ده د اشعارو په باره كېنې به فرمانل آمن لسانه وكفر قلبه ^(۵)
(د ده ژبه موثمه وه خو د ده زړه كافر وو)

(۱) المصابة في تمييز الصحابة : ۳۲۶/۳

(۲) الشعر و الشعراء لابن قتيبة : ۱۲۴

(۳) فتح الباري : كتاب مناقب الأنصار ، باب آتام الجاهلية : ۱۵۳/۷

(۴) عمدة القاري : ۱۸۳/۲۲ ، الاعلام للزركلي : ۲۳/۱۲ ، تاريخ الخميس : ۴۱۲/۱۱

(۵) تاريخ الخميس : ۴۱۲/۱۱ ، الشعر و الشعراء لابن قتيبة : ۲۲۷

حضور اکرم ﷺ د ده باره کښې فرماتلې دی چه امیه ابن ابی الصلت اسلام قبولولو ته بالکل نزدې وو (څکه چه د ده اشعار د ایمان او د اسلام د تعلیماتو مطابق وو خو د ده په قسمت کښې اسلام نه او د دنیا نه محروم لاړو -)

په بعض روایتونو کښې دی چه ده اسلام قبول کړې وو ، دې په شام کښې وو ، د طائف نه خپل مال اخستو دپاره حجاز ته راغلو چه کله " بدر " ته را اورسیدو نو ده نه چا تپوس او کړو د کوم خانې اراده لرې ، نو ده اوویل طائف ته خم خپل مال راخلم ، او د هغه خانې نه مې مدینې منورې ته د هجرت کولو او د محمد (ﷺ) د اتباع کولو اراده ده ، ده ته اوویلی شو چه تا ته معلومه ده چه دې کوهې کښې څه دی ؟ ده اوویل " نه دیکښې شیبه ، عتبه او فلانې فلانې د ستا د تره خامن دی ، چه دا نې واوریدل نو په ژړا شو او د هجرت اراده نې ترک کړه او طائف ته لاړو ، د هجرت په دویم کال دې مړ شو - ( )

[۵۴۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ فَمَرَّ نَالِيًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لِعَامِرِ بْنِ الْأَكْوَعِ أَلَا تَسْمَعُنَا مِنْ هُنَيْئَاتِكَ قَالَ وَكَانَ عَامِرٌ رَجُلًا شَاعِرًا فَتَرَكَلْ يَحْدُو بِالْقَوْمِ يَقُولُ اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا أَهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ مَا أَتَقَنَّا وَتَبَيَّنَ الْأَقْدَامُ إِنَّ لَاقِيَنَا وَالْقَبْرَ سَكَبَتْ عَلَيْنَا إِنَّا إِذَا صَبَحْنَا بَنَّا أَتَيْنَا وَبِالضَّيَاءِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ هَذَا السَّابِقُ قَالَوَا عَامِرُ بْنُ الْأَكْوَعِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَا بُنَيَّ اللَّهُ لَوْلَا أَمْنَعُنَا بِهِ قَالَ فَأَتَيْنَا خَيْبَرَ فَحَاصَرْنَا هُمْ حَتَّى أَصَابَتْنَا مَخَصَصَةٌ شَدِيدَةٌ فَمَرَّ اللَّهُ فَفَحَمَّهَا عَلَيْهِمْ فَلَمَّا أَمْسَى النَّاسُ الْيَوْمَ الَّذِي فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ أَوْقَدُوا نِيرَانًا كَثِيرَةً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا هَذِهِ النِّيرَانُ عَلَى أَيْ شَيْءٍ تُوقَدُونَ قَالَوَا عَلَى لَحْمٍ قَالَ عَلَى أَيْ لَحْمٍ قَالَوَا عَلَى لَحْمِ مُمَرِّ الْيَسَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْرَ قَوْمًا وَكَسِيرَ قَوْمًا فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوَمُرِّيَقُهَا وَنَفْسُهَا قَالَ أُوذَاكَ فَلَمَّا تَصَافَى الْقَوْمُ كَانَ سَيْفُ عَامِرٍ فِيهِ قَصْرٌ فَتَنَازَلَ بِهِ يَلْجُدِيًا لِيَضْرِبَهُ وَيَرْجِعَ ذُبَابٌ سَفِيهِ فَأَصَابَ رُكْبَةً عَامِرٍ فَمَاتَ مِنْهُ فَلَمَّا قُتِلُوا قَالَ سَلَمَةُ وَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاحِبًا فَقَالَ لِي مَا لَكَ فَقُلْتُ فِدَى لِكَ أَبِي وَأُمِّي زَعَمُوا أَنَّ عَامِرًا حِطَّ عَمَلُهُ قَالَ مَنْ قَالَهُ قُلْتُ قَالَهُ فَلَانٌ وَفَلَانٌ وَأَسِيدُ بْنُ الْحَضِرِ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَبَ مَنْ قَالَهُ إِنَّ لَهُ لَأَجْرَيْنِ وَحَمَّةَ بَيْنِ إِصْبَعَيْهِ إِنَّهُ لَجَاهِدٌ مُجَاهِدٌ قُلْ عَرَبِيٌّ تَشَابَهَا

مِثْلُهُ [۳۳۵:۲]

د حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه روایت دی ، دوی بیان کړېدې چه مونږ خلق د رسول الله ﷺ سره خیبر ته روان شو ، مونږ د شپې په وخت کښې تلو نو په ملگرو کښې یو کس عامر

بن اکوع ته اوويل چه ته خپل کلام ولې نه اوروي ، د راوی بيان دې چه عامر عليه السلام شاعر وو ، نو دوی جدی اورول شروع کړل :

اے الله که ته نه وې نو مونې هدايت نه شو موندلې .... نه به مونېه صدقه کوله ، او نه به مونې مونځ کولو .... دې وجه نه چه مونې څه کړيدی نو دا صدقه کړې د خپل خان اومونې ته نې برخه اوکړې ، او که مونې دښمن ته مخامخ شو نو مونې ثابت قدم اوساتې ، .... او په مونې اطمینان قلبی نازل کړه ..... چه کله د جنگ اعلان اوشی نو چه مونې حاضر يو ..... او چه دښمن اعلان اوکړی او په مونې حمله اوکړی .

رسول الله عليه السلام وفرمائل : دا څوک اوبښ شری ، خلقو عرض اوکړو ، عامر بن اکوع دې ، دوی عليه السلام وفرمائل ، الله دې په ده رحم اوکړی ، په لښکر کښې يو کس اوويل : اے د الله نبی (جنت) ورلره واجب شو ، کاش چه مونې د ده نه نوره هم فائده اخستې وې ، د راوی بيان دې چه مونې خيبر ته اورسيدو او محاصره مو اوکړه تر دې چه مونې ته ډير تکليف اورسيدو ، خو الله تعالی فتح راکړه او په دغه ورځ چه کله ماښام شو نو خلقو ډير اور بل کړو ، رسول الله عليه السلام تپوس اوکړو دا اور مو د څه دپاره بل کړيدې څه پرې پخوئ ؟ نو خلقو اوويل : غوښه ، دوی عليه السلام تپوس اوکړو د څه څيز غوښه ؟ نو خلقو اوويل : د کورونې څر غوښه ، رسول الله عليه السلام وفرمائل : دا اوغورزوئ او (لوښی) مات کړئ ، يو سړی عرض اوکړو : اے د الله رسوله آیا (داسې نه شی کيدې) چه دا (غوښه) اوغورزوو او (لوښی) اووينځو ، نو دوی عليه السلام وفرمائل هم داسې اوکړئ ، د راوی بيان دې چه کله د لښکر صف بندی اوشوه ، نو عامر په يو يهودی باندې د خپلې تورې گزار اوکړو ، دې دپاره چه دې قتل کړی خو د ده توره وړه وه نو ددې په سبب دا د ده په پتون اولگيدله او دې شهيد شو ، چه کله خلق د جنگ نه واپس شو نو د سلمه بيان دې چه رسول الله عليه السلام څه پریشانه اوليدلم نو وې فرمائل : څه خبره ده ؟ ما عرض اوکړو : څما مور پلار دې په تا قربان وی ، خلق وائی چه د عامر عمل ضائع شو ، رسول الله عليه السلام وفرمائل : څوک وائی ؟ ما عرض اوکړو : فلانې فلانې سړي او اسيد بن خضير انصاری (وائی) نو رسول الله عليه السلام وفرمائل : چه څوک دا وائی هغه دروغ وائی او دواړه گوتې نې ملاؤ کړې او وې فرمائل : د هغه دپاره دوه ثوابونه دی ، هغه جاهد مجاهد وو عربو کښې داسې سړی ډير کم پيدا شويدي . -

هُنَيَّاكَ : داهنَيَّة جمع ده دينه مراد اشعار او رجز دی ( )

قوله : فقال رجل من القوم : وَجَّهْتَ يَا نَبِيَّ اللهَ لَوْ أَمْتَعْتَنَاهُ : رسول الله عليه السلام چه کله د دې صحابي دپاره د " یرحمه الله " جمله استعمال کړه نو يو سړی اوويل (دا حضرت فاروق اعظم عليه السلام وو) ( ) چه اې د الله نبی شهادت اوس ده دپاره واجب شو ، تاسو مونېه ته

(١) عمدة القاری : ٢٢ / ١٨٤ ، قال ابن الأثير : و فی حدیث ابن اکوع " قال له : ألا تسمعنا من هَنَّاكَ " ای من کلماتک ، أو من أرا جیزک ، و فی رواية " من هَنَّاكَ " علی التصغیر و فی أخرى " من هَنَّاكَ " علی قلب الباء هاء ، النهاية لابن الأثير : ١٥ / ٢٧٩

دده نه د استفادې موقع ولې رانکړه -

رسول الله ﷺ به چه کله چا دپاره د رحمت دعا (یرحمه الله) اوکړه نو هغه به شهید کیدو (۱) دې وجه نه چه رسول الله ﷺ کله دا دعا اوکړه نو حضرت فاروق اعظم دا جمله اوويله -

قال : أُوْذَاكَ : یو سړې تپوس اوکړو چه مونږ به دا اوغورزوو او وینخل به اوکړو - دوی اوفرمانل اوْذَاكَ.....

رسول الله ﷺ د لوبښو د ماتولو حکم کړې، یو سړی چه غالباً حضرت فاروق اعظم وو اوویل چه که مونږ دا د ماتولو په ځانې دا لوبښی اووینځو نو دوی اوفرمانل اوْذَاكَ یعنی ښه ده دا اوکړی ، د " ذَاكَ " مشارالیه " غسل " دې یعنی یا خو لوبښی مات کړی: یا نې بیا اووینځی:

قوله: فلما تصافَّ القومُ ركان سيف عامر فيه قصص: چه کله خلق د جنگ دپاره صفونه صفونه شو نو د حضرت عامر توره وږه وه ، قصر د قاف په کسره او د صاد په فتحه سره دې دُباب سيف : د تورې تیره والی او طرف - ران رسول الله صلى الله عليه وسلم شاعبا: رسول الله ﷺ څه اولیدلم چه څما رنگ الوتې وو ، شاحب : هغه کس وی چه د هغه رنگ بدل شوې وی - (۲)

قوله: إن له لأجرین: یعنی ده دپاره خو دوه اجره دی یو اطاعت د الله تعالی کښې د محنت اجر او دویم د جهاد فی سبیل الله اجر (۳)

قوله: إنه لجاهد هجأه: هغه محنت کوونکې هم وو او مجاهد هم ، د جاهد نه مراد د الله تعالی په نورو احکامو کښې اطاعت کوونکې مراد دې او د مجاهد نه اصطلاحی مجاهد مراد دې -

دا هم احتمال دې چه دیو ماده دوه الفاظ په غرض د مبالغه ذکر شوې وی او مطلب دا وی چه دې لوی مجاهد دې -

قوله: قلَّ عربي نشأ بها مثله: مدینه منوره کښې د ده پشاه عربی ډیر کم پیدا شوی دی د بها: ضمیر مدینه ته یا - ارض: ته او یا حرب ته راجع دې - (۴)

[۱۷۷۴] (۵) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ وَمَعَهُ أُمُّ سُلَيْمٍ

(۱) ارشاد الساری: ۱۵۹ \ ۱۳

(۲) ارشاد الساری: ۱۳ \ ۱۳ \ ۱۵۹ ، عمدة القاری: ۱۸۴ \ ۲۲

(۳) ارشاد الساری: ۱۳ \ ۱۵۹ ، عمدة القاری: ۱۸۴ \ ۲۲

(۴) ارشاد الساری: ۱۳ \ ۱۵۹ ، عمدة القاری: ۱۸۴ \ ۲۲

(۵) ۵۷۹۷ الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الادب ، باب ماجاء في قول الرجل : ويلك (رقم الحديث : ۵۸۰۹) و أخرجه أيضا في كتاب الادب ، باب من دعا صاحبه فنقص... [بقية برصحه آئنده....

فَقَالَ وَمَعَكَ يَا أُنْجَشَةُ رُوْنَدَكَ سَوْقًا بِالْقَوَارِيرِ قَالَ أَبُو قَلَابَةَ فَتَكَلَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَلِمَةٍ لَوْ تَكَلَّمَ بِهَا بَعْضُكُمْ لَمُيِّتُهُمْ وَهِيَ عَلَيْهِ قَوْلُهُ سَوْقًا بِالْقَوَارِيرِ [٥٨٥٤، ٥٨٥٦، ٥٨٣٩، ٥٨٠٩]

حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خیلے یو بی بی تہ تشریف راوړو ، دوی سره ام سلیم هم وه ، حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانل .... " انجشہ هلاک شی ، خپله حدی دې بنده کړه د شیشو د وجه " د ابوقلابه بیان دې چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داسې خبره اوکړه چې که دا تاسو کښې چا کړې وه نو دا به تاسو معیوب گڼلې -

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم به چې کله سفر کولو نو عموماً به ازواج مطهراتو کښې یو یا دوه دوی سره په سفر کښې وې ، دوی به د اوښ په کجاوه کښې په پرده کښې سوړې وې ، د دې اوښ د بوتلو دپاره به یو حبشی غلام مقرر وو چې د هغه نوم " انجشہ " وو ، بلاذری نقل کړیدی چې دده کنیت " ابوماریه " وو - ( )

د حدیث د باب دا واقعه هم د یو سفر ده (٢) اوښ د رفتار د تیزولو دپاره به حدی ویلې کیدله ، دا به رجزیه اشعار وو چې مخصوص سر کښې به ویلې کیدل نو اوښ به په وجد کښې راغلو او تیز تیز به تللو ، په یو موقع باندې انجشہ د اوښانو د رفتار زیاتولو دپاره حدی ویل شروع کړل نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دې منع کړو او وې فرمانل : انجشہ هلاک شی دا حدی ویل او د اوښانو تیزرفتاره کول بنده کړه ، ځکه چې په دوی باندې د شیشې په شان نازکې او حساس ښځې ناستې دي -

رَوید اسم فعل د " امهل " امر په معنی دي " سوقك " د دې مفعول به دې یعنی ته د اوښانو تیز رفتاری بنده کړه او د دوی رفتار کم کړه .... او د " سوقك " نه حدی هم مراد اخستې شی ځکه چې " حدی " د " سوق " سبب دي ، ذکر د سبب مراد ترینه مسبب په طریقه د مجاز اخستې شی ، دې صورت کښې به مطلب دا وی چې ته خپله حدی بنده کړه - (٣)

قواریر د قارورة جمع ده ، قارورة د شیشې گلاس او بوتل ته وائی - (٤) دلته د " قواریر " نه مراد ښځې دي ، د شیشې سره د ښځو تشبیه د کمزورې کیدو او د زړ ماتیدو او د حساس کیدو او د لطیف او د رقیق کیدو په وجه ورکړې شویده ، چې څه رنگه شیشه یو حساس ، لطیف او په لږ خوزولو سره ماتېږي او دې وړې کیږي داسې ښځه هم

...بقیه ازحاشیه گذشته] من اسمہ حرفاً (رقم الحديث : ٥٨٤٩) و أخرجه أيضاً في كتاب الأدب ، باب المعارض مندوحة عن الكذب (رقم الحديث : ٥٨٥٦ ، ٥٨٥٧) و أخرجه مسلم في كتاب الفضائل ، باب رحمة النبي صلى الله عليه وسلم للنساء و أمر السواق مطاياهن بالرفق بهن : ١٨١١ (رقم الحديث : ٢٣٢٣) و أخرجه النسائي في عمل اليوم و الليلة : ١٦ / ١٣٤ (رقم الحديث : ١٠٣٥٩)

(١) فتح الباری : ١٠ / ٦٦٦ ، عمدة القاری : ١٨٥ / ٢٢

(٢) فتح الباری : ١٠ / ٦٦٦ ، عمدة القاری : ١٨٥ / ٢٢

(٣) فتح الباری : ١٠ / ٦٦٧ ، عمدة القاری : ١٨٥ / ٢٢

(٤) فتح الباری : ١٠ / ٦٦٧ ، عمدة القاری : ١٨٦ / ٢٢

یو نازک او کمزوري صنف دي ، چه کوم زر متاثر کيږي هم او زر ماتيري هم - (۱)

د رویدک سوقک بالقواير دوه مطلبه : د دې جملې دوه مطلبه بيان شويدي

① یو مطلب خو دا چه ته دا اوبیان د حدی ویلو په وجه تیز مه بوخه ځکه چه په دې باندې د شیشې په شان کمزوري ښځې ناستې دي ، چه دوی به د اوبیانو د تیز رفتاری په وجه راگزاري او زخمی به شي -

② دویم مطلب دا دي چه ته خپله حدی دې بنده کړه ، ځکه چه د ستا د ښانسته اواز په وجه د شیشې په شان ښځې متاثره کيدې شي ، چه څنگه شیشه زر ماتيري او ریزه ریزه کيږي داسې د ښځو زړونه هم زر متاثره کيدې شي ، د انجشه اواز ډير ښانسته وو -

علامه خطابی او طیبی دا دواړه مطلبونه بيان کړيدي (۲)

ابن بطلال رومي مطلب ته او قاضي عياض دویم مطلب ته ترجيح ورکړيدي (۳) د امام بخاری رحمه الله په نزد هم دا دویمه معنی راجع ده ، لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله ليکي : "قلت : و الراجح عند البخاری الثانی ، ولذلك أدخل هذا الحديث في باب المعارض ولو أريد المعنى الأول لم يكن في القواير تعريض " (۴)

په دې روایت کښې د جدی ویلو ذکر دې او په حدی کښې اشعار وی ، دې وجه نه امام بخاری رحمه الله دا دلته ذکر کړو - (۵)

قوله: قال أبو قلابه: فتحكم النبي صلى الله عليه وسلم بكلمة لو تكلم بها بعضكم لعبتوها عليه

دا د ماقبل سند سره متصل ده - حضرت ابوقلابه رحمه الله فرماني چه رسول الله ﷺ يو داسې خبره اوفرمانله چه که تاسو کښې چا دا خبره کړې وې نو تاسو به په ده باندې عيب لگولو، د خبرې نه سوقک بالقواير مراد دي ، د ابوذر په نسخه کښي د دې تصريح ده - (۶)

د ابوقلابه د دې کلام دوه مطلبه بيان شويدي

① یو مطلب خو دا چه دیکښې د ښځو تشبیه د قواير یعنی د شیشې سره ورکړې شويده ، د دواړو په مینځ کښې وجه د تشبیه ظاهر نه ده ، د حضرت ابوقلابه مطلب دا دي چه د مشبه او د مشبه به په مینځ کښې وجه د تشبیه ظاهر نه ده ، داسې استعاره او د تشبیه والا کلام که څوک بل څوک استعمال کړي نو تاسو به په ده تنقید کولو - (۷)

خو د ابوقلابه دا مطلب واضح نه دي ځکه چه د مشبه او د مشبه به په مینځ کښې وجه د

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۷ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۶ ، فیض الباری : ۴ / ۳۹۴

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۷ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۶

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۸ ، ....

(۴) فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۸

(۵) عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۵

(۶) ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۶۰ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۶ ، فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۷

(۷) ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۶۰ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۶ ، فتح الباری : ۱۰ / ۶۶۷

تشبیه د خپل ذات په اعتبار سره ظاهرول ضروری نه دی ، بلکه په قرائنو سره د وجه د تشبیه ظهور کافی دي او دا دلته په درجه اتم موجود دي ، د دې استعارې په ښانست کېنې هیڅ کلام نشته دي نو د تنقید کولو خو هیڅ سوال نه پیدا کیږي - (۱)

② دویم مطلب ېې دا دي چې دا استعاره او جمله د رسول الله ﷺ نه روایت ده او د دوی بلاغت او فصاحت مسلم دي ، دي وجه نه په دي باندې د ستاسو د طرفه تنقید نشته دي ګه داسې معیاری او ښانسته استعاره او جمله بل چا استعمال کړې وې نو د ښانسته کیدو سره به تاسو خپل ناقدانه طبیعت په وجه به په ده ضرور تنقید کولو -

د عراقیانو په مزاج کېنې چې د اعتراض او د تنقید مرض ډیر زیات وو ، حضرت ابو قلابه دي طرفته اشاره اوکړه چې دا څومره ښانسته کلام دي خو چې تاسو په دي د تنقید کولو نه خاموش ېې نو د دي صرف دا وجه ده چې دا د رسول الله ﷺ مبارک کلام دي ، که چا بل چا داسې کلام ویلي نو د ستاسو د تنقید نه به بچ نه وو ، شارحینو دا دویم مطلب راجح ګرځولي دي - (۲)

فائده: که د چا په ذهن کېنې دا شبه راشي چې قرآن کریم کېنې خو د رسول الله ﷺ د شاعر کیدو نفی شویده (وما هو بقول شاعر) (۳) ویلي شویدي او په احادیثو کېنې دي چې دوی به شعر لوستلو او په بل په ېې هم ویلي -

د دي جواب واضح دي چې نفی د انشاء د شعر ده ، د شعر د انشاء نفی نه ده ، شعر جوړول بیل څیز دي او شعر لوستل او ویل بیل څیز دي ..... دي وجه نه دواړو په مینځ کېنې څه تضاد نشته دي (۴) باقی د رسول الله ﷺ نه چې کوم منظوم کلام مروی دي نو دا د "شعر" په تعریف کېنې داخل نه دي ، ځکه چې شعر هغه مقفی او موزون کلام ته وائی چې کوم بالقصد انسان او وائی ، او اتفاقا او بې ساخته (سوچه) څوک منظوم کلام او وائی نو دیته "شعر" نه ویلي کیږي (۵)

د قرآن کریم په څو آیتونو باندې مختلف اوزان د بحر منطق کیږي ، او ابو طیب حجازی په خپله رساله "قلائد النحور فی جواهر البحور" کېنې د دي آیتونو ذکر هم کړيدي ، لکه چې د بحر کامل ، بحر رمل او د بحر طویل ، او د بحر وافر وغیره مثالونه دوی ذکر کړيدي ، خو چې دا اتفاقی دي نو دي وجه نه په دي د "اصطلاحی شعر" تعریف نه صادقېږي - (۶)

(۱) ارشاد الساری: ۱۳/۱۶۰، عمدة القاری: ۲۲/۱۸۶، فتح الباری: ۱۰/۶۶۷

(۲) ارشاد الساری: ۱۳/۱۶۰، عمدة القاری: ۲۲/۱۸۶، فتح الباری: ۱۰/۶۶۷

(۳) سورة العاقه: ۴۱

(۴) ارشاد الساری: ۱۳/۱۶۱

(۵) ارشاد الساری: ۱۳/۱۶۱

(۶) علامه قسطلانی فرمائی: فمن ذلك قوله ما هو من البر الطويل :

أيا من طويل الليل بالنوم قصرو أنيبوا وكونوا من أناس به تاهوا

وإن شئتموا تحبوا أميتوا نفوسكم ولا تقتلوا النفس التي حرم الله... [بقية برصنحه آئنده....]

٩١= بَابُ هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ

[٥٤٩٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ اسْتَأْذَنَ حَسَنُ بْنُ ثَابِتٍ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَيْفَ يَنْسِي فَقَالَ حَسَنُ لَأَسَلِّتَكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلِّ الشَّعْرَةَ مِنَ الْعَجِينِ وَعَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذَهَبَتْ أَسْبُ حَسَنَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ لَا تُسَبِّهُ فَإِنَّهُ كَانَ يُنَافِخُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٣٣٣٨: ر]

...بقية از حاشیه گذشته [و من البحر الوافر :

صدور الجيش يظفركم إنه يوافر سهمكم بالكافرين

ويخزهمو وينصركم عليهم ويشف صدور قوم مؤمنين

و من الكامل :

مات ابن موسى و هو بحر كامل فهناكمو جمع الملائك مشترك

يأتيكم التابوت فيه سكينه من ربكم و بقية مما ترك

و من الرمل :

أيها الأرملة إن رمت عففا فتزوج من نساء خيرات

مسلمات مؤمنات قانتات ثابيات عابدات ساحنات

و من مجزو الرمل :

أسعدوا الرمل تجزوا ذاك أولى ما تعدون

لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون

و من السريع :

يا أهل دين الله بشراكم أقر مولاكم به عينكم

إذا أنزل الله على المصطفى اليوم أكملت لكم دينكم

و من الخفيف :

لاتدع البيتيم يوما شأنه كله رؤوفا رحيم

أرايت الذي يكذب بالدين فذلك الذي يدع البيتيم

و من المضارع :

و ضارع أهيل خير تنل من رب يقينا

جنانا مزخرفات و هم فيها خالدون

و من المجث

إجتث قلبي بذنبي و الله خيرا يريد

و كيف أخشى ذنوبي و هو الغفور الودود

هجاء او هجو دواړه په يو معنى دى ، دې باب سره امام بخارى رحمه الله د بعض اشعارو استحباب ته اشاره کول غواړي - حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني ..... وأشار بهذه الترجمة إلى ان بعض الشعراء يكون مستحبا (۱)

طبرانی د عمار بن یاسر روایت نقل کړې دي "لما هجانا المشركون شكوا ذلك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: قولوا لهم كما يقولون لكم" (۲) يعنى چه كله مشركانو خمونې هجو او كړه نو مونې رسول الله ﷺ ته ددې شكایت او كړو ، حضور ﷺ فرمائي ..... تاسو هم د دوى داسې هجو او كړې چه څنگه دوى د ستاسو هجو كوى ..... .

روایت د باب كښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي چه حسان بن ثابت رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه د مشركانو د هجو كولو اجازت او غوښتنو نو رسول الله ﷺ اوفرمانيولو خما د نسب به څه كيږي (يعنى مشركانو كښې د بعضو مونې سره نسبي تعلق دي ، نو كه د دوى هجو وي دا به خما هجو وي) حضرت حسان عرض او كړو ، څه به تاسو د دينه داسي اوياسم چه څنگه ويخته د اوړو نه ويستې كيږي -

هشام د خپل والد عروه نه نقل كوي ، چه دوى وائي چه ما د حضرت عائشه وړاندې حضرت حسان پسې بد اوويلې نو دې اوويل حسان پسې بد مه وايه ځكه ده به د رسول الله ﷺ نه دفاع كوله -

قوله: كما تسئل الشعرة من العجين : يعنى چه څنگه د اوړو نه ويخته ويستلې كيږي او په ده څه اثر نه وي ، داسې به خما د هجو هيڅ اثر هم په تاسو نه وي - (۳)

په اصل كښې د مشركانو بعض شاعرانو د رسول الله ﷺ او د اصحابو هجو اوويلې ، نو انصارو كښې حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه ته اوويلې شو چه دې دې جواب وركړي ، نو ده اوويل چه ما ته د قريشو ښاخونو (خاندانونو) تفصيل نه دي معلوم ، حضور ﷺ صديق اكبر رضی الله عنه ته اوفرمائل : چه ده ته تفصيل بيان كړه ، حضرت صديق اكبر رضی الله عنه دې خبر كړو او دوى بيا د رسول الله ﷺ د طرف نه دفاع شروع كړه -

[۵۷۹] حَدَّثَنَا أَبُو أُسَيْبَةَ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ الْمُبَشَّرَ بْنَ أَبِي سِنَانٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ فِي قَصَصِهِ يَذْكُرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ أَحَاكُم لَا يَقُولُ الرَّقْتُ يَعْنِي بِذَلِكَ ابْنُ رَوَاحَةَ قَالَ وَفِينَا رَسُولُ اللَّهِ يَتْلُو كِتَابَهُ إِذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الْقَجْرِ سَاطِعٌ أَرَانَا الْهَدْيَ بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا بِهِ مَرَقْنَاتُ أَنْ مَا قَالَ وَاقْرَأَيْتُ نَجَافِي جَنَبَهُ عَنْ فَرَاشِهِ إِذَا اسْتَقْلَمْتُ بِالْكَافِرِينَ الْمَضَاجِمَ تَابَعُهُ عَقِيلٌ عَنْ

(۱) فتح الباری : ۱۱۰ / ۶۶۹

(۲) مجمع الزوائد و منبع الفوائد : باب هجاء المشركين : ۱۲۳ / ۱۲۴ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۶ ، فتح الباری : ۱۱۰ / ۶۶۹

(۳) فتح الباری : ۱۱۰ / ۶۷۰ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۸۶ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۶۳

الزُّهْرِيُّ وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ وَالْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ [ر: ۱۰۳]

د باب په دې دویم روایت کښې هېشم بن ابی سنان وائی چه ده د حضرت ابوهریره رضی الله عنه وعظ او نصیحت او قصو بیانولو کښې واوریدل چه ده په کښې د رسول الله صلی الله علیه و آله ذکر کولو ، چه دا ئې فرمائل : **إِنْ أَحَاكُم لَيَقُولُ الْفُتَى** * د ستاسو رور به فحش خبره نه کوله ، د دوی مراد حضرت عبد الله بن رواحه وو ، حاصل دا چه د رسول الله صلی الله علیه و آله په مدح کښې د حضرت عبد الله بن رواحه مذکوره اشعار اورولو نه وړاندې حضرت ابوهریره اوویل چه ابن رواحه فحش گو شاعر نه وو ، بلکه د رسول الله صلی الله علیه و آله باره کښې به ئې حقائق بیانول او بیا ئې د دوی درې شعره واورول چه د هغې ترجمه ده :

- ① او مونږ کښې د الله رسول دې چه د ده د کتاب تلاوت کوی چه کله طلوع د فجر اوشی .
- ② ده مونږ ته نیغه لاره اوخودله روستو د گمراه کیدو خمونږه نو خمونږ زړونه یقین لری چه ده څه فرمائلې دی هغه واقع کیدونکې دی -
- ③ دې شپه په داسې حالت کښې تیروی چه دده اړخ د بسترې نه لرې وی حال دا دې چه د مشرکانو بسترې د دوی د بوجه سترې شی -

قوله: معروف..... ساطع: د معروف نه مراد رنرا ده ، د ساطع معنی د اوچتوالی او د ظاهره کیدو ده ، یعنی چه د سحر رنرا رانیکاره شی -

قوله: تابعه عقيل عن الزهري..... وقال الزبيدي.....: د عقيل بن خالد متابعت امام طبرانی او د محمد بن ولید زبیدی تعلیق امام بخاری رحمه الله په تاریخ صغیر کښې موصولاً نقل کړيدې - (۱)

[۵۸۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ ح وَحَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَنَّهُ سَمِعَ حَسَانَ بْنَ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ يَشْهَدُ أَبَا هُرَيْرَةَ فَيَقُولُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ نَشَدْتُكَ بِاللَّهِ هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَا حَسَّانُ أَجِبْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ اللَّهُمَّ أَئِذْهُ بِرُوحِ الْقُدِّيسِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ نَعَمْ [ر: ۱۰۴]

[۵۸۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَحْسَنَ أَهْلُهُمْ أَوْ قَالَ هَاجِمُهُمْ وَجَبْرِيلُ مَعَكَ [ر: ۱۰۵]

روایت کښې دې چه حضرت حسان بن ثابت حضرت ابوهریره گواه جوړ کړو او وې ویل چه ابوهریره : څه تا ته د الله تعالی واسطه درکوم چه آیا تا د رسول الله صلی الله علیه و آله نه دا فرمان نه دې اوریدلې چه : **يا حسان اجب عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، اللهم أئذها بروح القدس** * .... حضرت ابوهریره او فرمائل : نعم (هو اوریدلې مې دې)

(۱) فتح الباری ، کتاب التهجد ، باب فضل من تعار من الليل فضلی : ۴۱۳ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۲۱۵
ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۶۴

قوله: اھجھم أوقال: ھاجھم: راوی تہ شک دې اھجھم نې اوویل یا ھاجھم ، رومی د باب د نصر تہ امر حاضر دې او دویم د باب د مفاعله د امر حاضر صیغہ ده - یعنی رسول اللہ ﷺ حضرت حسان تہ اوویل : چہ تہ ددې مشرکانو ھجو اوکړہ ، حضرت جبرائیل د ستا سرہ دې -

۹۲=باب مَا يُكْرَهُ أَنْ يَكُونَ الْغَالِبَ عَلَى الْإِنْسَانِ الشَّعْرُ
حَتَّى يَصُدَّهُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَالْعِلْمِ وَالْقُرْآنِ

[۵۸۰۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَأَنْ يَمْتَلِيْ جَوْفَ أَحَدِكُمْ فَيَتَعَايَرَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِيْ شَعْرًا [۵۸۰۳] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرٍوُ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَنْ يَمْتَلِيْ جَوْفَ رَجُلٍ فَيَتَعَايَرَهُ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَمْتَلِيْ شَعْرًا

قوله: شعر ويل کله مکروه دی ؟ دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دا دې چہ په انسان باندې د شعر مشعلہ داسې غالبہ شی چہ د اللہ تعالی د ذکر او د قرآن پاک د تلاوتہ او د خیر د نورو کارونو دپارہ دیوال اوگرخی نو دا مکروه دې ، اشعار ويل او لوستل او د بل نه اوریدل دا په دې صورت کښې جائز دی چہ کله دا ددې امورو د خیر دپارہ باعث د خلل نه وی - (۲)

لکه چہ په روایت د باب کښې دی چہ تاسو کښې د چا خیتہ د پیپ نه داسې ډکه شی چہ دا خرابہ کړی دا د دینہ بہترہ ده چہ دا د شعر نه ډکه وی -

" قیحا یریه " موصوف صفت دی ، " قیحا " موصوف او " یریه " د دې صفت دې ، یری دباب د ضرب نه دې ، وَرَى.....وَرَيَا: پیپ سرہ خیتہ خرابیدل - (۳)

دې حدیث کښې د شعر یاد ساتلو مذمت بیان شویدي ، امام بخاری رحمہ اللہ دا په دې صورت محمول کړيدي ، چہ کله شعر د نورو کارونو د خیر نه او د حقوق نه او د اللہ د ذکر او د تلاوت وغیرہ باندې غالب وی -

د حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا په یو روایت کښې دی چہ طحاوی او ابن عدی نقل کړيدي چہ کله د دوی په خدمت کښې د حضرت ابوہریرہ دا حدیث پیش کړې شو نو دوی اوفرمانل " لم یحفظ،

(۱) ۵۸۰۳) الحدیث أخرجه مسلم فی کتاب الشعر : ۱۷۶۹ \ ۴ (رقم الحدیث : ۲۲۵۷) وأخرجه ابن ماجه فی کتاب الأدب ، باب ما کره من الشعر : ۲۳۶ \ ۲ (رقم الحدیث : ۳۷۵۹)

(۲) فتح الباری : ۶۷۲ \ ۱۰ ، عمدة القاری : ۱۸۸ \ ۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۳ \ ۱۶۵ - ۱۶۶ ، شرح صحیح البخاری لابن بطال : ۳۲۸ \ ۹

(۳) النہایۃ لابن الاثیر : ۱۷۸ \ ۵ ، مجمع بحار الأنوار " مادة وری " : ۴۵ \ ۵

إِنَّمَا قَالَ: أَمِيتَلُمُ شَعْرَاهُ حَيْثُ بِهِ * حضرت ابوهريره ته ياد نه دي پاتې شوې - يعنى د رسول الله ﷺ دا ارشاد مطلقا د هر شعر په باره كېنې نه دي فرمائلي، بلكه د هغه اشعارو سره متعلق دي چه كومو كېنې د حضور ﷺ هجو بيان كړې شوې وي - (۱)
خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه د * هجيت به * دا اضافه په صحيح سند سره ثابت نه ده - (۲)

۹۳=بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَبَّتْ يَمِينُكَ وَعَقْرَى حَلْقِي

[۵۸۰۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ إِنَّ أُمَّهُ أَخَا أَبِي الْقُعَيْسِ اسْتَأْذَنَ عَلَيَّ بَعْدَ مَا نَزَلَ الْحِجَابُ فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَدْرُ لَهُ حَتَّى اسْتَأْذِنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنْ أَخَا أَبِي الْقُعَيْسِ لَيْسَ هُوَ أَرْضَعَنِي وَلَكِنْ أَرْضَعَنِي امْرَأَةُ أَبِي الْقُعَيْسِ فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الرَّجُلَ لَيْسَ هُوَ أَرْضَعَنِي وَلَكِنْ أَرْضَعَنِي امْرَأَتُهُ قَالَ أُنْذَنِي لَهُ فَإِنَّهُ عَمَلُكَ تَرَبَّتْ يَمِينُكَ قَالَ عُرْوَةُ فَبِذَلِكَ كَانَتْ عَائِشَةُ تَقُولُ حَرِّمُوا مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ [۲۵۰:۲]

حضرت عائشه فرماني چه د ابو القيس رور افلح د پردې د آيت نازلېدو نه پس ما نه د دننه راتلو اجازت او غوښتو نو ما اوويل چه څه به اجازت درنكړم، چه تر څو څه د رسول الله ﷺ نه اجازت وانخلم، ځكه چه د ابو القيس رور ما ته پي نه دي راكړې، بلكه ما ته د ابو القيس ښځې پني راكړيدي، رسول الله ﷺ چه ما ته راغلو نو ما عرض او كړو د الله رسوله! سړي ما ته پني نه دي راكړې بلكه د ده ښځې ما ته پني راكړيدي، نو حضور او فرمائل، ده ته اجازت ور كړه، ځكه چه دي د ستا تره دي، دي وجه نه حضرت عائشه فرماني د رضاعت په سبب هغه رشتي حرام او گنهي چه كوم د نسب په وجه حرام گرځي - دي حديث باره كېنې كلام په كتاب النكاح، باب لبن الفضل كېنې تير شويدي - (۱)

[۵۸۰۵] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا الْحَكَمُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَنْفِرَ فَأَرَى صَفِيَّةَ عَلَى بَابٍ خِيَامًا كَقَبِيَّةَ حَزِينَةَ لِأُمَّهَا حَاصَتْ فَقَالَ عَقْرَى حَلْقِي لَعْنَةُ لِقْرِيشٍ إِنَّكَ لِحَاسِنَاتُنَّ ثُمَّ قَالَ أَكَلْتُ أَقْصَبَ يَوْمَ النَّهْرِ يَنْعِي الطَّوَافُ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَأَنْفِرِي إِذَا [۳۲۲:۱]

حضرت عائشه فرماني چه نبی کریم ﷺ د واپسي اراده او کړه نو صفیه نې اولیدله چه د خپلې خیمې په دروازه کېنې غمزنه ولاړه ده، په دي وجه چه د دي جامې راغلې وې، نو

(۱) فتح الباری: ۶۷۲\۱۰، عمدة القاری: ۱۸۹\۲۲، ارشاد الساری: ۱۳\۱۶۶

(۲) فتح الباری: ۶۷۲\۱۰

(۳) کشف الباری، کتاب النکاح: ۱۸۷ - ۱۹۹

دوی افرمائل : و یخته دې پرې شه (دا د قریشو په لغت کښې استعمالیږي) بې شک ته مونږ ایساروې ، بیا نې افرمائل آیا تا د قریانې په ورځ طواف آفاضة کړیدی ؟ نو حضرت صفیه اوویل : هو ، نو دوی ~~فرمائل~~ افرمائل بیا ته هم روانه شه -

د ترجمه الباب مقصد : دې ترجمه الباب سره د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دی چه څه الفاظ داسې وی چه دا په طور د محاوره یا په خاص مواقعو د خصوصي استعمال دپاره رائج وی او د دې لغوی معنی مراد نه اخستی کیږي ، داسې الفاظ استعمالول صحیح دی ، مثلاً یو جمله ده " تربت یداک " ، د دې لغوی معنی خو دا ده چه د ستا دواړه لاسونه دې په خاورو ککړ وی خو دا جمله عموماً د خپرو په لغوی معنی کښې نه استعمالیږي بلکه دیو کار کښې د شوق پیدا کولو دپاره یا په مدح کښې مبالغه دپاره استعمالیږي ، مطلب نې دا وی چه دا کار ته ضرور اوکړه ، او که نه کوي نو دستا لاسونه دې په خاورو ککړ وی یا په مدح کښې د مبالغه دپاره استعمالیږي ، مثلاً یو شاعر ته په یو شعر داد ورکولو دپاره ویلي کیږي قاتله الله ، لقد اجاد (۱)

دارنگه دوه لفظونه نور دی : عَقْرَى او حَلَقَى د فعلی په وزن مونث دې ای عقرها الله یعنی الله تعالی دې دا پریکړي ، او د حلقى معنی ده حلقها الله : الله تعالی دې ددې په حلق کښې تکلیف پیدا کړي -

عَقْرَ او حَلَقَ تاوین سره هم مروی دي ، دې صورت کښې به دا مفعول مطلق وی : ای عقرها الله عَقْرَ او حلقها حَلَقَ (۲)

ددې څه تفصیل کشف الباری ، کتاب الطلاق ، باب قول الله تعالی : ولا یحل لهن أن یتکتن ..... کښې تیر شوي دي - (۳)

د باب ترلاندې امام بخاری رحمه الله دوه روایتونه نقل کړيدي ، رومبی روایت کښې " تربت یمینک " او بل روایت کښې " عقری حلقى " استعمال شوي دي -

دویم روایت کښې دی " لغة قریش " یعنی عقری او حلقى د قریشو لغت دي ، علامه عینی رحمه الله لیکي : ای هذه اللفظ اعنی عقری حلقى لغة قریش یطلقونها ولا یریدون حقیقتها (۴)

۹۳ = بَاب مَا جَاءَ فِي زَعْمُوا

[۵۸۰۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الثَّوْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ أَبَا مَرْثَةَ مَوْلَى أُمِّ هَانِئٍ بَنَتْ أَبِي طَالِبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أُمَّ هَانِئٍ بَنَتْ أَبِي طَالِبٍ تَقُولُ ذَهَبْتُ إِلَى

(۱) فتح الباری : ۶۷۳/۱۰ ، عمدة القاری : ۱۹۰/۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۶۷/۱۳

(۲) النهاية لابن الاثير : ۲۷۱۳ - ۲۷۲ ، مجمع بحار الانوار : ۶۴۰/۱۳ - ۶۳۹

(۳) کشف الباری ، کتاب الطلاق : ۵۷۲ - ۵۷۳

(۴) ۸۷ الف (عمدة القاری : ۱۹۱/۲۲

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ فَوَجَدَتْهُ يُغْتَبِلُ وَقَاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْرُوهَ فَسَلَّطَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ مَنْ هَذِهِ فَقُلْتُ أَنَا أُمُّ هَانِي بِلْتُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِي فَلَمَّا قَرَعَهَا مِنْ غُلْبِهِ قَامَ فَصَلَّى ثَمَّ نَازِلًا رَكَعَاتٍ مُلْتَحِفًا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَعَمَ ابْنُ أُمِّی أَنَّهُ قَاتِلُ رَجُلٍ قَدْ أَجَزْتُهُ فَلَانْتُ هُبَيْرَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَجَزْنَا مَنْ أَجَرْتَ يَا أُمُّ هَانِي قَالَتْ أُمُّ هَانِي وَذَلِكَ هُتَيْ [۲: ۳۷۵]

د ترجمه الباب مقصد : دې ترجمه الباب سره شاید امام بخاری رحمه الله دې روایت ته اشاره کول غواړي چه کوم ابوداود او امام احمد د ابوقلابه په طریق سره نقل کړيدي ، چه هغې کښې " د زعموا " په باره کښې ويلې شويدي چه پش مطية الرجل (۱) يعنی دا د سړي خرابه سورلی ده -

په اصل کښې چه يو سړي کله دروغ ويل غواړي او ددې ذمه داري هم په خپل سر اخستل نه غواړي ، يا داسې خبره ويل غواړي چه د هغې حقيقت ده ته پوره علم نه وي نو داسې صورت کښې دې خبره پوره خپل خائنه منسوب کولو په ځانې وايي " د خلقو خيال دې " د حديث شريف مطلب دا دې چه دا کلمه د دروغو خورولو او د عام کولو يو ذريعه ده چه څنگه سورلی د فاصله قطع کولو دپاره ذريعه وي - سړي چه کله پياده تلل نه غواړي نو په سوارلي سور شي ، داسې که سړي دروغ ويل غواړي او ددې ذمه داري په خپل سر نه اخلي نو " زعموا " اوواني او دروغ خواره کړي امام بخاری رحمه الله دباب لاندې داسې څه حديث نه دي نقل کړي چه هغې کښې د زعموا ويلو نه منع راغلي وي ، بلکه د حضرت ام هاني حديث نې نقل کړيدي چه هغې کښې دوی د " زعم ابن امي " الفاظ استعمال کړيدي ، مقصد او حاصل دا دې چه د دروغو دپاره دې لفظ استعمال صحيح نه دی ، خو که دا غرض نه وي نو بيا ددې لفظ استعمال جائز دي ، لکه چه مولانا انورشاہ کشميري رحمه الله په " فيض الباري " کښې فرماني :

" وفيه الحديث : پش مطية الرجل : زعموا " فإن الإنسان إذا أراد أن يتكلم بأمر يعلم أنه كذب يصدره بطلت الكلمة ، ويقول : زعم الناس كذلك ، كأنه لا يحمله على نفسه ، ويعزو إلى الناس احترازا عن صريح الكذب واللور ، فالبعض : أن تلك الكلمة آلة لإشاعة اللور ، كما أن البطية آلة لقطع السفر ، فإذا أراد الرجل أن لا يشي على أقدامه ، ركب راحلته ، وذهب كذلك إذا أراد أن يتكلم بالكذب ولا يحمله على نفسه ، قال : زعموا ، فأجرى الكذب بين الناس ، والبصفت لم يجرى الحديث في النفي عنه ، بل آخره حديثا فيه : أن أم هاني تكلمت بها ، قالت : زعم ابن أمي ..... والحاصل : أن النفي في موضعه والإباحة في موضعها ، ولا تكلية في مثل هذه الأبواب ..... " (۲)

(۱) الحديث أخرجه أبوداود في كتاب الأدب ، باب في الرجل يقول : زعموا : ۴ / ۲۹۴ (رقم الحديث :

۷۲۹۴) وأحمد في مسنده : ۴ / ۱۱۹ - ۱۵ / ۴۰۱

(۲) فيض الباري : ۴ / ۳۹۷ ، ۳۹۸

۲ حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ پہ "الابواب و التراجم کنبی لیکی" چہ امام بخاری رحمہ اللہ اصل کنبی د لفظ د "زعم د استعمال جواز تہ اشارہ کول غواړی ، د ابوداود د روایت نه د دې عدم جواز معلومېږی ، امام حدیث د باب ذکر کړو او د دې جواز تہ نې اشارہ اوکړه چہ مطلقا د دې استعمال ممنوع نه دې ، بلکه چہ کله دا د دروغو ویلو دپاره ذریعہ جوړه کړې شی نو بیا ممنوع دې - (۱)

۹۵ = باب مَا جَاءَ فِي قَوْلِ الرَّجُلِ وَبَيْتِكَ

[۵۸۰۷] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هُبَيْرُ بْنُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يُسُوفُ بَيْتَهُ فَقَالَ ارْكَبْهَا قَالَ إِنَّهَا بَيْتُهُ قَالَ ارْكَبْهَا قَالَ إِنَّهَا بَيْتُهُ قَالَ ارْكَبْهَا وَبَيْتِكَ [۱۲۰:۵]

[۵۸۰۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يُسُوفُ بَيْتَهُ فَقَالَ لَهُ ارْكَبْهَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا بَيْتُهُ قَالَ ارْكَبْهَا وَبَيْتِكَ فِي الثَّانِيَةِ أَوْفَى الثَّالِثَةِ [۱۲۰:۳]

پرومې روایت د حضرت انس او دویم د حضرت ابوهریره دې ، دواړو کنبې یو واقعه ده ، رسول الله ﷺ یو سړې اولیدلو چہ د قربانی اوبنان نې شپل او روان وو ، حضور ﷺ اوفرمانل : په دې سور شه ، ده اوویل : اے د الله رسوله دا د قربانی اوبنان دی ، دوی دوه خله یا درې خله اوویل : اړکېها ویلک ، کمبخته په دې سور شه -

[۵۸۰۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتِ بْنِ يَسَّانٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ وَكَانَ مَعَهُ غُلَامٌ لَهُ اسْمُ دُبَّالٍ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحْتَ يَا أَبْنَجَةَ رَوَيْتُكَ بِالْقَوَارِيرِ [۵۷۹:۷]

[۵۸۱۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وَهْبٌ عَنْ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَى رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ وَبَيْتِكَ قَطَعْتَ عُنُقَ أَخِيكَ فَلَا تَأْمَنُ كَانَ مِنْكُمْ مَا دَخَلَ مَحَلَّةَ فَلْيَقُلْ أَحْسِبُ فَلَا تَأْوَالَهُ حَسِبِي وَلَا أَرْجِي عَلَى اللَّهِ أَحَدًا إِنْ كَانَ يَعْلَمُ [۲۵۱:۱]

د حضرت ابوبکره نه روایت دې چہ یو سړی د رسول الله ﷺ وړاندې د چا تعریف اوکړو نو دوی ﷺ اوفرمانل : ویلک : تا د خپل رور خت پریکړو ، درې خله نې دا جملہ اوویلہ ، بیا نې اوفرمانل : تاسو کنبی چہ کوم د چا تعریف کوی نو داسې دې وائی "خما دا گمان دې ، او الله نې نگهبان دې د الله وړاندې خه د چا تزکیه نه کوم" که تعریف کوونکې ده لره پیژنی د لفظ د ویل استعمال : تریت یداک ، عقری ، حلقی په شان یو لفظ - ویلک - هم استعمالیږی ،

ویل * په معنی د هلاکت دي ، بعضو مفسرينو ليکلي دي چه * ويل * د جهنم د يو خانې نوم دي (۱) دا لفظ هم عربي ژبه کښې د لغوي معنی په اعتبار سره نه بلکه د تعجب وغيره دپاره استعمالېږي لکه چه احاديث د باب کښې استعمال شويدي ، دا مقصد په وړاندېني ترجمه الباب سره حاصلېږي خو دي سره امام بخاري رحمه الله په دي باندې مستقل باب قائم کړيدي ، د دي يو وجه خو دا کيدې شي چه دا لفظ د وړاندېني الفاظو په مقابله کښې په معنوی اعتبار سره زيات سخت دي (۲)

او دويمه وجه دا کيدې شي چه د لفظ د * ويل * په ممانعت باندې يو حديث د حضرت عائشه نه مروی دی چه کوم خرائطی نقل کړيدي چه دوی ته رسول الله ﷺ او فرمايل : * لا تجزى من الويح ، فله كلمة رحمة ، ولكن اجزى من الويل * (۳) يعنی لفظ د * ويح * نه مه پرېږه ځکه چه دا د رحمت کلمه ده ، خو د لفظ د * ويل * نه پرېدل پکار دی -

حافظ ابن حجر فرماني چه امام بخاري رحمه الله په ترجمه الباب سره شايد د دي حديث ضعف ته اشاره کوي - (۴)

د دي باب لاندې امام بخاري رحمه الله نه احاديث ذکر کړيدي ، چه دا ټول وړاندې تير شويدي او دي ټولو کښې لفظ د * ويل * استعمال شويدي يا د * ويحك * استعمال شويدي ، ويح او ويل دواړه په يو معنی دي (۵)

بعضو په کښې فرق کړيدي چه ويل کلمه د هلاکت ده او ويح کلمه د رحمت ده ، علامه عيني او حافظ ابن حجر فرماني * واكثر أهل اللغة على أن ويل كلمة العذاب ، وويح كلمة رحمة * (۶)

[وَدَّ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبراهيمَ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ عَنْ الْأَزْهَرِيِّ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ وَالْقُشَاكِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ ذَاتَ يَوْمٍ قِيَمًا فَقَالَ ذُو النُّوْمَيْرَةِ رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ اغْدِلْ قَالَ وَبِكَ مِنْ يَغْدِلُ إِذَا لَمْ اغْدِلْ فَقَالَ غَمَزَ الدَّنَّ لِي فَلَا ضَرْبَ عُنُقَةٍ قَالَ لَا إِنَّ لَهُ أَضْعَافًا يَحْقِرُ أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَهُ مَعَ صِيَامِهِمْ يَمْزُقُونَ مِنَ الدِّبْنِ كَمَرْوَقِ السَّهْمِ مِنَ الرِّمِيَةِ يُنْظَرُ إِلَى نَعْلِهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ لَمْ يُنْظَرُ إِلَى رِصَافِهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ لَمْ يُنْظَرُ إِلَى نَضِيهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ لَمْ يُنْظَرُ إِلَى قُدْذِهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ قَدْ سَبَقَ الْفَرْقُ وَالْدَّمُ مَخْرُجُونَ عَلَى حِينِ فُرْقَةٍ مِنْ النَّاسِ آيَتُهُمْ رَجُلٌ إِحْدَى يَدَيْهِ مِثْلُ كُذِي الْمَرْأَةِ أَوْ مِثْلُ الْبُضْعَةِ تَذَرُ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ

(۱) الجامع لاحكام القرآن : ۲۵۰ / ۱۹

(۲) الابواب و التراجم : ۱۱۸ / ۱۲

(۳) فتح الباري : ۶۷۷ / ۱۰ ، ارشاد الساري : ۱۷۱ / ۱۳

(۴) فتح الباري : ۶۷۷ / ۱۰

(۵) فتح الباري : ۶۷۷ / ۱۰ ، عمدة القاري : ۱۹۱ / ۲۲ ، ارشاد الساري : ۱۷۱ / ۱۳

(۶) فتح الباري : ۶۷۷ / ۱۰ ، عمدة القاري : ۱۹۱ / ۲۲

أَشْهَدُ سَمِعْتُهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَشْهَدُ أَنِّي كُنْتُ مَعَ عَلِيٍّ حِينَ قَاتَلَهُمْ
 قَالَتُمْ فِي الْقَتْلِ فَأَتَى بِهِ عَلَى النَّفْعِ الَّذِي نَعَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۵۸۱۳]
 حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ روایت کوی، دوی بیان کریدی چہ یو خل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مال
 غنیمت تقسیمولو چہ دوالخویرہ چہ دہنو تمیم یو کس وو، وی ویل: اے د اللہ رسولہ!
 پہ انصاف تقسیم کوه، نو دوی اوفرمانل: کمبختہ، چہ خہ عدل نہ کوم نو بیا بہ خوک
 عدل کوی، حضرت عمر رضی اللہ عنہ عرض اوکرو (اے د اللہ رسولہ) اجازت راکرہ چہ د ده ختہ
 پریکرہم، دوی رضی اللہ عنہ اوفرمانل: نہ (داسی اونکری) خکہ چہ د ده ملگرو کنبی بہ خہ ملگری
 داسی وی چہ تاسو کنبی بہ یو کس د دوی د مونخونو او د روزو پہ مقابلہ کنبی خپل مونخ
 او روزی سپکی او حقیر گنری، حال دا دی چہ دی بہ د دین نہ داسی بہر شو ی وی لکہ چہ
 خنگہ غشی د کمان نہ بہر گیری، نہ خو بہ د غشی پہ ملا خہ نخہ وی، او نہ بہ د دی تر
 لاتدی خہ نخہ وی او نہ بہ د دی پہ وزرو خہ نخہ باقی پاتہ وی، دا اوخی صفا د گند او د
 وینی نہ، دا خلق بہ مسلمانانو کنبی د تفرقی پہ وخت کنبی رانکارہ شی، د دوی نخہ بہ
 داسی وی چہ دوی کنبی بہ یو کس وی چہ د هغه لاس بہ داسی وی لکہ دجختی سینہ یا
 لکہ چہ د غوینی یو توتہ وی چہ حرکت کوی (د حضرت ابو سعید بیان دی چہ) خہ گواهی
 ورکوم چہ ما دا د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ اوریدلہ دی، او (ددی ہم) گواهی ورکوم چہ خہ د
 حضرت علی سرہ د دغہ جنگ پہ وخت موجود ووم، دا سر پہ مقتولینو کنبی تلاش کری
 شو نو دی ہم داسی ملاو شو چہ خنگہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی وو۔

د دی حدیث خو الفاظ او گوری: رصاف: دا د رَصَفَة جمع ده وهی عصبة تلوی فوق مدخل النصل:
 د غشی د پل د داخلولو پہ خانی ترلہ شو ی پلہ، نصل: اوسپنی تہ وانی، پہ غشی کنبی
 چہ کومہ اوسپنہ وی هغی تموائی، کَفَقَ (د نون پہ فتحہ او د ضاد پہ کسرہ او د یاء پہ
 تشدید سرہ) د غشی لرگی تہ وانی، وهوالقدم ای عود السهم- قَدْذ (د قاف پہ ضمه سرہ او د
 ذال پہ فتحہ سرہ) دا د قَدْذَة (د قاف پہ ضمه او د ذال پہ تشدید سرہ) جمع ده، وهوریش
 السهم: د غشی وزرو تہ وانی- بَغْضَة (د باء پہ فتحہ او د ضاد پہ سکون سرہ) د غوینی یو
 توتہ. تَذَوَّر: حرکت کول- (۱)

قوله: سَبَقَ الْفَرْتُ وَالْذَمَرُ: یعنی دا غشی د گندگی او د وینی نہ بالکل صفا اوخی ....
 یغیرجون علی حین فرقة من الناس: دوی بہ د خلقو د افتراق او د انتشار پہ زمانہ کنبی خروج
 کوی، لکہ چہ د خوارجو د حضرت علی او د حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ د اختلاف پہ زمانہ کنبی
 خروج اوشو۔

[۵۸۱۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ أَبُو الْحَسَنِ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ

ثُمَّ قَالَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَلَكْتُ قَالَ وَنَحْنُ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى أَهْلِي فِي رَمَضَانَ قَالَ أَغْنَى رَقَبَةً قَالَ مَا أَجِدُهَا قَالَ فَصُمُّ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ قَالَ لَا أَسْتَطِيعُ قَالَ فَأَطْعِمُ سِتِينَ مِسْكِينًا قَالَ مَا أَجِدُ قَاتِنٍ بِعَرَفٍ فَقَالَ خُذْهُ فَتَصَدَّقْ بِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعَلَيْ غَيْرِ أَهْلِي قَوْلَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا بَيْنَ طُنُبَيْ الْمَدِينَةِ أَخُوهُ مِنِّي فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ أَلْيَابُهُ قَالَ خُذْهُ تَابِعَهُ يُؤَسُّ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَبَلَّكَ [ر: ۱۸۳]

د حضرت ابوهريره نه روايت دي چه يو سري د رسول الله ﷺ خدمت ته حاضر شو او عرض نې اوکړو چه اے د الله رسوله خه خو هلاک شوم ، نو دوی او فرمائل : هلاک شي (خه او شو) وي ويل : خه واقع شوم په خپل کور والا په رمضان کښې ، نو وي فرمائل : غلام ازاد کړه ، ده اوويل : ما سره غلام نشته دي، دوی او فرمائل ، بيا دوه مياشتې متواتر روزې اونيسه ، ده اوويل : خه ددي طاقت نه لرم ، وي فرمائل : شپيتو مسکينانو ته خوراک ورکړه ، ده اوويل : ما سره نشته دي ، نو يو عرق (يو پيمانې يا يو تيلې) راوړې شوه (چه دیکښې کجورې وي) دوی او فرمائل : دا يو خه او صدقه کړه ، ده اوويل : اے د الله رسوله آيا د خپل کور والا نه علاوه نورو ته (نې ورکړم) ؟ قسم دي د هغه ذات چه د هغه په قبضه کښې خما خان دي - په مدينه کښې خما نه زيات محتاج نشته دي، نور رسول الله ﷺ اوځنډل تردې چه د دوی اړخونو غاښونه (دارې) ښکاره شوې ، او وي فرمائل : ته دا يو خه -

عرق (د عين او د راء په فتحه سره) گوته ته واني ، طُنُبُ الْمَدِينَةِ : د مدينې منورې دواړه اړخونه .... طُنُب (د طاء او د نون په ضمه سره) نه طرف او اړخ مراد دي ، علامه قسطلاني

فرمائي طنپ واحد اطناب : الخيبة فاستعاره للطرف وللناحية^(۱)

او علامه کرمانی فرمائي : شه المدينه بفسطاط مضروب، وحرثاها بالطنبين يعني طُنُب د خيمي يا د تنبو ترلو رسي ته واني ، د مدينې منورې د دواړو طرفونو دپاره د دي لفظ استعمال په طور د استعاره دي ، د مدينې منورې د خيمي سره او د دي د دواړو طرفونو د خيمو د رسو سره تشبيه ورکړې شوه -^(۲)

قوله: تابعه يونس عن الزهري وقال عبد الرحمن بن خالد عن الزهري:

وبللك: د يونس متابعت بيهقي موصولا نقل کړيدي^(۳) او د عبد الرحمن په روايت کښې د "ويحک" په ځانې "ويلک" دي ، دا تعليق امام طحاوی موصولا نقل کړيدي -^(۴)

^(۱) ارشاد الساري : ۱۳ / ۱۷۳

^(۲) شرح الکرماني : ۲۲ / ۳۲

^(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۶۷۸ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۹۴

^(۴) فتح الباری : ۱۰ / ۶۷۸ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۹۴

[۳۸۴] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرُو بْنُ الْقَاسِمِ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ الزُّهْرِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ أَعْرَابِيًّا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي عَنْ الْهَجْرَةِ فَقَالَ وَتَحَكَّ إِنَّ شَأْنَ الْهَجْرَةِ شَدِيدٌ فَهَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَهَلْ تُوَدِّي صَدَقَتَهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأَعْمَلْ مِنْ وَدَاءِ الْبَحَارِ فَإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَزِدَّكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا [ر: ۳۸۴]

حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ فرمائی کہ جو یو باندیچی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ اوویل : اے د اللہ رسولہ ما تہ د ہجرت پہ بارہ کنبی خبر راکرہ ، دوی صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانل : ہلاک شی د ہجرت معاملہ خو دیرہ سخته دہ ، آیا د ستا سرہ اونب شتہ ؟ دہ اوویل : ہو ۔ دوی صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانل : آیا تہ د دوی زکات ورکوی ؟ نو دہ اوویل : ہو ، دوی اوفرمانل : نو تہ بیا د کلو دی اربخ کنبی (خپل کور کنبی اوسپرہ) عمل کوه ، اللہ تعالیٰ بہ د ستا پہ عمل کنبی کمې نہ کوی۔

ورام البحار : داد ہجرت جمع دہ ، کلی تہ وائی ، شارحین لیکي : وہی القرية سیئت ہجرت لا تساعھا)
قوله : لَنْ يَزِدَّكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا : دوتری تریہ معنی کمول دی - (۲) قرآن کریم کنبی دی (ولن یترکم امالکم) (۳)

[۳۸۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ وَقِيدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَلَكُمْ أَوْ تَحَكُّمٌ قَالَ شُعْبَةُ شَكُّ هَؤُلَاءِ تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ وَقَالَ النَّفَرُ عَنْ شُعْبَةَ وَتَحَكُّمٌ قَالَ عُمَرُ بْنُ مُرَّةٍ عَنْ أَبِيهِ وَلَكُمْ أَوْ تَحَكُّمٌ [ر: ۳۸۵]

د حدیث د باب مختلف توجیہات : رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی : لا ترجعوا بعدی کفارا یضرب بعضکم بعضم رقاب بعض یعنی خما نہ پس کافر مه جو پرپی چہ تاسو کنبی بعض د بعضو ختونه وهل شروع کری۔

د یو بل ختونه پریکول او قتل کول لویه گناه دہ او مرتکب د کبیری فاسق خو کبیری خو کافر نہ گرخی ، دلته نی "لا ترجعوا بعدی کفارا" اوویلی چہ دینہ معلومیری چہ ضرب رقاب کفر دی ، نو ددی مختلف توجیہات شویدی :

① دا حکم د مستحل پہ حق کنبی دی ، یعنی چہ کوم د مسلمانانو سرہ قتال شرعاً حلال او جائز گنری۔

② د کفر نہ اصطلاحی کفر نہ دی مراد بلکه کفران نعمت مراد دی یعنی تاسو خما نہ پس د نعمت د اسلام ناشکری مه کوی چہ خپل مینخ کنبی قتال شروع کری۔

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۶۷۹ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۹۵ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۷۴

(۲) عمدة القاری : ۲۲ / ۱۹۵ ، فتح الباری : ۱۰ / ۶۷۹

(۳) سورة محمد : (۳۵)

⑤ علامه خطابی فرمائی چه دلته د کفار نه مسلح کیدل مراد دی ، دا د تکفر بالسلاح نه دی ، چه د هغې معنی د اسلحې اچولو ده - (۱)

⑥ دینه فعل د کفارو مراد دی ، تاسو مه کافران کیږئ یعنی د کافرانو والا فعل مه اختیاروئ ، علامه طیبی په شرح د مشکاة کښې دا توجیه اظهر گرځولې ده - (۲)
قاضی عیاض هم دا توجیه غوره کړیده - (۳)

دا حدیث په کتاب المغازی کښې باب حجة الوداع کښې تیر شويدي - یضرب بعضکم کښې یضرب مجزوم هم کیدې شی په وجه د جواب د نهی او د استیناف په وجه مرفوع هم کیدې شی - (۴)

[۸۸۰] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قُتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى السَّاعَةُ قَائِمَةً قَالَ وَبِكَ وَمَا أَعَدَدْتُ لَهَا قَالَ مَا أَعَدَدْتُ لَهَا إِلَّا أَنِّي أَحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ قَالَ إِنَّكَ مَعَهُ مِنْ أَحِبِّتِ فَقُلْنَا وَمَعَنْ كَذَلِكَ قَالَ نَعَمْ فَقَرَحْنَا يَوْمَئِذٍ قَرَحًا شَدِيدًا قَبْرَ غُلَامٍ لِلْمَغِيرَةِ وَكَانَ مِنْ أَقْرَانِي فَقَالَ إِنَّ أَخِي هَذَا قُلْنَا يُدْرِكُهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ وَخُتْمُهُ شُعْبَةٌ عَنْ قُتَادَةَ سَمِعْتُ أَنَسًا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳۸۸۰]

حضرت انس فرمائی چه په باندیچیانو کښې یو سړې د رسول الله ﷺ خدمت ته راغلو ، او تپوس ئې اوکړو ، اے د الله رسوله ! قیامت به کله وی ؟ دوی ﷺ او فرمائل : هلاک شی ، تا دې دپاره څه تیاری کړیده ؟ ده اوویل : نور څو مې څه تیاری نه ده کړې خو څما د الله تعالی او د ده د رسول سره محبت * دی ..... نو دوی ﷺ او فرمائل (په آخرت کښې به) ته د هغه چا سره ئې چه د چا سره محبت کوې ، په دې مونږ عرض اوکړو چه آیا مونږ به هم داسې یو ، دوی او فرمائل : ، هو ، په دغه ورځ مونږ ډیر خوشحاله شو .... دیکښې د مغیره یو غلام تیر شو چه څما همخولې وو ، دوی او فرمائل : که دې ژوندې پاتې شو نو د ده د بوډا توب نه به وړاندې قیامت راشی -

د حدیث د باب دوه مطلبونه : ۱- اَنَّا هَذَا ، فلن یدرکه الهرم حتى تقوم الساعة

په بعض روایتونو کښې دی " لئن مَیَر.... " دی (۵) یعنی که دې هلاک ته ژوند ملاو شو نو په ده به لا بوډا توب نه وی راغلې چه قیامت به قائم شی ، د دې دوه مطلبه بیان شويدي

① دا ارشاد په حقیقی معنی محمول نه دی ، بلکه دینه د قیامت قرب مهالفة خودل

(۱) شرح الطیبی ، کتاب القصاص ، باب قتل أهل الردة ..... : ۱۰۲/۷

(۲) شرح الطیبی ، کتاب القصاص ، باب قتل أهل الردة ..... : ۱۰۲/۷ (رقم الحديث : ۳۵۳۷)

(۳) شرح الطیبی ، کتاب القصاص ، باب قتل أهل الردة ..... : ۱۰۲/۷

(۴) شرح الطیبی ، کتاب القصاص ، باب قتل أهل الردة ..... : ۱۰۲/۷

(۵) فتح الباری : ۶۸۱/۱۰

مقصود دی چه قیامت خو ددی ماشوم د بوډا توب نه هم مخکښې راتلونکې دې - (۱)
 ⑤ دا ارشاد په خپله حقیقی معنی محمول دې او دا د مخاطبینو په اعتبار سره ویلي
 شويدي او مطلب دا دې چه د دې هلك د بوډا توب نه به وړاندې وړاندې د ستاسو د ټولو
 قیامت راشی ، "الساعة" نه مراد مرگ دې یعنې د ستاسو ټولو به مرگ راشی ، او چه کله
 مرگ راغلو نو د ستاسو قیامت هم راغلو - (۲) یو روایت کښې دې من مات فقد قامت
 قیامته ، یعنې چه کوم سړې مړ شو نو د هغه قیامت قائم شو - (۳)
 مسلم شریف کښې د حضرت عائشه یو روایت نه ددې مکمل وضاحت کيږی دیکښې دی -
 كان الأعراب إذا قدموا على النبي صلى الله عليه وسلم ، سأله عن الساعة : متى الساعة ؟ فينظر إلى أحد
 إنسان منهم سنا ، فيقول : من يعش هذا حق يدركه الهرم ، قامت عليكم ساعتكم - (۴)

یعنی د باندو خلق به د رسول الله ﷺ خدمت ته راتلل او د قیامت په باره کښې به ښې
 تپوس کولو چه قیامت به کله قائمېږی ؟ رسول الله ﷺ به دوی کښې د ټولو نه کم عمر ته
 او کتل او اوبه ښې فرمائل : که دې ژوندي پاتې شو نو د ده بوډا توب ته د رسیدو نه وړاندې
 وړاندې به د ستاسو قیامت قائم شی -
 قاضی عیاض رحمه الله د مسلم شریف ددې روایت په باره کښې فرمائی :

"وهذه الرواية رواية واضحة يفسر بها كل ما ورد من ألفاظ الشبهة في غيرها" (۵) یعنې دا روایت داسې
 واضح دې چه ددې په نورو طرق کښې کوم مشکل الفاظ دی د هغې تفسیر او تشریح کيږی
 چه د کوم هلك روایت په باب کښې ذکر دې ، د ده نوم په بعض روایتونو کښې محمد او په
 بعضو کښې سعد راغلې دې (۶)
 مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله په "فیض الباری" کښې د صدر شیرازی په حواله سره
 لیکي : "إن الساعة ساعة صغرى ، وهي يموتة ، وساعة وسطى وهي يموت أقرانه ، وساعة كبرى ، وهي من نفخ
 الصور والمراد ههنا الصغرى أو الوسطى ، والمعنى مائكم وللساعة الكبرى وإن ساعتكم التق آتية عليكم هي
 يموت أقرانكم ، ويؤيده ما عند البخاري (ص ۹۲۳ ، طبع الهند) في كتاب الرقاق ، باب سكرات الموت : لا
 يدركه الهرم حتى تقوم عليكم ساعتكم ، قال هشام : يعني موتهم ، ففيه بئان أن المراد من الساعة الساعة
 الوسطى" (۷)

(۱) فتح الباری : ۶۸۱/۱۱۰ ، عمدة القاری : ۱۹۶/۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۷۶/۱۳

(۲) فتح الباری : ۶۸۱/۱۱۰

(۳) ۱۱۱ کشف الخفاء و مزيل الإلباس : ۲۷۹/۲ (رقم الحديث : ۲۶۱۸) إتحاق السادة المتقين : "باب
 بیان حقيقة الصبر ومعناه" : ۱۱۱۹

(۴) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الفتن ، باب قرب الساعة : ۴۰۶/۲ .....
 (۵) فتح الباری : ۶۸۱/۱۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۷۶/۱۳

(۶) فتح الباری : ۶۸۰/۱۱۰ ، عمدة القاری : ۱۹۶/۲۲

(۷) فیض الباری : ۳۹۹/۴ - ۳۹۸

یعنی د قیامت درې قسمونه دی یو قیامت صغری ، دا د انسان په مرګ سره راځی ، دویم قیامت وسطی دا د همخولو په مرګ سره واقع کیږی ، دریم قیامت کبری ، د دې ابتداء د نفخ د صور نه به وی ، دلته حدیث کښې د قیامت نه مراد یا قیامت صغری دې یا قیامت وسطی دې ، د حدیث مطلب دا دې چې ته د قیامت کبری تپوس ولې کوې ، د ستا قیامت خو به هله واقع شی چې کله د ستا د همخولو مرګ واقع شی د دې تائید د صحیح بخاری د دې آیت نه هم کیږی چې کوم امام په باب د سكرات الموت کښې ذکر کړېدې، هلته لایدرکه الموت حتی تقوم علیکم ساعتکم * کښې د "ساعة" تشریح هشام په مرګ سره کړیده -

۹۶=باب علامة الحب في الله عز وجل

لِقَوْلِهِ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ [آل عمران: ۳۱]

[۵۸۱۷/۵۸۱۸] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ [۵۸۱۷]

(۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ الْأَعْشَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَعُوذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَقُولُ فِي رَجُلٍ أَحَبَّ قَوْمًا وَلَمْ يَلْحَقْ بِهِمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ تَابَعَهُ جَرِيرٌ عَنْ حَازِمٍ وَسُلَيْمَانَ بْنِ قُرَيْبٍ وَأَبُو عَوَانَةَ عَنْ الْأَعْشَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۵۸۱۸] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الْأَعْشَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّجُلُ يُحِبُّ الْقَوْمَ وَلَمْ يَلْحَقْ بِهِمْ قَالَ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ تَابَعَهُ أَبُو مُعَاوِيَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ

[۵۸۱۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا أَبِي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَدَةَ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَتَى السَّاعَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَا أَعْدَدْتُ لَهَا قَالَ مَا أَعْدَدْتُ لَهَا مِنْ كَثِيرٍ صَلَاةٍ وَلَا صَوْمٍ وَلَا صَدَقَةٍ وَلَكِنِّي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ قَالَ أَنْتَ مَعَ مَنْ أُحِبُّتَ [۳۳۸۵:ر]

ترجمه الهاب کښې د حب درې صورتونه کیدې شی ، د الله تعالی د خلقو سره محبت ، د خلقو د الله تعالی سره محبت او د الله تعالی دپاره د یو بل سره محبت -

(۱) (۵۸۱۷) الحديث أخرجه مسلم في كتاب البر والصلة والآداب . باب المرء مع من أحب : ۴ / ۲۰۳۴)
 رقم الحديث : (۲۶۴۰) و أخرجه الترمذی في كتاب الزهد . باب ما جاء أن المرء مع من أحب : ۴ / ۵۹۶)
 رقم الحديث : (۲۳۸۷)

علامه کرمانی دا درې احتمال له ذکر کړیدی - (۱) باب کښې دننه د البره مع من أحب والا روایت ذکر کړیدی - ، آیت کریمه (قل ان کنتم تحبون الله .....) نه وړاندې دوه صورتونه معلومیږي خوچه کوم روایت ئې ذکر کړیدی ، نو دینه معلومیږي چه دلته دویم صورت یعنی د بنده د الله تعالی سره محبت مراد دې -

د آیت او د روایت په مینځ کښې مناسبت : حافظ ابن حجر فرمائی چه دې صورت کښې د آیت او د روایت په مینځ کښې مناسبت فهم ته راځي ځکه چه د آیت نه معلومیږي چه د الله سره محبت بغیر د اتباع د رسول نه نه حاصلیږي ، او د حدیث نه معلومیږي چه اگر چه اتباع د رسول د رسول الله ﷺ د سنتو د تابعدارئ نوم دې ، خو بیا هم دې دپاره په زړه کښې دننه د رسول محبت ساتل ضروری دی ، نو هله به معیت حاصل شی ، یو سړې په خپله د تمامو اعمالو پابندی نه شی کولې خو چه د عاملانو سره محبت ساتی نو دا د ده نجات دپاره کافی دې ځکه د عاملانو سره محبت هم دې د دوی د اتباع او د اطاعت په وجه کوی او د محبت تعلق د زړه سره وی نو د نیکانو خلقو سره په دې محبت به هم ده ته الله تعالی اجر ورکړی ، ځکه چه اصل خیز خو نیت دې ، عمل خو ددې تابع دې لکه چه دې لیکي : "قلت الآية أنها لا تحصل إلا باتباع الرسول، ودل الخبر على أن اتباع الرسول، وإن كان الأصل أنه لا يحصل إلا بامثال جميع ما أمر به أنه قد يحصل من طريق التفضل بإعتقاد ذلك، ومن لم يحصل استيفاء العمل بمقتضاها، بل محبة من يعمل ذلك كافية في حصول أصل النجاة، والكون مع العاملين بذلك، لأن محبتهم إنما هي لأجل طاعتهم، والحببة من أعمال القلوب، فأثاب الله محبتهم على معتقده، إذ النية هي الأصل، والعمل تابع لها" (۲)

حدیث باب کښې دی چه یو سړې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او تپوس ئې اوکړو ، اے د الله رسوله ! یو سړې د یو قوم سره محبت خو کوی خو (په علم او فضل او عمل کښې) د دوی برابری نه شی کولې ، رسول الله ﷺ او فرمائیل سړې چه د چا سره محبت کوی (په آخرت کښې) به هم د هغه سره وی -
دا سړې حضرت ابوذر یا حضرت ابوموسی اشعری وو - (۳)

قوله: تابعه جریر بن حازم..... برنې روایت د جریر بن عبد الحمید نه دې ، د دوی متابعت جریر بن حازم سلیمان بن قزم (د قاف په فتحه او د راء په سکون سره) او ابو عوانه وضاح کړیدی ، د جریر متابعت ابونعیم، د سلیمان متابعت امام مسلم او د ابو عوانه متابعت یعقوب په خپل صحیح کښې موصولاً نقل کړیدی ، (۴)

(۱) شرح الکرمانی : ۳۴۱۲۲

(۲) فتح الباری : ۶۸۳۱۱۰

(۳) ارشاد الساری : ۱۷۸۱۱۳ ، فتح الباری : ۲۸۵۱۱۰

(۴) فتح الباری : ۶۸۳۱۱۰ ، عمدة القاری : ۱۹۷۱۲۲ ، ارشاد الساری : ۱۷۸۱۱۳ .

خو دوی کنبې عبدالله غیر منسوب دې ، یعنی د ده د پلار ذکر نشته دې ، رومې روایت کنبې د * عبد الله بن مسعود * تصریح ده ، حافظ ابن حجر لیکي چه کومو روایتونو کنبې صرف عبدالله دې د بعض حضراتو په نزد دا * عبد الله بن قیس * دې یعنی حضرت ابو موسی اشعری مراد دې ، ځکه چه دا روایت د حضرت ابو موسی اشعری نه هم روایت دې ، لکه دینه پس روستنې حدیث دې - (۱)

قوله: تابعه ابو معاوية و محمد بن عبيد: د سفیان متابعت ابو معاویه محمد بن خازم (په خاه سره) او محمد بن عبيد کړيدې ، امام مسلم رحمه الله دا موصلاً نقل کړيدې - (۲)

٩٤ = بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِلرَّجُلِ اخْسَا

[۵۸۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ زَيْدٍ سَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِابْنِ صَافٍ قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَيْشًا فَمَا هُوَ قَالَ الدُّخْرُ قَالَ اخْسَا

[۵۸۱] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ انْطَلَقَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِهِ قَبِلَ ابْنُ صَيَّادٍ حَتَّى وَجَدَهُ يَلْعَبُ مَعَ الْغُلَّيَّانِ فِي أَطْرِمَيْنِ مَغَالَةٍ وَقَدْ قَارَبَ ابْنُ صَيَّادٍ يَوْمَئِذٍ الْحُلْمَ فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ظَهْرَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ الْأَمِّيَّةِ ثُمَّ قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَرَضَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ثُمَّ قَالَ لِابْنِ صَيَّادٍ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا بَنِي صَادِقٍ وَكَاذِبٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُلِّطَ عَلَيْكَ الْأُمُورُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي خَبَأْتُ لَكَ خَيْشًا قَالَ هُوَ الدُّخْرُ قَالَ اخْسَا فَلَبَّ تَعْدُو وَقَدَّرَكَ قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَأْذُنِي فِيهِ أَضْرِبُ عَنْقَهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ يَكُنْ هُوَ لَا تُسَلِّطْ عَلَيْهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ هُوَ فَلَا تَخَيْرْ لَكَ فِي قَتْلِهِ قَالَ سَالِمٌ فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ انْطَلَقَ بَعْدَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبْنُ بَنٍ كُغَبِ الْأَنْصَارِيِّ يُؤْمَرُ الْغُلَّالَ الَّتِي فِيهَا ابْنُ صَيَّادٍ حَتَّى إِذَا دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِيقَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَقَى بِجُدُوعِ الْغُلَّالِ وَهُوَ يُخَيَّلُ أَنْ يَسْمَعَ مِنْ ابْنِ صَيَّادٍ شَيْئًا قَبْلَ أَنْ يَرَاهُ وَابْنُ صَيَّادٍ مُضْطَجِعٌ عَلَى فِرَاشِهِ فِي قَطِيقَةٍ لَهُ فِيهَا رَمُومَةٌ أَوْ زَمْزَمَةٌ فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَيَّادٍ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَتَقَى بِجُدُوعِ الْغُلَّالِ فَقَالَتْ لِابْنِ

(۱) فتح الباری : ۱۱۰ / ۶۷۴

(۲) عدة القاری : ۱۹۸ / ۲۲

صَيَّادُ أُنَى صَافٍ وَهُوَ اسْمُهُ هَذَا مُحَمَّدٌ فَتَنَاهَا ابْنُ صَيَّادٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
لَوْ تَوَكَّعْتَهُ بَيْنَ . قَالَ سَالِمٌ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّاسِ
فَأَتَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ ذَكَرَ الذَّجَالَ فَقَالَ إِنِّي أُنْذِرُكُمْ مَوْتًا وَمَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَكُنْ
أُنْذِرُكُمْ قَوْمَهُ لَقَدْ أُنْذِرُكُمْ نَوْحَ قَوْمِهِ وَلَكِنِّي سَأُفَلِّحُكُمْ فِيهِ قَوْلًا لَمْ يُفَلِّحْهُ نَبِيٌّ لِقَوْمِهِ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أُغْوِرُ
وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأُغْوِرٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ خَسَاتُ الْكَلْبِ بَعْدَهُ خَاسِيسٌ مُبْعِدِينَ [۱۳۸۹]

حضرت عبد الله بن عمر نه روايت دي ، دوى بيان كړيدي چه د حضرت عمر بن خطاب د رسول الله ﷺ سره سره د څو اصحابو ابن صياد ته روان شو ، د بنى مغاله د محلي د هلكانو سره نه دي په لوبو اوليدلو ، دغه وخت دي د بلوغ عمر ته نژدې وو ، ده ته د دوى ﷺ د تشریف راوړو علم او نه شو ، تر دي چه رسول الله ﷺ د ده په شا باندې خپل لاس اووهلو ، بيا ئې اوفرمانل : آيا ته گواهي وركوي چه څه د الله تعالى رسول يم ؟ ده دوى طرف ته اوكتل او وي ويل : څه گواهي وركوم چه ته د آميانو رسول ئې ، بيا ابن صياد اوويل : ته گواهي وركوي چه څه د الله تعالى رسول يم ؟ نبي اكرم ﷺ ده ته ديكه وركه - بيا ئې اوفرمانل : ما په الله او د ده په رسولانو ايمان راوړې دي ، بيا ئې د ابن صياد نه تپوس اوکړو : د ستا (د خپل خان) څه خيال دي ؟ نو ده اوويل ما ته رېستونې او دروغون دواړه قسم سړى راځي ، دوى اوفرمانل : د ستا معامله مشتبه شوه ، (بيا) رسول الله ﷺ اوفرمانل : ما د ستا دپاره يو خبره په زړه كېنې پته ساتلي ده ، ده اوويل : دا " دخ " ده ، دوى اوفرمانل : دفع شه ته به كله هم د خپلې مرتبې نه واوښي ، حضرت عمر عرض اوکړو : آيا تاسو اجازت راكوي چه څه د ده څټ پريكړم ؟ دوى ﷺ اوفرمانل : كه دا هم هغه كس (يعنى دجال) دي نو ته به په ده قابو بيا نه مومي ، او كه دي هغه كس نه وي نو دده په قتل كولو كېنې تا ته څه فائده نشته دي ، د سالم بيان دي چه عبد الله بن عمر بيان كولو او ما واوړيدل چه دينه پس رسول الله ﷺ او ابى بن كعب انصارى د هغې باغ په قصد روان شو ، چه كوم خانې ابن صياد وو ، تر دي چه كله رسول الله ﷺ باغ ته ننوتلو نو د اونو نه پناه پناه تللو او مقصد ئې دا وو چه د ابن صياد څه خبرې واوري وړاندې د دينه چه دي ده لره اووينى ، دغه وخت ابن صياد په خپله بستره كېنې په يو خادر كېنې پروت وو چه ديكېنې ده څه گنگوسې كولو ، د ابن صياد مور نبي كريم ﷺ اوليدلو چه د اونو په پناه پناه تشریف راوړى ، دي ابن صياد ته اوويل : اے صاف (دا دده نوم وو) دا محمد (ﷺ) را روان دي ، نو ابن صياد گنگوسې بند كړو ، رسول الله ﷺ اوفرمانل : كه دي ده لره پريخوډي وي نو اصل حقيقت به واضح شوې وو ، د سالم بيان دي چه عبد الله اوويل : رسول الله ﷺ خلقو كېنې اودريدو او د الله ئې هغه تعريف بيان كړو چه د هغې دي حقدار دي ، بيا ئې د دجال ذكر اوکړو او وي فرمانل : چه څه تاسو د ده نه يروم او يو نبي هم داسې نه دي تير شوې چه هغه خپل قوم د ده نه وي يرولې ، نوح عليه السلام خپل قوم د ده نه يرولې دي ، خو څه تاسو ته يو داسې خبره ښانم چه هيڅ يو نبي خپل قوم ته نه ده خودلې ، تاسو پوه شئ چه دي به كانېه (جغوت) وي او الله تعالى كانېه نه دي -

اهلاً عربی ژبه کښې د سپی د شړلو او د دفع کولو دپاره په اصل کښې استعمالیږي خو بیا د دې استعمال عام شو او دهر هغه کس دپاره چه کوم څه ذلیل حرکت یا نامناسب خبره یا کار او کړی استعمالیدل شروع شو ، (۱) قرآن کریم کښې د جهنمیانو په باره کښې دی چه دوی ته به اووېلې شی (اغسثوا فیها ولا تکلمون) (۲)

د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه کوم کس ددې جملې اهل دې هغه دپاره د دې استعمالول جائز دې لکه چه احادیث د باب کښې رسول الله ﷺ د "ابن صیاد" دپاره دا کلمه استعمال کړیده - (۳)

قوله: ابن صیاد: احادیث د پاب کښې د ابن صیاد ذکر دې ، دې د مدینې منورې یو یهودې کورنۍ کښې پیدا شوې وو ، د دجال چه کوم صفات دی په دیکښې ډیر صفات په ده کښې موجود وو ، حضرت عبد الله بن عمر او حضرت جابر خو په قسم به ویلې چه هم ابن صیاد دجال دې (۴) او بعض روایتونو کښې دی چه دې مسلمان مړ شوی دې - (۵)

رسول الله ﷺ ده ته تشریف راوړې او په زړه کښې نې دننه د سورة دخان آیت دیومرتلی السماء بدخان مبین (پټ کړو ، ابن صیاد ته نې اووېل : "هَبَاتُ لَكَ غَيْثًا" یعنی ما د ستا دپاره یو خبره پټه کړیده ته اووايه هغه کومه خبره ده ؟ ده اووېل "دخ" پوره "دخان" نې اونه ویلې ، کاهن هم دارنگه نیمه خبره بنائی ، دوی ﷺ او فرمائیل : اغسأ ، فلن تعدو قدرک ، دفع شه ، ته به کله هم د خپل مرتبې او حیثیت نه وړاندې کیدې نه شي ، یعنی دا شیطانی القاء ده او دا هم دارنگه ناقص وی -

قوله: وهو يختل أن يسمع من ابن صیاد.....: یعنی رسول الله ﷺ د غفلت په حالت کښې ده نه څه اوریدل غوښتل ، دې وجه نه نې حيله کوله ، قطیفة : خادر او کمبل ته وائی - رَمَزَمَة او رَمَزَمَة د دواړو یو معنی ده ، غلی اواز او گنگوسو ته وائی -

أی صاف: ای حرف نداء او صاف د ده نوم وو - (۶)

روایت په باب د جنانز کښې په تفصیل تیر شوی دې - (۷)

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۶۸۷ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۸۰ ، عمدة القاری : ۲۲ / ۱۹۸ ، شرح صحیح البخاری لابن بطلال : ۹ / ۳۳۳ ،

(۲) سورة المؤمنون : ۱۰۸

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۶۸۷ عمدة القاری : ۲۲ / ۱۹۸ ، ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۸۰

(۴) ارشاد الساری : ۱۳ / ۱۸۲ - ۱۸۳

(۵) عمدة القاری : ۲۲ / ۱۹۹ ، شرح ابن بطلال : ۱۹ / ۳۳۶ - ۳۳۵

(۶) عمدة القاری : ۲۲ / ۱۹۹

(۷) صحیح البخاری ، باب إذا أسلم الصبی فمات هل یصلی علیه و هل یعرض علیه الإسلام : (رقم

الحديث : ۱۳۵۴)

قوله: قال أبو عبد الله: خسأت الكلب: بعدته، خاسئين: مبعدين. امام بخاری رحمه الله فرمائی: د خسأت الكلب معنی ده، ما سپې او شړلو، سورة الاعراف آیت کښې دې (قننا لهم کوکبا لمرده خاسئين)، (۱) دیکښې د خاسئين معنی مبعدين دې یعنې د الله تعالی د رحمت نه لرې کړې شی.

۹۸ = بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ مَرْحَبًا

وَقَالَتْ عَائِشَةُ قَالِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ مَرْحَبًا بِابْنَتِي [r:rrr]
وَقَالَتْ أُمُّ هَانِئٍ جِئْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِئٍ [r:rn]
[arr] حَدَّثَنَا عُمَرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا أَبُو التَّيَّارِ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا قَدِمَ مَوْفِدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَرْحَبًا يَا لَوْفِدَ الَّذِينَ جَاءُوا غَيْرَ خَزَائِي وَلَا نَدَامَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا حَتَّى مِنْ رِبْعَةٍ وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَضْرُوءٌ وَإِنَّا لَا نَصِلُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ فَمَرْنَا بِأَمْرِ فَضْلٍ نَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ وَنَدْعُو بِهِ مِنْ دَرَاغَتَا فَقَالَ أَرَبِعٌ وَأَرَبِعٌ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا الزَّكَاةَ وَصُومُوا رَمَضَانَ وَأَعْطُوا خُمُسَ مَا غَنِمْتُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا فِي الدُّنْيَا عَوَّالِي الْحَنَمَةِ وَالنَّقِيرِ وَالْمَرْفَقِ [r:ar]

د حضرت ابن عباس نه روایت دې، دوی بیان کوی چه کله د عبد القیس وفد نبی کریم ﷺ خدمت ته حاضر شو، نو دوی او فرمائل مرجبا هغه وفد ته چه راغلو، دوی دې رسوا او شرمسار نه وی، دې خلقو عرض او کړو، اے د الله رسوله مونږ د قبیلې د ربیع سره تعلق لرو او خمونږ او د ستاسو مینځ کښې مضر دی، نو دې وجه نه مونږ د ستاسو په خدمت کښې صرف په اشهر د حرم کښې حاضریدې شو، دې وجه نه مونږ ته یو داسې جدا شوې امر اوبښانې چه مونږ په دې عمل او کړو او جنت ته داخل شو او د خپل ځان نه روستو پاتې کیدونکو ته د دې دعوت و وکړو، دوی او فرمائل: څلور او څلور خبرې دی (یعنی څلور خبرې د کولو او د څلورو خبرو نه بندیدل دی) مونږ قائم کړئ، زکات ورکړئ، د رمضان روژې اونیسئ، د غنیمت د مال پنځمه حصه ورکړئ، او په دباء، حنتم، نقیر او مزفت کښې څکله مه کړئ (د دې لوبښو تفضیل په کتاب الایمان کښې تیر شویږي)

د ترجمه الباب مقصد: په هره ژبه کښې د استقبال دپاره څه مخصوص کلمات وی په دې کلماتو سره په وخت د راتلو د میلمه استقبال کیږی، لکه چه په فارسي کښې "خوش آمدید" دې دارنگه په عربي کښې "مرحبا" دې او "اهلاً و سهلاً" دې، د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د دارنگه کلماتو استعمال د رسول الله ﷺ نه ثابت دې، مرجبا "مفعول به یا مفعول مطلق کیدو په وجه منصوب دې" (۱)،

(۱) ۱۲۹ سورة الاعراف: ۱۶۶

(۲) عدة القاری: ۲۲، ۲۰۰، الابواب و التراجم: ۱۱۸، ۱۲، فتح الباری: ۱۰، ۶۸۸

اصمعی ددی معنی بیان کړیده اَلْقِیتَ (رحاوسعة^۱) یعنی ته دې فراختیا اووسعت بیا مومي د باب رومبي روایت کتاب المناقب، باب علامات النبوة فی الإسلام، دویم روایت کتاب الصلوة، باب الصلوة فی الثوب الواحد ملتحقا به او دریم روایت کتاب الإیمان باب أداء الغس من الإیمان کنبی تیر شویډي -

۹۹=باب مَا يُدْعَى النَّاسُ بِأَبَائِهِمْ

[۵۸۳۱/۵۸۳۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْعَادِرَ يُرْفَعُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقَالُ هَذِهِ عَدْرَةُ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ [۳۰:۱]

[۵۸۳۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْعَادِرَ يُنْصَبُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقَالُ هَذِهِ عَدْرَةُ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ

• ملیدي کنبی "ما" مصدریه موصول حرفی دې او "یدي" ددې صله ده، دواړه ملاو شو د "دعا" مصدر په معنی کنبی شو، او "الناس" مفعول به دې او فاعل ئې محذوف دې ای باب دعاه الداعی الناس بأسمائهم آیاتهم یوم القیامة^(۲)

مقصد دا دې چه د قیامت په ورځ به هر کس ته د ده د پلار په نوم سره "فلان بن فلان" ویلې کیږي او آواز به ورته ورکړي کیږي -

روایت د باب کنبی دی، رسول الله ﷺ او فرمائل چه دهوکه کوونکي دپاره به د قیامت بیړغ (جنه) اوچته کړي شی او دا به اوویلې شی دا د فلانی د خوی د فلانی دهوکه ده - شارح د بخاری ابن بطال رحمه الله فرمائی چه په زمانه د جاهلیت کنبی به وعده خلافي کوونکي دپاره یو جنوا په ورځو د حج کنبی اوچته کړي شوه چه دا د فلان ابن فلان د وعده خلافي جنوا ده - په جنوبي سره چه د یو خیز شهرت ډیر زیات کیږي دې وجه نه دا به غوره کیدلو^(۳)

بهر حال د امام بخاری رحمه الله مقصود دا دې چه د قیامت په ورځ به پلار ته نسبت اوشی او آواز به اوشی، سنن ابی داود کنبی د حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه یو مرفوع روایت نقل دې دیکنبی دی "إنکم تدعون یوم القیامة بأسمائکم وأسماء آبائکم، فاحسبوا أسمائکم" (۴) (د قیامت په ورځ به تاسو په خپلو او د خپلو پلارانو په نومونو رابللې کیږی، دې وجه نه خپل ښانسته

(۱) عمدة القاری: ۲۲/۲۰۰، الابواب و التراجم: ۱۱۸/۲، فتح الباری: ۱۰/۶۸۸

(۲) ارشاد الساری: ۱۳/۱۸۳، عمدة القاری: ۲۲/۲۰۱

(۳) عمدة القاری: ۲۲/۲۰۱

(۴) الحديث أخرجه أبو داود في كتاب الأدب، باب في تغيير الأسماء: ۳۲۰/۱۲

نومونه کیردی) دا حدیث د امام بخاری رحمه الله په مقصد کښې بالکل صریح دې خو چه د بخاری په شرط نه دي دې وجه نه دلته ئې ذکر نه کړو -

د قیامت په ورځ به پلار ته نسبت کیرې او اواز به ورته کیرې ، حافظ ابن حجر فرمائی :

وهو یقتضی حمل الابهاء علی من کان ینسب الیه فی الدنیا لاهلی من هو فی نفس الامر، وهو المعتد^(۱)

یعنی دنیا کښې چه د ده کوم سرې ته د خوي کیدو په حیثیت نسبت کیرې قیامت کښې به هم ده ته په دغه نسبت اواز کیرې ، په نفس الامر او په حقیقت کښې د ده خوي دې او که نه ؟ دیته به نه کتلې کیرې

دینه معلومه شوه چه شریعت کښې په ظاهر امر عمل کیرې - (۲)

۱۰۰ = باب لَا يَقُولُ خَبِثْتُ نَفْسِي

[۵۸۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبِثْتُ نَفْسِي وَلَكِنْ لِيَقُلْ لَقِيتُ نَفْسِي

[۵۸۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبِثْتُ نَفْسِي وَلَكِنْ لِيَقُلْ لَقِيتُ نَفْسِي تَابِعَهُ عَقِيلٌ

حدیث شریف کښې د " خبثت نفسی " ویلو نه منع راغلې ده ، دروغو ، خرابی ، بدی او بدکرداری ته خبثت او ددې کوونکې ته خبثت ویلې کیرې ، که د چا په مزاج کښې څه خرابی راشی یا ده نه څه بد کار اوشی نو حدیث کښې د دې یو طریقه خودلې شویده چه په داسې موقع به " خبثت نفسی " نه وائی بلکه لَقِيتُ " وائی ، د دې هم هغه معنی ده خود " خبثت " معنی زیاته شنیع ده ، ابن بطال فرمایي حدیث کښې نهی د وجوب دپاره نه ده - (۳) ډیر کرته دوه لفظونه د یو معنی دپاره استعمالیږي خو یو شناعت د بل په مقابله کښې زیات وی ، مثلاً که ته چا ته " بې وقوف " او وائی نو هغه به دومره نه محسوسوی چه څومره به دې محسوسوی چه کله ده ته " خر " او ویلې شی ، حال دادې چه دده په حق کښې بې وقوف او خر په یو معنی کښې مستعمل دي - (۴)

(۱) فتح الباری : ۲۸۹/۱۰

(۲) عمدة القاری : ۲۰۱/۲۲ . فتح الباری : ۲۸۹/۱۰

(۳) ۵۸۲۵ الحدیث أخرجه مسلم فی کتاب الأدب و باب کراهة قول الإنسان : خبثت نفسي : ۴ / ۱۷۶۵ (رقم الحدیث : ۲۲۵۰) و أخرجه النسائي فی کتاب عمل اليوم و الليلة . باب النهی أن يقول : خبثت نفسي

۲۶۰/۱۶ : (رقم الحدیث : ۱۰۸۸۸)

(۴) شرح ابن بطال : ۳۳۶/۹

(۵) فیض الباری : ۳۹۹/۴

د باب په آخر کښې د عقيل متابعت طبرانی موصلاً نقل کړيدې - (۱)

۱۰۱=باب لَا تَسْبُوا الدَّهْرَ

[۵۸۸۸] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ قَالَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُ يُسَبِّحُ أَبَدَ الدَّهْرِ وَأَنَا الدَّهْرُ يَدِي اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ [۵۸۸۸] حَدَّثَنَا عِيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَتَمَوَّعُوا الْعِنَبَ الْكَرْمَ وَلَا تَقُولُوا خَبِيئَةُ الدَّهْرِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ [۵۸۸۹]

زمانې ته بد ويل نه دی پکار : زمانې ته بد رد ويل د بعضو خلقو عادت جوړ شوې وى ، وائى ، زمانه ډيره خرابه ده ، زمانه منحوس ده ، په حديث كښې زمانې ته بد رد ويلو نه منع راغلې ده ، الله فرمائی : انا الدهر ..... دلته مضاف محذوف دې آي انا مصرف الدهريا انا مَقْبِلُ الدهريا انا خالق الدهر (۲) يعنى زمانې ته كنځل مه كوئ ځكه چه زمانه كښې څومره انقلابات ، تبدیلی او حوادث او واقعات راپېښېږي ، دا د الله تعالى په حكم او په مرضي سره كيږي ، لكه چه د مسند احمد يو روايت كښې حضرت ابوهريره نه نقل دى - لَا تَسْبُوا الدهر ، فان الله تعالى قال : انا الدهر ، الايام والليال الى اجددها ، واهليها ، آي يهلك بعد ملك - (۳)) يعنى زمانې ته كنځل مه كوئ ځكه چه الله تعالى فرمائی هم څه په زمانه كښې تصرف كووڼكي يم ، د شپې او ورځ بدليدل څما په قدرت كښې دى ، هم څه دا نوى كوم او زړوم ، او هم څه باچايان بدلوم -

امام بخاری رحمه الله چه كوم روايت ذكر كړيدې ، ديكنېي اگر چه صراحتاً د سب دهر نه منع نه ده شوې ، بيا هم د مسلم په روايت كښې د - لَا تَسْبُوا - تصريح شته دې - (۵) په حقيقت كښې په دې حديث كښې په دهر يانو باندې رد دې ځكه چه دوى د هر كار او واقعي نسبت زمانې ته كوي -

(۱) فيض الباري : ۱۰ / ۶۹۰ ، ارشاد الساري : ۱۳ / ۱۸۶

(۲) (۵۸۲۷) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الألفاظ من الأدب وغيرها و باب النهي من سب الدهر : ۱۴ ۱۷۶۲ (رقم الحديث : ۲۲۴۶) وأخرجه النسائي في كتاب التفسير ، باب قوله تعالى : " وقالوا ما هي إلا حياتنا الدنيا نموت ونحي وما يهلكنا إلا الدهر (سورة الجاثية) : ۴۵۷ / ۱۶ (رقم الحديث : ۱۱۴۸۶) و أخرجه أبو داود في كتاب الأدب ، باب في الرجل يسب الدهر : ۳۶۹ / ۱۴ (رقم الحديث : ۵۲۷۴)

(۳) عمدة القاري : ۲۲ / ۲۰ ، ارشاد الساري : ۱۳ / ۱۸۷

(۴) الحديث أخرجه أحمد في مسنده : ۴۹۶ / ۲

(۵) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الألفاظ ، باب النهي عن سب الدهر : ۲ / ۲۳۷

زمانی لره خالق د واقعاتو گنرل او د واقعاتو د دیته نسبت کول خو بالاتفاق کفر ، باطل او حرام دې خو که څوک نې خالق نه گنړي بلکه زمانې ته ددې حوادثو څکه نسبت کوی چه زمانه ددې ظرف ده نو داسې نسبت کول حرام نه دی خو مکروه دی - (۱)

قوله: لَا تَمُوتُوا الْعَنْبَ الْكُفْرَ، وَلَا تَقُولُوا: خِيْبَةُ الدَّهْرِ: انګورو ته گڼم وانی ، دوی د گڼم ویلو نه منع او کړه ، خيْبَةُ الدَّهْرِ منصوب علی النَّدْبَةِ دې - (۲)

مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله په فیض الباری کښې لیکلې دی چه شیخ اکبر فرمانی دهر په اسماء حسنی کښې دې ، امام رازی رحمه الله لیکلې دی چه دوی ته بعض مشاخر د یا دهر ، یا دیهار ، یاد یهور وظيفه ورکړې ده - (۳) دینه معلومیږي چه دا د دوی په نزد د الله په نومونو کښې دې ، خو قاضی عیاض رحمه الله دده تردید کړې دې ، او ویلې دی چه دا غلطه ده ، دهر یو طویل مدې ته وانی - دا په نومونو د الله تعالی کښې شمیرل صحیح نه دی - (۴)

۱۰۲= بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْكُفْرُ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ وَقَدْ قَالَ: إِنَّمَا الْفُلُوسُ الَّذِي يُفْلِسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَقَوْلِهِ: إِنَّمَا الصُّرَعَةُ الَّتِي يَمْلِكُ نَفْسُهُ عِنْدَ الْغَضَبِ [ر: ۵۷۳۳]

كَقَوْلِهِ لَا مَلَكَ إِلَّا لِلَّهِ قَوْصَقَهُ بِانْتِهَاءِ الْمَلِكِ ثُمَّ ذَكَرَ الْمُلُوكَ أَيْضًا فَقَالَ: إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا [التمل: ۳۳]

[۵۸۹] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَقُولُونَ الْكُفْرُ إِنَّمَا الْكُفْرُ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ [ر: ۳۵۹۹]

گڼم د کاف په فتحه او راء په سکون او فتحه دواړو سره مصدر دې او د کریم په معنی کښې دې ، انګورو ته به په زمانه د جاهلیت کښې گڼم ویلې کیدلو ، څکه چه دینه به شراب جوړیدل ، او د دوی خیال وو چه شراب د مکارم اخلاق .... د سخاوت او د بهادری وغیره سبب دې - (۵)

حضور اکرم ﷺ ددې پس منظر د وجه نه انګورو ته د کرم ویلو نه منع او کړه ، او وې فرمائیل: گڼم خو د مؤمن زړه دې حدیث کښې دی "إنما الکفر... د"إنما استعمال شوی دې چه

(۱) فتح الباری : ۶۹۲/۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۸۷/۱۳

(۲) ارشاد الساری : ۱۸۷/۱۳ ، فتح الباری : ۶۹۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۰۳/۲۲

(۳) فیض الباری : ۳۹۹/۴

(۴) فتح الباری : ۶۹۲/۱۰

(۵) عمدة القاری : ۲۰۳/۲۲ ، فتح الباری : ۶۹۴/۱۰ ، ارشاد الساری : ۱۸۸/۱۳

د حصر دپاره راځي ، امام بخاري رحمه الله فرماني چه دلته دا د حصر دپاره نه دي ، دا مطلب نه دي چه د قلب د مؤمن نه علاوه په بل څيز د " کرم " اطلاق نه شي کيدې بلکه مقصد دا دي چه " قلب د مؤمن " د کرم ويلو زيات حقدار دي .

امام بخاري رحمه الله ددې نور مثالونه هم پيش کړيدي مثلاً حديث کښې دي " انما المفلس الذي يفلس يوم القيامة " .... پوره حديث امام ترمذي رحمه الله نقل کړيدي ، د دې الفاظ دي : " اتدرون من المفلس ، قالوا : المفلس فينا يا رسول الله ، من لا درهم له ولا متاع ، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : المفلس من أمتى من يأتي يوم القيامة بصلاة ، وصيام ، وزكاة ، ويأتي قد شتم هذا ، وسفك دم هذا ، وضرب هذا ، فيقتص هذا من حسناته ، وهذا من حسناته ، فإن فنيته حسناته ، أخذ من خطاياهم ، فطر عليه ، ثم طر على النار " (۱)

(... حضور ﷺ د اصحابو نه تپوس اوکړو ، تاسو ته پته شته چه مفلس څوک دي ؟ اصحابو اوويل : مفلس هغه کس دي اے د الله رسوله ! چه چا سره نه درهم وي او نه سازوسامان وي ، حضور ﷺ او فرمائل : " څما د امت مفلس هغه کس دي چه د قيامت په ورځ مونځ ، روژه او زکات خان سره راوړي خو يو سړي راشي چه ده ته ده په دنيا کښې کنځل کړي وي بل به راشي چه ده به د ده وينه توې کړي وي ، بل به يې وهلې وي ، دا ټول به د ده د نيکو نه خپله بدله واخلي ، چه کله د ده نيکي ختم شي نو د دوی بدئ به د ده په عملنامه کښې واچولې شي بيا به دي په جهنم کښې واچولې شي نو دا سړي په حقيقت کښې مفلس دي -)

داسې سړي ته مفلس ويلي شويدي او په حديث کښې د " انما " لفظ استعمال شويدي خو د دي د مطلب نه دي چه دنيا کښې ديو فقيرسړي دپاره د مفلس لفظ استعمالول نه دي پکار . دويم مثال دي " انما الصرعة الذي يملك نفسه عند الغضب " دیکښې هم د " صرعة " لفظ د هر پهلوان دپاره استعماليدې شي ، خو د " انما " لفظ ئې راوړو دا ئې اوخودله چه په خپل نفس باندې قابو ساتونکې د دي لفظ زيات حقدار دي

درېم مثال دي ... لا مَلِكَ إِلَّا اللَّهُ دي يعنی حقيقي بادشاه صرف الله دي ، بعض نسخو کښې دي " لا مَلِكَ إِلَّا اللَّهُ " چه اصل او حقيقي حکومت او بادشاهت خو صرف د الله دپاره دي ، بيا هم د نياوي حکمرانو دپاره هم دا استعمالېږي ، لکه چه خپله قرآن کریم د سورة نمل آيت (ان الملوك اذا دخلوا قرية) .... کښې د دنياوي حاکمانو دپاره د ملوک لفظ استعمال کړيدي . بهر حال حاصل دا دي چه د کرم لفظ ويلو زيات حقدار د مؤمن زړه دي ، ځکه چه دیکښې د ايمان زړه ، د اسلام تقوی او د الله ياد پروت وي -)

(۱) الحديث أخرجه الترمذی فی أبواب صفة القيامة ، باب ما جاء فی شأن الحساب ، القصص : ۶۸/۲

(۲) فتح الباری : ۶۹۴/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۲/۲۰۳ و ارشاد الساری : ۱۳/۱۸۸

۱۰۳=بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي

فِيهِ الزُّبَيْرُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳۵۵:ر]

[۵۸۰:] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ إِبرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَادٍ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْدِي أَحَدًا غَيْرَ سَعْدٍ سَمِعْتُهُ يَقُولُ أُرِي فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي أَظُنُّهُ يَوْمًا أَحَدٌ [۲۴۳۹:ر]

خما موريلار دي په تا قربان وي ... "دا جمله که د چا دپاره استعمال کړې شي نو جائز ده ، حضرت حسن بصری وغيره نه ددې کراهت منقول دي خو جمهور دا مطلقا جائز وايي ( ) ځکه چه رسول الله ﷺ په اصحابو حضراتو کښې د دوه سړو دپاره دا جمله استعمال کړېده . يو د حضرت زبير بن العوام دپاره او بل د حضرت سعد بن ابی وقاص دپاره -

روایت د باب کښې حضرت علي فرماني چه ما د حضرت سعد بن ابی وقاص نه علاوه بل چا دپاره نه دي اوریدلي چه ده ته رسول الله ﷺ "فداک أبي وامی" ویلي وي -
دا حضرت علي د خپل علم او د سماع مطابق اوويلې ، گڼی حضور ﷺ دحضرت زبير بن العوام دپاره هم دا جمله استعمال کړېده - ( )

حديث دباب په کتاب المغازی ، باب (اذهبت طائفتان منکم ان تفشلا ...) او کتاب الجهاد، باب المجن و من یتترس بترس صاحبه کښې تیر شويدي -

۱۰۴=بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ

وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَيْتَاكَ بِأَبَائِنَا وَأُمَّاتِنَا [۳۶۹۱:ر]

[۵۸۱:] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي اسحاق عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ أَقْبَلَ هُوَ وَأَبُو طَلْحَةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفِيَّةُ مُرَدِّهَا عَلَى رَاحِلَتِهِ فَلَمَّا كَانُوا بَعْضَ الطَّرِيقِ عَثَرَتِ النَّأَقَةُ فَصَرَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّبْرَاءُ وَأَبُو طَلْحَةَ قَالَ أَحَبُّ أَقْصَمَ عَنْ بَعِيرِهِ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ هَلْ أَصَابَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِالنَّبْرَاءِ فَأَلْقَى أَبُو طَلْحَةَ ثَوْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَقَصَدَ قَصْدَهَا فَأَلْقَى ثَوْبَهُ عَلَيْهَا فَقَامَتِ النَّبْرَاءُ فَقَدَّ هُمَا عَلَى رَاحِلَتَيْهِمَا فَرَكِبَا فَسَارُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِظَهْرِ الْمَدِينَةِ أَوْ قَالَ أَشْرُقَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آيُونَ ثَابُوتُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُهَا حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ [۲۹۱۹:ر]

د حضرت انس نه روایت دې چې دې او ابو طلحه د رسول الله ﷺ سره مدینې ته راغلل ، د حضور سره حضرت صفیه وه چې دوی ﷺ دا خپل خان پسي په سوارلي سورې کړې وه ، په لاره کښې په یو خانې کښې د اوسني پښه اوخویدله نو نبي کریم ﷺ او حضرت صفیه دواړه راپریوتل ، ابو طلحه د خپلې سوارلي نه راکوز شو او رسول الله ﷺ ته راغلو او تپوس نې اوکړو : له د الله رسوله ! الله دې ما په تا قربان کړې آیا تا ته څه تکلیف در اوریږي ، نو حضور ﷺ او فرمائیل : نه خو د ښځې (حضرت صفیه) خبر واخله ، نو ابو طلحه خپله یو جامه په خپل مخ واچوله او حضرت صفیه ته نې د تلو قصد اوکړو او ده خپله جامه د دې په مخ واچوله ، نو دا اودریدله ، ابو طلحه دواړو دپاره کجاوه او ترله او صحیح نې کړه ، نو دا دواړه سواره شو او روان شو ، چې کله مدینې منورې ته نژدې شو نو د رسول الله ﷺ په ژبه مبارکه دا الفاظ جاری شو آهون تائون ، هادون ، لرینا حامدون (مونږ واپس کیدونکې یو ، توبه کوونکې یو ، عبادت کوونکې یو د خپل رب حمد بیانوونکې یو) دوی ﷺ مسلسل دا کلمات ویلې تر دې چې مدینې ته داخل شو .

قوله: قال: أحسب اقتحم عن بعيرة: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چې څما خیال دې ابو طلحه د خپل اوبښ نه راټوپ کړو ، د اقتحام معنی د راټوپ کولو ده .

د ترجمه الباب مقصد: د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چې که یو سړي د خپل مشر ، یا د یو استاذ او مربی یا د یو محبوب دوست دپاره دا جمله استعمال چې " الله دې ما په تا قربان کړي " نو دا جائز ده .

امام بخاری رحمه الله شاید د دې روایت تضعیف ته اشاره کول غواړي چې کوم مبارک بن فضاله د حضرت حسن بصری نه نقل کړیده چې حضرت زبیر بن العوام رضی الله عنه د رسول الله ﷺ بیمار پرسی: دپاره راغلو ، دوی بیمار وو نو دوی چې رانوتل نو وې ویل : " کیف تجدک - جعلی الله فداک -- (د ستاسو طبیعت څنگه دې الله دې ما په تاسو قربان کړي) نو حضور

ﷺ او فرمائیل : ماترکت أعرايتک بعد^(۱) (تا لا تراوسه خپل باندیتوب پریخوډي نه دې) د دې روایت نه معلومیږي چې دا جمله استعمالول صحیح نه دی خو دا حدیث د صحیح احادیثو په مقابله کښې قابل د حجت نه دې .^(۲)

روایات د باب کښې حضرت صدیق اکبر " فديناک بأبائنا وأمهاتنا " د حضور ﷺ دپاره استعمال کړيدي ، دارنگه حضرت ابو طلحه " جعلنی الله فداک " استعمال کړيدي ، او دوی ﷺ پرې څه بد اونه گنول .

روایت د باب کتاب الجهاد، باب ما یقول إذا رجع من الغزو کښې تیر شوي دي .

^(۱) الابواب و التراجم : ۱۱۹/۲ ، فتح الباری : ۱۰/۶۹۶ ، ۶۹۷ ، تعليقات لامع الدراری : ۱۰/۳۷ .

ارشاد الساری : ۱۳/۱۹۱ .....

^(۲) الابواب و التراجم : ۱۱۹/۲ ، فتح الباری : ۱۰/۶۹۷ ، ارشاد الساری : ۱۳/۱۹۱ .

۱۰۵=بَابُ أَحَبِّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ

[۵۸۳۲] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنِّكِ عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ وَلَدَ لِرَجُلٍ مِنَّا غُلَامٌ فَسَمَّاهُ الْقَاسِمَ فَقُلْنَا لَا تُكْنِيكَ أَبَا الْقَاسِمِ وَلَا كَرَامَةً فَأَخْبَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ سَمَّاؤُكَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ [۲۸۷۱:ر]
د بخاری په روایت کښې تصریح نشته دې خو د مسلم شریف په روایت کښې شته دې چه د الله په نزد د ټولو نه محبوب نوم عبد الله او عبد الرحمن دې - (۱)

روایت د باب کښې دې چه حضرت جابر رضی الله عنه فرماني چه د یو سړی خوي پیدا شو ، ده دوه نوم " قاسم " کیخودو نو مونږ ده ته اوویل چه مونږ به د ستا کنیت " ابو القاسم " ته اړدو او نه به (درته داسې کنیت درکړو) د ستا اکرام کوو ، نبی کریم صلی الله علیه و آله ته چه خبر اوشو نو دوی صلی الله علیه و آله ده ته اوویل ته د خپل خوي نوم عبد الرحمن کیږده -

۱۰۶:بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمُّوْا بِأَسْمِي وَلَا تَكْنُوا بِكُنْيَتِي
قَالَ أَنَسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۲۸۱۳:ر]

[۵۸۳۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ عَنْ سَالِمٍ عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ وَلَدَ لِرَجُلٍ مِنَّا غُلَامٌ فَسَمَّاهُ الْقَاسِمَ فَقَالُوا لَا تُكْنِيهِ حَتَّى نَسْأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ سَمُّوْا بِأَسْمِي وَلَا تَكْنُوا بِكُنْيَتِي [۲۸۳۶:ر]

[۵۸۳۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي يُونُسَ عَنْ ابْنِ سِيرِينَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمُّوْا بِأَسْمِي وَلَا تَكْنُوا بِكُنْيَتِي [۲۸۳۶:ر]

[۵۸۳۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ الْمُثَنِّكِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَلَدَ لِرَجُلٍ مِنَّا غُلَامٌ فَسَمَّاهُ الْقَاسِمَ فَقَالُوا لَا تُكْنِيكَ بِأَبِي الْقَاسِمِ وَلَا تُعَمِّكَ عَيْنًا فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ سَمَّاؤُكَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ [۲۸۳۶:ر]

د ابو القاسم کنیت ایخودو کښې د عالمانو رائي : د رسول الله صلی الله علیه و آله کنیت " ابو القاسم " وو ، په حدیث دباب کښې ددې کنیت ایخودو نه منع شویده ، دې مسئله کښې مختلف اقوال دي :
① د اهل ظواهرو په نزد د " ابو القاسم " کنیت ایخودل مطلقاً ممنوع دي ، دوی د حدیث د ظاهره استدلال کوی - (۲)

② ابو القاسم " کنیت ایخودل مکروه تنزیهی او خلاف د ادب دي ، حرام نه دي - (۳)

(۱) الحدیث أخرجه مسلم فی کتاب الأداب ، باب النهی عن التكنی بأبی القاسم و بیان ما يستحب من الأسماء : (۲۰۶۱۲)

(۲) فتح الباری : ۷۰۰/۱۱۰ ، الابواب و التراجم : ۱۱۹/۲ ، عمدة القاری : (۲۰۶/۲۲)

(۳) عمدة القاری : ۲۰۶/۲۲ ، فتح الباری : ۷۰۱/۱۱۰ ، ارشاد الساری : (۱۹۳/۱۳)

⑤ دا نهی د نبی کریم ﷺ د زمانې سره خاص وه ځکه چه دغه وخت د التباس خطره وه (۱)
 ددې تائید د حضرت انس د روایت سره هم کیږي ، چه کوم امام مسلم نقل کړيدې ،
 دیکنې دى "نادى رجل رجلا بالحقيق : يا ابا القاسم وفالفت اليه رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال :
 يا رسول الله ، إن لم أعتك ، إنما دعوت فلانا ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : سموا باسمي ، ولا تكتوا
 بكنيتي" (۲) . (....) يعنى بقیع کښې یو سړی د " ابو القاسم " اواز اوکړو او یو بل سړی یې رابللو
 نو حضور ﷺ ده طرفته متوجه شو ، نو ده اوویل : حضور ! تاسو نه رابلئ ، فلانې کس
 رابلئ " حضور ﷺ او فرمائل : " تاسو څما په نوم نومونه اړدئ خو څما کنیت مه اړدئ ....)
 د دې د ممانعت یو وجه خو دا التباس وو او دویمه وجه د مسلم شریف په روایت کښې دا
 راغلي ده " لا تکتوا بکنیتي ، فلاناً بعثت قاسماً ، أقسم بینکم " (۳) یعنى څه د ستاسو په مینځ کښې
 علم او نیکی ا و مالونه د غنیمت تقسیموم ، نو ځکه څه ابو القاسم یـ -
 رومیى وجه خو زمانه د نبوت سره خاص وه ، خو دویمه وجه عامه ده او ددې تقاضا ده چه
 د " ابو القاسم " کنیت اوس هم کینخودې شی -

قاضی بیضاوی فرمائی چه که څوک خپل کنیت " ابو القاسم " ددې وجه نه اړدې چه دې د
 خبر او د نیکی تقسیم کوونکې دې ، نو بیا خو دا اوس هم ناجائز دې خو که دا وجه نه وی
 بلکه د ده د ځوی نو مقاسم دې نو بیا جائز ده - (۴)
 د جمهورو عالمانو هم دا مسلک دې (۵)

⑥ څلورم قول دا دې چه د رسول الله ﷺ کنیت او نوم دواړه جمع کول ناجائز دى خو که
 دواړو کښې یو اختیار کړې شی نو بلاکراهته جائز دې ، حاصل دا چه مذکوره ممانعت د
 هغه سړی دپاره دې چه د هغه نوم " محمد " دې ، ددې قول دلیل سنن ابی داود کښې د
 حضرت جابر حدیث دې " من تسمى باسمي فلا يكتفي بكنيتي ، ومن اكتفى بكنيتي فلا يتسمى باسمي " (۶)
 (چه کوم سړی څما کنیت کیخودو نو څما نوم دې نه اړدې او چه چا څما نوم کیخودو نو
 څما کنیت دې نه اړدې)

خو راجع مسلک د جمهورو دې ، او ددې تائید د حضرت علی روایت سره هم کیږي ، چه
 کوم امام ابو داود په خپل سنن کښې او امام بخاری رحمه الله په " الادب المفرد " کښې نقل
 کړيدې - هغه فرمائی " قلت : يا رسول الله ! إن ولدك ولد أسية برأسك ، وأکتیه بكنيتك ؟

(۱) فتح الباری : ۷۰۱/۱۰ ، الابواب والتراجم : ۱۱۹/۲ ، عمدة القاری : ۲۲/۲۰۶

(۲) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الأدب ، باب النهي عن التكني بأبي القاسم : ۲/۲۰۶

(۳) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الأدب ، باب النهي عن التكني بأبي القاسم : ۲/۲۰۶

(۴) ارشاد الساری : ۱۳/۱۹۳

(۵) ارشاد الساری : ۱۳/۱۹۳

(۶) الحديث أخرجه ابو داود في كتاب الأدب ، باب فيمن رأى أن لا يجمع بينهما : ۲/۳۲۲

قال: نعم* (۱) (یعنی یارسول الله که شما خودی دستا نه پس پیدا شو نو آیا خه دستا نوم او کنیت دواره ده دپاره ایخودی شم؟ حضور ﷺ او فرمائل: هو ....)

د دې روایت په بعض طرق کښې اگر چه دا اضافه هم شته * وهی لك خاصة دون الناس * خو امام طحاوی رحمه الله په * شرح معانی الآثار * کښې فرمائی چه دا اضافه ثابت نه ده - (۲)

ترجمه الهاب کښې د حضرت انس چه کوم روایت ته امام اشاره کړیده ، هغه په کتاب البیوع کښې موصولاً تیر شویډي - (۳)

۱۰۷ = باب اسم الحزن

[۵۸۳۷/۵۸۳۸] (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ بْنُ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ الْمُسَيْبِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ أَبَاهُ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا اسْمُكَ قَالَ حَزَنٌ قَالَ أَنْتَ سَهْلٌ قَالَ لَا أُغَيِّرُ اسْمًا سَمَّيْتَنِي بِهِ قَالَ ابْنُ الْمُسَيْبِ فَمَا زِلْتُ الْحُزُونَ فَيَسْتَأْخِرُ [۵۸۳۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَتَحْمُودُ بْنُ غِيْلَانَ قَالَا حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ الْمُسَيْبِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ بِهَذَا [۵۸۳۰]

د نوم اثر وی: حَزَن (د حاء په فتحه او د زاء په سکون سره) سخت ته وائی، دا د سهل ضد دې، مشهور تابعی حضرت سعید بن المسیب د خپل پلار مسیب نه روایت کوی چه د دوی پلار حزن بن ابی وهب د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو، دوی ﷺ ترینه د نوم تپوس او کړو، نو ده اوویل "حزن" دوی او فرمائل: ته "سهل" نې، وې ویل: خه هغه نوم نه بدلوم چه کوم شما پلار ایخودیډي -

حضرت سعید بن المسیب فرمایي چه د دغه وخت نه سختې خمونې په خاندان کښې برقرار دي - د مسند احمد روایت کښې دی چه دوی اوویل: لا السهل، یوطأ ویتهن یعنی سهل نه خکه چه سهل هر څوک پانمال کوی او ذلیل کوی - (۵)

د رسول الله ﷺ دا فرمان په طور د مشوره وو د وجوب دپاره نه وو، که د وجوب دپاره وې نو بیا ددې نه منلو څه وجه نه وه بلکه نوم به نې په هر حال بدلولو - (۶)

(۱) الحديث أخرجه ابوداود في كتاب الأدب، باب في الرخصة في الجمع بينهما: ۲/ ۳۲۳ (والادب المفرد مع فضل الله الصمد: ۲/ ۳۰۲، باب اسم النبي صلى الله عليه وسلم وكنيته -

(۲) شرح معاني الآثار: كتاب الكراهة، باب التكني بأبي القاسم: ۲/ ۴۳۱

(۳) الحديث أخرجه البخاري في كتاب البيوع، باب ما ذكر في الأسواق: ۱/ ۲۸۵

(۴) (۵۸۳۶) الحديث أخرجه البخاري أيضا في كتاب الأدب، باب تحويل اسم إلى اسم أحسن منه (رقم الحديث: ۵۸۴۰)

(۵) الحديث أخرجه في كتاب الأدب، باب في تغيير الاسم القبيح: ۴/ ۲۸۹ (رقم الحديث: ۴۹۰۶) فتح

الباري: ۱۰/ ۷۰۳، عمدة القاري: ۲/ ۲۸۱

(۶) ارشاد الساري: ۱۳/ ۱۹۴، فتح الباري: ۱۰/ ۷۰۳

۱۰۸=بَابُ تَحْوِيلِ الْأَسْمَاءِ إِلَى اسْمٍ أَحْسَنَ مِنْهُ

[۵۸۳۸] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو عَسَاةٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئْتُ وَلَدَ قَوْضَعُهُ عَلَى فُجْذِهِ وَأَبُو أُسَيْدٍ جَالِسٌ فَلَمَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشَى بَيْنَ يَدَيْهِ فَأَمَرَ أَبُو أُسَيْدٍ بِأَنَّهُ فَاخْتَمَلَ مِنْ فُجْذِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَقَاقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيْنَ الصَّبِيُّ فَقَالَ أَبُو أُسَيْدٍ قَلْبُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَا اسْمُهُ قَالَ فَلَانٌ قَالَ وَلَكِنْ اسْمُهُ الْمُنْذِرُ فَكَمَلَهُ يَوْمَئِذٍ الْمُنْذِرُ

[۵۸۳۹] (۲) حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ عَنْ أَبِي رَافِعٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ زَيْنَبَ كَانَتْ اسْمُهَا بَرَّةً فَقِيلَ تُرْكِي نَفْسَهَا فَمَتَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْنَبَ

[۵۸۴۰] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ ابْنِ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جُبَيْرٍ شَيْبَةَ قَالَ جَلَسْتُ إِلَى سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ فَحَدَّثَنِي أَنَّ جَدَّهُ حَزَنًا قَدِيمًا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا اسْمُكَ قَالَ اسْمِي حَزَنٌ قَالَ بَلْ أَنْتَ سَهْلٌ قَالَ مَا أَنَا بِمُغَيَّرٍ اسْمًا سَمَانِيَهُ أَبِي قَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ فَمَا زِلْتُ فِيْنَا الْحُزُونَ بَعْدَ [۵۸۴۰: ر]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: چہ دا ترجمہ الباب د ابن ابی شیبہ د یو روایت نہ ماخوذ دد چہ ہغی کنبی دی "کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم إذا سمع الاسم القبیح، غولہ إلى ما هو أحسن منه" (۳) رومی روایت ذکر شوی دی "إنکم تدعون یوم القیامۃ بأسمائکم وأسماء آبائکم، فلحسنوا اسمائکم" (۴) امام طبری فرمائی:

"لا ینفی لأحد أن یرسمی باسم قبیح المعنی، ولا باسم معناه التزکیۃ والمدح وغیرہ، ولا باسم معناه الذم والسر دہل الذی ینفی أن یرسمی بہ کان حقاً وصدقاً" یعنی داسی نوم نہ دی ایخودل پکار چہ د ہغی معنی خرابہ وی یا بہ ہغی تزکیہ او تعریف بنکارہ وی، یا چہ کوم د مذمت او د کنخلو دپارہ استعمال یری، نوم داسی کیدل پکار دی

(۱) (۵۸۳۸) الحدیث أخرجه مسلم في الآداب، باب استحباب تحنيك المولود عند ولادته: ۱۶۹۲/۳ (رقم الحديث: ۲۱۴۹)

(۲) (۵۸۳۹) الحدیث أخرجه مسلم في الآداب، باب استحباب تغيير الاسم القبيح إلى حسن: ۱۶۹۲/۳ (رقم الحديث: ۲۱۴۱) وأخرجه ابن ماجه في كتاب الأدب، باب تغيير الأسماء: ۱۲۳۰/۲ (رقم الحديث: ۳۷۳۲)

(۳) فتح الباری: ۷۰۴/۱۱۰ (حضور ﷺ بہ چہ کلہ یو بد نوم واوریدو نو دا بہ نی بہ بنائستہ نوم بدلولی) (۴) الحدیث أخرجه أبو داود في كتاب الأدب، باب في تغيير الأسماء: ۳۲۰/۲

چه حق هم وی او رزیتیا هم وی ... لکه عبدالله او عبد الرحمن -

د باب دومی روایت کښې دې چه منذر بن ابی اسید چه کله پیدا شو نو رسول الله ﷺ خدمت ته راوستې شو ، دوی ﷺ ده لره په خپل پتون مبارک باندې کیخودو . ابو اسید هم ورسره ناست وو ، رسول الله ﷺ د خپل خان وړاندې په یو څیز کښې مشغول شو ، ابو اسید چا ته څه اوویل او خپل خوږې نې د دوی ﷺ د پتون مبارک نه اوچت کړو . رسول الله ﷺ (چه د خپل کار نه فارغ شو) نو ورته خیال راغلو ، نو دوی تپوس اوکړو هغه بجې څه شو ؟ ابو اسید اوویل : هغه خو مونږ کور ته اولیرلو ، دوی ﷺ تپوس اوکړو د هغه نوم څه دې ؟ ده اوویل : فلانې نوم نې دې ، دوی ﷺ او فرمائل : نه بلکه د هغه نوم منذر دې ، د دغه ورځې نه د ده نوم منذر شو -

قوله: لها النبي صلى الله عليه وسلم: لها-- كُفْرًا: مشغوله كيدل، فاستفاق أي انقضى ما

كان مشتغلا به فأتاك من ذلك - یعنی حضور ﷺ په څه کار کښې مشغوله وو ، چه کله دینه فارغ شو نو د بجې په باره کښې نې تپوس اوکړو (۱)

قلیناه: أي مرغنا إلى منزله - یعنی بجې خو مونږ کور ته اولیرلو - ما اسم: څه نوم به نې ورته خولې وی چه دا به ښه نه وو ، دې وجه نه حضور ﷺ د ده نوم بدل کړو -

د ده نوم حضور ﷺ تڼاولا " منذر " کیخودو ، چه دې به علم ازده کړې او خلقو لره به د الله تعالی د عذاب نه یروی ، او د وعظ او د نصیحت فریضه به اداء کوی ، د قرآن کریم سورة توبه کښې دې (قلوا لئن من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين ولينذروا قومهم) (۲)

د باب دویم روایت کښې دې چه دزینب نوم " بركة " وو ، رسول الله ﷺ ددې نوم زینب کیخودو ځکه چه د " بركة " کښې د خپله د خپلې نیکی اظهار کیږی ، دبره معنی ده نیک او پاک .... د دې زینب نه یا خو ام المؤمنین حضرت زینب بنت جحش مراد ده ، صحیح مسلم او سنن ابی داود په روایت کښې د دوی نوم راغلی دې (۳)

او ابن مردویه په تفسیر د سورة حجرات کښې نقل کړیدی چه دینه هغه حضرت زینب مراد ده چه کومه د رسول الله ﷺ ربیبه وو او د حضرت ام سلمه لور وه - (۴)

صحیح مسلم ، ابوداود ، امام بخاری په " الادب المفرد " کښې نقل کړیدی چه د ام المؤمنین حضرت جویریة نوم هم " برة " وو دوی ﷺ دا نوم بدل کړو او " جویریة " نې کیخودو ځکه چه دوی ته خوښ نه وو چه اوویلې شی چه دوی ﷺ د برة نه را اووتلو - (۵)

(۱) فتح الباری : ۷۰۴/۱۰

(۲) سورة توبه: ۱۲۲

(۳) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الأداب ، باب استحباب تغيير الاسم القبيح إلى حسن : ۲۰۸/۲ و ابوداود في كتاب الأدب ، باب في تغيير الاسم القبيح : ۳۲۱/۲

(۴) ارشاد الساری : ۱۹۶/۱۳

(۵) الحديث أخرجه مسلم في كتاب الأداب ، باب استحباب تغيير الاسم القبيح ... [بقیه برصفا آندده ...]

دلته خو بابونه امام بخاری رحمه الله د نومونو په سلسله کښې ذکر کړدی ، دینه وړاندې د امام طبري په حواله سره تیر شوی چه قبیح المعنی نوم یا داسې چه د هغې نه ددې انسان تزکیه او د تقوی او دده پاکبازی اظهار کیږي ایخودل مناسب نه دی -

د محمد د نوم احترام ضروری دې بعض حضرات وائی چه د محمد " نوم ایخودل هم نه دی پکار ، ځکه چه د دې نوم د ادب تقاضې پوره کول د هر یو په وس کښې نه ده ..... حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه د یو سړي نه واوریدل چه دې محمد بن یزید بن الخطاب ته وائی ، فعل الله بك يا محمد . حضرت فاروق اعظم دې راوویل او ورته نې اوویل : چه د ستا په وجه د رسول الله صلی الله علیه و آله نوم ته بد رد ویلې کیږي ، دې وجه نه دېنه پس به د ستا دا نوم نه وی اوبیاني اهل کوفه ته خط ولیکلو " لاتسموا احدا باسم النبی صلی الله علیه وسلم " (د حضور نوم دې څوک هم نه اړدی) ملا علی قاری رحمه الله په مرقاة شرح مشکاة کښې دا واقعه لیکلې ده - (۱) د دې حاصل دا دې چه ددې نوم احترام او ددې ادب مذحوظ ساتل ضروری دی ، د هغه کس دپاره هم چه د چا دا نوم دې او د هغه خلقو دپاره هم چه دې په دې نوم رابلی ، دې سلسله کښې یزار د حضرت ابو رافع نه یو مرفوع حدیث هم نقل کړیدی [فاسیتم محمدا، فلا تضربوه، ولا تحرموه] (۲) چه کله تاسو د چا نوم محمد کیخودو نو مه ده لره وهی او مه نې محروم کوئ (او خطیب بغدادی د حضرت علی نه یو روایت رانقل کړیدی . دیکښې دی [فاستعتم الولد محمدا، فاکرموه ، و اوسعوا له فی المجلس ولا تقبحوا له وجهه] (۳)) چه کله تاسو اوگورئ چه د یو ماشوم نوم محمد دې نو دده خیال اوساتی او ده نه په مجلس کښې ځانې ورکړئ او ده نه بد رد مه وائی)

د هر شتو د نوم ایخودو حکم : امام مالک رحمه الله د فرشتو نومونو ایخودو ته مکروه ویلې دی (۴) مثلا جبریل وغیره ... امام بخاری رحمه الله په خپل تاریخ کښې د عبد الله بن جراز نه روایت نقل کړیدی . دیکښې دی "سوا باسماء الأنبياء، ولا تسموا باسماء الملائكة" (۵) نکه چه روایت کښې تیر شویدی چه احب الاسماء عبد الله او عبد الرحمن دی ، ملا علی قاری رحمه الله دله د " بعدا باسماء الأنبياء " فید لگولې دي - (۶)

...بقیه از حاشیه گذسته [این حسن . ۲۰۸۱۲ و ابوداود فی کتاب الأدب . باب فی تعییر الاسم القبیح : ۱۲ / ۳۲۱ . مسند الانام أحمد بن حنبل . مرویات ابن عباس : ۳۱۶۱۱ . البخاری فی الأدب المفرد مع فضل الله الصمد : ۳۹۴ / ۱۲]

(۱) المرقاة شرح مشکاة . باب الاسامی . الفصل الأول : ۱۰۶ / ۹

(۲) المرقاة شرح مشکاة . باب الاسامی . الفصل الأول : ۱۰۶ / ۹

(۳) المرقاة شرح مشکاة . باب الاسامی . الفصل الأول : ۱۰۶ / ۹ ...

(۴) ارشاد الساری : ۱۹۳ / ۱۳

(۵) المرقاة شرح مشکاة . باب الاسامی . الفصل الأول : ۱۰۶ / ۹

(۶) المرقاة شرح مشکاة . باب الاسامی . الفصل الأول : ۱۰۶ / ۹

او اصدق الاسماء حارث او همام دی^(۱)

خکه چه د حارث معنی ده دهقانی کوونکې او الدنيا مزرعة الآخرة ... مطابق دلته هر یو سرې حارث دې او د همام معنی د فکر مند ده ، او دلته هر یو کس فکر مند دې ، دې وجه نه دې دواړو نومونو ته اصدق الاسماء اوویلي شو -

د صحیح مسلم روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ د یسار ، رباح ، نجیح او د افلح نومونو نه منع کړیده ، د حدیث الفاظ دی " لا تسین غلامک یساراً ، ولا رباحاً ، لا نجیحاً ، لا افلحاً ، فلان تقول : اثم هو؟ فيقول : لا " ^(۲) یعنی د خپل خوی نوم یسار ، رباح ، نجیح او افلح مه اوده خکه ډیر کرته به ته دا نوم واخلي او تپوس به او کړې هغه دغلته شته ؟ نو هغه به درته په جواب کښې وائی : نه -

خو جمهور عالمان وائی دا نهی تنزیهی ده او دارنگه نومونه ایخودل ناجائز نه دی^(۳) خکه چه په خپله د رسول الله ﷺ د یو غلام نوم رباح او د یو ازاد کړی غلام نوم یسار وو ، حضرت ابن عمر د خپل یو ازاد کړې غلام نوم " نافع کيخودو چه روستو مشهور محدث جوړ شو - ^(۴)

د دې تائید په صحیح مسلم کښې د حضرت جابر روایت نه هم کیږي دیکښې دی " اراد النبي صلى الله عليه وسلم أن يثنى عن أن يسمي يعلى ، و يبركة ، و يافلح ، و ييسار ، و ينافع ، و نحو ذلك ، ثم رأيته سكت بعد عنها ، ثم قبض ولم يثنه عن ذلك " ^(۵) یعنی رسول الله ﷺ اراده اوکړه چه د يعلى ، بركت ، افلح ، یسار ، نافع وغيره نومونو ایخودو نه منع اوکړي خو بیا ما اوکتل چه دوی ﷺ خاموش شو ، د دوی ﷺ وفات اوشو خو دوی دینه خوک منع نه کړل -

حاصل دا چه قبیح نوم ایخودل هم صحیح نه دی او داسې نوم چه د هغې نه د ترکیه یا د بد شگون موقع ملاوړي ، دا هم مناسب نه دی ، لکه چه امام نووی رحمه الله په " شرح مسلم " کښې لیکي : " معنى هذه الأحاديث تغيير الاسم القبيح أو البكره إلى حسن ، وقد ثبت أحاديث بتغييره صلى الله عليه وسلم أسماء جماعة كثيرين من الصحابة ، وقد بين صلى الله عليه وسلم العلة في النوعين ومآل

(۱) المرقاة شرح المشكاة ، باب الأسماء ، الفصل الثالث : ١٩ ، ١٢٠ ، روى أبوه اود رحمه الله فى سننه . قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : تسمنوا بأسماء الأنبياء ، أحب الأسماء إلى الله عبد الله و عبد الرحمان و اصدقها حارث و همام و أقبحها حرب و مرة ، كتاب الأدب . باب فى تغيير الأسماء : ٤ ، ٢٨٨ (رقم الحديث : ٤٩٥٠)

(۲) الحديث أخرجه مسلم فى كتاب الأدب . باب كراهة التسمية بالأسماء القبيحة و بنافع و نحوه : ٢٠٧ ، ١٢ (المرقاة شرح المشكاة ، باب الأسماء ، الفصل الأول : ١٠٧ ، ٩ و شرح مسلم للنووى ، كتاب الأدب . باب كراهة التسمية بالأسماء القبيحة : ٢٠٧ ، ١٢)

(۳) زاد المعاد فصل فى موالیه صلى الله عليه وسلم : ١١٥ ، ١١

(۴) الحديث أخرجه مسلم فى كتاب الأدب . باب كراهة التسمية بالأسماء القبيحة ، بنافع و نحوه : ٢٠٧ ، ١٢

معناها، وهي: التزكية أو خوف التطير^(۱)

د دې احاديثو حاصل دا دې چه قبيح او بد نومونه دې په ښو نومونو سره بدل کړې شي، رسول الله ﷺ د ډيرو خلقو نومونه بدل کړيدي لکه چه په ډيرو احاديثو کښې ثابته ده ، حضور ﷺ د قبيح او د مکروه نوم د دواړو علتونه هم بيان کړيدي يعنې داسې نوم چه دیکښې تزکيه او خپله پاکدامنی واضحه کيږي يا داسې نومونه چه هغې کښې بد شگونې رالاوځي -

۱۰۹=بَابُ مَنْ سَمِيَ بِأَسْمَاءِ الْأَنْبِيَاءِ

وَقَالَ أَنَسُ قَبْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِبْرَاهِيمُ يُعْنِي ابْنَهُ [۱۱۲:۱] (۵۸۳۲) حَدَّثَنَا ابْنُ عُثْمَرَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَرٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قُلْتُ لِابْنِ أَبِي أَوْفَى رَأَيْتَ إِبْرَاهِيمَ ابْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَاتَ صَغِيرًا وَلَوْ قُضِيَ أَنْ يَكُونَ بَعْدَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبَيَّ عَاشَ ابْنُهُ وَلَكِنْ لَا بَيَّ بَعْدَهُ

[۵۸۳۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ قَالَ لَنَا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لَهُ مُرْضِعًا فِي الْجَنَّةِ [۱۱۲:۲] [۵۸۳۳] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمُوا بِأَسْمَى وَلَا تَكْتُمُوا بِكُنْيَتِي فَإِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ أَقْسِمُ بَيْنَكُمْ وَوَاةَ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۱۱۲:۳، ۱۱۳:۱]

[۵۸۳۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا أَبُو حَاصِبٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَمُوا بِأَسْمَى وَلَا تَكْتُمُوا بِكُنْيَتِي وَمَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَمَثُلُ فِي صُورَتِي وَمَنْ كَذَّبَ عَلَيَّ مُتَعِدِّيًا فَلْيَتَوَّأْمُقَعْدَةً مِنْ النَّارِ [۱۱۰:۱]

[۵۸۳۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ وَلِدَلِي غُلَامٌ فَاتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَمَّا إِبْرَاهِيمَ فَتَنَّهُ بِمَرٍّ وَوَدَّعَالَهُ بِالْبَرْكََةِ وَدَفَعَهُ إِلَيَّ وَكَانَ أَكْبَرُ وَلَدِي أَبِي مُوسَى [۵۸۰:۱]

[۵۸۳۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا زَاهِدًا حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ عَلَافَةَ سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ قَالَ الْكَسَفَتِ الشَّمْسُ يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ وَوَاةَ أَبُو بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۱۱۳:۱، ۱۱۴:۱]

(۱) شرح مسلم للنووي ، كتاب الاداب ، باب استحباب تغيير الاسم القبيح الى حسن ... ۲۰۸/۲

(۲) (۵۸۴۱) الحديث أخرجه ابن ماجه فى كتاب الجنائز ، باب ما جاء فى الصلوة على ابن رسول الله صلى الله عليه وسلم وذكر وفاته : ۴۸۴۱۱ (رقم الحديث : ۱۵۱۰)

د پیغمبرانو نومونه ایخودل مستحب دی د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دی چه د حضرات انبیاء علیهم السلام په نومونو کښې یو نوم که چا کیخودو نو دا جائز دي بلکه بعضی حضرات وائی چه د الله تعالی په نزد د حضرات انبیاء نومونه د ټولو نه زیات محبوب دی (رسول الله ﷺ د خپل خوی نوم ابراهیم ایخودې وو - د باب په رومبی حدیث کښې دی چه د رسول الله ﷺ خوی په ماشوموالی کښې وفات شوې وو ، که د حضور ﷺ نه پس د کوم نبی راتلو فیصله وې نو دی به ضرور ژوندې پاتې شوې وو خو دوی نه پس بل نبی نشته دي -

مسند احمد کښې د حضرت انس روایت دي "کان ابراهیم قد ملاً البهد، ولوبقی لکان نبیا، لکنه لم یکن لیبعی، فإن نبیکم آخر الأنبیاء" (۲) یعنی ابراهیم باندې غیره ډکه شوه (دا د وفات کیدو نه کنایه ده) که ژوندې وې نو نبی به وو خو دې باقی پاتې نه شو ، ځکه چه د ستاسو نبی آخری نبی دي)

ابن عبد البر په " الاستیعاب " کښې په دې باندې تنقید کړيدي او ویلي دي چه د نبی خوي نبی کیدل ضروری نه ده ، د ابن عبد البر دا خبره صحیح ده خو بیا هم د رسول الله ﷺ د خوی متعلق دا حدیث د درې اصحابو نه روایت دي او دیکښې دا خبره علی سبیل الفرض بیان شویده ، چه که ده نه پس څوک نبی وی نو ابراهیم ددې مستحق کیدو ! (۱)
د باب د باقی احادیثو تشریح تیره شویده -

۱۱۰=باب تسمیة الولید

[۱۱۰] أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَمَّا رَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكْعَةِ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ وَعِيَّاشَ بْنَ أَبِي رَيْعَةَ وَالْمُسْتَضْعِفِينَ بِمَكَّةَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطَأَتَكَ عَلَى مُفَرَّةٍ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِينِينَ كَسَنِي يُوسُفَ [ر: ۱۱۰]

د امام بخاری رحمه الله مقصد په دې ترجمه الباب سره د هغه حدیث تضعیف ته اشاره کول دی چه کوم امام طبرانی رحمه الله د حضرت عبدالله بن مسعود نه روایت کړيدي "هی رسول الله صلی الله علیه وسلم أن یسمی الرجل عبداً أو ولداً حرها أو مراً أو ولیداً" (۳) دې حدیث کښې د حرب . مره او د " ولید " د نوم ایخودو ممانعت راغلي دي خو دا حدیث ضعیف دي - (۴)

(۱) عمدة القاری: ۲۰۹/۱۲۲، فتح الباری: ۷۰۷/۱۱۰

(۲) په مسند احمد کښې د حدیث الفاظ داسې دي: لو عاش کان صديقاً نبياً، مسند الإمام أحمد بن حنبل، مرویات انس بن مالک: ۲۸۱/۳ -

(۳) فتح الباری: ۷۰۸/۱۱۰

(۴) فتح الباری: ۷۱۰/۱۱۰، ارشاد الساری: ۲۰۱/۱۱۳

(۵) فتح الباری: ۷۱۰/۱۱۰، ارشاد الساری: ۲۰۱/۱۱۳

وطاۃ نه مراد عذاب دې ، روایت د باب کبني د وليد نوم راغلې دې او حضور په دې څه رد نه دې کړې.

مولانا رشيد احمد گنگوہی رحمه الله فرماني چه د امام بخاری رحمه الله مقصد په ترجمه الباب سره دا دې چه که د مشرکينو د چا نوم کبني څه قباحه نه وی نو مسلمان دا نوم ايوخودې شی - (۱)

==باب مَنْ دَعَا صَاحِبَهُ فَنَفَصَ مِنْ اسْمِهِ حَرْفًا

وَقَالَ أَبُو حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَاهُ [۵۶۰:ر]
[۵۶۸] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَائِشُ هَذَا جَبْرِيلُ يَقْرَأُكَ السَّلَامَ قُلْتُ وَعَلَيْهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ قَالَتْ وَهُوَ يَرَى مَا لَا تَرَى [۳۰۵:ر]

[۵۶۹] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قَلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَتْ أُمُّ سَلِيمٍ فِي الثَّقَلِ وَأُنْجِشَتْ غَلَامُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوقُ بِهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أُنْجِشُ رُوَيْدَكَ سَوْفَكَ بِالْقَوَارِيرِ [۵۷۰:ر]
علامه عینی رحمه الله لیکي :

• ای هذا باب فی بیان من دعا صاحبه بأن غاطبه بالنداء ، فنقص من اسمه حرفاً مثل قولك : يا مال في يا مالک • وهذا عبارة عن الترغيم ، وهو حذف آخر المنادی ، لأجل التخفيف • (۲) یعنی دې باب کبني امام بخاری رحمه الله د " ترخیم " د جواز بیان کړیدی ، د نوم په آخر کبني ډیر کرته یو یا دوه حرفه حذف کړې شی ، د پته ترخیم وائی -

د باب تر لاندې امام بخاری رحمه الله دوه روایتونه او یو تعلیق ذکر کړیدی ، د دیکبني دوی • یا اباهر • یا عائش • او • یا انجش • د آخری حرف په حذف سره ددې نومونو استعمال کړیدی ، د ابو حازم تعلیق امام بخاری رحمه الله په کتاب الأطعمة کبني موصولاً نقل کړیدی - (۳) د أم سلمه فی الثقل : ثقل : کجاوې ته وائی - (۴)

(۱) لایع الدراری : ۴۲۱۰

(۲) ۶۴ عمدة القاری : ۲۲ / ۲۱۲

(۳) عمدة القاری : ۲۲ / ۲۱۲ ، ۲۱۳

(۴) عمدة القاری : ۲۲ / ۲۱۳

باب الكُنية للصبي وقيل أن يولد للرجل

[ممه] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ خُلُقًا وَكَانَ لِي أَبُو عُمَيْرٍ قَالَ أَحْسِبُهُ قَطِيمًا وَكَانَ إِذَا جَاءَ قَالَ يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النَّفِيرُ نَفَرَكَانَ يَلْعَبُ بِهِ قُرْبَمَا حَضَرَ الصَّلَاةَ وَهُوَ فِي يَتِيمَتَيْنِ أَمْرًا بِالْإِسَاطِ الَّتِي تَحْتَهُ فَيَكُنْسُ وَيَنْصَحُ ثُمَّ يَقُومُ وَيَقُومُ خَلْفَهُ فَيُصَلِّي بِنَا [ر: ۷۷۸]

د بچی هم کنیت ایخودې شی : په دې ترجمه الباب کنېې امام بخاری رحمه الله دوه جزءه قائم کړيدي ، يو خو دا چه د بچی کنیت ایخودې شی او دویم دا چه سرې د بچی پیدا کیدو او د اولاد نه بغیر هم د خپل خان دپاره کنیت ایخودې شی -
د بچی کنیت متعلق خو حدیث د باب بالکل صریح دې چه رسول الله ﷺ د حضرت انس وړوکی ورور ته اوویل : یا ابا عمیر ...

د ترجمه الباب دویم جزء په طریقه د الحاق سره ثابت دې ، چه کله د بچی کنیت ایخودې شی نو د سرې کنیت بغیر د اولاده خو په طریق اولی سره ایخودې شی ، لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي : " ذکر فيه قصة أبي عمير ، وهو مطابق لأحد ركني الترجمة ، والركن الثانی ماخوذ من الإلحاق ، بل بالطريق الأول " (۱)

په عربو کنېې د کنیت ایخودو لوی رواج وو ، ویلي کیدل به " الكنية للعرب كاللقب للعجم " (۲) یعنی عربو کنېې د کنیت داسې رواج وو لکه چه عجمو کنېې د لقب رواج دې -
د اولاد نه کیدو په صورت کنېې د کنیت ایخودل صحیح دی : د بعضو خلکو دا خیال وو چه د اولاد نه کیدو په صورت کنېې کنیت ایخودل صحیح نه دی (۳) امام بخاری رحمه الله د دوی تردید اوکړو -

لکه چه امام ابن ماجه ، امام طحاوی او امام احمد یو روایت نقل کړيدي او حاکم د دوی تصحیح هم کړیده چه حضرت فاروق اعظم د حضرت صهیب رومی نه تپوس اوکړو چه د ستا بچی نشته دې نو بیا تا څنگه د " ابویحي " کنیت ایخودې دې ؟ نو ده اوویل : چه رسول الله ﷺ دا کنیت څما ایخودې دې - (۴)
د حضرت عبد الله بن مسعود کنیت رسول الله ﷺ " ابو عبد الرحمن " ایخودې وو ، او لا تراوسه د دوی بچی نه وو پیدا شوي - (۵)

(۱) فتح الباری : ۷۱۲/۱۰ ، الابواب و التراجم : ۱۱۹/۱۲

(۲) فتح الباری : ۷۱۲/۱۰ و عمدة القاری : ۲۱۳/۲۲

(۳) الابواب و التراجم : ۱۱۹/۱۲ ، فتح الباری : ۷۱۲/۱۰

(۴) فتح الباری : ۷۱۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۳/۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۰۳/۱۳ ، سنن ابن ماجه :

کتاب الأدب ، باب الرجل یکنی قبل أن یولد له : ۱۲۳۱/۱۲ (رقم الحديث : ۳۷۳۸)

(۵) فتح الباری : ۷۱۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۳/۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۰۳/۱۳

حضرت عبد الله بن مسعود د خپل شاگرد علقمه کښت * ابو شبل * ایخودې وو ، او دده بچی هم نه وو (۱) ابن ابی شیبه د امام زهري نه نقل کړېدې * کان رجال من الصحابة یکتون قبل ان یولد لهم * (۲)

عالمان لیکي چه دوی به تفاولاً دا کښت ایخودلو چه د چا بچی نشته دې چه د دوی اولاد اوشی او د بچی کښت به نه خکه ایخودو چه دې لوی شی او په خپله د بچو والاشی - (۳)
د باب ترلاندې امام بخاری رحمه الله چه کوم روایت راقل کړېدې ، دا خو باب وړاندې * باب الانسلاط للناس * کښې تیر شويدي ، رسول الله ﷺ فرمائی * یا اها عبیز! ما فعل النغیر! ؟ * نغیر یو مارغه دې چه ددې ترجمه بعض حضراتو په * بلبل سره کړیده ، حضرت کشمیری رحمه الله په * فیض الباری * کښې د دې ترجمه په * لال * سره کړیده ، دې حدیث نه حضرات محدثین خو فوائد مستنبط کوی ، مشهور شافعی عالم ابو العباس احمد بن ابی احمد طبری چه کوم د * ابن القاص * په نوم مشهور دې ، د دې حدیث فوائد په یو ځانله رساله کښې جمع کړيدي - (۴)

دا اهتمام محدثینو په طور خاص ځکه کړيدي چه بعض خلقو په محدثینو اعتراض اوکړو چه دوی داسې احادیث هم نقل کوی چه هغې کښې هیڅ فائده هم نشته دې او د مثال په طور دا حدیث پیش کوی ، نو محدثینو د شپیتو سره نزدې مختلف فوائد د دې حدیث نه اخذ کړيدي ، حافظ ابن حجر د تمام په اختصار سره په * فتح الباری * کښې نقل کړيدي او بیانې په دې د خپل طرفه اضافه کړیده - (۵)

دا ماشوم چه د کوم په دې حدیث کښې ذکر دې په ماشوم والی کښې وفات شو او دا هم هغه ماشوم دې چه د چا قصه د مسلم وغیره په روایتونو کښې راغلې ده چه حضرت ابوطلحه په سفر تلې وو ، چه په کومه شپه راغلو نو دا ماشوم وفات شوې وو خو حضرت ام سلیم دوی ته او نه ویلې ، دوی تپوس اوکړو نو دې ورته اوویل : هغه آرام کوی شپه دواړو یو ځانې تیره کړه او سحر دوی ابوطلحه ته اطلاع ورکړه ، رسول الله ﷺ ته چه معلومه شوه نو دوی دپاره د دغه شپې د برکت دعا اوکړه - (۶)

ددې ماشوم د نوم په باره کښې د بعضو خیال دې چه دده کښت هم د ده نوم وو بل جدا نوم نه وو ..... خو بعض روایتونو کښې د ده نوم * حفص * او په بعضو کښې * عبد الله * راغلې دې - (۷)

(۱) فتح الباری : ۷۱۲/۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۰۳/۱۳

(۲) فتح الباری : ۷۱۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۳/۲۲

(۳) فتح الباری : ۷۱۲/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۳/۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۰۳/۱۳

(۴) فتح الباری : ۷۱۲/۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۰۳/۱۳

(۵) فتح الباری : ۷۱۴/۱۰

(۶) فتح الباری : ۷۱۶/۱۰

(۷) ارشاد الساری : ۲۰۳/۱۳ ، فتح الباری : ۷۱۷/۱۰

باب التَّكْنِي بِأَبِي تُرَابٍ وَإِنْ كَانَتْ لَهُ كُنْيَةٌ أُخْرَى

[۵۸۵] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ إِنْ كَانَتْ أَحَبُّ أَسْمَاءٍ عَلَيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَيَّ أَبُو تُرَابٍ وَإِنْ كَانَتْ لَيَقْرَأُ أَنْ يَدْعِيَ بِهَا وَمَا سَمَاءُ أَبُو تُرَابٍ إِلَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَاضِبٌ يَوْمَافَا طَمَعَهُ فَخَرَّبَهُ فَاضْطَجَعَ إِلَى الْجِدَارِ إِلَى الْمَسْجِدِ فَجَاءَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبِعَهُ فَقَالَ هُوَذَا مُضْطَجِعٌ فِي الْجِدَارِ فَجَاءَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمْتَلَا ظَهْرَهُ تُرَابًا فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ التُّرَابَ عَنْ ظَهْرِهِ وَيَقُولُ اجْلِسْ يَا أَبَا تُرَابٍ [ر: ۳۲۰]

حضرت سهل بن سعد نه روایت دی چه حضرت علی ته په خپلو نومونو کښې "ابوتراب" ډیر خوښ وو او په دې نوم رابللو سره به ډیر خوشحالیدلو ، دا نوم ده دپاره رسول الله ﷺ اېخودې وو ، یو ورځ حضرت علی ، د حضرت فاطمه نه ناراضه شو او بهر اووتلو او د جمات د دیوال سره ئې ډډه اووهله او څملاستو ، حضور ﷺ دده د ملا نه خاوره صفا کوله او دوی ته به ئې فرمائیل "ابوتراب" کښینه .

د ترجمه الباب مقصد : د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دی چه یو سړی دوه کنیته اېخودې شی ، د حضرت علی رضی الله عنہ یو کنیت "ابوالحسن" مشهور وو ، خو رسول الله ﷺ به دوی ته په بل کنیت "ابوتراب" هم اواز ورکولو حدیثی د باب کښې اگر د یو کنیت او په ترجمه الباب کښې د دوو ذکر دې ، خو بیا هم چه "ابو الحسن" د حضرت علی مشهور کنیت وو ، دې وجه نه چه حضور کله د ده دا بل کنیت "ابوتراب" کیخودو نو دارنگه د ده دوه کنیته شو ، علامه کرمانی رحمه الله لیکي :

"فإن قلت : ما وجه دلالتة علی الکنتیتین ، وهو الجزء الآخر من الترجمة ؟ قلت : أبو الحسن هو الکنية المشهورة لعلی رضی الله عنہ فلما کنی بأبی تراب صار ذا کنیتین " (۱)

شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله مقصد په دې ترجمه الباب سره دا دی چه د "ابوتراب" کنیت اېخودل جائز دی . چا ته وهم کیدې شو چه دې کنیت یو قسم د خپل خان تحقیر او ذلت دې ، دې وجه نه دا به جائز نه وی ، امام دا وهم لرې کړو - (۲)

حضرت علی ته د "ابو تراب" ویلو وجه : حضرت علی رضی الله عنہ ته دوی ﷺ "ابو تراب" یو خو په هغه موقع ویلې وو چه د هغې دلته په حدیث د باب کښې ذکر دې ، ابن اسحاق د حضرت عمار یو روایت ذکر کړیدې چه دیکښې هغه فرمائی چه دې او حضرت علی غزوه عسیره کښې ملگری وو ، رسول الله ﷺ تشریف راوړو ، حضرت علی اوده وو او د دوی جامې د

(۱) شرح الکرماني : ۵۴ / ۲۲ (رقم الحديث : ۵۸۶۶)

(۲) ۱۴ الابواب و التراجم : ۱۲۰ / ۲

دورو وې ، نو دوی عليه السلام دې راویځ کړو او ورته ئې اوفرمانل : مالک یا اباتراب - (۱)
غزوه عسیره د هجرت په دویم کال شویږي ، دغه وخته پورې حضرت علی د حضرت
فاطمه سره نکاح نه وه کړې (۲) چه دینه معلومېږي چه رسول الله عليه السلام ده ته په مختلف
وختونو کښې په کنیت د "ابوتراب" اواز ورکړیدې -

یو بل روایت کښې دی چه حضرت علی به چه کله د حضرت فاطمه نه خفه شو نو دوی ته د
څه ویلو په ځانې په خپل سر به خاورې اچول شروع کړل ، نو چه رسول الله عليه السلام به کله دې په
دې حالت اولیدو نو پوه به شو چه د دواړو په مینځ کښې خفگان راغلې دې نو دوی به
اوفرمانل : مالک یا اباتراب (۳)

دا روایت هم په تعدد دلالت کوی چه دوی په مختلف وختونو کښې دوی ته په دې کنیت
اواز ورکړې وو -

حدیث د باب نه حافر ابن حجر او ابن بطلال مختلف فوائد اخذ کړدی ، دې لیکي :

" ويستفاد من الحديث جواز تسمية الشخص بأكثر من كنية ، والتعليق بلفظ الكنية وبها يشق من حال
اشخص ، وأن القلب إذا صدر من الكبرياء حق الصغير تلقاه بالقبول ولولم يكن لفظه لفظ مدح ، وأن من حمل
ذلك على التقيص لا يلتفت إليه ..... وفيه أن أهل الفضل قد يقيم بين الكبرياء منهم وبين زوجته ما طبع عليه
البشر من الغضب ، وقد يدعونه ذلك إلى الخروج من بيته ولا يعاب عليه ..... وفيه كرم خلق النبي صلى الله
عليه وسلم لأنه توجه نحو " على " ليتراضا ، ومسح التراب عن ظهره ليبسطه ..... ولم يعاتبه على مغاضبته
لإبنته مع رفيع منزلتها عنده ، فيؤخذ منه استحباب الرفق بالأصهار وترك معاتبتهم إيقاظاً لبدوتهم ، لأن
التاب إنما يخشى ممن يخشى منه الحق ، لا ممن هو منزلة عن ذلك " (۴) یعنی دې حدیث نه څو خبرې
معلومې شوې -

① یو سړې دوه کنیتنه ایخوږې شی ،

② د انسان د یو حالت نه کنیت اخذ کولې شی

③ د کښت په باره کښې لوې څه لقب استعمال کړې نو دا مقبول کیږي اگر دا مدحیه نه
وی ، که څوک دا په تحقیر او په تنقیص محمول کړي نو ده ته به توجه نه ورکولې کیږي -

④ د اهل علم او د فضل والا هم د کور والا سره خفگان راتلې شی او دې چه خفه شی نو
دکور نه وتلې شی . دا څه معیوب خبره نه ده -

⑤ د رسول الله عليه السلام د مشفقانه اخلاقو یو انداز هم په حدیث کښې شته ، دوی عليه السلام د
حضرت علی د شا نه به خاورې لرې کولې او دوی به ئې راضی کولو . غصه به ئې ورته نه

(۱) فتح الباری : ۷۱۹/۱۰ (ابو تراب ! په تا څه شویږي ؟)

(۲) فتح الباری : ۷۱۹/۱۰

(۳) فتح الباری : ۷۱۹/۱۰

(۴) فتح الباری : ۷۱۸/۱۰ شرح ابن بطلال : ۳۵۲/۱۹-۳۵۳

کوله ، معلومه شوه چه د خوم سره نرمی کول مستحب دی -

باب أَنْعَضُ الْأَسْمَاءَ إِلَى اللَّهِ

[۵۸۴۸۵۸۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْنَى الْأَسْمَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ رَجُلٌ تَسْمَى مَلِكُ الْأَمْلَاقِ [۵۸۴۸۵۸۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَوَاهُ قَالَ أَخْنَمُ اسْمٌ عِنْدَ اللَّهِ وَقَالَ سُفْيَانُ غَيْرَ مَرَّةٍ أَخْنَمُ الْأَسْمَاءُ عِنْدَ اللَّهِ رَجُلٌ تَسْمَى بِمَلِكِ الْأَمْلَاقِ قَالَ سُفْيَانُ يَقُولُ غَيْرُهُ تَفْسِيرُهُ شَاهَانُ شَاءَ -

بدترین نوم : په حديث د باب کښې دی چه بدترین نوم د الله تعالى په نزد د هغه سړی نوم دی چه چا خپل نوم " ملک الاملاک " ایخوډي وی -

ترکیب کښې " اخفی الأسماء " مبتداء او " رجل دي دپاره خبر دي ، " رجل " حمل " په " اخفی ... " باندې صحیح نه دي ، دي وجه نه په خبر کښې د " رجل " نه وړاندې مضاف محذوف دي ای اخفی الأسماء اسم رجل (۱)

اودا تاویل هم شويدي " اخفی الأسماء " کښې اسماء " نه " رجال " مراد دی ، ذکر د اسم اوشی مجازا ترینه مسمی مراد واخستې شی ، نو تقدیر د عبارت به دا وی " اخی الرجال رجل ... (۲) اخفی : دَخَّنَا (د خاء په فتحه او د نون په تخفیف سره) نه د اسم تفضیل صیغه ده ، خَنَا قول او کلام کښې بې هوډگي او فحاشی ته وائي (۳)

اخي الأسماء په خاني " اخنم " اذل " انغض " اكره " او " اغيظ الفاظ هم مروی دی - (۴) حضرت کشمیری رحمه الله د " اخفی " ترجمه په " ذلیل ترین " سره کړیده - (۵)

قوله: مَلِكُ الْأَمْلَاقِ : مَلِك (د میم په فتحه او د لام په کسره سره) : بادشاه - املاك : د ملِك هم جمع کیدې شی او د مَلِك (د میم په کسره سره) هم جمع کیدې شی - (۶) سفیان بن عیینه ددې تفسیر په " شاهان شاه " سره کړیدی ، خکه چه په عجمو کښې او خاص کر فارسی خوانانو علاقو کښې ددې نوم رواج وو ، دي وجه نه سفیان بن عیینه ددې تفسیر اوکړو او بیان نې اوکړو چه صرف د عربی ژبې دپاره دا ممانعت نشته دي ، بلکه په

(۱) ارشاد الساری : ۲۵۱۱۳

(۲) ارشاد الساری : ۲۵۱۱۳

(۳) فتح الباری : ۷۲۰۱۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۵۱۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۵۱۱۳

(۴) فتح الباری : ۷۲۰۱۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۵۱۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۵۱۱۳

(۵) فیض الباری : ۴۰۱۱۴

(۶) فتح الباری : ۷۲۰۱۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۵۱۱۳

نورو ژبو کښې هم ددې مفهوم نوم که کیڅودې شی نو دا به هم په دې ممانعت کښې داخل وی - (۱)

• شاهان شاه • په تخفیف سره • شهنشاه • هم ویلې کیږي د • شهنشاه • په شان د • احکم الحاکمین • سلطان السلاطین • او د • امیر الامراء • هم دا حکم دي - (۲)

• اتقی القضاة • په باره کښې اختلاف دي ، د علامه زمخشری په • تفسیر کشاف • کښې ددې ممانعت لیکلې دي (۳) خو ابن منیر د دوی تردید کړېدې او ویلې دي په حدیث کښې د حضرت علی دپاره • اقتضاکم علی • استعمال شويدي - (۴)

د • قاض القضاة • په باره کښې هم بعض خلقو د ممانعت حکم کړېدې ، خو اکثر حضرات وائي چه دا لفظ د امام ابویوسف رحمه الله د زمانې نه رائج دي او چا په دې تنقید نه دي کړې - (۵)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائي چه څمونږ په زمانه کښې بعض جاهلان منشیان نائب قاضی ته • اتقی القضاة • او لوی قاضی ته • قاض القضاة • لیکي ، حال دا دي چه • اتقی القضاة • د • قاض القضاة • په مقابله کښې زیات بلیغ دي - (۶)

فانده : ابن التین د داودی نه نقل کړېدې ، چه په بعض روایتونو کښې راغلې دي • اتقی الأسماء إلى الله خالد و مالک • ابن التین وائي چه دا روایت محفوظ نه دي ځکه چه په اصحابو کښې د خالد او د مالک نوم والا خو اصحاب دي (۷) قرآن کریم کښې د جهنم د داروغه دپاره د • مالک • د نوم استعمال شويدي - (۸)

حافظ ابن حجر فرمائي چه داودی چه د کوم روایت ذکر کړې وو ، هغه ما ته په ډیر تلاش کولو هم ملاو نه شو ، بیا د حضرت ابوهریره یو روایت د ابراهیم بن الفضل په تذکره کښې ما ته ملاو شو ، د هغې الفاظ دي ، • أحب الأسماء إلى الله ماسی به ، وأصدقها الحارث وهبام ، و أكذب الأسماء خالد و مالک ، وأبغضها إلى الله ماسی لغيره • .... یعنی الله ته ټولو کښې محبوب نوم هغه دي چه د الله د نوم سره وی (لکه عبد الله ، عبد الرحمن) او حارث او هبام په ټولو کښې زیات رشتوني نومونه دي ، او خالد او مالک د ټولو نه زیات د دروغو نومونه دي ،

(۱) فتح الباری : ۷۲۱/۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۰۶/۱۳ ، الابواب و التراجم : ۱۲۰/۲

(۲) فتح الباری : ۷۲۱/۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۰۶/۱۳

(۳) تفسیر الکشاف للزمخشری : ۳۹۸/۲ ، ارشاد الساری : ۲۰۶/۱۳

(۴) فتح الباری : ۷۲۱/۱۰ ، ارشاد الساری : ۲۰۶/۱۳

(۵) فتح الباری : ۷۲۱/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۵/۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۰۶/۱۳

(۶) عمدة القاری : ۲۱۵/۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۰۶/۱۳ ، فتح الباری : ۷۲۱/۱۰

(۷) فتح الباری : ۷۱۹/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۵/۲۲

(۸) فتح الباری : ۷۱۹/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۱۵/۲۲

او غیر الله ته چه کوم نومونه منسوب شی نو الله ته ټولو کښې زیات مبغوض دا نومونه دی (لکه عبد الغزی وغیره) -

داودی د حدیث متن صحیح یاد نه دې ساتلې ، او دا هم ممکن ده چه دا د بل روایت الفاظ وی - (۱) حدیث د باب امام بخاری رحمه الله دلته په رومبي ځل ذکر کړیدی او صرف هم په دې یو ځانې کښې دې -

قوله: قال سفیان: يقول غيره: تفسيره: شاهان شاه: د غیره ضمیر ابوالزناد ته راجع دې - علامه انور شاه کشمیری رحمه الله لیکي:

«واعلم أن المشهور على الألسنة أن الأسماء تتسلخ عن معنى الخبرية قطعاً وليس بصحيح، فإنها وإن لم تكن كالأحجار الصريحة ولكن يقع فيها إيهام إلى الخبرية، ولذا كان ملك الأملاك من أغنى الأسماء، ولو اتسلخ عن معنى الخبرية أصلاً ولما كان أغنى، نعم قد ينكشف ذلك في المواضع كإثبات ملك الأملاك وقد لا ينكشف كإثبات التثنية بآل عمير، فذلك، من باب المراتب في الشيء» (۲)

یعنی دا خبره مشهوره ده چه د اسماء نه د خبریت معنی سلب کیږي، اسماء صرف په مسمی باندې دلالت کولو دپاره وی ، ددې بله لغوی معنی نه وی معتبر ، خو دا خبره مطلقاً صحیح نه ده ، ځکه چه اسماء اگر چه د اخبار صریحه په شان نه وی ، بیا هم خبری او لغوی معنی ته دیکښې اشاره خامخا وی ، دې وجه نه ملک الاملاک "نې په ذلیل ترین نومونو کښې داخل کړل ، که لغوی معنی ته دیکښې اشاره نه وی نو دپته به "ذلیل ترین" نوم نه ویلې کیدلو -

خو بعض نومونو کښې لغوی معنی ته څه قسم اشاره نه وی لکه "ابوعمیر" یو کنیت دې خو دیکښې په څه لغوی معنی دلالت نشته دې ، بهر حال دا د "باب المراتب فی الشيء" د قبیله نه دې ، یعنی یو څیز کښې مختلف مراتب کیدې شی ، دارنگه بعض نومونو کښې په معنی لغوی دلالت کیدې شی او په بعضو کښې نه شی کیدې -

تنبيه: سفیان بن عیینه د "ملک الاملاک" تفسیر په "شاهان شاه" سره نقل کړیدی ، خو دا ترکیب مقلوب دې ، اصل کښې "شاه شاهان" دې (۳)

حافظ ابن حجر او نور شارحین وائي چه عجمی ژبه کښې مضاف الیه مقدم وی (۴) خو دا خبره مطلقاً صحیح نه ده ځکه اردو او هندي وغیره کښې مضاف ، په مضاف مقدم وی خو په فارسی کښې د عربی په شان مضاف مقدم وی ، لکه چه حضرت گنگوهی رحمه الله او ددوی په اتباع کښې شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله دا ترکیب "مقلوب" ګرځولي دې - (۵)

(۱) فتح الباری: ۷۱۹/۱۰

(۲) فیض الباری: ۴۰۱/۴

(۳) فیض الباری: ۴۰۱/۴

(۴) فتح الباری: ۷۲۱/۱۰، عمدة القاری: ۲۲/۲۱۶ ارشاد الساری: ۱۳/۲۰۶، الابواب و التراجم: ۱۲/۱۲۰

(۵) لامع الدراری: ۴۲/۱۰، الابواب و التراجم: ۱۲/۱۲۰

بابُ كُنْيَةِ الْمُشْرِكِ

وَقَالَ رَسُولُ تَمِيعَتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ [لَأَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ (ر: ٢٩٢)]
 [٥٨٥] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَحْمَدُ
 عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ أَسَامَةَ
 بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكِبَ عَلَى حِمَارٍ عَلَيْهِ
 قَطِيفَةٌ قَدِ كَبِيَّةٌ وَأَسَامَةُ وَرَاءَهُ يَبْعُدُ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ فِي بَنِي حَارِثِ بْنِ الْخَزَرَجِ قَبْلَ وَقْعَةِ بَدْرٍ
 فَسَارَ حَتَّى مَرَّ بِمَجْلِسٍ فِيهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي النَّبِيِّ سَلُوكَ ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ
 أَبِي قَادَا فِي الْمَجْلِسِ أَخْلَاطٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُشْرِكِينَ عِبْدَةُ الْأَوْثَانِ وَالْيَهُودِ وَفِي
 الْمُسْلِمِينَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَلَمَّا غَشِيَتِ الْمَجْلِسَ عَجَاجَةُ الدَّائِيَةِ خَمَرَ ابْنُ أَبِي أَفْغَةَ يَدَايِهِ
 وَقَالَ لَا تُغَيِّرُوا عَلَيْنَا قَسَمَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا ثُمَّ وَقَفَ فَتَرَكَلْ فَذَعَاهُمْ إِلَى
 اللَّهِ وَقَرَأَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي النَّبِيِّ سَلُوكَ أَيْهَا الْمَرْءُ لَا أَحْسَنَ مِمَّا تَقُولُ
 إِنْ كَانَ حَقًّا فَلَا تُؤْذِنَا فِيهِ فِي مَجَالِسِنَا قَمَرٌ جَاءَكَ فَافْعُضْ عَلَيْهِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ
 رَوَاحَةَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَاعُشْنَا فِي مَجَالِسِنَا فَإِنَّا نَحِبُ ذَلِكَ فَاسْتَبَ الْمُسْلِمُونَ وَالْيَهُودُ كَوْنًا
 وَالْيَهُودُ حَتَّى كَادُوا يَنْتَازِرُونَ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى
 سَكَنُوا ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَابَّتَهُ فَسَارَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى سَعْدِ بْنِ
 عُبَادَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْ سَعْدُ أَلَمْ تَتِمَّ مَا قَالَ أَبُو حِجَابٍ يُرِيدُ عَبْدُ
 اللَّهِ بْنُ أَبِي قَالَ كَذَا وَكَذَا فَقَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ أَيْ رَسُولُ اللَّهِ بَابِي أَلَيْتَ أَغْفَ عَنْهُ
 وَاصْفَحَ فَوَالَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَقَدْ جَاءَ اللَّهُ بِالْحَقِّ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْكَ وَلَقَدْ اضْطَلَعَ أَهْلُ
 هَذِهِ الْبَحْرَةِ عَلَى أَنْ يَتَوَجَّهُوا وَيَعْبُوهَا بِالْعِصَابَةِ فَلَمَّا رَدَّ اللَّهُ ذَلِكَ بِالْحَقِّ الَّذِي أَعْطَاكَ تَرَفَّقَ
 بِذَلِكَ فَذَلِكَ فَعَلَّ بِهِ مَا رَأَيْتَ فَقَعَا عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ يَغْفُونَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَأَهْلِ الْكِتَابِ كَمَا أَمَرَهُمُ اللَّهُ
 وَيَصْطَبُونَ عَلَى الْأَذَى قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ الْآيَةَ وَقَالَ وَذَ
 كَثِيرٌ مِنَ أَهْلِ الْكِتَابِ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَأَوَّلُ فِي الْعَفْوِ عَنْهُمْ
 مَا أَمَرَهُ اللَّهُ بِهِ حَتَّى أُذِنَ لَهُ فِيهِمْ فَلَمَّا غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَدْرًا فَقَتَلَ اللَّهُ بِهَا
 مِنْ قَتَلَ مِنْ صَنَادِيدِ الْكُفَّارِ وَسَادَةِ قُرَيْشٍ فَقَتَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 وَأَصْحَابُهُ مَنُصُورِينَ غَائِبِينَ مَعَهُمْ أَسَارَى مِنْ صَنَادِيدِ الْكُفَّارِ وَسَادَةِ قُرَيْشٍ قَالَ ابْنُ
 أَبِي النَّبِيِّ سَلُوكَ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ عِبْدَةُ الْأَوْثَانِ هَذَا أَمْرٌ قَدْ تَوَجَّهَ قِسَا يَعْوَارُ رَسُولُ اللَّهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَاسْتَمُوا [٢٩٥: ر]

[همه] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ تَوْقِلٍ عَنْ عَمَّاسٍ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ يَأْرَسُولُ اللَّهِ هَلْ تَفْعَتُ أَبَا طَالِبٍ بِشَيْءٍ فَإِنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَفْعُضُ لَكَ قَالَ نَعَمْ هُوَ فِي صَحْصَاحٍ مِنْ نَارٍ لَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ [۳۷۰:۴]

مشرك لوه په كښت سره رابللي شي: د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د مشرك څه كښت وی نو دې په دې كښت سره رابللي شي-

مولانا رشید احمد گنگوہی رحمه الله په لامع الدراری کښې فرماني چه د كښت استعمال په طور د احترام او د اكرام كيږي ، او كافر چه مستحق د احترام نه دی دې وجه نه د چا په زړه كښې به شبه راتلې شوه چه د كافر او د مشرك دپاره د كښت استعمال مكروه دې ، امام بخاری رحمه الله ترجمه الباب سره دا وهم لرې كوی - (۱)

باب كښې امام بخاری رحمه الله درې روایتونه را نقل كړيدي ، رومې روایت ئې تعلیقا ذكر كړيدي ، امام دا په كتاب النكاح ، باب ذب الرجل عن ابنته في الغيبة والإنصاف كښې موصولاً نقل كړيدي - پوره حديث داسې دې "سعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول وهو على المنبر: إن بني هاشم بن المغيرة استأذنوا أن ينكحوا ابنتهم على بن أبي طالب، فلا آذن، ثم لا آذن، ثم لا آذن إلا أن يريدا بن أبي طالب أن يطلق ابنتي وينكح ابنتهم" ديكښي دوی د ابوطالب كښت استعمال كړيدي حال دا دې چه د ده نوم عبد مناف دې - (۲)

دويم روایت ، كتاب التفسير كښي د سورة آل عمران تر لاندې تير شويدي ، هلته د دې او هلته د دې ترجمه او د مشكلو الفاظو معنی هم تيره شويده (۳)

قوله: يتشاورون: يتشاورون يعنى په يو بل باندې راټوپ وهل ..... شرق بذلك يعنى دا حق د ده په مرئ كښې اونختلو ، ده ته اټكې اولگيدلو -

دې روایت كښې رسول الله ﷺ د عبد الله بن ابى بن سلول كښت استعمال كړيدي ، فرماني : "أى سعد، ألم تسمع ما قال أبو حباب" ابو حباب د عبد الله بن ابى كښت دې -

د باب دريم روایت د حضرت عباس رضی الله عنه دې ، دوى د نبی كريم ﷺ نه تپوس او كړو ، اے د الله رسوله : تا ابوطالب ته څه فائده وركړيده ، ځكه چه هغه به د ستا حفاظت كولو او د ستا دپاره به ئې خپله غصه ښكاره كوله ، حضور ﷺ او فرمائل : هو ، هغه په كم اور كښې دى - كه څه نه وې نو هغه به د جهنم په لاندني حصه كښې وو -

دې روایت كښې حضرت عباس د ابوطالب كښت استعمال كړيدي او رسول الله ﷺ پرې بد نه دی گڼلې ، معلومه شوه د يو كافر او د مشرك دپاره كښت استعماليدې شي -

(۱) لامع الدراری : ۴۴۱۱۰ ، تعليقات لامع الدراری : ۴۴۱۱۰

(۲) ۳۹ ارشاد الساری : ۲۰۷۱۱۳ ، شرح الكرمانی : ۵۵۱۲۲

(۳) كشف الباری : كتاب التفسير ، باب (و لتسمعن من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم) الخ : ۱۲۵۱ ، ۱۲۶۰

د کافر دپاره کښت کله استعمالولې شي؟ امام نووی رحمه الله په کتاب الاذکار کښې لیکلې دی، چه کښت هغه وخت د کافر دپاره استعمالولې شي چه کله دې په کښت سره مشهور وی او ددینه بغیر د ده پیژندگلو مشکل وی یا په نوم اخستو کښې د څه فتنې یره وی ..... قرآن کریم کښې ابو لهب کښت استعمال شویدي، د ده نوم عبد العزی دې، ځکه چه دې په دې کښت سره مشهور وو، دارنگه نوم ذکر کول دې وجه نه هم مناسب نه وو چه ده عزی صنم (بت) ته د عبد نسبت کړې وو (۱)

امام نووی رحمه الله فرماني چه که دا شرط نه وی نو بیا صرف نوم ذکر کول پکار دی او په دې اضافه نه دی کول پکار - (۲)

ابن بطال رحمه الله فرماني چه د حدیث د باب نه معلومیږي چه د تالیف قلبی دپاره، یا د یو کافر د اسلام قبولولو امید وی یا د څه بلې فاندې ترینه امید وی نو داسې صورت کښې ده دپاره د کښت استعمال کیدې شي - (۳)

توله: يحوطك: حاط - حوطا: حفاظت كول - ضحضاح: لږ او كم، ډوبې اوبه -

۱۱۲=بَابُ الْمَعَارِضِ مِنْدُوْحَةٍ عَنِ الْكُذِبِ

وَقَالَ إِسْحَاقُ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ كَيْفَ الْغُلَامُ قَالَتْ أُمُّ سَلِيمٍ هَذَا نَفْسُهُ وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدْ اسْتَأْذَنَ وَظَنَ أَنَّهَا صَادِقَةٌ [۱۳۹:۱]

[۵۸۵:۵۸۵] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَنَسٍ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مِيرْلَةٍ لِحَدِّ الْحَادِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ يَا أُنَجَّةُ وَنَحْكُ بِالْقَوَارِيرِ

[۵۸۷:۵۸۷] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَنَسٍ وَأَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي سَفَرٍ وَكَانَ غُلَامٌ مَخْدُومٌ يَحْدُثُ لَهُ أُنَجَّةٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُوَيْدَكَ يَا أُنَجَّةُ سَوْفَكَ بِالْقَوَارِيرِ قَالَ أَبُو قِلَابَةَ يَعْنِي النِّسَاءَ

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا حَبَّانُ حَدَّثَنَا هَبَّامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَادٍ يُقَالُ لَهُ أُنَجَّةٌ وَكَانَ حَرَنَ الصَّوْتِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُوَيْدَكَ يَا أُنَجَّةُ لَا تَكْثِرِ الْقَوَارِيرَ قَالَ قَتَادَةُ يَعْنِي ضَعْفَةَ النِّسَاءِ

(۱) فتح الباری: ۱۰، ۷۲۳، عمدة القاری: ۲۲، ۲۱۸، ارشاد الساری: ۱۳، ۲۱۰، الاذکار النوویة مع الفتوحات الربانیة، کتاب الأسماء، باب جواز تکیة الکافر: ۱۵۴/۶، ....

(۲) الاذکار النوویة مع الفتوحات الربانیة، کتاب الأسماء، باب جواز تکیة الکافر: ۱۵۴/۶

(۳) شرح صحیح البخاری لابن بطال: ۳۵۵/۹

[۵۸۵] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي قَتَادَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ مِنْ شَيْءٍ عَوَّانٍ وَجَدْنَا لَهُ كِبَرًا [ر: ۲۳۸۳]

امام بخاری رحمه الله په ترجمه الهاب کښې چې کوم الفاظ ذکر کړيدي ، دا د مرفوع حديث الفاظ دي ، چې کوم د حضرت عمران بن الحصين رضي الله عنه نه روايت دي - (۱)

مولانا انور شاہ کشمیری رحمه الله په فیض الباری کښې لیکي :

• قوله : مندوحة أي متسع ومفر ، أراد المصنف من المعارض التورية ، أي التكلم بكلام لا يفهم المخاطب ما أراد منه المتكلم ، ما يفهم منه يظنه صادقا باعتباره ، ولم يرد تعريض علماء البيان - (۲) یعنی د معارض نه دلته توريه مراد ده ، مقصد دا دي چې داسې خبره کول چې مخاطب دینه د متکلم په مراد پوه نه شي او چې کوم مفهوم مخاطب ترینه واخلې ، دې متکلم په دیکښې رښتوني او صادق خیال کړي ، دینه د علم بیان اصطلاحی تعریفونه مراد نه دي ، علامه ابن اثیر په "النهاية" کښې لیکي :

• المعارض : جمع مغراض ، من التعريض ، وهو خلاف التصريح من القول - (۳) یعنی معارض د معراض جمع ده او دا د تعريض نه دي ، تعريض د صریح ضد دي -

د المعارض مندوحة من الکذب مطلب دا دي چې که چا توريه اوکړه او تصریح سره ئې خبره نه وي کړې نو دا په دروغو کښې داخل نه دي ، علامه قسطلانی رحمه الله ددې ترجمه لیکي :

• أي في المعارض من الاتساع ما يغني عن الكذب - (۴)

امام بخاری رحمه الله د دې په جواز باندې رومي استدلال د حضرت ام سليم د قصې نه کړيدي ، حضرت ابو طلحه دینه تپوس اوکړو ، هلك څنگه دي ؟ نو دې اوويل : په سکون او په آرام دې څما اميد دي چې ده راحت بيا موندو • ابو طلحه خیال اوکړو چې دا رښتیا وائی او ماشوم د بیمارۍ نه ښه شويدي ، حال دا وو چې وفات شوې وو خو حضرت ام سليم توريه اوکړه او ده ته ئې اصل حقیقت د شپې خودل مناسب اونه گڼل ، دپته دروغ نه وائی بلکه توريه ورته وائی ، چنانز کښې امام دا موصول نقل کړيدي ، لکه چې قسطلانی رحمه الله لیکي :

• وظن أبو طلحة أنها صادقة باعتبار ما فهمه من كلامها ، لأن مفهومه أن الصبي تعالى ، لأن النفس إذا سكن ، أشعر بالنوم ، والعليل إذا نام ، أشعر بوزال مرضه أو خفته ، فالبراءة صادقة باعتبار مرادها ، وأما غيرها بذلك فهو غير مطابق لما مر الذي فهمه أبو طلحة ، فمن ثم قال الراوي : وظن أنها صادقة ، ومثل ذلك لا يسي كذبا .

(۱) النهاية لابن الاثير : (۲۱۲/۳)

(۲) فيض الباری : (۴۰۱/۴)

(۳) النهاية لابن الاثير "مادة عرض : (۲۱۲/۳)

(۴) ۴۷ ارشاد الساری : (۲۱۰/۱۳)

على الحقيقة، بل مندوحة عن الكذب^(۱)

باب کنبی دننه چه کوم دوه حدیثونه دی ، دیکنبی یو انجشه والا حدیث دی ، چه دیکنبی رسول الله ﷺ د ښخو دپاره "قواریر" لفظ په طور د تشبیه استعمال کړیدی ، او دویم حدیث کنبی د آس دپاره "بحر" لفظ په طور د تشبیه استعمال کړیدی ، دا دواړه حدیثونه د معاریض د قبیل نه نه دي ، بلکه دا الفاظ مجازا استعمالیږي -

ابن منیر تکلف کړیدی او ویلي دي چه د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دي چه کله کلام کنبی د مجاز استعمال جائز دي ، نو د معاریض استعمال په طریق اولی جائز کیدل پکار دي ، ځکه چه معاریض کنبی کلام په خپله حقیقی معنی کنبی استعمالیږي -^(۲)

علامه انور شاه کشمیری رحمه الله دي دواړو حدیثونو کنبی د یو بل سره مناسبت بیانوي او لیکي: "قوله: ما رأينا من شيء، مع أنه كان رأى شيئا من الأشياء لا محالة، فيكون المراد شيء يعتد به، فساها معارض، مع أنها ليست من المعارض في شيء..... وبالحيلة: مراد المصنف أن المعارض و

أمثالها ليست من الكذب في شيء ولكنها أنواع من الكلام....."^(۳)

(يعني حضور ﷺ "ما رأينا من شيء" او فرمائل چه ما څه نه دي لیدلي ، حال دا دي چه دوی خو به څه خیز خامخا لیدلي وي ، مطلب دا وو چه ما څه قابل ذکر او قابل توجه خیز نه دي لیدلي . دیته معاریض او ویلي شو ، حال دادې دا د معاریض د قبیل نه دي ، خلاصه دا چه معاریض وغیره د کلام یو قسم ضرور دي خو دیته دروغ نه شی ویلي کیدی -

۷: «بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِلشَّيْءِ «لَيْسَ بِشَيْءٍ وَهُوَ يَنْوِي أَنَّهُ لَيْسَ بِحَقِّ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْقَبْرَيْنِ يُعَذَّبَانِ بِلَا كَبِيرٍ وَإِنَّهُ لَكَبِيرٌ» [۵۷:۸۰]

[۵۷:۸۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عُرْوَةَ أَنَّهُ سَمِعَ عُرْوَةَ يَقُولُ قَالَتْ عَائِشَةُ سَأَلَ أَنَسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْكُفَّانِ فَقَالَ هُمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَسُوا بِشَيْءٍ عَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّهُمْ يُعَذَّبُونَ أَحْيَانًا بِالشَّيْءِ يَكُونُ حَقًّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ الْكَلِمَةُ مِنَ الْحَقِّ تَخْطِفُهَا الْجَنَّةُ فَيَقْرؤها فِي أَذُنِ وَلِيِّهِ قَرَأَ الدَّجَاجَةُ فَيَطْلُوتُ فِيهَا أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ كَذِبَةٍ [۵۷:۸۱]

ډیر کړتې یو خیز معیاری نه وی ، یا حق نه وی ، دي دپاره په عربی ژبه کنبی او دا رنگه په نورو ژبو کنبی هم ویلي کيږي چه "لیس بشي" "هیچ هم نه دي" "لیس بشي" مطلب دا دي

(۱) ارشاد الساری: ۲۱۰/۱۳

(۲) فتح الباری: ۷۲۶/۱۰

(۳) فیض الباری: ۴۰۲/۴

چه دا حق نه دې ، اردو ژبه کښې هم عموماً د چا باره کښې ويلې کيږي چه " وه تو کچه بهي نهين " (دې خو هيڅ هم نه دې) په داسې کلام سره د ده د وجود او د شيء کيدو نفی مقصود نه وي ، بلکه د دې د معياري کيدو ، د حق کيدو او صحيح کيدو نفی وي -
د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه داسې کلام د کذب په زمره کښې داخل نه دې ، د " ليس بشي " مطلب دا دې چه ليس بشي ، معتد به يعنی څه قابل ذکر او قابل اعتبار خيز نه دې - (۱)

باب کښې امام بخاری رحمه الله د حضرت ابن عباس تعليق ذکر کړيدې ، چه دوی ﷺ دوه قبرونو متعلق او فرمائل : چه دوی دواړو ته عذاب ورکولې کيږي ، څه لوی خيز کښې نه دې ، خو دا لوی دې ، رومې نې نفی او کره او بيا نې اثبات او کړو فکله قال لشع : ليس بشي (۲) ای ليس بشي له اهميته عند الناس وان كان في نفسه اهم ، کتاب الطهارة ، باب من الکباثر ان لا يستتر من بوله کښې امام بخاری رحمه الله دا تعليق موصولاً ذکر کړيدې -

د باب دويم روايت کښې حضور اکرم ﷺ نه د کاهنانو متعلق تپوس اوشو ، دوی او فرمائل " ليسوا بشي " هيڅ هم نه دی ، يعنی ليس بشي ، يعتد به (۳)

گڼه د کاف په فتحه او د ذال په سکون سره ، دروغو ته وانی

۱۱۸ = بَابُ رَفْعِ الْبَصَرِ إِلَى السَّمَاءِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبْرَةِ كَيْفَ خَلَقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ [الغاشية: ۱۸۴]
وَقَالَ أَيُّوبُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَفَعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ [۳: ۱۸۲]

[۵۸۱۰] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَقُولُ أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَمَّا قُتِرَ عَتَى الْوَحْيِ فَبَيْنَا أَنَا أُمَشِي سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ فَرَفَعْتُ بَصَرِي إِلَى السَّمَاءِ فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِمِجْدَاءٍ قَاعِدٌ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ [۳: ۱۸۲]

[۵۸۱۱] حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْزُومٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي شَرِيكٌ عَنْ كُرَيْبٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَثُّ فِي بَيْتِ مَيْمُونَةَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَهَا فَلَمَّا كَانَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرِ أَوْ بَعْضُهُ قَعَدَ فَنَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ فَقَرَأَ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ آيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ [۳: ۱۸۴]

(۱) الابواب و التراجم : ۱۲۰/۱۲

(۲) ارشاد الساری : ۲۱۲/۱۳ ، عمدة القاری : ۲۲۰/۲۲

(۳) لامع الدراری : ۴۴/۱۰ ، الابواب و التراجم : ۱۲۰/۱۲

د ترجمه الباب مقصد: ابن التین فرمائی چہ د امام بخاری رحمہ اللہ پہ دے ترجمہ الباب سرہ مقصد د ہفہ تردید دے چہ کوم اسمان تہ سترگہ اوچتول مکروہ گنری - (۱)

لکہ چہ امام طبری رحمہ اللہ د حضرت ابراہیم تیمی او د عطا سلمی نہ نقل کریدے چہ خلویستوکالو پورے ہفوی اسمان تہ سترگہ نہ وے پورے کڑے دوجہ د یرے داللہ تعالیٰ نہ (۲)

امام بخاری رحمہ اللہ د دے مسلک تردید کوی ، ہو د مانخہ پہ حالت کنبے آسمان تہ سترگہ اوچتول ممنوع دی ، پہ کتاب الصلاة کنبے د حضرت انس مرفوع روایت تیر شویدے ، چہ ہفے کنبے دی : ماہال اقوام یرفعون ابصارہم الی السماء فی صلاتہم ، فاشدد قلبہ فی ذلک حتی قال

لینتھون من ذلک اولتخطفن ابصارہم (۳) پہ ہفہ خلقو خہ شویسے چہ دوی پہ مانخہ کنبے اسمان تہ برہ گوری ، حضور د دے بارہ کنبے سختہ منع اوکرہ او ارشاد نہی اوکرہ چہ دا خلق دے دے حرکت نہ منع شی گنی د دوی پہ نظر واخستی شی (۴)

بہر حال دا د مونخ پہ حالت کنبے آسمان تہ د سترگو اوچتولو حکم دے ، تر کومے چہ عام حالاتو کنبے آسمان تہ د کتلو حکم دے ، دا بغیر د کراہتہ جائز دے ، بلکہ ددے خو فوائدہم بیانیری -

باب کنبے ذکر د ایوب سختیانی تعلیق امام احمد پہ مسند کنبے او امام بخاری رحمہ اللہ پہ کتاب المغازی ، باب مرض النبی ﷺ و وفاتہ کنبے موصولاً نقل کریدے ، ہلتہ د روایت الفاظ دی : فرفع رأسہ الی السماء..... (۵)

امام ابوداود رحمہ اللہ پہ : سنن ابی داود : کنبے یو روایت نقل کریدے ، دیکنبے دی : کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا جلس يتحدث ، یکثر ان یرفع بصرہ الی السماء (۶) یعنی رسول اللہ ﷺ چہ بہ کلہ ناست وو او خبری بہ نہی کولے نو آسمان تہ بہ نہی یرے سترگہ اوچتولے -

۱۱۹ = باب نکبت العودی فی الماء والطین

[۵۸۱۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُمَانَ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبُو عُمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّهُ كَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَاطِطٍ مِنْ حِطَّانِ الْمَدِينَةِ وَفِي يَدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُودٌ يَضْرِبُ بِهِ بَيْنَ السَّاءِ وَالطَّيْنِ فَبَاغَرَهُ رَجُلٌ يَسْتَفْتِمُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ افْتَحْ لَهُ وَبَيِّرْهُ بِالْجَنَّةِ فَذَهَبَتْ إِذَا أَبُو بَكْرٍ فَقَعَتْ لَهُ وَبَيَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ ثُمَّ اسْتَفْتَمَ رَجُلٌ آخَرَ فَقَالَ افْتَحْ لَهُ وَبَيِّرْهُ بِالْجَنَّةِ فَإِذَا عُمَرُ فَقَعَتْ لَهُ وَبَيَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ ثُمَّ اسْتَفْتَمَ رَجُلٌ آخَرٌ وَكَانَ

(۱) فتح الباری : ۷۲۸/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۲۰/۲۲

(۲) فتح الباری : ۷۲۸/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۲۰/۲۲

(۳) صحیح البخاری : باب رفع البصر إلی السماء فی الصلوة : ۱۶۶ (رقم الحدیث : ۷۵۰).....

(۴) فتح الباری : ۷۲۸/۱۰ ، عمدة القاری : ۲۲۱/۲۲ ، ارشاد الساری : ۲۱۴/۱۳

(۵) الحدیث أخرجه ابوداود فی کتاب الأدب ، باب الهدی فی الکلام : ۳۰۹/۲

مُنَكِّمًا فَنَجَسَ فَقَالَ افْتَمَرْ لَهُ وَبَيَّعْهُ بِالْحَنَّةِ عَلَى بَلْوَى تُصَيِّبُهُ أَوْ تَكُونُ قَدْ هَبَّتْ فَإِذَا عُثْمَانُ
فَقَعْتُ فَقَعْتُ لَهُ وَبَيَّعْتُهُ بِالْحَنَّةِ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي قَالَ قَالَ اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ [۳۴:۱]

د حضرت ابوموسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ نہ روایت دی ہے کہ دے دے مدینہ منورہ پہ یو باغ کنبی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ وو ، د دوی پہ لاس کنبی یو لرگہ (چوکه) وو ، چہ دا دوی پہ مینخ د اوبو او د خاورہ کنبی وھلو ، یو سرہ راغلو او د باغ د دروازہ د خلاصو لو ئی اوویلی نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانل : دروازہ ورته خلاصہ کرہ او دہ تہ د جنت زیری ورکرہ ، نو خہ چہ دروازہ تہ ورغلم نو اومہ کتل چہ حضرت ابوبکر صدیق دی ، ما دوی تہ دروازہ خلاصہ کرہ او د جنت زیری مہ ورته ورکرو ، بیا بل یو کس د دروازہ خلاصو اوویلی : نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانل : دروازہ ورته خلاصہ کرہ او دہ تہ د جنت زیری ورکرہ ، خہ چہ ورغلم نو اومہ کتل چہ حضرت عمر دی ، ما دوی تہ دروازہ خلاصہ کرہ او د جنت زیری مہ ورته ورکرو ، بیا یو بل سری د دروازہ خلاصو اوویلی دغہ وخت دوی صلی اللہ علیہ وسلم دہ وھلی وہ نو دوی کبیناستل : نو دوی صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانل : دروازہ ورته خلاصہ کرہ او دہ تہ د جنت زیری ورکرہ پہ ہغہ مصیبت چہ دہ تہ بہ ملاویری ، نو چہ خہ لارم نو دی حضرت عثمان وو ، ما دوی تہ دروازہ خلاصہ کرہ او د جنت زیری مہ ورته ورکرو او حضور صلی اللہ علیہ وسلم چہ کومہ خبرہ کری وہ ، ہغہ مہ ورته اوخودلہ نو دوی اوویل : اللہ المستعان (اللہ مددگار دی) -

د ترجمہ الباب مقصد : د یو سرہ پہ لاس کنبی دیر کرتہ یو ہمسایہ خہ لرگہ یا خہ دکہ وی او دی سرہ دی زمکہ گروی یا پہ زمکہ ئی رو رو وھی ، دا عموماً ہلہ کیبری چہ کلہ انسان پہ دیر دوب سوچ کنبی وی نو پہ بی خیالی کنبی ئی د لاسونو دا حرکت پہ خپلہ جاری وی - د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دا دی چہ داسی حرکت بی د خہ کراہتہ جائز دی او دا پہ لھو او عبث کنبی داخل نہ دی - (۱)

شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ فرمانلی دی چہ امام بخاری رحمہ اللہ دا ترجمہ الباب د دی عمل د عدم جواز د وھم لرہ کولو دپارہ قائم کریدی چہ کوم پہ ترمذی او پہ ابن ماجہ کنبی د حضرت عقبہ بن عامر د یو مرفوع حدیث نہ پیدا کیبری ، د ہغی الفاظ

دی - کل شئ یلویہ الرجل باطل إلا رمیہ بقوسہ ، وتادیہ فرسہ ، وملاعبتہ امرأۃ ، فلنھن من الحق ..... (۲) یعنی سرہ چہ د کوم خیز سرہ ہم لو بی کوی باطل دی ماسو دا غشی ویشتلو نہ او آس جوتی کولو نہ او د خپلی بنخہ سرہ د لو بی کولو نہ ، دا جائز دی -

مولانا انورشاہ کشمیری رحمہ اللہ پہ "فیض الباری" کنبی فرمانی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داسی کریدی نو دا د وقار او د متانت خلاف نہ دہ - (۳) دینہ د امام بخاری رحمہ اللہ یو بل مقصد تہ ہم اشارہ اوشوہ چہ دا عمل د وقار او د ادب خلاف نہ دی -

د حدیث د ترجمہ الباب سرہ مناسبت بالکل واضعہ دی دیکنہی دی و فی ید النبی صلی اللہ علیہ وسلم عود

(۱) فتح الباری : ۷۲۹/۱۰ ، الابواب و التراجم : ۱۲۰/۱۲

(۲) الابواب و التراجم : ۱۲۰/۱۲

(۳) فیض الباری : ۴۰۲/۴

یضرب به بین الماء و الطین ..... دا حدیث په کتاب المناقب ، باب مناقب عمرین الخطاب رضی اللہ عنہ کښې تیر شویډي -

۱۲۰ = باب الرَّجُلِ يَنْكُتُ الشَّيْءَ عَيْدٍ فِي الْأَرْضِ

[۵۸۱۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ وَمَنْصُورٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةٍ فَجَعَلَ يَنْكُتُ الْأَرْضَ بِعُودٍ فَقَالَ لَيْسَ مِنْكُمْ مَنْ أَحَدٌ إِلَّا وَقَدْ فُرِعَ مِنْ مَقْعِدِهِ مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَقَالُوا أَفَلَا تَتَكَلَّمُ قَالَ اغْمُلُوا كُلُّ مَيْتَةٍ فَأَمَّا مَنْ أَغْطَى وَأَتَّقَى (الآيَةُ: ر: ۱۴۹۶)

دینه وړاندې باب کښې د " ینکت العود .... " ذکر دې دینه مراد همسا ده او دې باب کښې نې " الشَّيْءَ " او ویلي نو دې سره ډکې وغیره ته اشاره کوي او مطلب دا دې چه که په لاس کښې لرگې وی او خبرې کوي یا سوچ کوي او دا په زمکه وهې یا ډکې وی اودې سره زمکه گړولې شي نو دا ټول جائز دی - ( )

مولانا زکریا رحمه الله فرماني چه د امام مقصد دینه د غور او د فکر کولو تاکید سره سره توجه ورکول مقصود دی ځکه چه داسې عمل د غور و فکر په وخت کیږي ، قرآن کریم په خو آیتونو کښې هم نې (لعلکم تفکرون) او ویل او د غور اوفکر ترغیب نې ورکړو لکه چه حضرت لیکي : " قلت : لعل التوبییب بهذه الترجمة مع أن معناه قد تقدم في باب السابق (إشارة منه إلى مورد الإهتمام في أمر التفكر والتدبر ، وإلا فاصل النكت قد ثبت جوازها في الباب السابق وقد ورد الحث والتحريض في عدة آيات من القرآن في الأمر بالتفكر بقوله : (لعلکم تفکرون) فتأمل ، فإنه لطيف " (۲)

حدیث د باب کتاب التفسیر کښې د سورة الليل په تفسیر کښې تیر شویډي ، دیکښې دی فجعل ینکت الأرض بعود

قوله: فكلٌ ميسرٌ: مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله د دې په تشریح کښې لیکي :

" آي لستم في مكنة من فعل شيء ، وتركه من عدا أنفسكم وإنها هو أمر مقدر ، فتفعلون وتتركون ما قدر لكم ، و ذلك يكون ميسرًا لكم ، فلا يأتى منكم خلافة ، فلا تكال وترك الجهد في الأعمال عت " (۳)

د دې حاصل دا دې چه د يو کار پریخودل یا د يو کار کولو د انسان دپاره د مخکښې نه مقرر او مقدر وی ، دې چه څه هم کوي یا څه هم پریردی دا د تقدیر مطابق ده دپاره میسر کیږی ، دې وجه نه اعمالو کښې دننه په تقدیر توکل کول او محنت پریخودل دا عبت دی ، ځکه چه تقدیر کښې څه لیکلې شویډي هغه خو به خامخا کوي -

(۱) ارشاد الساری : ۲۱۷ / ۱۳ ، و الابواب و التراجم : ۱۲۰ / ۱۲)

(۲) الابواب و التراجم : ۱۲۰ / ۱۲)

(۳) فیض الباری : ۴۰۲ / ۴)

۱۳۱= بَابُ التَّكْبِيرِ وَالتَّسْبِيحِ عِنْدَ التَّعَجُّبِ

[۵۸۱۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي هُنْدُ بِنْتُ الْحَارِثِ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ اسْتَيْقِظَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ مَاذَا أُنْزِلَ مِنْ الْخَزَائِنِ وَمَاذَا أُنْزِلَ مِنَ الْفَتَنِ مَنْ يُوقِظُ صَوَاحِبَ الْحُجُرِ يُرِيدُ بِهِ أَنْوَاجَهُ حَتَّى يُصَلِّيَ رَبُّ كَسَابِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةً فِي الْآخِرَةِ [۵: ۱۱۵]

وَقَالَ ابْنُ أَبِي ثَوْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ قَالَ قُلْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَعَتْ نِسَاءُكَ قَالَ لَا قُلْتُ اللَّهُ أَكْبَرُ [۸۰: ۱۸۰]

حضرت ام سلمه فرمائی کہ رسول اللہ ﷺ د خوبه را بیدار شو نو وی فرمائل : سبحان الله !
خه خه خزانې او خه خه فتنې نازلې شوې ، خوک شته چه د دې کو تو یو زنانه (ازواج مطهرات)
(راوینې کړې ، دې دپاره چه مونځ او کړې ، دنیا کښې به ډیرې جامې اغوستونکې ښځې
(د ناقص لباس په وجه) په آخرت کښې به برېښوې وې -

[۵۸۱۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَحَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتُ حَمِيٍّ زَوْجَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَوُّهُ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ فِي الْمَسْجِدِ فِي الْعَشْرِ الْقَوَابِرِ مِنْ رَمَضَانَ فَتَعَدَّتْ عِنْدَهُ سَاعَةً مِنَ الْعِشَاءِ ثُمَّ قَامَتْ تَنْقَلِبُ فَقَامَ مَعَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْلِبُهَا حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ بَابَ الْمَسْجِدِ الَّذِي عِنْدَ مَنْكِبِ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِهِمَا رَجُلَانِ مِنَ الْأَنْصَارِ قَسَمَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ نَفَذَا فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رِسْلِكَمَا إِنَّمَا هِيَ صَفِيَّةُ بِنْتُ حَمِيٍّ قَالَا سُبْحَانَ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَبُرَ عَلَيْهِمَا مَا قَالَا إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ ابْنِ آدَمَ مَبْلَغُ الدَّمِ وَإِلَى خَشِيَّتِ أَنْ يُقَذَّفَ فِي قُلُوبِكُمَا [۱۳۰: ۱۳۰]

ام المؤمنین حضرت صفیه بنت حمی نه روایت دې چه دا د رسول الله ﷺ ملاقات دپاره راغله ، دغه وخت دوی په جومات کښې د رمضان د آخرې عشرې د اعتکاف دپاره ناست وو -
دوی سره د عشاء خه خبرې اوشوې ، بیا د واپس تللو دپاره اودریدله ، نو نبی کریم ﷺ دا کور ته رسولو دپاره اودریدو ، تر دې چه کله دې د جومات هغه دروازې ته اورسیدو چه کومه د ام سلمه د کور سره نزدې وه ، نو یو دوه انصار دوی سره په خواه کښې تیر شو او دوی دواړو رسول الله ﷺ ته سلام او کړو ، بیا په تیزۍ سره وړاندې شو ، رسول الله ﷺ دې دواړو ته او فرمائل : لږ اودرېږئ ، دا صفیه بنت حمی ده (خوک پردۍ ښځه نه ده) ، دې دواړو او وویل : سبحان الله اے د الله رسوله : دا وضاحت کول دوی ته ډیر سخت اولگیدلو ،
نو حضور ﷺ او فرمائل : شیطان د اولاد د آدم په رگونو کښې په شان د وینې گرځی ، دې

وجه نه ما ته يره اوشوه چه اسې نه شيطانه د ستاسو په زړه کښې وسوسه وانه چوۍ -
باب کښې د ابن ابی ثور تعلیق په کتاب العلم باب التواضع العلم کښې موصولاً تیر شوي دي ،
د ابن ابی ثور نوم عیدالله بن عبدالله دي - العشر الغوابر: البراد بها هنا البواق یعنی د رمضان
آخری عشره (۱)

تغلب: أي تنصرف إلى بيتها - يعلبها: جملة حاله ده ، أي يصرفها إلى بيتها - ثم نفذ: وائي، رجل نافذ
في أمره أي ما مضى والمعنى نفذاً مسرعين یعنی دواړه په تيزۍ سره تیر شو - على رسلكما: یعنی
او درېږي..... يقذف في قلبكما أي يقذف الشيطان شيئاً في قلبكما - (۲) یعنی شيطان به د ستاسو
زړونو کښې وسوسه واچوۍ -

د ترجمة الباب مقصد: د تعجب په وخت "الله اکبر" او سبحان الله " ويل حديث سره ثابت دي د
الله په برکتی نوم باندې مشتمل داسې جملو سره چه ژبه تازه وي ، بعض خلق دا ممنوع
گرځوي او وائي چه د الله ذکر د خپلو عامو خبرو داسې حصه نه دی جوړول پکار ، ځکه چه
دا د آدب د ذکر خلاف دی ، امام بخاري رحمه الله په دي ترجمة الباب سره د دوی تردید
کړيدي ، حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن بطلال په حواله سره ليکي :

"التسبيح والتكبير معناه تعظيم الله وتثنيه من السوء، واستعمال لك عند التعجب، واستعمال الأمر حسن
، وفيه تبيين للسان على ذكر الله تعالى، وهذا توجيه جيد، كأن البخاري رمزاً إلى الرد على من منع ذلك" (۳)
مولانا رشيد احمد گنگوښي رحمه الله فرماني چه دينه د هغه خلقو د مسلك تردید باندې
استدلال کيږي چه کوم وائي چه يو سړی بل ته اوويل: "خوارك اوکړه" او ده جواب کښې
اوويل: اذکرو باسم الله د الله نوم واخله نو دي کافر شو - (۴)
دحديث د باب نه ددي غلط کيدل ثابتيږي چه د الله نوم او ذکر په کلام الناس کښې داسې
استعماليدي ، لکه چه حضرت ليکي

"فيه دلالة على رد ما قال بعضهم إن من قال لا إله إلا الله، فقال الذكروا باسم الله كفر، وجه الرد ظاهر، فإن
الحديث وضع اسم الله موضع كلام الناس، كما في مسألة "بسم الله فافهم" (۵)

(۱) فتح الباری: ۷۳۱/۱۰، عمدة القاری: ۲۲۴/۲۲

(۲) عمدة القاری: ۲۲۴/۲۲

(۳) فتح الباری: ۷۳۱/۱۰، شرح صحيح البخاري لابن بطلال: ۳۶۴/۹

(۴) لامع الدراري: ۴۶، ۴۵/۱۰ ايضاً تعليقات لامع الدراري: ۴۶، ۴۵/۱۰ -

(۵) لامع الدراري: ۴۶، ۴۵/۱۰

باب النبی عن الخذف

[۵۸۷۲] حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ عُقْبَةَ بْنَ صُهَبَانَ الْأَزْدِيَّ يُحَدِّثُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُقْفَلٍ الْهُزَلِيِّ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الْخَذْفِ وَقَالَ إِنَّهُ لَا يَقْتُلُ الصَّيْدَ وَلَا يَنْكُحُ الْعَدُوَّ وَإِنَّهُ يَقْتُلُ الْعَيْنَ وَيَكْسِرُ السِّنَّ [ر: ۵۸۷۱]

خَذَف (د خاء په فتحه او د ذال په سکون سره) په ګوتو سره کانرو ویشتلو ته وائی، ابن بطال فرمائی: چه د مټې ګوتې او د مسواکې ګوتې سره کانرې ګزارولو ته خذف وائی (۱) رسول الله ﷺ دینه منع کړیده او فرمائی چه دې سره نه ښکار ویشتي کیدې شی او نه دښمن زخمی یا قتل کیدې شی، خو دې سره سترګه اوڅی یا غاښ ماتیري -

مقصود دا دې چه د دښمن څه نقصان په دې نه شی کیدې، خو د خوا کښې ناستو خلقو نقصان کیدې شی، چه د چا سترګه پرې اولګی یا نې پرې غاښ اولګی نو سترګه به نې زخمی او غاښ به نې مات شی -

قوله: لا ینکح العدو: دا نکاحه نه دې، نکاحه د دښمن قتل کولو او زخمی کولو ته وائی (۲)

باب الحمد للعاطس

[۵۸۷۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ عَطَسَ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَمَتَّ أَحَدُهُمَا وَلَمْ يَتَمَتَّ الْآخَرُ فَقِيلَ لَهُ فَقَالَ هَذَا أَحَدُ اللَّهِ وَهَذَا لَمْ يَحْمَدِ اللَّهَ [ر: ۵۸۷۱]

دې باب کښې امام بخاری رحمه الله د پرنجې کوونکي دپاره "الحمد لله" ویلو مشروعیت او د دې استحباب بیان کړیدې، د پرنجې په وجه دماغ خلاصیږي، او طبیعت کښې نې تازګی پیدا کیږي - (۲) بعضي وائی چه په پرنجې کولو سره د دماغو بعض بیماری ختمیږي دې وجه نه ده لره په طور د شکر "الحمد لله" ویل مسنون او مستحب دی، امام نووی

(۱) ۷۲ شرح ابن بطال: ۱۹/۳۶۴

(۲) عمدة القاری: ۲۲/۲۲۴

(۳) ۵۸۶۷ الحديث أخرجه البخاری ایضا فی کتاب الأدب. باب لا یشتت العاطس إذا لم یحمد الله (رقم الحديث: ۵۸۷۱) وأخرجه مسلم فی کتاب الزهد والرقائق. باب تسمیت العاطس وکراهة التناوب: ۲۲۹۲/۴ (رقم الحديث: ۲۹۹۱) وأخرجه أبو داود فی کتاب الأدب. باب من یعطس ولا یحمد الله: ۱۴/۳۰۹ (رقم الحديث: ۵۰۳۹) وأخرجه الترمذی فی کتاب الأدب. باب ما جاء فی إيجاب التسمیت بحمد العاطس ۱۵/۸۴ (رقم الحديث: ۲۷۴۲) وأخرجه النسائی فی کتاب عمل الیوم واللیلة. باب ما یقول إذا عطس: ۱۶/۶۴ (رقم الحديث: ۱۰۰۵۰) وأخرجه ابن ماجه فی کتاب الأدب. باب تسمیت العاطس: ۱۲/۱۲۳۳ (رقم الحديث: ۳۷۱۳)

(۴) ارشاد الساری: ۱۳/۲۱۹

رحمه الله دې په استجاب اجماع نقل کړېده (۱)

د پرنجې نه پس خومره الفاظ ويل پکار دی : اوس دا خبره پاتې کيږي چه خومره الفاظ ويل پکار دی ، ديکنيې روايتونه مختلف دی :

① شارح بخاری ابن بطال د يو جماعت نه نقل کړېدې چه صرف " الحمد لله " ويل پکار دی ، او په دې څه اضافه نه دی کول پکار (۲) د دوه بابونو نه پس د حضرت ابوهريره روايت راځي ديکنيې صرف د " الحمد لله " ذکر دې

② امام ترمذی رحمه الله د حضرت ابو ايوب رضي الله عنه نه مرفوع حديث نقل کړېدې چه هغې کنيې دی " إذا عطس أحدكم ، فليقل : الحمد لله على كل حال " (۳)
امام ابوداود رحمه الله په سنن کنيې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه هم ددې مفهوم يو روايت نقل کړېدې - (۴)

③ امام بخاری رحمه الله په " الادب المفرد " کنيې د حضرت ابن عباس نه يو روايت نقل کړېدې دينه معلومېږي چه " الحمد لله رب العالمين " ويل زيات بهتر دی ، د روايت الفاظ دی ... إذا عطس الرجل ، فقال : الحمد لله ، قال الملك : رب العالمين ، فلن قال : رب العالمين ، قال الملك : يرحمك الله (۵) يعنى چه كله سرې د پرنجې نه پس الحمد لله اووايي نو يو فرشته ورسره د رب العالمين " اضافه اوکړي او چه دې الحمد لله رب العالمين اووايي نو فرشته " يرحمك الله " اووايي او د پرنجې کوونکي دپاره د رحمت دعا اوکړي -

④ امام بخاری رحمه الله په " الادب المفرد " کنيې او طبراني په معجم کنيې د حضرت علی نه يو روايت نقل کړېدې ، ديکنيې ئې دواړه جمع کړېدی ، ديکنيې دی " من قال عند عطسه سبعها : الحمد لله رب العالمين على كل حال ، ما كان لم يجد وجه الضرس ولا الاذن أبدا " (۶)

يعنى چه چا د پرتجې نه پس " الحمد لله رب العالمين على كل حال " اوويلې نو د ده دارې او د غوږ درد به پاتې نه شی -

دا حديث اگر چه موقوف دې خو ددې رجال ثقه دی (۷)
او د غير مدرک بالقیاس امورو کنيې حديث موقوف هم د مرفوع په درجه کنيې وی ، د

(۱) شرح النووي على صحيح مسلم كتاب الزهد ، باب تسميت العاطس : ۴۱۳۱۲ ، فتح الباری : ۷۳۲۱۱۰

(۲) شرح ابن بطال : ۳۶۸۱۹

(۳) الحديث أخرجه الترمذی فی أبواب الآداب ، باب ما جاء كيف تسميت العاطس : ۸۳۱۵ (رقم

الحديث : ۲۶۴۱)

(۴) الحديث أخرجه ابوداود فی كتاب الأدب ، باب ما كيف تسميت العاطس : ۳۳۰۱۲

(۵) الادب المفرد مع فضل الله الصمد : ۳۷۶۱۲

(۶) الادب المفرد مع فضل الله الصمد : ۳۸۳۱۲ ، فتح الباری : ۷۳۲۱۱۰

(۷) فتح الباری : ۷۳۲۱۱۰

اصول عالمانو ددې قاعدې تصریح کړېده - (۱)

⑤ امام طبري رحمه الله د حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا نه یو روایت نقل کړېدې ، هغه فرماني :
 "عطس رجل عند النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال : الحمد لله ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : يرحمك الله ،
 وعطس آخر ، فقال : الحمد لله رب العالمين حمدا طيبا كثيرا مباركا فيه ، فقال : ارتفع هذا على هذا تسم
 مشادة درجة" (۲)

د دې مفهوم یو روایت امام ترمذی رحمه الله د حضرت رفاعه بن رافع نه هم نقل کړېدې ،
 هغه فرماني : "صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم فعطست ، فقلت : الحمد لله حمدا طيبا مباركا فيه ،
 مباركا عليه كما يحب ربنا ويرضى ، فلما انصرف ، قال : من البتكم ؟ ثلاثا ، فقلت : أنا ، فقال : والذي نفس
 بيده لقد ابتهرنا بضعه وثلاثون ملكا لهم يصعد بها" (۳)

حضرت رفاعه فرماني چه ما د رسول الله ﷺ سره مونځ اوکړو ، ما ته د مانځه دوران کښي
 پرنجي راغلو نو ما دا الفاظ اوويل : الحمد لله حمدا طيبا مباركا فيه ، مباركا عليه كما
 يحب ربنا ويرضى " حضور ﷺ چه کله د مانځه نه فارغه شو نو درې ځله نې تپوس اوکړو
 چه دا الفاظ چا اوويل ؟ ما ورته اوويل : ما ، نو حضور اوفرمائل " قسم مي دي وي په الله
 باندې چه د ديرشو نه زياتې فرشتې د دې اسمان ته اوږو دپاره د يو بل نه وړاندې کيږي " -
 ددې مفهوم یو روایت امام بخاري رحمه الله هم ذکر کړېدې ، خو ديکښي د "عطاس" ذکر
 نشته دي ، بلکه د امام د سمع الله لمن حمده ويلو نه پس د ربنا لك الحمد .... ذکر دي (۴)

⑥ ابن السني د حضرت ابورافع نه یو روایات نقل کړېدې ، چه رسول الله ﷺ فرماني :
 "أتان جليل ، فقال : إذا أتت عطست ، قل : الحمد لله لكرمه ، الحمد لله لعز جلاله ، فمن الله عز وجل يقول :
 صدق مدي ثلاثا مغفواله" (۵) يعنى ما ته جبرائيل عليه السلام راغلو او وې ويل : چه كله تا ته پرنجی
 راشی نو دا الفاظ وايه " الحمد لله لكرمه ، الحمد لله لعز جلاله " الله تعالى ددې په جواب
 کښي درې ځله اوويل : " شما بنده ربهتيا اوويلې " داسې حالت کښي چه دده مغفرت به
 اوکړې شي -

د پرنجی نه پس د حمد سره د درود او د سلام د اضافي حکم : د حمد نه علاوه د درود او د
 سلام ديکښي اضافه کيدې شي او که نه ؟ دې سلسله کښي بيهقي په " شعب الايمان " -
 کښي دضحاك بن قيس يکشري په طريق سره یو روليت رانقل کړېدې - ديکښي دی : عطس
 رجل عند ابن عمر ، فقال : الحمد لله رب العالمين ، فقال ابن عمر : لو تميتها ، والسلام على رسول الله (۶)

(۱) ظفر الأمانی : ۳۲۱ ، شرح نخبه الفكر للإمام ملا علی القاری : ۵۴۶ ، ۵۴۷

(۲) فتح الباری : ۷۳۳/۱۰

(۳) الحديث أخرجه الترمذی فی ابواب الصلوة باب ما جاء فی الرجل يعطس فی الصلوة : (۹۱/۱)

(۴) الحديث أخرجه البخاری فی کتاب الاذان ، باب بلاثرجمه ، بعد باب فضل اللهم ربنا ولك الحمد : (۱۰۹/۱)

(۵) فتح الباری : ۷۳۳/۱۰

(۶) شعب الايمان للبيهقي ، باب فی تسميت العاطس ، فصل فی تسميت العاطس ... [بقية برصفحه آئنده ...]

دې روایت نه معلومېږي چه د حمد سره د سلام هم اضافه کيدې شی ، خو د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه امام ترمذی رحمه الله ددې معارض یو روایت رانقل کړيدې چه هغې کښې دی :
 "بن رجلا عطس إلى جنب ابن عمر، فقال : الحمد لله ولا سلام على رسول له ، قال ابن عمر : وأنا أقول : الحمد لله ولا سلام على رسول الله ، ليس هكذا علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم ، علينا أن نقول الحمد لله على كل حال....." (۱)

یعنی یو سړی د حضرت ابن عمر سره پرنجی او کړو نو ده اوویل : الحمد لله والسلام على رسول الله . حضرت ابن عمر اوویل : خه هم وانم . الحمد لله والسلام على رسول الله خو رسول الله صلی الله علیه و آله په دې موقع مونږ ته دا کلمات نه دی خودلې ، بلکه دوی مونږ ته خودلې دی چه مونږ دا الفاظ اوایو : الحمد لله على كل حال .

امام ترمذی رحمه الله فرماني .... هذا حديث غريب لا نعرفه إلا من حديث زياد بن الربيع* (۲) د زياد بن ربيع په باره کښې حافظ ابن حجر فرماني : صدوق (۳) ابن عدی فرماني : آری پروايتہ بأسا (۴) امام بیهقي رحمه الله رومې روایت ته ترجیح ورکړيده - (۵)
 ددې تمامو روایتونو حاصل دا دي چه د پرنجی نه پس الحمد لله هم ویلې شي الحمد لله رب العالمين هم ویلې شي او الحمد لله على كل حال هم ویلې شي -
 د باب روایت دلته امام بخاری رحمه الله په رومې خل ذکر کړيدې

قوله: عطس رجلان عند النبي صلى الله عليه وسلم: عطس د باب د ضرب او د نصر دواړو نه راځي ، دوه سړو د رسول الله صلی الله علیه و آله په مجلس کښې پرنجی او کړو ، د معجم طبراني په روایت کښې دی چه دوی کښې یو عامر بن الطفیل وو او دویم د ده وراړه وو (۶)
 عامر بن الطفیل د کفر په حالت کښې مړ شوي وو -

قوله: تشمت أحدهما ولم يشمت الآخر: دوی کښې یو ته رسول الله صلی الله علیه و آله یرحمک الله . اوویل او بل ته ئې اوڼه ویلې -

شمت - تشميتا د باب د تفعیل نه دي ، ددې معنی ده پرنجې والا ته یرحمک الله ویل - (۷)

...بقية از حاشیه گذشته [إذا حمد : ۲۴ / ۷ (رقم الحديث : ۹۳۲۶)

(۱) سنن الترمذی ، کتاب الأدب ، باب ما يقول العاطس إذا عطس : ۸۱ / ۵ (رقم الحديث : ۲۷۳۸)

(۲) سنن الترمذی ، کتاب الأدب ، باب ما يقول العاطس إذا عطس : ۸۱ / ۵

(۳) فتح الباری : ۷۳۳ / ۱۰

(۴) تهذيب التهذيب : ۳ / ۳۶۵ ، (رقم الترجمة : ۶۷۰)

(۵) فتح الباری : ۷۳۳ / ۱۰

(۶) مجمع الزوائد للهيثمی ، کتاب الأدب و باب فيمن عطس فلم يحمد الله : ۵۸ / ۸

(۷) عمدة القاری : ۲۲ / ۲۲۸ ، قال ابن الأثير : و في حديث العاطس " فشمت أحدهما و لم يشمت الآخر

" التشميت الشين و السين : الدعاء بالخير و البركة ، النهاية لابن الأثير : ۴۹۹ / ۲

قوله: فقيل له: نبی کریم ﷺ ته دا خبره اوويلې شوه چه تاسو يو ته جواب وركړو او دويم ته دې ورنكړو ، وړاندې باب كښې دا روايت راځي ، ديكښې دى " فقال الرجل : يا رسول الله ، شمت هذا ولم تستمنى " عامر بن الطفيل اگر چه كافر وو خو ده دوى ﷺ ته يا رسول الله " ويلو سره خطاب اوکړو ، خو دا اعتقاداً نه وو ، بلكه مسلمانانو به چه په دې عنوان سره دوى ته خطاب کولو ، دې وجه نه عامر هم دې الفاظو سره خطاب اوکړو (۱)

قوله: هذا حمد الله، وهذا الميحمد الله: دوى جواب كښې ورته او فرمائل : ده د پرنجې نه پس الحمد لله اوويلې نو ده ته مې ځكه یرحمك الله اوويلې ، او دې بل چه الحمد لله نه دې ويلې دې وجه نه ده ته مې جواب ورنكړو ، د حضرت ابوهريره په روايت كښې دى " إن هذا ذكر الله، فذكرته وأنت نسيت الله فنسيتك " (۲)

دينه معلومه شوه چه د " یرحمك الله " الفاظو سره جواب هله وركول پكار دى چه كله پرنجې كوونكى " الحمد لله " ويلې وى ، طبرانی د حضرت على ؓ نه يو روايت نقل كړيدې ، ديكښې دى " من بادر العاطس بالحمد عني من وجه الخافرة ولم يشتك فرسه أبدا " (۳) يعنى پرنجې كوونكې كه زر " الحمد لله " اوواڼى نو دې به د پښتو د درد نه محفوظ وى او دده په داړه كښې به هم درد پيدا نه شى -

حافظ ابن حجر رحمه الله د حديث د باب لاندې خو فوائد ذكر كوى او ليكي :

" وفيه جواب السؤال عن علة الحكم، وبينها للسائل، ولا سيما إذا كان له في ذلك منفعة، وفيه أن العاطس إذا لم يحمد الله لا يلقن الحمد ليحمد فيشمت .... ومن آداب العاطس أن يخفض بالعطس صوته ويرفعه بالحمد، أن يغطي وجهه، لئلا يبدو من فيه أو أنفه ما يؤذي جلسيه، ولا يلوى عنقه يميناً ولا شمالاً ولا يتضرر بذلك " (۴) يعنى دينه خو يو دا معلومه شوه چه د حكم د علت متعلق سوال كول او د علت بيانولو جواز معلوم شو ، خاص كر چه ديكښې كله څه فائده هم وى ، دويمه دا خبره معلومه شوه چه كه پرنجې كوونكې " الحمد لله " او نه وائى نو ده ته د حمد ويلو تلقين نه دى كول پكار چه دې حمد اوواڼى دې دپاره چه ده ته په جواب كښې " یرحمك الله " اوويلې شى ..... د پرنجې كوونكي دپاره يو ادب خو دا دې چه دې د پرنجې اواز په قلاز كړى او " الحمد لله په زوره اوواڼى ، مخ دې پټ كړى چه د ده د ځلې او د پوزې نه د ځاځكو سره خوا كښې ناستو خلقو ته تكليف اونه رسى ، خټ دې اخوا ديخوا نه تاووى -

امام ابو داود او امام ترمذى په خپل خپل سنن كښې د حضرت ابوهريره روايت نقل كړيدې، ديكښې دى " كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا عطس، وضع يده أو ثوبه على فيه وغض أو غش بها صوته "

(۱) فتح الباری : ۷۳۵/۱۰

(۲) مجمع الزوائد للهيثمى ، كتاب الأدب ، باب فيمن عطس فلم يحمد الله : ۵۷/۸

(۳) مجم الزوائد للهيثمى كتاب الأدب ، باب فيمن بادر العاطس بالحمد : ۵۷/۸

(۴) فتح الباری : ۷۳۵/۱۰

(١) أو ترمذی کنبی دی : إذا عطس غلطي وجهه يده وبشوبه ووغض بها صوته ..... (سنن الترمذی ، كتاب الأدب ، باب ما جاء في غفض الصوت ، تخريج له عند العطاس : ٨١٥٥ (رقم الحديث : ٢٢٣٥)) یعنی رسول الله ﷺ ته به چه کله پرنجی . سلمی نو دوی له خپل لاس یا جامه په خپل مخ کینخودله او خپل آواز به ئې غلطي کړو -
علامه ابن دقیق العید رحمه الله فرمې .

• ومن فوائد التسميت تحصيل البوذة والثايف بين المسلمين ، وتأديب العاطس بكسر النفس عن الكبر ، والحيل على التواضع ، لمالي ذكر الرحمة من الإشعار بالذنب الذي لا يعرفه عنه أكثر المكلفين (٢) . یعنی د تسميت يو فائده خو دا ده چه دا د مسلمانانو په خپل مينځ كښې د محبت او مودت د حاصلیدو یو ذریعه ده . دویم دیکښې د پرنجی کوونکی کسر نفسی او دې په تواضع آماده کولو تربیت هم دې خکه چه دیکښې پر حرمك الله ويلې کيږي ، د رحمت دعا کيږي چه دیکښې گناهونو طرف ته اشاره ده چه دينه اکثر مکلفين خلاص نه دی -

١٣٣ = بَابُ تَسْمِيَةِ الْعَاطِسِ إِذَا حَمَدَ اللَّهَ

فِيهِ أَبُو هُرَيْرَةَ [ر: ٥٨١٩، ٥٨٢٠]

[٥٨١٨] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْأَشْعَثِ بْنِ سُلَيْمٍ قَالَ سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ سُوَيْدٍ يَقْرَأُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسْمِ اللَّهِ وَنَهَانَا عَنْ سَبِّهِ أَمْرًا بِعِصَاةِ الْفَرِيسِ وَاتِّبَاعِ الْحَنَازَةِ وَتَسْمِيَةِ الْعَاطِسِ وَإِجَابَةِ الدَّاعِي وَرَدِّ السَّلَامِ وَنَهْيِ الْبُظْظُورِ وَإِزَارِ الْفَقِيمِ وَنَهَانَا عَنْ سَبِّهِ عَنْ خَاتِمِ الدَّهَبِ أَوْ قَالَ حَلَقَةِ الدَّهَبِ وَعَنْ لُبَيْسِ الْحَرِيرِيِّ وَالذِّي يَسَاجِرَ وَالسُّنْدُسِ وَالْمَبَاثِرِ [ر: ١١٨٢]

د تسميت معنی : امام نووی رحمه الله فرمائی چه لفظ د " تسميت " اصل کښې " تسميت " په سين سره دې چه د هغې معنی ده هداك الله إلى السنت ، سمت طريقه ، سيرت او طرف ته وائی ، بيا سين په شين بدل شو ، د تسميت العاطس معنی ده ، پرنجی کوونکی ته د رحمت دعا کول ، يرحمك الله ويل (٣) علامه ابن عبد البر په التمهيد کښې فرمائی : أما التسميت : فمعناها : أبعد الله عنك الشماتة ، وچنك ما يثبت به عليك ، وأما التسميت : فمعناها : جعلك الله على ست حسن (٤)

يعنی د تسميت معنی ده چه الله تعالی دې تا د دښمنانو د خوشحالیډو نه او د دوی د

(١) سنن أبي داود ، كتاب الأدب باب في العطاس : ٣٠٧٤ (رقم الحديث ك ٥٠٢٩)

(٢) فتح الباری : ٧٣٥١٠

(٣) شرح مسلم للنووی كتاب اللباس ، باب تحريم استعمال إناء الذهب و الفضة : ١٨٨١٢

(٤) التمهيد لابن عبد البر في مرويات عبد الله بن أبي بكر حديث تاسع عشر : ٣٣٤١٧

مسخرو نه محفوظ کری او د تسمیت معنی ده چه الله تعالی دې تا په ښه سیرت لایم کری-
د تسمیت حکم: دې باب کښې امام بخاری رحمه الله د تسمیت مشروعیت بیان کړېدې .
پرنجې کوونکې که الحمد لله اووانی نو د دې په جواب کښې یرحمک الله ویلو څه حکم دي .
دیکښې اختلاف دي :

① دا سنت علی الکفایه دی . چه په مجلس کښې یو سړی هم جواب ورکړو نو دتولو د
طرفه دا سنت اداء کیږی ، حضرات شافعیه کښې امام نووی رحمه الله دا قول مختار
کړېدې ، بعض مالکیان هم دا اختیار کړېدې - (۱)

② د ظاهره او په مالکیانو کښې د ابن مزین او د بعضی شوافعو په نزد فرض عین دي
، علامه ابن قیم رحمه الله هم دې قول ته ترجیح ورکړېده (۲) ده د دې په فرض عین کیدو
باندې څو دلائل پیش کړېدی :

(ا) ..... د حضرت ابوهریره رضی الله عنه حدیث په راتلونکې باب کښې راوان دي ، چه دیکښې دی
" فحق علی کل مسلم سبعة ان یشتبه " یعنی په هر هغه مسلمان باندې دا حق دي چه چا پرنجې
واوریدو نو ددې جواب دي په یرحمک الله سره ورکړی -

(ب) ..... امام مسلم رحمه الله د حضرت ابوهریره نه روایت رانقل کوی ، چه هغې کښې
دی " حق المسلم علی المسلم ست ..... " او دیکښې ئې تسمیت " هم شمار کړو - (۳)

(ج) ..... بخاری او مسلم کښې د حضرت ابوهریره په یو بل حدیث کښې دی " خمس تجب
للمسلم علی المسلم .... " او دیکښې د تسمیت ذکر هم دي - (۴)

مسند احمد کښې د حضرت عائشه حدیث دي " إذا طس أحدکم ، فليقل : الحمد لله علی کل حال ، و
ليقل الذی یرده علیه : یرحمک الله " (۵) (چه تاسو کښې څوک پرنجې اوکړی نو دې دي " الحمد لله
علی کل حال " اووانی او جواب ورکوونکې دي " یرحمک الله " اووانی)
علامه ابن قیم رحمه الله فرمائی چه دې احادیثو کښې د " تجب " لفظ صراحتاً راغلی دي ،
لفظ د " حق " راغلی دي " علی " راغلی دي او د امر صیغه استعمال شویده چه کوم اصلا د
وجوب دپاره راخی ، دې وجه نه د دې تقاضا ده چه دا فرض عین اوگرخولې شی چه فقهاء
حضراتو دینه د کمو دلیلونو په بنیاد څو امور فرض عین ثابت کړېدی - (۶)

(۱) الأذکار النووية مع الفتوحات الربانية ، کتاب السلام و الإستیذان و تسمیت العاطس ، باب تسمیت
العاطس و حکم التثاؤب : ۱۵۶)

(۲) قال ابن القيم رحمه الله : ظاهر الحديث المبدوء به : أن التسميت فرض عين علی کل من سمع العاطس
یحمد الله (زاد المعاد ، فصل فی هدیه صلی الله علیه و سلم فی أذکار العاطس : ۴۳۷)

(۳) صحیح مسلم ، کتاب السلام ، باب من حق السلم للمسلم رد السلام : ۱۷۰۵۱۴ (رقم الحديث : ۲۱۶۲)

(۴) صحیح مسلم ، کتاب السلام ، باب من حق السلم للمسلم رد السلام : ۱۷۰۵۱۴ (رقم الحديث : ۲۱۶۲)

(صحیح البخاری و کتاب الجنائز ، باب الأمر باتباع الجنائز (رقم الحديث : ۱۲۴۰)

(مسند أحمد بن حنبل ، فی مسانید أبی أيوب رضی الله عنه : ۴۱۹۱۵)

(فتح الباری : ۷۳۶۱۰)

۵) حاف حضرات او اکثر حنبله ، شوافع او مانکیانو کښي اير رښه 'و این انعمی په نزد د' فرص کفایه دي . حافظ ابن حجر رحمه الله هم دي مسلک ته ترجیح ورکړیده - (۱)
 ذکر شوي تمام احادیث بلاشه په وجوب او په فرضیت دلالت کوي خو د دلالت علی سبیل الکفایه کیدو منافي نه دي . مثلاً د سلام جواب ورکول هم دی سره ذکر شويدي خو دا بالاتفاق واجب علی الکفایه دي ، دي وجه نه دا واجب خو دي - خو که یو کس هم په مجلس کښې جواب ورکړو نو مجلس کښې به د ټولو نه کفی شی - : خو دا وجوب هله دي چه کله پرنجی کوونکې 'انحمد الله' ویلي وی . کس ی واجب نه دي -

قوله: فيه أبوهريّة : دي پسي راتلونکې باب کښي ذکر شوي د حضرت ابوهريره رضي الله عنه حديث مراد دي چه د هغې الفاظ دي : **إن الله يحب العاقل ويكره التشؤب** ، فإذا عاقل فقد نه ، فحق على كل مسلم سماعه أن يشتمه ..... (يعنى الله تعالى ته پرنجې کول خوښ 'و اسويدي کول ناخوښه دي ، تاسو کښې چه کله څوک پرنجې اوکړي نو دي دي الحمد لله اوواښ او د اوریدونکې مسلمان حق دي چه دي په 'يرحمك الله' سره ددي جواب ورکړي)
 امام بخاري رحمه الله په باب کښې د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه چه کوم روایت ذکر کړيدي ، ديکښې مطلقاً د 'تشيت العاقل ذکر دي ، د څه قسم قينه نشته دي . حل دا دي چه امام بخاري رحمه الله د 'اذا حمد الله' قيد لگولي دي . دا قيد د حضرت ابوهريره په ذکر شوي روایت کښې دي ، امام بخاري رحمه الله 'فيه أبوهريّة' چه اوويلې نو دي ته ئي اشاره اوکړه ، چه د حضرت براء بن عازب روایت کښې مطلق د تشيت ذکر د 'اذا حمد الله' په قيد سره مفيد دي -

شارح بخاري ابن بطال فرماني چه امام بخاري رحمه الله لره پکار وو چه دي باب کښې ئي رومې د حضرت ابوهريره روایت ذکر کړې وې دينه پس ئي د حضرت براء بن عازب روایت راوړې وې ، دي دپاره چه معلوم وې چه ديکښې عام په خپل عموم باندې نه دي خو امام ته مرگ او اجل نيته ورنکړه او ده داسې تهذيب او ترتيب قائم نه کړې شو - (۲)
 خو حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلي دي :

'والواقع أن هذا الصنيع لا يختص بهذه الترجمة ، بل قد اكمل منه البخاري الصحيح ، فطالما ترجم بالتقيد و التخصيص كما في حديث الهاب من [إطلاق أو تعميم ويكتفى من دليل التقيد والتخصيص بالإشارة] ، إمامنا وقع في بعض طرق الحديث الذي يورده ، أولي حديث آخر ، كما صنع في هذا الهاب ، قوله أشار بقوله : 'فيه أبوهريّة' إلى ما ورد في حديثه من تقيد الأمر بتشيت العاقل بما إذا حمد ، وهذا أدق التصرفين ، ودل

(۱) فتح الباري : ۱۰ | ۷۳۶ . ردالمختار علی الدرالمختار . کتاب الحظر والإباحة . فصل فی البيع : ۵ | ۲۹۲

(۲) فتح الباري : ۱۰ | ۷۳۶

(۳) شرح صحيح البخاري لابن بطال : ۳۶ | ۹

اکثاره من ذلك على أنه من عدمه، لأنه مات قبل تزيده، بل عد العلماء ذلك من دقيق فهمه، وحسن تصرفه في إشاره الأخص على الأجل، شحذا للذهن، وبشاشا لمالب على تتبع طرق الحديث إلى غير ذلك من الفوائد^(۱)

د حافظ ابن حجر رحمه الله د کلام حاصل د دې چه امام بخاری رحمه الله د دې اسلوب او د صنیع نه د صحیح بخاری تراجم دک دی . اما بخاری رحمه الله یو خاص ترجمه یا د یو قید سره مقید ترجمه الباب قائم کړی ، اود دې تر لاندې چه کوم احادیث ذکر کوی هغه یا عام وی یا مطلق وی . امام بخاری رحمه الله ترجمه الباب مقید یا خاص ذکر کړی د بته اشاره کوی چه حدیث کښې د عام سره خاص او د مطلق سره مقید مراد دې ځکه چه دا تخصیص او تقیید د دې حدیث په بعض نورو طرقو کښې ذکر وی ، امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب سره دې طرقو ته اشاره کوی ، یا یو بل حدیث کښې د دې ذکر وی امام هغه ته اشاره کوی .... لکه چه دلته کښې " فيه أبوهريرة " نه او ویلې بل حدیث ته نې اشاره او کړه ، چه دیکښې د تشمیت حکم مطلق نه دې بلکه مقید بالحمد دې ، د صحیح بخاری په تراجمو کښې دا صنیع ډیره موندلې کیږی چه کومه د دې خبرې علامت دې چه امام د تشخیص د اذهانو دپاره او طالب علم ته د حدیث د طرقو په تلاش باندې ترغیب ورکولو دپاره داسې په قصد سره کوی -

هغه خلق چه کوم د تشمیت د حکم نه مستثنی دی ① بهر حال د تشمیت د دې عام حکم نه یو خو هغه پرنجی والا مستثنی دې ، چه کوم " الحمد لله " نه وی ویلې -

② دویم کافر هم د دې حکم لاندې نه دې داخل ، سنن ابی داود کښې د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه روایت دې " كانت اليهود يتعاطسون عند النبي صلى الله عليه وسلم رجاء أن يقول : یرحمکم الله ، فکان یقول : یرحمکم الله ویصلح بالکم " ^(۲) (یهودو به د نبی کریم صلی الله علیه و آله په خوا کښې پرنجی کولو په دې امید چه حضور صلی الله علیه و آله به دوی ته یرحمکم الله او وائی ، خو حضور به یهدیکم الله و یصلح بالکم) یعنی الله تعالی دې تاسو ته هدایت درکړی او د ستاسو د حالت اصلاح دې اوکړی ، به فرمائیل)

③ دریم د زکام په وجه پرنجی کوونکې کس هم د دې حکم په عموم کښې نه دې داخل -

حضرت ابوهریره روایت دې " شئت أمأک واحدة ، وثنتین ، وثلاثا ، وما کان بعد ذلك فهو زکام " ^(۳) یعنی خپل مسلمان رور ته یرحمکم الله سره جواب ورکړه ، یو خل یا دوه خل یا درې خل دینه پس که ده ته پرنجی راغلو نو دا زکام دې -

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۷۳۷

(۲) سنن ابی داود ، کتاب الأدب ، باب کیف یشت الذمی : ۴ / ۳۰۸ (رقم الحدیث : ۵۰۳۸)

(۳) سنن ابی داود ، کتاب الأدب ، باب کم مرة یشت العاطس : ۴ / ۳۰۸ (رقم الحدیث : ۵۰۳۴)

امام مالک رحمه الله په موطا کښې د عبد الله بن ابی بکر نه مرفوع روایت نقل کړېدې چه رسول الله ﷺ فرمائی "إن عطس فشيئته، ثم إن عطس فشيئته، وثم إن عطس فشيئته وقل: إنك مغشوك" قال عبد الله بن أبي بكر: لا أدري، أبعد الثالثة أو الرابعة؟^(۱) یعنی که ده ته پرنجې راشی نو ده ته یرحمک الله سره جواب ورکړه، بیا که پرنجې او کړی نو یرحمک الله ورته اوایه که بیا راشی نو یرحمک الله ورته اوایه که بیا ورته پرنجې راغلو نو ورته اوایه د ستا زکام دې راوی عبد الله بن ابی بکر وائي ما ته نه ده معلومه چه دا جمله د دریم ځل نه پس ویل دی او که د څلورم ځل نه پس

عبدالرزاق هم په خپل "مصنف" کښې د عبد الله بن ابی بکر په طریق سره دا روایت نقل کړېدې دیکښې دی "فشيئته ثلاثا فباکان بعد ذلك، فهو زكام" (۲) یعنی درې ځله "یرحمک الله" اوایه دینه پس زکام دې -

ابن ابی شیبې د عمرو بن العاص په طریق سره روایت را نقل کړېدې دیکښې دی "فشيئته ثلاثا فبان زاد، فهو داء يشم من رأسه" (۳) یعنی درې ځله یرحمک الله او وائي، دینه زیات که ورته پرنجې راغلو نو دا یو بیماری ده چه دده د سره راوځي (خو دا روایت موقوف دې -

دارنگه د عبد الله بن زبیر یو موقوف روایت هم دوی نقل کړېدې "إن رجلا عطس عندنا، فشيئته، ثم عطس، فقال له في الرابعة: أنت مغشوك" (۴) یعنی د عبد الله بن زبیر په خوا کښې یو سړی ته پرنجې راغلو، دوی اوویل یرحمک الله، ده ته بیا پرنجې راغلو نو په څلورم ځل ئې ورته اوویل: ته زکام وهلې ئې -

امام ترمذی رحمه الله د حضرت سلمه بنه هم یو مرفوع روایت د عبد الله بن مبارک په طریق سره را نقل کړېدې دیکښې دی: عطس رجل عند رسول الله صلى الله عليه وسلم، وأنا شاهد، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: یرحمک الله، ثم عطس الثانية والثالثة: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: هذا رجل موكوم -

یعنی د حضور اکرم ﷺ په خوا کښې یو سړی پرنجې اوکړو او څه هم حاضر ووم، نو حضور ﷺ ده ته یرحمک الله اوویل: په دویم ځل او په دریم ځل ئې هم پرنجې اوکړو نو حضور او فرمائل: د ده زکام دې -

دینه پس امام ترمذی هم دا روایت د یحیی بن سعید په طریق سره نقل کړېدې، دیکښې دی "إلا أنه قال له في الثالثة: أنت موكوم" یعنی په دریم ځل حضور ﷺ او فرمائل: د ستا زکام دې -

(۱) الموطاء للإمام مالک رحمه الله، کتاب الاستئذان، باب التشميت في العاطس: ۹۸۵/۲

(۲) مصنف عبد الرزاق، باب وجوب التشميت: ۵۳/۱۰ (رقم الحديث: ۱۹۴۸۲)

(۳) فتح الباری: ۷۳۷/۱۰

(۴) فتح الباری: ۷۳۷/۱۰

امام ترمذی رحمہ اللہ دی روایت لہ د عبد اللہ بن مبارک پہ روایت ترجیح ورکریده - (۱)
ددی تمامو روایتونو نہ دا خبرہ خو بہر حال قطعی طور باندی معلومہ شوہ چہ د "تشمیت
" د عام حکم نہ د زکام پہ وجہ پرنجی کوونکې کس مستثنی دی -

وړاندې په روایتونو کښې اختلاف دی چہ په دویم ځل به په دہ دا حکم لگولې کیږی یا په
دریم ځل پرنجی کولو سره به دی "مزکوم" گرځولې کیږی . صحیح او راجح قول په دریم
ځل پرنجی کولو سره په دہ دا حکم به لگولې کیږی (۲) او مطلب به دا وی چہ اوس ته ددی
دعا مستحق نہ ئې ځکه چہ دا دعا شریعت کښې د هغه پرنجی کوونکې سړی سره خاص دہ
چہ د هغه پرنجی د څہ بیماری یا د زکام په وجہ نہ وی بلکه هغه پرنجی مراد دی چہ کوم د
نشاط او د تازگۍ سبب جوړیږی لکه چہ علامہ ابن عربی په شرح د ترمذی کښې لیکي :

" إذا تكرر العطاس في المجلس الواحد ، تكرر القول في الحمد والرد .... فاختلف الرواة فيه اختلافا كثيرا ،
فقيل : يقال له في الثانية : إنك مزكوم ، وقيل : يقال له في الثالثة ، وقيل في الرابعة ... والأصح أن ذلك في
الثالثة ، المعنى في قوله : إنك مضنوك ، أي مضيق على مجاري نفسك ، فهو مرض حادث لا خفة محبودة ، فإن
قيل : كان حقه إذا دل على أنه ألم أن يضاعف له الدعاء ؟ قيل : يذيل له ، ولكن ليس بدعاء العطاس البشوع ،
ولكن دعاء المسلم لمسلم من العافية والسلامة ، وليس من باب التشميت " (۳)

دی عبارت کښې دا اشکال هم حل کړې شو چہ د زکام په پرنجی کوونکې د " یرحمک الله "
ویلو خو زیات مستحق دی ، بیا دده په حق کښې " تشمیت " ولې ضروری نہ دی ؟
جواب واضح دی چہ " یرحمک الله " ویل دې موقع باندې د یو مخصوص عمل په طور شرعا
وضع کړې شویږی . دی وجہ نہ د بیمار دپاره خو نورې دعاگانې کیدې شی ، خو د
تشمیت حکم دده په حق کښې به نه وی جاری - (۴)

دینه دا هم معلومہ شوہ چہ که یو زکام والا ته پرله پسې پرنجی نه راځی بلکه په وقفه وقفه
سره یو پرنجی ورته راځی ، یا د زکام په وجہ ورته په مجلس کښې صرف یو ځل پرنجی
راغلو دوه درې پرنجی ورته راغلل نو تشمیت د دہ حق کښې ضروری نہ دی ، ځکه چہ دی
بیمار دی - (۵)

آخړه کښې دا خبره پاتې کیږی چہ یو سړی ته د زکام په وجہ پرنجی راځی خو دې الحمد لله
وانی نو دده په جواب کښې یرحمک الله ویل جائز دی او که نه؟ .... نو دیکښې دوه قوله دي -
د حضرت ابوهریره د یو حدیث نه ددی نهی معلومیږی چہ کوم ابویعلی او ابن السني ذکر
کړیدی د هغې الفاظ دی :

(۱) سنن الترمذی ، کتاب الأب ، باب ما جاء کم یشت العطاس : ۸۵ / ۸ (رقم الحديث : ۲۷۴۳)

(۲) فتح الباری : ۷۳۸ / ۱۰

(۳) شرح الترمذی لابن عربی المالکی ، کتاب الأدب ، باب ما جاء کیف تشمیت العطاس : ۲۰۱ / ۱۰ ، ۲۰۲

(۴) فتح الباری : ۷۲۹ / ۱۰

(۵) فتح الباری : ۷۴۰ / ۱۰

«إذا طس أحدكم فليشمته جليسه، فإن زاد على ثلاث فهو مذكور، ولا يشمت به بعد ثلاث»^(۱)

دې حديث كښې د درې څلو نه پس د تشميت نه منع شويده ، خو امام نووي رحمه الله فرماني چه د دې په سند كښې د يو راوي حال ما ته معلوم نه شو ، خو د روايت باقى سند صحيح دې - (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني هغه راوي سليمان بن ابى داود دې چه ده لره امام نسائي رحمه الله ضعيف او غير مامون گرځولې دې - (۳)

د دې په عكس د عبيد بن رفاعه د يو روايت نه جواز معلومېږي چه كوم امام ترمذي او ابوداود نقل كړيدي ، ددې الفاظ دي : «قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : يشمت العاطس ثلاثاً، فإن زاد، فإن شئت فمشته، وإن شئت فلا»^(۴)

او په سنن ابى داود كښې دى : «تشمت العاطس ثلاثاً فإن شئت أن تشبته فشبته، وإن شئت فكف»

سنن ابى داود، كتاب الأدب و باب كم مرقأ يشمت العاطس ۳۰۸/۳ (رقم الحديث: ۵۳۶)

دې روايت نه اختيار او جواز معلومېږي ، اگر چه امام ترمذي رحمه الله د دې حديث سند مجهول او حديث ئې غريب گرځولې دې ، دوى فرمايى : «هذا حديث غريب، وإسناده مجهول»^(۵) خو حافظ ابن حجر فرماني چه دده تمام سند مجهول نه دې ، بلكه اكثر راويان ئې ثقه دي، خو د بعض په نومونو كښې تغيير او ابهام موندلې كيږي - (۶) ابن عربى په شرح د ترمذي كښې په دې تبصره كړيده او ليكلي ئې دي :

«وهو وإن كان مجهولاً، فإنه يستحب العمل به، لأنه دعاء بخير و صلة للجليس و تودد له»^(۷) اگر چه ديكښې راوي مجهول دې خو بيا هم په دې عمل مستحب دې ځكه دا دعاء د خير ده او ديكښې د ملگري سره د تعلق او د محبت اظهار هم دې - ابن عبد البر په شرح د مؤطا كښې ددې حديث د نقل كولو نه پس فرماني چه په دې عمل كول زيات بهتر او اولى دې - (۸) حاصل د كلام دا چه د تشميت د عام حكم نه ددرې كسانو تخصيص شويدي ، يو هغه كس چه هغه الحمد لله نه وي ويلي ، دويم كافر او دريم زكام وهلې -

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۷۳۹۱

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۷۳۹۱

(۳) فتح الباری : ۱۰ / ۷۳۹۱

(۴) سنن الترمذی کتاب الادب باب ما جاء كم يشمت العاطس ۵/۸۵ (رقم الحديث ۲۷۴۴) ايضاً سنن ابى

داود ۴/۳۰۸ (رقم الحديث ۵۰۳۶)

(۵) سنن الترمذی ، كتاب الأدب باب ما جاء كم يشمت العاطس : ۵ / ۸۵

(۶) فتح الباری : ۱۰ / ۷۳۹۱

(۷) شرح الترمذی لابن عربی مالکي ، كتاب الأدب باب ما جاء كم يشمت العاطس : ۱۱۰ / ۲۰۵

(۸) التمهيد لابن عبد البر في مرويات عبد الله بن أبي بكر ، حديث تاسع عشر : ۱۷ / ۳۲۸

عالمانو دې دریو سره په څلورم نمبر کښې هغه کس هم داخل کړیدی چې کوم تشمیت نه خوښوی ، یعنی چې دیو کس باره کښې په قرآنو معلومه شی چې دې تشمیت ښه نه گنړی نو ده ته به یرحمک الله سره جواب نه دی ورکول پکار ، تشمیت اگر چه سنت دې ، خو دا صرف د هغه کس په حق کښې مسنون دې چې ده ته دا خوښ وی ، چې څوک دا په څه وجه هم نه خوښوی نو دده حق کښې دا سنت نه دې - (۱)

ابن دقیق العید فرمایي چې " تشمیت " تر هغه نه دی پریخودل پکار چې ترکومې د ضرر یره نه وی او د ضرر د یرې په صورت کښې د دې د پریخودو جواز شته ، دینه وړاندې نشته دې - (۲)

۱۳۵ = بَاب مَا يُسْتَعَبُّ مِنَ الْعُطَاسِ وَمَا يُكْرَهُ مِنَ التَّشَاؤُبِ

[۵۸۷۹] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْقُمَيْزِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعُطَاسَ وَيُكْرَهُ التَّشَاؤُبَ فَإِذَا عَطَسَ فُحِّدَ اللَّهُ فُحْقًا عَلَى كُلِّ مَسْلُومٍ سَمِعَهُ أَنْ يُثَمِّتَهُ وَأَمَّا التَّشَاؤُبُ فَإِنَّمَا هُوَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَلْيُرْذَلْهُ مَا اسْتَطَاعَ فَإِذَا قَالَ مَا أَصْحَبَكَ مِنْهُ الشَّيْطَانُ [۳۱۱۵:۳]

امام بخاری رحمه الله دې باب کښې د پرنجې د خوښوالی او د اسویلی د ناخوښوالی بیان کړیدی -

دباب روایت د حضرت ابوهریره نه دې رسول الله ﷺ فرماني الله تعالی پرنجې خوښوی او اسویلی کول ورته ناخوښه دی ، چې کله یو سړې پرنجې اوکړي او " الحمد لله " اوایي نوهر هغه مسلمان چې دا واورې په ده واجب دی چې د دې جواب په یرحمک الله سره ورکړي . تر کومې چې د اسویلی تعلق دې نو دا د شیطان د طرفه دې ، حتی الوسع د اسویلی بندولو کوشش اوکړئ ، ځکه چې اسویلی اخستو چې کله یو کس د " هاء " اواز کوی نو شیطان خاندی (او خوشحالیږي) -

عطاس یعنی پرنجې د نشاط او د بدن د سپکیدو په وجه راځي ، او پرنجې نه پس د سړې طبیعت کښې زیاته تازگی او نشاط پیدا کیږي ، دې وجه نه دا خوښ عمل دې -

ددې په عکس اسویلی کول د ناراستی او د سستی علامت دې ، او د بدن د درنیدو په سبب دا پیدا کیږي دې وجه نه دا ناخوښه دې ، حاصل دا چې د پرنجې خو ښیدل او د اسویلی ناخوښه کیدل دواړه د سبب په اعتبار سره دی ، لکه علامه قسطلانی فرمائي :

فالمحبة والكره امة البذکوران منصفان إلی مائشعاعن سببهما (۳)

د اسویلی د شیطان د طرفه کیدو مطلب دا دې چې دومره زیات خوراک کول چې طبیعت درون او ناراسته شی ، د شیطان په واسطه او په وسوسه کیږي ، دې وجه نه ددې نسبت.

(۱) فتح الباری : ۷۴۰/۱۱۰

(۲) فتح الباری : ۷۴۰/۱۱۰

(۳) ارشاد الساری : ۲۲۳/۱۳

شیطان ته او کړې شو - (۱)

باب ۱۲۷ = إِذَا عَطَسَ كَيْفَ يُشَمِّتُ

[۱۲۷] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَلْيَقُلْ لَهُ أَعُوذُ أَوْ صَاحِبَهُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ فَإِذَا قَالَ لَهُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ فَلْيَقُلْ يَهْدِيكُمْ اللَّهُ وَيُصْلِحْ بَالَكُمْ

پرنجی کوونکي ته څنگه جواب ورکړې شی ؟ امام بخاری رحمه الله دې باب ددې طریقه بیان کړیده -

روایت د باب کښې ددې طریقه بیان شویده چه پرنجې کوونکې چه "الحمد لله" او وانی او دده ملګري چه ده ته یرحمک الله سره جواب ورکړي ، نو چه کله دې ده ته یرحمک الله او وانی نو دې دې ورته په جواب کښې او وانی "یهديکم الله ویصلح بالکم" -

حاصل دا چه کله د پرنجې جواب څوک په یرحمک الله سره ورکړي نو پرنجې کوونکې دې د دې په بدله کښې ورته دوه دعانیه جملې او وانی یو یهدیکم الله او دویم یصلح بالکم -

طبری د حضرت ابن مسعود او د حضرت ابن عمر نه روایت نقل کړیدی . دیکښې د "یهديکم الله ویصلح بالکم" په ځانې "یغفر الله لنا ولکم" دې یعنی پرنجې والا به د "یرحمک الله"

په جواب کښې "یغفر الله لنا ولکم" وانی - (۲)

شارح بخاری ابن بطال د امام مالک او د امام شافعی په باره کښې لیکلې دی چه دوی په حدیث کښې وارد دواړو قسم جملو کښې اختیار ورکړیدی - (۳)

ابن رشد فرماني چه "یغفر الله لنا ولکم" ویل زیات بهتر دی ځکه چه مکلف د طلب او د دعاء د مغفرت زیات محتاج وی - (۴)

بهر حال مشهور خو "یهديکم الله ویصلح بالکم" دې لکه چه دلته روایت د باب کښې دې ، که دواړه جمع کړې شی نو زیات بهتر دې - (۵)

باب ۱۲۸ = لَا يُشَمِّتُ الْعَاطِسُ إِذَا لَمْ يَحْمَدِ اللَّهَ

[۱۲۸] حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ عَطَسَ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَشَمَّتْ أَحَدَهُمَا وَلَمْ يُشَمِّتِ الْآخَرَ

(۱) ارشاد الساری : ۲۲۶ / ۱۳

(۲) شرح صحیح البخاری لابن بطال : ۳۶۸ / ۹ . ارشاد الساری : ۲۲۵ / ۱۳

(۳) شرح صحیح البخاری لابن بطال : ۳۶۸ / ۹ . ارشاد الساری : ۲۲۵ / ۱۳

(۴) ۳۸ فتح الباری : ۷۴۳ / ۱۰ . ارشاد الساری : ۲۲۵ / ۱۳

(۵) فتح الباری : ۷۴۳ / ۱۰ . ارشاد الساری : ۲۲۵ / ۱۳

فَقَالَ الرَّجُلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ شَمَمْتَ هَذَا وَلَمْ تُشَمِّتْنِي قَالَ إِنَّ هَذَا أَحَدُ اللَّهِ وَلَمْ تُحَمَّدَ اللَّهَ [۵۸۷۲] لکه چه دینه و پراندی تفصیل سره ددی بحث تیر شو چه پرنجی والا چه . الحمد لله . اووانی نو بیا هله ده ته جواب ورکول ضروری دی ، خو که ده الحمد لله او نه ویلی نو پرنجی اوریدونکی باندی جواب ورکول واجب نه دی - حدیث د باب کنبی ددی تصریح راغلی ده - امام نووی رحمه الله وانی چه یو سری پرنجی اوکړو او ده . الحمد لله . او نه ویلی نو ده ته . الحمد لله . یادول مستحب دی دې دپاره چه دې . الحمد لله اووانی او بیا ده . یرحمک الله سره جواب ورکړې شی - (۱)

۱۲۸ = بَابُ إِذَا تَشَاءَبَ فَلْيَضَعْ يَدَهُ عَلَى فِيهِ

[۵۸۷۲] حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ مِقْبَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَطَاسَ وَيَكْرَهُ التَّشَاؤُبَ فَإِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ وَحَمَّدَ اللَّهَ كَانَ حَقًّا عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ سَمْعُهُ أَنْ يَقُولَ لَهُ يَرِّمُكَ اللَّهُ وَأَمَّا التَّشَاؤُبُ فَإِنَّمَا هُوَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَشَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَرُدِّهِ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنْ أَحَدُكُمْ إِذَا تَشَاءَبَ ضَحِكَ مِنْهُ الشَّيْطَانُ [۲۱۵:۱]

چا ته چه اسویلی راشی نو دې دې په خله باندې لاس کیږدی ، د اسویلی اخستو وخت کنبی خله وازیږی او که لاس وغیره باندې دا پټه نه کړې شی نو یو خو دا یره ده چه خلې ته مچ وغیره به ورننوځي دویم مخ بد لگی ، دې وجه نه د دې پتول پکار دی - "تشاوب" او سره هم دې او په همزه سره تشاءب" هم دې -

حدیث د باب کنبی د لاس د ایخودو ذکر نشته دې ، امام بخاری رحمه الله چه په ترجمه الباب کنبی کوم الفاظ ذکر کړیدی نو ، دا الفاظ د سنن ابن ماجه په روایت کنبی دی ، هلته د روایت الفاظ دی "إذا تشاوب أحدكم فليضع يده على فيه ، ولا يعوى ، فمن الشيطان يضحك منه" (۲) یعنی تاسو کنبی چه چا ته اسویلی راشی نو دې دې خپل لاس په خله کیږدی او په زوره دې اواز نه اوباسی ځکه چه شیطان د دې په وجه خاندی - دا روایت چه د امام بخاری رحمه الله په شرط پوره نه وو ، دې وجه نه امام د خپل عادت مطابق په ترجمه الباب کنبی د دې ذکر اوکړو ، د مسلم شریف په روایت کنبی دی "إذا تشاءب أحدكم فليمسك يده على فيه" (۳)

قوله: فإذا تشاوب أحدكم فليردّه ما استطاع: یعنی چه چا ته اسویلی راشی نو دې دې

(۱) ارشاد الساری : ۱۳ / ۲۲۶ فتح الباری : ۱۰ / ۷۴۵

(۲) سنن ابن ماجه . کتاب الصلاة باب ما يكره في الصلاة رقم الحديث : ۹۶۸ . ارشاد الساری : ۱۳ / ۲۲۷ .

فتح الباری : ۱۰ / ۷۴۶

(۳) صحيح مسلم ، كتاب الزهد ، باب تسميت العاطس و كراهة التثاوب : ۲ / ۱۳۱۴

حتی الوسع دا بند کړی یعنی د ایسارولو اسباب دې اختیار کړی -

بعضو ویلي دي چه "إذا تشاوب" د "إذا أراد أن يتشاوب" په معنی دې یعنی چه څوک اسویلي کوی نو اسویلي دې نه کوی بلکه دا دې رد کړی - (۱)
اسویلي چه کله په خپله راځی نو د دې رد کول دیر کړتي مشکل وی ، په مانځه کښې د دې کراحت نور هم زیاتېږي عالمانو لیکلي دي چه د رسول الله ﷺ تصور دې اوکړې شی نو اسویلي راتلل به موقوف شی -

شاید ددې وجه دا وی چه د رسول الله ﷺ په خصائصو کښې یو خصوصیت دا بیان شوې دې چه دوی کله هم اسویلي نه دې کړې ، امام بخاری رحمه الله په "تاریخ" کښې او ابن ابی شیبه په "مصنف" کښې د یزید بن الاصم یو مرسل روایت نقل کړې دې ، دیکښې دی :
"ما شارب النبي صلى الله عليه وسلم قط" (۲)

امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کښې دا وضاحت نه دې کړې چه د اسویلي راتلو په وخت کوم یو لاس په ځله ایخودل پکار دی ؟ په یو روایت کښې ددې تصریح هم نشته دې ، خو صحیح ابی عوانه کښې د دې روایت ذکر کولو نه پس د یو راوی سهیل عمل نقل کړې شوې دې چه دوی د حدیث بیانولو نه پس به خپل گس لاس په ځله کیخودو (۳) چه دینه معلومېږي چه گس لاس په ځله ایخودل پکار دی خو د ده په دې عمل کښې دا امکان هم شته چه کیدې شی چه د ښی لاس د تخصیص د ختمولو دپاره ده داسې کړې وی ، د دې ښودلو دپاره چه په داسې موقع باندې په ځله گس لاس هم ایخودې شی - (۴) والله اعلم

وصلی الله علی خیر خلقه محمداً وعلی آله وصحبه أجمعین

وهذا آخر ما اردنا إیراده من شرح احادیث كتاب الطب وكتاب اللباس وكتاب الادب من صحيح البخاری رحمه الله تعالی للشیخ المحدث الجلیل سلیم الله خان حفظه الله ورحاه ومتعنا الله بطول حیاته وقد وقف الفراق من تسویدة، واعادة النظر فیہ، ثم تصحیح ملازم الطبع بیوم الاثنين ۱۲ ربیع الاول ۱۴۲۵هـ الموافق ۳ مايو ۲۰۰۴م والحمد لله الذی بنعمته تتم الصالحات وصلی الله علیه النبی الامی وآله وصحبه وتابعهم وسلم علیه وعلیهم ما دامت الارض والسماوات، رتبه وراجعه لخصوصه وعلق علیه ابن الحسن العباسی عضو قسم التحقیق والتصنیف والاستاذ بالجامعة الفاروقیة، وقفه الله تعالی لاتمام باقي الكتب كما یحبه ویرضاه وهو علی کل شیء قدير، ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظيم، ویلیه ان شاء الله شرح کتاب الاستیذان _

(۱) فتح الباری : ۱۰ / ۷۴۶

(۲) فتح الباری : ۱۰ / ۷۴۷

(۳) ارشاد الساری : ۱۳ / ۲۲۷

(۴) ارشاد الساری : ۱۳ / ۲۲۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿مصادر ومراجع﴾

القرآن الكريم: كلام رب العالمين.

الابواب والتأجيم لمصحيح البخاري: شيخ الحديث مولانا محمد زكريا صاحب (مثنى ١٣٠٢ هـ مطابق ١٩٨٢ م) إيجاز إمام سعيد كهنفي
پاکستان چوک کراچی.اتحاف السادة المتقين بشرح أسرار إحياء علوم الدين: علامه سيد محمد بن محمد الحسيني الزبيدي المشهور بهر تقي
(مثنى ١٢٠٥ هـ) دار إحياء التراث العربي

الإحسان بتتبيب صحيح ابن حبان امام ابو حاتم كحيد بن حبان يسقى مثنى ٥٣٥ هـ مؤسسة الرسالة بيروت.

احسن الفتاوى مفتي رشيد احمد صاحب لدهيا نوى إيجاز إمام سعيد كهنفي

أحكام القرآن - علامه محمد بن عبد الله ابن العربي مالكي دار البعثة بيروت،

أحكام القرآن - علامه ابوبكر احمد بن علي جصاص دار الكتب العربية، بيروت،

أحكام القرآن - مولانا قفرا احمد عثمان ادارة القرآن كراچی

إحياء علوم الدين مع شرح اتحاف السادة المتقين: امام محمد بن محمد الغزالي (مثنى ٥٠٥ هـ) دار إحياء التراث العربي. بيروت،
الأدب البقري مع شرح فضل الله الصدي، امير المؤمنين في الحديث محمد بن اسماعيل البخاري المثنى (٢٥٦ هـ) مكتبة الإيمان
المدنية المنورة.كتاب الأذكار النووية بشرح الفتوحات الربانية: إمام معى الدين أبوزكريا يحيى بن شرف النووي (٦٤٢ هـ). المكتبة الإسلامية
لمحافظيها الحاج رياض الشيخإرشاد الساري شرح صحيح البخاري: ابوالعباس شهاب الدين أحمد بن محمد القسطلاني (مثنى ٩٢٣ هـ) الطبعة الكبرى
الأميرية. مصر طبع سادس ١٣٤٣ هـالإستيعاب في أسماء الأصحاب بهامش الإصابة: ابو عمرو يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد الوار (مثنى ٤٣٣ هـ) دار الفكر
للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت

أسد الغابة عز الدين أبو الحسن علي بن محمد الجزري المعروف بابن الأثير المثنى ٦١٣ هـ دار الكتب العلمية بيروت

أشعة اللباعات: شيخ عبد الحق محدث دهلوي (مثنى ١٠٥٢ هـ) مكتبة نورية رضويه سكرهيا كراچی،

الإصابة في تمييز الصحابة: شهاب الدين أبو الفضل أحمد بن علي القسطلاني البصري المعروف بابن حجر (مثنى ٨٥٢ هـ)
دار الفكر، بيروت

إعلام السنن علامه ظفرا احمد عثمان مثنى ١٣٤٣ هـ ادارة القرآن كراچی

الأعلام: غفر الله له بن محبوب بن محمد الزركلي (مثنى ١٣٩٦ هـ مطابق ١٩٧٦ م) دار العلم للملايين

الإكمال - الأمير الحافظ ابن ماكولا مثنى (٣٤٥ هـ) محمد أمين دهم بيروت. لبنان

شرح الأبي على مسلم (انظروا إكمال المعلم). ابو عبد الله محمد بن خلفه الابن الباكي رحمه الله، المثنى ٨٢٧ هـ، دار إحياء
التراث العربي بيروت.

- الفيحة الحديث للحافظ العراقي: إمام أبو الفضل زين الدين عبد الرحيم بن الحسين العراقي (المتوفى ٨٠٦هـ) دار الجيل بيروت، امداد الفتاوى / مولانا اشرف علي تھانوی (١٣٦٣هـ) مکتبه دار العلوم کراچی
- امداد الباری / حضرت مولانا عبد الجبار اعظمی، مکتبه حر مراد آباد۔
- الانصاف فی معرفة الراجم من الخلاف علامہ الدین علی بن سلیمان مردوی دار احیاء التراث العربی۔
- أنوار الباری: مولانا سید أحمد رضا بجنوری مدظلہم، مدینہ پریس بجنور
- أجزاء المسالك إلى مؤطا مالك: شيخ الحديث حضرت مولانا محمد زكريا صاحب (متوفى ١٣٠٤هـ)، دار تاليفات اشرافيه ملتان، البحر الرائق علامة زين العابدين بن ابراهيم بن نجيم (المتوفى ٩٢٩هـ) أو (المتوفى ٩٤٠هـ) مکتبه رشديه کوئٹہ
- بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع: ملك العلماء علامہ الدین ابوبکر بن مسعود الکاسانی (المتوفى ٥٨٤هـ) ايچ ايم سعيد کپنی کراچی۔
- البدار الساری / حاشیہ فیض الباری: حضرت مولانا بدر عالم مؤتملی (١٣٨٥هـ) ربان پک ڈیوہل ٩٨٨۔
- بذل المجهود فی حل أبي داود: حضرت العلامة غلیل أحمد سهارنپوری (متوفى ١٣٣٦هـ) مطبع دوة العلماء لکنہو۔ ١٣٣٣ھ مطابق ١٩٤٣ء
- بهشقي زيور۔ حضرت مولانا اشرف علي تھانوی ١٣٦١ھ، مکتبه رحانيہ لاہور۔
- تاج العروس من جواهر القاموس: أبو القيس سيد محمد بن محمد المعروف بالموتقي الزبيدي (١٢٠٥هـ) دار مکتبه الحيات بيروت لبنان،
- التاج والاکلیل علی حاشیة المواهب الجلیل للإمام الموافقی المالکی، دار الفکر، بیروت
- تاریخ الخیسی فی احوال أنفس نفیس: شیخ حسن بن محمد بن الحسن الدیاری بکری المالکی (متوفى ٨٢٢هـ)، مؤسسة شعبان بیروت،
- التاریخ الصفی للامام المؤمنین فی الحدیث محدثین اسماعیل البخاری (المتوفى ٢٥١هـ)، المکتبة الأثرية شیخ پورہ
- تاریخ عثمان بن سعید الدارمی (المتوفى ٢٨٠هـ) عن أبي زكريا يحيى بن معين (المتوفى ٣٣٣هـ) دار البامون لثقافت ١٣٠٠ھ
- التاریخ الكبير: أمیر المؤمنین فی الحدیث محدثین اسماعیل البخاری (متوفى ٢٥١هـ) دار الکتب العلمیة بیروت،
- تاریخ الطبری ابوجعفر محمد بن جریر الطبری (متوفى ٣١٠هـ) مکتبه مؤسسة الرسالة
- تحفة الأشراف بعرفه الأظرف أبوالحجاج جمال الدین یوسف بن عبد الرحمن الزوی (متوفى ٤٣٣هـ) المکتب الإسلامی بیروت
- طبع دوم ١٣٣٣ھ مطابق ١٩٨٣ء
- تذریب الراوی شرح تقریب النوای: حافظ جلال الدین عبد الرحمن سیوطی (متوفى ٩١١هـ) المکتبة العلمیة مدینہ منورہ،
- تذکرۃ الحفاظ: حافظ أبو عبد الله شمس الدین محمد بن أحمد بن عثمان ذهبی (متوفى ٤٣٨هـ) دار المعارف العشانیة الهند،
- تربیت السالك، حضرت مولانا اشرف علي تھانوی رحمه الله ١٣٦١ هجری دار الاشاعت کراچی
- التعلیق الصبیح: حضرت مولانا محمد ادریس صاحب کاندھلوی (متوفى ١٣٩٠هـ) مکتبه عثمانیہ لاہور
- تعلیقات علی تہذیب الکمال، للدکتور بشار عواد معروف حفظہ الله تعلی مؤسسة الرسالة الطبعة الأولى ١٣١٣ھ،
- تعلیقات علی لامع الدراری شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا (المتوفى ١٣٠٤هـ) الموافق ١٩٨٣ء، مکتبة امدادیة مکة المکرمہ۔
- تعلیقات ابن ماجہ للشیخ محمد فواد عبد الباقی، دار الکتب اللبنانی، بیروت
- تغلیق التعلیق للحافظ أحمد بن علی المعروف بابن حجر (المتوفى ٨٥٢هـ)، المکتب الإسلامی ودار عیار۔

تفسير القرآن العظيم: حافظ أبو القدامه صاوالدين إسماعيل بن عمر ابن كثير دمشقي (متوفى ٧٤٣هـ) دار الفكر بيروت،

تفسير الطبري: جامع البيان (إمام محمد بن جرير الطبري المتوفى ٣٢٠هـ) دار المعرفة بيروت-

التفسير الكبير (مقاتيخ الغيب): إمام أبو عبد الله قحطالدين محمد بن عمر الحسين الرازي (متوفى ٦١٠هـ)، مكتب الاعلام الإسلامي، إيران،

تفسير الكشاف: جارا الله محمود بن عمر الرومخشري (المتوفى ٥٣٨هـ)، دار الكتاب العربي بيروت،

تفسير الماوردي على بن حبيب الماوردي، وزارة الاوقاف والشؤون الإسلامية، بيروت

تقريب التهذيب: حافظ ابن حجر عسقلاني (متوفى ٨٥٢هـ) دار الرشيد حلب ١٣٠٦هـ

تكملة فتم الملهم: حضرت مولانا محمد علي عثمان مدظلهم، مكتبته دار العلوم كراچی،

التلخيص الحبير في تفريغ أحاديث الرافض الكبير: حافظ ابن حجر عسقلاني (متوفى ٨٥٢هـ)، دار نشر الكتب الإسلامية (لاهور)،

تلخيص المستدرک (الطبوع بنزيل المستدرک): حافظ شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان ذهبي (متوفى ٧٤٨هـ)،

دار الفكر بيروت،

التهذيب لابن سيد البر: الحافظ أبو عمرو يوسف بن عبد الله مالكي (متوفى ٥٢٣هـ)، المكتبة التجارية مكة المكرمة،

تنقيح الفتاوى الحامدية، علامه محمد امين بن عمر بن عبد العزيز المعروف بابن عابدين.

تنوير الابصار للشيخ شمس الدين محمد بن عبد الله بن أحمد الغزي الحنفي، المتوفى ١٠٠٤ هجرى، مكتبته رشيدية كوتبه.

تهذيب الأسما واللفاظ: إمام ابو كريمان بن شرف الدين النوري (متوفى ٦٤٢هـ) دار الطباعة النورية،

تهذيب التهذيب: حافظ ابن حجر عسقلاني (متوفى ٨٥٢هـ) دائرة المعارف النظامية حيدرآباد دکن ١٣٣٥،

تهذيب الكمال: حافظ جمال الدين أبو العباس يوسف بن عبد الرحمن مزي (متوفى ٤٢٣هـ)، مؤسسة الرساله طبع اول ١٣١٣،

تيسر ومصلح الحديث للدكتور محمود الطحان حفظه الله قديمي كتب غانه كراچی.

الثقات: لابن حبان حافظ أبو حاتم محمد بن حبان بسقي (متوفى ٢٥٣هـ) دار المعارف العشائية حيدرآباد ١٣٣٥هـ،

جامع ترمذي (سنن ترمذي): إمام أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة ترمذي (متوفى ٢٤٩هـ) ابيح ايم سعيد كهنی كراچی

دار احیاء التراث العربی

الجامع لأحكام القرآن: (تفسير طبري) إمام أبو عبد الله محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي (متوفى ٦٤١هـ) دار الفكر بيروت،

جامع الباسايد، للإمام أبي المؤيد محمد بن محمود الغوارزمي المتوفى ٦٦٥هـ، المكتبة الإسلامية سنندري لائل پور

المروم والتعديل / عبد الرحمن بن أبي حاتم الرازي رحمه الله، المتوفى ٣٢٧ هـ، دائرة المعارف عشائية حيدرآباد دکن.

جمع الوسائل في شرح الشامل - الامام علي بن سلطان القاري، رحمه الله، متوفى ١٠١٤ هـ، ادارة تاليفات اشرافيه ملتان-

الحاوي للفتاوى: للحافظ جلال الدين عبد الرحمن السيوطي المتوفى (٩١١هـ) مكتبة نورية رضوية فيصل آباد،

حلية الأولياء: حافظ أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد أسبهان شافعي (متوفى ٥٣٥هـ) دار الفكر بيروت،

خلاصة الخورج (خلاصة تهذيب تهذيب الكمال) للعلامة صفى الدين الخورجى المتوفى ٩٣٣هـ، نه پس مكتب الطبوعات

الإسلامية بحلب

الدر المختار: علامه علام الدين محمد بن محمد الحسكي (متوفى ١٠٨٨هـ) مكتبته رشيدية كوتبه

الدار المنشور في التفسير بالسائور: علامه حافظ جلال الدين عبدالرحمن سيوطي (متوفى ٨٩١١هـ) مؤسسة الرسالة،
 دلائل النبوة: حافظ أبوبكر أحمد بن الحسين بن علي البيهقي (متوفى ٨٣٥هـ). مكتبة أثرية لاهور،
 رد المحتار: علامه محمد أمين بن حميد بن عبدالعزیز عابدین دمشقي شامي (متوفى ١٢٥٢هـ) مكتبة رشيدية كوتبه،
 زور المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني: أبوالفضل شهاب الدين سيد محمود أوس بهادري (متوفى ١٢٤٠هـ)
 مكتبة إصدايه ملتان،

زاد المعاد من هدي خير الأنام: حافظ شمس الدين أبوعبدالله محمد بن أبي بكر المعروف بإبني القيم (متوفى ٤٥١هـ) مؤسسة
 الرسالة، بيروت

السلسلة في كشف ماضي شرف الرواية: علامه عبدالحق لكهنوي (متوفى ١٢٣٠هـ) سهيل اكيدي لاهور،
 سنن ابن ماجه: إمام أبوعبدالله محمد بن يزيد بن ماجه (متوفى ٢٤٣هـ). قديمي كتب غلاما دار الكتب المصري قاهرة.
 سنن أبي داود: إمام أبوداؤد سليمان بن الأشعث السجستاني (متوفى ٢٤٥هـ) ايچ ايم سعيد كهنی كراچی دار إحياء السنة النبوية،
 سنن دارقطني: حافظ أبوالحسن علي بن عبد دارقطني (متوفى ٣٨٥هـ) دار نشر الكتب الإسلامية لاهور
 سنن دارمي: الإمام أبومحمد عبدالله بن عبد الرحمن: ذري (٢٥٥هـ) قديمي كتب غانه كراچی
 السنن الكبرى للبيهقي: إمام حافظ أبوبكر أحمد بن الحسين بن علي البيهقي (متوفى ٢٥٨هـ) نشر السنة ملتان،
 السنن الصغرى للنسائي: إمام أبوعبدالله محمد بن أحمد بن شعيب النسائي (٢٤٣هـ) قديمي كتب غانه كراچی،
 السنن الكبرى للنسائي: إمام أبوعبدالله محمد بن أحمد بن شعيب النسائي (٢٤٣هـ) نشر السنة ملتان،
 سير أعلام النبلاء: حافظ أبوعبدالله شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان ذهبی (متوفى ٤٢٨هـ) مؤسسة الرسالة،
 شذرات الذهب في أخبار من ذهب: علامه عبدالحق بن أحمد بن محمد بن العباد المعري الحنبلی (متوفى ١٠٨٩هـ) دار الأوقاف
 الجديدة بيروت.

شرح نخبة الفكر: ابن حجر عسقلان رحمه الله، قديمي كتب غانه كراچی
 شرح ابن الباطل للإمام أبي الحسن علي بن خلف بن عبد الملك المعروف بإبني بطلال (متوفى ٣٣٩هـ) مكتبة الرشد،
 الرياض، الطبعة الأولى، ١٣٢٠هـ، ٢٠٠٠م،

شرح الكمايل (الكواكب الدار) للعلامة شمس الدين محمد بن يوسف الكرمانی البتلي (٤٨٦هـ) دار إحياء التراث العربي
 شرح معاني الآثار إمام أبوجعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن سلمه طحاوي (متوفى ٣٢١هـ) مؤيد محمد آدام باقم
 كراچی، مؤيد محمد آدام باقم كراچی،

شرح النووي: علي صبيح مسلم إمام أبوكر كهنایچی بن شرف النووي (٦٤٦هـ) قديمي كتب غانه كراچی،
 شرح: تترجم: لابن عربي: أبوبكر محمد بن عبدالله الاشيبلي المعروف بإبني العربي البانكي الطبعة باللاهور.

شرح الجاني: علامه عبدالرحمن جاني رحمه الله، ايچ ايم سعيد كراچی
 شرح الزرقاني على البوطاء للشيخ محمد بن عبدالباق بن يوسف الزرقاني المصري البتلي ١١٢٣هـ، دار الفكر بيروت
 شرح نخبة الفكر: للإمام حافظ أحمد ابن علي بن حجر عسقلان رحمه الله، البتلي ٨٥٢هـ هجري، شركة دار الارقم بيروت
 شعب الإيمان: إمام حافظ أحمد بن الحسين بن علي البيهقي (متوفى ٢٥٨هـ). دار الكتب العلمية بيروت، ١٣١٠هـ،

الشعر والشعر آداب قتيبة

السمايل المجدية: الإمام أبو يعقوب محمد بن عيسى بن سورة التميمي (المتوفى ٢٤٤هـ). فاروق كتب غانته مئتان
الصحيح للبغاري: إمام أبو عبد الله محمد بن إسحاق البغاري (متوفى ٢٥٦هـ). قديمي كتب غانته كراحي، دار الفكر
طبقات الشافعية الكبرى: علامة تاج الدين أبو نصر عبد الوهاب بن تقي الدين علي بن عبد الكافي (متوفى ٤٤٤هـ). دار المعرفة بيروت،
الطبقات الكبرى: إمام أبو عبد الله محمد بن سعد (متوفى ٢٢٠هـ). دار صادر بيروت،
ظفر الأمان للعلامة عبد الحى الكهنزي (المتوفى ١٣٠٤هـ)، مكتب المطبوعات الإسلامية بطلب الطبعة الثالثة ١٣١٦هـ،
العرف الشذي (مطبوعه مع جامعة ترمذي): إمام العصر علامه أنور شاه كشميري (متوفى ١٣٥٢هـ). ايتيم ايم سعيد كهنفي كراحي،
علوم الحديث (مقدمه ابن الصلاح) حافظ تقي الدين أبو عمرو عثمان بن عبد الرحمن المعروف بإبني السلام الشهرزوري (١٢٣٠هـ).
دار الفكر بيروت،

عبد القاري شرح صحيح البخاري: إمام بدر الدين أبو محمد محمود بن أحمد العيني (متوفى ٨٥٥هـ). إدارة الطباعة السنوية،
عون المعبود شرح ابن أبي داود - شمس الحق عظيم آبادي، دار الفكر بيروت، لبنان -

الفاقق / علامه جارا الله أبو القاسم محمود بن عمر الزمخشري، المتوفى ٥٣٨هـ، دار المعرفة بيروت -

فتاوى ابن تيمية: تقي الدين أحمد بن تيمية الحراني (متوفى ٧٢٨هـ). طبعة الملك فهد،

الفتاوى البوازيه، الإمام حافظ الدين محمد بن محمد بن شهاب، رشيديه كوتته.

الفتاوى الحديثية: شيخ الاسلام أحمد بن محمد بن علي بن حجر الهيتمي، قديمي كتب غانته كراحي

فتاوى حقايقه أفاضات شيخ الحديث مولانا عبد الحق وديكر مفتيان كراحي، جامع دار العلوم حقايقه

الفتاوى الغايبه: (فتاوى قاضي خان) محمود الاوزجندی المعروف بقاضي خان مكتبه رشيديه، كوتته

فتاوى محبوبيه: حضرت مولانا مفتي محمود الحسن صاحب رحمه الله، مظهري كتب غانته كراحي

فتاوى هالكيويه - جماعة من العلماء - رشيديه كوتته -

فتح الباري - حافظ أحمد بن علي المعروف بابن حجر العسقلاني، رحمه الله تعالى، متوفى ٨٥٢هـ - دار الفكر بيروت -

فتح القدير - امام كمال الدين محمد بن عبد الواحد المعروف بابن الهمام، رحمه الله تعالى، متوفى ٨٦١هـ - مكتبه
رشيديه كوتته -

فتح المغيبي شرح الفقيه الحديث - امام أبو عبد الله محمد بن عبد الرحمن السغاوي رحمه الله تعالى، المتوفى ٩٠٢هـ، دار
الإمام الطبري،

الفر دوس، أبو شجاع شيرويه ابن شهر دار بن شيرويه الديلي رحمه الله، المتوفى ٥٠٩هـ، دار الكتب العلمية، بيروت -

فصل الله الصديقي توضيح الادب البغدادي، فضل الله جيلاني، صدف پيشنيز كراحي

الفقه الاسلامي وادلته، علامه وهبه زحيلي، مكتبه حقايقه پشاور

فقه السنة، علامه سيد سابق، دار الكتاب العربي

فيض الباري: إمام العصر علامه أنور شاه كشميري (متوفى ١٣٥٢هـ). ديان بك ديودهي،

القاسموس الوحيد - مولانا وحيد الزمان قاسمي رحمه الله تعالى، إدارة اسلاميات لاهور - كراحي -

القاموس الجديد - مولانا وحيد الزمان قاسمي رحمه الله تعالى، إدارة اسلاميات لاهور - كراچی۔

القاموس المحيط للمجددين محمد بن يعقوب الفيروز آبادي المتوفى ٨١٤هـ، دار الفكر بيروت.

الكاشف شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي المتوفى ٤٨٨هـ، شركة دار القلم - مؤسسة علوم القرآن الطبعة الأولى ١٩٩٢م، ١٣١٣هـ.

الكاشف عن حقائق السنن (شرح طبعي)، إمام شرف الدين حسين بن محمد بن عبد الله الطبري (متوفى ٤٣٣هـ)، إدارة القرآن كراچی.

الكاملي في ضعف الرجال: الإمام الحافظ أبو أحمد عبد الله بن عدي الجرجاني (المتوفى ٣٢٥هـ)، دار الفكر بيروت.

الكاملي في التاريخ: علامه أبو الحسن عز الدين علي بن محمد بن الأثير الجوزي (متوفى ٦٣٠هـ)، دار الكتاب العربي.

كتاب الموضوعات: رضى الدين حسن بن محمد بن حيدر اللاهوري المتوفى ٦٥٠ هجرى المطبعة الاعلامية، مصر.

كشف الهاري (كتاب الايمان وكتاب البخاري) الشيخ الحديث حضرت مولانا سليم الله خان مدظلهم العالي مكتبة فاروقية كراچی.

كشف الغفام ومزيل الكهاس شيخ إسماعيل بن محمد العجلوني المتوفى ١١٦٢هـ، دار احیاء التراث العربی بیروت.

كفايت المقق حضرت مولانا مفتي كفايت الله صاحب دار الاشاعت كراچی

الكوکب الدرر: حضرت مولانا رشيد أحمد گنگوہي قدس الله سرہ (متوفى ١٣٣٣هـ)، إدارة القرآن كراچی

لامع الدراري: حضرت مولانا رشيد أحمد گنگوہي قدس الله سرہ (متوفى ١٣٣٣هـ)، مكتبة امدايه مكة المكرمة

لسان العرب للعلامة أبي الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور الإفريقي البصري المتوفى ٤١١هـ، نشر أدب الجزيرة قم إيران ١٣٥٥هـ.

الموطأ للامام مالك بن انس رحمه الله تعالى، المتوفى ١٧٩هـ، دار احیاء التراث العربی۔

الموطأ للامام محمد بن الحسن الشيباني رحمه الله تعالى، المتوفى ١٨٣هـ، نور محمد اصح المطابع، آرام باغ كراچی۔

المبسوط، شمس الامية ابو بكر محمد بن أبي سهل السرخسي، رحمه الله، المتوفى ٤٨٣هـ، دار المعرفة، بيروت، ١٣٩٨هـ۔

المتواري على تراجم ابواب البخاري، علامه ناصر الدين احمد بن محمد المعروف بابن المتواري الاسكندراني، رحمه الله تعالى، متوفى ٦٨٣هـ، مطهري كتب خانه كراچی۔

مجمع بحار الانوار، علامه محمد بن طاهر ريفي، رحمه الله تعالى، متوفى ٩٨٢هـ، دائرة المعارف العشائية حيدرآباد، ١٣٩٥هـ۔

مجمع الزوائد إمام نور الدين علي بن أبي بكر الهيتمي رحمه الله تعالى متوفى ٨٠٧هـ، دار الفكر، بيروت

المجموع (شرح المذهب)، الامام معي الدين ابو زكريا يحيى بن شرف رحمه الله تعالى، متوفى ٢٧٦هـ، المكتبة التجاريز بيروت۔ دار الكتب العلمية بيروت.

مختار الصحاح: إمام محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي (متوفى ٦١٢هـ)، نه روستو، دار المعارف مصر.

مرواة الفتايم شرح مشكوة المصابيح: علامه نور الدين علي بن سلطان القاري (متوفى ١٠١٣هـ)، مكتبة امدايه ملتان.

المستدرک علی الصحيحین: حافظ أبو عبد الله محمد بن عبد الله حاكم نيشاپور (متوفى ٥٠٥هـ)، دار الفكر بيروت.

مسند أحمد: إمام أحمد بن حنبل (متوفى ٢٤١هـ)، المكتبة الإسلامي/بيروت.

المصنف لابن أبي شيبة: الحافظ عبد الله بن محمد بن أبي شيبة المعروف بابن بكير ابن أبي شيبة المتوفى ٢٣٥هـ الدار السلفية بمصر الهند الطبعة الثانية ١٣٩٦هـ، ١٩٤٩م.

المصنف لعبد الرزاق: إمام عبد الرزاق بن همام بن نافع الصنعاني (متوفى ٢١١هـ) مجلس علمي كراچی،

مظاهر حق (جديد)، نواب محمد قطب الدين خان دهلوی، دار الاشاعت كراچی

معارف القرآن، حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب رحمہ اللہ متوفى ١٩٧٦ هجرى ادارة المعارف كراچی

معارف القرآن - علامہ محمد ادریس کاندھلوی، رحمہ اللہ، مکتبہ مشائیہ لاہور،

معالم السنن - الامام ابو سلیمان محمد بن محمد الخطابی، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفى ٣٨٨هـ، مطبعة انصار السنة المحمدية،

١٩٣٨م / ١٣٤٧ھ -

المجلد للعلامة أبي محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حوزر المتوفى ٤٥١ھ -

معجم الطبراني الكبير الامام سليمان بن أحمد بن أيوب الطبراني المتوفى ٣٢٠هـ، دار احياء التراث العربی

المجم الوسيط : دكتور ابراهيم أنيس، دكتور عبد العظيم متصفي طيبة الصوالحي، محمد خلف الله احمد، مجمع اللغة

لغربية دمشق،

معجم مقاييس اللغة: امام احمد بن فارس بن زكريا قزويني روى متوفى ٣٠٥هـ دار الفكر بيروت.

معركة علوم الحديث: إمام حافظ أبو محمد عبد الله محمد بن عبد الله شامك تيشلوري (متوفى ٤٤٠هـ) دار الفكر بيروت

الفقيل للإمام موفق الدين أبو محمد عبد الله بن أحمد بن قدامة المتوفى ٥٣٠هـ دار الفكر بيروت

المفردات في غريب القرآن، الامام حسين بن محمد بن الفضل المعروف بالرافعي الاصفهاني، رحمہ اللہ، المتوفى ٥٠٢هـ،

مؤيد محمد كتب عالمه كراچی۔

المفهم لما اشكل من تلخيص كتاب مسلم، الامام الحافظ ابو العباس احمد بن حسين ابراهيم، القزويني، المتوفى ٦٥٦ هجرى

دار ابن كثير دمشق، بيروت

مكمل اكمال الاكمال، الامام ابو محمد عبد الله محمد بن محمد بن يوسف السنوسي، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفى ٨٩٥هـ، دار الكتب

العلمية، بيروت لبنان۔

مكتبة ابن الصلاح علوم الحديث: الحافظ تقي الدين ابو عمرو عثمان بن محمد الرحمن المعروف بابن الصلاح رحمہ اللہ، للمتوفى

٢٢٣ هجرى دار الكتب العلمية، بيروت۔

الموطوعات بخلاف ابو الفتح: محمد الرحمن ابن العزبي، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفى ٩٧٥هـ، قرآن محل، اردو بازار كراچی،

ميزان الاعتدال في نقد الرجال، حافظ شمس الدين محمد احمد بن عثمان ذهبی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفى ٧٢٨هـ، دار احياء

التراث العربية، مصر، ١٣٨٢ھ -

نصب الراية، الحافظ ابو محمد جمال الدين عبد الله بن يوسف الزينبي، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفى ٧٦٢هـ مجلس علمي

دابھيل ١٣٧٧ هجرى

النكت الطراف على الاطراف، الامام الحافظ احمد بن علي بن حجر العسقلاني، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفى ٨٥٢هـ، المكتب

الاسلامي، بيروت۔

النهائية في غريب الحديث والآثار، علامہ مجد الدين ابو السادات المبارك بن محمد ابن الاثير، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفى

٩٠٦هـ، دار احياء التراث العربي، بيروت۔

الهداية، الامام علي بن ابي بكر السرخستاني، ابي ايم سعيد، كهندي